

गुलशन

Gulshan

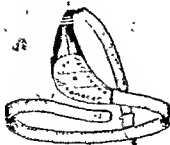

May, 1917.]

Editor: BHAGALIA.

[३, १९१७.]

ચેપમેનના આટીશીશયલ અવયવો.

હમોએ આ આટીશીશીઅલ અવયવો અત્યાર સુધીમાં સર-કારી એટ્રિકલ સ્ટોર્સ, મેરીનલા-ઇન્સ વેાર હોસપીટલ, રેલ્વે કંપ-નીઓ, કોલસાની ખાણોની કંપ-નીઓને તથા સંખ્યાબંધ ખાનગી હોસપીટલોને પૂરા પાડ્યા છે.

ઘણાજ ટકાઉ, હલકા, ચાલ-વામાં સહેલા તથા દરેક મોસમને ઝરના તે ઝનાવવામાં આવે છે. પરદેશોનો આ ખાખેનો હમોને વીસ વર્ષનો અનુભવ છે. અને હમોને તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. હમારી કિંમત એટલી ઝાઝી ઓછી છે કે તે ઝરીઝને પણ પાળવે છે.

સારંગાટના ગટાના (જંતરો).

અત્યાર સુધીમાં હુંકે વચતમાં હમે ૩૦૦૦ જંતરો (સારંગાટના પટા) આપ્યા છે જેમાંનો વીસમો લાગ કુદરતી સારો થઇ ગયો છે. હમારાં ટ્રસોની ઝરકતે “ રપચર ” ઉંચે ચટ્ટી પોતાની જગ્યાએ રહે છે અને તે ખુદકું થવાની કિનારીઓ મજબુત થાય છે. તેમ થતાં કુદરત પોતાનું કામ કરે છે પણ થંડેલી ખુગી સારાં જંતરની છે. હમારાં જંતરોથી કેઇ પણ વાતનું હુખ થતું નથી.

ઘણા ડાકટરો આ ખાખેના દરદીઓને હમારે ત્યાંજ આવવાની સલાહ આપે છે.

પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો ને ડાકટરો શું કહે છે તે વાંચો

પ, સેન્ટ્રલ સર્જીકલ, ગીરગાંવ.)
મુંબાઈ.)

જ્યોર્જ ચેપમેન એન્ટીડો.)
સ્પેશીઆલીસ્ટ)

Pam-ala

❀ પામ અલ્લ ❀

મેલેરયા, તાઢ્યોતાવ તથા તાવનો
ચુનંદો ઉપાય.

સત્તાવાર જણાવ્યું છે કે મેલેરિયાનો ફેલાવો મચ્છરો કરે છે અને સઘળા રોગીથી મરતાં લોકોની સામગ્રી સંખ્યા ઠરતાં આ રોગથી મરતાં માણસની સંખ્યા વધુ છે.

તેનું એર પેવશ થઈ જાય તે પહેલાં અટકાવો.

[illegible]

તેમ કરશે.

રાયપુરથી મીંઝો જયોરજ: કે. ગીલડર સખે છે.

“ જાંસ્ટરનાં જંગલમાંથી સુમ્માફરી કરતાં भारी વાઈફ એલેરયાથી પટકાઈ

પણ પામ-માલા ના ત્રણ ઠાઠમાં તેણી હૃંશ્યાર થઈ

અને બોખાર આવી નહિ. કવીનીન કરતાં એ સરસ છે."

સઘળા ગાંધીઓ ને ત્યાંથી નાની મોટી બાદલીમાં મળશે.

ધર્મામ મેહદીનું મુદ્ર

અને તેની બીજારત.

કીમત

બીજારત ભાગ ૧ લો.	ગુજરાતી-ઉરદુ	રૂા ૦-૬-૦
" ૨ લો.	ગુજરાતી-ઉરદુ	રૂા ૦-૭-૦
" ૩ લો.	ઉરદુ ગું નથી	રૂા ૦-૧૧-૦
" ૪ થો.	ઉરદુ ગું નથી	રૂા ૦-૬-૦
" ૫ મો.	ઉરદુ ગું નથી	રૂા ૦-૬-૦
ભારત નામા ઉરદુ		રૂા ૦-૫-૦

આ ક્રીતાબ હકીમ ભારત કે જેઓ ધરાનના શહેનશાહ
મથતાયપના વજીરે આજમ હતા. તેઓએ આજથી લગભગ
ચાર હજાર વરસ પહેલાં લખેલી છે. તેમાં ક્રીયામત મુખી યનારા
અહેવાલ નુમુમના હીસાબથી પ્રતાવેલા છે.

ફરેકના પોસ્ટેજના બે આના અલગ પડશે.

આપને બીજારત ગુજરાતી ભેષ્ય છે કે ઉરદુ તે જણાવવું.

મળવાનું દેકાણું—

અખબાર આફ્રીસ,

સીધપુર—નોર્થ ગુજરાત.

AKHBAR OFFICE,

Sidhpur—N. Gujarat.

દક્ષિણ આફ્રિકાના એન્ટે
મી. સી. એમ. વાનડા,
બોક્સ ૨૨, ટોંગાટ,
સોસાયટી, S. IV

ગુલશન.

દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે
જર્તા ગુલશનના લેખકનો
મી. વાનડા રિપ્રિન્ટરો.

GULSHAN.

મેં ૧૯૧૭.

વૉલ્યુમ ૯

Vol. 9

May 1917.

સાંકળ્યું.

નંબર	વિષય	લેખક	પાન
૧	નહરોત	...	૨૬૧-૬૨
૨	સાંકળ્યું	...	૨૬૩
૩	મારીક ચર્ચા	...	૨૬૪-૬૫
૪	કમન્ટ્રીઓ વિષય	ખુરેશ	૨૬૬
૫	અખાડા બેહદીનકાકસ	Nancy	૨૬૭-૬૮
૬	પારસી બાનું કુપીન	સરસેકા તીનપાઉ	૨૬૯-૭૫
૭	જિંજુ શેલમ	...	૨૭૦-૮૦
૮	એક વિચિત્ર સાદું	બગવાડયા	૨૮૧-૮૩
૯	મણીપુરના મહારાજ	કતી ભગનીશાંકર નરસીંહરામ.	૨૮૪-૮૨
૧૦	હાથોથી રેપી	બે. પી. માદન.	૨૮૫-૮૯
૧૧	દીસમતની કહાણી	ભાગલા	૩૦૦-૧૩
૧૨	Disappointment	M. H. Bumla	૩૧૪
૧૩	The hand that rock	...	૩૧૫
૧૪	From my Diary	...	૩૧૬
૧૫	ધડી અપકો	...	૩૧૭
૧૬	ભગી કે ભુડી	ભાગલા	૩૧૮-૨૪
૧૭	નહરોત	...	૩૨૫-૨૬

માસિક ચર્ચા.

પારસી રેશમેન્ટ.

પારસીઓ જોઈએ કે જોવા ગાજેછ તેવા વરસેછ કે ? પારસીઓની એક ખાસ રેશમેન્ટ હોય છેવા બસા મી. કેપ્ટન ડી. એન. જી. નીચર જમણી ધરફડી કરી રહ્યા છે. જમણે ખંતીયો ખીરાદર ! આપણે ઇન્ડિયન કે એ ભાઈની જોડ મનને ફળ આવે ને પારસી નામનો ડોક એકવાર ફરી વાગી રહે ! બાકી આગલા શુરાતનની વાતો કરી પારસીઓને લક્ષ્યાવવા માંગના હોવ તો ફેક-ટની જોડમન છે કેમકે એ દીનતો ગયે બાવાજી કી સાથ ! હવે તેર માય મઝ માટે પારસી નાં ગસો બોલવે બહાદુર, મરફરીએ પહેલો નંબર ને વખત આવે ધમાધમીનો સોલો ચતાં પડુકરી બીડવામાં ઉત્તર થયેલો છે. અલખન ખોડું ધી છેક દીવેલમાંથી તો જાગ્ર નથી. એમતો આપ જે નાચું વાંચું હતું કે મુંબઈમાં ૫૦૦ વોલંટી-યરો નોંધાઈ ચુક્યા છે ને નવસારીમાં ૪૦૦ જવા-ન્યાઓ હથ્થાર બીડવા નેવાર થયા છે ! જો મારા દાદાના દાદા ! તો પછી અડીસેની રેશમેન્ટ માટે આ બધી ધરફડી શા કાળે રે ? મારા વાહસાઓ સટાકા મારતી વખતે આધુ પાણું જેતાજ નથી. બસ, જે આગળું તે બૂરી માધુ. થસ બે લાદ્યા, થસ !

સસ્સેકા ત્રીન પાડ !

ગુલશનનાં વાંચકો જાણીને ખુશી થશે કે તેમનો રમજી સેખક, ગુલશનનો માકેટવેન, ખીરાદર સરમો જેના ચાર હાથ કરી બેઠો છે. આપણે એ બહાબાદને તેના આ સંસારી સદાસમાં સંજીવ તરફેલી, અખંડ મુખ, આગ્રાજની રૂઢિ ને રૂઝનો દોની રેશમેન્ટ ખરાં જગરથી કમ્પીયું અને તે માથે એવું પખુ કમ્પીયું નક્કી સહ શું કે એ ખીરાદર પોતાની માનિની પારસી જાંતો કુપીન પાસે હવે કાંઈ આંગણમાં દાન પકડાય એવી કદાંબી દિનન કરાવે જે વાંચનાં ગુલશન નાં વાંચકોને અનુભવીના દ્વારમાં મરફત રૂઢિ મળું પડે ! અલખન તેમ કર્યા પડેલો પાંચનાં

ને ધી લગાડવામાં આવે તો ઓર ખુબ ! હા... પાણુ નવા સવા પરણેલાઓને કુરસદ ઝાઝી હોય છે હોં, સરસા ! તે જોડાને ગોટલી મારવાની વાન ન થાય જો ! હવે તો પરણેલી છંદગી થી ચીના રવાની છે એટલે એવું કાચ માથે આવનાર છે ! ખુદ હાશીઝ, ખીરાદર ! ગુલશન એકવાર ફરીથી ખરાં જગરની મુઆરકઆદી આપી દરેક બસી દુવા કમ્પે છે.

કવિ ભવાનીશંકર

આવતા અંકમાં જાણીતા કવિ અને વિદ્વાન લેખક કવિ ભવાનીશંકરની આજુ વાર્તા મણિપુરના મહારાજા સમાપ્ત થનાર છે. કવિ ભવાનીશંકરે આ વાર્તામાં ખરેખર કમાલ કરી છે. સર વોલ્ટર સ્કોટના નોવેલો અંગ્રેજી સાહિત્યમાં તેના હીરો-હીરો ગુણોને લીધે બહુ જાણીતાં છે તેજ નોવેલોની કીસમતું આ નોવેલ છે. એ ક્રાંતિકારી વિગતો સાથે કવિએ આ ઓરીજનલ વાર્તામાં જે રસમય રંગ ગુથી લીધો તે ખરેખર આનંદઆપે છે. વખતોમાં તો કવિએ ખરેખર અવધિ કરી છે. જાણીતા વિદ્વાન સાક્ષરોનાં ગુજરાતીમાં જા.ણીનાં થયેલાં નોવેલોની પંક્તીનું આ નોવેલ સહેજે ગણી શકાય. ભાષાપરનો કાચુ ખરેખર દીવખજીર છે. હાલના નવી રકુલનાં સંસ્કૃતમય ગુજરાતી સાક્ષરો જેવા કવિ ભવાનીશંકર ન હોવાથી પારસી મુસલમાનોમાં ખબુ તેમની આ વાર્તા મોટા હોંસા સાથે વચાઈ છે. કવિ ભવાનીશંકરે આ અદના માસિકના મોટા ખચરખાદ છે. ગુજરાતના તેઓ જૂના કવિ છે અને એમના ઉમદા સચકાનાં કાવ્યો ધણાંજ હોંસથી વચાપ છે. કવિશાસ્ત્રને આનાં હિત્ત નોવેલ માટે ખરાં જગરનો ધન્યવાદ આપનાં એટલું જ ગાલીશું કે બરિખમાં ખબુ ગરીબનાં ગુલશન પર તેમની માયા મહેરબાની આજુ રહેશે.

નવી વાર્તા.

આ આજુ દિંદુ અનિવાસિક વાનાં ખુનમ દાદા ખાંડ એકાદ મદિના પછી આ અદના દાદા

મની એક ખીચ હિંદુ-મુસલમાન-ઐતિહાસિક વાર્તા મારી "મોતીધારી"ની ઢબની ચાલુ કરવાનો મારો ધરાવો હતો પણ મારા વાંચક વર્ગને પારસી સંસારી વાર્તા તરફ વિશેષ મોહ જણ્યા. વાંચી તેની એક દીલકશ વાર્તા જલદીથી રજૂ કરવામાં આવશે. કીસ્મતની દહાંણીના ખરા રંગ હવે રજૂ થાય છે. આ વાર્તા હજી ખીચ પાંચેક હકતા સુધી ચાલશે. કીસ્મતની 'દહાંણી પૂરી' થતાં ચાલુ ચોર લુપ્તિનું સાથી છેલ્લું અદભૂત પ્રાક્રમ જેમાં તે કીટેકરીવ બની માણસ જનને લાભ કરતાં થઈ પડે છે તેની વિગતો આંચશે. નવાં આદકોને નવી વાર્તાઓની શરૂઆતમાં નામ નોંધાવવા આવશ્યક કરી-સાક્ષરો કેમકે પાછળથી નામ નોંધાતાં જૂના અકા મોધુ' દામ આપવા છતાં ધણીયાર મગી રાકતા નથી અને આદકોને નિરાશ થવું પડે છે. આ દૂર કરવા માટે પહેલાંથીજ પગલાં ભરવાની જરૂર છે, કેમકે હાલની કાગળની જખરી મોંઘવા-રીના વખતમાં ફાલતુ નકલો દાડવાતું કામ બહુજ ખર્ચાળુ ને ન પાળવે તેવું છે.

હિંદુ-શક્તિ રિવાજો.

હિંદુભાઈઓના ગુણિત રીવાજો સુધારવાનો કામદો વડોદરાની સરકારે બહાર પાડ્યો છે ને તે માટે પ્રજામત જાણુવા માંગ્યાં છે. બહે, લાઇ, ભહે ! વડોદરા રાજ્યની પ્રજા એમ ચઢને પ્રદ સુધરી જશે તો પછી રાજ્ય બહારની પ્રજાનું શું રશે ? શું તેઓ પણ ફરજ્યાત કેળવણીની પેઠે વડોદરાને પગલે ખેંચાશે ? તે તો કોણ જાણે, ભા ! હિંદુભાઈઓમાં ખજબજાટ થઈ રહ્યા છે. જૂના વિચારવાઓ સંરક્ષરને આ કામમાં માથું મારવા માટે હપકો આપવા લાગ્યા છે ત્યારે સુધારવાળાઓ તેને વધાવવા લાગ્યા છે ! હવે જોઈએ તો ખરા કે શું રંગ જન્મે છે ? અલગત જે સુધારાની નેમ સરકારે લેઈશી છે તેવું વાસ્તવિક-પણુ કોઈપણ ના પાડી શકે તેમ નથી ! પ્રજા પોતે અધારમાં આશ્રયમાં મારતી રહે તો તેને શેરાની, ખનાવવાની, સરકારની ફરજ છે પણ સંપાલ એ છે વડોદરા રાજ્યનો આ ગુણિત રીવાજ

શું દરેક કોણે બાંધન કરતાં થઈ પડનાર છે ? તે તો બંનતું મકાલ છે તો પછી કામદારી એટલી જમી જરૂરની શી છે ? હિંદુ કેળવેતે સમુદ્ય એટલો મોટો છે કે તેના રીવાજોમાં સુધારો કરવા વ્યાં સુધી કામ પોતે બહાર આવે નહિ ત્યાં સુધી કાંઈએ થઈ શકે નહિ ? કામદારી આ સુધારાઓ કરવા કરતાં પ્રજામત કેળવવાની કેશેશ થાય તો 'કાંઈ જાને ખર', પણ તે માટે જમાનો જોઈએ. હવે પરિણામ શું આવે છે તે જોવા હાલતો આપણે ચોખીશું.

કચારે, રે કચારે ?

ધન્ય છે મરાઠી વિદ્વાનો તે મરાઠી વાંચક વર્ગને કે સાહિત્યનો પ્રચાર કરવા ગમે તેવો જોખ-મ ખેડવા તેઓ તૈયાર થાય છે. ખખર મગી છે કે પુનાવળા દાકર કેતકરે એનસાઈકલો પીડ્યાનો મરાઠી તરજુમો કરવાતું માથે લીધું છે જેમાં તેમને ચાર ગેન્ડુએટો મદદ કરવા કમુંસું છે અને પુસ્તક બહાર પાડવાના ખરચના અડધા લાખની રકમમાં પા લાખની રકમની મદદ કમુંસું છે ! સહાસ તે એનું નામ ! હું મારા ગુજરાતી સાક્ષરોને વિદ્વાનોને નજીવી જાખતા પર પોચાના પોચાઓ ભરી નાહકની તકરાર કરતા જોઈ હું ત્યારે મને ખચ્ચીન જાણપો થાય છે કે કચારે ગુજરાતી ભાઈઓ મરાઠી ને જંગાળી વિદ્વાનોને પગલે ચાલશે ! જશુ ચાર વર્ષે સાહિત્ય પરિષદની બે જશુ દિવસની મેકક ભરી, ધરથી લખી લાવેલું વાંચી જઈ, આ હમારા સાક્ષરો સાહિત્યની અથાગ સેવા બજાવી ચાકોને હુમ થઈ છે ને કોઈ કોઈ વાર થયેલી યોજના રચે છે તો તેમાં ખાર વર્ષે અઢાઈ કોસની ફુલ સ્પોટ કામ કરે છે તેઓ આ મરાઠી વિદ્વાનોના પ્રયાસ માટે શું કહેશે ? છે કાંઈ ગરવી ગુજરાતનો પુતળે આ કામ માથે લે ? સાહિત્ય પરિષદ શું આ કામ માથે ન લે !... આહ ! ત્યારે હવે ને વિધે. લખવાની, મ્હનેહ કે મને લખવાની તકરાર અમલદાર પર સુકવી પડે નહિ ! આ દીન કેનસા, જાણ્યાં, કે મિયાં કે પાડે મેં જીતી !...વલસાહ, વલસાહ, કરોહ !

હાથથી જતી રહેલી તક માટે

કમનસીબનો વિલાપ.

(શુભશન માટે)

(ગરબ)

રે ! ગઇ ! અરે, ગઇ ! કિમતી તક હાથથી,
ગઇ તક હાથથી—અયો હક હાથથી.
રે ! ખરું એ મન—એ વિચાર ને વિવેક,
ગઇ મનના શુંચવાડા, ને ગભરાટથી.
રે ! કાલું એ માન—કાલી ગુરચાલ ટેક,
ગઇ મગરૂરી માન અને મકરાટથી.
રે ! ખમાય એ કેમ—અરે છવાય ખી કેમ,
ગઇ ઉંઘ ભુખ મારી એજ કકલાટથી.
રે ! માની પ્રથમ તો એક નજીવી વાત,
પણ ખુબી જુલુ હવે પછાતથી.
નહિ પાંચરીતી લાગ, નહિ રાખ્યુંતું પીંજરૂ,
મળી સોનેરી ચઢી, ગઇ એજ વાતથી.
આવ પાછી, મળ પાછી, રે ચઢી દીલકથ !
થઇશ નહિ તો દીવાનો ખીજવાટથી.
ફરક અરે પડ્યો કંઈ એજ ફરક,
નજર ચુકવી ગઇ વિજળી ઝગઝગટથી.
કેક અરે પુર્યો, કંઈ તલાશ કરી કેક,
અંદીધ તે યા છે મને કેક અડથી !
પુર્યો.

અખાડા બેહદીન કાઉસ !

(ગુલશન માટે)

લખનાર:—“Nancy”

પરણેલા પુરૂષો ! આ તમારે માટે.

કદીપણ તમારા ધણ્યાની તરફ એવી વર્ન-
લુંકે ચલાવતા ના, જે, એક ગૃહસ્થ તરીકે, તમે
હમેશાં તમારી ઓળખાણની ક્રોધપણ અખળા
આગળ, ચલાવવાને કચવાવો.

કદીપણ ચીંટયા, બલ્મલ થતા ના. કદાપણ
બેચેન રહેતા ના. કદીપણ નાની સીને માટે તમા-
રાં ધણ્યાનીનું માથું ખાયા કરતા ના. તેમના
તરફ ઉદાર થાઓ, અને હમેશાં હસમુખ રહો.
બંધાઇ અને ખુશમીનજ પરણેલી જીંદગીનાં
સુખની ચાવી છે.

કદીપણ તમારી પરણેતરની ખાનગી ખાળનો
યા તેમના પત્ર વ્યવહાર વચ્ચે માથું મારતા ના.
કદીપણ ઘરખટલાને સગતા તેમના કારોબારની
વચ્ચે પૂરાતા ના. તેમને તે, ખાતાનાં તમામ રોકાણી
થવા દેવો.

તેમની નાની કસુર અને ખામીઓ ઉપર
આંખ વિંચામણાં કરજો, અને ન્યારે તે સાફ
કરે ત્યારે વખાણ કરજો. વખાણ, તારીફ, ઉત્તેજન
અને ઉમંગ હમેશાં આપ્યા કરો.

ન્યારે તેમને પોતાનાં કાંટાનાં નાનાં શીકરાં-
થઈ આવે, યા મીનજ બરખેલાક થાય, ત્યારે
તેમને કદીપણ ખિન્નવ્યા કરતા ના. જે નાની
હોનારત, જે તમોએ આગમજથી નેહ હોય અને

તેમને તે માંગે ચેતાવ્યાં હોય, તે બની જાય, તો
તમે પોતે તે દેખડાવી દેતા ના અને તેમને દુઃખ
રેતા ના. તમે એમ ના કહેતા કે: ‘મેં તુને એમ
હકક હતું કેની,’ આ વાક્ય માટે તેણી કદી તમને
માફ કરશે નહિ, અને તે માટે તે વાજબી ગણાશે.

કદાપણ તેમના માટે ટીકકા કરતા ના. સ્ત્રીઓ
અને બાળકો ટીકકા સહન કરી શકતાં નથી.
મુખ્ય કરી ન્યારે તેઓ જેઓને ચાહે તેઓ તર-
ફથી હોય ત્યારે—હું કહું છું કે તેઓનાં પોતાનાં
અંગત તરફથી.

કદીપણ એક નવા પોષાકના ખોડખાંપણ
દારશે ના, ખાસ કરી જે તે મેથિ હોય તો;
દારણુ, ન્યારે બાતુઓ બરથારોને ખુશ કરવા
અને તેઓને માટે સોથી સરસ દેખાવા માંગે છે,
ત્યારે તેઓ કદીથી તમારો અણગમતો પોષાક
પહેરશે નહિ, અને તેથી તમારે તેમને ખાતર નવો
ખરીદવો પડશે. એટલા માટે, બલા મરદો, તે
પોષાકની અચ્ચીતજ તારીફ કરજો.

ન્યારે તમારાં બેજાં ઉપર કાંઈ ખાર હોય, તો તે
માટે મુઝાયા કરતા ના; આગમાં હોમાવ્યા કરતા
ના; તેને એકદમ હોલવી દેજો. કદીએ વાદળો
એકાં થવા દેતા ના; તે વાદળ એકદમ વિખેરી
નાંખો, કે દરેક સીજ ચળકતી થશે.

તમારાં પત્ની પ્રત્યેનો જે પ્રેમ હોય તે પણ મારફતે કદી પણ પ્રદર્શિત કરશો ના. તે શબ્દો તમે તેઓ સાથે હોવો ત્યારે કહેશો. યોગ્યક મુંઢર શબ્દો કાનમાં રેડાયલા, સમગ્રુ સ્ત્રીઓ મારે, ટપાલ મારફતે મોકલેલા દબ્બરો કરતાં કિંમતી છે.

સોવાસણુ સ્ત્રીઓ ! આ તમારે માટે.

કદી પણ તમારી કાળજી, તમારું ધ્યાન વધીક, તમારા ધણી પ્રત્યે પહોંચાડતાં ના; વ્યારે તમોને સંશય લાગે કે તે તેની કદર કરવા તે મોત્તયાં મારવા લાયક મુકમાં નથી.

સાથી સુદ્ધ અને પ્યારા પતિને પણ તેની જાનજાતી પગો હોય છે, તે પગોમાં તે મારયુક-મહોરદાર માંગતો નથી; તે વખતે તે શબ્દો દોસ્ત, ચાંત સલાહકાર ને વિશ્વાસુ વખાણનાર માંગે છે જે તેની બીએ થયું જોઈએ.

એક ધણીનીના બાગ ખરોળી-ગાનુ બંજ-વવાનો છે. મુખી તે ધણી જે એવી એક ધણી જેણીની ગણના બરવખતે ખરો બાગ બનવવા સક્તિવાન કરે.

વ્યારે તમારો બરથાર પોતાના શોખની એકાદ વાળી માંગે, જે તેને તેની કલજમાં યા ક્યે વ્યારેની મમે ત્યારે મળા શકે, પણ જે તેને પોતાના ઘરમાં અને તમારી સંગતમાં મેળવવા ગંભીરી હોય, તો તે તેવજુને કદી પણ ના કહેશે નહિ યા બહાનાં કાકરો નરિ-એવી દલીલ લાવી કે “જાન્યુ એવું તે શું હુયા ખાવાના ” “જે-વયું બારી પડશે ” વગેરે, કારણ તે તો પોતે પણ ગણ્યું કરીને જાન્યું છે એમ તમારે જાન્યું જોઈએ.

તમારો બરથાર, મારી ખાતરી છે કે, તમે સદીઓ સાથે ખાણું લેવો યા મેનજાની કરો તેમાં વધારે લેવો દરો નહિ, વ્યારે તે એકીસમાં હોય કે કામ પડે કોઈ વેગે તે પોતાના મિત્રોની મેનજાની પરમાં કમી કરવા તેની કન્યામાં તેને કિનેજન આપે. હું એવા પત્ની પુરોને ખીજાણું

હું જેઓને પોતાની પાર્ટી કલસોમાં કરવાનું કરજ પડે છે.

વ્યારે પણ તમારો બરથાર બિમાર યા મુંઝવણમાં હોય ત્યારે કોઈપણ નાપસંદ માખતને મારે “ખુલાસો ” પૂછવા યા કરવા જાઓ ના. વ્યારે મુઘી તે કીકકાક થઈ રહે ત્યાં મુઘી ચોમવાને પૂરવું મોટું મન કરશે; તેજ દક્ત દરોખસ્ત છે.

કુટુંબી મુખની કુમી, સહનશિળતા અને ખુશમિનજ છે. તમારાં કુખમાં દેખાડ્યા ને દરો; વાંક, કસુર, અને ખાંભીપર આંખ વિંચ્યા મણ્યાં કરો. આપણાંમાનાં કોઈ પણ સંપૂર્ણ નથી તમે પોતે પણ નહિ, કદાપી, મારાં બહાલાં ખાઈજી

સાદો ઇલાજ

‘મારે ત્યાં મમ્મીઓ છે. દરરોજ હું પીંજરા માં એક બે જડ જેવી થઈ ગયલી જોઈશું તેમને શું થતું દરો ? કોઈ ઇલાજ બતાવશે ? કાક કરાકરીએ ગટર જેઝેટના સવાલ જવાબન કાલમમાં ઉપતો સવાલ પૂછ્યો.

ખીજી આવાડ્યે તે નામીયાં પેપરમાં તેને નીચસો જવાબ છપાયો.

“તમારો મરધાને મોતનો રોગ લાગુ પડ્યો છે. આ એક જૂની રૂયોદ છે. સાથી સરસ ઇલાજ એ છે કે તેવાંને દારી દેવાં નહિતો કાપીને નાસ્તા ની ટેબલ પર લેવાં !”

જડતી, નધી

‘છોટરા વિનજા તે શું ?’ પરિક્ષકે સવાલ કયો.

“ચમકારો થઈ અનજાણું આપે તે ! જવાબ મળ્યો.

‘સમજ્યા; ચાલશે. વાર્ડ મને કહેશે કે એક જ જવાબમાં ખીજવાર વિનજા શામાટે નથ પડતી ?’

‘કારણ કે એક વખત પડનાં ત્યાં એવું સત્યાનાશ વગે છે કે તે જવાબ શોધીતી જડત નથી.’

પારસી બાનુ લુપીન !

હૃદયભેદક અને ચીત્ત-ચક્રભ્રમક આલુ વાર્તા.
સને ૭૮૫૬૩ સુધી આલુ રહેવાની ગ્યારંટી સાથે લખનાર:—
સરસેકા ત્રીન પાઉં.

પ્રકરણ રથ મું.

(જેમાં નકકી થાય છે બાનો ચાંદણ અને જહાંગીર વચ્ચે કે ઉમેરવો ક'ઈક
ઐર રસકસ આજો મહાન ડીટકટીવ વારતા મધે અને જવાડવી ઓછી
આવાચી શુલશનનાં વાંચનારાઓને).

અને આપણે આગમાં પ્રકરણમાં વાચી
આવ્યાં કે આખરે જાંગી થીમોશીસ નહીં અને
એલું તેની પામેથી વચન લેનાર ચાંદણ ફતેહ
પામી ખરી અને તેજ પહે નાનખટાઈ બેડવાળા
ઓએ વાણ્યાનાં લગનમાં મુફર સંગેડે

See ' the conquering hero
comes ' વાળો શબ્દ વચનડો.

હુરરરરે !

તે એક અસાધાગ્ય ફતેહ હતી

તે ફતેહ એક ઝિંદગી ફતેહ હતી કે જેની

ફતેહ દુન્યાની અનેક ફતેહઓમાં સાથી કેટ
એન્ડ સાથી એન્ડ ફતેહ ગળાડાય.

તે ફતેહ—

ધત્યાદી, ધત્યાદી.

તમે સમજી ગયા કેની ?

કેવાં હુશીઆર છેવે હં ?

હવે ધીરે ધીરે તમે લોક ડીટકટીવ વારતા
કેમ વાંચવી જોઈએ તે સમજતા શીખ્યા ખરા.

આખી આપણી આ ગંજાંર વ્યાસની વા-
રતા ચર ચઈ ત્યારે તો તમે બધા એવજ તો ડવ ને

કેમ માહમે વગનાં હતા કે જે તેજોજ નામથો
વાપુ રહ્યા હને તો શું શું ચઈ જતે.

આજે જહાંગીર પાસે પેયું અનિવાર્ય વ-
ચન લીધા પછી તુરતજ તેણીએ પોતાનું લેસ
જેતું બાકું શરીર ગોળ ગોળ ફેરવ્યું, અને પછી
એક અતી ડપાળી હાથગુને બાજની નાઝો
અદથી બાહ કરીને તેણી બોલી,

“ હવે જાણ, સહમજ. આપણને હવે વધારે
જ્યેટ પકડીને કામ કરવાનું છે નહીંતો પછી
શુલશનના ધરાકા છેડાશે કે એની તે શું મરી
ગેઈ વાત ! વાસ્તે હવે આજે ડીટકટીવ વારતામાં
કેમ રસકસ હિમેરવો તે આખરે શોધી કાઢારવે. ”

“ યસ, મેકમ. મેવક તામેજાર છે. ”

“ ત્યારે, બોલ, જોઉં ? એલુ તે શું કરી
જતાવ્યે કે જેથી આજે અતી દીલકસ ને મનકસ
ડીટકટીવ વારતાની જોડયણ નાવકા પાગસી બાનુ
ડીટકટીવ, તે મારી સદાની બલી અને બોળી
બહેન સુના સંકર ગરેરીના ખોટા દાતના આપણે
તેણીની જાણની અને શરેલી સપાટતુ મહાજમ
પકડાવે ? ”

“ હીયર, હીયર ! બાનો ચાંદણુ, તમારું શુભાખીત બાપણુ પરથી અને લાગેછે કે તમે આંચે ધધો છોડી દધને કોઈ તુસપેપરનાં અધીપતી ચાવો ! ”

“ તુસપેપરનાં અધીપતી ? ભંશુ, તું ધણે કાચો છે ! હું તો જે કંઈ બોલી ગઈ તે અંધું તુને સદમજ પડ્યું હશે ? ”

“ હાસતો વરી. સદમજ કાંચે નહીં પડે ? તમે દેવી સરસ બાપામાં પગુ તદન સદમજ પડે તેવું બોલ્યાં ! ”

“ શાંદ હો ! પગુ એક તુસપેપરના અધી-પતીને તો એવું લખતાં આવડતું વેંછેએ કે તેની બાપા સરસ હોય, પગુ તે વાંચનારને એક બોક્ષખી સદમજ નહીં પડે કે તે દમખખત શું લખી મરેછ ! ત્યારેજ તે એક મુનદો અધીપતી દેવવાય અને ત્યારેજ તેનું પેપર ધણું વખણાય ! તું જોની, જેથી પેપરની આરતીકલને વરે લોક એમ બોલે કે ‘ આજે દીનપાટ ન્યુસની વોર-તોન થાળી આરતીકલ વાંચી કે ? દેવું સરસ લખ્યું છું ! ’ તે દરેક બોક્ષનારને તું તે આરતીકલ વિશે શું સદમજનાં કરીને પુછશે ત્યારે બધાં પાન છેર્યું દસાવશે ! ”

અને બીરાદરો, આપણી અગેર ચાંદણના બીચારોમાં કેટલું જલું વરુદ હવું તે તમે નહીં જોતાં ?

(કેમ જન્મ્યા સરસા, વળી તુસપેપરના તર્જી-ઓની ગાળ ખાવાનો થયોછ કે ?-લગાડયા)

“ અને હવે બોલની ભંગીર, કે મુનાને ખુમ પાાવવા આપરે નહું તે શું કરવે ? ”

“ જુન્ટુન પકડી રાખો, બાઈ સાહેબા. કેનવન છેતી કે તેજ મુન્ટું ? ”

એવેને વળી ભંશુ “ જુન્ટું તે મુન્ટું ” વિશે કાંઈ બોલવા આપરવા શીકસુદની રમેલી હતીના બાપા પેરું મનદોચાન રે.કું દેનેઆર ચર કરે તેની બીદક અને તેજાએ તેની મુચના વગર આનકાનીએ તુડના તુરત બાપા છાપી.

“ હા ! હા ! ધેરસ છટ ! આપરે તેમજ કરવે. ” તેણીએ પેલાં તાકિસપર બારી નજર રાખીને કહ્યું ; અને તે ધાત્તી સોએ સો રકા ખરીજ હતી કાંચજે જેવું ચાંદણના કાંદે કે જુન્ટું તે મુન્ટું નહીં તેવું તુરતજ તે શીડલ કચકીને જુન્ટું તે મુન્ટું વિગેની-જંદરની એક મધુર ગજલ બાઈ સંભળાવવાનો તેણે નિશ્ચય કરસવન કર્યો હતો !

પગુ શુદ્ધ તે આરેકનાકાના કે તેવી આંદતોનો સમો ચાંદણની સમય મુચકતાથી દુરનો દુરજ રહ્યો.

જુન્ટું તે મુન્ટું ન પકડી બેસવાનું બ્યારે નખી થયું ત્યારે પેકું ૧૮૫૭ વાલું નામીકિત ચીત્ર ચાંદણની નજર સામે ખડું થયું. ફેલી અચુક રીતે તેણી તે મહાન ચીત્ર પેલી પારસી બાતુ ડીરકીતની અદેરી ખાતેની જોશીસમાંથી પીટી લાવી હતી. તેની યાદ થાંગત તેણીની છા-તીમાં જેરથી ધપધારા શરૂ થયા !

અને પેલો દસીકુ મોતીરામ !

અને અરેકાર ધાનકોપરવાળો !

અને મીસ મીની મુર !

અને રોડાલમાંની મીરીંગ !

અને જેલી ટેકીસરનું મેચ થઈ જતું !

અને બંધા ગંગાસીંગની બેટી બેસ !

અને મુનાની દાસ દાદસ કાર !

અને ભંશુનો દોરન મારાકરાલો !

અને સુર છચીકા બોમબોમજનું પેંડનનીંગ !

અને બાપુનજી પુદકની કુંમ ગાડી !

અને ખટકુજી પુદકની બાંગેલી ટ્રાકરીકલ ! હાઆઆ ! એ સપમાંની યાદ ફેલી મધુરી હતી ?

પ્રકરણ છવીમસુ.

(જેમાં જનું બાનો મુનાબાઈનું થોડ મોટાબાઈ આદરજ એનસાઈકલોપીડીઆ બીરા-નીકાવાજાનું વડું બુની (ક. વ. ૫૫) ની

રોહાડીની મીનલસમાં અને મેલાપ થયો ત્યાં આગળ બાનો બીખીડોસાનો.)

સુના. ગરેરી ન્યારે આલંગલીસ આગનાં દરવાજા આગળ કિનરી ત્યારે માટીડાઓ કાંઈ ઝાઝા ભેગા મળ્યા હતા. નહીં. ઘરનાં વડાં બાલુ નેત્રણને નામે દિપ્તાય કારડ મંગાવેલા. હતા તેણીથી પ્રાંતેટ ખગર કહાડતાં માલમ પડયું કે ખારસા માટીચારસો માટીડાઓએ “આવશુંછ” સુદાનો જત્યાળ વાલ્યો હતો અને ત્યારે સાહજન માટેની ખુરશીઓ પર ઘરના બાગે વીસ માટી-ડાઓંખી નહીં હતા તેની મતલમ શું ? શું જાણી ના સાહેબો કામનાં રોહાડીના સળખે બહારગામ ઉપરી ગયા હશે ?

અંર નહીંર ? બહારગામ શાતા ધુરના ક-પડી જતાતાં એ જાણીતું દનડીનન્ટે તો આડ વાગ્યો અગાડ બધું ભરાઈ જશે તમે જ્નેજેની ? બસકે ગણુની કરનાં પાંચ પચીસ વધારેજ આવશે પાયુ જોહા નહીં. એ તો બધા પાતરાં ચાટવા-નાજ ભુખ્યા ! તો ખાપી તમારી મીનલસને “માન તથા શોભા” કેવું મજે તેની તો વાત બોલતાજ નાહો ! સાધારણ રીતે “લગન ખાવા જન્નલું” કરીનેજ બોલાય છે કેની ? કાંઈ સવાલ કરે તેથી એમજ પુછશે કે “કેમજા, લગન ખાવા બોલાવશે કે ?” એટલે બધી ખાવાનીજ ન્યારે વાત થાય ત્યારે પછી મીનલસમાં જવાની કડા-કુટ કોણુ કરે વાડ ? અને પેલો જાગે !

વાહ ! એ જામનો બાહુ ન્યારે ડોળા ધુરડે છે ત્યારે તો માહલીના સાહસ અને દેખીના સુરજ્યા માટે લાગેલી ભુખમાંની અધીતો જસ હીન જાય છે.

સુનાએ ન્યારે પેલાં વીસેક માટીડાઓ આગળથી ચાલવા-માંડયું ત્યારે તેણીને સહેજથી સુઢી નહીં હતી કે તે મીનલસમાં કોણુ કોણુ ખીરાજેયું હતું.

તેણીતા યાસ નીચી. મુડીએ, સરખોગ ખા

સંજો બેસે છે તે હોલ તરફ ચાલીજ ગઇ. અંદર જતાંજ તેણીએ એક ખુણાંમાંની જગ્યા પસંદ કરીધી અને ત્યાં બેસીને કાંઈ નહીં સાંભળે તેમ મધુર હલકે “સહુ, સગનીઓ સજ્જ. સહુ-થા આઆઆઓ” વાણું ગીત ત્રણકરવા માડયું.

ત્યાં કોઇથી એમ નહીં જાણતું હતું કે તેણી એક જાણીતી ડીટકટીવ હતી અને બાજે તે લગ-નની મજલીસમાં ખાસ C. L. D. ના હુકમથી આપી હતી. શાપુરજ તેમ જાણતા હતા, તો ક્યારની તેણીને બે આની પકડારીને ચાલી જના કેહતે. લગનની મીનલસમાં તે કાંઈ ડીટકટીવ લોક રોભેથી ? પણ જ્યારા શાપુરજ્યા જાણવા પામે ત્યારે કેની ? તેજણે એમજ સમજ્યા જે તે જાઈ રોડ આદરજ મોટાભાઈ એનસાઇક્ટો પીડીયા ખીટાનીકાવાલાજનાં કુવણુ સાસુની મતરાજના મામાની દોકરાની દોકરીની વડુ થતી હશે અને સુના ગરેરીએથી જ્નેયું જે શાપુરજ્યા એમ ધારેજ તેજણે એમજ ધારના શખવામાં શયદો હતો. નકામે સુવેશ સાંપ જગાડવામાં શયદો કોણુને ?

તેણીએ સઘળા મેઢમાર પેલાં ખૂણામાં બેઠી બેઠીજ જ્નેતી હતી તેજલાં આગળ પેલાં ખાખા વરણું આપે તેવાં લીખી ડોસાં આવીને ગોહવાયાં.

“પંજી, છોકરીની ઉમ્મર વાસ્તે નથી કંઈ જાણુયું કે માય ?” તેજણે તપકીરનો એક સુદ-રાકો મારીને સુનાને જોગળ્યા વગર પુછયું.

“કેં છોકરીજ ?”

“હો ! વરી અંજણાં શાએ ચાલેજ માય ? વરી કેં છોકરી કરીને પુછોજ તે શું આદરજની કંઈ પાંચ પંદર છોકરીઓ હોય તેમ ?”

“મખઈ તમે કાની વાત કરોજ જ્ને ? આદર-રજ કોણુ ? ને છોકરી કોણુ ? જરા ખુસાસેથી બોલોની તો ?” સુના છલ્લવી પડી.

“જોવાય બેરાં ! તાહરે તમે લગન કોણુનાં ખાવા આપાંજ ? તેજથી છે કે એમજ ?”

અને ખરેખર તે મુઠ્ઠી બીખીના સવાલથીજ સુનાને એકદમ ખ્યાલ આવી ગયો કે તેણીએક વગર, તેડેકી પેશાણી હતી તેણીને, તો સરકારી હુકમ આપ્યો અને તેની રૂએ આ મોજાવાલાં સગનમાં પોતાની હાજરી આપવી પડી બાપી જે દારથી પોતાનું એકનું એક માનીતું કેનેરી મરી ગયું તે દારથી સુનાએ સગન નવનિર્મિત જેવે વખતે જ્યાં આવવાનું મુઠ્ઠી દીધેલું.

પણ હવે હાં તે બીખી ડોસાં કાંઈ ગરબડ કરે અને પોતાનું કામ રહી જાય તેની ખાંકે સુના એ ધ્યાન દેકાણે રાખી હસીને કહ્યું,

“અરે હારે માય ! તેણં વગર કોઈ બેરાં આવનાંબી હોયે ? મમઠ, તમે પણતી છોકરીની ઉમરને વરે પુછોછ કે ?”

“હાં !”

“હોયે પચીસ તીસ વરસ !”

સુનાની આ અટકળ સાંભળી બીખી ડોસાં થયું અજળ થયાં. હવે તો તેણીની ખાતરીજ થવા માંડી કે “આએ બેર” કોઈ એનસાધકસો પીડીઆ થીડાનીકાવાલા તરફનું હશેજ નહીં કાંચે પરણી “છોકરી” પોતે પોતાની જમર માલીક વસતી દેહતી હતી એટલે તેથી ઓછા તો હોયજ નહીં પણ વધારે કેરમાં હશે તે ગમવાને બીખકજ થયાં ખંતી હતાં.

“પચીસ નો તીસ ?” તેવો સુનાની ખાતર પાડી અને દસ્તાં. “પચીસને તીસ ? ગાય-માય ! એને પચીસમી સાતમેરી ડગીઆનેથી પચીસ વરસ થઈ બીયાં હોયે !”

“એટલે શું પચાસ વરસની પતની હત્યા ?” સુના અજાણથી કહી જતી હતી.

“હોયે-અરે, પચાસ શું પચાસનુંબી હોયે ! ને બાપે જાનુસ શું કીધી તે જાણેછ કે તમે ?”

“નહીંછ”

“ઓ, માય, તારે તમે કાદારનાં આંકંછ તે હજી એમી જીવે શું કરવા કીધું ?”

“પતનાં જોડાંને લડી દુવા દીધી વરી, બીખું શું કરયે ?”

“ઓ ! વહીરે માય ! દુવા ઘેર્યા દેહને આવનાં નહીં આવરયું ; છતાં અહીં જેર આયાં તેહરે કંઈ ખબર અંતર કાદારીને જાંએ કે એમજ ?”

“એવી એવી ખબરો જાણીને આપરે શું કરયે બપઈ.”

“બપઈની કેહતીના દીકરા છવે ! જેની માય એમ નહીં બેસી રહીએ. પરપેહરામણી શું થયું તેતો પેહેલે જાણવી જોઈએ. કેહજે છોકરાએ પેહેલ્યાં તો પચીસ હજારમેં હા કહેલું પણ પછી છોકરી અગડ કોઈ નાદાન દુકતા સાથે પેઆરમાં, પરેલી તેનાં કંઈ જોડાંનાં કાગળનાં પડરાયાં તે છોકરાએ તો લઈને કાજ તોરી નાંખ્યું પછી એ તો પોતાની નોકરીએ જતો રહેલો તે છોકરીના બાપે કેટલી માફ માંગી જે પચીસને બદલે પચાસ હજાર ને એક મોટર દેઆટ, આપવા કહ્યું. તેહરે છેક છોકરા પાછો કમુઝ થયો.”

સુના બાપડીને આએ બધાં દાહોલાંનો એક દરજ માગ્યો કામનો હતો નહીં છતાં પોતાનો વખત જતો જોઈએ કરીને બીખી ડોસાંના પડ પડારા ને હાથ હા કરવા કીધું.

“છોકરીની માએ શું કીધું તેથી તેહરેતો તમુને ખબર નહીં હોયે, બેરાં !”

“છ નહીંછ, તેથી હું નથી જાણીછ.”

“હરવઈ જાય રે તું લગનમેં આવવી !” બીખાકજે દસીને મામાથી પોતાના પાવડા જેવા હાથની એક મક્કમ હાપન સુનાનાં ખભાં પડે કકડાવી દાડાડી.

સુના ગંડેરીએ પોતાનાં ટીકડીવ કામ અર્થે પોતાનાં ખખાંપર ખસાડીતી બાંદ દોશ એક પેડીની બાંધી હતી જેવી બીખી ડોસાંએ પેવી કકાધસ છપટ લગાવી કે તે પેડીની પખખ જોડાંમાં દબાયું અને પરણનાં જોડાંની

ગંગાવર અગ્નિયળી વચ્ચે પેલા ખુણામાંથી પે
એ એ કરીને એક તિલાણુ અને જોરાવર અવાજ
થયો.

દસતુરજીઓ આશીરવાદ સારતા અટકી
ગયા.

સાક્ષીઓ ચકીત થઈને જોવા લાગ્યા.

પરરાજનાં મધિ કદલો કીધો.

લગનની મેનીજ કરનારા પાવરીના હાથમાંથી
પાણીનો કળાયો પડી ગયો.

છમેકટ્ટીકે લાંબટ. ખુણાં ગાંધ અને અને
ઓહ ! અને-પરણી (પપ વરસની) કન્યા
મુર્ચંગત થઈ પડી !!!

મકરણ સત્તાવીસમું.

(જેમાં તૈયાર થયું વેશ બદલીને જાતો આં
દણુ તેમજ હુણું જેહાંગીરું અને નરી ગોડવણુ
તેઓ વચ્ચે આલખશીશં ખાગમાં જઈને નાચની
ખોદ કરવાની થવી).

પારસી બાતુ હુપીન તે આપણી ગંગાવર
જોરાવર ડીટકરીવ વાસ્તાનાં મહાન નાયક પોતા
ના ટૂંસીંગ રૂમ મધ્યે જઈ બરામલાં હતાં. તેમજ
હવે જ્યારે એકવાર નકીજ કીધું કે આએ વાર
તામાં એકદમ અસંરસકસ હમેરી દેવો ત્યારે તેવણુ
કાંઈ કોઈથી ધેરયાં ધેરયાં રહે તેમાંનાં આસામી
હતાં નહીં.

“હું વેશ જો એવો બદલું કે મારી સગી
બેહન બાધમાય મને જોય તો તેથી ઓળખી રાકે
નહીં !” તેણી એક નાચનારીનો ઘાથરો પહેરતા
ખોલી.

એક ગમ તેણી આવી રીતે તૈયાર થેતી હતી
જ્યારે બીજી ગમ જહાંગીર પેણુ કાંઈ આળસાંધમાં
વખત-કહાંડતો નહોતો. તે પેણુ પોતાના દેખાવમાં
અગણીત મોટા ફેરફારો કરવામાં રોકાઈ ગયલો
જણીતો હતો.

તે અને ચાંદણુ મોટાભાઈને ત્યાંનાં જગનમાં

તપસથી અને નાયકણીના વેશમાં જનારે હતાં.
કાંઈ જે આજે મોટાભાઈને ત્યાંનાં લગનમાં કરીકુ
મોતીરામની મદદ વડે એક મહાન કાવતું થનાર
હતું.

ચાંદણુ બાતુ કોકટણ પોતાનાં કામો માટે
અને પોતાની આયાઆરીકલ ગણતરીઓ માટે
મુસ્તાક હતાં પણ તેવણુને શું પ્રયાસ કે તેવણુનું
ગંગાવર કાવતરું પકડવા માટે અત્યાર અગાડનાં
મીસ સોનાબાઈજી ગડેરીજી તથા કાંસથી ગઈ
કાલનાજ મેલમાં આવી પુગેલા મહાન ડીટકરીવ
સાહેબ મોંચું ગાનીમાઈ આલખલેશ ખાગમાં
જઈને ગોડવાઈ પણ ગયલા હતા ?

ચાંદણુ ખાપડી તો જાણે જે પોતે જે કાંઈ
ગણતરીઓ કરતી હતી. તે બધી ફતેહમંદીથી પાર
ઉતારવાનું તકન છત્રી સેલીંગ હતું. તેણીને ડીટકરી-
વેની તો બીજકલ ધાસ્તી હતીજ, નહીં બલમલા...
ડીટકરીવેને તો તેણી પાન ને ચુનો લગાડતાં ધાપા
ખવાડી રાકે. જે તેણીને એકજ ધાસ્તી હતીકે
તેણીનો પેલો બધેરી હુણુ પીરોશા નવજી કુમાર
નાંની હતી. કાંસ વાલો જાણીતો હુપીનને જે
ખુબજ આવતો સંભળાયો હતો તે જો તેણીનાં
કામની કોઈ રીતે માહીતી મેળવવા પામે તો તે
જખરો હરીફ થઈ પડે ખરો. કાંઈ જે પારસી
બાતુ હુપીને જે ગંગીર કાવત્રાંનું છટકું મોંડયું હતું,
તેના અદલામાં તેણીને ખાસ્તા દરા લાખ રૂપાનો
તડાકો પડવાનો હતો !

દરા લાખ રૂપીઆ

હા આ આ !

તે એક કેયું સુખી સ્વપ્ન હતું !

એક કસીકુ જેવાં પંખીની મદદ વડે દરા

લાખ !

આજના જમાનામાં કોણ તે સંભરીકે ધારી
રાકે ?

અને છતાં ચાંદણુની ગણતરી અચુક હતી !

તેણીનું છટકું આખા ગોડવાયું હતું !

ફક્ત કુનેહની જરૂર હતી.

અને નસીબ !

હા, નસીબ નહીં રહ્યું તો બેહરો પાર !

બેહરો પાર !!

આંદણે તે ધાધરો ઝાળનીને પછી ક્ષરના દાખાની મદદ સાથે પોતાના કદરૂપા ચહેરાપર ચુંગણું ચાર કીધાં. તેણીએ આરડીસ્ટોને શરમથી નીચું બેસું પડે તેવું કીધું. તેણીનું તે ક્ષરિય એટલું તો અચ્ચક હતું કે ત્યારે ડાબો ગાલ રંગાઈને તૈયાર થયો ત્યારે જમણો ગાલ શરમથી લાલ લાલ થઈ ગયો. આંદણ પાસનો લાલરંગ ખલાસ થઈ ગયો હોવાથી આંદણે પીછી વડે તે ગાલપરનો રતાસ ઝાળખી કઢાડ્યો અને એની રીતે માલુસાઈ કાળામાં કુદરતની મદદ આવી. આજના લાડાઈના વખતમાં ત્યારે રંગનો આગો મોટો દુકાળ છે ત્યારે બે બધી નોવેસોમાંથી છોટરીઓના ગાલપર ધાઈ આવતો લાલ રંગ એટલો કીધો હોય તો કેટલો ટેકો મળે ? છે કોઈ પારસી માયનો કુખો સચુત જે એ કામ માટે એક કંપની લીમીટેડ ઉભી કરે અને દરેક દોહડ્યાંના રોરની કીમત હનન થઈ હનનની થઈ જતાની આદા આપે ?

હોંદ માટે એવા એવા ધંધાનાં ખેતર તો રૂવ રૂવ થાય છે પણ તેના કોઈ લાભ લે ત્યારે કેની ?

બડી કલાકની હુંક મુદતમાં આંદણનો વેશ બદલીને તૈયાર થઈ ગઈ. તેણીએ અમીના જનનનો એવો હુબહુ વેશ ધારણ કીધો હતો કે તમો બેવો તો એમ નહીં જાણો કે એના આખથી સદાની વડાડી અને ખાડી આદર ગરીબાની ધેખડી આંદણ દરો !

શું કુદરત છે ?

ખીંટ બાલુએ આંદણનો શાગેદ અને જમણો હાથ જમણું પણ એવો જાલાઈને બેસાડતો કે કીટી-કીટીવ તો શું જમણું કીટીકીટીવો આપ ખી સમજ નહીં ચંદ કે એના પેસે ધાનકાપર જઈ બેસે જંગીર હોય !

તે એક તખલ્લી જાની બેઠો હતો.

તેણે ગળાંમાં ઝાળવેલી દોરીપર એક તખલો બાંધ્યો હતો.

તે તખલપર આંગળાં ઠોકતાં—

તુમ—તુમ—તુમ—તે એ એ એ—તક —થક !

એવા રડીલા અવાજ બરપા ચતા હતા.

તે તખલામાં વીચીત રહ્યું હતું નહીં.

સાધારણ તખલા જેવો તખલો હતો.

તેની બેડું બાલુએ આમડું તતકાવીને બાંધેલું હતું.

બે તે આમડાં નહીં બાંધેલાં હોય તો તે તખલો ગણાય નહીં, પણ આમડાં હતાં એટલે તે તખલો જ હતો.

હવે જમણે તે તખલા ઉપર પોતાનાં નાવુક આંગળાંની રમત ચાલુ કીધી અને ત્યારે તે તાલ મુરનાં બારીક બેસમાં કિતરી પડ્યો તેજ ધડીએ તેના આરધાનું પારણું ઉઘડ્યું અને બાનો આંદણ અમીનાજન તરીકે દાખત થયાં.

“કોણ ? આંદણખાઈ !” જંગીર, ચોંકીને બોલ્યો.

“શશશશ ! આંદણખાઈ કોણ અધરિ વધરિ ? મેરા નામ ખીખી અમીના જન હય. તું મેરા તખલ્લી દોહર એસા ચુકી કેમ જના છે ?”

“અરે હાં ખરાજ, ખીખીજન અમીના—”

“ખીખી જનઅમીના નહો—બધા ખીખી અમીના જન કરે જોત.”

“અરે હોરેજ, ખીખી અમીના જન—દમ બુત્રો બુત્રી જના છે, ખતુ—”

“પણ ક્યા ખરેકા ? લેકીન કરે જોત !”

“અરે હા ખરા ! લેકીન ખીખી અમીનાજ જનજ હમેરી સાથ અમરેકુ કીઆ ખતરના કા છે ?”

“ખતરનેકા સાના પુરના ? તમરેકુ તો ખાલી અમે તખલાપર આંગળાં ઘોડ્યા કરવાના

કા—અસ ખીન કુહ ખી નહીં—ને અમરેકુ એસા તેસા ધાધરા પકરકે નાગવાના ને લોક ખુસ ખુસ થઈ જાવસે છતનામે આપરા કરીકુલ મોતીરામજ પોતીકા કામ કરી લેવેગા એટલે આપુને ખી હા કર નહાસી આનેકા ! કમજીઓ કેની ?

જાહંગીર યહુ એવું તો બરોબર સમજી ગયો હતો, કે તેને વધુ કશું ખી જાણવાની જરૂર જણાઈ નહીં. તેણે પોતાના હોય ધોત વચે મજ પુત ખીડયા અને તો આં આં આં આં ડ ડ કરીને

પેલા તળાપર-ટકારા યોડી માર્યા જેના પોકળ અનાજથી કરીને આખો ઝોરડો ધમધમી રહ્યો.

(હવે આવતા અંકમાં ઉપલી રંગીલી જેડી આલજલીશ ખાગમાં વળતે શું હોરીનો રંગ ઉડાવે છે તે જાણવા તમે બધાં આઈકિ લોક આઈકિ લોક તૈયાર રહેજો)

(બહા સસા—તારી સુક્યાની મરથી કાંપુ દિંદુસાનની પર શુદ્ધનને કોઈ વાચક મુશ્કેલી ન થઈ જાય તો ખસ છે ન કર તેમ જો. થયું તો અમરદાર !—સંભાળ ! લાંગડયા.

ધ્યાનથી વાંચો અને ફાયદો ઉઠાવો

અમારા કારખાનામાં નીચે મુજબની વીગતે ખાસ અજમાવેલી દવાઓ મેળુદ છે. જેના પોતાને મોટે વંશાંશુ કરવા ફાયદા છે. એક વખત વાપરી જેવાથી તેની ખુબી માલમ પડશે.

રોગન અકરીર સિસા—એ રોગન યહુ ખર્ચ અને મહેનતથી બનાવવામાં આવે છે. નાદાનીમાં મફતથી પુરા કર્યાથી ને તરેહવાર પ્રકારની ખરાબીથી નરોમાં કાંઈ પણ ફરક આવેલો હોય અથવા સંજ્ઞાન પેશ કરવામાં કાયરતા હોય અથવા કાષ પ્રકારની કમજોરીની સીકાયત હોય એને માટે એ સિસા અકરીર છે એને કાયદાથી માલેશ કરવાથી યોડા દીવસમાં મહા બળવાન બને છે. ખરાબે જુવાન અને જુવાનને નર—જુવાન બનાવવાનું એવું કામ છે.

કીમત—એક ઓંસની સીસીના રા. ૫) એક તોલાની રીસીના રા. ૩) પોરટેજ જુદું.
હુજુમ નાદર—એ ગોલીઓ અજબ તાકતવાલી છે. એ સાહેબો માટે છે કે જે વારંવાર દવાઓ વાપરવાથી કાયર બની ગયેલા હોય અને જેનાં મોઢા ઉપર મુરઠાલી છાઈ રહેલી હોય તે યોડાજ વખતમાં મેલેલી તાકત પાછી આવી જાય છે અને છંદગીના સ્વાદ કરીથી પેશ થાય છે અને એ ગોલીઓ પછી કીમતી ચીજોથી બનાવેલી છે. કીમત—એક શીશીમાં ગોલીઓ ૧૦૦) ના રૂ. ૩ તથા ગોલીઓ ૬૦ ના રૂ. ૨) પોરટેજ જુદું. રોગન કરામાત—આ તેલની માલેસથી જુનામાં જુનું સાંધાનું દર્દ તથા સાંજ મઠીયા રીજનવા જેને અંગેજીમાં સાયેરીકા કહે છે તે જલદી દુર થઈ જાય છે જે લોક એવી ખરાબ ખીમારીઓથી તંગ થયેલા હોય તે વાપરી જાય. અને ખાતરીથી કહીએ છીએ કે તે લોક કરીથી પોતાના કામ લાયક થશે એ પુરી ખાતરી કરેલી છે. કીમત એક શીશી એક ઓંસની રૂ. ૨) પોરટેજ જુદું.

હુજુમ હિયાત—આ ગોલીઓ વાપરવાથી સાંધાનું દર્દ તથા સોજ વીગિરેનો મવાદ મામુલી ઝાડો સાથે જડથી નીકળી જાય છે અને સલાની કમજીઆત દુર થઈને ઝાડો રોગને માટે સાદુ આવે છે કીમત એક શીશીમાં ગોલીઓ ૧૦૦) રા. ૨) એક શીશીમાં ગોલીઓ ૪૦) નાં રૂ. ૧) પોરટેજ જુદું. સફુર નીમક મુલેમાની લાગાની—એ એક જાતનું સ્વાદ આપે તેવું, ચુરન છે. એક માસા ખાવાથી પેટનું દર્દ તથા આકરી જનુ અને જાહજગી વીગિરે દુર થઈ જાય છે અને પેટનાં તમામ વીમરોને માટે અજબ દવા છે. કીમત—એ ઓંસની શીશી ૧) ના રા. ૧) પોરટેજ જુદું. દવા મજવાનું ટેકાણું.

ડી. એમ ખોસલા એન્ડ સન્સ.

D. M. Khosla & sons, Patiala (Panjab.) પટિઆલા—પંજાબ.

રિવ્યુ કોલમ.

રવિકાન્ત ભાગ ૧.

રચનાર—મી. ચુનીલાલ નરસેરામ દેસાઈ.

દિન ૩. ૨-૦-૦.

આ પુસ્તક ઘણાં રસીકાં દ્રષ્ટાંતોથી ખાસ કરીને બરુર કરવામાં આવ્યું છે કે જેની મારફતે હવેનને મુખમયને સાધુમય તેમજ સદ્ગ કરવાના માર્ગનું યોગ્ય રૂપરેખા કરવામાં આવ્યું છે. સંસારની માયામાં લપટાઈ માર્ગસ બન્દરબદ્ધ થતાં કેવો અંધ બને છે તે આપણે આપણી મોપાસ દીનપ્રતિદીન બનતા બનાવોથી ખુદ્દુ જોઈ શકીએ છીએ. તેવા અંધોની નજર ખુલ્લી કરી હવે તરફનો માર્ગ બતાવવાની આ પુસ્તક ની નેમ છે. ધર્મના યથાર્થ પાલનમાંજ આપણુ મનુષ્ય માનવું ખરું કર્તવ્ય સમાજેષુ છે; તેને લક્ષિત મનુષ્ય રાઈ મુખનો ભાગ્યશાળી થઈ શકે એ બાબદ બહુ સરળ રીતે સમજાવવાની કોશિષ લેખકે કરી છે. આ ઉપરાંત વાસનાજ મનુષ્યના બંધ મોક્ષનું કારણ છે તથા તે વાસનાના બે પ્રકારો તેમજ વિચારની સત્તા મદાન પ્રશ્ન છે ને તે બંન્ને જુદા જુદા રીતે તે દરેક સંસ્કારના વેળે રહે છે ને તથા સંસારની મોહલગ્નમાં રૂસાઈ વિષયોમાં લીન બની જો આપણે યોગ્ય કરવા સુધીનું તો કાર્યના કર્મ દેશે ત્રાગી પાછળથી આપણને જરાનું પડશે એ બાબદો જનુ જગી સુદર રીતે સમજાવવામાં આવી છે. આ પુસ્તક કાંઈ વાર્તા નથી કે એક વખત વાંચીને જાનુએ મુકાય.

વિષય એટલો જનમ છે ને એટલો અચ્છી રીતે સમજાવેલો છે કે દરેકજ યોગી યોગી વાંચીને તેજ મનન કરવામાં આવે તો ખરેખર આ

દુન્યામાં મારું મારું કરી તેમાં વેળખા મારતાં છળકપટ કરવાની આખળને બંદર બાણુય છે તેનું પોગળ સમજી બંધ આપણું પોતાપર કાણુ મેળવી મનુષ્ય જાતીને ઉપયોગી થઈ પડી આપણો માર્ગ સરળ કરી તે મદાન આપનાં ચરણમાં સહેલ બંધ શક્યે છીએ. ભાષા છેકજ દલીલ નથી એટલે પારસી વાંચકોને ખંબુ તે વાંચવાની સહેલ બનાવણુ થઈ શકશે. હમો મી. દેસાઈને આવાં ઉત્તમ પુસ્તક માટે ખરેખર ધન્યવાદ આપી તેમને તેમનાં આ ઉત્તમ કાર્યમાં દરેક ફતેહ હાજી એ છીએ.

મળવાનું ઠેકાણું.

સારંગપુર-ધારીરામની ગોળ-અમંદાવાદ.

પુષ્પહાર.

પ્રધાન-અપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાળા-સુરત.

વાર્ષિક મૂલ્ય માત્ર રૂપિયા એક.

આ એક નાનકડું માસિક છે જે સુરત ખાસેથી પ્રગટ થાય છે. આ માસિકનો હિસેબર અંક દરેકને આવગોળના અર્થે મળેલો છે જેમાં નાની નાની પાંચેક વાર્તાને એકાદ બે વિષય છે. તે ઉપરાંત ચારેક આર્ટ પેપરપર ચિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. વાંચકો વાંચવા જેવી છે. રંગીન કાગળપર માસિક હાજરામાં આવેલું છે ને સાદગ જનુ માસિકોનાં કરતાં આડધું ગમ્મધું છે. એક રૂપ્યામાં આ સાદસ વખાણવા જેગ છે. હમો પુષ્પહારને ફતેહ હાજીશું.

અક્ષયજી વિદ્યોતજીક ફંડ રિપોર્ટ

તૈયાર કરનાર-કવિ હરગોવિન્દ લાલલાહ

અક્ષયજી.

હિંદુસ્થાનના ઇતિહાસમાં જાણીતી થયેલી આરોહ જાતી જે આગળ સરસ્વતી દેવીના મહાન ઉપાસક તરીકે જાણીતી હતી તે હાલમાં છેક નબળી હાલતમાં આવી પડતાં તેને તેની અસહ્ય પંક્તિપર લાવવાના યથાર્થ પ્રયત્નો થાય છે. આ માટે વડોદરા ખાતે ૧૯૨૫ માં આ જાતીની પરિષદ મેળવવામાં આવી ચોખ્ખું કરાવે થયા હતા અને તેમાં વિશેષ કરીને વિદ્યોતજીક ફંડ જોલવાનો પ્રશંસનિય કાર્ય થયો હતો. આ માટે શ્રુતી પાત્ર પ્રયાસ થઈ બોર્ડિંગશાળા વડોદરા ખાતે સ્થાપવામાં આવી છે. આ બોર્ડિંગ શાળા માટે મદદની જરૂર હોવાથી ગામેગામ ફરો ઉધરાવવામાં આવે છે. વિદ્યાદાન આપવું એ સૌથી મોટામાં મોટું દાન આપવા સમાન છે. આ ગરીબ જાતીનાં બાળકોને શ્રીમતોએ પોતાની મદદનો હાથ લંબાવી અધકારમાંથી કેળવણીની રેશનીમાં બહાર કાઢવાની વિશેષ જરૂર છે. આ બોર્ડિંગમાં હાલ ૨૦ વિદ્યાર્થીઓ લાભ લે છે પણ તેમાં દાખલ થવા બીજી સહાઈ અરજીઓ આવેલી જણાય છે જે પૈસાને અમારે જાણુએ રાખેલી છે. પૈસાની સવડ થતાં વધુ ગરીબોને લાભ મળે તેમ છે. આપણે ક્ષત્રીયું કે સખી નરનારીઓ કોમ કોમનો કશેએ તકાવત રાખ્યા વિના આવાં જરૂરી ખાતાંઓને મદદ કરવા હરહમેશ તૈયાર રહેશે. એ વસ્તે એનરરી સેક્રટરી મીં પુરોતતમજી સામગઢાસ ધણમટ વડોદરા લખવાથી જ્ઞેષ્ઠતા ખુલાસો મળી શકશે.

સીંગરનાં કેલેંડર.

રંચુનવાળા બહા મિત્ર મી. ખરશેદજી એલ. પટેલ તરફથી સીંગરનાં નાનાં કેલેંડરો મળ્યાં છે. આ કેલેંડરો માસિક દ્રાવ્યાના છે. દરેકપર જૂદા જૂદા દેશોનું એકેક ચિત્ર આપેલું તે ચિત્રો રંગીત હોવાથી કીક ખેડવાન કદે છે. મી. પટેલની બહી લાગણી માટે હમે તેમના ઉપકારી છીએ.

ઝોરા સીઅન કેલેંડર

૫૪૦ ૧૨૮૬

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

જગોશ બીરાદરોનો વાર્ષિક પોથો વખતસર હમારી ટેબલપર આવી પડેલો હતો. કાગળની આવી સખત મોઘવારી છતાં એ પોથો તેની અસલ હાલત સાચવી રહ્યો છે તે જોતા હમે લગભર અજાણ થયા હતા. અસખત તેનો બેઠ ભારેભાર જાહેર ખખરથી મળી તો આવશેજ. કેલેંડરમાં એક ડોક્યું પારસી કોમની આખી વર્ષતી તવારિખનો ઇતેખાળ રજુ કરે છે. પારસી કોમની સખાવતનો ઝરો કીનપરદીન વધતો ને વધતોજ નય છે. શુજતે સાલમાં પારસી સખાવતનો અંકડો સાકીયાવીસ લાખ પર મુકવામાં આવ્યો છે. પારસી કોમ આત્રી મોટી સખાવત કરી નય છે છતાં કોમના હાજતમંદોની હાજત ટળતી નથી એ અચ સુચક છે. પારસી સખાવતના ઝરાનો શેહ ત્યારે બદલવાનો વખત આવી પુગ્યો છે કે જે બાએ કોમે ગંબીર દરપાકત કરવાની જરૂર છે. સખાવતોની વિગત રજુ કરી શુજતે સાલનો ઇનતેખાળ આપવામાં આવ્યો છે. આ પછી જાણીતાં મરજોની હંદગીના વર્ણનો છે. જગોશ બીરાદરો છૂટાં છંવાયાં ચારિત્રો રજુ કરે છે તેના કરતાં જોધે તો દુકામાં દરેક જાણીતાં મરજોની ચોખ્ખું મોંઘ તેમનાં ચિત્રો સાથે લેતા હોય તો હમે માન્યે છીએ કે આ વાર્ષિક નોધની કીર્તિમાં મોટો

વધારે થઇ શકશે. મરજોની ચાલુ નોંધ તો લેવાય છે. પણ ચિત્રો સાથે લેવાય એવી હમીરી મક્કસદ છે. આ ખર્ચોનું કામ છે પણ તેનો બદલે પારસી કામ આ પોચાનો મોટો હિસાબ કરી સહેલાઈથી વાળી આવે તેમ છે. આ પછી વાર્ષિક ફેલેંડર તથા ઉપયોગી નોંધો છે. યુરોપી લગાકામાં પારસી ઓએ આપેલી મદદવાળું પ્રકરણ વધુ લખાવ્યું હોત તો વધુ ખર્ચાનકારક થાત. આ પોચાપર લેવાતી જેલમત તથા કાગળનો દુકાળ નેતાં કિંમત કાંઈજ નથી. દરેક પારસી ધરમાં આ પોચો રહેવાજ નેહએ છે.

મળવાનું ફેકાલું:—મુખ્ય વર્તમાન પ્રેસ, ૪૬૨, પ્રોટેસ્ટન્ટ, ઓર્થોડોક્સ, મુંબાઈ.

કામિની અને કાંચન.

સાંસારિક નવલકથા.

લેખક:—મી. હમનસાસ નારાયણ મેશ્રી તાંત્રી .. વિવેચક ૩૩

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦૦

મી. મેશ્રી જાગીતા:દિંદુ લેખક છે—એમની કલમનો દરેકો સાથે જાણાય છે. ઉપરની વાર્તાનું વળું બહુ અચ્છી રીતે મુથી લેખી ને હુદ માણસો અત્યાચારમાં કેટલી બધી દહે જાય છે તે અચુક જાણ્યું છે છપ્પર બકિતમા લીન મયલા તપસી પરમદસનું પાત્ર બહુજ મનદંજર છે. આવા પુલ્ક પુરો દુન્યાની માયા નરક દેશ છે તે સદાજ નજર નાંખતાં અચુક જાણાય છે. આવા પરમદસ પુરો દાવનના જમાનામાં બહુજ ઓછા નજરે આવે છે. આ વાર્તામાં વિલાસમીની પાસે બગવાલેલા બાગમાં ક્યાંએ કાંઈક પોતાના કલમને વધુ જોડ્યું અપેક્ષે લાગે છે. આવા જમાનો દિંદુ સંસારમાં ના જમા નથી. આ કિમત પુસ્તક વાંચના દમો સંકેત બજામનું કેરીનું દેએ તેથી છપ્પર બકિત તરફ વાંચકનું મન જરૂર દોડવાય તેમ છે. અજ્ઞાન આવા પારસીઓ માટે તો રહિયું છે.

મદદવાળું ફેકાલું:—વી. એ. સી. સ. નાસીદ.

ખાળ ઉછેર—ખાળ રક્ષણ.

લગિની સમાજ ને આરોગ્ય પત્રિકાખાળા.

લેખક—મિ. સિ. સ. જી. કે. ઉપાધ્યાય.

પ્રકાશક—મી. સી. તલીઆ, ઓ. સેફે. ભગિનીસમાજ, ગીરગામ, મુંબાઈ.

ઉપલી:સમાજ તરફથી બહાર પડેલું આ નાનકડું પુસ્તક હમોને ધણુંજ ગમ્યું છે. આ, લેખ પાંચમી સાહિત્ય પરિષદ માટે લખાયો હતો ને તેને લેડી રમાયાહ પટણી તરફનું પાંચ તોલા સોનાનું ધનામ મળ્યું હતું. બધ્યાંઓને કેમ ઉછેરવાં તે અનુભવ મળ્યા વિના જણાતું નથી. તેથી માતા-ઓ માટે આ ખાસ લેખ બહુ ઉપયોગી થઈ પડમા વિના રહે નહિ. આખો વિષય જૂઠું જૂઠું પ્રકરણો માં વહેંચી નાંખી માતાઓને ધમીજ સરળ રીત ની સમજણ આપવા સાથે નાનાં બધ્યાંઓ માટે ધરગદુ ઈલાજો પણ જણાવ્યા છે. ભગિની સમાજે આવાં પુસ્તકો છટકી પ્રજામાં વહેંચવાં જોઈએ છે. અજાનનાને લીધે જે અનર્થો થઈ નિર્દોષ બધ્યાંઓને કચડધામ નીકળે છે તેનો જરૂરી અટકાવ આવા અનુભવી લેખો કરી શકે તેમાં કશી નવાઈ નથી. માતાની નજીની જુઓનાં ભયંકર પરિણામોના જે પર્વાસ દ્રષ્ટો આપવામાં આવ્યાં છે તે દરેક માતાએ વાંચી વાંચે થયાની જરૂર છે. બાળા પછી શુદ્ધ હોવાથી પારસી વાંચકોને ગળે બાગેજ ઉતરી શકે છતાં હમો તેમને ખાસ કરીને આ પુસ્તક વાંચવા આમદ પૂર્વક બજામનું કરી રાકીયું.

અખબારે સંકી.

કાકરી વોદસં કામ માટે પખવાડીક પખ લગાવત વર્ષના રૂ. ૨-૮-૦.

છ ફારમનુ આ પખવાડીક પખ રાજકોટ પ્રગટ થાય છે ને તેના અધિપતિ તરીકે વોદસ અખજડ કાકરી દસનઅલી છે. આ માસિકમાં પોતાની કામને લગતી ચર્ચા જનરેમાં થાય છે તે

આખે વિચારશીળ ટીકા કરવામાં આવી છે. વિગતો વાંચવા નેગ છે. ફટલીક ચુંટણી સારી છે. ત્રણેય ભાષાઓમાં રસ વિનાની ગેશરખબરી રચુલ (!) મરુટરી કરવાનો પતન જણાય છે. સુરતના એક અહરથ મરી ગયા છે એવો ખોરા નાર કરી કેવો ત્રાસ ફેલાવવામાં આવ્યો હતો તેની હકીકત વાંચવા નેગ છે. વહોરા ભાષાઓ માટેની ખીલ વિગતો ઘણી છે. પ્રીન્ડીગમાં સુધારે ચવાની જરૂર છે. હમો આ ભાષાખંધને ફતેહ ધમ્મીએ છીએ.

રાણા વાવ અંબુમને ઇસલામ.

૧૮૧૫-૧૬ નો રિપોર્ટ.

આ અંબુમન તરફનો રિપોર્ટ દર વખતે રોકારાખંધ નીકળે છે તે પસંદ કરવા નેગ છે. આ આ સંસ્થા તરફથી લાયજેરી ચલાવવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પણ મદદેસા (સ્કૂલ) વડીક ચલાવવામાં આવે છે. અત્યુત્તમનું ફંડ કરતું ધરખમ જણાતું નથી. તેને મુસ્લીમ ભાષાઓએ મોટી મદદ કરવાની જરૂર છે.

અંબલિ.

કરંચીનાં શ્રી. જંધુ મંડળ તરફથી પ્રગટ થતાં અંબલિ નામનાં માસિકનો જન્યું-ફેસુઆરી ૧૮૧૭ નો ભોગો અંક પાન ૬૦ નો મળ્યો છે. માસિકનું લવાગમ ફક્ત ૨. ૧-૧૧-૦ છે આ અંકમાં સાત ભોગોનો સમાવેશ છે. કવરપરનું ચિત્ર દીક છે. મેક્સર્સ ત્રીવેદી, દને, વ્યાસ, કુંજ વિહારી, શુલ્યવંત, જોશીપુરા તથા સવિના વગેરે ના ભોગો વાંચવા જેવા છે. કાવ્યો પણ સારાં છે ભારેભાર સંસ્કૃતમય શુભરાતિ આ માસિક પસંદ કરતું જણાતું નથી તે માટે તેને મુજારક બાદી થતે છે. આ માસિક તેના પ્રકાશકને તંત્રી મી. ચંપકલાલ નંદલાલ ફોસિકને શ્રી જંધુ મંડળ ઝોરીસ, કરંચી લખવાથી મળી શકશે.

જેતપુર જમાત હંતુખખાંના મદ્રેસા

હોલનો રિપોર્ટ.

ઉપલાં ખાતાંના ઝો. સેક્રેટરી મી. મોહમદ અમદુલ લતીફ તરફથી ઓગણીસમસનો આ રિપોર્ટ બહાર પડ્યો છે જે પરથી જણાય છે કે

આ ખાતાંની આર્થિક સ્થિતિમાં રીપોર્ટ જમ્માન સાથે સુધારે થયો છે. લાઇફ મેમબરોની મોટી સંખ્યા જોડાઈ છે. બક્ષીસ ફંડ જોડાઈ છે તેટલું ખીલું નથી એ દીવંગીરીની ખાત છે. આ ઉપ-ચોગી ખાતાંને લઈ વધુ મદદની જરૂર છે.

હાદરનું હાસ્તાન.

કર્તા—હરમીસ.

કિમત બે આના.

મી. હરમીસનું નામ શુભશનનાં વાંચકોને એટલું જણ્યું જણાતું છે કે તેમની વધુ ઝોળખ હવે આપની જરૂરી નથી, તેમનાં કાવ્યોનું આ છંદુને નાનકડું પુસ્તક ખારસીઓ માટે ખાસ કરીને વિપ્રશોગી છે કેમકે તેમાં દાદાર અહુર મજન દના જરૂરોસ્તી ધર્મ મુંજળનાં ૧૦૧ નામોને કાવ્યમાં શુદ્ધી આ નામોની ખુબી વર્ણવી છે. આ નાનકડાં બારપાનાં પુસ્તકનો દીખાવો મી. શીરોજ મસાનીએ લખ્યો છે. તે મહાન જાપની વાદ આ રીતે પ્રતેક્ષની નજર આગળ લાવવા માટે તેમજ તે જાપના મહાન નામોના કંઠાં અ-થોની વિગત અલંકારિક રીતે રજૂ કરવા માટે મી. હરમીસને ધન્યવાદ થતે છે. ગાયન એવું કથું છે કે જેથી તે ત્રણ રાગમાં સહેલ ગવાઈ શકાય તેમ છે. આ ઉપરાંત ત્રણેય રાગશૃતીનો નોટશન છેવટે આપી કર્તાએ પરજેઠ મથાર્ય પ્રયાસ કર્યો છે. આવાં આર્થિક કિર્તિનો ખારસી કામ આગળ મોટી સંખ્યામાં રજૂ થવાની જરૂર છે. પુસ્તક કર્તા પાસેથી મળી શકશે.

કિન્ડર ગાર્ટન ગીતાવલી.

સંપાદક—છોટાલાલ ર. લદ્દ.

કિમત ત્રણ આના.

વડોદરાની રાણપુરા કિન્ડરગાર્ટન સ્કૂલના હેડમાસ્ટર મી. ભરે જાણકોને કિન્ડરગાર્ટનની યોગ્ય આપનારાં નાનાં નાનાં ૨૮ ગાયનોનો સંગ્રહ કર્યો છે. પોતાનાં આ ગાયનો સાથે ખીલઓના ત્રણ સારાં ગાયનો એમણે લીધાં છે જે દીક થયું છે. આ ગાયનો જાણકોને આનંદ આપે એવાં છે. નોટશન આપ્યું હોત તો વધુ દીક થાત. આ ગીતાવલી નવસારી પ્રાંતના માછ મુખા સાહેબે મી. દોરાજ દી. ખાંવરીને અપાઈ થઈ છે.

View album of Simla

By M. H. Bumlaikhow

સીમલાના જાણીતા શાહ સોદાગરો મેસર્સ ફારમ્સ એન્ડ કો વાળો રોક હીરજમાઈના ખેડા મી. મનચેરશાહ તરફથી ત્યાંના વખાણવાને બેવા લાયક દેખાવોની ત્રણ દિમતી આલખ્યો હશેને મળી છે. આ આલખમ ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવેલી છે. પહેલા ભાગમાં સોળ ફોટોઝ છે તે તે બધા ત્યાંની બધી દેશરતોના દેખાવોના છે. બીજા ભાગમાં પણ એટલાજ ફોટોઝ હોય ત્યાંની ડિંદી વસ્તીને લગતા તથા ચહેરના દેખાવને લગતા છે. ત્રીજામાં ત્યાંના પહાડી લોકો અન્યરના દેખાવો તથા જાણવાનેગ દેખાવોના છે. મી. મનચેરશાહ પોતે એક આર્ટિસ્ટ ફોટોગ્રાફર હોવાથી આ દરેક ફોટો ધણેજ ખેંચાણકારક તે મનરંજક લેવામાં આવેલો છે. આ ફોટોઝ બધા આમાઈમાં ઉત્તમ રીતે છાપવામાં આવેલા છે. ૪૮ ફોટોઝ માંના કેટલાંક ચિત્રો તો અદુર્લભ વખાણવા લાયક છે. મી. મનચેરશાહને તેમના આ સહાસ માટે ખરેખર ધન્યવાદ થયે છે. દિવસ ૪૬૦૦ રૂપિયા પાંચજ છે જે ખરચ જેનાં મોટી નથી પણ હમારા જેવાઓને પૂછવે તેમ નથી. એવો ચુરોખ્યત શોખીન અવ્યોજ આવા દુનિયાની દરેક યનાસી કરી શકે તેમ છે.

બ્રહ્મચારિણી

લેખક અને પ્રકાશક:—મી. રાધાલાલ

રામચંદ્ર મહેતા.

દિવસ ૦-૧૨-૦.

મી. રાધાલાલ રામચંદ્ર એના ગુજરાતના એક મહા જાણીતા લેખક છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં એમણે એક દરમિયાન આગળ પરી મિત્રક અખ્યાનનું જે સત્તી વાર્તાઓની દરમિયાન દાદવા માંડી છે, તેનાં બીજાં વર્ણન આ ૪-૫-૬ મું પુસ્તક હશેને અભિપ્રાય અર્થે મળ્યું છે. આ

પુસ્તકને નવલકથા કહેવા કરતાં ધાર્મિક બોધ આપનાર પુસ્તક ગણવું યોગ્ય છે. વાર્તા રૂપે લેખ કે આર્થ ધર્મના બચાવ કરી જે જે ઉમદા બોધ આપવાની યોજના કરી છે તે ખરેખર માનન્ય છે. આ નવલકથાની નાયકા કમલિનીનું જીવનકાલ મનન કરવા જેમ છે. દાહના સમયમાં કમલિની જેની ફરેસતા બહેનો મળવી મુશ્કેલ છે છતાં તેણીની હકિકત જાણનાં જે હસોડીઓમાંથી તેણી પસાર થાય છે ત્યારે ખરેખર આકર્ષિતના ઉલ્ભાસ દાઢી શક્યા વિના રહેવાનું નથી. કમલિની જેવા ફરેસતા હિંદમાં અનેક યવાની જરૂર છે. કમલિનીએ ત્યારે એકે તડાકે ઇશ્વર પ્રાપ્તી મેળવી ત્યારે તેની બહેન સત્યવતીએ સંસારમાં રહી પોતાનો ધર્મ જાળવી માયા સાથે જે મીઠાસ પ્રસારવ્યો છે તે પણ યાદ કરવા જેમ છે. ઇશ્વર પ્રાપ્તી માટે રૂચી કર રજા અહણ થઈ શકે છે. સંસારમાં રહી પોતાની ફરજ જાળવી ઇશ્વર પ્રેમ મેળવનાર વધુ આગળ વધે છે એ નિશંક છે.

એક બહી સ્ત્રીનો સમાગમ શું કરી શકે છે તે કમલિનીના ચારિત્ર પરથી પ્રગટ જણાય છે. માતીઓના કષ્ટ તથા બિન્ન બિન્ન મન મંતાત રાત્રી અવસોહન આ પુસ્તકપરથી ખુલ્લું જણાય છે. એક જાપ પોતાની બેઠીને કેળવણીનાં રૂઠાં કળ આપી જગતને કેવી બેટ આપે છે તે આ પુસ્તકના ગુનાનંદના પ્રાંત પરથી ખુલ્લું જણાય છે. માતીઓની અધમના, અહંકાર તથા મેં બાહા, જાણવી હોય તો આ પુસ્તકમાં એક નજર કરવાથી જાણ થશે. અતે ધર્મજાળ જળ છે એમ પ્રગટ છે. આ પુસ્તકની બાબા થાણી ગુદ છે અને વિષય વેદ કે ગદ્ય છે છતાં હશે. ધાર્યે છીએ કે હિંદુઓ ઉપરાંત પારસી વાંચકો પણ તે વાંચે તો તેમાંથી કાંઈને કાંઈ સ્વાદો મેળવ્યા વિના રહેશે નહિ.

મળવાનું દેશાલય:—

મેનેજર-સરની વાર્તાઓ, કુળ નં. ૧૩.

એક વિચિત્ર સાદું !

(કંકી વાર્તા.)

સખનાર—આર. ડી. બગવાડીયા.

મેહરાં મુન્સી—આ દગાખાનું દુન્યામાં હવે
મેઢલી પડી હતી. જે શખ્સો તેણીને પાળી પોપી
મોટી કાઢી હતી—જેણે તેણીને સખળા લાડ અને
મુખથી નવાજી હતી. તે મરણ પામ્યો હતો. તે
ચકડોળ ડોસો મરતી વખતે વિચિત્ર સાદું તે
છોકરી સાથે કરી ગયો હતો કે જેથી તેણીને
તેની સખળી દાસત અને મીલકતની માલિક થવાને
તે ડોસાના ભત્રીજાને તેના મરણની છ માસ
પછીની મુદતમાં મરણ પામ્યું હતું... અને તેમ નહિ
કરતાં યાને પોતાની મરણના શખ્સ સાથે તેણી
પરણે તો તે સખળા વારસો પેલા ભત્રીજાને આપ-
વાનું ફરમાન પોતાના મોલીસીટરોને તે કરી
ગયો હતો. અલગત તે મુદત દરમ્યાન તીથલ-
માંના સુદર બંગલામાં તેણી રહી મરણ મુવાફક
સખળા સાધનો મેળવી શકે તેમ હતું પણ એક
બીજે તેણીને નાગળ કાઢી. તેણી ચોડાક વખત
થયો પોતાની બાળના બંગલામાં આસાપસ
લેવાને આવી રહેલા એક કહેવાતા માલદાર પો-
યાને આહવાં રીખી હતી. અને તે પોતાને સવજ
વાડયા તરીકે બોળખાવતો જવાન તેણીને તેમજ
તેણીનાં પૈસા મેળવવાને તેણીને તેવીજ જાન-
ચાનીથી આહતો હતો. તે શેખતો હતો. તેની
આલસલસમાં એક સદ મહરથ જેવો હતો સુધી
તેણીને તે માલમ પડ્યાં હતો અને તેણી પોતાના
પાલકની આ વિચિત્ર માંગણીથી અજાણ-
તાપરવાનું પ્રેમીસ આપી ચુકી હતી અને
હવે! જે તે દાસત ખોદી દે તો એક બિખારી હા-
સતમાં તેણીને શું સવજ વાડયો વરવાતો હતો ?
શું તેણે ખાતવાની કુટુંબ તેણી જેની એક બી-

ખારી છોકરી સાથે તેણે બિવિધ જોડવાની
બહાલી આપનાર હતું ?

નહિજ. ત્યારે ? તેણી મુજબસમાં હતી. તે
જુદાનો ભત્રીજો !—ગાહ ! તેણીએ કંદીખી તેને
જેવો હતો નહિ. તે ઉચો હતો કે બટકો—કાળો
હતો કે ગોરો—મોહામણો હતો કે બદસુરત—એ
કશું તેણીને જોવા મા જાણવાની કંદીખી તક
મળી ન હતી, અને સીરફ એક મુજર પામેલા
શખ્સની ઇજાને આધીન થઈ તે કોઈ ત્રાહત
શખ્સ સાથે સંસારની પાળ બાંધતી એ તેણી
કહે તેમ “તલન ઇમ્પોસીબલ” હતું.

“નહિ બા—તું મને ગમે છે તેમ તાહરા
પૈસાખી મને ગમે છે. અને તને પૈસા સાથેજ હું
લેવાની ઉમીદમાં હતો ?” લવજને મળતાં તેણીએ
તેને વીલની સખળા વિગતથી વાકેફ કર્યો. ત્યારે
તેણે ઉપરો જવાબ કાઢ્યો.

“તમે મારા પૈસાને આહોછો કે મને ?”
કંકક ગુસ્સાથી તેણીએ આજની તેની બદલા-
યવી રીતભાત જોતાં સવાલ કર્યો.

“પૈસા કોણને બહાલા ન હોય ? જે તું
પૈસા વજર મારી ધણીયાણી થાય, તો મને પણ
મારા વારસામાંથી રક માતલ થયેલો સમજવો.

કારણ કે માહરા પપાજી તને આવી દાસતમાં
કંદીખી પોતાની વહુ કરવાની બહાલી આપેજ
નહિ. મેં તને પ્રેમીસ આપ્યું હતું તે વખતે એની
ઉમીદથી કે તારા પાલકનો સખળા વારસો તને
મળશે અને તે સહિત મારી ધણીયાણી તું ચરો.
દીલગીર છું...તે વગર હું...” તે ખામોસા થઇગયો.

તે જે સડસડાત બોલી જતો હતો તે સઘળું જવારનું હતું પણ તેના આ ઘાતકી બોલવાથી પેલી છોકરીનો દર્દમંદ ચહેરો બેતાં તેનું જીભ જળી જતું હતું છતાં—તે દીવસે તેને કાંઈ તેની જ મરતી મુઠ હતી. તે થોડી ચાકીને તે છોકરીનાં મનપર એમજ દસાવવા માંગતો હતો કે તેણી કરતાં તે તેણીના પેસાને વધુ ચહાતો હતો.

અને બ્યારે તેઓ છુટા પડ્યા ત્યારે તે 'હ' મેશ માટેજ; કારણકે આખર સુધી તેણીના પોતાવન માટેના ખ્યાલને તેણે ક્યુલ નહિ કરતાં તે છોકરી દુખી જીભે તેને છોકરી ચાલતી ચહ. ખીજા દીવસે લવજી વાડ્યો મુળજ તરફ હાંકાડી દરી ગયો કે તે વખતે તે બેકદર શખ્સ તેણીને મળવા વગરજ ગયા... એક ખ્યાલ તે છોકરી ના મનમાં રમી રહ્યો..... મુળજ જઈ પોતાના ખુદા પાળકના બચીગને મળી પોતાની આ સઘળા કેશવતથી તેને વાકેફ દરી તેણી કાં નહિ તે શખ્સને પોતાનો ધણી દરે!—તેણી જાણતી હતી કે લવજી તેણીના પેસા ને વધુ ચહાતો હતો છતાંથી તેનેજ હજી પેસાથી જીતી જેર કરવા માંગતી હતી.

તા. ૧૦ મી કે જે તેણી માટે છેલ્લો દીવસ હતો—કે જે દિવસે તેણી કીકમાં ફરમાવેલા શખ્સ સાથે પહોંચી એક દોડતવાન સ્ત્રી ચાપ યાત્રો સંધમાં મુખને છેલ્લી સવામ દરી દુખની આ-લીમાં ગળાડી પડે—તે દીવસની આડ દીવસ આગ-મજ તેણી મુળજમાં સાલીસીટરને મળી પોતાના પાલકના બચીગને મલવાની મરજ જાણતી પણ તેણીની બાંધ નાસીપાડી વચ્ચે તેણીને કહેવામાં આવ્યું કે ત્યાં સુધી તેણી નીકની માંગણી કરી-કરી કાગળપર સડી દરે નહિ ત્યાં સુધી તે બચીગને તેણીની મુક્તકાન લેનાર દત્તો નહિ...

"ત્યારે તો એક શખ્સને વેશ જાણ્યા વગર હું કદીથી પરજીયા નહિ" તેનીએ ત્યાંથી જાપસદ લેનાં મક્કમ વિચાર જાહેર કર્યો. બ્યારે તે સાલીસીટરની પેટીને વડો દયામજી મોંઢ દરીને—કદક મર્મ સદિન હર્યો.

તે તારીખ પસાર થઈ ગઈને સપ્તમ વારસો પેલાં બચીગને મળેલો તેણીની જાણમાં આવ્યો

બ્યારે તેણી ગરીબ ખીયારી મુળજના એક નજસ રસ્તાપર એક નાની કોઠડી લઈ હાલમાં પોતાનું અંકરવકરે પુર કરતી હતી.

ગામડાંની ખડતળને હુન્નરમંદ જાંઘી તેણી એ ગુનરેલી હતી એટલે વખત વહેતાં તેણીને તે એકાંતને ગરીબ જાંઘી સહેલ ગુનરવાની આદત પડી ગઈ... જે કે રંગીલાં મુળજમાં તેણી પોતાની જીવનસૂતીથી કોઈ સારે યેરજ સહેલકથી ગોઠવઈ જાય તેમ હતું છતાં ફક્ત લ-વજ વાડ્યા સિવાય તેણીની નજરમાં આ કન્યાનો કોઈપણ શખ્સ શ્રેષ્ઠ યા તેણીને તે લાયકનો જણા-યો નહિ. ગુપ્તપુ સમુદાયી તેણી પોતાનો વખત પસાર કરતી હતી... હજીપણ તેણી પોતાની પાણુના બેરે પેસા મેળવવાને વલખાં મારતી હતી અને જીવે નહિ ખાતાં તે સંચક કરતી હતી કે બ્યારે સારી હાલમાં આવતાં તે પોતાના ધારેલા સખ્સ સાથે પરજી મુખી થાય ?

સાનલિખના કામથી તેણી પોતાના 'દારીરને કચડી નાંખતી હતી તેનું' પણ તેણીને બાન રહ્યું નહિ... અને અતિ તેણી ખીમાર પડી કે જે વખતે તેણીની દાદ કે ક્યોંદ લેવા વાળું કોઈ હતુંજ નહિ.

તે અધારા જોરડામાં ફક્ત ખુદાના સન પરજ તેણી તાવથી અખરતી પડી હતી ત્યારે લવજ વાડ્યો તેણીનો બેવજ આરાક તે જોરડીમાં એક ગુનરેજ શખ્સ સાથે ધસી આવ્યો.

"જો ખુદા આપણે હજી મોટા થયા નથી" લગભગ બેદોરડીમાં પોતી તે અજાણના પક્ષે પર બેસી તેણીનું માથું પોતાના હાથમાં લેતાં તેણે પેલા ખુદા શખ્સને કહ્યું. અને બ્યારે તેણીએ પોતાની આંખો બોલી તેની સામે બેનું ત્યારે ખુદાજાની એક 'મીસ સમિન' તેણીએ ઉઠવાની નજમી કાઢીય કરી.

"હું તારી કંગાલ હાલમાં છું ત્યારેજ તમે આવ્યા છો!... જાઓ—ખુદા ખાતર જાઓ તમે ધણજ મોટા છો" તેણીએ તેની તરફથી ખીજ પર્વ પોતાનું મોંઢ ફરતી રેતાં કહ્યું.

“ નહિ” બહાલી—મને તું સમજાવા વગર ગેરઇન્સાફ ના કર-અને- મેં તને આવી દુઝી હાલતે ફક્ત એક મારી નાશન્યતને લીધે પહોંચાડી છે તે માટે માફ કર ! જો, હમાં જો, એવજુને તું ઝાળખે છે ? ” અને તેણીનું મોહ તેણે પેલા જુ-નેર્ગ સખા તરફ ફેરવ્યું.
જે સોલીસીટર સાથે તેણી વાત કરી આવી હતી તેને પોતાની સામે ઉમેસો બેતો. તેણી તાજુબ થઇ.

“ ઝો-મને ખુલાસો કરો-નહિ તો હું મેડ થઈ જાવસ ! ”

“ મારા જાન, સમજ-હું-કે જોને તું લવજ વાંઝા તરીકે ઝાળખે છે તે તેજ શખ્સ હું કે જોને પરજુવાતું ફરમાન મારા કાકા કરી મયા હતા પછુ તેજુના બેનીઝ તરીકે જાહેર થઈ તારો ખ્યાર છત્વા કરતાં એક અહિત શખ્સ તરીકેજ તારો ખ્યાર મેળવવાની મેં કોરીશ કીધી-અને આહ ! હું જોઇ ચુક્યો કે તારો ખ્યાર ફક્ત મારે માટેજ હતો-હું તારાથી દૂર હતો પછુ તારી સઘળી હીલચાલોતી મને ખબર મારા વિશ્વાસુ રેઝુઓ તરફથી મળતી હતી અને-હજુ ચુકી મેં તને તારી મરજીને બીવટાઈથી વળગી રહેલી જોઇ સપજો મેહ ખુશો કરવાની જરૂર જોઇ માફ કર મને તારી કસોટી કરતી વખતે એવું સ્વપ્ને પચુન હતું કે તું આંઠલી દુઝી હાલતે પહોંચશે-પછુ-પછુ હવે સુખ તારે માટે હાજર છે તે તને લેવા આવ્યું છે. મારા જાનના ભોગે તને સુખ બધી આ તારા દુઃખનો બદલો હું વાલી આપીશ...” તેણે કહ્યો ખુલાસો કીધો.

“ તમે :જાણો છ ?- આહ ! તમેને પૈસા સાથેજ છતવાના મેં સોગંદ લીધા હતા. મારું અંતઃકરજુ તમેને બેવસા કહેતું હતુંજ નહિ... અને જુઓ તેવું આ પરિણામ છે ” અને હાં તેણી પોતાની જુસ્સો ખાલી કરવા ધસાંધસ રડી પડી.

ધણાજ ખ્યાર સાથે તેણે તેણીનું માથું પોતાની છાતીએ ટેકવ્યું અને તેણીના કપાળપર એક મીઠું ચુંબન કરી તેણીને શાંત કીધી.

અને હવે કહેવાની જરૂર નથી કે તેઓ હાલ-માં પોતાની મરજીથીજ એક ચુકને સુખી છંદગી ચુબરે છે.

મેહરાં મુનશીએ પોતાના પાલકની ધજાને વશ નહિ થતાં પોતાની પસંદગીનાજ શખ્સ સાથે પરજી હતી એમજ તેણી વારંવાર પોતાના ધણીને મગરાઈથી કહેતી હતી;—કે બ્યારે લવજ થાને સોરાળ મોઢી દુન્યામાં એવીજ વશ-દાર ને હેતવંતી મહેરદાર સઘળાને મજે એવી દુન્યા ચુબરતો હતો !

ઈરાનીયન નાઈટ્સ.

લેખક—મી. માણેકજી એંદલજી વાઝા.
પ્રકાશક—મી. કેપશર નસરવાંનજી પોલીશવાળા.
દિખત ૩. ૧-૪-૦.

જાણીતાં જ્ઞાન વર્ધક અને માસિક મિત્રના સાહસિક ભાલેક મી. પોલીસવાળાએ મી. વાઝાજીનું ઉપજુ પુસ્તક પોતાનાં આહકોને ભેટ આપવા માટે તેષાર કરાવ્યું છે. મી. વાઝા જાણીતા પારસી લેખકોમાં સારી વિખ્યાતી પામેલા છે. એમની આ વાર્તાઓ ધણા હાંશથી વંચાશે, એમાં કશો શક નથી કેમકે આ વાર્તાઓનું મૂળ અરબ્યન નાઇટ્સને નામ મજાકર થયલી ચુર્નદી વાર્તા છે. આ વાર્તાઓમાં જે કાંઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે તે પસંદ કરવા જોગ છે. હાલનાં સેનસેશનલ મેવેસા વાંચનારાઓને આ કહાણી કિસ્સા કદાચ હુબબા જણાશે પછુ તેની મતલબ જોતાં, જે તેની ઉત્કરશી ભરી વાર્તાને બાજુએ હકાવે તેવી આ નાની વાતો છે. તેમાં સગાયલો ભાવાર્થ ધણેજ કતમ અને મનમાં કોતરી રાખવા જોગ છે. હાલની કાગળની માંધવારી જોતાં મી. પોલીસવાળાએ પોતાના આહકોની મેલા જાળવવા જે કોરોલ કરી છે તે બેશક માન ભરી છે. પારસીઓ માટે ખાસ કરીને આ વાર્તાઓ વાંચવા જોગ છે કેમકે તે વાર્તાઓ તેમને તેમના પુરાતન જમા-નાની ખુશી યાદ આપે છે.

મળવાનું ક્રેકલું : કાંતા બીહડીંગ; કાલળા-રેદી, મુબાઇ.

“ મણીપુરના મહારાજ.”

(હિંદુ રાજ્યસ્તાનનો જીનો રંગ)

(નવલકથા.)

લખનાર:—કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામ.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

(ગુલશન માટે ખાસ.)

પ્રકરણ ૪૮ મું.

“ રંગમાં ભંગ ”

તાજે ગોળ હાથવાની તાલમેલમાં આ ચંદ્રાજી ચોક્કસ નિરાંતર તૈયાર હતી, તરફ પુરવને યાદું યાદું સમજાવીને યાદો રાખવાની તબક્કા કરવી અને એ અવસરમાં મરેલાઓની મદદ મેળવીને પ્રતાપસિંહ-જીનું માન ભંગ કરવું એવી ગોઠવણ આ તકેદી ટાળીએ કરી લીધી.

તરફ ધોધો દરબારમંડ ઊઠી ગયા પણ દિલસોઝી દેખાડવાને માટે દરબારીઓએ અનેક પ્રકારના હાથપેચ રજવા માંડ્યા તેના ઉતારાપર શાન્ત વારંથી મણિપુરમાંથી ન મળી સકે તેવા સરસામાનથી ને ફલ ફુલથી ભરેલા ખુમચાઓ આપવા લાગ્યા. દરબારીઓએ અને દલુરીઓએ દરેક આવીને વારં પુરવની ખુરામત કરવા માંડી. તારકાઓએ આવીને તાલચંદ્રાજીને રીઝાવવા લાગી. ગાવનકારોએ ગાયનો ગાઇને ગમવ આપવા માંડી. અને શિકારીઓએ શિકાર કરવાને માટે આમંત્રણપર આમંત્રણ આપવા માંડ્યાં આવી તાલવહાવરીથી તર-જુ ધોધો અલગ અલગ એમ નહોતો. પરંતુ તેણે સજા રાજ્યરંગ ગેય દવા. અને એવા રાજ્યરંગથી રાજ્યમંડપમાં નિપુજના પરાવતો હતો. અટપ-ટીયા ખવાસો અને દાહદા નાનુનાર દલુરીઓએ ખાખમાંથી માણસોની આસપાસ જલ્મજલ્મ કરતા, ખાલકાલ દરત દત્ત પત્તુ તે પોતાની ચાલચેનીમાં સંપૂર્ણ હતો. તે શરૂનો લીધો સેવાય એનો નહોતો

અને તે સાથે પોતાના કામકામથી પરવારીને આવા પરવારગ સોડોની સાથે વધારે સહેવાસમાં આવવાને શરૂ નહોતો. તે બહે તેમની તાલ તંદાવટ સમજતો ન હોય, નેમની અટપટી અલગ હોય, તેવી રિય-વિમાં રહીને તે સંવજા દરબારીઓને રમાડતો હતો. રાજ્યરીતી પ્રમાણે તેમની સાથે રાજ્ય રમત ગમતમાં સાથેનો સાથે રહેતો, અને શ્રીમંત સરદારની બેઠા સોગારો માનપૂર્વક રિવકારતો હતો. તે છતાં પોતાની તૈયારીના તે નેચોને તેનો ચાલપાન હતો. તેણે થોડા કાળની સાંતા પકડીને સરદારમંડની રિય-નિનું યથાર્થ ચિત્ર સનાવાર રીતે પોતાના શ્રીમંત માલીકાર ચિત્રવામુ માલસ સાથે મેકરી લીધું હતું. અને પારથીની ઉલ્ટી ચેનપણીપર કેવું લગ્ન આપ્યું છે, તે સ્વચ્છ વિરિત કરવાની તક લીધી હતી. ઉપેટ તેણે ઠંડાં પાણીથી મગ ચલવાના નથી, માટે મરેલાની મદદ મળી આવે તે પહેલાં તાજરોતોય તૈયાર પછીને. મણિપુર ઉપર ધસી આવવાની તાજીદ કીધી.

મણિપુરના ને ને સરદારો આસતોય પાંખીને ધરનાં ખુલાખા સંતાઈ બેઠા દવા તેમની સલાહ લેવામાં, તેમની સાથે મસહન કરવામાં તે પોતાનો અવકાશ કાળ ગાળતો.

રાજનું સરીર દાહદારની મોઝામઝાભાગરવાને લીધે દાહદવાલ થયું હતું. તેનાથી દબે શિકારખા-છનો અમ વેલી રાખ તેમ પત્તુ નહોતું. તે છતાં પ્રતાપમંડના પારથીના પરાવતને પ્રશાન્ત રાખવાને માટે વધા શરૂ કરીને સોડી રાખવાને માટે મદદારાજ્ય તથા તેના સલાહકારોએ સમવાથી શિકાર

ટાળી સાવવાન કરી અને તે ટાળી સાથે પરાવત પૂર્ણાનંદથી ભેરાયો. શિકાર બાઝી રવાની બનીને જોવા રાખી હતી.

રહવાના પ્રહરમાંથી શિકારખાજી રમવાની રાજ્યાત થઈ રહી. ઉત્સાહી રત્નપૂતોએ પોઠે પલાલું નાખીને શિકારખાજીમાં સુરાતનપણું બતાવવાની રાજ્યાત કરી. પળાજીએ પણ સાલવા માંડ્યું. રણ-શિ ગ્રામ વાગવા માંડ્યાં. હાથીઓએ મદોન્મતપણામાં આવીને ચોરો પારવા માંડી. ઉટેલો આંગકવા માંડ્યું. અસ્ત સસ્ત સૂર્યના તેજસ્વી કિરણોથી ચળકતાં લાગ્યાં. સરદાર સાહેબ ભેગો દરિયા સુના પ્રહર દહોરો ઉઠે ઉઠતાં હતા, તેમણે પણ પ્રભાતમાંથી ઉઠીને પોરો પલાલું નાખીને તેવાર થઈ દેવા હતા. તરલ પોદ્ધાના ઉત્સાહનો પણ પાર નહોતો. પ્રભાતમાં ઉઠીને રનાન, પૂલ, નિલકર્મ ઉત્સાદપૂર્વક તેણે કરી-લીધું ને આંગણ અસ્ત સસ્ત રાજ્યને સુરાજી પોદ્ધીપર સ્વાર થઈને શિકારખાજીમાં પોતાનો હાથ બતાવવાને જોયો રહ્યો. શિકારીઓએ રણસિંગનાં વખાણને આગળ સાલવાની રાજ્યાત કીધી. રાત્રી અને દિવાન હાથીપર હતા. તરલ પોદ્ધો અને પાર-ધીનો પ્રતાપી પ્રતિભાથી રાત્રીના હાથની ભૂલથી બાહ્યે રહીને પોતપોતાના ધાડા ફાંકતા હતા. એમ સાલતાં સાલતાં સઘળો રસાયો એક ભેરમાં પહોંચી નહીં નહીં નહીં અને ખીચાખીચ લાડીથી ઠં-કાઈ ગયેથી ટેકરીની લગોલગ આવી પહોંચ્યા. આ હથી ટેકરીપર હાથીથી ચલાય એમ નહોતું એટલે તેઓએ નહિ ઉપર જ રહેવાનું થોડું ધાડું.

શિકારને ઘરવાને માટે આગળથી જ ફરિયાદો નાખવામાં આવ્યા હતા. તેથી હાલથી દરજીને સસલાઓ, સાંપૂર અને પૌંડ હુકમ અને રાની મારવાં ફરિયાદી સંકલ્પાને દોડાં દોડા કરતાં હતાં. શિકારનું કામ અનિયમિત હતું. શિકારને અમરા-વવાને માટે રમતમાંથીને હમહમીઆં વાગતાં હતાં. કુલનાન અર્થે રમતપટ્ટીથી શીલુ શીલુ ચતા હાલુ-હાલુ હતા. માણસોના હાકારા થતા હતા: સરનેતી ફેંકાઈ જતા અવાજથી હવામાં ફસાકા વાગતા હતા. શિકારખાજીનું ભેડ હવે ભેરમાં આવ્યું હતું. ભેડની વાથે આવે તે રત્નપૂત સિપાઈએક બાજુથી વિરોધ, પરાક્રમ બતાવવાના સુરાતનમાં પડ્યા હતા. આ

સમયે ભેરમાં રણસિંગનાં અવાજો ચતા હતા. સિંહનાદના અવાજો આવાં હતા. ને એ અવાજો સાથે પારવાને માટે નરિના હાંસ કાઠરામાંથી અર-બર એક સિંહ ફાળા બરતો ધસી આવ્યો. પોદ્ધો-ઓએ સિંહને ભેળને લગી પુછીને ન્હારવા માંડ્યું. ઉટેલો હાલના લોચા બહાર કાઢીને ટેકતા ટેકતા ફેરવા માંડ્યું. પાળાઓએ પાળાં પડતાં બરવા માં-ડ્યા ને ગદાપર ચડેલા ગજરાનેનો ગદા હવરી ગયો. રાત્રીના હાથીની નજર હજી સુધી વનરાજીપર પડી નહોતી, પણ વનરાજી માણસોની રોર બકારથી ને ન્હારનાં વાજ ચોતા ધાર અવાજથી ચમકીને કાચા પોચા માણસોનું વાગતું ફાટી નાખે એવી ત્રાસ મારીને રાત્રીના હાથીપર ઉતરે મારી. આ સિંહ-નાદથી રાત્રીનાં સુત્રિપરથી રક્ત ઉછળી આવ્યું. તેઓએ પોતાની બંકુ સિંહપર તાકી મારી પણ તે બકાર વાગી નહિ ને તેનો બાર ખાલી ગયો. બંકુને અવાજ સાંભળીને મદોન્મત સિંહ ભૂમલા કોપપર ચડ્યો. પાનાચંદ પારખનું પોતીયું નિકળા-પડ્યું ને સિંહ અર્જનાથી પીંખાના માનની પેઠે દિવાનજી પર પર કંપવા લાગ્યા.

રાત્રીના હાથીએ લયથી પોતાની સુંદ મ્હો-લામાં લાલી દીધી ને ચીસ પાડીને પાળા પડેલ ફરવા માંડ્યું. પણ ફરવાની કે ફરીને ન્હારી જવાની તેની રાજિત રહી નહિ. વનરાજી પવન વેગથી ફાળા બરી, અને હાથીનું કુંભરથળ ઉઠીને હોદાને વળગી પડ્યો. એ ધસારાના ધક્કાથી પાનાચંદ પારખને મારકો પડ્યો અને કમશકિતને લીધે હોદો ધરતીક પ સરખા આંચકાથી હાલવાને લીધે તેઓ ધરણીપર ધસી પડ્યા. રાત્રીના રણ કરવાને એક હરિ વગર આ વખતે બીજું કોણ નહોતું. રાત્રીના હાથમાંથી બંકુ પડી ગઈ, એટલે તેઓએ સિંહની સાથે હોદામાં બેઠા બેઠા હાથેહાથ ફરતી કરવાની હિમત કીધી સિંહ હોદો સુધીને રાત્રી હપર હમલો કર-વાની તક લે તે પહેલાં સુખાએ તરલ પોદ્ધો પવન વેગથી હિમત ખોદ ખેડેલા હાથી પારે દોડા આવ્યો, અને પોદ્ધીપરથી એક ફ્લગ મારીને હોદાપર ચડી ગયો. આવી રીતે પોતાની પાછળ એકએક એક અનુષ્ઠ રાત્રીને આવેલો ભેળને વનરાજી સ્તંભી ગયોને રાત્રીને પળ બૂકી પેલા નવા પોદ્ધાની પોદ્ધાગત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ પ્રયત્ન પાર પડે તે પહેલાં

તરૂણ શોધાએ દીંચણ બેર યહને સિંહના પેટમાં પોતાની હેરી કટાર ઘોંચી ઘાલી. સિંહે મનુષ્ય જનના કારમાં હુમલાથી ચીસ પાડીને મરતાં મરતાં પોતાના પંતથી તરૂણ શોધાને કાંધક પ્રસાદ આપ્યો. પણ તેવા પ્રસાદથી તરૂણ શોધા કાંઈ ઢંઢે એવા નહોતો. કટારના કારી ઘાથી સિંહને કળ ચડી ને તકાળ તે રાજવત યહને હાથીપરથી હેઠો પડ્યો. એટલામાં શેરસિંહ ને બેરોસિંહ અહિં તહિંથી દોડી આવ્યા ને મોટે મોટીથી ભુમો પાડીને મરેલા સિંહપર પોતાનું પરાક્રમ બતાવવા મંડ્યા. કોઈએ રાજવત પશુપર તરવાર મારી કોઈએ બાથો ઘોંચ્યો ને કોઈએ કટારનો ઘા કર્યો. આવી રીતે ઠેની મરણી તેણે તેનાપર પોતાની રીસ ઉતારી લીધી.

રાજાજી આ સંઘળો તમારો ટગર ટગર બેતા હતા. તેમણે તરતજ તરૂણ શોધાનો હાથ પકડી લીધો ને ઠાકથી પોતાની પાસે ખેંચીને શુદ્ધ આભારની લાગણીથી બેઠ્યા.

હાથીને માથપ દિમ્બૂડ પૂતળાંની પેટે કરી ગયો હતો. તેણે પોતાના માલીકની મરણી હાથેલી બણી હાથી ચલાવ્યો. હાથી પણ આ મનુષ્ય અને સિંહ મુદ્દથી બકરી રાખે. યહ ગયો હતો તેણે ઉતાવળે પગે ચાલવા માંડ્યું. પાનાચંદ પારેખને કોઈએ પણ બાવ ન પૂછ્યો. તરૂણ શોધા મુંગો મુંગો પોતાના તંબુમાં દાખલ થયો, ને પરિશ્રમ ઉતારવાને બિઠાનાપર પડ્યો; ત્યાં રાજાજી પડે તેની ખબર થવાને પધાર્યા. તથા તેને રહેજ સાજ થયેલી ધનની સારવાર કરવાને માટે રાજ્યવૈદ સેવામાં મોકળીને સંતોષ્યા.

મકરંબુ ૪૬ મું.

“ રવદેશાભિમાનીના શોકાશ્રુ. ” !

“ આ મારો દેશ. મારું વન. દેસ અને વન નહિ પણ અતમાજની સાંતિ પામવાનું સુખસ્થળ જન્મસહન મરણ કળનું સાંતિ સ્થાન સ્થળ કરવાની મુખ સ્થળ. આ મારી જીવનની જેમાંથી હું પેદા થયો અને જેમાં હું લય પામીશ. એવી આર્થશ્રમિ આજ રાજાશીલ યતાં રૂપેરી મોલ થી ઉછળતી ખજાજી વદન કાઢી, મરજરી નહિ. આ નહિનું પાણી પીને આજ મુખી મેં મારી નૃપ્યા હીપાથી છે. ઉન્દાજના

ઉન્દાજનાથી ઉછળતાં, લોહીને ઠંડું કીધું છે. આ નંદિનાજ રવચનીરથી અનેકવાર મારું મલીન શરીર ને મલીન વસ્ત્રો મેં રવચ કીધાં છે. તે નહિને હવે રામરામ છે. આજ વિશાળ જ્યોત્સનાપર અહુણા અનેક પ્રકારના પંખિઓ કલકલાટ કરી રહ્યાં છે, તેની વિશાળ ટાળીઓ મંદમંદ યતાં, શિતળ પવનની હોરથી ડોહતી, અને જેના ડોહાથી રિચર હવામાં મોલન ઉઠતાં, અને એ મોલનથી મોંઘ પામીને હું સાંતિ પામતો. જે કળદાયક તરૂણોપર મધ કરતાં પણ મીઠાં ફળો લગી રહેતાં એ અશ્રત ફળો રવતંત્ર વાથી તેડીને હું છુદ્ધની સાંતિ પામતો. તેજ રવતંત્ર પુરૂષ આજે વિના કારણ રવદેશ તળે, ઘરખાર મુકીને સંગોહાવાંની માયા-મમતાને ત્યાગ કરીને વનવાસી અને માત્ર મધપુરાની આસપાસ ગળગળ કરતી, મધમાંખીઓના ડંખના બચથી દેશવટો લોગે. જે પુરૂષ રણસંભામના મેદાનમાં અવિદજના તિરૂણ બાલાનો બચન ગળકારે એવાં નિહર જેણે પોતાનાં કપડાં રાતરૂઓના રક્તમાં રંગીને અનેક વાર પોતાના શરીરને શોકાશ્રુ છે, જેને મઠની માફક લોહીઆ ને હુંદારને આ પવિત્ર ભૂમિમાંથી ઉઠાડી મૂકવાનો ઉપદેશ દીધો છે. એવા રત્નપૂત કાળે આજે મધમાંખીના ડંખથી ટરવું પડ્યું છે ! એજ આશ્ચર્ય છે. જેના લોહાના કવચને રાતરૂઓ હેરી તીરથી ભેદી રાક્ષા નહોતા તેનું અંતઃકરણ પેરની ખાતર લેદ કરનારા એકલપેટા માખણીઆ મંત્રિઓના બાણ છમના હેરી બાણથી આજે ફેકફેક યાગ છે. નિમ્ન બાણ જે સાહતાં નહોતાં તેને આજે રાજ્ય બાણ સાથે છે. જે બજવાન બાણથી રાતરૂઓના હાથમાંથી અન્નરાત્ર ઊઠાવીને હાથ બાંધેલા તેનાજ દમણ હાથ બંધાઈને બજાલીજી જના છે. એજો પણ સમય હતો અને આજે આવો પત્ર સમય છે. દિવસકરણને બજવાન શ્રી નૃસિંહજીએ પોતાના તિમ નખથી વધ કરવા માંડ્યો ત્યારે, તેણે દસીને કહ્યું કે,

“ એક વખત જે પત્ર હતો, જે મારાં શરીરને સંકરનું ત્રિજન હેરી મકરં નહોતું તેમ હુંદન વન પણ મારું શરીર મેરી રાક્ષાને અમરચ દત્તું, તેજ શરીર આજે તમારા કોમળ નખથી લીધાર છે. ” બીજે પ્રશ્ન પણ મને રમખંડમાં આવે છે મની મરોહરીમે પોતાનાં અવિષ્ટ રવામી રાવખીને કહ્યું કે, ” જે

વાંદનાંઓ હાથ હલાવવાથીજ ત્રાસ પામતાં, તેજ વાંદનાંઓએ તમારી લંકાનગરી છૂંદી લીધી છે અને જે મનુષ્યમાંસારીઓએ બંધ કરવા થોચ છે તેજ બે મણસે તમારો શય કરવાને આંત્રે તૈયાર થયા છે અને જે સમુદ્રની મર્યાદા દેવના સમુદોષી પણ લલંબન થઈ રહતી નથી તેજ સમુદ્રની મર્યાદા આંત્રે વાંદનાંઓએ લલંબન કરી માટે. હવે તમારો કામ આંગ્યો છે કારણ કે તમારો જે બાઈ તે પણ રાત્ર સાથે ભળી ગયા છે.

આવા વિચાર સાગરમાં ગળાંખાતાં વદીમાં આસપાસ આંત્રે ફાડીને બે બાકયા થયેલા થેલા ખરાજ માગુસની માફક ભેંતો, વદીમાં અંધો મોંચીને કાંધક ગંનને કરતો હોય, એવા ભાવમાં રિષરતા પામીને ભ્રમે રહેતો ને વદીમાં ચત્યમ્-ચપલે આવેશમાં રહતાવળા પડે રસેતો કાપતો, એક મનુષ્ય મણિપુરના મહારાજાને ત્યાજ કરવાના છરાદાથી ભારેવેળથી વાઙ કાપતો હતો. તેની આંખમાં અકુની પારા વહેતી હતી અને વારમવાર તેની છાતી ભરાઈ આવવાથી બંધે તે હુસમાં ભરીને રતો હોય એવું દેખાતું હતું. વાંચનાર વિચાર કરીને જોશે તો તેને તેને ઓગળતાં વાર લાગશે નહિ. તે પુરુષ કાઠજ નહિ પણ મણિપુરનો રતેશભિમાની કવિશ્વર હતો. જે પાનાચંદ પારેખના કોપને વરા થયા હતા અને એ કોષકોપના પરિણામમાં જેને આ કાળે દેરાવટો લેવાના દિવસો આંગ્યા હતા. તે ચાકીચાકીને યાત્રી ગયા હતા અને અતી થણા યોડના ત્રમથી લોચપોચ થયા હતા. તેની આંખે ઝાંઝરા વળતાં છતાં ને તુચ્છાને લીધે તેનું ગળું સુઝાઈ જતું હતું તેના પેટમાં ભૂખથી હાથહોથના ખાડા પડ્યા હતા અને પગ ચૂડીને યાંબલા થઈ ગયા હતા; તે છતાં તેણે એક વદીને વિરામ લીધાની ઇચ્છા કરી નહોતી. એક આસ મ્હોલામાં લીધો નહોતો, એક કુટ્ટો પાણીનો લીધો નહોતો. તેમ કરવાનું કારણ હતું. એક દેરા ત્યાજ થયેલો રતેશભિમાની પુરુષ તેજ દેરામાં ક્ષણવાર ભ્રમ રહેવાની અભિલાષા કરે, તેજ દેશનું પાણી પીને અથવા અનાજ આરોગીને પ્રતિજ્ઞાનો ત્યાજ કરે, જે બનવા યોગ્ય ગણાય નહિ.

કવિઓ નિહર હોય છે. પ્રતિજ્ઞા કરીને શિર તળાં સુધી તે પાળનારા હોય છે તેવાજ રવભાવનો આ

કવિ હતો. પોતાની આંગણપર હાથ તાખનારાં અમલ દારોતું અભિમાન ઉનાઈ વગર આ રાત્રમાં ન રહેવું, કુદ્દા, તુપણાનો ત્યાજ કરવો, અને પોતાનું વેર વાળીને પ્રાન્ને પ્રસન્ન કરવી, એ તેના અંતઃકરણની ઇચ્છા હતી, અને એવી ઇચ્છા પ્રતાપગદના પારથી વગર પાર પડે એવું નહોતું. એનું વિચારીને તે પ્રતાપ ગદંભણી પુર્ણ ઉત્સાહથી, પુર્ણ ભરોસાથી એક શ્વાસે ચાકી જતો હતો, હવે તેનાથી પ્રતાપગદની હદ પાસેજ હતી પ્રતાપગદની હદમાં દાખલ થતાં પહેલાં રસ્તાની બંને બાજુએ મનોહર રાંકે આગરની ટેકરીઓ આવતી અને એ ટેકરીઓ પર સરહદનાં રક્ષણ સાકે પારથીએ પ્રચંડ લડાયક કિલ્લા બાંધ્યા હતા એ કિલ્લાના કંચુરાપર તોપોની જાંબળો ગોઠવી હતી અને સક્રામ સમયે તેમાંથી ગોળાઓ છૂટતા, તે આસપાસ રાતરેજાને ભ્રમા પણ રહેવા દેતા નહિ.

તેમાં કેટલુંક રજપુત સિપાહીઓનું લશ્કર રાખવામાં આવતું અને તે કંઈક પ્રદંભે રણસિંઘનું વાગતાંજ, રણસિંઘમાંમાં ઉતરવાને સાવધાન રહેતું.

આ કિલ્લાઓ વડાવીને જનારા મુસાફરની તપાસ લેવામાં આવતી, ને જે જરા શક પડતો હતો તો તેના સરહદમાં દાખલ થવા દેતા નહોતા. રાત્રચક્રિની રીતસર તપાસ લેવામાં આવી અને તેને વગર રાંકે પ્રતાપગદની હદમાં દાખલ થવાનો પરવાનો આપવામાં આવે. કચિના હરને આ વખતે પાર નહોતો. પ્રતાપગદના કંચુરા નીહાળીને તેના પગમાં જોરે આવ્યું તેની કુદ્દા રાંત થઈને તુચ્છા પણ મટી ગઈ ને ધીરે ધીરે પ્રતાપગદના પારથીના પાટનગરની પાસે જઈ પહોંચ્યા.

મકરણ પંચ મું.

“પ્રતાપગદનો પારથી.”

પ્રસાનમાં સવિતા નારાયણ ઉગું ઉગું પછ રક્ષા હતા, અને હવા રિષર હતી પરંતુ પ્રતાપગદની પાસેનું મેદાન સોનાના ખજાનગાદથી અસ્થિર હતું પાસદળ અને ઘોડેસ્વાર દુકડીઓ તોપખાનાનો રસાલો અને સરસામાનના બોલથી જેના શિર જમીન લાણી નમેલાં છે, એવા અચાચક અને પરાધીન પયુઓ અચંચક થતિ પારણ કરીને આલતાં હતાં.

રત્નપુત્ર ચોખ્ખાને ના ઘોડાપર રંગ હતો, ઉત્સાહ હતો, આનંદ હતો અને એ આનંદ ઉત્સાહથી ધરાતન બરેલા ગીતોગાનાં ગાતાં તેઓ કુચ કરતા હતા. હાથી ઓ અને ઘોડાઓ તથા ગાંડાં અને ગાડીઓની હલન ચલનથી રસ્તાઓ ઘસાઇને મુજનું મોટું તોફાન થઇ રહ્યું હતું અને તેથી એક બીજાનું પુરું પાછરું મોટું પેણ તેમ રાકાતું નહોતું. રાત્ર પડે લશ્કરી ચોપાક ધારણ કરીને ઉમટા સુરાણી ઘોડાપર સ્વાર થઇને સેનાની મોંખરે છાતી કાઢીને ચાલતો નગરે પડતો હતો. તેની વચ આળોશીક વર્ષની ભરતીમાં આવી હતી. કદ ઠીંગણું હતું કાઢી મળ્યું હતું હતી. મોટું ગોળમગોળ હતું. મુખના આંકડા મરોડ-દાર હતા ચોક્કસ ધસાકદાર હતા અને આંખમાં સળવળીઆં રમતાં હતાં તેથી તેના મનની ચંચળતા, દ્રવતા, ને નિરપણ પરાખાડ આવતાં હતાં. રાત્રીરે તે જમ કસાયેલા હતો, તેમ તેનો ચોપાક સાદો, અને એક પારધીના સરખો પણ દબલ્યા બરેલો હતો. અંખર અનેક પ્રકારના આયુક્ષી ધારણ કરતાં હતાં અને તેનો ઉપયોગ કરવાનું કુશળપણ પણ તેનામાં તેજસ્વ હતું. પ્રતાપગદના પારધીના પિતાના સમયમાં પ્રતાપગદની રાજ્યચક્રવર્તી અચલચલિત હતી પુખ્તવયમાં આવ્યા કે તેમણે સઘળી રાજ્ય વ્યવસ્થા સુધારવાપર લશ્ક આપ્યું. ધીનનશીન થયેલી રાજ્ય સલા પુનઃ સ્થાપવાને માટે સમજરાકિતનો ઉપયોગ કર્યો સિપાહીઓમાં ધરાતનપત્રું સ્થાપિત કર્યું.

અરપગઝમાં પારધીના પ્રતાપની આસ્થાસના સંદેશોમાં યાક પડી રહી. તેના પ્રતાપના પડલા સુરાણીમાં અટોનિસ પડતા હતા બાદબજ ધસવાનારા અને અદભૂત પરાક્રમ દર્શાવનારા પ્રતાપસિદ્ધના નામ પ્રમાણે તેમનામાં ગુણ હતા. પારધી જેમ પનગર અને પિંકાજ હિંચક પ્રાણીઓને ફાંદામાં નાખીને વશ કરી લે છે, તેમ પ્રતાપગદના કોરેરે ચોનાના તાજેદાર ભગીરદારોને તાજેદાર ક્રીધા દતા. અને દરામખેરેલાં ચોનાના પરાક્રમની દાક વગાડી હતી. તેથી સુરાણના લોકો પ્રતાપસિદ્ધને પારધીના ઉપનામથી વધારે પિછાણતા હતા એવા પ્રતાપી પારધીને મહાપુરના સરદાર નાય નિકલો સંખેપ દતો અને એ સંખેપને ધોને મહાપુરના રાજ્યમાં સાંતિ સ્થાપન કરવાની તેના મુદ્દમાં રુનેના પ્રપ થઇ હતી, તે પાર પા-

ડવાને માટેજ, આ સઘળો પ્રયત્ન હતો. એ પ્રયત્ન ધમર કૃપાથી પાર પાડવાના સંભવમાં સેનાના સિપાહીઓએ મહાપુરના બહાણી “જયરામ” રાખેલો ઘોર કરીને કુચ કરી મજલપર મજલ કરતું પારધીનું દળક કેટલેક દિવસે “સ્વર્ગભૂવનથી” સરહદમાં આવી પહોંચ્યું ને સરહદમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રકરણ ૫૧ મું.

“મહાપુર ઉપર સ્વારી.”

ચતુરંગી સેનાના પડલા સરદારગદની સરહદમાં લાગવા માંડ્યા, અને એ પડલાથી બચપામીને મહાપુરના કાયર સિપાહીઓએ આપું પાણું નેચા વગર રાજ્યધાની બહાણી ભાગવા માંડ્યું. એવી નંદાર ભાગમાં પડેલા સિપાહીઓની હરફમાં ગામડીઓ અને મિલુતો દેરાન થવા લાગ્યા. ગામડાંઓમાંથી ને નંદાના કિલ્લા અને ગડીઓમાંથી સિપાહીઓ નંદારી છુટપા. એટલે બાપડાં મરીબડાં છેકોતું રમણ કરનાર કોઇ નહોતું. એક લેખે તો તે કિંક થયું. રજણ કરવાને માટે રાખેલા લશ્કરી સિપાહી લોકોનું રજણ કરવાને બદલે તેઓ ગામડીઓ લોકોનું બજણ કરતા હતા. “વાટ દેરવાને ખાવ.” એવી દાલત મહાપુરના રાજ્યમાં આજ-કાલ થઇ પડી હતી. કોઇ કોઈનું સંકળનું નહોતું. કોઇ કોઇનું રજણ કરતું નહોતું ને કોઇ કોઈની દાદ કરીઆદ કાને ખરતું નહોતું. અંધાણુધીના ગામલામાં પારધીના પડલા એકાએક સળ-જાલા અને એ પડલાના પ્રતાપે કરીને ગરીબ લોકોને મરદન મારનારા, જીવનાં મનુષ્યોને ફાંટી ખાનારા ગીધ પડાઓ બચપામી બનીને નંદાર ભાગમાં પડ્યાં હતા. અને એ નંદાર ભાગમાંથી ગામડી આંચોને યોગ કાળને માટે સાંતિ મળી હતી. પારધીની ચતુરંગી સેના મહાપુર સરહદમાં દાખલ થઈપણ તેનો અટકાવ કરવાને મહાપુરના રામનું કાતું કુરડું પણ દાનર થયું નહિ. પારધીએ ગામડાં અને હડાપક કિલ્લાઓમાં દાખલ થઇને ગરીબ લોકોને ધીરજ દેવા માંડી. તેમની હુંદાયેલી માલ મિલકતનું વળતરવાળી દેવાનો દિવાલો રીપા તેમના આંચેવાનીને ચોનાની આજી બાલાનીને અનેક તર-

હની સાંવના કરી તેથી ગરીબ મામડીઆ દોડાના અતઃકરણ પ્રકુલિત થયાં. તેમનો હેડી ગથેણી જીવ બોળીઆમાં આવ્યો અને પારધીને અતઃકરણના આશિર્વાદ આપીને તેની ચતુરંગી સેનાના આદ્ય સંસ્કાર કીધો. દર મનઃસપર મનઃ કરતું, પારધીનું સૈન્ય રાત્ર્યનગર આગળ આવવા લાગ્યું, તેમ તેમ માર્ગમાંથી નહાના તાલુકદારોને ઠકોરો, ભૂમીનદારો અને ગરાસ ધરાવનારા ગરાસીઆઓ પારધીની સેનામાં ભરાતા ગયા. તેથી પારધીની સેનાની ભરતી દિવસ હજો દરિયાની ભરતીની માફક વધવા લાગી.

ભૂમીનદારો અને પ્રજાજનો મણીપુરના રાત્રી સત્તાથી પુરેપુરું ધરાઈ ગયા હતા. રાત્રીના અસહ્ય ભેર બુલભમી અમીર અને ઉમરાવો, અસતોષ પાગ્યા હતા, અને એ અસતોષ પ્રકટ કરીને પારધીના ન્યાયી પક્ષમાં, ભગવાની તરફ મળવાથી તેમને પરિપૂર્ણ સતોષ થયો.

પારધીનું સૈન્ય મણીપુરના અસાદિ ભરેલાં રાત્ર્યમાં સુલેહ-સાંતિ ફેલાવતું. અને મણીપુરના પ્રાચીન કિલ્લા પાસે નજીક પહોંચ્યું ને શહેરની દિવાલે ફરતો ધેરો લાકીને મણીપુરના રાત્રીને ભ્રમવ કરવાને મટી પોતાના સૈન્યમાં રણવાજીત વગડાવીને પોતાના આવી પહોંચવાની નજીક કરી. એ નજીક તે મણીપુરના રાત્રી કરતાં તેના સલાહકારકોને ક્યાત્તી એ પદ ચૂકી હતી, પણ પારધીના સૈન્યની પ્રવાહ રોકવાની શક્તિ મણીપુરના સલાહકારકોમાં નહિ હોવાને લીધે તેઓ સૂન્ય-મૂન્ય અસાધ્ય બનીને બેઠા હતા, તેથી કિલ્લાના કંચુરાં આગળ રાત્રીનું સૈન્ય ચડી આવવાં છતાં, તેઓ તેની સાથે ન થતાં, કાયદે બનીને કિલ્લાની અંદર પોતાપોતાને બચાવ કરવાને માટે ભગવા હતા.

કોઈની મદદ પર હુલવાને તેમનો મનસુબો હતો, પણ તે મનસુબો તેમના પાપકર્મના પ્રતાપથી પાર ન પડ્યો. મરાઠાઓની મદદ આવી પહોંચે તે પહેલાં શ્રેતાપગઢના પારધીના લશ્કરના નેત્ર પોતાની પાસે ફરકવા, જવામાં આવ્યા અને તેથી તેઓની ડાગળી ચલકી ગઈ. ટાંગળી ચરાકયા વગર કેમ રહે ? એ પારધીના ભંચથી સુલેહ સાંતિના વખતમાં પણ ભય પામતા હતા, તેમ પારધીના પાસમાં પોતાને સપડાઈ ગયેલા માનીને તેમનાં હાલ ગંગડી નાંચ તેમાં નવાઈ નથી.

પારધીના લગ્નકીડના પગલાં સાંભળીને મણીપુરના શરદારો અત્યંત ખોચીને ડોલ્યાળી અંદર ભરત્યા લાગ્યા હતા. તેમની માલમતાને દોલત ખળના કિલ્લાની બહાર લઈજવાને વખત હાથમાં રહ્યો નહોતો તેથી પોતાના પ્રાણની સાથે માથા મિકલતની પણ હાથવાય પડી હતી. મણીપુરનું વેરણ ઉત્તર પંડેલું છીત મિનન પંડેલું ભુખડી બારસ લશ્કર ભય પામીને કિલ્લામાં ભરાયું હતું. એ લશ્કરી સીપાઈઓને પહેરવાના, વસ્ત્રના, ખાપાખીવાના પણ સાંસા હતા. તેમની પાસે પુરોપાધારમાં આશ્રય પણ નહોતો. ભમરીઓએ દર કરેલી બધુંકો હતી. અને ઠટાધેલી દાંત-રડા ને પટામાથે તલવારો ટુટેલી કમરે લટકાવી હતી. આવાં મુરદાદ, સૌથ-વરસાદ વગરના સીપાઈઓ મણીપુરનું રક્ષણ કરવા શક્તિમાન નહોતા. તેનો સેનાપતિ થોડા દિવસે દરબારમાં મુંઝે વળ ચઢાવી શરીર પર બાંધી રાકાય એવાં સોના રૂપાના રસેલાં હાથીઆરો બાંધીને મુરાબ્દી ધોડીપર સવાર થઈ ને ભરબલભમાં દોડતા હતા, તેને હાલ ઘરના ખુલા-માં સંતાવાના દહાડા આવ્યા હતા. એ અચિત મુરવીર સેનાપતિને શરમાવા સરખું હતું, પણ શરમ કેને હાય ? કેને લાજ હાય; આખર હાય, અને મુરવાત નપણું અભિમાન હાય, તેનેજ આ જગતમાં ની-શ આખરથી શરમાવાનું છે, બાકી લાજને મુકી દોય, તેને તો કાંઈ ન થયું. “નાથો નહાય કું, ને નીચોને કું” આવી હાલતમાં પારધીની સેનાનાં રણવાજીતો મણીપુરના મહારાત્રએ અને તેના સલાહકારકોએ સાંભળ્યા. સાંભળ્યા તેવાજ તેઓ ચમક્યા અને ચમક્યા તેવાજ તેઓ ધરધર કંચવા લાગ્યાં એ કંચવાની સાથે તેઓએ બંધી રાકે

મકરણ પર મુઃ

“લશ્કરકા, ભેડ પાયા,”

“આગુસે ગાંધા આયા.”

મણીપુરના મહારાત્રનાં સલાહકારકોની ગણતી અવગાં નરિબે કરીને અસાધ્ય થઈ ગઈ. મરે-

તો પોતાનું રક્ષણ કરવાને માટે તત્કાળ દરબાર ભર્યો, પણ દરબારમાં હાજર થાય કોણ દિવાન પોતાના હેઠનું રક્ષણ કરવાને મટે-સંતાવાને અહીં તહીં દોરતો હતો. મધ્યપુરાની મધમાંખી મધ્યપુરા પર ધાર આપતી ભાળીને આસપાસની એકાંત જગ્યામાં હડીને ભરાઈ જવાની મહેનતમાં હતી. સેનાપતિ પોતાની શુધરાત ખોદ દબને સાવજ બની ગયો હતો. એવી રીતે પોતપોતાની ફિકરમાં પડેલા પરક્રમી પુરૂષો વગર દરબારમાં હાજર થાયજ કોણ રાત્ર એકદલ દુનુરીઆની ખાંધે હાથ દબને તેના દેખાવતી, લયથીયાં ખાતાંખાતાં માંદમાંડ સિંહાસનપર આવીને બેઠા હતા. થી બે થી થઈ, પણ કચેરીમાં કાણ કુતરે ન ફરકયું. બેસી બેસીને રાત્ર બે બગાસાં ખાવા માંડ્યાં ચોપદારોનું હાકલ મારી મારીને જળું બેસી જળું અને પાટલી ખાસતાં કાઠડી નીકળી નય, એવા દાંડળા ફાંડળા દિવાન દરબારમાં આવી પહોંચ્યા. નિગાહ રખેા મહેરબાન એવી દાકલ મારીને નેક્રોમદારે દિવાનની હાજરી બણી દરબારનું ધ્યાન ખેંચ્યું. દરબારે દયામણ ખોદું તેના ભણી ફેરવ્યું ને દિવાને ડચકાં આવતાં દોષ, એવો દેખાવ દરબારને દેખાડ્યો. આવા દાવભાવ થાય છે, એટલામાં પડતા ખડતા સેનાપતિ અને બીજા ભુખડી બારસ દરબારીઓ એકબીજાનું ભેદને દાખલ થયા. દરે જરા કચેરીનો રંગ આળ્યો, પણ એ રંગ શીકો હતો. તેમના દોરા કોરા હતી ગયા હતા થી થઈ. બે થી થઈ, પણ કોઇને બોલવાની દામ ન ચાલી. અતે શ્રીમંત રાત્ર બે શૂન્યપણમાંથી નમતી પડીને કયું—

“તમે બર દરબારમાં કેમ જયા છે? આ વખત વધવાનો છે? માંધે મરન રાની બીલાટો પડેા મારવાને હમેા છે? એ સમયે તમે બેઠાંપિમાં કેમ બેાટો? આજે તમે હમને દાય દબને લાચાર કેમ થયા છે? તમારી કેટલા કમર પડ્યામાં કદાચે બંધાતી, રામશેર લટકતી, તે કેર કેમ લયજી અહ છે? તમે મેામાં ખાંચોરો તેથી મને પણ મેામાં આવે છે. પારધીએ આપજા ગગામા ફાંસો નાખ્યો છે. એ ફાંસામાંથી નિકળવાનાં ફાંસાં પળ તમે મારતા નથી. તમારી આરાએ, તમારી દિમન, તમારા શીર્ષ અને તમારાં પરાક્રમે દું નિર જનીને મારા રંગ

મહેલમાં આજ સુધી સુખ-નાંતિમાં બેઠો હતો, પણ અહીંયાં હું ઠગાયો હતો એમ માનું છું દિવાન નનું ટહાપણ હતી ગયું છે, સેનાપતિનું શુરાતન સ્વપનવત્ થયું છે, અને મારા અંગ રક્ષકો પારધીના લયથી પીપગાના પાનનો પેદે મરચર મુકે છે. આ સમયે હું શું ભેડું છું? શું કોઈનામાં શુરાતનનું બીજ નથી રહ્યું કે પારધીના પડવાને. સિંહનાદથી દલાવે?”

દિવાને દયામનું મોહું કરીને જવાબ દીધો—
“અનદાતા! અમારી ભુધિ આગળ ચાલતી નથી, અને ભંતે વલ્લિક હાથમાં ત્રાજવાં રાખીને કાઠલાં સાથે માથું ફેરવનારા તેનાથી લોટીલુહાણની રમત કેમ રમી શકાય? સમશેરો સૂર્યના તેજસ્વિ કિરણોથી ચમકી ભેદને જ અને ચમક થઈ નય, કલમ કાને ખોરીને, દોલ કેડે બાંધીને દિવાનખાનાની અંદર બેઠ, બેઠા દિવાનશીરી ડોગવી, એ કામ કાઢા ઉમરા વલ્લિક દિવાનનું. બાકી રણમેવમાં રણપુત વગર કોણ મુકી શકે?”

“ખમા! જુઝીનાથ, ખમા,” એમ કહેતો એક દુનુરીઓ સિંહાસનપર વિશાળતા સરદારને વિનય પુર્વક રામરામ કરીને બોલ્યો, “જુઝીનાથે દુનુરીની સેવા લઠાવવી, દુનુરના અંગના ઓછા આડરવા, દુકો બરી આપવો, લાલ વબોલ સરખો કંમુજો ચોળી આપવો, પલંગ, બીજાના સાકસુક કરવાને દુનુરના અંગની સેવા કરવી, એ કામ અમારું દુનુરીઆનું છે. બાકી દધીઆરોના લા સદન કરવાની શકિત, સદન કરવાની દિમન, અમારામાં છે નહિ. અમે “માંચીમાંના માંકડ,” તમારાં ભાણુની કડી ચાટનારાથી બીજું શું પરાક્રમ થઈ શકે? ” સેનાપતિ હને રો મેલુતર આપે છે, તે બલુવાને સપગા દરબારીઓ તેના ભણી તાકી રહ્યા. તેના તો રામ રમી ગયા હતા. મોટાપર પારસેવાના મોટીઆ કુડી નીકળ્યા હતા ને અંગ પારસેવાથી બજોળ થઈ ગયું હતું તેથી દાલનમાં બાંગ્યા કુટયા સખેામાં ભાપણ થવાનું—

“મદાતાજ આતે કાંઈ ન્યાય છે? આપજા ન્દાથી રાત્રમાં સુખ સાદેબી ભોગવનારા ભોગરે ચેનાપાલખીમાં બેસનાતા બેસે, ને કામ પડે ત્યારે ચાથાં અમારા સરખાના કયાય? દિવાન સાદેબે

હંકા નિશાનની આગળ દોડતું જોઈએ. હાલુરીઆ-
એણે હિમત પકડીને હાલુરના રક્ષણની ખાતર
શું રક્ષણમાં હિંમત ન જોઈએ? તે પછી અમે આ-
પના તાબેદારો સંવર્તને તૈયાર છોએ બાકી આવા
ખંડાની ધારે ખેલ કરવાને અમેને મોકલવા,
અને પ્રધાન મંડળી, ઘરમાં બેઠાબેઠા ટગર ટગર તમા-
સો જોયાં કરે એ કામ રાજ્ય બહિન નથી." સેનાપતિ-
ના બોલવામાં કાંઈક સચવા છે, એમ સમજીને
શંભુએ સલાહ આપી કે, " દિવાન, રાજાહારકો
ને ન્હાના રહેણ સરદારેએ મળીને પારધીને હાલ-
વવાના પ્રયત્નો કરવા."

એવી આજ્ઞા સાંભળે કે. છ હવાર કરી રાજ્ય
નહી, તેથી નગરે ચાવ દેવાનો હુકમ કરીને શંભુ-
એ દરબાર બરખાસ્ત કરી.

નગરમાંથીને શોધવાને માટે નેમીબદારે દોડ
દોડ કરી, પણ તેની નામ નીરાળી ન મળે. માંડ-
માંડ તે આંતખાંતામાંથી મળે કુત્તરો ગંજરીની
ટાળીમાંથી તે મળી આંખે; લખડતાં પથડતાં તે
આકી ખંડેર સરખા નોખન ખાતામાં ગયો ને નો-
ખા. ચંપાડવાના દાંડીયા શોધવા લાગ્યા, તે જુલે-
ખાંચરેથી શોધી કાઢીને નોખતને હકો દીધા. તે
સાંભળીને કેટલાક અશીલુમાં જોમાં ખાતાં રજુતો-
ની કાંપો લખડી મળે. કેટલાકને બગાડાં આવવા
માંડ્યાં. કેટલાકનાં અંચીનુ વતી ગયાં, કેટલાકે
શીર લતાવી કે આ શી પીડા આવી છે કોઈએ કહ્યું
કે, વીર વૈતાળ આંખે છે, આપણી સરદારે આ વચે
બગીદાન લીધું નહિં હોય, તેથી બગીદાન માગવાને
તે આંખે હશે.

ખીજે વળી ચોખીઆપર તાલદળને ઉત્તર દીધો; કે
" શેરસિંહજી હુતો ધારણ કે આતો " મુતેચો
સિંહ જાયો છે. તેને સાલુસામાં પકડવાને
આપણા યુવવીર શીમત સરદાર સાહેબ સાવધાન
યથા છે."

એમ વાતો કરતાં કરતાં ચોતાના હચિઆર
શોધવા લાગ્યા. કોઈએ દાવડાં સરખી તરવાર
હાથમાં લીધી કોઈએ કાપેલી કટાર કમરમાં ખોરડી.
કોઈએ બગીચાએ દર કીનેલી લાંગી દુડી બંદુકો
ખાંપપર ચઢાવીને દરબારગદમાં એકઠા થવા માંડ્યાં.

પાયદળ સીપાઈઓના પગમાં બેડા નહોતા.
તેમના પાયદળમાં ફાટી દુડી ગયા હતા. અંગપર
વસના યુવાં પાધરાં તાકડા નહોતા. માથે મેલી થેલી
ચાંધરાં સરખી પાંધડીઓ પહેરી હતી. તેવીજ
ચિત્તી ઘોડે સ્વરોની હતી. ઘોડાઓનાં પેટમાં
હાથહાથના કુવા પડેલા હતા, તેથી તેમની પાંસ-
ળીઓ ગણી સમજાય તેમ હતું. એકું અવ્યવસ્થિત
પાયદળને ઘોડેરવાર લરકર, બહુ જુખડી બારસ
ડીડતુ ટોળું હોય, તેવું દરબારમાં દાબર યથું
તેની સરદારી સેનાપતિએ લીધી. દિવાન પોતાની
ફંદપર હાથફેરવતા, દોડી આવ્યા ને સીપાઈઓને
શુરાતન ચઢાવવાને બે સખેા એવધા; સેનાપતિ
યરયરતા, ધુજતા, ઘોડેરવાર યથને માંખરે ચાલ્યાં.

સરદાર સાહેબ આ સઘળો તમાસો ઉદાસીન-
પણી, ગ્રાખમાં બેઠો બેઠો જોતો હતો, તેણે આ-
જ્ઞા કરી એટલે રાજાની સેના પારધી સામે ટક્કર
લેવાને માટે આગળ વધી. ચાલતાં ચાલતાં કોઈને
ડેસ લાગી, કોઈએ પડ્યા માંડ્યાં. કોઈએ મરવાના
બચી રહ્યા માંડ્યાં. કોઈએ દુરમનની રહ્યા માંડ્યાં.
કોના હાથમાં ચલમ હતી કોઈના હાથમાં દોઢા
હતા. ને કોઈવળી નમાકુની નળીઓ નિંદામાં ચુસતા
હતા આ સઘ કેદારનાથની નગાએ જતો જોઈને
પારધીના પડાવતને હસતું આવ્યું.

પારધીનાં એલચી ખાતાંએ સાવચેતીના ઉપાયો
શોજ રાજેલા હતા. પોતાના એલચી ખાતાના
રક્ષણને માટે પચાસ રજૂત સીપાઈઓ, અસ
સસ્ત્ર ખાંધીને સાવધાન રહ્યા હતા. એ પ્રમાણે
વજીર પુરૂષ પણ તૈયારીમાં હતાં. તેણે મિનારાવાળી
મનહરજી ભૂતિના રક્ષણને માટે ખાનગી માથુરો-
ની મલખુત ચોરી બેસાડી હતી. પારધીનું સૈન્ય કાંઈ
હાથ પગ જોડીને, એકું નહોતું. સરદારના અગરના
ભાગપર હલકો કરીને હલકબોરેને એકદમ દબાવી
દેવાની તૈયારીમાં હતું. એ વિચાર ચોતાના એલચી
ખાતાના અમલદારોને જણાવવાના હેતુથી ધવ-
ણીમાંથી એકપણ એક તોચીના અવાજ થવા માંડ્યા
એ અવાજથી ચોઈને મણિપૂરના યુવવીર સરદારો
ચમક્યા. તેમનાં ઘોડાઓએ પાયાં પથલાં વારવા
માંડ્યાં. કોઈ સ્વાર ઘોડાપરથી જોમાં ખાતો લોપ-
પર પડી ગયો. કોઈ ઘોડાએ લગામ તોડીને ન્હાસવા

માંડ્યું. તેની હડફેડમાં ને કોઈ આવ્યું, તે ધજા-
ય નમઃ કરતું પૃથ્વીપર ટળી પડ્યું. પાવદળ દુકડી-
માં બંધાણ પડ્યું. કોઈએ આમ દોડવા માંડ્યું.
ને કોઈએ તેમ ન્હાસવા માંડ્યું. ભાગો, ભાગો,
દોડો, દોડો, એવા બયલીત શબ્દો. સંભળાવવા
માંડવા. કોઈએ નવ્યું શત્રુએ હલસો કીધો છે.
કોઈએ નવ્યું આપણાપર તોપના ગોળા આવી
પડ્યા છે એવા ખ્યાલમાંને ખ્યાલમાં સૈન્ય અવ્ય-
રિપત યથ ગયું. સેનાપતિનો એક પગ પેંગડામાં
રહ્યો ને બીજો પેંગડા બહાર રહ્યો તો એ લટકતા
તરફડતા, થોડો લઇ નય તેમ ગયા. દિવાન બોંયપર
ચતાપાટ પથ પડ્યા ને તેમની મ્હોટી કુંદપર યથને
એકરો સીપાઇઓ પસાર પથ ગયા. ગામના લોકોએ
દુકાનો ને બનરો બંધ કરી દીધી. ઘરખારના
બારણા બારી બંધ કરીને લોકો ઘરમાં બસાઇ બેઠા.
એકેએ કમનસિએ આ તમારો લોકોના ભવામાં ન

આગ્યો. શહેરની મુખ્ય ભાગોળના પ્રાચીન દ્વાર
તોડીને પારધીનું લશ્કર. “નયરામ” કરતું શહેર-
માં પેહું, તેઓને આવતાં જોઇને બોંયપર પરિલા
મણિપુરના માણસોના હોરાકોરા હડી ગયા. સેના-
પતિનો થોડો પારધીના લશ્કરને આવકાર આપવાને
તેમની સામે દોડી ગયો, સેનાપતિને હથે માથે
લટકેલો જોઇને રાજા. કવિએ કહ્યું કે—

“લશ્કરુંકા લેઈ પાયા”

“આંગુરો ગંધા આયા”

એ વચન પારધીની ચંતુરગી-સેનાએ ‘ડીલી’
લીધું ને હથે શુર-લશ્કરું. એલચી ખાતાના
માણસોએ પણ એ વેણ કંચણ લીધું.

(આ મુંદર અને આકર્ષક વાર્તા આવતાં
અંકમાં સમાપ્ત થશે.)

MELLIN'S FOOD

બચ્ચાંઓ અને બૂઠાંઓ માટે

હાથ લગાડ્યા વિનાને

બચ્ચાંઓના જન્મથીજ તે બચ્ચાંને આપવા લાયક છે

તૈયાર છે

મેસર્સ. લેધામ એબર કોમ્પી એન્ડ કો, મુંબાઇ

માતાઓ માટે ખાસ:—“હિંદમાં નાનાં બચ્ચાંની સંભાળ”

દયાલુ ખરચનાં બે આના મળતાં હિંદમાં કેઈ પણ ઝરનામે મોકલીશું

લખો મેસર્સ લેધામ કોમ્પી એન્ડ કો, મુંબાઇ.

Painkiller

(PERRY DAVIS')

પેનકીલર.

(ચેરી ડેવીસનું)

આખા દુન્યામા જાહુ વેચાય છે કેમકે તે

આંકરાં,

દુખારો,

મરડા.

અને આંતરડાંના રોગોને મજામુત મારી હડાવે છે.

જખમથી થયેલો બોજો તે એકદમ દુર કરી દુખ મટાડે છે.

લચક, તથા કોઈ પણ જાતના જખમો પર.

રામબાણુ ઉપાય.

ડાક્ટર ઇ. સી. સ્મીથ; પીથા પુરમ, હિંદુસ્તાન, લખે છે કે:

"દેલેરા અને આંતરડાંની ફાઈદોને લગતા દરદીઓ જેઓ ડાક્ટરી મદદથી ઘણા દુર વચે છે તેમને હું હંમેશાં 'પેનકીલર' આપું છું પરીણામ.

અજબ સંતોષકારક છે.

સઘળી દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળે છે.

બીજી કોઈબી નકલ્યાત ના પાડો,

બો

બોસ ચૂલો

સ

ચૂ

લો

વાપર્યાથી ઘરમાં સુખ, 'સ્વચ્છતા' ને શાંતિ વધે છે. રાંધણી ગરમ થતી નથી. વખત બચે છે. કરકસર થાય છે. એક 'અચૂ' પણ પેટવી શકે તેટલા સલામત છે. હજારો કુટુંબોએ ચુલો વાપરી વાકવા ગાય છે અને આ ઠીસ આપે છે.

એક બરનારતા રૂ. ૪૦

બે રૂ. ૬૫

ત્રણ " રૂ. ૯૦

ચાર " રૂ. ૧૧૫

વધુ વિગત માટે લખો અથવા અમારા શો રૂમ્સ ઉપર બાવી ભેટ મળે.

ન્યુ કિવન્સ રોડ—મુંબાઈ.

એલ. રાય સંપત.

હાઇડ્રોથી રેપી.

(The Science of Hydrotherapy.)

પાણીથી દરદીને આરામ આપવાની વિદ્યા

(અમેરીકાનાં ફીઝીકલ કલ્ચર ખાતાના અનુભવ પરથી.)

અખબાર—બે. પી. માદન.

(તે દયાગરનો ડાક્ટર; ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ મેડીસિન—ઉપવાસ વગેરેના લેખક.)

શોધખોળ કરનારા વિદ્વાનો એવા અનુભવ ઉપર આવ્યા છે કે, નારંગી (Orange) ના રંગનાં કપડાં પહેરવાથી, સૂર્યનાં તિલાંજલિ અને તુલસીનાં કિરણોની સામે શરીરનો ખર્ચ થાય છે, છતાં જે કિરણો શરીરની સુખાકારી માટે અગત્યનાં છે તેઓને અંતર દાખલ કરી શકે છે, કે જેની રીતે લાકડા અને નારંગી રંગના કાચા ફોટોગ્રાફીનાં કેમીકલ્સને સંભાળી રાખે છે. ફક્ત ઘણાજ તિલાંજલિ કિરણોજ તુલસીનાં કપડાં પહેરાવે હશે, છતાં તેઓને પણ થોડાક પ્રમાણમાં લેવાથી ફાયદોજ થાય છે. આ માટે અમેરિકાની સરકારે હાલમાં તેમના શીલીપાઈન ટાપુમાં રહેલા લોકોને એવા નારંગી રંગના કપડાં પહેરાવી આ બાબતની તપાસ કરવાનો ઇરાદો કરીદેલો છે. આપણા હિંદ દેશમાં બેંગાલો, વેંગાલો, વગેરે જે ભગવા રંગ (નારંગી કલર) ના કપડાં પહેરે છે તેવું કારણ આ વાંચવાથી ધણાઓ તે હવે સમજ પડશે, કે તે રંગના કપડાં શરીરની સુખાકારી માટે, આપણા રૂપી-મુનીઓ પોતાની અંતર દ્રષ્ટિથી જોઈ મુકરર કરેલાં છે.

સૂર્યની રોશની અનેક તુલસીનાં કપડાં

ઓને મારી નાંખે છે, એટલે તે આંખની સાયન્સના શસ્ત્રોમાં કહેતા જરમી સાઇડ (germicide) તથા ડીસઇફેક્ટન્ટ છે, તેમજ શરીરને પ્રાણિક શક્તિ આપનાર છે. તેની કિંમત બને રીતે, હાલે દુનિયાની દરેક મોટી મેનિફેસ્ટ્રેશન કે હોસ્પિટાલોમાં સીકરવામાં આવી છે, કે જ્યાં સૂર્યના કિરણો તથા રોશની લેવા માટે જૂદા જૂદા ખાસ ઓરડાઓ રાખેલા હોય છે, જ્યાં દરદીઓ આ જાનની ટ્રીટમેન્ટનો લાભ મેળવી શકે.

આ વાત લગભગ સઘળા ધર્મોનાં સ્થાપકો, ધર્મના ફરમાનની રૂએ લોકોને આપી ગયા છે. દાખલા તરીકે, એક જરથોસ્તીને, દરરોજ સવારે ઉઠ્યા કેડે સૂર્યની સામે તડકામાં ઉભા રહી, બા પાંચમાં તેનાં બીધાં કિરણો શરીર ઉપર આવે એવી રીતે ઉભા રહી બંધગી કરવાનું અને તેમાં ખાસ કરી સૂર્યની આરાધના (પ્રાર્થના ન્યાયશ) કરવાની ફરજ પાડી છે. તેનો એક હેતુ શરીરની સુખાકારીનો છે, તેમજ બંધગીથી મનની શુદ્ધતા થાય છે તે પણ હશે. ખર પૂછોતો શરીર સુખી અને તનદેરાસત હોય તોજ માણસથી એક ચિત્તે બંધગી થઈ શકે ત્યારે

આપણા મહાન પેગંબરનાં હકાપણુ માટે આપણુ-
ને આકીનના ઉદ્ધાર કાઢવા વિના રહેવાશે નહીં.

જેમને કોઈપણ તિલાંશ પ્રકારનાં દરદ હોય
જેનાંકે સંધિયા, નગજો, ગાકડ, વગેરે જે પી
અવવત ઉપર દરદ થતું હોય તે ભાગને દરરોજ
સૂર્યની રોશની કલાકે યા વધુવાર આપે અથવા
ખતી સહેતો આખાં શરીરને સૂર્યની રોશનીનું
સ્નાન (સન બાથ) આપે તો મોક્ષ
મુદતમાં તેમનું દરદ તદન દૂર ન થાય તોએ
મોટો ફાયદો રજુ થયેલો અનુભવશે-પણુ તે માટે
સંભાળ રાખવાની જે વિગત આગળ કહી ગયો
હું તે ઉપર ધ્યાન રાખી કામ લેવું.

The Sweat Bath પરમેવાનું સ્નાન

પરમેવાનાં સ્નાન માટે, અસહનના જંગલી
લોકો પણ જાણુના હતા. ઉત્તર રશિયામાં અને
શીનકેન્ડમાં દરેક ઘરમાં એક જોરડો રાખેલો
હોય છે કે જ્યાં પરમેવો લાવવાનું કાર્ય થાય છે.
તે જોરડામાં જેઓ પરમેવો લાવવા ઇચ્છતા હોય
તેઓ સપાળા ભેગા થાય છે અને પછી
તે જોરડામાં પથરો લાલ થયતા અંગાર જેવા
ખડકેલા યાને રાખેલા હોય છે તે ઉપર ગરમ ગાદ
નાખવામાં આવે છે જેથી ત્યાં પુષ્ટગ મરમી
આવી પેલા ભેગા મજેલા માણુમાને એટલા
તો પરમેવો આવે છે કે સગબમ તેઓ
નરમોળ બીંગણું જાય છે-ને પછી તેવાજ ગરમ
શરીર તેઓ યા તો હંડા પાળિના જાય લીમ છે
યા તો ગરમમાં આજોટયાં મારે છે, કે જેથી પાણી
સખત પ્રકારની પણ નનદરોસ્ત ગરમી તેમનાંમાં
આવે છે.

જે સપાળાં માણુમાને આખો દીનસ ભેગી
કરી કામ કરાવતી ટેવ દોળ, અથવા જેઓને એક
યા બીજાં કારણોને લીધે કાંઈ પણ કસરત કરવાને
ન ખતી સહેતું હોય તેઓએ દર આઠાઠવામાં
એકવાર આવો પરમેવાનો જાય તેવો અદસ્તબો

છે. આવી રીતે બીનાશવાળી ગરમીની અસર,
આમડીની હેકળ રહેલા ગલાન્ડસો (કોહલીઓ)
ઉપર જે થાય છે તે એ કે શરીર માંહેલો કચરો
અથવા નાલાયક પદાર્થો જે ત્યાં (આમડીની હેકળ)
ઉભરી આવી એકડો થયેલો હોય છે તેને નરમ
કરી આમડી મારફતે બહાર કાઢી નાંખવો, તેમજ
આમડી હેકળ રહેલા લોહીનાં પાસણોને કુલા-
વી યાને પહોળાં કરવાં. આથી કરી શરીર
માંહેલા બધાં યાને નાલાયક પદાર્થો ઘણી
સરસ રીતે બાહર નીકળી જાય છે એટલુંજ
નહી પણ તેમ થતાં લોહી આમડી તરફ
ધસી આવે છે તેથી શરીરની માંહેલી કારે જે
કાંઈ 'કનજેશન' (જેર વ્યવસ્થા) હોય તો તે
નરમ પડી જાય છે. એવી રીતે જ્યારે આમડી
સફાઈ થઈ કે તુરંતજ તેના ઉપર હંડો મેક કરવો
જોઈએ. આ હંડા સેકથી લોહી ધણું નેશથી.
અંતરમાં પાણુ લોહી જાય છે કે જેથી કરી શરી-
રનાં સંજ્ઞા કામને જોશ આપે છે, અને તેમ કરી
તેમનામાં તન્દરોસ્ત શક્તિ વધવા પામે છે.

આ બાથથી કરી શરીરની ન્યૂટ્રીટીવ યાને
પોષણ આપવાની ક્રિયા નેશદાર થાય છે તેમજ
નર્વસ સીસ્ટમને બહુ શક્તિ મળે છે, જેથી કરી
બુખ તેમજ ખોરાકને સમાવવાની ક્રિયા મુધરવા
માટે છે. જો શરીરની દરદ સામે થવાની યાને ટકી
રહેવાની શક્તિ પણ વધે છે.

આ પરમેવાનો જાય, બોગનન જમ્યા પછી
દોઢ યા એ કલાક પછીજ લેવો જોઈએ છે. વધુ
બેદનર વખત તો તે રાત્રે સુવાની આગમન લેવો,
છતાં તે લેસ પછી ખતી રાંકે તો પંદરથી વીસ
મીનીટ પુખી દવામાં ગાલી આવતું, અથવા તો
ગોડીક નેલી સાડી (પણ ઘણી સખત નહી)
કસરતો કર્યા પછી ખીંજાને જવું.

Turkish Bath. ટર્કીશ બાથ.

આ જાય, ગરમ દવાનાં જાયને મળતો છે,

કુટ્ટ એટલે ૩ આ બાથમા આપુ અગ દકામ છે, અને જેમ દરદી મેનસ્ટેન્ડીનોપન તેમજ સુધરેલી દુનિયાના બીજા સંધા ગેહરેમા અપાય છે તેમ તેની માથે ક્રીમશન, મમાજ અને આમ્યુ પણ અપાય છે એ માટે તેની ખાસ ગોળવજ કરેનું મખન હોયુ નોંધએ

૨૨-૧ નગા અજે તે ગરમ ઝોરડામા -
ન્યા ગરમી ૧૨% થી ૧૪% દીધી હોય છે તેમા દાખવ થાય છે, જેમાં જવા આગમન ધણુ સરખુ ગરમ થા હુ પાણી પીધુ હોય છે, અને તે પછી પેતા દગમીત બાથમા દગથી ૫% મીનીંગ સુધી ગહે છે ત્યા રહેવો ખી-મખાન તેના અગને ખુમ ધસીને ચોગે છે - જેની ૫% રેવો આવે-તે પડી તે બીજા ખાતામા ગખન થાય છે, કે જે આગના કરતા નહુ ગરમ હોય છે, યાને ત્યાની ગરમી ૧૫% થી ૧૭% દીધી હોય છે, ત્યા પુગતી રીતે પરમેવો આન્યા પડી તે 'શામ્યુ' ના ઝોરડામા જાય છે જ્યાં તે એક લાના પથ્થર ઉપર સુવે છે, કે જ્યાં તેની ચામડી ઉપર એની એક જાતની મસાજ કે ચોગસાનુ કાર્ય થાય છે કે જેથી ત્યા બેગો થરેનો નકાઓ પદાર્થ આમડીના છીદ્રો મારફતે બહાર મ્દાય તે પડી તેો શામ્યુ મ્દી સામુ અો પાણીથી અગોળ અપાય છે કે જે પાણીની ગરમી ૧૫% દીધી હોય છે જ્યારે અગ મારી પેટે ગરમ થયુ કે પડી હુડા પાણીએ નહારડે છે અથવા તો તે હુડા પાણીના અભાસમા દરદી પડે છે, જ્યાં ગોકોદ મીનીંગ યા બે રહી તુગતજ મહાર નીકળે તે પડી ઝડપથી તેનુ શરીર હુગાઇ સુકુ વરવામા આવે છે, અને ત્યાંકેડે શરીરને આનાયશ અપવો પદથી નીત મીનીંગ સુધી ચાલર ચોદાડી નુનાડી રાખવામા આવે છે, જ્યાં સુધી તેની નાડ કાયદાસર (નોરમન) થતી નથી તેમજ ચામડી હડી અો નુરી થાય ત્યા સુધી તેને પોશા પહેવ વામા આવેનો નથી આ ગરમ બાથના શરૂઆત

ઝોટવાતો સારી રીતે જણાવ્યા છે કે તે માટે વહુ બખરાની જરૂર નથી

પણ આ વાત યાદ રાખવી કે જો ગરમ બાથ દેને નોંધએ તે કરતા વહુ વેનાય તો તેથી ગેરફાવદ થવાનો ધણો સંભવ રહે છે ખર જોતા, જો તે બાથ વેનાથી અગમા પાડી વગતી ગરમીની અમર તેમજ એનરજી ન આવે તો એ બાથ લેવો સનાહમગક નથી જે દાખવાઓમા શરીર પાતળુ અને નોંધએ તે કરતા નમગુ થાને ચોખા વગલાનુ હોયનો આ બાથથી નુમ્માન થાય છે

કુટ્ટમા, જેઓ ખીજા ગેમ વહુ સાગ ઉપાયો ને ને ગેડે તેમના માટે આ બાથ છે જેઓને ધગ દાડ પીનાવી તેમજ ખીજા તેની ખોની આદતથી જે ખગમ અસર શરીરમા લોગી થઇ હોય કે તેઓને માલેગ મદરા આ માથો અપાય છે ઘણાઓ ખુલી હનામા તનદેગસ્ટ કસરતો કરવાને જ તે આ મહેલા બાથના ઉપાયો લે છે તેઓની ખોની અને બેદરકાર આદતથી શરીરમા જે નાવાયમ પદાર્થો (ઝેરો) એમ થયા હોય છે તેઓને પરમેના વાટે દુર કરના આ ગરમ બાથ તેઓ ને છે

આ ગરમ બાથમા જે માદ ન જવવા લાયક તત્વ છે તે ત્યા ગહેવી ગરમ અને ખનખ હના છે કાગ કે તે ઝોગડાઓ તદન ગંધગન, અને હનાની કાષ્ણસ અખન ન હોય એવા ગખેલા હોય છે આ કારણને લીધે ત્યાં મગતો ગરમ બાથને કાયો ઉપાધ જાય છે, અને ત્યા જલ આવેનાને સરમચર સરની અને એના બીજા દરો ઘણુ પડે છે જો ત્યા હનાની ધમતો આખન નખમામા આવે, એકે કે જ્યારે એ ઝોગડાઓ રપનના ન હોય તે વેળા બારીખાનલા ઉનાડા કરી તે ઝોગડાને હનાવી નિયમીત ચ્વચ રાખવામા આવે તો-આ બાથની ધણુ કાર્યો માટે બારે બનામણુ થઈ રો ત્યા જનારાઓ હમેશા પેતા

માટે નવું શ્વસ વાપરવા કહેવું જોઈએ; કારણ કે ત્યાં દરેક જાતનાં દરદવાળા માણસો આવી જાય છે.

Vapor Bath વરાળના બાઝનો બાથ.

આ માટે ઘરમાંજ તેવી ગોઠવણો થઈ શકે છે. તે માટે એક એવી કેબીનેટ હોય કે જે જો ત્યાં લઈ જઈ શકાય. તેવી કેબીનેટ યાને કબાટમાં દરદી બેસે છે. તેની ખુરસી હેઠળ જેસ અથવા સ્પીરીટનો ચુસો રખાય છે જેની ઉપર ગરમ પાણીનું વાસણ મુકાય છે; તે વાસણ એટલું મોટું હોવું જોઈએ કે તે માટેનું પાણી સારી રીતે ગરમ થઈ તે માટેથી બાઝ પુરતા જગ્યામાં નીકળી દરદીની આસપાસ ફરી વળે. જરા પરસેવો લાગવાની વ્હર હોય છે ત્યાં આ વરાળનો બાઝ બહુ ફીમતી થઈ પડે છે. (એ માટે ગરમ “ કેબીનેટ બાથ ” જુઓ).

Warm cleansing Bath.-સાદો

ગરમ (સફાઈ કરવાનો) બાથ.

લાંબા કાળથી ચાલતો આરોગ્ય સાચે લેવાનો ગરમ સ્નાન એને ઠંડા પાણીનાં જે જુદા જુદાં સ્નાનો છે તેના સાથે લાગતું વળગતું નથી. આ ગરમ બાથ એ કાંઈ ‘ટાનીક’ નથી, પણ માત્ર સરસ-ચુસ્તાઈનું સંકેત છે, અને તેથી જરી આમડીની ચપગના જળવાય છે.

ઠંડાં પાણીથી માત્ર થોડીજ સફાઈ આવે છે. ઠંડા બાથો એ માટે હોતાજ નથી. આમડી ઉપર બારે મેલ થયો હોય તો ઠંડા પાણીથી તે થોડાક નીકળે ખરો, પણ જ્યાં ધણો મેલ, ચીકાસ અથવા બારીક પુગનો મેલ બાળેલો હોય કે જેઆથી હીટે બંધ થઈ આમડીનું કાર્ય થઈ શકતું નથી ત્યાં ઠંડા પાણીની અસર જરાએ ફની નથી. તે માટે તો ગરમ પાણી અને સાબુની

અવસ્થા ગરજ હોય છે. (એ માટે સાબુ તેનાં ઉપયોગો એ પ્રકરણ વાંચો)

એ માટે ઘણા ગરમ પાણીની કાંઈ ગ હોતી નથી પણ સાધારણ ઉષ્ણ પાણી કે જેની ગરમી શરીરની ગરમી કરતાં સહેજ વધુ હોય તેવું પાણી વાપરવું. સાધારણ નિયમ તરીકે, ગરમ પાણીના બાથમાં દસ મીનીટથી વધુ રહેવું નહી, પણ ઝડપથી અંગને સફાઈ કરી, તુરંતજ ઠંડા પાણીએ તાત્કાલિક નાહી ઉઠવું. જ્યાં નળની ઝાંરી હોય તો તે ઉઘાડી દશથી પંદર સેકન્ડમાંજ ઝોડી લેવું.

ગરમ પાણીએ ફેટલી વાર નાહવું એ દરેક જાણના પોતા ઉપર રહેવું હોય છે, તો એકે એક સાધારણ નિયમ તરીકે, અઠવાડિયામાં એ વારજ ગરમ પાણીએ નહાવું ઠીક છે. બની શકે તો, રાત્રે બીજાને જતા આગમન ગરમ પાણીએ નાહવું બહેતર છે. કેટલાક દાખલાઓમાં માત્ર એકજ વાર અઠવાડિયામાં નહાવું ઠીક થઈ પડે. અલગતાં જે બાગો ઉપર ધણો પરસેવો પડતો હોય અને જે બાગોને હવા ધણીજ ઝોંછી લાગતી હોય જેવાકે જગજગ-પગો વગેરે તેમને દરરોજ ધોવા જોઈએ.

ફેટલીકાર કોઈકા કહે છે કે હમે તો બાથ તબલ લેવા નથી કારણ કે. આમડી કુદરતી રીતે પોનાનું કાર્ય કરે છે અને તેથી બાથ લાંબા તેનાં કાર્યની વચ્ચે આવવું નહી. અલગતાં જે શરીર ઉપાડું રહેતું હોય યાને જેમ લાથ, મોહોડું હમેશા ખુલ્લું રહે છે તેમજ ખીજા બાંગો પણ હવા-તડકાની સામે હમેશાં ખુલ્લા રહેતા હોય તો ખજી નાહવાની વ્હર રહે નહી-પણ આજનાં જમાનામાં તો શરીર ઉપર ધણાં ધણાં છુગડાં પાલી શરીરને ઠંડી રાખવાનો રવાજ છે ત્યાં નહાવા વીના મેલ નીકળી શકેજ નહી. અને તેથી સુધરતાઈ માટે નહાવાની વ્હરજ હોય છે. પણ

ખાથ એવો લેવો, નેહએ કે તેથી : ચામડીનાં દરતી અને પોતાની મેજે સફાઈ સુધકાઈ લાવ-
નાં કાર્યમાં દરકત કરતાં ન થઈ પડે; પણ તેને
૧૬૬ કર્તા થવું નેહએ.

Wet Hand Rubbing-

ભીંજવાલા હાથે ચોળવું.

આ ખાથ ન્હાના ખાળકો તેમજ નબળા
થઈ ગયલા અને ખીજાને પડેલા દરદીઓ માટે
હોય છે. ધારો કે એક દરદીને, ભીંજવાલા હાથે
ચોળવાતું છે. તે દરદી ચરો (ખરકા ઉપર) લાંબો
થઈ કોચ ઉપર સુવે છે, ખીંમતગાર પોતાનાં
હાથોને પાણીમાં ઘોળી, પછી દરદીનાં કપાળે એક
હાથે લગાડે છે, ને ખીંજવાલા કપાળને પકડે છે.
તે પેહલાં કપાળનાં મધ્યભાગથી શરૂ કરી લમણાં
અથવા કાનપટ્ટી તરફ ધસતો ગાળ ઉપર ઉતરી
હડપટ્ટી તરફ આવે છે. અને એવી રીતે ૬ થી
૮ વાર ધસે છે.

જે સ્ત્રી પોતાના વાળ ભીંજવા ન માગ-
તાં હોય તેઓએ, ગમે તો માથા ઉપર તુલાલ
ચિંટાળી વાળોને ઢાંકવા પણ મસ્તેએ
માંથાને પણ ભીંજવણાં આંગણાંઓ ખુબ

ચોળાવા દેવું. તે પછી છાતીનાં ઉપલા ભાગને
મેજ્યુત રીતે ધસવું, અને ત્યાર કેડે પેટની બન્ને
ખાંચુઓ ઉપર પેટને ચોળતા વેળા એક હાથને
ખીંજ તરફ લઈ જવો, અને નેશથી ધસવું તે
પછી તુરત ખીંજ હાથે પણ ચોળવાતું શરૂ કરવું.
એવી રીતે ઉપર અને નીચે-ત્રણથી ૭ વાર ચોળ-
વું તે પછી ગોળાકારમાં, બધાં કોલન અથવા મોઢું
આતરડું રહેલું તે જગ્યા ઉપર ધસવું.

એક ભાગને ચોળી તુરતજ લુછી સુકા કરી
તે પછી ખીંજ ભાગ ઉપર જવું. એવી રીતે ચોળ-
વું કે ચામડી લાલ થઈ જાય. પછી હાથોને લઈ
ચોલવા. તે માટે ખભાંથી શરૂ કરવું. હાથો ચોળા-
ઈ રહ્યા કેડે તુલાલથી ધસી લુછી-નાંખવા. એ
કરતી વેળા ખીંમતગારે વારમવાર પોતાના હાથો
ભીંજીને પછી ચોળતાં જવું. તે પછી પગો લેવા.
પેહલાં જંગ ઉપરથી શરૂ કરી નીચલા ભાગ
ઉપર જવું. છેવટે, તબ્યાં ઉપર આવી તેને ચો-
ળાને, તે ઉપર ત્રણ ચાર મજ્યુત છાપડે મારવી.
તે પછી જરૂરને હાથમાં લઈ ત્યાં પણ એજ રીતે
કાર્ય કરવું. દરેક કાર્ય ઝડપથી કરી નાખવું. ચોળવું
લુછવું ઢાંકવું વગેરે એક પછી એક ઝડપથી થવું
એકએ.

(સાંધન છે.)

કીસ્મતની કહાણી.

યાને

રાણી માતાનો પ્યાર.

(જૈતિહાસિક ચાલુ વાર્તા.)

લખનાર:—લાગદ્યા.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૨૫.

હેમ્પટન કોર્ટ.

રાણીમાતા કિનારે આવતાં શીલીપ અને આઈનેઝ સાથે બાદશાહી મળ્યામાં બેઠાં. બીજાઓ બે ધણા મોટા અને સગવડ બધાં મળ્યામાં બેઠાં. પાણીના રોહની મદદ સાથે કદાવર અંગને મજબુત મોટલાંના ખલાસીઓએ તે શાંત પ્રવાહમાંથી બહુ ઝડપે બાદશાહી હોઠી દંકારવા માંડી કે તેજ પડે રાણીની કબજાથી આઈનેઝના સીતારને રૂપેરી પંટ જેવો અચાનક મધુરતા ફેલાવી રહ્યો ને તે સાથે તેમની નાજુક પલ્લુ અને મીઠા અવાજ બેળાતાં હવામાં ફાંફ અગમ્ય જેવી સાંતિ પ્રસરી રહી. જાણે કુદરત તે રાણીને હર્ષભેર આવકાર આપતી લલકારતી હોય તેમ અચુક માણુમ પડતું હતું. મેરીને ખરેખર આનંદ થયો. પોતાની છંદગી બરમાં તેમનીએ આવો મુખી વખત અનુભવ્યો નહતો એમ જોશમાં તેમનીએ કપ્પડ્યું. તેમની ના કહેવામાં દરેક સમ્યાઈ હતી કે આનું અનુપમ સુખ તે છેકના છેડા તુલક બહો તેમ ન હતું.

ત્યારે સામેથી હેમ્પટન કોર્ટનો બાદશાહી મહેલ આસમાન સાથે પોતાનું સર સગવડનો દમામધાર ક્રોએ સર્વના નજરે પડ્યો ત્યારે દરેકની

અભ્યર્થના પાર રહ્યો નહિ. આટલા બધા જલદી તેઓ આવી પુગ્યા હતા એમ પંખનાર માનવાને વડીક તેઓ શંકાશીલ બન્યા. યા ખુદા! શું આઈનેઝે બહુ કપ્પડું હતું! તેઓ તેમની ગીફા સરોદની હોરમાં એટલા બધા ગુલતાન બની ગયલા હતા કે તેમને 'આસપાસનું' બાનજ રહ્યું ન હતું. ત્યારે તેઓ પોતાની સ્વપ્નવસ્થા હાલતમાંથી જાગ્યા ત્યારે પોતાને ધારેસે ઠેકાણે આવી પુગેલા જોઈ તેઓ જો અભ્યર્થનામાં ગરકાવ થયલા હોય તો તેમાં કશી નવાઈ નથી. રાણીના રક્ષણાર્થે રહેતી લશ્કરી ટુકડી ટુકડે રસ્તે ચઢતી જતીન માર્ગે હેમ્પટન કોર્ટ પૂર ઝડપે આવી પુગી, કિનારા આગળ તેમની આવકાર આપવા સહ સમારીને ઉભી હતી.

શીલીપે માનમાં ટોપી હંચાડી રાણીને પોતાનો હાથ આપી જતીનપર ઉતારી તે બેળા રાણાએ દરસીને તેનો હાથ દાખનાં જાણ્યાં,

‘મારા શીલીપે, તારી સંગતમાં મારો વખત બહુજ આનંદમાં પસાર થયો છે!’

શીલીપે હવે ત્યાંથી ખરતી માપશે એવું ગારડીનર ને તેનું પૂજી ટાકટર માનતા હતા પણ તેમની બારે અભ્યર્થના વચ્ચે તેઓએ શીલીપને મહેલના દરવાજામાં દાખલ થઈ માગપર જતાં

નેયો. બારે ગમરાટમાં તેઓ એક બીજાનું કાઠું બોપવા લાગ્યા. ખરેજ તેમને જળરી અદર વદર થઇ હતી. મેરી તો શીલીપની આ બધી લાગણી નેતાં ખૂશાલીને મારે તેને વળગી પડી, ચુમ્બીઓનો વરસાદ વરસાવતી હતી.

“ મહેલમાંજ રહે, મારા જન. તું હયાં છે એમ જાણતાં મને મોટી ધીરજ ને હિમ્મત મળશે ” સમી કરમરી.

ગારડીનરે જોયું કે પાન વધી પડે તેમ હતુ એટલે દુકંડેથીજ દાંભવા તે નરમાસથી વચ્ચે હો- માઇ બોલ્યો:

‘ નહિ, ’ મારાં નામવર, આપ મુરખીએ જરા પણ ઉત્કેરાયું નેધએ નહિ. એક બે દિવસ શાંત ચુપડીદીમાં પસાર કરવાની આપને ખાસ જરૂર છે. પ્રત તરફથી તેવી માંગણી હું કરમરીને કરું છું. સૌ સાફ જાણતાં માનવંત રાજાજીને તાકીદે જાણવીયું. ખુદાને ખાતર, મુરખીજી સાહેબ, આપ હવે સીધારો. સહેજ પણ ઉત્કેરાટ જાણતાં રાણી માનાની જીંદગી નેખમમાં આવી પડશે. ડાકટર તે માટે સખન આગ્રહ કરે છે. કેમ ખરું કેની, ડાકટર ? ’

અને ડાકટરે જવાબમાં પાનહેયું હુણાવ્યું.

શીલીપે જોયું કે અત્યારથીજ પહેલી મુખી. માં તેમનો ગાલ કરડવાની જરૂર નહતી. ડાકટરના ફરમાનને માન આપી તે પાંછા જવા નીકળ્યો પણ ચાલમાં બગાવર. તપાસ કરી તે ઓરડાઓ મા ફર્યો અને પહેલે માળની બારી ઉઘાડી પોતાની ખાતી કીધી.

“ હું સહેલાઈથી હયાં આવી શકીશ ’ તે પટપટયો ‘ અને આ બદનાશ કોરગાઓને ઝટ ખુ- દલા પાડીશ. પોતાનું માનિતું કાવતું રદ જતાં ગારડીનરનો કેવો નેવા લાયક ચહેરા થશે તે જોવાની મને ખાસ કરીને જરૂર છે. એ પોતાને ધરોળ હુક્યાર સમજે છે પણ એ કેવો બેવકુફ વસ્તુ છે તે હું એને જાતની આપીશ. ’ રાજા

મહેલની બહાર પડ્યો કે જ્યાં આગળ લસ્ટરી દુકડી તેની રાહ જોતી ઉભી હતી. આધિન- ઝ એકલી ખારણું આગળ ઉભી હતી અને ઓર- સુનો સર ક્રાન્સીસ સાંધે વાત કરતો હતો.

“ એમ કેમ ! ” શીલીપ વિચારવા લાગ્યો. ‘ ઓરસુનો એવો બેવકુફ મધેડા કેમ થયો છે ? એ તો મારી વાણ પર શીદા છે તો તેમણે છોડી એ પેલા પોદા માથે શાનો વાત કરે છે ? ... હુન્હો- કેયેનો ! એના કાન ચીમટવા પડશે ખરા ! ’ આહ ! પણ ખરું કારણ તે કયાં જાણતો હતો ? તે કયાં જાણતો હતો ઓરસુનોએ ખરેરલા પગ ગાલીયા પર લંબાવી નેવા હતા પણ થપ્પડ પડ- તાં કુતરાની પેડે એ પગ વચ્ચે પૂછડી ધાલી ચીચ- વાતો નકાડો હતો.

શીલીપ અને આધિનઝ હવે મજવામાં બેઠાં અને તેમની સાથે ડુકુઝ ઓન્સુનો પણ બેઠો.

મજવાયાળાઓ ધીમે-આવીરને હસેસાં મારવા માડયા કે શીલીપનું પાકી ગયું,

“ મારો વખન બાહુ કિમતી છે. મને ને પૂર ઝડપે જલદીથી લઇ જશો તો તમો દરેકને અકેક સોનાંનો સજ્જો આપીશ ’ શીલીપે તેમને લલચાવ્યા.

ધનામતી લાલચે તેઓએ હવે પૂર જોરમાં મજનો હંકારવા મોડયો. કે શીલીપ, આધિનઝને ઓરસુનો, કેવી રીતે કામ લેવું તેની ગણતરીઓ કરવા લાગ્યાં. હવે શીલીપ અધીગ બની ગયો. વખત વધી જતો નેધ તેને ડર થયો કે રખે તે પોતાની ચુકિતમાં ફારે નહિ તે બદમાશો પોતાનું આહયું કરી જાય. આખરે તેને તે જીખ્યો દિનારો જાણ્યો કે જ્યાં નદીના ખાંચામાં ઝોડોની. વચ્ચે “ ત્રણ માછીઓ વાળું ” દાહતું પીયું હતું. આ જગ્યાએ ઉતરી જવાની તેને જરૂર હતી પણ તેમ ચતાં રખે ચાવાચીટી થાય તેનો તેને ધરકો પડ્યો. તુરતજ તેનાં ફળદુપ ભેંજાએ તેનો રામબાણુ ઉપાય શોધી કાઢ્યો ને તે પટપટયો કે મારે હાલ

તુરત મારી મગરૂરી ગળ્યામાં મુકવી પડશે. બીજી પળે તેનો મધુર અવાજ ગાજી રહ્યો ને ખલાસીઓનાં હીલ બહેલાવી રહ્યો: . . .

‘પોર્સાઓં, તમોને તરસ લાગી હશે. ખચ્ચીત તમે જળાવી મહેનત કરી તમારું ધનામ મેળવ્યું છે. આતો, પેલાં પીકાં આગળ મગરૂરી અટકાવો. જો-દાએ તમ સોંપી કોનું, ગળું મુકકું ટસ થઈ ગયું છે.’

ખુશાળીના અવાજેથી ખલાસીઓએ તે મંગળી વધાવી લીધી ને બીજી પળે તેઓ તે અ-જાણુ જળ્યાએ મગરૂરી અટકાવી હોમા ને ઝડપથી તેને લંગર નાંખી ગિનારે કિતરવા તૈયાર થયા.

શીલીપની આ અજાણુ જેવી હીલગ્યાએ આઈ-નેજનાં બપોં ચટી ગયાં ને ઓરમુનો તો બે બાક-જો જેવો જેવા લાગ્યો; કેમકે શીલીપ આવી રીતે કદી વર્તયો ન હતો. આહ ! આગળ તે તેવો હતો. ધનુ દગમાં કાંઈ ચુકેદાન નહતું કે ના તે હજી જ-વાનીના મદમાં ઉછળતો જવાન હતો !

આઈનેજે શીલીપને પોતાનો હાથ લગાડ્યો કે સમજી, હજી તે તેણીને મંગરૂરી આપતાં બોલ્યો,

‘મારે લાંબો એક સંદેશો કહાવવાની જરૂર છે, નહર જામરૂરી પોતાનાં કાવચમાં કાંચી જશે. વીંદસર ગયા પછી મને આજે મુસાફરી કરવા ગમતું નથી.’

આદર્શ મગરૂરીને તે અંગણુ જળ્યાએ બાંગરનાં સદર નુસન ન થયું પણ તેની કોને પરવા હતી ? શીલીપ દરે હાથે કે ઓરમુનો પનુ તેની સાથે જળા જ્યો થયો પણ તેને અટકાવી શીલીપે હજી, ‘તું લીંચોનની સાથે રહે. તું ત્યાં કાંઈ મોટલી આપીય. બાઈઓ, તમારોમાંથી મારે જરૂર મારી સાથે આવો.’

બારે ખુશાળીનાં કૂદકા મારી ચાર ખલાસીઓ જમીન પર કિતર્યા. તેઓ ખરેખર જરૂર નહોતી થયેલા હતા.

દારવાજો પોતાનું પીડું બંધ કરતો હતો તેવામાં રાજને ચાર ખલાસીઓ સાથે અંદર આવતાં જોઈ તે બહુ અજાણ થયો. તેણે બાદ-શાહને આવકાર આપી પોતાના સાથી ઉત્તમ સંજુમારેલા ઓરડામાં બેસાડ્યો.

‘આ માણસોને જે જોઈએ તે આપ અને તારે ત્યાંના કાંથી હયામાં હયા. દારૂની બાટલી, થોંડાંક કેક અને ત્રણ ગ્લાસો લઈ આવ. પણ તારી પહેલાં આ માણસોને આપ.’

રાજ તે મદાનમાં આવ્યો તેમ કરવા લાગ્યો એવી આશાએ કે વીલ મજબાવાજો જે ત્યાં હોય તો તુરત બંદોબસ્ત કરવાનું તેને બની આવે. દુકાનવાજો બાટલી લઈ અંદર આવ્યો ને તેણે એક ગ્લાસમાં દારૂ ફેડ્યો.

‘આજ રાત્રેજ તું મારો સંદેશો વીત-મજબાવાજોને મોટલી રાકશે ?’ રાજને પૂછ્યું.

‘મારો નામવર, કુદમ રહેશે તો હું’ તેને જણાવ્યું.

‘હીલ ત્યારે, તેને જળાવજો કે ગાણી હેમ્પટન કોટ ગયાં છે પણ તે તો આવતી કાલેજ થશે. આ બોલે બોલ રહેજો. જોઈ બોલની ? અચા... બરાબર છે !’

રાજને તે પીકાંવાજોને તેની વધારી ઉપગ્રાં પેસા આપ્યા કે જે લેતાં તે દુકાનદાર ઘોડો ઘોડો ચઢી ગયો.

‘આ કેકો ને દારૂ મજબામાં મારો હજીયો છે તેને આપીને મારી આગળ આવ’ રાજને ફરમાવ્યું.

આઈનેજ ઓરમુનો સાથે એકલી પડતાં બાંધી. શીલીપની સાથે ન જવા મારે તેણીનું દંડું તેણીને હંખરા લાવ્યું. તેમ છતાં ખલાસીઓની લાજની એ તેણીને કાંઈક ધીરજ મળી.

તેઓ મુપ બોનાં પનુ એ રમુનો વધુ વાર ને ખમી ન શકાયી ખમી જમરૂરી પશુનાપ દરતા બોલ્યા.

‘ખાનુ, મને માફ કરો. હાથ જોડી હું તમારી માથી ચાહું છું. મને તમારો આગળના જોવો. તી-મકદસાલ નોકર થયા થઈ મારી છ’ંડગી. તમારી સેવામાં પૂરી કરવાની રજા આપો. પરમાત્માના પુન્ય નામના કસમથી હું છું કે આજ પછી પ્યાર જોવો શબ્દ તમે મારી તરફથી સાંભળશો નહિ. હું તમારો ભાઈ થવાની દરેક કોશિશ કરીશ. મારો અક્ષય ગુમ વધ ગઈ હતી તે દીવાનો બની મેં મારી આગળ ધરવામાં આવેલું મીઠું ફળ ફેંટી દીધું હતું. મને માફ કર. મારો તે ખજાનો પાંછો મેળવવા મારો જીન આપવો જરૂરી હોય તો તેમ કરવા હું ખરાં છગરથી તૈયાર છું !’

ઝોરસુનોનો ખરાં છગરનો પસ્તાવો જોતાં આદિત્ય પીગળી ને મીઠાસથી તેણી બોલી,

‘હુક, હું સપથું બૂટી જઈ તમોને ખરાં છગરથી માફ કર’ છું એટલીજ સરતે કે હવે પછી તમારે એવું નાદાન્યતપથું જતાવવું નહિ’ અને તેણીએ પોતાનો હાથ લંબાવ્યો કે જે પર તે જવાને હર્ષ થેલો બની ધણુજ માનથી ચુંબન કર્યું.

તેજ વખતે ત્યાં દાર ને કંક લઈ પીકાંવાળો આવ્યો. ઝોરસુનોનું તો એવું કોટી ગયું કે તે પીકાં વાળાને કંકડાવીને લાત મારે પણ હવે ધોળાપલાં દુધ પર વધુ વિલાસ ન કરતાં તેણે ધણુજ માનથી ને દરબારી તાજમતવાજમેથી આદિત્યને દાર ને કંક ખવડાવવાની ખીદમત કીધી.

પીકાંવાળો આવતાં રાજાએ કહ્યું,

‘મને વીસ મંજવાવાળા પર અજબ પ્રેમ આવે છે. અને તે પગારે તે મારી નોકરીમાં જોડા-છ રહે તેમ જની શકશે ?’

‘હું નહિ ધારતો, મારા નામંદર.’

‘દીક્ષીરીની વાત છે. એ આજાદ મારા જોવો છે.’

‘હાહ, આ તરફ લોકો તેમને પૂછે છે.’

‘લોકો નોર્થ હાહ આ તરફ બેઠકે છે કે ?’

‘હા મારા નામંદર, પણ તમે તેની દરકાર ન કરો. એ કામ વીસતું છે. તે તેને બરાબર પાર ઉતારશે. હું નહિ ધારતો કે હવે પછી તે ફરીથી તમે નામંદર પર જતરુરી કરવાની કોશિશ કરે.’

‘ચોતરાહ, જોઈશું.’

શીલીપં હવે પાછો મંજવામાં આવી બેઠકે ખંડાસીઓ પર કિમંગમાં હલેમાં મારવા માંડ્યા અને તેઓ જલદીથી વીંડસર આવી પૂર્યા.

પ્રકરણ ૨૬.

મહાનત બરખાદ વ ગુનાહ લાજમ.

ખીજ દિવસનું પ્રહર બહુ જલદીથી શરૂ થયું. તે દિવસ ઈંગ્લાંડની તવારિખમાં યાદગાર થઈ જનાર હતો. ગોયા ઈંગ્લાંડની સાહનસાહતની સરજત તે દિવસથી ફરી જનાર હતી. ગારડીનર ને બોનર રચેલો તાગડો બહુજ મજબુત હતો. અને પાપીઓને શ્રી જવાનો દરેક સંભવ હતો પણ ખુદ ક્યારે પાપીઓને કાવવા દે છે ? આહ ! કશુંક માયા મેળવતાં ધડીબર કાઢવેળા નરતીય સંજોગે તે કુદ કાવી જાય છે ખરો અને તેમ થતાં તે કુગરાયલો દેડકો ભાન બૂલો બની ગોયા પરમાત્મા સામે સરકશી કરવાની હેમાકત કરે છે પણ તે નહિ ધારે તેવા મંજગોમાંથી તેની કાંથી મોટી ફરોહના વખતેજ તેનાપર પરમાત્માના હજ સાશી દસ્ત પડે છે ને તેના બોજન હેડળ તે બેવકુફ હલ્લુ પરચાતાપ કરતો સરગરદાન ક્યકાઈ મરે છે. તેને ત્યારેજ ભાન આવે છે ને ખરું જોઈ તે જાણી શકે છે; પણ હયાં આપણી વાર્તાથી વધું વેગળા જવાની આપણને જરૂર નથી. કીસ્મતની કહાંણીથી. જે ગારડીનરને કાવી જવાનો સંભવ હોત તો કાણુ-માની શકત ? વિધાતા એ લખ્યું હતું કે કુદ ગારડીનરે કાવવાનું નહિ તો છોને તે મરતી વખતની જખરી તાણતોડ કરતો ? ભલે ને તે જોઈતાં વળખાં મારી પોતાના મનમાં મંદીજ

નેમે! તેનું આપણને શું છે? સરજતે પોતાની સાંકળે એવી રીતે ચુંથી હતી કે તેની પકડમાં ગારડીનર જકડાઈ ફતેહમાં ડુબારાયો. હતો પણ તેજ વેળા તેજ સાંકળે પોતાની ખીજ કડી ખોલી કેપ્ટન ખી હું હથ્થાર ક્યું ક્યું હતું જેથી ફિંગરની સાહનસાહનને ધૂળમાં રગડાળવા ને તાંગડો થયો હતો તે નિષ્ફળ નંચ ને દુષ્ટે પોતાના પાપની જવાબામાં જળી મરે!

તે દિવસે “બાર અને એક” ના મંડળના ખીજ વર્ગના કેટલાક સભાસદો સહવારના પ્રદરથી લંડનથી હેમ્પટન કોર્ટ મુખીના રસ્તાપર વિખરાઈ ગયા હતા. તેઓ દરેક જૂલૂ જૂલા પોપાક માં હતો, અને વળી ઘોડેસ્વાર હતો. કેપ્ટન ખી પોતે પોતાનાં માનીના ઘોડા પર સ્વાર થઈ લંડનથી હેમ્પટન કોર્ટ મુખીના ઘોડી રસ્તો તપાસતો હતો. રાણીમાતાની સ્થિતિમાં ને ઝડપી ફેરફાર થયો હતો તેથી તે અત્યાર આગમનનો વાર્દિક થઈ ચુક્યો હતો, તે છતાં તેને રાજના સંદેશથી વધુ ખુરાણી લાગી હતી. મધરાતને સમયે રાજન એ તેની સેવાની પીછાણ ને જુજી હતી તે તેને અરેજ ધમ્પી પસંદ પડી હતી. તેને લાગ્યું કે મોકરી કરી તે આવાજ નિરવાની કરી સંજવાર હતી.

જે કલાક મુખી તે આમ તેમ ટેલેક નાંખતો ફર્યા કોંવા. એકાએક દુરથી ધરતી આવનાં ઘોડાં આનાં પગમાંએના અવાજે નવા આકાર તરફ ઉડતી મીઠે તેને અચેત થયો. તેણે પોતાના ઘોડા ને એવી રીતે ફરતી હોયો રાખ્યો કે જેથી તે રાજદારોએ તેને તે પોને જોઈ શકે. તે ટોળી ધળ ઉરાડતી ત્યાંથી પસાર થઈ કે તેણે લોઈ નોર્થને જોગળ્યો. તેનો સાથી તેને અંજનપ્યો હતો તથા સાથે ફરત માર નોડર હતો.

અચ્છા! તે પટપટયો મારે મારા બાક એને સંજ મુખીની નપાસમાંથી હાથ તુરંત મુકન

કરવા જોઈશે ને તે પછી ચાલ દીકરા, વીંડમર ખાતે રાંચની સેવામાં!

સ્થાસ્તની એક કલાક પહેલાં કેપ્ટન ખી લસકરી પોપાકમાં સજ્જ થઈ ડીટન ખાતે ઘોડો દપ ટાવતો ગયો અને ત્યાંના “સ્વાન” નામનાં હોટલમાં ઉતર્યો. તેના ગળવામાં કાંઈ એવી ચીજ હતી કે જેને હાથ લાગતાં તે ધ્રુમ હસતો હતો અને અવાર નવાર તે ચીજ સલામત હતી કે નહિ તે જાણવા તેનો હાથ તેનાં ગળવામાં જતો હતો.

“આવ જમ્યા ગારડીનર, હવેજ તારી મજાહ છે!” તે પટપટતો. તેણે હવે પેટ ભરતો ખોરાક લીધો ને તે પછી મજાએ બાઝે કરી તે નદીની વચ્ચે જઈ ઘોળ્યો ને નોર્થની રાહ જોવા લાગ્યો. તે જો કે દુર ગયો હતો પણ ત્યાંથી તે પોતે નિશાન કરી શકે ના નિશાન જોઈ શકે એવી ખાસ ઝોડવણ તેણે કરી હતી.

સ્થાસ્ત થયો અને ઝડપથી શર થઈ ગયું. ઉત્તરનીથી તે હવે રાહ જોવા લાગ્યો. ખીજ પછે રીપરીના ત્રણ અવાજ થયા કે કેપ્ટન પાછો ઇન્દારે આવી હત્યો.

તેણે રાજને જોરસુતોને જોએર જોનાં જોયો કે તેણે પોતાનો મજાએ તેમની આગળજ અટકાવી પોતે કુદી પડ્યો. તેના અટકાયલા વેળમાં તેઓ તેને જોગળી ન રાકવાથી તેને ધ્રુમ રમુજ પડી.

‘ગાંધો, બવા, વખત થઈ જાય છે. જેરતી જાઓ, સાંદોએ!’

રાજ એકદમ બેસતો જતો હતો પણ હમેચના રાણીલા જોરસુતોએ તેને રોક્યો.

‘એ તેજ છે કે, મારા નામવર, તમેને પકડવાનું આ છટકું છે?’

‘અરે યાર, શું મારું ખાણ? એ આખાદ મારી જોડી થઈને જોડો હતો તો એ દુ અગળ થને નહિ! એ વીસના જોડો દુસ્વાર છે કાણ?’ અને ખીજ પછે રાજ મજામાં જોડો કે જોરસુતો

પોષણ ધમકાયો અને હવે તે મહેને, લઈ તે મહ-
વો ગોળ ચક્કર ફરી નદીના મધ્યાનમાં આવ્યો.

‘એ અદબી માફ છે, હુકુર; પણ હું ત્યાં
તમેને કહી શક્યો નહિ’ કેપ્ટન બીએ જણાવ્યું.
‘કેમકે કમગપ્ત ગારડીનરના જાણીતા હાં ત્યાં
હાંતને કાજ ઉભાગ્ર જાણ છે. નોથે હજી જાણી
પસાર થયો નથી એટલે આપણે અહીંજ ફર્યા
કરીશું.’ સામે દિનારથી કાઢતું ધ્યાન ન બેંચાય
એવી રીતે અંખાઓમાં તેણે ગણવો ફરવા
કાઢ્યો.

‘મુસ્તાબી, માફ, મરીજ પરચર’ કેપ્ટન
મોશ્યો. ‘પણ તમારા ફીદવીએ આ ચીજ તૈયાર
ફરાવવાની બેઅદબી કરી છે તે દરજુર કરશે.’
અને હાં તેણે એક આંખવાળા મોનાની બાંગડી
કાઢી. તે આંખ બંધ કરવાની ને ખુલ્લવાની કુંચી
હતી.

રાજ તે કિમ્તી દાગીનો જોતો ચુપ બેઠો.
ત્યાંની અંખી રોશનીમાં તે બાંગડી પર કેતરાવણાં
શમ્લો જોતાં તે કાંઈક સમજી ગયો. તેના અહેસા
પર શીકું હસતું પ્રગટ થયું. તે શમ્લો નીચે મુજ-
બ હતા.

“રાજની ભલી દુવા સાથે !”

“ભલા, એ શા માટે ?” રાજએ સમજાવ
કયો.

“હું એ તે જાન્યાંનાં પગ પર પહેરાવી દઈશ;
તે વેળા તમે સાહેબોને તે જાવાઓતું સર્વસ્વ
ખુંચી લેવાની જરૂર પડશે.”

“પણ તેમ થતાં તેઓ ચેતી જશે !”

“નારે, આપણે તો જંગલમાંના ચોર થવાના
છીએ !” અને એમ કહેતાંજ તેણે મોઢાં પર પહે-
રવાના બુરખા કાઢી એકેક વહેંચી આપ્યા.
“આપણે તો આ જાન્યુ આપણને નકામું છે એમ
જાણી દોડ” નોથેને તે પાછું આપીશું અને તે
આપણના બદલામાં તેની બારોથી હેમ્પટન કોટ-

ના બાગમાંના ખાનગી દરવાજાની કુંચી લઈ
લઈશું. તમે-તેને-તેના પસાને જાંઘી પાછી આપ-
શે તો તે બદમાશ એવો નીચ કંગાળ છે. કે તે
માટે તે પોતાના પરમાત્માને પણ ખેંચાતો હોય તો
વેચવા ચૂકે નહિ ! તે ગારડીનરને આ માટે કહેશે
એવું તો તમારે માનવાતું નથી કેમકે તે હીચ-
કોરો એવો છે કે કહીખી પોતાતું માથું નાહકના
જેખમમાં મુકશે નહિ. મહેલમાં આપણે હુંટ
મલાવનાર છીએ તે જાણવા સાથે તેને શું લાગે
લગશે ? તેને મનથી ચાહે દુન્યા મરે પણ તેતું
હોજડું સત્રામત રહે તો બસ છે. હું એ કંગાળ ને
બરાબર પીછાતું છું. આપણી આગળથી એને
અડધી કલાક જવા છઠ્ઠ તમે પૂડે જાળે ને બદ-
માશોને તેમનાં હથ્થાર સાથે પકડી ફેંટા કરજો.
કરી રીતે કામ લેવું તે તમે નામવરની મુનમશી-
તું કામ છે. તમે ગારડીનર જેવા સત્તરને ગજ-
વામાં મુકી શકો તેમ છે એટલે જાગી શીકર કર-
વાની નથી. મહેલમાં પહેરેગીરના વડા તરીકે સર
શાન્સીસ રહેનાર છે. તે તમે નામવરને કોઈ પણ
જાતની ખટપટ ક્યાં વગર આ ગારડીનરને ચેત-
વ્યા વગર શુપ્તપ પસાર થવા દેશે. મેં આ બા-
બેની દરેક ગોઠવણ કરી મુકી છે.”

“આ બધું તેં કાણું ?”

“હા, મારા નામપર.”

“વસાહ ! ત્યારે તારી મત્તાની હલ ક્યાં
મૂકી છે ?”

“હું દીવગીર છું કે તમેને રાજ બનાવી
શકતો નથી.”

“તારી ઇચ્છા ભલી છે. તે માટે તારો ઉપ-
કાર માતું છું” અને શીલીષ વિચારના વખતમાં
વિટલાયો.

તેઓ એક કલાક મુકી રહી જોતા થોડાં
કીમ્પન તરફથી એક મથવા ને વળી ને તે બાજુ
તરફ આવતાં ચંદ્રમાંની અંખી રોશનીમાં હવે
કેપ્ટન બી એ નાથી પહેલાં જોયો કે દરવાજા

નજદીક જતી, સક્તી ઝડપે હલેમાં મારી તે આગ્યો અને રાજ તથા ઓરમુનોને જમીનપર ઉતારી તેણે મહાવાને ઝાંખરાંઓમાં મંતાડ્યો. તેમની ભારે અગ્નયમી વચ્ચે તેમણે નોર્થને એકલા ને આગતા દરવાજા તરફ પોતાના હાથમાં એક મોટી બાસ્કેટ લઈને આપનાં જોયો.

‘હયરો!’ કેપ્ટન ખીએ પોતાની તરવાર ધાટી આગળ વધી અવાજ કર્યો. ‘જલ્દી કરો! તારી પાસેના પૈસા તોલી દે!’

અચાનક સપકાઈ જવાથી નોર્થે રમખાણ ન કરવામાંજ ઉદ્ઘાપણ જોયું. તેને તે આસપોસ જમીનપર મુંઝી ગળવામાંથી પૈસા કાઢવા માંડ્યા.

‘એની પાસેથી તમે પૈસા હોયો!’ કેપ્ટન ખી એ રાજ તરફ ફરીને જણાવ્યું. ‘જારજી ટમાં મું છે તે જોવાની વરદ છે.’

નોર્થ એક મોલ પણ બોલી સક્યો નહિ. બપમાં તે બે બાકીઓ જતી ગયો હતો. અંદરનું જાન્યુનરૂંડવા લાગ્યું.

‘એ તો મારી ઘેરી મારે ખીલાડી છે!’ નોર્થે પોતાની એભર ધુમી રહેતું બપ જાણનાં લિગન ધરી બોલાસો કીધો.

‘દેખો તો સહી કે ખીલાડી કેવી છે!’ કેપ્ટન ખી બોલ્યો.

રાજ ને ઓરમુનો પોતાની તરવાર નોર્થનાં મગા સાથે અટકાવી ઉભા કે તેનાથી ચવરાયું-સવરાયું નહિ. રાજ પોતે એવી રીતે આડો ઉભો હતો કે નોર્થ કેપ્ટન ખીની હીજાવાજ વચ્ચે જોઈ શકે નહિ. કેપ્ટને હવે ઝડપથી તે સોનેરી બંગડી તે જાન્યુન પડેરાથી છૂંકું લીધાની દૃષ્ટી.

‘એ શંક ખીલાડી નથી.’ કેપ્ટને હવે જણાવ્યું. ‘એ તો ડબ્બનું જાન્યું છે પણ તેનું આપણને કામ નથી. મારે ત્યાં એવાં જોઈએ તેટલાં પોરમાં જિનરાઈ બાપ છે. મારાં પોર્માં હું આગળી સક્તો નથી તો વળી આ ક્યાં નથી

બાકા વધારું!’...લે, બાપા, તારૂં પોર્માં વને મુજારક!’

લોર્ડ નોર્થનો ડબ્બ તો આસમાન સે લાગી ગયો.

‘હમો આ ઝાડીમાંના ચોરા છીએ રાજાએ જણાવ્યું. ‘પણ બે તું’ પેલા દરવાજાની કુંચી હમોને આપશે તો તારી પાસેથી મેજલેલી બંધી, માલમતા પાછી આપીશ.’

‘મને પહેલાં અંદર જવા દો તો પછી આપું’ નોર્થે કહ્યો.

‘કમ્પ્લેડ’ રાજાએ જણાવ્યું.

નોર્થે રાજાને કુંચી આપી અને રાજાએ તેને દરવાજા ઉપાડી પોતાની બાસ્કેટ સાથે મહેલના બાગમાં જવા દીધો.

‘‘પોર્માં...પોર્માં...હું ધારું છું તું જરૂર મોટો આગ્યો જરૂર જરૂર કોઈ પીર પયગંબર થઈ જાન!’’ નોર્થને ઝડપે હવે નહારી જતાં જોઈ રાજ કેપ્ટન તરફ જોઈ હસ્યો.

‘‘સીપાણેને આ બનાવની બજાર પડતાં આપણી પાછળ હવે ધારું તુડી પડશે!’’ ઓરમુનો શીરમંદ થતો બોલ્યો.

‘‘તમારી બૂલ છે, ડબ્બ. નોર્થ એવો બદ-માર છે કે પોતાનો જાન બચાવવા જતાં તેને કુન્યા જોડાનમમાં નાંખવી પડતી હોયતો તે ખુશી-થી તેમ કરે. એ તો જરૂર ચૂપ રહેવાનો!’’

તેઓએ પોતાના અંદર પડથી ધુરખાંકાડી નાંખ્યા અને નોર્થના જવા પછી અંદરે કસાકે તેઓ બાગમાં દાખલ થયા અને ઝડપે હવે આગળ વધવા લાગ્યા. પાએક કસાક તેઓ આઘ્યા હશે કે તેમને તે આઘ્યો ફરવા પહેરેગીરે ટોક્યા.

‘‘બજારદાર! મને હુકમ મળ્યો છે કે હયાંથી કાઢને જવા દેવો નહિ!’’

‘‘તને કોણે હુકમ આપ્યો છે?’’

‘‘બીરાપ ગાદીનરે.’’

‘‘હું રાજા છું. ચાલ, બાગુ દડ! તારીપર શંક આવી પડશે તો તને બચાવનાર હું છું.’’

અને દમામથી શીશીપ કેટલને લઈ આગળ વળ્યો. ઓરસુનો તો બહાર દરવાજા પર દેખરેખ રાખતો હતો.

તેઓ મહેલ આગળ આવ્યા કે સર કાન્સીસ મેલવીએ આગળ આવી રાગને રોક્યો.

‘મુરખ્ખીજી કોઈને પણ હયાંથી પસાર ન થવા દેવાનો મને સખત હુકમ છે. રાણીમાતાની જીંદગી બચમાં છે.’ તેણે નરમાસથી અદબઆદા કરતાં જણાવ્યું.

કેટલ બી જે ઝાંઝના ઝોડામાં હોયો હતો તે હવે આગળ આવ્યો ને તેણે થોડો ખુલાસો કર્યો કે મેલવીજ સત્તામ કરી બાબુએ હકથો ને રાગને તેણે પસાર થવા દીધો. પાંચ મીનિટ પછી શીશીપ રાણીના ઓરડામાં જઈ હોયો.

ડાક્ટર મોર્ફકલીકે કરેલું ઓપરેશન બહુજ ફલેહમંદ નીવડ્યું હતું. રાણી હવે બધી જનાર હતી પણ બટ દબને ખરો ખોલાસો કરી દેવાની હવેજ જરૂર હતી. તેણે હવે ખુદજ જણાવી દીધું.

‘મુરખ્ખીજી, તમારે ત્યાં વારેસ ચનાર નથી’

તે સાંભળતાં રાણીનો ચહેરો ફીકડો થઈ અને દયાજનક રીતે તેણી રડમસ થઈ ગઈ. તેણીનો ચહેરો એવો દર્દમંદ થઈ ગયો કે તે જોનાં ડાક્ટરનું જીગર ચીરાઈ પડ્યાઈ ગયું.

‘મારા ખુદા! શીશીપ શું ધારશે?’ તેણી આંધુ ખાંડતી પોતાના હાથો ચોળતી પૂઠારી અને તે પછી હુખ ન સહન થવાથી તેણી હસકે હસકે રડતી તક્યામાં માંથું નાંખી લેધે મસ્તક પડી ગોથા તેણીનું જીગર પૂડી જતું જણાયું.

હવે ડાક્ટરે દાવપેચની બાજી ખેલી અને તેણીને કુસક્ષાવતાં તે બોલ્યો,

‘મારાં નામવર, તમારે રંજંદા થવાની જરૂર નથી. તમોને હવે બધ્યાં તો થનાજ નથી, તો પણ તમે કંઈ નહિ હુન્નામાં મતા તરીકે બહુર થઈ શકો? હવડાંજ એક ડેકાણે એક રેપેરીશ બધ્યાંને

જન્મ થયો છે. તમો કહેો તો તે હું લઈ આવું ને તમારાં બધ્યાં તરીકે બહુર કરું!’

મેરી એ પહેલાં તો તે વિગત તુચ્છકારી કાઢી પણ ધીમે ધીમે ડાક્ટરે તેણીનાં નખખાં બેઝનમાં તે ઝેર પચાવ્યું અને રૂબે તેમ થતાં તેણી શીલીપનો ખાર હમેશ માટે ખુમારે એવી ધાસ્તીએ તેણી આનાકાની સાથે તે બૂઝાબુમાં શરીર થવા કમુલ થઈ.

‘ઓ મારા ખુદા!’ તેણી આકાશ તરફ જોતી કરગરી, ‘મારો ગુનાહ માફ કર! હું એ બધું શીલીપને માટેજ કરું છું! તેના વગર મને મારી જીંદગી નકામી છે. બધ્યાંની ખબરે એ મારાપર કેટલો વીહડો થયો હતો. કાલે મુસાફરીમાં એ કેટલો બધો ભનો હતો. બધ્યું જોતાં એ જરૂર મારાપર દીવનો થશે! માફ... માફ કર, મારા બાપ!’

નસોસ થતાં તેણી હવે ભર જંઘમાં પડી અને તેમાં શીશીપના હવાજા ખારનાં ચપ્પાં જોવા લાગી.

પોતાની સુકિતથી કુગરાતો ડાક્ટર હવે એક કલાક બાદ રાણીના ઓરડામાં બારકેટ સાથે દખલ થયો. તે પોતાની ફતેહથી એટલો બધો અંધ થઈ ગયો હતો કે નાના બધ્યાં માટે જોઈતાં કપડાં લેવાની તેણે કશી પરવા કરી નહતી. તે બધ્યું કલાકાતું બુખું હોવાથી નખખા અવાજે રડતું હતું પણ નેના રડવાની કોને દરકાર હતી?

‘મારાં નામવર, તમારો ખોરો, ઈજાંડના બિબ્ધના શાહનશાહ!’ ડાક્ટરે જણાવ્યું.

બીજી પક્ષે ગારડીનર અને કાધર એનોક ખુરાજ થતા થતા અંદર આવ્યા.

‘ઈજાંડની મુબારકબાદી કમુલો, મારાં નામવર!’ ગારડીનરની લપકાંથી ચાલી. ‘તમારો વારેસ ખોરો છે. શુકર ખુદા! ઈજાંડ આખું આજની ખુરાજાથી બાજીવાજ રહેશે. હું તાકીદે આ

શુભ ખગર લાંડન ખાતે મોકલીશ અને વીંડસર ખાતે નામદાર રાજા સાહેબને—

તેજ પહે બારણું ઉઘાડી શીલીપ અંદર આવ્યો.

ગારડીનર એકપણ સુધી સૂતો. સાવજ બની ગયો; પણ તુરત સાવધ થઈ હસ્તે ચહેરે આગળ આવી બોલ્યો,

‘મારા નામવર... જુઓ તમારો બેટો... મુરખીજી, આખાદ તમારેજ નમુનો છે !’

રાજાએ તે બચ્ચાને નરભાસથી પોતાના હાથમાં લીધું ને તેનું પેદરણું ઉઘાડી શીકકું હસીને કહ્યું,

‘ગારડીનર, બારણાકી બચ્ચાં મોનાની બંગડી સાથે જન્મે છે એ મેં આજેજ જાણ્યું.’

દરેકના ચહેરા નેવા નેગ થઈ ગયા. તેઓ જાણરા ગમરાટમાં પડ્યા પણ કુતેહ જાણ ગારડીનરે સીપલાસ કીધો,

‘એ તો ડાકટરે જીલ્લંદ નસીંગની છપાની માટે એ પહેરાવી છે.’

‘અહા ! એમ છે કે ? તો એને કહેની કે તે કાઠી નાંખે ?’ શીલીપે ડાકટરના હાથમાં બચ્ચું આપતાં કહ્યું. તે કમજબતે બંગડી કાઢવાના કાંઈમાં માર્યા પણ કાંઈ વજનું નહિ. બારે ગમરાટમાં તે બોલ્યો,

‘એને કુંચી મારેલી છે.’

‘ખોલતો કેમ નથી ?’ રાજાનો તમારો થયો.

ગારડીનરને કાંઈર એનોક તો બચમાં હવે ચરચર ફુલવા લાગ્યા.

‘જામાથ, એની કુંચી તો આ રહી !’ શીલીપ બારે ગુસ્સામાં તરડયો.

કાવડું નિષ્કળ ગયડું નેઈ રાત્રી બારે ગમરાટમાં પડી અને એકદમ બેમાન થા મર. બચ્ચું

પણ રડતું બંધ થયું. રાજાએ કુંચી વડે તે બંગડી ખોલી ગારડીનરને આપી જે પર

“રાજાની બલી દુવા સાથે”

ના અક્ષરો નેતાં તેનો જીવ બેતાબ બની ગયો. બચમાં ચરચર કાંપતો તે ચુંદણ મડયે પડયો,

“દયા... મુરખીજી... દયા કરો !”

“દયા... હવે તું દયા માંગેજ, કંગાળ !”

રાજા જે અદબવાળી તુચ્છકારથી બધા તરફ નેતો ઉભો હતો તે ચીચવાયો. ‘મારે હવડાં સીપાલો બોલાવવાંનીજ ખોટી છે કે તારૂં આવી જ જશે. ગારડીનર, મેં તને ચેતાવ્યો હતો. તું મને જોળીમાં હોયકા ખાતું બચ્ચું સમજ્યો હતો પણ તારી બદમાશીનો ભોગ તું પોતે થઈ !’ ફાંસીને લાકડે લટકશે !

‘મારા નામવર, માર કરો. તમારી ચુપ-છાટીની કિમત તમે કાંઈકાંડની રાજગાદીથી માંગી હતી. ખુશના પાક કસમથી કહ્યું. કે તમારો રાજ્યાભિષેક થશે !’

‘આહ ! આખરે હાથ આવ્યો ખરો !’ શીલીપ મનમાં મલીલ જમતો વિચારવા લાગ્યો. ‘હા, ગારડીનર, તારા નેતા પુત્ર્ય શુર્યે ખાલી માખુસ આગળ ચુંદણ મડયે પડતું સળ વાર નથી.’

રાજા તે બચ્ચાંપર. પ્રેમથી વાંકો વળ્યો ને પટપટયો.

‘હું છપ્પુંજ કે તું મારો લકલાર દીકરો દોન !’ એકાએક તે બચ્ચાંને દેખાવ નેતાં તે ચોંચ્યો.

‘ગારડીનર, તું મુલો ઉત્તજાબ. હું તને ફરચાર સમજતો હતો પણ તારા નેતો બેવકુફ મરેટો બીજો નથી. મર મર અન્નાકી. આ બચ્ચું તો ફૂલ ગુનર થયું છે. તું એનો ખુની થયો છે. કંગાળ, તારે તો કોઈ જાનને ફૂસલાવવી, દની. નેઈની મેનેજ વિના આ બચ્ચું ટવગા ને મરી

ગયું છે. તારી હેમાદત્તનો તો આ કિમતી વોગ આપ્યો છે. ખુદને તેનો તું જગ્યા આપજે !' અને બારે કોમમાં બહાર નીકળી રાગ પાછો વીંટસર ગયો.

પ્રકરણ ૨૭

જયસે કું તયસે મીલે વહાં લાત, લાત
ઝોર લાત—

શીલીપે મહેલમાં બનેલા બનાવની દરેક વિગત આછનેજને વ્યુધાધી કેવી રીતે વીસતી કોશીલથી તેણે ગારડીનરનું કાવચું નિષ્ફળ ક્યું હતું તે કહી પોતાનો જલદીથી રાજ્યાભિષેક થનાર હતો તે બાપે પોતાની ખુશાળી જાહેર કીધી. તેણે સોબંદ ખાધા કે શામ થતાં તે પોતે ગારડીનરને દૂર કરશે ને તેની જગ્યા વીસ મજા વાગાને તેનાં ખસં નામ હેરાળ આપશે.

“તે પ્રોટેસ્ટંટ હશે...તેનો કાંઈ વિચાર કીધો મુરબ્બીજી !” ઝોરમુનો કમઝમીને બોલ્યો.

‘પોયો, પોયો, આ તમારો મત બેઠ કયાં મુધી રહેશે ? શું તે પ્રોટેસ્ટંટ છે તેથી કેંકો દેવલ જો છે ? શું તે જીવરહું પેતાં દેવહું પ્રાણી નથી ? ધર્મ એ શું છે ? ધર્મની મતેદરી શામાટે છંદગીનાં બનાવોમાં વચ્ચે લાવવી બેઠબે. જેમ દુધ્વરે તેને પેલા ક્યો છે તેમ તેણે આપણને બનાવ્યા છે. તું શું એમ કહેશે કે તેનો પેલા કરનાર જૂદો હતો ? તો પછી આ બિનનતા શામાટે ? શરમ છે, ઝોર મુનો, તારા આવા વિચાર ખર ! એક માણસ જૂઠા મતનો છે તો બાણે તે આપણા ધિક્કારને પાત્ર છે એમ ધારવાની શી જરૂર છે ? હું ખરું કહું છું કે મારી સામે કાવચાં રચતા એક ક્યોલીક કરતાં આપા એક બસા પ્રોટેસ્ટંટને હું વધુ પસંદ કર

છું. બેકે તેના ધર્મ સામે મને જગ્યરે અમાવ છે. બહારથી મીઠું બોલી પાતાળ પાણી ચલાવી મોટી કોરડી રાખતા ફુટ કોરમા ક્યોલીક કરતાં આ બધો પ્રોટેસ્ટંટ વધુ ઉત્તમ છે. એ કાંઈ તારાને મારા જ્યો સામુ મુકાલ્યો નથી. યાદ રાખજો કે છંદગીનો એ સક્રી નામિયો પુરપ બહું જલદી થી પશે.’

‘તમારી વિંટી, મુરબ્બીજી, હજી તેની પાસે છે. તેની સર્વોપરી સત્તા તો તમે નામવક સમજો છો.’

‘ખરી વાત; મને કહે તેની જરૂર છે અને તેને તેમ નથી. આજથી ગારડીનર મારા સંપાદામાં છે. તેનાથી હવે ચુકે ચાં થાય તેમ નથી. વીસ આપણા રીફન્સને છોડી દેશે ને વિંટી જરૂર મોકલી આપશે.’

તેજ પળે બેસારકેવક દાખલ થયો અને બારે ઉસ્કેરામાં ખમર આપી કે શુભ સ્વસ્થ મણે રહે નીચ સીપાહો પાછા ફર્યા હતા.

‘શાપાશ...ખુબ કામ કીયા ! દેમ, દીકરા ઝોરમુનો ! કહે બી તારી ખાતરી થઈ કે નહિ કે વીસ પોતાનો બોલ પાળ્યા વિના રહેતો નથી !’

હવે કીલીપ આછનેજ તરફ ફરી બોલ્યો,

‘મારા જાન, તારા પપા ક્યારે પાછા ફરે છે ?’

‘આજરાને તેઓ તને મળતા હયાં આવેલાં છે.’

‘ઝોલાની લાત, મારાં જગર.’

કીલીપે તે બહુ ઝેડમીરમને હપભેર આચાર આપ્યો જે પેસાની મોટી રકમ લેવા કુસલાવ્યો.

‘મારા નામવર, મને પેસાની, કશી જરૂર નથી. ખુદાનું આપેલું હું અને મારાં પ્રમ્યાં ખાખે તે કરતાં પૂરું છે. મારું છે તે તારું ને આછનેજનું છે એટલે મને પીળાની શી જરૂર

‘શું તમને ખીચું? કશું જોઈતું નથી, પપા’
 શીલીપે ખુશ થતાં સગાઈ કમુલ રાખી જણાવ્યું.

‘ખીચારો અચકચો. ‘કાંઈખી નહિ, દીકરા’
 પણ સંજોગ અચકી તેણે કહ્યું ‘પેલા વાઘન જેવો
 ચોરો! મળે તો બસ છે.’

‘મોટી ખુશીથી’ શીલીપ ખુશ થતો બોલ્યો.
 ઝોરસૂનો, તેની તાકીદે ચોકવણ કર. ખુદા હાશીર
 મુરખીલ અને શેકહેન્ડમાં તેણે આંખોને તે ખૂંટી
 તો હાથ લીધાજ્યો.

આછનેજ પોતાના બાપ સાથે બહાર ગઇ.
 તેણી તેને પેતાના ઝોરડામાં લઇ ગઇ. બાપ બેઠી
 પેટ પુરતાં મધ્યાં, ભેટયાં, રડયાં-હસ્યાં. આછનેજ
 જાણે તેને છેવરનોજ જોતી હોય તેમ તેણીને
 લાગ્યા કીધું.

હેમ્પટન કોર્ટના બાદશાહી ઝોરડામાં ફી-
 લીપ ધસારાખંધ આફરો ગયો ત્યારેજ ગારડીનરે
 છૂટકારાનો હમ જેવો.

‘સફાઈથી જવો!’ તે પટપટયો. ‘પણ હવે બો-
 નરે મને મદદ કરી પકડે નકર માફ’ આવી બન્યું
 કેમકે હું એકલો રાજતા રાજ્યાભિષેક માટે પાછો-
 મેંદ પોસે કબજાવવા અચકન છું. ગમે તેમ પણ
 મને ખબર મળ્યો છે એટલે બસ છે. હું તે પહેલાં
 કાંઈ નવું જાનું કરી નાખીશ.’

કાદર તે બેશુદ્ધ ચપલી રાણીને જામત
 કરવામાં રોકાયો હતો. ધીમે ધીમે તેણી ડુસ્સાર
 થઇ અને તે પછી આંખો કપાડનાં,

‘મારો ધણી. રાજ ક્યાં છે?’ તો પહેલો
 સવાલ પૂછ્યો.

‘મારું નામર’ ગારડીનરે આગળ આવી
 બોલાવ્યો કર્યો. ‘બન્યું મરજી પામ્યું છે: નામર
 રાજ સાદેમને મેં સમજાવી લીધા છે તે તેમના
 રાજ્યાભિષેકની કમુકાન આપી છે. તેઓ નામર
 આ માટે તમને સદગ પગ દોષિત ગણતા નથી.’

‘શુકરે ખુદા! આ ભેદ વળાવશે કે?’

‘તમે નામર વરા પણ ચિંતા ન કરો. હું’

બધી ગોકવણ કરીશ ને તમારી રજાથી બોનરને
 મળી. કિતાવળ કરીશ.’

‘રાણીએ ડોકું નમાવ્યું. ‘પણ લોડ નોર્થ?’
 તેણીનો સવાલ થયો.

‘હું તેને બોલાવી મંગાવીશ, મારાં નામર.’
 મેરી હવે ખીજાનામાં બેઠી અને પારણાં તરફ જોઇ
 કમકમતી બોલી,

‘આ બહાર કાદ!’ અને ખીલ પળે તેણી
 ધસાધસ રહી પડી.

કાદરે તે પારણું ઉંચક્યું અને ઝોરડામાં
 થી બહાર લઇ જઇ મુક્યું.

જેન મોહટનાં બન્યાંતું રાજ ગારડીનરના
 જામુસે તેને છૂપી રીતે લઇ જઈને આપ્યું. લોડ
 નોર્થની અભિષેક તજનીજ કરતાં તે ક્યે પણ
 જણાયો નહિ. તપાસમાં જણાયું કે કાવનું નિષ્ફળ
 ગયકું જેનાંજ તે મહેમમાંથી ઉભી પૂછકીએ
 નહાકો હતો. તેની આ નાસબાગથી ગારડીનરને
 ચિંતા થઇ.

મોહર ને પોતાનું બન્યું મુરેકું મંગતાં તેણી
 મેરી તથા તેણીના ગળાત્પાઓ પર હજારો હજાર
 આપ નાંખ્યા. આ મહાપાપમાં ભયકોરાઇ બન્યાં-
 તું નરિય શુભંદ કરવાની હવાઇ કોરોશ કરવા
 માટે તે પોતાનાં જીવને બારે કદવા દેવા લાગ્યો.
 કમખખ લોડ નોર્થ જાણે જીવને મરી ગયો
 હતો. બપથી કાંપતો, કીકે મહેરે ખીજા દિવસની
 સહવારે તે ખીજા બોનરના મહેમ આગળ આવી
 પુછ્યો.

ત્યાં તો મોહરે તેને ન ઓળખતાં તેને કામ
 છૂપ્યો જામુસે મારી પારણું બંધ કરી દીધું પણ
 નોર્થે દોકલોક કરતાં આવી ઉપાડી નોકરે ઓળખ
 માંગી.

‘જગ્યાય, તું શું મને નથી ઓળખતો? હું’
 લોડ નોર્થ પુછ્યું અને આખી રાત મુસાફરી કરતો

ખીરાપ બોનરને મળવા આવ્યો હતું. નામવર શાહન-
શાહ બાતુ તરફનો તાકીદ હુકમ હતું લઈ આવ્યો હતું.

‘માફ કરજો, મારા લોર્ડ! પણ તમે એવા
ખટલાઈ ગયા છો કે જરાએ ઝોળખાયા નહિ!’

‘મારી પેડે તને પણ ત્રણ રાતનો ઉગમરો
ને આખી રાતની મુસાફરી કરવી પડે તો કેટલાં
વીસે સો થાય છે તે જણાય. દોડ, દારૂ લાવ. તેટલાં
કપડાં પરની ધૂળ હતું પથોડી કાઢું!’ અને તે તો-
કર દારૂ લેવા ગયો કે નોર્થ જરા થાવો થોડો થયો.
દારૂ આવતાં તેણે ત્રણ ચાર ગ્લાસ યા હોમ ધીર્યાં.
‘આહ! હવે જરા હીક લાગેછ. દોડ, વરદી આપ.’

બે મીનિટ પછી નોકર પાછો ર્થો અને પો-
તાની સાથે લોડ નોર્થને લઈ ગયો.

બોનર તે ખખર સાંભળવાને એટલો બધો
આતુર બન્યો હતો કે પૂરાં પાંધરાં કપડાં પહેરવાનું
પણ તેને મન થયું નહતું.

‘કેમ, શી ખખર છે?’ પહેલો સવાલ થયો.

‘કાવતું નિષ્ણ ગયું છે. રાત્રને કોઈ બી
કોસમે ખખર પડેલી હોતીજ નોંધજો.’

‘એટલે? કાવતરું શું ને વાત શું? જરા
ખોલાસો કર.’

ખીરાપ બોનરની આ સરકશી સાંભળતાં લોર્ડ
નોર્થ સુનો સાવાળ બની ગયો. તે તો હવે તતપપ
કરવા લાગ્યો ને હાથ જોડતો બોલ્યો,

‘મારા લોર્ડ, હું તમારો આશ્રય માંડું છું
કેમકે નિષ્ણતાનો બોન મારા પર ઉતરી મારી
ગરદન જશે!’

બોનરે આ પછી તેની પાસેથી સંપૂર્ણ હકી-
કત જાણી. તે સાંભળતાં આ મહાપાપ સામે કમ-
કમારે બહેર-કરી તેણે પોતાના હાથો ઉંચા કર્યા;
પણ બીજી પાંખે જો હવે પછી નોર્થ તેના હુકમ
મુજબ ચાલવા કયુમે તો તેને બચાવી લેવાની
કયુલાત આપી.

‘મારે રાણીને ખુશ કરવા કાંઈપણ એકદમ
કરવું નોંધજો’ બોનરે વિચાર્યું. ‘ગારડીનર ન્યાં

નિષ્ણ ગયો છે ત્યાં મારે ફતેહ મેળવી મારી
સત્તા બેસાડવી નોંધશે.’

‘આ કાવતરાં આગમન કઈ બાબતમાં તને
રોકવામાં આવ્યો હતો?’ સવાલ થયો. ‘વાદ
સાંખ કે મારી મદદને મહેરબાની બલકે મારા હુક-
મપર તારી અંદામીની દોરી લટકે છે. મને હંગામીની
કોસેશ કરતોજ ના કેમકે મારા હાથ બહુ
લાંબા છે.’

‘લેડી એડીથની છૂપી જાંબા રોવવા રાત્ર-
પર જામુસી ચલાવવા મને રોકવામાં આવ્યો હતો’
નોર્થ એકરાર કર્યો કે બોનરે ખૂશાળીમાં હાથ
મસથા.

‘કેમ, તને કાંઈ જણાયું?’

‘હા, મારા નામવર. રાત્ર ત્રણ માછીવાળાં
પીઠામાં અવાર નવાર ઉતરે છે.’

‘તે તો લોર્ડ કેટનીની જાગીર આગળ
છે ને?’

‘હાથ, દોટક માઈક દૂર છે.’

‘તે મકાનની ઝડતી બીજાંબોની પેડે લેવાઈ
હતી કે?’

‘હાથ, રાણીમાતાના પેહરેગીરિએ લીધી
હતી!’

‘તેમનો સરદાર કોણ હતો?’

‘સર ક્રાન્તીસ મેલવીલ.’

‘પોલનો બત્રીજો-તે તો સુસ્ત કેથોલીક છે.’

‘હા, પણ લેડી એડીથનો તે આરાક
કહેવાય છે.’

‘ખરેખર?’

‘હા, મારા નામવર, ગારડીનરે અને તેનોપર
જામુસી કરવાં પણ જણાવ્યું હતું.’

‘છતાં ગારડીનરે તેને તે મકાનની ઝડતી લેવા
નોંધ્યો?’

‘નહિજ, ઝડતી લેવા તો લેરેન્ટ સર
રોયલ્ટ એન્ડુ ગયો તો!’

‘કોણ, પેનો સ્કોચ! હું માનું છું કે તે
ખોરી તે તરફજ સંતાપવી હશે. તે જો પકડાયને

ટાવરમાં પડે તો મારી ખાતરી છે કે રાણી માતા મારાપર કુર્યાન થઇ જશે. રાણી માતા તેને કેવાં ધિક્કારે છે તે તો આપણે સારી પેઠે જાણ્યે છીએ.’

‘હું ચોક્કસ દરજ્જે ફતેહ પામ્યો છું, મારા લોહ. એક પાદરીએ માફ કાગળ લેણીને પૂછાડ્યું છે કે જ્યાં કાન્સે જવાને રાત્રે “ત્રણ માછી” નાં પીંડાં આગળ મળતા સર કાન્સીસને નામે મેં લખ્યું હતું. મારી ખાતરી છે કે મારી સુકિત જરૂર ફાવશે.’

‘તેમ છે તો ખુદાને ખાતર તું ત્યાંજ જા.’

‘મને કંઈની જરૂર છે. મારો ઘોડો સદંતર ચાલી ગયો છે.’

‘તું ત્યાંજ રહે. તારે માટે ખાતું મંગાવું છું. તારા ઘોડાની ચાકરી થશે પણ હાલ તું મારા પોતાનો વાપરજો.’

ખીરાપ મારડીનર આવવાની વાદી નોકરે આપનાં તેઓ અન્ને ચોડ્યા. બેનરે બાબુમાંનાં પડદા તરફ આંગળી કરી કહ્યું,

‘ઝરૂર કર !’

ખીરે પગે લોહ નોર્થ ત્યાં જઈ બરાબો કે ખીરાપ મારડીનર અંદર આવ્યો. બારણું બંધ થનાંજ તે તૂટેલાં છતરે બોલ્યો,

‘મારા લોહ, અહીં મોહકાણુ વળી ગઈ છે. આપણું આવી જવું છે. રાત્રીને આપણાં કાનમાંની ખજાર મળનાં તેણે તે નિર્દોષ કહ્યું છે. પોતાની સુકીડીના કિમ્મત તે દરે પોતાના રાત્રાખિબોક્ષો માંગે છે.’

‘નને શું થયું, મારડીનર ? એ તું ક્યા કાનમાંની વાત કરે છે. એ તું હાડી પાનમાં મારે સહીત સરખે ? મને તો કશી ખજાર નથી !’ ખીરાપ તુરંતજી તરફગો.

‘મારડીનર તો સ્તબ્ધજ થઈ ગયો. નોર્થ કરતાં તે બેનરની બદમાશીથી વધુ બેગાકજો બની ગયો હતો.

‘મારા લોહ તમે મને આ કહેવાની કિમ્મત કરો છો કે જ્યારે તમે પોતે રાણીમાતા ગુજર પામતાં તમને રીજન્ટ થવાના કામમાં મારી મદદ માંગી હતી !’ તે કાંઈક ઉશ્કેરાઈને બોલ્યો.

‘સુખ...સુખ...સુખ ! સુખ નાં પાડ. મને એ કાવત્રાં માથે કરો સંબંધ ન હતો. તે તારું કામ હતું.’

‘ત્યારે તે જાણવાતું તમો કહ્યો છો ને ?’ મારડીનરે તેને સચોટ પકડનાં કહ્યું.

‘નહિ, હું ના પાડું છું. તેની ખજાર તો તેં હવડાંજ મને આપી છે.’

‘ખુદા તમોને માફ કરે, મારા લોહ ! મને લાગે છે કે લોહ નોર્થે બદમાશી કરી છે. તેનો નાશ કરવો પડશે ને તેના મદદગારોને ખંજુ ઉડાવી દેવા પડશે !’ મારડીનરે કાંઈક નિષાસથી જણાવ્યું. ‘નોર્થને કવતો રાખવામાં જોખમ છે.’

નોર્થ આ સાંભળતાં ધુલ્યો. તે એટલો ગભરાયો કે પડી વરતાં જવવા તેણે પડો પકડ્યો. પડાને હીલનાં જોઈ મારડીનર તે તરફ ધસી ગયો ને તેણે નોર્થને બહાર ખેંચી કાઢ્યો.

‘આતું શું કરણુ ?’ મારડીનરે ગડગડાટ કીધો. નોર્થ સુંદણ પડે પડી આડાંઈ કરતો બોલ્યો,

‘મારા લોહ મેં કરો મુનોદ ક્યો નથી. તમેજ કહ્યું હતું કે નિર્દોષ વરતાં મારે મારો જીવ આપવો પડશે તેથી હું ત્યાં આસર મારે આવ્યો છું.’

‘એટલે ?’ મારડીનરનાં બતાં ગડી ગયાં.

‘માડીસને બચા, આવીસને !’ બેનર વચ્ચે પડ્યો. ‘મેં આ રાખ્ખને તેની કંઈગી જવાન

વાનું વચન આપ્યું છે એટલે હું મારો વચનનો સંમતી મેળવવામાં મને તમે મદદ કરશોને ?

‘પણ એણે શન. આગળ આપણો બરમ-મારી હાલની તે કિમ્મત છે.’

કાઠી દીધો છે !’ ગારડીનર ચીચવાયો.

‘નહિ, મારા લોર્ડ, નહિ, પણ બુરખા-પણ અંદરખાનેથી તેણે પોતાના હરીફનું કાટણ કાઢવાનો વિચાર કર્યો.

‘થેંકસ, મારા લોર્ડ,’ કરી ગારડીનરે હવે રૂબરૂ લીધી.

‘તું ચારામ કર નોર્થ, હું તને કપડાં પણ આપીશ’ બોનરે જણાવ્યું.

‘તે છૂટો પોપાક બેઠશે, મારા લોર્ડ. મને બીજા ગારડીનરની ધાસ્તી લાગે છે. મારા પોપાક સર કાન્સીસ મેક્વીસ જેવો હશે તો મને શવવાનો દરેક સંભવ રહેશે.’

‘હું જેમ લખશ. તું આ દાઢી કાઢી નાખાવ.’

બરાબર આ વાગતે નીકળજે.

‘હું તૈયાર રહીશ, મારા લોર્ડ.’

નોર્થ ખુશ થતો બાજુમાંના ઓરડામાં જઈ બીજાને પકડ્યો. (સાંધન છે.)

હરમીસનાં કીર્તનો

“મીનોઈ મજલહ” —

(પાક અથો જરુઅ તથા અહુશમજદાની ભકિતભાવના ગાયનો નોટશન સાથે) કીમત આના ૪.

“અધુરિકા” —

(યાને સુએધ સંગિતની રંગીત રચના તરજુમે સાથે) કીમત આના ૨૨.

“ક્યાની કિર્તન” —

(યાને ગયોમદથી, શાહ જમશેદ અને અહાકનું દાસતાન-સંગિત) કીમત ૪ આના.

“સગન સંગિત” —

(નવબેત, લગનના સર્વ સગન, વરસ ગાંક, તથા શુભ પ્રસંગના ગાયનો) — નોટશન સાથે — કીમત આના ૬.

“રેહબરે રોશની” —

(અથો જરુઅનું જન્મ વર્ષાંત, બેન તથા સંગિત-નોટશન સાથે) કીમત આના ૮.

મળવાનું ટેકાણું —

મીઠો હોરમસણ સોઠ મીસા,
ડોન સુડો, ગાવાદયા ટેક રોડ ચુબામ.

"DISAPPOINTMENT"

(I for Gulshan)

By—M. H. Bumla.

I am no more what love should made,
If she whom I loved had been true.
True, love, is a fearful trade,
And whoever exchanges shall rue.
I am no more what I should have been;
If she whom I loved were not false;
Oh! I see not what I should have seen,
If she whom I loved did not fail.
I teach what I have bitterly learnt:
Love, coming too sudden, too sudden

Hers came like a dream; like a vision
it went,

Where or to whom I care not to know.
Ye men! beware of a maiden's love;
Trust not her love, oh, trust not her
smiles.

Thou your heart may melt and more,
The smiles of a maiden are wiles.
Deceived who give me solace?

Weeping, who sees the drops in my
eyes,

Or the grief impressed on my face?
Thus I am wasting and pining away,
Unbeheld, unwatched of her eyes.
From even to night, from midnight
to day,

Existing on desolate sighs.
Wherefore did I the fair flower see,
I wherefore its fragrance enjoyed,
If destined mine never to be,
With matter most object allowed?
In the folly of love, a wonderful price,
I had set on that diamond so false,
With lustre so fair to entice;

But oh 'twas a stone in disguise.
She had a false unwomanly heart;
Her eyes had for all men a wink.
Alas! hearts my unite and part,
But love-fooled, I paused not to think.
Her heart seemed a Heaven of truth,
Me thought the truth I read in her eyes.
Alas! she left without pit or truth,
For her heart was a Hell of Lies.
O earth be kind and open thy womb,
And me in thy hollow receive;
That there is my unconscience tomb.
No more I may sorrow or grieve?
And though O Sea, when thy waters
are high,
Convey me again on thy wave,
And with a groan and a last long sigh
In thy depths prepare me a grave.

31-5-1916.

My baby

Farewell! Baby! Gift Celestial!
Nurtured by thy Father's hands,
Who, with bleeding heart, at Midnight,
Witness of thy Burial stands!
Oh! how cruel! sods of dry earth
Go on falling on my Child—
Fairer than the fairest flower—
Ah! it makes my mind run wild!
Am I dead or am I living?
Am I walking or asleep?
What was living? what has parted?
Solve the direful Riddle, deep.

• Trimbakrai Jadaoral Desai
Barrister at Law.

"The hand that rock the cradle Rules the world."

Yes! without doubt, but in these days of stress the foot must do the rocking, while hand and brain are busy for the Empire. Not for one second must our home be neglected. Do our pink-checked, chubby children in India look like it? Our hearts go out in pity to the few, comparatively very few white faced mites we see, but that, it is safe to say, is due to the purse when the wherewithal is not forthcoming for the expenses of the hills, not to lack of care. Patriotism to-day is best shown by the lists of the comforts dispatched by the St. John Ambulance Association. These same workers will greet with pleasure one who has come to tell them of the wonderful work being carried on by the Scottish Women's Hospitals for Foreign Service, a truly marvellous undertaking inaugurated by voluntary workers as a labour of love for their country and its Allies. A Scottish women's effort originally, it has grown from a national into a world-wide organisation.

Mrs. Abbott is to tour India lecturing at all the large stations, and those of our readers who cannot have the opportunity of hearing her should write to her and ask for literature telling of this work. Not only have our own men been helped, but France, Serbia, the Allied troops at Salonica, and Russian have all had Units, Hospitals and Transport Columns. It is now a matter of history, the splendid work done by the Scottish Women's Hospitals in Serbia, fighting the typhus, and the hardships they endured when they were obliged to flee with the refugees across the snow-covered passes. But this is only one case. There are many more as fine pieces of work steadfastly carried out in the face of overwhelming difficulties.

For details write to Mrs. G. F. Abbott, c/o Thomas Cook & Sons, Hornby Road, Bombay. All donations should be sent to the Hon. Treasurer, Mrs. Mansel Young, Asansol, Bengal, or to the Alliance Bank of Simla, (Head office or Branches.)

From my Diary.

Marriage

You urge me to marry. Now it seems to me a curious problem and worthy of deep study, why a man the moment he marries exercises his ingenuity to draw others in the same net. Is it from a feeling of envy of our liberty? Like the unnatural conduct of a trained elephant of India, which gives all its strength and intelligence to entrap its late companions.

I don't like the idea of matrimony. Leave me to try and discover charms in it with time which works wonders. It now seems to me a system of bear and for bear—a war offensive and defensive, quite as incomprehensible to the uninitiated as squabbles in the commons where gentlemen say the most disagreeable things in the world to one another, laugh at them and shake hands a minute after talk of a fellow member as my honourable friend had treat him as if he were a bitter enemy. Matrimony is like matrimony. I take it fearful to endure and only a crown of glory when one is delivered from it.

(Mysterious revenge)

Love.

He spoke no more than truth when he told you that you were his ideal of love and loveliness. The women who is so beloved may have successors; but rival properly so called she can have none love and different as the moon in a heaven full of stars she remains in the world of that man's heart. The love—the one love that fulfils all the exigencies of illusion all the charms of sense and all the pleasures of companionship comes once in a man's lifetime. The rest are substitutes make shifts for love.

Laura Evingham.

Nature.

Men are more thoughtless about actions of kindness and ministering to the sensitiveness of women's nature

than those of their own sex are as a rule. It must not be imputed to them, as arising from want of good feeling or heart; but simply from the fact that the business & occupations of life engross their attention; they feel the weightier responsibilities of existence leave women to bear what they consider as light cares—those of the heart.

(My serious revenge)

Mother's death.

As we advance to manhood our passions & our wilfulness may lead us far from the object of our filial love—we learn even to pain our mother's heart, to oppose her wishes, to violate her command—we may become wild, headstrong & angry at her counsels or her opposition but when death has stilled her monotonous voice and nothing but calm memory remains to recapitulate her virtues and good deeds, affection like a flower beaten to the ground by a past storm raises up her head and smiles against the tears. Round that idea the mind clings to that affection.

(The Gipsy.)

Wish

We never wish that others should act to our sisters and wives as we do to others.

(The Duenna. sh. K.)

Treatment.

Oh; men, men! Ungrateful & perverse! Oh woman! still affectionate though wronged! the beings whose eyes you turn for animation hope and rapture, though the days of revelry and mirth and on whose bosoms in the hour of our calamity you seek for rest and consolation them when the pompous follies of your mean ambition are the questions you treat as play things or as slaves.

(Pizzaro by Sheridan)

ઘડી ચપકો.

વાજપી !

“ ધર તરફના કેટલા લોકો આપણને મળેલા છે, છોકરા ? ” પરિક્ષકે સવાલ કર્યો.

‘ દશ, સાહેબ ’ જવાબ મળ્યો.

“ તું તોફાની બની તેમની એક આગા તોડે શું થાય ? ”

‘ દશને બદલે નવ રહે ! ’

ભાષ ક્યાંતો-

‘ મારી બેરી મને હંમેશાં પૈસા માટે કંટાળો આપે છે ’ રૂનમ બોલ્યો. ‘ જસી, તારે ત્યાં પણ એમજ છે કે ? ’

‘ નારે; મને તે તેમ કરતી નથી. મારી બેરી તો ઉપરાધીન કામે દુકાનદારને માથે રાખે છે ને તેમના તકાળા અને સાબળવા પડે છે. ’

હાલુયો !

‘ કેમ, શું, તારા પપા નહિ આયા... તેમનો સરકમ કેમ છે ? ’ બાઈએ એ દંધા ખાધી.

‘ છેજ, હીક છે. પપા કહેતાંતા કે બહાર જતા અંધાં કમબખતો હિંટ વેઠુ ફરમાવે છે તેના ધસારામાંથી બચવા માટે ઘરમાજ પડી રહેવા મા ફાયદો છે. બધાજ બ્યારે ત્યારે ડાકેટર થઈ જાય છે તે— ’

બાઈએ પોતાને ઘરગદુ ડાકેટરમા ખપાવવા તા તે સફાઈથી ખરતી માખી ગયાં.

ડાકેટરનું બીલ

બેમાન થઈ ગયલા ધરાકમે ટેગર ટગર નેતો ડાકેટર યોગ્યો. ધીમેથી બીમારે પોતાની આંખો ખોલીને સાવધ થયો.

‘ તમે-તમે હાઈના રૂપેશીઆલીસ્ટ છેવને ? ’

તે બીમારે ટાંસી કરાંછને પૂછ્યું.

‘ હા ’

‘ ત્યારે મારા જેવી હાવનાવાળાને આવું મોડું બીલ કરવાનું કારણ ? ’

અને તે પાછો બેમાન થઈ ગયો

એમ મહિસે સો સેમ !

નાનો ચેકુસ-(પીંજરાંનું તાણું બોલવાની ફાક્ટ કોશિશ કરતાં) નહિ એમ્મી કુંચી નહિ લાગતી. માંડી વાળ.

નાનો ભાઈ-શું કરવા ? મમા આવે તેવજીને કહીશું કે આપણે ડાહ્યા થઈ રહેલા એટલે તેવન જરૂર કાઢ આપશેજ !

એ તે દીલાસો !

“ કમનસીબ બીચારો ! ” બીમારના ઓરડા-મા જતા તેના દોસ્ત પટપટ્યો. ‘ હું તને ખુશી કરી તારો વખત સોહાવવા આવ્યો છું. સાથે સાથે કુચ બી લાગ્યો છું. તું જીવતો હોયતો તને કુંધવા કામ લાગેને મરી જાયતો તારી કબર પર મુકવા હીક થઈ પડે. લડાઈનો વખત છે એટલે ફરકસરતો આપણે કરવી જોઈએ ને ! ’

“ ચાલ, ચાલ, દીકરા ! આંખ પાણી શાને ફરે છે ? મને શું ધાડે ખાધોજ. હું નહિ ધારતો કે હું તને કબરમાં દાટી આવવા જેવો નસીબદાર હોઈ ’

“ તારો ઓરડો ફાંકડો છે હા ! પણ દાદરપર ચડતા મમે લાખું કે તારું જીવાન ઉતારતાં બહુ મુશીબન પડશે. છે તે કરીને.....કાંચ.....કાંચ ! કોર કાંચ દેજ ? ”

ભાલી કે ભૂંડી

(શ્રી આદિત્યનો ઉત્તમ નમુનો)

એક ટુંકી વાર્તા.

(શુભચિત્ર મારે ખાસ)

મગાસાથી સત્તાવીસ માધ્યમ દૂર આવેલાં જુનન ગામની ગલીમાં આજે કાંઈક જલ્દી ઉલટ વ્યાપી રહેલી જણાય છે. ગલીનો વડો મોરો આપત પોતાના ચેરમાં ફક્ત પોતાનાં જ ગાદી તંબાને અટકીને બેઠેલાં આપણી નજરે પડે છે. વાંચક, તારી નજર તે જમના તરફ ફેરવ કે જે વેળા મકાન શીવાંછાને દક્ષિણ દિશ્વસ્તનામાં હિંદુ સંન્યસ્યાપત્નિ પ્રવાસ દરેક રીતે ફેરવ મેળવી હતી. શીવાંછાનાં નામની હાક આખા હિંદમા પડી હતી અને મરાઠા નામનો ત્રાસ જે પાછળથી હિંદમાં ફેલાઈ રહ્યો હતો તેની તો હજી શરૂઆત હતી.

જુનનની ગલીનો વડો મોરોઆપત નાનો કાકરડો હતો. તેના તાળાંમાં ફક્ત તેજ એકલું ગામડું હતું પણ ત્યાં તેની સત્તા બળવાન હતી. મોરોઆપતની આસપાસ, ગામના રહીશો ફસરડો મારી બેઠેલા હતા અને મોરોઆપતના હુકમનો શુભશુભ શુભશુભ થતો અત્યાજ કંટાળેલાં મને સાંભળના હતા. જમણી - જાનુએ - ખોડામાં પણ નાંખેલાં એક જવાન મરાઠો બેઠકાર રહે હતો હતો. તેના હાથ આંધેલા હતા તથા તેની જાનુમાં બે મરાઠા નાગી તરવાર સાથે ઉભેલા હતા. પોતાની પર કિતરી આવેલી આ આશ્વત તરફ નુકસાનથી બોતો તે જવાન ઉભો હતો.

તેનો દેખાવજ બાપા નાદે ને દાદરા તાપે તેમ હતો. તેને આદમ કે જે તો તેનો મહેરો કાંઈક અપર્યાય હતો. તે ખુબ દના પણ રખેલ હોઈથી અને અનીનિએ તેનો દીકો કરી નાંખ્યો હતો. પોતાની આસપાસ યુગી રહેલું વલ્લભ તે

અચ્છી રહેશે બોતો હતો છતાં હુંદપણે હતી તે જવાન વિદ્યોગા ચેમેર - પોતાની નજર દોડાવતો હતો. તે ખાતરીથી માનતો હતો કે તેની સંજ્ઞા હેરતનીજ હતી અને આવતી કાલે તો સામેનાં મોટાં ઝાડપર કાકી મરણતું તેના નસીબમાં હતું. તેણે પહેલેથીજ હુંદાપથી કામ લીધું હતું અને પોતાના યુનાહનો એકરાર કરી દીધો હતો મોરોઆપતના વસતીથી દાગ જેવા અહેસાસર થી તેણે બેઈ લીધું હતું કે તેને કાઢ પણ જાતની દયા મળનાર નહતી. તે પોતે ચોરીના માલ સાથે પકડાયો હતો એટલે હવે ના પાડવામાં કરી સાર નહતો.

મોરોઆપતે દરેક મીઠા - સાંજળી રહી હુકમની નજી કરી પાછી મોમાં લીધી ને આટલે અટકા બરી નસકોરાં વાટે બહાર કાઢી તે બેવા માંડ્યો. તે પછી આસપાસ બેઈ ખુબાર મારી તે તડો બેઠો. તે ચોરને કેવી શિક્ષા થવી જોઈએ તે તે કોકોના અહેસાસરથી સહેજ પામી ગયો હતો. આજે મુદત ચપાં ગામમાંથી જનનપરોની ચોરી થતી હતી અને અનેક દોરોથ થવા છતાં તે ચોર સંપડતો ન હતો જિશ્યુ હવે છટકામાં આવ્યો હતો એટલે તેને કવનો ટોડવાની જરૂર ન હતી. સખન શિક્ષા કરી તે પોતાની ફેમને ડરાવવા માંગતો હતો. તેણે બેઈ કે તે જવાન સીધું બેઅદબ હતો. તેને તેની કંઈગીની જાણે પરવા હોય તેમ લાગતું ન હતું. અકબત તે જવાન હતો, જવાનીના મર્યાદા ઉછળતો હતો અને તેને આ કુન્યાના બેગોતો હજી વધુ દાવો લેવા મર્યાદા હતું પણ તે હવે બધું નિર્ધર હતું.

તેના હોહો મુજબ લાગ્યા. દયા માટે કરુણવા
તે દયુપયુ થયો પણ મોરોળાપતંત્રના ચહેરા
તરફ ફરી નજર કરતાં તેણે બેઠકાર બની ચુપ-
કાળી અખતાર કરી. તેની ખાતરી થઈ હતી કે
તેની છંદગીતો અંતમ આવી ચુક્યો હતો.

એકએક મોરોળાપતંત્રનો ધાડો, કોર
અવાજ ત્યાં ગાછ રહ્યો.

‘બવાની માતાના કંસથી કહું છું કે અથ જવાન-
તારો શુનાહ, પુરુષાર થયો છે અને હવે તને
સખત શિક્ષા અવાની છે કે જેથી ખીનઓ ધડો.
લઈ આવી જાનની બદમાશી કરી, ગામને ત્રાસ
આપતા અટકે!’

‘તે હું ક્યાં નથી જાયતો! વિદ્યાળા એ
નકરેપણે ખડખડ હસીને કહ્યું. ‘ચાલ...
ચાલ...લાહરી ના કર! તારે ભોંસતું હોય તે
ભોંસી દે! નકામે દાદમાં રાખી વાગેલ્યા લાને
કરે છે?’

‘બદમાશ!’ મોરોળાપતંત્ર ગુસ્સાથી ખરાબો
‘બદમાશ તને તો — નહિ? તારે શાંતપણે આથ
આપવો જોઈએ. વિદ્યાળા મુસારીશવ તને થોડા
કનસાદ આપવામાં આવ્યો છે. તારો શુનાહ પુરુ-
ષાર થયો છે તે તેની શિક્ષા તરફ આવતી કાલે
બગેરે મધ્યાને સામેના આમલીના ઝાડપર
તાણે ગળામાં —’

‘મોરોળાપતંત્ર પોતાતું વાક્ય પૂરું કરી શક્યો
નહિ કેમકે તેજ પળે મોરામાં એક ઘણી સુંદર
દેખાવની સ્ત્રી ધસી આવી.’

તેમણી ગોરું મુખ અને સુંદર ઘાટઘટમ
તેનારને પહેલી નજરે આકર્ષિ નાખે તેવાં હતા.
તે જવાન નારના ચુલાખી ગાત્ર અને ચમકારા
મારતી, આંખો ખરેજ જોનારનું મન
બહેલાવતાં હતાં. તે ખરેજ સુંદરતાનો
નમુનો હતી. તેણીને ઉરકરાવલી હાલ-
તમાં ત્યાં ધસી આવતાં જોઈ દરેક જણ અજબ-
થયું. મોરોળાપતંત્ર મોંક્યો તે નેના હાથનો આં-
ચકો લાગનાં તેનો ઢુકકો ઉઘે વળી ગયા તેઓ

દરેક જણ તેણીને ઓળખતું હોય. તેમ લાગતું
હતું. જોકે તેણીને ગામથી થોડે દુર પોતાના મકા-
નમાં રહેલી હતી પણ તેણી ગયુપતરાવ મનસખ-
દારની વાહલી પરચેતર હતી એવું સર્વ કોઈ જાણ-
તા હતા. ગયુપતરાવ, શીવાઈના લસરમાં એક
જાણીતો અમલદાર હતો અને તેના દમામ આગ-
ળ આજી પાજીનાં નાનાં ભાનો મુજતાં હતાં.

‘ઓહ! મને હવડાં ખબર મળી!’ તેણી
આવતાં સમેત પૂકારી. ‘માતા, તારી મહેર કે હું
મોડી આવી નથી.’

તે કંઈ જે ખીજ પાજીએ ટગર ટગર જોતો
હતો તે બારે ઉરકરાટમાં લાલ લાલ ખની ગયો.
‘તારા!’ તે પુકારી ઉઠ્યો, ‘યા ખુદા! એ તું
છે કે?’ તે સુંદરીએ તેની કથી દરકાર કરી નહિ.
તેણી સરભોગ મોરોળાપતંત્ર આગળ ગઈ અને
તેની આમળ પોતાતું સર નમાવી નીખાલસ ચહે-
રે તેના તરફ જોતાં બોલી,

‘તમે એવું શું કરવા માગો છો?’
‘કાંસી!’ ટુંકોને ટચ જવાળ મળ્યો. ‘ભણાં
તારા ખેલ, સર્વ કોઈ તમોને ઓળખે છે. આ
જગ્યા તમે જેવા માટે લાયક નથી. તમારા
જેનાંએ—’

‘એનો શું શુનાહ છે?’
‘ગઈ પરમની રાત્રીએ એ ગાંભમાંથી પડીત
દોરો ચોરી ગયો હતો. ગઈ કાલે જોયારના આ
દોરો આગળ એકેલો પકડાયો હતો. આવી ચોરી
ઓ વારંવાર થાય છે માટે એને સખંત શિક્ષા
કરવામાં આવનાર છે.’

‘પરમ દહાડે રાત્રે તે ગઈ કાલે મંદવારથી
જોર મુધી એ ક્યાં હતો તે તમે એને પૂછ્યું છે?’
તે સુંદરીએ નેન ચલાવી સવાલ ક્યો ‘ના!’ હું
ધારતીજ હતી. એમ ધારો કે પરમ દહાડે રાત્રે
તે ગઈ કાલે મધ્યાન મુધી એ બહાર હતો તો!’

‘તો એને છોડી મુકવા સિવાય ખીજે કંઈ
ઉપાય નથી!’ જવાબ મળ્યો. ‘કેમકે તેમ હોય
તો એ ચોર હોયજ નહિ. પણ એણે તેમ ક્યું
એ જણાવ્યું નથી!’

‘કેમ જાણાવે?’ તેણી તરફ. ‘એક સ્ત્રીનાં બાંસાં નામને. જ્યાંવયા એ કેમ, તે કહે? નહિ, પણ હું નિર્દોષને નાહક મરવા દઇશ નહિ. ભાઈઓ, તમે મને સારી પેઠે ઓળખાડો. મારી પોતાની શરમ તમે સમજા કમુક્તનાં મારાં ગળાં પર છુટી કરે છે પણ હું નિર્દોષ ને ખોટો મરવા દઇશ નહિ ને તેમ કરી એનાં લોહીમાં મારા હાથો બોલીશ નહિ. સરદાર, હું ભયાની માતાના સોગંદ પર કહું છું કે આ જવાન વિદ્યેશ મુસાફર ગઈ પરમની આખી રાત ને ગઈ કાલની ખોટા મુખી મારી સાથે, મારા ઘરમાં, મારો પાસે, મારા ખીજનામાં સુનેલો હતો. તમે જાણો છ કે મારા પતિ તો બદાર ગવડા છે. મને આ જવાન ગમતો હોવાથી. મેં તેને મારી છાતી સરસો દાખી ગ્રાખ્યો હતો! મારા ઘરનાર માટે એણે પોતાનો જીવ આપવા પક્ષે કહ્યું છે પણ તેમ થવા દેવું ન જોઈએ!’

બારે બેનકનમાં તેણીનું સર મુઠા પથું ને આંખોમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી. તેણી એ જોઈ પોતાની જમુનમાં જમુન નાચેલી કરી હતી છતાં તેણીનો અલેશ અગ્ન્ય જોનો સતેશ ને મુખી લાગતો હતો.

દરેક જાણુ બારે અજ્ઞાનમુખમાં પડી ગયું. તે સ્ત્રીનો એકરાર સાંભળતાં તેઓ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. યા પ્રદા! તેઓ કેમ માની મહે? એક સ્ત્રી પારકાને ખાતર પોતાનાં સ્વમાનનો આવો ભોગ આપે એમ તેઓ માની શક્યાન નહ. તેઓ જન કે ગામડાના ગપાર દના પણ તેમનાં અંતઃકરણ દુઃખ દતાં. હુન્યાનાં છગકપર ને દાવપેચનો તેમને બદોલો અનુભવ ન હતો. તેઓને જોતાલી સ્ત્રી જનપર અગ્ન્ય વિશ્વાસ દનો પણ ને શ્રીઓમાં આવેલાન જેવી ગમુની આ તારાખાળી પોતાને મોટે પોતાની જાનનામીનો એકરાર કરનાં સાંભળી તેમની દરના કાંઈક દીલી થઈ ગઈ. તેમને કાંઈ પહેલે પ્યાલ મચુપનરાનો થયો. યા પ્રદા! આ ખખર તે

કેમ સંદન કરશે? તેનો આકળો સ્વભાવ તથા વેર લેવાની અચુક રીત તેઓ જાણતા હતા. તે જવાન આ જાનનામીનો દાઢ આ બનેનાં ખુનથી જ. ઘોષ નાખ્યા વિના રહે તેમ નહતું. તારા પર મચુપનરાવ અગ્ન્ય શીદા હતો; જોયા તેણી તેની દેવી હતી પણ કયો શખ્સ આ હુન્યામાં આવું અપમાન ખમી શકે?

‘હીક ત્યારે’ મોરોળાપતે કાંઈક કંટાળીને કહ્યું. ‘એમજ ને હોય ને તમારા બોલવા પર અવિશ્વાસ લઈ જવાનું મને કારણ જાણતું નથી તો પછી કેદીને શકનો લાભ આપ્યા વિના બીજે માર્ગ નથી. જો દેવી તમારે ત્યાં તમારી પાસે ગઈ પરમની રાત્રે હોય તો તે આ મોરો કરી શકેજ નહિ. ખરી વાતને, કેદી?’

‘જાહ! મને લાગે છે કે તમે, બધાની આં મરી ચરકી ગઈ છ!’ તે દેવી વિદ્યેશ તરફાળી બોલ્યો. ‘આ જાહ કોણ છે તે હું ઓળખતો નથી. મને લાગે છે કે એ બીચારી દીવાની હોરી જોઈએ તે બોખારની કુખમાં જ ગમે તે લવેજ બકેજ. મેં એ જાહને આજ મુખી કદી જોઈ નથી તો પછી હું એને ત્યાં કેમ જાઉં? ખુદાને ખાતર, મને રીવાજો ના. હું મારો ગુનાહ કયુંકું છું ને તેની શિસા—

‘એવું ના માનવા!’ તે સ્ત્રી જનુની જુરસાથી બોલી ‘એ જૂઠું બોલે છે. એ માડું નામ જ્યાંવયા ખાલી પેનરા કરે છે. રખે મારો વર—’

‘તમારે વધુ કહેવાની જરૂર નથી, જાહ!’ મોરોળાપતે હવે શરમાવ્યું. ‘તપાસ પરી થઈ છે ને કેદીને છોડી મુકવામાં આવ્યો છે.’

તે કેદીને તુરંત છુટો કરવામાં આવ્યો. તે ફરેફરે રાગે તેઓ તરફ જોતા કિંબાને તે પછી તરફાળી જરાડ્યો.

‘આ બધી મમચકરીનું કાંઈ કારણ?’

‘કારણ એ કે તારા પર હમેને પંદર દિવસનો રાક દનો. અગ્ન્યનું જ હમારા કરતાં કિંબાદ હતો પણ કાલમાં તારો ગુનાહ પુરવાર થયો નહોતોથી તને હમે જતો મુક્યો છે.’ મોરોળાપતે મચુની એ ફાટ કરી આપી.

‘પણ હું એ જાણને ઝોળખતોજ નથીને ?
તે સીંચવાયા.

‘પોયો, તારા જેવા મક્કમ જુદાઓ મેં ધણા
જોયા છે. તું શું મને ઝોળખાં દીંચ ખાતો પોયો
સમજે છે ?’ મોરખાપત તરફાવો. ‘જા, જા...
જવ્યા ! જા. તારાજાણ આવતાં તું ચોક્રો ને
તારા કરી બોલ્યો, હતો તે શું સાંભળવાને ને સમ-
જવાને હોમને આંખ કાન નથી ? નહાસ, બાપા,
ભાંથી તું હબી પૂછડીએ નહાસ. ગણપતરાવના
શુસ્માથી તારે ડરવાતું છે. તે તને કદી છોડશે નહિ !
બવાની તને મદદ કરો પણ હું નહિ ધારતો કે તું
ગણપતના શુસ્માથી જાચે ! તે તને પાતાળમાંથી
બોળી કાઢશે !’

ખીજ પથે સભા બરખાસ્ત થઇ અને સર્વ
કોઇ હી પોતપોતાને મક્કને આલ્યું ગયું. તે કદી
અને તે સ્ત્રી સિવાય ત્યાં કોઇ રહ્યું નહિ. લથડતે
પગલે તમો જાનને બહાર આવ્યાં. એકાએક તે
સ્ત્રી બારે જાનુનમાં તે જાનુનનો હાથ પકડી બોલી,
‘પ્રીડ, તું નહાસ. હયાંથી એકદમ નહાસ.
હવે એક પણ, પણ બોહવાની નથી. ગણપત
આજ સાંજનાં તો આવવાનો છે. તેં સરદારને
સાંભળ્યો કેતી ? કદાચ ગણપત ઘરે આવ્યો પણ
હોય. તું તેને ઝોળખતો નથી. મેં મારી જીંદગીનો
ભોગ આપ્યો છે તો મને વખત આપ ! તું કોઇથી
કીસમે હયાંથી નહાસ કેમકે ગણપત સાંભળતાંને
વાર તારી પૂઠે પડશે ને—

‘પણ, મારા દીકરા, મને કહેશે કે આવો
જોખમ ખેડવાતું તને શું કારણ. હતું ? મને
ધણુંજ લાગે છે કે મેં મારી પર, તું આવી ત્યારે
કાણુ રાખ્યો નહિ. તને જોતોજ મને આપણું
મક્કન યાદ આલ્યું. તને હવે આ આશ્વત્થાં એક-
લી છોડી હું જાઉં તેવો હીચકારો નથી. હવે તો
મારે—’

‘તારે નહાસવુંજ પડશે !’ તે સ્ત્રી પૂછારી
હી. ‘તું જો લાં રહો તો ગણપત વગર વિચારે
આપણું જાનનાં ખુન કરશે. તું જો નહાસશે તો
આપણું જાનને જાચવાનો સંભવ રહેશે. તું

જાણે ગણપત આગળ જઇ ખરી હકીકત રજુ
કરતા જાઉં કીક થઇ જશે પણ તેમ બનશે નહિ
તે તો સાંભળવા પણ માંગશે નહિ. પોતાની ખંદ્રક
કે તરવારનો પહેલાં ઉપયોગ કરવા તે માંગશે. હું
તેને ખાતજર પીગળું. હું કોઇને ખાતર નહિ તો
મારે ખાતર નહાસ, વિરુદ્ધ !’

આંસુઓની ધારા વચ્ચે તેણીએ કરગરીને
તેના તરફ જોયું. તે જવાનનો મક્કમ ઠરાવ તેણી-
ની નમ્રતા આગળ પીગળી ગયો. તેની આંખોમાં
આંસુ આવ્યા ને પોતાની માતાને બેઠો હોય તેમ
તેણીને વળગી પડ્યો.

‘તારા, તું કહેશે તેમ કરીશ’ તે હવે સાવધ
થતો પટપટ્યો. ‘હું હયાંથી સીધો પંદરપુર જવા-
ની કોશેશ કરીશ. કાલ સંકવાર સંધીમાં તો પુગી
જઇશ ને ત્યાંથી ઉતાર હિંદુસ્તાન આલ્યો જઇશ !
બવાની તને આશ્રય આપો ! ...ખુન દારીક !’

મક્કમ જાચે, નીચી નગરે હોહ પીસતી તે
સ્ત્રી હવે આગળ વધી. પોતે કેવી આશ્વત્થાં ઉતરી
મઇ હતી તે તેણીજ જાણતી હતી. કોઇ બી પથે
ગણપત આવી પુગે તેમ હતું ને તેમ થતો ને તે
લટકા ફટકો તુસ્ત થઇ જનાર હતો. ઝોળખાં દીં-
ચ ખાતી પોતાની નાની બાળકીનો વિચાર થતાં
તેણીની આંખોમાં જળજળ્યાં ભરાઇ આંખમાં.
તેણી પરમાત્માને પાદ કરતી ને બવાનીની બાધા
લેતી આગળ વધી કે ગણપતને ઘરે આવતાં મોડું
થાય. તેમ થતાં આવેલું સંકટ ઝોળું કરવાને
ઉપાય લેવાતું તેણીને બની આવે.

ધીમેધી હરે તેણી પોતાને મક્કને પુગી. મક્ક-
નમાં શાંત સુપકીદો ફેલાયલી હતી. નોકર બાઇ
પણુ નગરે પકડતી ન હતી. શીકકે ચહેરે ને લથડતે
ખમતે તેણી અંદર મઇ. જાણુ ખરાબર ને તે જવ્યા
એ પડેલું હતું. એકાએક તેણીની નગર ખાટીએ
ઠગેલા ડગલા પર પડી કે તેણીના ખોજ પુજવા
લાંઆ. તે ડગલો ગણપતનો હતો. એટલે તે
આવી ગયો હતો ખરો !

૧. રૂઝમત ચહેરે તેણીએ પેતાની જાળજીને ઉંચકી ધનડાની. તેમ કરતાં ઝેળીમાં પડેલા કામળ પર નજર પડી કે તે ઉંચકી ચાંચું.

તે કાગળપર નીચસો સંદેશો હતો:

“ મને બંધી ખજાર મળી છે. મને ઘરમાં આવ્યાને પાંચ મીનિટ થઈ હશે તેટલામાં તારી પડેલાં મને ખજાર કીધી. આ બાબે હું પાછળથી તારી સાથે મારું ફાડી લઈશ, પણ સૌથી પહેલાં તે નીચ બદમાશને સપડાવીશ. હું દશ મીનિટમાં તો તેની પુઝે પકીશ ને કાલ સડવાર મુઠીમાં ડુંગર પર એક શય પડેલું જણાશે જે મારું તો હશેજ નહીં. હાલ તુરત તો એટલું જ ખસ છે ? ”

તે સુંદરીએ પેતાની ધડકતી છાતી પેતાના હાથો વતી દાખી. ગચ્છપન શું કહેવા માંગતો હતો તે તેણી સમજી ગઈ હતી. તે અત્યાર આગમનનો ત્યારે વિદ્રોહાની પુઝે પડેલો હોવો જોઈએ. કલાકેકમાં તો તેઓ મળ્યા વિના રહેનાર નહતા ને તેમ ચતાં એક જણનો જન તત્કાળ જનાર હતો. ખનના જોગ છેકે જામેનો પણ જનનય!

હવે તેણીના બેળમાં એક વિચારે જોશ પકડ્યો. કોઈની કીસમે તેણીએ તેમની પુઝે જઈ તે મુલાકાત અટકાવવી જોઈએ. પણ તે નિર્દોષ જગ્યાનું શું ? તે જગ્યાને કોઈની સંભાળ વગર છોડી જવું તેણીને ગમ્યું નહિ. કદાચ કોઈ તે જગ્યાં સંભાળ લે પણ-પણ તે હિજાબથી સ્ત્રી નો પાળવ હવે કોણ પકડનાર હતું ! છતાં અજાન આવવામાં કશું જતું નહતું. કોઈની કીસમે તાત્કાલિક કામ લેવાની જરૂર હતી.

કડપથી જગ્યાને ખમે મારી, બારબાંને તાથું મારી તેણી બહાર નીકળી. પોડે દૂર આવેલાં મકાન આગળ તેણી ગઈ કે ત્યાં બારણામાં એક જવાન મરાઈલું ઝિમી હતી. તારાને પેતાની આગળ આવનાં જોઈ તેણીએ કાંઈક મુંઝવાટને અંદર જવા કીધું પણ તારા બીજી પગે દાંડતી દાંડની તેણી આગળ આવી.

‘ તને ખજાર મળી છેને ? ’ તેણી અંતુનમાં બોલી. ‘ પણ રાધા, તને તદ્દન ખરી ખજાર મળી નથી. જનના જોગ છે કે કોઈ દિવસે તે તું બાથુગે. ત્યારે મારાપર કરેલા ઉપકારનો બદલો તને મળશે. હું મારા ધણીની પુઝે જઈ ખુન થતું અટકાવવા માણું છું; પણ મારું જગ્યું ઘરમાં રાખી શકતી નથી કેમકે કદાચ મને પાછી આવતાં કલાકના કલાકો થાય. ખુદાને ખાતર તું આ નિર્દોષ બુલકાને સંભાળ લેજે. રાધા, એ હું તનેજ સોંપી બઈ છું. તું પોતે જગ્યાંની માતા છે એટલે જગ્યાંની માયા સમજે છે. મારી દીકરીને જરાખી અંતવક આવવા ના દેતી. એટલીજ મહેરબાની મારા પર કર ! ’

‘ બ્લેન, એ મારી દીકરી જોવી છે ! ’ તે જવાન સ્ત્રી પેતાના હાથોમાં તે નિર્દોષ બુલકાને લઈ તેના નાગુક ગાશે પર ચુંબન કરતી બોલી. ‘ તું એની જરાખી કીસ ના કરતી. જા, બ્લેન, ફોલો કર ! હું તારી દીકરીને સારી પેઢે રાખીશ ! ’

તેજ પગે તારા ત્યાંથી તીરની પેઢે ઉડી. જે રસ્તો વિદ્રોહાએ પકડ્યો હતો તેજ રસ્તો હવે તેણીએ પકડ્યો. પડતી આખરતી તે પહોંડી માર્ગ પર તેણી ચાંદોમ ધસવા લાગી. ચારેક વાગે વાગ્યાનો સુમાર થયો હશે. એકાએક ડુંગર પર ધુમસ વરસતો થયો ને અંધકાર ફેલાવા લાગ્યો ના તેણીને પડવાની દરકાર હતી કે ના કશાંની. તેણી તો ચાંદોમ આગળને આગળ જતી હતી. પોતે દોડતી હોવાથી આગળ અમલા શખ્સોને સડેજ પકડી સકશે એવી જાણે તેણીને ધીરજ મળતી હતી.

વિદ્રોહા પેતાની પુઝે આવનારથી જરૂર એની જઈ પુકિત કરી છટકી જશે એવું તેણીને લાગ્યું. ટીલની ખાસ કરીને જરૂર હતી કેમકે તેમાંજ સલામતી હતી.

એકાએક તેણી અચકીને ઉભીને ધડકની છાની
દબાવવા લાગી. તે બે પગલાંએ જમણી બાજુ
એ ડુંગરમાં આવેલી કોતર તરફ ર્થાં હતી તે
તેણીને ખુદ્દુ જણાયું. મા ખુદા ! વિદ્યાબાએ બો-
ટા માર્ગ પકડ્યો હતો ! ચાલી ચલાવીને તે
વાઘના ડાચામાં ગયો હતો. રખે તેની મોટી જાય.

ભારે ઉરકરાટમાં તેણી તે તરફ દોડી. હવા
એકદમ શરદ થઈ ગઈ અને ધુમસ આખા ડુંગર
પર ઝડપમાં ફેલાવા લાગ્યો. ચાર ડગલાં આગળ
તેણી ઠાંઠ જોઈ શકી નહિ.

એકાએક તેણીની નજર બાજુમાં પૂતળાની
પેઢે ઉભેલા આકાર પર પડી. ખીણ પળે તેણી
પોતાના બ્હાલાના કદાવર અંગ આગળ જઈ
ઉભી. તે તો જાણે, પત્થર બની ગયો હોય તેમ
તેણીને જોયા વગર જડ થઈને ઉભો હતો. તે
તો ફક્ત ખીજ અવાજની રાહ જોતો હતો કે જે
તેની ગણતરી મુજબ તેની નજદીકમાં હતો

તેના જમણા હાથમાં બંદુક ઉગામેલી હતી
અને ડાબો હાથ આંખ પર ધરી તે અધકારમાં
જોવાની કોશિશ કરતો હતો કે ત્યાં નજદીકમાંના
ઝડના ઓડામાં વિદ્યાબા મંતામડો હતો.

‘ ગણપત ! ’ તારો ધીમેથી બોલી ‘ તે
ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? ’

તે જવાન સદમ પગ હીર્યો નહિ. જાણે તેણે
તેણીને સાંભળી ન હોય તેમ તે ઉભો છતાં કંટા-
ળેલા અવાજે તે ધીમેથી બોલ્યો,

‘ પેરો ઝડ આગળ ભરાયલો છે. આ કમ-
ખખત ધુમસમાં કશું જણાતું નથી. એ હવે નજીક
વાતો નથી. હું આખી રાત હયાં રહીશ ને ધુમસ
બંધ થશે કે ’ એકાએક તે જાગ્રત થયોને તેણે
તારાને પોતાની આગળ ઉભેલી જોઈ કહ્યું, ‘ મારા
ખુદા, એ તું છે ! તું હયાં શું કરે છે, તાગ ! ’
એ તારો ભુત તો નથીને ? ’

તારાને કાંઈક આશા આવી. ધુમસની બર-
કતે તેઓ જાને મળ્યા નહતા એટલે કાંઈપણ
આશા હતી ખરી. ખુદા કરે ને તે ધુમસ વધુ
વરસે એવું તેણી ધમ્મજા લાગી.

‘ તારી બંદુક મને આપ, ગણપત ! ’ તેણી
મીઠાશથી બોલી.

તે થું દબને હરી પડ્યો.

‘ તારાં બેજાંભા ગોળી મારવા કે ? ’ તે ક-
ઠોરપણે બરાડ્યો. ‘ તારો વિચાર એવો છે કે તે
કંગાળ કોરગાને તું પહેલાં ગોળી મારે ને પછી
તારાં પાખી જોળનો ખુરદો કરે કે ? પોરી, તું
હુઆર તો ખરી હો ! ’

‘ મને પહેલા બંદુક આપ ’ તેણી શોકજનક
અવાજે બોલી. ‘ પછી, મારી વાત સાંભળ. પહેલાં
મારું કહેવું સાંભળી તને ઠીક લાગે તો મને
ગોળી મારજો. હું તૈયાર છું પણ પહેલાં
માર સાંભળ... હજુ બહુ વખત છે. આ અધકાર-
માં એ અહીંથી છટકી જાય તેમ નથી. મને
બંદુક આપ ? ’

‘ હા, મારો પટોલાડો કરવા કે ? ’ તેણે
ઠીસણા કીધા. ‘ નહિ, નહિ, પોરી ? હું એટલો
બધો બેવકુફ નથી. હું બંદુક તો રાખીશ, પણ તું
કહેશે તે પહેલાં સાંભળીશ. તારી વાત પૂરી
થયા વિના હું કશું કરીશ નહિ ! ’

‘ ગણપત ’ તેણી હવે લગાર મોટા અવાજે
બોલી. ‘ આપણાથી થોડે દુર એક શખ્સ ઉભો
છે જે આપણી વાત સાંભળતો હશે. તે કોણ છે
તે તું જાણે ? ’

‘ કોઈ વિદ્યાબા નામનો કોરગો છે ’ તે મરદ
પુકાર્યો. ‘ કે જેતુ મૂંડું કલાકેકમાં ત્યાં
પડનાર છે. ’

‘ તેવું ખરું નામ વિદ્યાબા આપણે ભોંસે
છે ? ’ તાગ ગમખવાર અવાજે બોલી. ‘ અને તે
મારો જોડો ભાઈ છે. તે આ તરફ આવ્યો છે

એવી મને ખબર નહતી. ફક્ત ગણ કાલે સાંજેજ મેં તેને જોયો હતો ?

‘પરમની રાત્રે તે ત્યારે તારી સાથે કેમ હતો?’

‘મારા બાપ માટે તું એમ બોલે છે ?’

તેથી પુકારી. ‘સરમ છે તને ! અરે મારા બોળા, તું શું હજી નહિ સમજતો! મારી છંદગીનો બોગ મેં એ મારા જોડયા બાપના બચાવ માટે આપ્યો છે. હું મારી દીકરી સાથે ગણકાલે સાંજે બારણામાં ઉભી હતી ત્યારે કેદીને પકડી લાવવામાં આવ્યો હતો. ખબર કાદતાં જાણાયું કે તેને ફાંસીએ ચડાવવાનો હતો. મારા મા જણ્યા બાદની બચાવવા મેં ખુશીથી મારો બોગ આપ્યો કેમકે હું માનતી હતી કે મારા કહેવા પર કોઈને શક લઈ જવાનું કારણ ન હતું. આ કારણે હું—’

એકએક આકાશમાં ચૂંકનારામણ પ્રકાશી રહ્યા ને હુમ્મસનો પડો પીગળી ગયો કે વિઠોળા બોસિસે તેઓ સમજી આવી ઉભો.

‘કુળદાસને બચાવવા એ મારી મા કરતાં બહારી બહેન પોતાનો બોગ આપ્યો છે, ગયુ-પતરાવ ?’ તે મક્કમણે બોલ્યો. ‘વેલ, હવે ખરું શું છે તે તો જાણ્યું છે. તારા મારી જોડ બહેન છે: આ તરફ તમો લોકો આવી વસ્યાં છો એવી મને સ્વપ્ને પણ ખબર ન હતી. તેમ હોત તો મારી બદમાશી હાં અગમવાવા હું કદી આવત નહિ. મારી વહાલી બહેન, આવ્યોએ હડ ! ચાલ ગયુપત, તારી બંદુક ઉપાડ ને આ કંગાળ છંદગીનો છેડો લાવ !’

તે યુરવીર જવાને બે જાડોળો બની પોતાની આ અને તેણીના બાપના ચહેરા તરફ જોયું. તેમાં તેને મગતપણું પહોંચ જાણ્યું કે બંદુક ફેંકી દઈ, મોટેથી હસી પડી તે બોલ્યો,

‘યા ખુદ ! તમો અને વચ્ચેનું મગતપણું અજાણ છે ! આબાદ તું તારી બહેનનો નહુનો છે ! બોલવામાં, દબાવવામાં ને તુંદાદમાં તમો અને અજાણ સરખાં છો ! આવ, બાપ

આવ, મને બેઠ ! ખુદાને હાજર-નાજર ગણીને કહું-હું કે મને હવે જરાએ શક નથી ! યા ખુદા, હું કેમ આંધળો બન્યો હોઈશ ! મેં મારા શરીરે સ્વાને નાહક કુખી કર્યો !’

અને તે હર્ષધેલા જવાને એક હાથે પોતાની વહાલી પરણેતરને પોતાની પાસે એવી ધીમ્મ હાથે વિઠોળાને એવી બનેને પોતાની છાતી સરસાં દબાવ્યાં ને બનેની ઓજરખાલીથી મારી ચાહી તારાના માથાપર હાથ ફેરવી તે બોલ્યો,

‘ધન્ય છે તારી જાન ને માંતને ! આ હોજો તો તારા જોડીજ હોજો !’

અને બસા વાંચક, આપણે તે માટે ‘આ-મીન !’ તો ઉદ્ગાર કાઢી વાંત પૂરી કરીશું.

હોતવંતી !

“આ તમારી લોકેટમાં સાંધો” કિમતી બીજ છે કે માથાં” એક બાપએ બીજાને પુછ્યું. ‘હાહ. એમાં મારા સપડાયાદના બાંધ છે.’ ‘કેમ, માથાં જીમર’ સપડાયાદ તો જીવતા જાગતા છે !’

હાંહ પણ તેવજીવું માથું બોલકું થઈ ગયું છે ને!

સરખામણી

“આજે મને મારા સોલીડું કાગળ મળ્યું છે તે ખુદા ખબર આપે છે કે તેને કોલેજમાં ઈનામ મળ્યું છે. તેથી મને બહુજ ખુશાલી લાગે છે ?”

“હા, માથ, કાંપ નહિ ખુશાલી લાગે ! મારા કુનરાને બી પરરસનમાં ઈનામ લાંચું તારે હું બી એવીજ ખુશી થઈતી !”

કારણ !

‘રસમ, તું જાણે છે કે હું આમાટે હવંતું તને ફરકારી કાઢવા માંચું છું ?’ ઉદામણ પપા બરાડ્યા.

‘હા’ નરકેશ જવાબ મળ્યો. ‘કારણકે તમે મારા દરનું મોટા છે બાપી તો હું તમને બતાવતો’

રૂ. ૧૦૦ ઇનામ.

તાવની સમસ્યાનું દવા.

આ દવાથી કોઈપણ જાતનો તાવ ના ઉતરે તો લીધેલા પૈસા પાછા આપીશું. આ દવાથી ચોથાઓ તાવ નથી ઉતરતો એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦ નું ઇનામ આપીશું જોણી ૫૫ ની ડબીની કી. રૂ. ૧-૦-૦

શક્તિની દવા.

શક્તિ જીવનમાં શક્તિ લાવવાનો ગુણ નથી એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦ ઇનામ મળશે. દરેક જાતની નબળાઈ દુર કરીને પુરૂષત્વ વધારે છે. વૃદ્ધાવસ્થાથી અગર ખીજાં કારણોથી કમી થયેલી શક્તિ વધારે છે. નામરદાઈનાં દરદાં અને નસાની નબળાઈ દુર કરે છે. જોણી ૧ ની ડબી ૧ ની કી. રૂ. ૨-૮-૦

૪ ધાતુ ચિકાર—નામનું પુસ્તક એક ડાઈ લખનારને મફત મોકલવામાં આવશે.

શા. ગીરધરલાલ કહાનજી.	{	હેડ ઓફીસ:—ધોળકા, ગુજરાત.
ગીરધર આયલાલ.		આંચ ઓફીસ:—મુંબઈ, મારશીટ
		છીખીયાલ, ખી. વજારસીદાસની કું.

કામળ પત્રનો વ્યવહાર હેડ ઓફીસે કરવો.

દવાઓની પુઠે જઈ. ફેકટના પૈસા ગુમાવી શા માટે હેરાન થાઓ છો.

કુખજ્યાત તેના કારણો અને કુદરતી ઇલાજો.

(વધારા સાથની ખીજા આટલી.) જેમાં “કાલન ફેશીયો” યાને આંતરડાને પાણીથી ધોવાની આવડત પણ સમાવી છે. ૧૦ પેજ ચીત્રો સાથે કીમત માત્ર ૬ આના, જીવણ શક્તિ વધારણ—ચોડીનકલ આડીછે—કીમત રૂ. ૧-૬-૦ કપડાના પુઠામાં. વ વગરનો ડાકટર-લાગ ૧ લા-હવા પાણી, કસરત વગેરે રૂ. આ. ૫

કુદરતી ઓળખ કરાવનાર પુસ્તક (ખીજા આટલી) ... ૦-૧૦-

J. B. L. Cascade-જે ખીજેલ કામકટ કુખજ્યાતને તુરત દુર કરવા તેમજ દે તીકણુ દરદ વેળા “કન્ડરનલ યાથ” યાને આંતરડાને પાણીથી ધોઈ કાઢવાનું; સાફ સર અન્યથા જેવું ઓળખ, માત્ર કોઠેલી ઉપર ગેદા કે પાણી અદર લેવાય છે. કી. રૂ. ૩૮-૮-એની વાગતની “ચોપડી” મંગાવો.

એ શિવાય, છાતી અને ફેરડાને મજબુત કરવાને “દીપ બીધીય” નાં ઓળખ સ્પાઈરોમેટર, એકસેલર તથા “મસાજ” કરવાનાં “ડા. ફેરેસ્ટના” મસાજ રોલરો ચોપે વેજતેમલ સાથુ, હાંચી કવેલીતી, પીક ફરીનની આખા મકંની (wholemeal) ખીસકાં તથા ડા. ફીસોગની બેટલકીક સેનીટરીયમનાં પુડા વગેરે મળે છે.

મુંબાઈની શાખા:—	{	ખી. પી. માદન.
કોટ. હોર્નખીરોડ, ૨૬૭		“હેલ્થ કલ્ચર ડીપો.”
વેડમો વાલીટવેની સામે.		(હેડ ઓફીસ) સાન્ડાકેઝ.

આહેરગામનાં ઓરડો, સાન્ડાકેઝ મોકલવા.

સીગનલ વોચ કંપની, હોર્નબી રોડ કોટ-મુંબઈ.

આ કંપનીના પહેલી ક્વોલીટીનાં ઘડયાળો
વીસ વરસે પછી નવાં જેવાં દેખાય છે. ઘણે
લાંબા વખતેજ ઘોડીક સેફ્ટનો ફેર માલમ
પડે છે. કારણે ખરાં કમચેનસેનાજ મેલન્ડ

હોવાથી તેવાના ફેરફાર સાચે રક્ષણ કરે છે.
હિંદુસ્થાનની બધી રેલવેના કાન્ટો-
નેમાં આ ઘડયાળો ઘણાં જાણીતાં છે.
ઘણા ચાલાક માણસોના હાથથી રીપર
પ્રાપ્ત થાય છે.

હમારી કંપની થોડે વાજખી નફે સંતોષ પ્રાપ્તી હોવાથીજ હમારા
ઘડયાળો કરતાં છે. હમારા વેપારી બાવો ફરકને અનુસરતા છે. સધળા વેપારીઓ
પાસેથી મળી શકશે. માલિક—મનચેરજી કાવસજી દોરડી ધડીયાળી.

નવલ કથા.

કમલા કુમારી.

કમળા કુમારીમાં આવેલાં વરણુનો છે તે કવી ભવાનીના સંસાર ચીત્રો છે.

“રાસ્ત ગોકતાર”

બાળ લગ્ન, વિધવાપણાનાં સંક્રોડ પુનરલગ્નની જરૂર વિષેના ૧૦૦ નિબંધ કરતાં
કમળા કુમારી સરખી ફક્ત એકજ ચોપડીને વધુ કીમતી ગણીએ છે! ‘વીદ્યા મીત્ર’
ભાષા સ્વચ્છ સાથે વીચારન તરેહ અચ્છી મળી જમીને કેમ કાઢી પાને
તો વાંચવાને બહુજ રસ પડે છે. કમળા કુમારીના પીતાનો નકરો અમલોને ગંભીર
ચીતાથી છે. તેની પુણીના વિવેક સાગર અંધને પ્રસન્ન કરવા જેવા તેમ અસર કરનારા
કથો છે. તેમાં રચનારે શાળાશી મેળવી છે. અંધને પાને પાનેલેટલી કલ્પના ને કળા
આવે છે, તટલી જુના જુસ્સા, નવા વળથી ખુબ સોભાવા કાઢી અને જય મેળવવા
લાયક નમુનો બતાવ્યો છે.

“કેશરે હિન્દ”

કીમત રૂપીયા એક. ‘ગુજરાતી જુનાં ગીતો’

મુંબઈ ઈલાકાના કળવળી આતાના વડાએ મંજુર કર્યું છે.
આ પુસ્તક જુનાં સાહિત્યના સંગ્રહ રૂપે છે. કીમત આના-તેઓ-
તોવાનીશકર નરસિંહરામ કવિ હીંબી-મહીયાવા.

જો, તમે ઘણા ઘણા ઇલાજો કરાવી નાઉંમેદ થયા હો તો આ જરૂર વાંચો.

મુડદાંઓ જીવતા કરવાની દવા.

જે લોકો બચપણમાં નાદાનીથી પોતાના કૌવતનો નાશ કરે એટલે કુટેવ અથવા ખીજ પોટા કરમોગી પોતાના ગુપ્ત લાગોની નસોને કમજોર કરી નાંખી છેવટે જીવાનીનો કાલ લઈ શકના નથી અને પછી ખરેખર વખત પર આપઘાત કરવા જેવા પોટા વીચારો ઊપજાવે છે અને એમજ સમજે છે કે આવા જીવતા કરતાં તો મરવુંજ ગહેતર છે. આવા જીવતા જીવ મુડદાંઓને સજીવન કરવા માટે અમે એ ઘણી મહેનત અને કોશિશથી એક લેખ તૈયાર કર્યો છે જેની કીંમત મહેનત અને કાપઘાતા પ્રમાણમાં રૂ. ૨૫ સખીએ તો પણ વાપરનાર તો સસ્તીજ સમજે પણ ગરીબ અને અગીર સરખા લાભ લઈ શકે તેટલાજ માટે ફક્ત રૂ. ૧ કીંમત સખી છે. ફક્ત એકજ શીશી વાપરવાથી સઘળી નસો મજબુત થઈ જાય છે અને ગયેલી શક્તી પાછી આવી મળે છે. હવે જેઓને હકીમો અથવા ડોક્ટરને પોતાની હાલત કહેતાં ચરમાવું પડે છે તેવા નીરાશ થયેલા દરદીઓને માટે અમે એ જાદુઈ ગોળીઓ તૈયાર કરી છે. જેની ફક્ત એકજ શીશી જેમાં ૪૦) આલીસ ગોળીઓ છે તે વાપરવાથી સઘળી જાતના ગંભીર નુકશાનો દૂર કરી પોતાનો જાદુઈ અમત્કાર દેખાડે છે. આ ગોળીઓ વીચારે ઘટ કરે છે, યાદ શક્તિને તેજ કરે છે. ખોરાકને હજમ કરે છે. પેટના કીરમોનો નાશ કરે છે. કમરના દુખાવાને મટાડે છે, મહેરાના કીકા પટેલા રંગને ગુલાબી બનાવી દે છે. આ ગોળીમાં કાંઈ પણ રસાયણ નાંખી નથી. આ ગોળીઓ જન્મના કમકૌવત શીવાય ગમે તેવો કમકૌવત હોય તેને ખરેખર જાદુઈ અમત્કાર દેખાડે છે. એના અમત્કારની વાપરવાથીજ ખાત્રી થશે. એકવાર મંગાવો અને ખાત્રી કરો કીંમત ફક્ત ૧-૦-૦ પાંચ રૂપીઆની. દવા મંગાવનારને ગોળીઓની બે શીશીઓ મફત મોકલવામાં આવશે. અમારે ત્યાં દરેક જાતની દવાઓ તૈયાર મળે છે.

નોટ—આફ્રીકાના મહાકોએ દવાની કીમત ઉપરાંત પારસલ ખર્ચ માટે ચોદ આના રૂ. ૦-૧૪-૦ વધુ મોકલવા. પૈસા પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલવા. ત્યાં વી. પી. થતાં નથી.

મંગવાનું ઠેકાણું:

એમ. ઈ. હકીમ.

સીદ્દપુર (નોર્થ ગુજરાત.)

જ્યારે પણ તમેને
સ્ટીલની સીલીંગો
ઠાણ્સ
મારબલ

Mr. Gulamali Gulam Husen,
Proprietor, The Bombay Tile Mart,
21, Bank Street, Fort, Bombay.

૩

કામ પડે ત્યારે ટ્રાયલ આપવા
આ પુરાણી પેટીને
જરૂર યાદ કરો.

ગુલશન

GULSHAN

Editor:
Dinshah K. Bhagalia

એક અરજદારણ તક.

શબ્દ ચોરની બલીતી વાતોઓવાળાં ત્રણ નોંધેલાં.

સચતાનનો સાથી રૂ. ૨-૦-૦

દોલતે દુન્યા રૂ. ૧-૮-૦

લુપીનની લાહેરી રૂ. ૧-૧૨-૦

તથા ગુલશન એક વર્ષ સુધી ફક્ત રૂપ્યા પાંચમાં મળશે.

જુન ૧૯૧૭

Printed by M. N. K. & Co., at the Vajra Press,
Vajra Press, for Mr. Dinshah K. Bhagalia,
Mota Bala, Narvali, Dated 7-6-17.

June 1917.

એપમેનના આટીશીશયલ અવયવો.

હમોએ આ આટીશીશીઅલ અવયવો આત્યાર સુધીમાં સર-કારી મેટ્રીકલ સ્ટોર્સ, મેરીનકા-ઈન્સ વોર હોસપીટલ, મેડ્યે કંપ-નીઓ, કોલસાની ખાદોની કંપ-નીઓને તથા સંખ્યાબંધ ખાનગી હોસપીટલોને પૂરા પાડ્યા છે.

ઘણાજ ટકાઉ, હલકા, ચાલ-વામાં સહેલા તથા દરેક મોસમને બરના તે બનાવવામાં આવે છે. પરદેશોનો આ બાબેનો હમોને ખીસ વર્ષનો અનુભવ છે. અને હમોને તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે હમારી કિંગમ એટલી બધી જોડી છે કે તે ગરીબને પણ પાળવે છે.

સાર ગાટના પટાના (જંતરો).

આત્યાર સુધીમાં હુક વખતમાં હમે ૩૦૦૦ જંતરો (સારંગાટના પટા) આપ્યા છે જેમાંનો વીડમો ભાગ કુદરતી સારો થઈ ગયો છે. હમારાં દસોની બરકને “ સ્પાયર ” ઉપર ચઢી પોતાની જગ્યાએ રહે છે અને તે ખુલ્લું થવાની કિનારીઓ મજબુત થાય છે. તેમ થતાં કુદરત પોતાનું કામ કરે છે પણ પડેલી ખુલી સારાં જંતરની છે. હમારાં જંતરોથી કોઈ પણ વાતનું દુખ થતું નથી.

ઘણા ડાક્ટરો આ બાબેના દરદીઓને હમારે ત્યાંજ આવવાની સલાહ આપે છે.

પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગલો ને ડાક્ટરો શું કહે છે તે વાંચો.

પ, સેન્ટ્રલ ડિપ્ટ, ગીરગાંવ
મુ'આઈ.

જ્યોર્જ એપમેન એન્ટ્રો.
રોશી ખાલીદ.

ઇમામ મેહદીનું મુદ્દર

અને તેની ખીશારત.

ક્રીમત

ખીશારત ભાગ ૧ લો. ગુજરાતી-ઉરદુ રૂા ૦-૬-૦

” ” ૨ લો ગુજરાતી-ઉરદુ રૂા ૦-૭-૦

” ” ૩ લો ઉરદુ ગુા નથી રૂા ૦-૧૧ ૦

” ” ૪ લો ઉરદુ ગુા નથી રૂા ૦-૬-૦

” ” ૫ મો ઉરદુ ગુા નથી રૂા ૦-૬-૦

જામારૂપ નામા ઉરદુ રૂા ૦-૫-૦

આ ક્રીતાબ હકીમ જામારૂપ કે જેઓ ઇરાનના શહેનશાહ
ગશતાશપના વર્ગીરે આજમ હતા. તેઓએ આજધી લગભગ
આર હજાર વરસ પહેલા લખેલી છે તેમાં ક્રીયામત મુધી યનારા
અહેવાલ મુજબના હીસાબધી ખતાવેલા છે.

કરેકના પોરટેજના બે આના અલગ પડશે.

આપને ખીશારત ગુજરાતી લેકએ છે કે ઉરદુ તે જણાવવું.

મળવાનું ફેડાથું—

અખબાર આફ્રીસ,

સીધપુર—નોર્થ ગુજરાત.

AKHBAR OFFICE,

Sidhpur—N. Gujarat

Pamala

પામ-આલા.

મેલેરિયા, તાઢયો તાવ તથા

તાવનો ચુનંદો ઉપાય.

સત્તાવાર જણાવું છે કે મેલેરિયાનો ફેલાવો
મચ્છરો કરે છે અને સઘળા રોગોથી મરતાં
લોકોની સીમટી સંખ્યા કરતાં આ રોગથી
મરતાં માણસોની સંખ્યા વધુ છે.
તેનું ઝેર પેવસ થાય તે પહેલાં અટકાવો.

પામ—આલાજ

તેમ કરશે.

રાયપુરથી મી. જ્યોરજ. કે. ગીલ્ડર લખે છે,

ખરેદરનાં જ ગલમાંથી મુસાફરી કરતાં મારી વધુ મેલેરિયાથી પટકાઈ

પણ પામ—આલા ના ત્રણ ડોઝમાં તેણી હુંડ્યાર થઈ અને બોખાર આવી
નહિ. કીનીન કરતાં એ સરસ છે.

સઘળા ગાંધીજીને ત્યાંથી નાની મોટી ખાટલીમાં મળયો.

દરજી મુલજી એન્ડ કો.

ત્યાં

મીં છગનલાલ રૂપનાથદાસ,
જુમા મસજિદ પોસ્ટ બોરીસ આગળ.

મુંબઈના એજંટો.

દશિણ આફ્રિકાના ઝેમ્બેઝી
મીઠે સી એમ વાવડા,
લોકર ૨૨, ટાગાટ,
કોસ્ટરબી, S W

ગુલશન.

દશિણ આફ્રિકા ખાતે
જતા ગુલશનના લવાળાઓ
મીઠે વાવડા સિવકારશે

GULSHAN.

જુન ૧૯૧૭.

વૉલ્યુમ ૯ Vol 9

June 1917.

સાંકળ્યું.

નંબર	વિષય	લેખક	પાન
૧	ગદિરાત	...	૩૨૭-૨૮
૨	સાંકળ્યું	...	૩૨૯
૩	માસીક ચર્ચા	અધિપતિ	૩૩૦-૩૧
૪	આગ્રહી કંપર નં ૨૫	હરમીસ	૩૩૨
૫	માગે નસિહ	મીનો ખાનેકજી માદન	૩૩૩-૩૪
૬	મણીપુત્રના મહારાજ	કવિ ભવાનીચંકર નરસીંહરામ	૩૩૫-૪૨
૭	લેસના સીંગ લેસને બારી	શામલ્યા	૩૪૩-૫૫
૮	વિશ્વ કોવમ	અધિપતિ	૩૫૬-૬૦
૯	ગદિરાત	...	૩૬૧-૬૨
૧૦	To the people of India	L-Curtis	૩૬૩-૬૬
૧૧	કીસ્મતની કહાણી	ભાગ્યવા	૩૬૭-૭૫
૧૨	રસિયાની બાગે	રુસ્તમજી પે. કરકરીયા.	૩૮૦-૮૪
૧૩	સારી તંદેસસ્તીમા રહેતાની કળા	બે. પી. માદન	૩૮૫-૯૦
૧૪	ગદિરાત	...	૩૯૧-૯૨

માસિક ચર્ચા.

હે? એ બાગથો એવો તેવો ઢાણ છે. કે. એમ આપણે ઉમીદ રાખીશું. એક લાઘજીરીને મી. જોહાગીર મરજમાનની આ-મંડળ રૂ. ૧૫ થી ૨૦ સુધીની મદદ આપ- હે! એનીશું તાકાત? વાર્તાનો રિચ્યુ જગેમાં નાર છે. આ યોજના તેના મોટા વિસ્તારમાં વડો- લખવાની સરકારી કરે દરા રાજ્યમાં ચાલુ છે કે જ્યાં પ્રજા ગમે તેટલી ને તેમાં તેમને પારસી લેખકોના પિતા સમાન રકમ એકી કરે તો સરકાર ને પ્રાંત પંચાયત તેટ- જોજખાવવાની યાનો કરી જૂદી જૂદી સુચનાઓ લી તેટલી રકમ આપી અસલ રકમને ત્રેવડી કરે કરે? એની શું મગ્નલ કે ખીજઓ જ્યાં વળખાં છે. વર્તમાન પત્રોને પુસ્તકોની ચુટણીમાં સાંકડી મારે ત્યાં એ પસંદગી પામી જાય? એને તો ખસ નજર રાખવામાં ન આવશે તો સારું. આ ચુટ- એકદમ—! આહ—કોઈ પેટનો જોશો ખીયારો છીમાં ન્યાતજતનો કરી તક્ષવત રાખવો જોઈએ ગામં યોજવા નીકળ્યોછ પણ એટલુંજ જૂદી જાય નહિ. આપણે ખરાં છગરથી ધમ્મીશું કેં ગુજરાતે છે કે ગામ જળવાતું તો દુર રહેશે તેટલાં તે પોતે કેળવણી મંડળ જેવી સંસ્થાઓ તાલુકે તાલુકે તેની આગમાં સળગી ઉડશે! જ્યાં છે ત્યાં એ ચાલુ થાઓ! તેમ થશે તોજ પ્રજા અગાનપણામાં ખીયારને કેપેની જાડુ મજેલી લાગે છે નહર આડ આધકમાં ખાતી ખચી જશે આ માટેની અરજીઓ ખાયને પાડોસી દંડાય તેરી વાતો કરેજ નહિ! ગુજરાત કેળવણી મંડળના સેક્રટરીઓને અમદા- એ આરા જમાને કીમતુદ, બાગથાને સસ્તી વાદ દાદાબાઈ કી લાઘજીરીને સરનામે કરવી. નજર રાખવામાં ન આવશે તો સારું. આ ચુટ- એકદમ—! આહ—કોઈ પેટનો જોશો ખીયારો જોગરદમ ઉડવા માંડી છે. તારા અધિપતિની મુચના આકરની રીતે કરવાની ને હાલમાં લડાઈ છતાં સંસ્થાઓ મેળવવાને આજનો કેળવાયલો દિંદો રહેજે દીકરા, ને એવીજ રીતે ઉપાઈ આવતાં આર્થિકોંડને આપવામાં આપેલા આ પવિત્ર હકથી આ ચર્ચાએ અને વધુ મંડળ. મંડળની યોજના બેચક્ર થશે પદકથું છે. અંતિમ વિચારવાળાઓ ધર્મો ધરાતા નથી ત્યારે સમજીઓ ઉદાપણ બધો પચાસં પ્રજા થે જોવા જાડુ આજુર છે રાજ્ય કાચેખારમાં આગળ વધતો બાગ લેવાને, લક્ષરમાં આપવા તૈયાર થયું છે. તેની ચર્યાચાર વડીક થઈ દરેક રીતે લાયક પુરતાર થયો છે. દિંદ માટેની વિદિય સાંકડી નજર તેની લડાયક સેવાથી એક- દમ ખૂલી ગઈ અને એટલિટન દિંદને ધનસાર આપવા તૈયાર થયું છે. તેની ચર્યાચાર વડીક થઈ ગઈ છે. ગીરમીટ્યા રૂડી પર લમેસતું તાજું પડાયું છે. સંસ્થાનો જેવી રીતે દિંદોઓ સાથે વર્તે તેની અંધારા મનના તુમાખી ગોરાઓ તરફથી લેવે વધુચર

ગુજરાત કેળવણી મંડળની જે યોજના પ્રગટ થઈ છે તે સુજરાત કેળવણી પરથી જણાય છે કે આ મંડળ. મંડળની યોજના બેચક્ર શુભ છે. વાંગનથી પ્રજાના જાનમાં ઉમેરો કરવો એ જમ મોટું દાન છે. આતો એક નાનકડું મંડળની શુભ પહેલ છે એટલે ક્ષેત્ર સંકોચિત છે જમ જેમ જેમ પ્રજા તરફથી તેનો સારો લાભ લેવાનો થશે તેમ તેમ ક્ષેત્રનો વિસ્તાર વધતો જશે

સ્વરાજ! સ્વરાજ!! ની ખોસો દિંદમાં હવે સ્વરાજ્ય! ને હાલમાં લડાઈ છતાં આર્થિકોંડને આપવામાં આવેલા આ પવિત્ર હકથી આ ચર્ચાએ અને વધુ જોશો ખીયારો જોગરદમ ઉડવા માંડી છે. તારા અધિપતિની મુચના આકરની રીતે કરવાની ને હાલમાં લડાઈ છતાં સંસ્થાઓ મેળવવાને આજનો કેળવાયલો દિંદો દરેક રીતે લાયક પુરતાર થયો છે. દિંદ માટેની વિદિય સાંકડી નજર તેની લડાયક સેવાથી એક- દમ ખૂલી ગઈ અને એટલિટન દિંદને ધનસાર આપવા તૈયાર થયું છે. તેની ચર્યાચાર વડીક થઈ ગઈ છે. ગીરમીટ્યા રૂડી પર લમેસતું તાજું પડાયું છે. સંસ્થાનો જેવી રીતે દિંદોઓ સાથે વર્તે તેની અંધારા મનના તુમાખી ગોરાઓ તરફથી લેવે વધુચર

ગરીબ હિંદી દુખી થશે નહિ. સંસ્થાઓમાં હિંદી-
ઓને જોવાની પ્રગતિ જોવા હકો આપવામાં આવ્યો
છે તે પણ ખરડક છે. આ માટે હિંદ અત્યાર
આગમનનું લાયક હતું પણ અહંકારમાં મસ્ત
થયલાઓની નજર સામેના પડો ફક્ત આ લોક-
ધર્મજોષો છે.

માર્કુસ સાય તે સારાનેજ કાળે થાય છે. ગરી-
બ હિંદી આ દારણુ યુદ્ધમાં નહિ દક્ષિ રાકાય
રાકાય એવા જોગો આપ્યા છે ત્યારેજ તેની કદર
પુનરા લાગી છે. ચોર કાઉન્સિલમાં એક હિંદીની
જગ્યા કરવાનું અભય વચન આપાયું છે. આ
ધણીજ શુભ સંસ્થાત છે. હજુપણ દેશ કાશ્યા-
રમાં વધુ સત્તા મળવાની દરેક વક્તી રખાય છે.
આપણે ઉચ્છીડું કે આ નવા હકો પ્રગતી પસંદ-
ગી નાજ હશે. પ્રગતિએ પણ હવે જતાવી આપવું
જોઈએ કે તે દરેક હક માટે સંપૂર્ણ લાયક છે.
ખાલી ભાષણોથી કે પેપરોની કિંમતોથી સાચકે
થઈ શકતું નથી. એવુંજ કાંઈ ખૂસરાણુ આપણે
વોલન્ટીયરોના હક મેળવે ત્યારે ક્યું હતું પણ
તેનું પરિણામ-અફસોસ કે ધણુંજ નિરાશાજનક
આવ્યું છે. અંતરજન તે નિરાશા ચોક્કસ કારણોને

આભારી છે. તેનું નિરાકરણ જલ્દીથી થનાર જ-
ણાય છે. પ્રગતિ તેમ જ તોતાનો ઉત્સાહ અચુક
આકારમાં જતાવી આપશે એમ આપણે ખરાં
જાણીએ છીએ. આખરે પણ ગરીબ હિંદી
જાણતી ધીરજનાં ફળ આવવા લાગ્યાં છે તે
જાણી આપણે નેહાયત ખુશી છીએ.

છાપાના ભૂતે ગયા અંક સાથે જળરાં ચેકાં
કાઢ્યાં છે. દક્ષિ ગફલતને લીધે ગયા અંકની
અગ્રેજ કાલમે સુધાર્યાં વિનાજ છપાઈ ગઈ હતી.

પક્ષસંવાવાળા ભલા ભાઈ મી. ડાલાભાઈ
રામચંદ્ર દવે આ સંચીતી તેમની મહેર
ખજર તરફ ધ્યાન ખેંચતાં જોણીઓની અચુક
સરસાઈ માટે અંગત ખાત્રી આપે છે. એક
ખાહોશ વૈદરાજીની સલાહ મુજબ આ દવા
તૈયાર થયલી છે. રબે ચટ દબી મી. દવે એકાદ
બે તોલા અધિપતિ માટે મોકલી દે, તેનો હાલ તુરત
મેરો ધરકો પડ્યો છે કે રબે તેમ કતાં અધિ-
પતિને વધુ જોર આવી જાય ! જોઈએ હવે શું
થાય છે ? મી. દવેને હમો પીછાંચે છીએ એટલે
તેમના તરફથી છેતરાવાની ધાસ્તી નથી.

અમુલ્ય તક.

એક ખાહોશ વૈદરાજીની સલાહ મુજબ સુવર્ણભસ્મ-મોતીનીભસ્મ વિગેરે
કીમતી દ્રવ્યો નાખી પચીસ હીવસ સુધીની જાતીદેખરેખ નીચે ખાસ ધર વપરાસ
સાથે તૈયાર કરાવેલી શક્તિની અને મગજમારોના સખત કામથી થાકી મથેલા
મગજને સંપૂર્ણ તાજગી. બક્ષનારી અમુલ્ય અને સર્વમાન્ય દવા “સુવર્ણ વસંત
માલતી” હસ તોલા વધુ હોવાથી વેચવાની છે. તોલા ૧ ના રૂપીયા ૧૫ પંદર
તોલા ૫ ના રૂપીયા ૬૦ સાઠ તાકીદે લખો.

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર દવે.

નાયબ કારભારી.

સુ. પક્ષસંવા.

પ્રાંત-કચ્છ જીલ્લો-વાગડ.

આજ કા કલપર ન રખ !

લખનાર—“હરમીસ”

ખુદાકી ચાહ કર લેના, આજ ઔર કલ નહિ કરના.
પજત લત્તેગી પગમે “લતન,” યકી રોજે તો હય મરના.
મિતમ, ન જોર ધર લેના, ક્રિયા તો ફેર નહિ કરના,
કયામતકી ઘડી આવે, પડે વાપસ તુંજે ભરના.
હુવા આશક તો મગ લેના, કીસીસે દુઃખ નહિ કહેના,
કોઈ લવા તુંજે ન દે, ચુપીસે જો પડે મહેના.
કોઈ ધરલા તુંજે જી દે, ખામોશ સર હુંકા લે તું,
ભલે માને, યા ન માને, કંઈજી, હો ઉઠા લે તું,
લીપત ખાકે દુખે જોતું, તુંજે વાપસ તો હય તરના,
પટકચે ઔર, છપત તું જા, કળી દીલમે નહિ ડરના.
કોઈ રંજે તુંજે ગર દે, ખુશીમે સીરખે કરલે,
કળી બદલા લીયે ચાહે, ઉસીકે ઔર મિન્નતસે દે.
જગત જગત મર્મર લેહું ઉસીમે તું હયે. ખ્યાસ “લતન”,
કોઈ શીકાર કરે તેજ, શીકારી ઉચકુ તું રે માન.
અગર હંય તુંજે કરેકે, ખુશાલીસે ભરે ખંદુક,
તેરીતો લતન ગઈ હય પાર, મીટી, ંહો ભરે સંદુક.
લુકાઈ નાવમે દીસ્તી, કોઈ બરદાદ કર લે ભાઈ,
નહિ હોતી કળી બરબાદ, એકી તું ધ્યાન રખ લે સાંઈ.
ખુદાને તુજકો પયેદ કર, એકી જગતમે હોય હયે,
બચાના હયે ઉસે પરવા, કળી મુહકો ન મોઘ હયે.

બાળે નસિહત.

(ટાલો પરથી)

શુભશન માટે લખનાર—મીતો માનેકજી માદન

મેં તારી પાસે કશું માગ્યું નહીં, મેં તારા કાનેને માડું નામ પચું ન સંભળાવ્યું. તે જ્યારે હયાથી જન્મ માટે રજા માગી ત્યારે હું ગુપ્તગુપ્ત છતી રહી. હું કુવા પાસે એકલીતર હતી હતી, ઝાડોના પડછાયા જમીન ઉપર અરડાઇ પડ્યા હતા અને પીછ પચયારીઓ છવાછવા ધડા-ઓ માથાપર લઇ ધરે ગઇ હતી તેઓએ મને બોલાવી અને કહ્યું, ચાલ, હમારી સાથે આવ. જોની, સહવાસની બગેરે થના આરી છે.” પચું હું તો નિવારના વખતમા વિટળાઇ જઇ આજસાધથી થોળી.

મે તારાં પગમા સાબળ્યા નહીં. જ્યારે તારી આખ્યો મારી ઉપર પડી ત્યારે તે ગમગીન હતી, તારો અનાજ થાકી ગયો લાગતો હતો, જ્યારે તે કહ્યું, “ અરે, હું એક તરસ્યો મુસાફર છું ” હું મારા સ્વપનામાંથી જાગત થઇ અને તારી હથેલીઓમા પાણી રેડ્યું પાદડાઓ ઉપર અચાજ કરી રહ્યા હતા, અંધકારમા મેના ગાઇ-ની હતી, અને જોળાકાર નાના રસ્તાઓમાંથી કુમેનો સુદર સુગંધ આ-રતો હતો.

તેં જ્યારે મારું નામ પુછ્યું ત્યારે શરમથી લજવાતી હું ચુપ બની રહી અરે, એવું તે શું મેં કહ્યું હતું કે તું મને માદ રાખના માગતો હતો, ? પચું મે તારી તરસ ઊપાવા પાણી રેડ્યું હતું તેની યાદમેશ માગ નિલમાં જળવાઇ રહી મીઠાસ બહ્યા કરશે સહવાસ પચું મિતી ગઇ છે, પક્ષિઓ થાકી જઇ મીઠોથી ગાયચું ગાય છે, માથા ઉપર નીમવાના પાદડાઓ બોલી રહ્યા છે. પચું હું બેડી બેડી તરેહવાર નિવાર કર્યા કરું છું

“ હૃદયમેં તું હો તેરી અંદરોએ
મે સમાવું.”

તારીજ ખુશાળી મારામા જવાબ પ્રસરી

રહી છે, આ રીતે તું નીચે ઉતરી મારી પાસ આબો છે એ, તમામ આસમાનોના સાહેબ, અગર જો હું, ન હોતે તો તારો આરજ કયા રહતે ?

આ સધળા બહેનમા બાગ લેવા તુંએ અને તારો બાગો બનાવ્યો છે. મારા હૃદયમા તારીજ ખુશાળીની જેમમાર રમતા રમાય છે મારીજ જીભીમા તારી છવ્છા રાક્તિરૂપ લે છે. આ માટે તું કે જે બાદશાહની બાદશાહ છે તેણે પ્રુબમુ-ત્તીનો શ્રગાર સજ્યો છે જેથી મારા દિલને ફસાવે. અને એટલા માટે તારો ખ્યાર તારા આરાધના આરમા શુભ થઇ જાય છે અને એ બે સપૂર્ણ જોડાણમા તું દેખાઇ રહ્યો છે

મીરાં બાળકનું પોપાણુ

નાના બાળકની આખ્યોમા નિદ્રા આવે છે, કોઇ બાળક કે તે કપાથી ઝીંબે છે ? હા, એની વાન પેલાઇ છે કે પરયાઓના મલકમા ઝાડીઓ પ એ જ્યા આમા કીડાઓ ચમક ચમક થાય છે ત્યા બે જાદુઇ કળાઓ લટકી રહે છે. ત્યાથી તે બાળકની આખ્યોનું સુખન લેવા આવે છે.

નાનું બાળક જ્યારે નિદ્રા પડે છે અને તેના હોઠો ઉપર હસતું નાચી રહે છે. કોઇ બાળકે છે કે તે હસતું કયાથી આવ્યું છે ? હા, એનાં વાતો ચાલે છે કે અંધજોગ આદનું શીકું અતિ-બિબ વાદળાઓ ઉપર જઇ પડ્યું, અને એક સુદર સહવાસના મનકતા સ્વપનામા તે હસતું જન્મ પામ્યું તે હસતું જે નાનકમાં પડેલા બાળ-કના હોમે ઉપર નાચી રહે છે તે.

નાના બાળકના બદનમા જે સુદર ધીમી તાલગી લગાઇ ગ્હે છે—કોઇ બાળકે છે કે અત્યા-રજે તે કયા પૂપાઇ રહી હતી ? હા, જ્યારે તેની

માતા એક બાળા હતી ત્યારે તે છુપ્યા આર
તરીકે તેણીના હૃદયમાં ફેલાયલી હતી-તે તાજગી
ને બાળકના બદનમાં છવાઈ રહે છે તે.

અન્ય બહેન.

હમો નાચવંત મનુષ્યો ઉપર તું ને બહેન
ફરે છે તે હમારી અભિલાષા પુરી કરી ગોઠી
થયા-વિના તારી તરફ પાછો ફરે છે.

નદી દરેરોળ પોતાનું કાર્ય કરતી રહી
બેતરો અને ગામડાંઓમાંથી દોડતી પસાર
થાય છે; અત્યારે તેણીનો દોડતો પ્રવાહ
તારી બીજ બહેનોને સાફ ફરે છે.

કુલો પોતાના મુગધરી હવાને ખુશબોદાર
બનાવે છે; છતાં તેઓની છેડી ચાકરી તે તારા
પર અર્પણ થવાની છે.

તારી સેવા દુન્યાને ગરીબ બનાવતી નથી.
મનુષ્યો પોતાની મરજી મુજબ કવિઓના શબ્દો-
નો અર્થ ફરે છે છતાં તેઓનો છેલ્લો અર્થ તો
તનેજ લાગુ પડે છે.

એક બાપ, બાઈ, પ્રિતમ.

હું તને મારા કપર તરીકે ઓળખું છું
અને તારીથી દુર હોમો રહું છું-હું તને મારા
અંગત તરીકે મણી તારી નજીક આવતો નથી.
હું તને મારા બાપ તરીકે ઓળખી તારા ચરણે
મારું સર ઝૂકાવું છું-હું તારા હાથોને એક
દોસ્તના હાથો માફ પકડતો નથી.

ત્યાં તું નીચે હતી આવી તું મારો છે એવો
એકરાર ફરે છે ત્યાં હું હોમો રહેતો નથી અને
તને મારા અંગત તરીકે જાતીએ લગાડતો નથી.

તું મારા બીજા બાળકોમાં એક બાઈ છે,
છતાં હું તેઓની રક્ષક કરતો નથી અને મારી
પાસ ને દાંડ છે તે તેઓને આપતો નથી ગોયા
તને હું મારીથી દુર રાખું છું.

મુખમાં કે દુઃખમાં હું મનુષ્યો પાસે હોમો
રહેતો નથી ગોયા હું તારી પાસે હોમો રહેતો
નથી. હું મારી છંદગી આપવાને અચકાઉં છું
ગોયા હું છંદગીના મદાન દયામંદ ફરી પડવા
અચકાઉં છું.

વખત દુકા છે.

તું મને છોડીને ચાલતો થયો.

મેં વિચાર્યું કે મારે તારે માટે માહેતમ કરવી
જોઈએ અને તારી એક પુરી મિત્ર મારા દિલમાં
સોનેરી ગાયનોથી મળીને ખેસાડવી જોઈએ પણ
અરે, મારું કમળખત ફિરમત, કે વખત દુકા છે.

(૨) વરસ વરસે જવાની વેહતી-ગમ છે;
વસંતના દહાડા નાહસી જઈ રહ્યા છે; નાતવાન
કુલો સહેજમાં મરી જાય છે; અને દાનાવ શખ્સો
મને ચેતવણી આપે છે કે છંદગી એક કમળકુલ
ઉપર પોલાં એક દવના દીપાં સમાન છે.

શું મારે એ સધળું છોડી તેની તરફ નજર
દોડાવું ને મને છોડી સજાનો ચાલ્યો ગયો છે ?
પણ તે માત્ર મૂર્ખાઈ ગણાશે, કારણ વખત
દુકા છે.

(૩) ત્યારે તો એ મારી વંસાદની રાત્રી,
તમે ઝરમર ઝરમર અવાજ કરતે પગસે આવો;
એ મારી પાનખર રતુ, તું હસ; એ બેફિકર
એકીલ મહિના, તું આવ અને ચેતરક તારાં
મુખનો વરસાવ.

તમે સધળાં આવો !

એ મારાં પ્યારાંઓ, તમે જાગો છો કે હમો
તો નાચવંત મોતને આધિન છીએ. શું એ દાનાઈ
બધું છે કે આપણે તેને માટે આપણું દિલ જાળ-
મો કયું છે કે આપણું દિલ જાળમી કરી ગયો છે.
અરે, વખત દુકા છે.

(૪) એક ખૂશમાં બેસી વિચાર કરવો
અને “તું મારી તમામ દુન્યા છે” એવી કવિતા
લખવી એવો બહુએ મધુર લાગે છે.

આપણા ગમને બગાડતી થયું અને કદી
ખતુ દિલાસો લેના નહીં એ બહાદુરીબધું છે.

ખતુ એક મુંદર તાલને ચહેરો મારા બારણા-
માંથી ટીકે છે અને પોતાની આંખો મારી આં-
ખો તરફ લંચે છે.

ત્યારે હું મારાં આંખુ તુજી મારાં ગાયનના
ગમને જાલવી નાખવા સિવાય રહેતો નથી.

કામજુ વખત દુકા છે.

“ મણીપુરના મહારાજ. ”

(હિંદુ રાજ્યસ્તાના જુનો રંગ)

(નવલકથા.)

લખનાર:—કવિ લલાનીશંકર નરસિંહરામ.

(ગદ્યા અંકથી સમાપ્ત)

પ્રકરણ પંચમું.

“ કરણી એવી પારઉતરણી. ”

સૂર્યના કિર્ણોના પ્રભાવથી ધ્રુવેડો અહીં તહીં જુના ખેડેરોના મકાનોના ખેડેરોમાં અથવા પ્રાચિન કિંચાં તરવરોની જાપોલમાં ભરાઇ ગય છે, તેમ, પ્રતાપગઢના પારધીના પ્રતાપ-તાપથી મણીપુરના ન્હાના-મ્હોટા-સરદારો સંતાઈ ગયા. મણીપુરમાં પારધીની સેનાએ પ્રવેશ કરીને શરૂઆતમાં રાજ્યમંડી સર કરી લીધી, રાજ્યમંડી સર કરી લેતાં સેનાના સિપાહીઓને મુદ્દલ શ્રમ પડ્યો નહિ. મંદિરના રક્ષણ કરતાં સિપાહીઓ હાલહવાલ હથિપારો હાથમાં ધરીને મ્હોટું વકાશતા ઉભા થઈ રહ્યા ને કાણુ વારમાં પારધીનો શૂરવીર સિપાહીઓએ વગર શ્રમે રાજ્ય મંદિર અને તેમાં વસતાં માણસોને પોતાના રાજ્યમાં લઈ લીધા. શીમંત સરકાર બાહુક જનીને જનતાનખાનાની ખારીમાં બેઠેલાં આ સઘળો તમાસો નિહાલતો હતો; તેને પારધીને વગર શ્રમે પકડી લીધા. તેના અંગ રક્ષકે આધાપાછો ખસી ગયા રાજ્યથી ચુકે ચાં બેલી શકાયું નહિ. તેની હોશકેશ હડી ગયા, તેની આસપાસ ગણુ-ગણુ કરતી મધમાંખીઓ ભય નજીક આવતો બાળીને હડી ગઈ. આથી મધપુંડાનું રક્ષણ કરનાર કોઈ રહ્યું નહિ. સરદારને રક્ષણ કરીને તરતજ રાજ્ય તીજેરીનું રક્ષણ કરવામાં આવ્યું, પણ

તેનું રક્ષણ કરવા સરખું કાંઈજ રહ્યું નહોતું પારધીના પડયા વાખા કે પહેલેથીજ મણિપુરના મહારાજને અંજાનપણામાં રાખીને તેના સાચા સલાહકારો રાજ્ય ખળનો છુટી ગયા હતા, તેથી તીજેરીમાં “ હતું માન હડીઓ કાઢેને ભૂત, ભૂરકોં મારે ” એવું થયું હતું. જમદારખાનામાં પણ જરજેખમ રહેવા દીધું નહોતું. વાળી ઝાડીને તે સાફ કીધું હતું, એટલે પારધીના સિપાહીઓને તે જાળવવાની પણ જરૂર નહોતી રહી. સિપાહીઓએ પોતાના સરદારોના સકેત પ્રમાણે મણીપુરના મહારાજને પકડવાનો શ્રમ લીધો. દિવાન પોતાની ડેલી બંધ કરીને અંધારા ભોંયરામાં ભરાઈ બેઠો હતો, ને પોતાના મકાનનું તથા પોતાનું રક્ષણ કરવાને માટે કેટલાક પેશગીરીને ચોકીદાર તરીકે એસાડ્યા હતા પણ પારધીના સિપાહીઓ સામે તેમનાથી હાથ ઉભાથી શક્યો નહિ, તેથી દિવાનને થરથર તે પછે ભોંયરામાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો, ને તેને લાયકના બંદીગૃહમાં તેના સોળાતીઓ સાથે પધરાવી દીધો. બીજા સરદારો અને સલાહકારો ને અહિંતલીથી કાઢીને બંદીગૃહમાં સંઘરડેશાનની સાફ એકઠાં કીધા. આ ખુશામત ખુશ ખવાસો, અને હા કરનારા હજુરીઆઓના હાથપગ પારધીના પ્રતાપ આગળ પધાઈ ગયા તેઓને કારાગૃહમાં પુરવામાં આવ્યાને તેમાંથી બીજા નિરપરાધી બંદી-

પાનને પારધીની આસાથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા. તેઓની દાદ ફરીયાદ કોઇ લેતું નહોતું. તેમને ત્યાં કોઇ આપતું નહોતું. દીવાનની અથવા દોહીયાઓની ધતરાજીમાં ભોગજેગે જે કોઇ સંપદાજી જતો, તો તેને તરતજ મુસ્કંટાટ કરીને કાળાગૃહમાં ધકેલી દેવામાં આવતો હતો. ત્યાં મુદતની મુદતમુદતી ઓંચક મારીને પોતાની ઓંચકી પુરી કરતો હતો. તેને હળમનવું કેકાણું નહોતું, કપડાંલતાની ગોઠવણ નહોતી, ચોમાસામાં ચરદીથી હેરાન થવું પડતું, ઉનાળામાં બારાથી મુંઝવું પડતું, શિયાળામાં ઠંડીથી મુન્નવું પડતું હતું, તેમને માટે ખાવાની મારજત નહોતી. તેથી તેમના પેટમાં ભુખથી હાથ હાથના ખાડા પડ્યા હતા જે કાંઈ પેટના બાડાં તરીકે મળતું હતું, તેથી પેટનું પુરતું પોપણુ થતું નહોતું. તેને લીધે તેઓ અડધી ભુખે મરવા પડ્યા હતા. તેમના બચ્ચામાંથી ખંદીગહના અધિકારીઓ અને રક્ષા કરનારા રક્ષકો ભાગપડાવના હતા; અને એવા ભાગલા પાડતાં જે કાંઈ ગયતુ તેમાંથી દિવાનેને પોતાનો નિભાય કરેલો પડતા હતા.

મોંદ્રે સામે એમડવેસડની સંભાળ લેવાતી નહોતી જેથી ન્દાના પ્રકારના રોગમાં તે નિરંતર રિબાઇ રહેતા, અને માંખીઓ તેના પર ગળુગળુ કરતી હતી. ગમેસાં કારણસર તેમને તેમના સમ્રાવદાલાં સાથે મળવા દેવામાં આવતા નહોતા. તેથી બાપડા ખંદીવાનો, બ્દાસાઓના વિન્નેમથી રાત્રી-દિવસ ટળવગતા હતા, ઝૂરીઝૂરી મગર મોતે મરવા પડ્યા હતા. આવા જીલમથી જલ્લાને માટે જે તેના કુટુંબીઓ પાંચ પગીસ રૂપીઆ લાંચ-રૂવન રૂપે રાખની આસપાસ ઉઠી મધ માખીઓને ઉડાવી દેવાની તક લેતા તો તેમને તરતજ હોડી મુસ્કામં આવતા હતા.

મણીપુરમાં મહારાજાનીજ સત્તા ચાલતી હતી એમ નહોતું. રાજનો જીલમ પશુ જુરે જ રતો. રાખીની સત્તા પશુ જુરી જ રતી. દિવાન-

ની આસા જુદી ચાલતી અને હજુરિઆઓ વળી પોતાને નામે જીલમ હોદ્દો ચલાવતા હતા તે જુદો હતો. જેની વાચે આવતું તે પોતાની સત્તા આંખો મીચીને ચલાવતું હતું. તેમને કોઈ રોકનાર નહોતું, કોઈ પુછનાર-ગાછનાર નહોતું. મતલબ કોઈ કોઈની આસાને આડે આવનાર નહોતું જેથી જેને જેવું મુઝતું, તે તેની સત્તા ચલાવતું હતું. આવી અંધાધુધીમાં પોખાં બાઇના રાજ્યમાં પ્રજાની દાદ ફરીયાદ કોણ લે ? તેમના પર પડતા જીલમની પરવા કોણ કરે ? તેથી ગમે તેવા હજુરીઆની અથવા દોહીઆની ધતરાજીમાં આવી પડનારા આસામીના બાર વાગી જતા હતા.

પારધીએ રાજ્યનગરમાં પ્રવેશ કરીને એવાં ધતરાજીમાં આવી પડેલા મનુષ્યોને અંધનમાંથી મુક્ત કર્યાંથી તેઓ બહુબહુ પ્રસન્ન થયા; અને મુક્તિ આપનારને આશિર્વાદોથી વધાવી લીધા. સાંખી મુદતનો નર્કવાસ ભોગવીને પોતાના કુટુંબી જનોને બહુ મુદતે મળવાથી સમજાં જનો પરમાનંદ પામ્યાં. આખી નગરીમાં પારધીના આવા પત્તેપકાર ભરેલાં પગલાંથી આનંદ ઉત્સવ થઇ રહ્યો.

ગલીએ ગલીએ અને ચક્રે ચક્રે પારધીના સિપાહીઓએ સુલેહ શાંતિ સ્થાપવાને માટે પહેરા બરવા માંડ્યા બળવખોરોના હાથપગ બાંધવા માં આવ્યા. દરામખોરોના હાથમાં હાથ કડીઓ જડી લીધી. કિસ્લામાંને કોટમાં પાંચીના પહેરે-ગીરોની પહેરી બેસી ગઇ. રજુવાસને રાજ્યમંદિરનું સારી રીતે રક્ષણ કરી દીધું. જીનાંને જંગમી ધોરણે કામકાજ કરનારા રાજના માનીતા કારખારીઓને જટમળથી કબેડી દીધા. રાજ્યસલાહ વાળાઓ રાજ્યરવાસમાંથી જે જે માલ મીલકત ઉચકી ગયા હતા, તેની તપાસ કરીને રાજ્ય તીબેરીમાં બરવામાં આવી. પ્રજાનગરમાં અંતિ પ્રસન્નતાવના પ્રાપ્ત કર્યા. તેમાં મુખ્ય હાથ

આપણા તરફ યોદ્ધાનો હતા. તરફ યોદ્ધાના પરાક્રમથી પાર્થી પ્રસન્નતા પામ્યો, ને સરદારગઢના સુભાવણાએને “કરણી એથી પ્યાર ઉતરણી” તું કળ આપવામાં આવ્યું.

પ્રકરણ ૫૪ મું:

“મણિપુરમાં મુલેહશાંતિ.”

ગર્જના પછી વરસાદ વરસે છે ને વરસાદ વરસ્યા પછી-સર્વત્ર ભૂમિપર શિતળતા પ્રસરી રહે છે. એ સૃષ્ટિ ચમકારના નિયમ પ્રમાણે મણિપુરમાં રાજ્યકારી ગાન્વીજતું તોફાન અઝ-મી રહ્યું હતું, તે તેના પુરતો જોસ સાથે કાઢી નિકળ્યું, અને પ્રતાપગઢના પાર્થીના પ્રતાપથી આજકાલ મુલેહને શાંતિ સ્થાપન થઈ ચૂકી. કિંદાઓ અને કોટની મરામત ચાલુ થઈ, તોપખાનાં અને હાથખાનાં, શસ્ત્રખાનાં અને અસ્ત્રશાળાઓ, મુદારવામાં આવી તીજેરીઓમાં નાણાંની રેસ છેલ્લે થાય એવી ગોડવણુ રચવામાં આવી ખેડૂતોને માથેથી વેરા વેક અને કરોનો બોલો કમી કરવામાં આવ્યો. વહીવટદારો અને મુલકી ખાતાના અમલદારોની ફેર નિમજીકો કીધી, લાંચીઆ અને ધોળા દિવસના ધાડપાડુ તરીકે નામના ધરાવનારા કારબારીઓને લાયક સાસનો દીધાં. તેમની પદવીપર ન્યાય શાસ્ત્રમાં પ્રવિણ એવા અને પ્રતિષ્ઠાતું પદ પ્રાપ્ત કરી મુકેલા ન્યાયાધીશોની નિમજીકો કીધી. મણિપુરની સેનાના સુસ્ત સીપાહીઓને સેવા ચાકરીના સતોપકારક શિરપાવ આપીને શાંતિથી જીંદગી ગુજારવાને એકાંત વાસ આપ્યો, અને તેમની જગ્યાપર તાજ તથા તીવ્ર સ્વભાવના હતાકી રજપુત સિપાહીઓની તરજ જોડવણુ કરી દીધી. આવી રીતે મણિપુરના મહારાજાની અને સિપાહીઓનો મહેસો કારોબાર સુધારવાને પાર્થીએ પરમથમ લીધો તેથી અંધા પુધી ભરેલા અમલનો છેડો આવવાને લીધે પ્રજાજનોનાં મુદ્દા—કમગ પ્રકુલિત થયાં.

મણિપુરના મહારાજાની રાજ્ય વ્યવસ્થા સુધારવાને માટે પ્રતાપગઢના પાર્થીએ રાજ્ય કળામાં નિપુણતા ધરાવનારા આગેવાનોની મંડળી સ્થાપન કીધી. એ મંડળીનું પ્રમુખપદ પાર્થીએ સ્વિકાર્યું. સેનાની અવ્યવસ્થિત થયેલી હાલત સુધારીને તેને નવાં મુદરેલાં ધોરણપર મૂકી, અને તેના સરદારોને અધિક સત્તા આપીને તેમના પર અંકુશ રાખવાનો અધિકાર પોતાની સ્વાધીનતામાં રાખ્યો. રાજતું ઉઠાંદને આંધતું ખર્ચ, જોખું, કસી નાંખ્યું અને બાંડ તથા ભરેલા અને નાચકાઓ તથા નાચનારીઓનો નકામો ખર્ચ કાઢી નાંખ્યો. સાક-મારીના અને એવાજ પીળા જંગલીને કુરતા ભરેલા તમાસા નાપસંદ કરીને નકામો કીધો. એ રીતે મણિપુરમાં ભરાયેલો કચરો સાફસુધ કરીને પ્રતાપગઢના સરદારે રાજ્યમાં મુલેહ શાંતિ પ્રસારવી દીધી દેશપાર કરેલા કાલાને દેશાભિમાન વીર પુરોનો માન સહીત દેશમાં બોલાવી લીધા તેમની હુંદાયેલી માલમતા તેમને સોંપવામાં આવી, અને તેમની લાચકી પ્રમાણે તેમને રાજ્યકાજમાં ન્હાના મોટા હોદાઓ દીધા. જમીનદારો અને કોકોરોનો જીનો થયેલો સખંધ નવો દીધો. રાજની સાથે સંબંધિત અને ભાષાતોની અધકથતા જોઈએ એવો ભાર મુકીને પાર્થીએ અરસપરસનો પ્રેમ વધારી દીધો અને સરદારગઢના રાજ્યતું સંરક્ષણ થાય એવા રસ્તા હાથમાં લીધા.

મણિપુરના મહારાજાના હાથમાંથી રાજ્ય સત્તા લેઈને તેને ઇશ્વર બજન કરવાને માટે એ કાંતવાસ અર્પણ કર્યો. શહેરની પાસે આવેલા અરોક નામના બગીચાની હવેલીમાં ખાપી રહેલા દિસો પુણું કરવાને માટે તેને પરવાનગી આપવામાં આવી. તેની પાસે તેની આગામાં રહે, એવા સેવકો રોકવામાં આવ્યાને તેના જનાનાને માટે પશુ તેજ જગ્યા પસંદ કરવામાં આવી. મણિપુરના મહારાજાને એક કન્યા સિવાય

કાંઈજ સંતતી નહોતી તેને લીધે મણિપુરની રાજ્ય
માઠી દોને સ્વાધીન કરી તે બાબત બાબોતો
સાથે બાંજગડ કરીને રાજ્યકન્યાના હાથમાં
રાજ્ય લગામે સોંપવાનો નિશ્ચય કરીધો.
પાર્શ્વીએ રાજ્યકન્યાની મુલાકાત લીધી
તેને તેની લાક્ષી પ્રમાણે માનપાન દીધું, ને મણિ-
પુરની મુંદરીના સદમુખોથી સંતોષ પામીને
પાર્શ્વીએ ખૂબી ધામધુમથી તેના હાથમાં તેના
પિતાહના રાજ્યની સત્તા અર્પણ કરવાનો દિવસ
મુકરર કરીધો. એ દિવસ મુકરર કરતાં પહેલાં આપ-
ણા તરફ ચોદાનો ચત્ર પથ્રુ યાદ કરવામાં આવ્યો
હતો. તેણે કહાવેલી રંગ તરફ અને તેણે મળેલા
વરા બાણી પાર્શ્વીએ પોતાની અમી દંછ કરી અને
પોતાની રૂબરૂમાં બોલાવીને તેને અર્ધ સનમાન
આપ્યું. મણિપુરની મુંદરીને પટાભિષેક કરવાનું
મુદુર્ન રાજ્ય જોવાની પાસેથી લેવામાં આવ્યું. દિવસ
મુકરર થયોને આ સપ્તમી રાજ્યધારી મસલતમાં
મણિપુરના મહારાજાએ પથ્રુ મન માનતી મદદ
કરી. તેની અવરથા પાછી ગઇ હતી, અને
આ કાળ તેણે અસ્થ મારા શત્રુ કોણ
છે મિત્ર કોણ છે તેનું સ્વરૂપકાળમાં તેને
બાન થયું હતું, અને તેને લીધે તેઓ પાર્શ્વીની
રાજ્યના પસંદ કરીને પોતાની કુંવરીને પટાભિષેક
કરવામાં પ્રસન્નતા બતાવી. પટાભિષેક કરવાને
દિવસે મણિપુરે પોતાનું સ્વરૂપ દેશી નાખ્યું.
દુકાને દુકાને અને શુદે શુદે ધન, પત્રાક, અંધ-
યાત્રા આવ્યા. ને પવનમાં ફડફડ કરી રવાં.
ચંચેરે વેતાદ ચઢ રવેરો. રાગરંગ છત્રાધિ રવા.
નગરીનાં લેહોએ બાવનાં બોલત આવેઆં.
રાજ્ય નગરીમાં સ્વર્ગપુરીની રચના થઇ. દરબાર
માં હાવરા બરાયા, કંસુઆ યોગાલા, પ્રેમથી
પીધા ને પાયા. સરદારગદના સિપાઇઓ ને પાર-
ખાના સિપાહીઓ પરસ્પર રોડ બાવ બતાવીને
વેરોં વાચ બીટીને મગવા બેટવા લાગ્યા.
રાજ્યન કાજના પ્રખ્યાતી પામેલા દિલ્લામાંથી
દેમકુસળના બતાવનારા વિવ્ય દર્શક દર્શાવનાસં

તોપનારો થયા. નોખતો ગડગડવા લાગી, નગરાં-
ના નાદ થવાં લાંબા. શરણાઈઓ વાગવા માંડી
નગારાના નાદ થવા લાગ્યા. દોલ, ત્રાસં ને વાંજ
વાગવા લાગ્યાં. ચોપદારોએ હાકલ પાડીને પટા
ભિષેકની ક્રિયાથવાને સમય થવાનું સમજી આપ્યું.
શ્વારૂણો ચત્રમંડપમાં વેદ બજાવા લાગ્યા. વેદ
ધ્વનીથી આદાર આછ, રહું, દક્ષિણથી ને મિષ્ટ
મોદકના પ્રસાદથી પ્રસન્નતા પામેલા બૂદેવોએ
સ્વસ્તિક વચન ઉચ્ચાર્યો. ગજનંદ જેવી કાંદવાળાને
ઉંચા પહોળાં કેપાળવાળા બૂદેવોએ યજમાનને
આશીર્વાદ વચનો આપ્યાં. પટાભિષેકની ક્રિયા
પૂર્ણ થયા પછી દરબાર ભરવામાં આવ્યો, અને
એ દરબારનો દબદબો જોઇને તરફ પુરુષ
અડીત થઇ ગયો. મણિપુરના મહારાજાની
રાજ્ય કચેરી તેણે ચોડા વચન પહેલાં
જોઇ હતી તેના હાંમાઠ નિરતર, તેમાં બેસનારાં
સત્તાવાળાઓ નમાનાને નિર્જળ પાળુ આ દરબારનો
દબદબો જુદાજ પ્રકારનો હતો. આમાંતો જાણીતા
ભાગીદારોને માનીતા માણસોજ મંડ્યાં હતાં.
રજસંઘામમાં નામના મેળવીને રંગપુત્ર જાતિને
શોભાવે એવા શુરપિર સરદારો અને ન્યાયશાસ્ત્રમાં
નિપુણતા ધરાવનારા સંગીન શાસ્ત્રીઓજ સંખ્યાને
શોભા આપતા હતા. આવા બહુકા સપ્તમી
બહુમત્વા પુરો અંતઃ જન્ય તેમાં આશ્ચર્ય-
કારક કાંઈજ નહોતું.

દરબાર હેરાળ હક જમી હતી અને તેમાં સૌ
સાના દરજ્જા પ્રમાણે દરબારીઓએ બેઠક લીધી.
મુખ્ય સિંહાસન ઉપર રાજ્યકુંવરીને પદારાવરમાં
આવ્યાં. તેમના જમણાં તાથપર શિર છત્રપે
મણિપુરના મહારાજા અને ડાયા હાથે બાણી
પ્રનાપમદના પાર્શ્વી ગિરાવ્યા સંગીન ચાલુ-
ઓએ વિવિધ વાદ્યોપર હાથ ચલાવ્યા. દરબાર
નું ઠાવાનખાનું મનહર સુરોથી ગાઇ રહ્યું.
સંગીન સંતનું પાન હતી રક્ષા પછી પૂર્વ રીતી
પ્રમાણે શાંતિ પ્રસાદાળીએ સંપત્તિ લાજ લાગે
સિંહાસન પરથી પ્રનાપમદના પાર્શ્વી મજકાતે મુ-

ખડે ઉભા થયાને સંભાળત પ્રત્યે આ પ્રમાણે સંભાષણ કર્યું :
 “રાજ્યખાના! રાજા સાહેબ ! આયાતો અને પ્રવળનો !

આજનો દિવસ મોગલિક છે. મધ્યપૂરપર ઋતુમતા વાદળોમાંથી સુવેદ શાંતિનો સ્પર્શ હૃદય થયો છે. મારા ત્રાણિકને મિત્ર—ખડે બોલાવે તો પિત્રાધિના બહાને માટે તેના વંશ વારસોના કથાણને માટે અને પ્રવળિકને માટે આ પગલું ભરવામાં આવ્યું છે. એમાં અમારા કરતાં તમારો લાભ વધારે સચવાયો છે, તમે સધળા બલ્લો છો કે આ રાજમહેપી મિષ્ટ રણમાં કાવેનાંબોજ કુદરતો પોતાનું પેટ ભરવાને બરાબર હતા. તેઓએ રાજ કાંતરીને મોઢું પ્રવેશ કીધો હતો ને તે મહિનો ગર આઠમાધને પુષ્ટિ મેળવી પ્રવળનને પીડા પમાડતા હતા. તે પીડા હવે ઇશ્વર કૃપાથી પતી ગઈ છે.

મહારાજ સાહેબ ! આપ બંધો છો કે રાજ્ય એ રહિતવતું રક્ષણ કરવું જોઈએ. રાજ્ય ધર્મ બળવને એ ખાંડાની ધારે ચાલવા સરખું છે, અને એવો ધર્મ ન બળતરી શકાય તો પોતપોતાને હાથે પોતે રાજ્ય સત્તાનો ત્યાગ કરવો, અથવા પ્રભુએ જગતકારથી એવા રાજ્યના બળને તોડી પાડીને રાજ્ય ત્યાગ કરાવવું ફરજીય છે. આપ મારા પિત્રાધ છો, પિત્રાધ છો એટલે આપની અને આપની રાજ્યની સાથે હું સ્નેહ સંગપણથી સાંકળથી જોડાય ગયો છું. તેથી ફરીને આ રસ્તા લેઈને આપના રાજ્યમાં, આપની હિતની ખાતર મેં સુવેદ-શાંતિ સ્થાપન કરી છે. આપને વધારે પ્રસન્ન થતા હું કે, આપની જીંદગીની જ્યોત બુદ્ધિવાળી રાજ્ય ગાદીની તકરાર ન હોય તેથી પ્રસાદ ન થાય તેની ખાતર ઇશ્વર કૃપાથી અબુલખાજ તેનો કહેવો થઈ ગયો છે, આપના કુવરી સાહેબ જે આપના પછીના મુખ્ય વારસદાર છે, તેમને આપના રાજ્યની સત્તા આપની સમિતિથી આપનામાં

આવી છે, તેથી આપ, આપના સરદારો, અને આપની રાજ્યમહિતમાં હુમેલી શાંત પ્રગ્ન સતોષ પામશે એવી આશા છે.

આ તો એમ અમારા તરફથી સુવેદ શાંતિનો સંદેશ આપ તરફ લઈને મોકલેલા અમારા પ્રતિનાધિતા આબાર માનીને તેને પણ ધન્યવાદ આપી એ છીએ. સાલચથી નહિ લલચાતા, પોતાના સાલીકને માટે પ્રાણ સમર્પણ કરનારાઓ, શરિર સિપાદીને સાબાશી એવ મ્હોટો શીરપાવ છે. ઇશ્વરના આ રાજ્યપર આશિર્વાદ હોય અને આપણો અસપ્તસતો સંબંધ વધે એવી ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરું છું.”

પારધીના સંભાષણના પડધાથી દિવાનખાનાની હવા ગાછ રહી. મહારાજએ સંભાષણમાં સંમતી આપી. સરદારોએ પારધીના ઉદાર સ્વભાવને માટે સાબાશી દીધી. રાજ્યકુવરી હૃદય કમળ પ્રકુલિત થયું ને “નિગાહ રંગે મહેરબાન” એવા નેત્રીબદારના અવાજ સાથે દરબાર બંધ થઈ ગયો.

આ સધળા સુવેદ-શાંતિની વંધાઈ હતી. રાત્રીએ સરદારગદમાં લંકા સંરખી શોભી થઈ. રાજાનીના પ્રકાશથી નગરીએ રમણીય રૂપ લીધું. આતસજાણથી આનંદ થયે બારેણ બારેણ તરીયાં તોરણ બધામાં ને જીંદગીને એ પારધીના યશોગાન હવે શરૂ લલકાર્યું એ સધળા મધ્યપૂરની સુંદરીને શુભચિન્તન હતા.

અકરણ ૬૦ મું.

“સ્નેહનું રાજ-સ્વર્ગ” મુખ.

“હું કોણ ? આ કોણ ? જમીન આસમાનો વચ્ચે હું જે રચ્યો તો પાણી, એ સુખપાલમાં કરનારી રૂપસુંદરી. હું રાંધે એ રાજ્ય મદમાં ભવવાલી જનલી. રંભા એવો બેદહતા મારા પર એ ભાવ રાખે છે. ભાવતો રહે. પણ મારા સુખ સંકટની ભાગીપણ અને છે. અકાલ ! હા ! કેવો

સ્નેહ! સ્નેહ અંતઃકરણમાં સ્થિર થયેલો સ્નેહ કેવું રૂપ લે છે ? કેવો પ્રકાશ કરે છે ? પોતે પવિત્ર અને છે અને બીજાને પવિત્ર બનાવે છે. રંભા ! અચીત તું સ્વર્ગની રંભાજ છે. તું કુલીન છે. તું જન પરિક્ષામાં પ્રવિષ્ટ છે તારો ને મારો નેજા બનશે અશક્ય મનાય પણ તે નેજા મેળવવા ને તૈયાર થઈ છે, એજ તારા પ્રેમની કસોટી છે. તું પ્રેમ મૂર્તિ છે તું પ્રેમ મૂર્તિનું પુનઃ કરનાર પુનઃની છું. એ પ્રેમ પુનઃનું ફળ મને મળવાનું છે, એમ હવે હું અંતઃકરણ પૂર્વક માતું છું. તારી “ પ્રેમ પત્રીકા ” વાંચીને હું પાવન થઈ ગયો છું ને પરમાર્નદમાં ગળકાં ખાઈ છું. પ્રભુ તારું રક્ષણ કરો શુદ્ધસ્નેહનો સંર્વદાળને વિશે જય થાઓ. ”

પ્રતાપગદના પારધીના એકચીના પ્રચંડ હવેલીના એક મનોહર દિવાળાનામાં ગાદીતકીઆ ને અદેલીને પડેલો તરણુપોધી મુંખમાંથી આવા શબ્દો ઉચ્ચારતો હતો. તે ધડીમાં ઝોરડાની આ બારીમાં બેસતો, ને ધડીમાં પેલી બારીમાં બેસતો ને નજર વાટિકામાં આવી રહેલાં ઉંચા તરણુ પડ નજર નાખતો હતો. ધડીમાં ઉભો યહને દિવાળાનાના આ છેડાથી તે પેલા છેડા સુધી કશા પણ નિયમ વગર આંટા મારતો હતો. ધડીમાં પરિશ્રમથી ગાદીપર પડીને આંખો ગીચી દબને મનમાં તર્ક-વિર્તક દરતો હતો. મનના પરિશ્રમને લીધે તેનું અંગ પલ્લગી ગયું હતું ને માથું ધમધમતું હતું.

એ પુરૂષ કોણ હતો ?

વાંચનારને એજાખતાં વાર નહિ લાગે.

એ પુરૂષ તે આપજો તરણુ પોધી હતો. જો વાંચનાર ગજેંદ્રસિંહના નામથી પણ પિછાણે છે તેની જાંદગીમાં આજે દારેર ચલાવું મજબૂત હતું. આ દેશનાર કેવા પ્રકારનો થવાનો છે, તેની ચિન્તામાં તેના મગજ પર દગાનું હતું, અને એ દગાનું લીધે તે આજે અમરાઈમાં હતો. રાજ્યકન્યાની સાથે લગ્ન કર-

વાની રગઝગ અમાત્ય મંડળમાં થઈ ચૂકી હતી. રાજ્યકન્યાએ પોતાના પિતા સમાન પ્રતાપસિંહની પાસે નીચે પ્રમાણે ગજેંદ્રસિંહ પ્રત્યેનો પોતાનો પ્રેમ જાહેર કર્યો હતો.

“ પિતાજી

હવે પિતાએ આપે પિતા સમાન મારું અને મારી પ્રભુનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી આપ મારા પિતાજીજી છો. અને આપ પણ અને એવી રીતે બોલવા-લખવાની-વર્તવાની પરવાનગી આપશો. ”

પિતાજી ! સંસાર-વ્યવહારમાં પડવાનો મારો વખત હવે બરાબ ગયો છે, પણ સ્નેહ ભાવના વગર આંધળામાં કરીને અંધારા કુવામાં પડવાને હું સહી નથી. મનનો વેગ રોકવાને મનુષ્ય માત્ર અશક્ત છે. પિતાજી પાસેથી મન મૂકીને માગી લેવું એ પૂત્ર-પુત્રીનો ધર્મ છે. તેથી હું પણ મપાંદા મૂકીને આપની પાસે મારા સંસારનું સુખ માગી લઉં છું. આપ જાણો છો કે નીચ અને ઉચ એ માત્ર માણસાદ મનની મલીનતા છે. ઉંચ દર્મથી ઉચી પદવી પમાય છે, અને અધમ દર્મથી અધોગતી પમાય છે.

આપના વિન્યી તરણુ પોધા ગજેંદ્રસિંહના વીરરૂપણને આપ વખાણો છો, એ વીરપુરુષના વીરપરાક્રમની પરિક્ષા દરજની તક મને મળી છેજ ને તેના જગવાન બાહુપર મોઢા પાગી છું, માટે આપ પિતાજી એ પ્રેમ મૂર્તિ સાથે મારો હસ્ત મેળાપ દસવીને મને ફૂનાર્થ કરશો એવી વિનય પૂર્વક મારી માગણી છે, ”

આપની બાલિકા,

રંભા કુમારી.

આ વાત પ્રતાપસિંહને ગમે ઉતરી પ્રેમ પાત્રને અરમપરમ મોઢવી દેવાનો તેણે બનતો

પ્રવત્ન કીધો, અને મણિપુરના માનનગી મહારા-
જને તથા નગરિદાસને અને તાલુકદારોને
સમજાવી લેવાને માટે આજે રાજ્યમહાલયમાં
સભા બોલાવી હતી. તેમાં અરસપરસ અનેક
વાદ-વિવાદ થયા જૂના વર્ગના અને
નવા વર્ગના અંગીશ વચ્ચે વિવાદો ચાલ્યા. કેલ
પર મોહ પામેલાં કુળાભિમાનીઓને કળા દોશલ્ય
તાથી પાર્શ્વીએ સમજાવી લીધા ને આ વિકટ કામ
અતે પાર પડ્યું.

પ્રતાપસિંહજીના પટાવત તરણુ યોધા હૈં
ગજેંદ્ર સિંહને તેની રાજ્ય સેવા ને રાજ્યમકિતના
શિરપાવમાં રાજ્યકન્યાનું ધનામ આપવાનું સર્વા-
નુમતિ હરાવ્યું. તેના સમાચાર બાલાદાર સ્વારની
મારફતે તરણુ યોધાએ સાંભળ્યાં, ત્યારે તેને
મંપ્રુણ સંતોષ થયો. સ્વર્ગ મુખનાં તેને સ્વપ્નાં
આવતાં હતાં, તે હવે સાચાં પડ્યાં, તેમ પોતાના
સ્નેહીને બગદલગીરી કરીને પોતાની આંખમાંથી
હીંચી પાડ્યો.

આ શુભ વાર્તા મણિપુરમાં વાયુ વેગે પ્રસરી
ગઈ તેથી ધણાંકને આશ્ચર્ય લાગ્યું ને ધણાંકને
આનંદ થયો. લગ્ન દિવસ નક્કી કરવામાં આવ્યો.
રાજ્ય મંદિરના વિશાળ ચોકમાં મંડપ બંધાયો
ને મંગળ લગ્ન મુહુર્ત બેગીઓ પાસે બેવડાવ-
વામાં આવ્યું. આ લગ્નોત્સવમાં બીજાં એવાં એક
લગ્નથી વધારે કરવામાં આવ્યો.

સરહદપરના પ્રાચિન કિલ્લાના વૃદ્ધ સરદાર
માનસિંહની માનિતી કન્યા સાથે બાલાદાર
સરદારના લગ્નનું પથ મુકરર કીધું.
બાલાદાર સરદારે હુટારાના હાથમાંથી સંરદાર
કન્યાનું રક્ષણ કીધું હતું. એ એક ચરવિર
પૂરૂપને શોભે એવું કાર્ય હતું. અને એ કાર્યથી
કિલ્લાનો સરદાર સંતોષ પામ્યો હતો. તેણે
પોતાની પુત્રી અને બાલાદાર સરદારના સ્નેહની
પરિક્ષા કરીને નિજ કન્યાનો હાથ આપવાની આ
શુભ તક સાધી લીધી, તેથી ઉત્સાહમાં વધારે

થયો. લગ્નના દિવસે આખી નગરીમાં ધામધુમ
મચી રહી. મણિપુરે સ્વર્ગપુરીનું રૂપ લીધું. દર-
બાર અર્ચથી શહેરી જનને મનમાનતા મિષ્ટાન્તો
આરોગ્યા. બ્રાહ્મણોને અને બંદિતોનો દાન-
દક્ષિણને ધનામો આપીને બહુ બહુ પ્રસન્ન કીધા.
મણિપુરના મહારાજાએ પોતાને હાથે ગજેંદ્રને
કન્યાદાન દીધું. બ્રહેવોએ “દીર્ઘાયુષ્ય થાઓ.”
એવો વર—વધુને આશિર્વાદ દીધો. પ્રતાપગઢના
પાર્શ્વીએ હાથ ધરણામાં રાજ્ય કન્યાને હાથી,
ઘોડાને, હીરા મોતીહાર અર્પણ કર્યા. મુવણના
પુર્ણોની વૃષ્ટિ થઈ. ગીતા ગવાયાં, દેવોએ પુષ્પ
વૃષ્ટિ કરી, દુહબી ગડગડ્યાં, તેણીની ગર્જના થઈ
રાત્રીએ રોશની કરવામાં આવી. આતસચાહુની
રમત થઈ. ગરીબોને અન્ન વસ્ત્ર મળ્યાં, એક સંપત્તિ
વારીયું આવે. આનંદ-ઉત્સવ મણિપુરમાં
જવાઈ રહ્યો.

પ્રતાપગઢના પ્રતાપસિંહજીને લાયક માણસોને
લાયક પુરોના લાયક ધનામો દીધાં. તરણુ
યોદ્ધાની મારફત તીરંદાજને તરણી પ્રાપ્ત કરવા-
ની ઈચ્છા નહતી; તેથી ગજેંદ્રસિંહની ભલામણ
થી ભલાને ભોળા આ રાજ્યમકત પુરૂપને ત્રાળાને
પત્રે એક ગામ બક્ષિસ કરવામાં આવ્યું, તેથી તેને
પણ તપિત થઈ.

રાજ્યકન્યા હૃદયમાં રાજ્યમાં તરણુપુર હૈં
ગજેંદ્રસિંહને સ્વર્ગમુખ પ્રાપ્ત થયું. “સ્નેહનું કુળ
વર્ગ” તે હવે તેણે સાચું જાન્યું. “કરણી એવી પાર
ઉતરણી એ કહેવત સાચી કરી. રાજ્યકન્યાના
પ્રમુખપણા નીચે રાજ્ય કારોબાર ચાલતો થયો.
ગજેંદ્રસિંહે એ કારોબારમાં ગળ્લ મારફત મદદ
કરવાનું કામ માથે લીધું. એટલે રાજ્ય ગાફ
નિયમીત પણે ગડગડવા લાગ્યું. રૂપતને મનથી
રામ રાજ્ય મેળ્યું. સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી ન્યાયના
કરનારા ન્યાયકર્તા ને રાજ્ય ચલાવનારા
રાજ્ય ચલાવતા. બાલાદાર સરદારને મણિપુર
નો સેનાપતિ બનાવવામાં આવ્યો તેથી તેણે

સેનાની સરદારી હાથમાં લઈને મણિપુરનો સંસ્થાનત્વ રક્ષણ કરવા માડ્યું. આવી શાંતિ પ્રસારીને પ્રતાપગદના પારધીએ હવે પોતાના પાયાત્મ ભણી જવાની ઇચ્છા કરી. તેના હાથમાં હવે કાંઈજ કામ રહ્યું નહોતું, તેથી તેણે પોતાના દેશ-તંત્ર ઉદ્ધારીને પ્રતાપગદનો રસ્તો લીધો. રાજ્યકુવરીને પારધીની જૂંદાઈથી લાંબી આશુ, તેના સરદારોએ અને સામંતોએ તથા પ્રજાજનોએ પારધીનો ઉપકાર માન્યો. સેનાને વિદાય કરવાને રાજ્યકન્યાને ગજેંદ્રસિંહ તથા સરદાર અને પૂરજનો દાદમાદ સહીત સરહદ સુધી પધાર્યાં. જૂદા પડતી વખતે આસ પસ મેળ્યા બેઠયા અને આનંદની સાથે યજ્ઞનો ડંકો

વજ્રકાંતીને પારધીની સેના વિદાય થઈ વિદાય કરનારાંઓ મણિપુર બેણી પાંછાં કર્યાં, અને પોતપોતાનાં કામકાજમાં પડ્યાં.

દેવની ગતિ ન્યારી છે. દેવ ધારે છે, તે કરવાને સક્તિવાન છે. “લંકાની લાડી ને થોધાને વર” એ દેહેવત મથાર્ય છે. ભાતી લેખ દર્શાવત થાય છે.

હવે આપણે રાજ્યકન્યાને અને તરણ થોદા ઉર્ડે ગજેંદ્રસિંહને સ્વર્ગતું સુખ ભોગવતાં, રાજ્ય-મંદિરમાં હુટા મુકીને રજા લઈશું.

વાંચનાર! તું પણ વૃત્ત થયો હોય, તારી પણ રજા માયું છું, રામ! રામ!

હરમીસનાં કીર્તનો

મીનાઈ મળદ —

(પાકે અર્પો જરુત્ત તથા અદુરામજ્જાની ભક્તિભાવના ગાયતો નોટિયન સાથે) કીમત આના ૪.

“મધુરિકા” —

(યાને મુઝાઈ સંગિતની રંગીત રચના તરજુમો સાથે) કીમત આનાં ૧૨.

“કથાની કિર્તન” —

(યાને ગયોમદંથી, શાહ જમશેદ અને મુદાકનું દાસતાન-સંગિત) કીમત ૪ આના.

“સગન સંગિત” —

(નંવજોત, લગનના સર્વ સગન, વરસ ગાંઠ, તથા શુભ પ્રસંગના ગાયતો) — નોટિયન સાથે- કીમત આના ૬.

“રેહબરે રોશની” —

(અર્પો જરુત્તનું જન્મ વર્તાત, એત તથા સંગિત-નોટિયન સાથે) કીમત આના ૮.

મળવાતું ઠેકાણું —

મીં હોરમસજી રોમ મીઆ,

પ્રાન રુડગો, ગાવાધા ટેક રોઃ મુંબાઈ.

ભેંસના સીંગ ભેંસને ભારી.

સોનેરી ટોળીનું પ્રાક્રમ.

એક ઢૂંકી વાર્તા.

શુભરાન માટે ખાસ.

વાંદરા ખાતે આવેલું ડાક્ટર જલસ અરહેશર નાણાવટી એલ. એમ. એન્ડ એસ નું મકાન સાદું પણ સગવડ બધું અને લગાર ટ્રીમગ્રાફ હતું. બજારને નાકે આવેલું હોવાથી લોકોનું ધ્યાન તે પહેલી નજરે ખેંચતું હતું. મકાન નવું જ રંગેલું હોવા સાથે કાળા મોટા અક્ષરોના બે ત્રણ પાંટયાં ગરીબોને ડોળા ફાડી નેવા માટેના સાધન રૂપ હતાં. મકાનનો ખાલ દેખાવ સારો હતો તેમ અંદર ખાનેથી પણ તે લગાર ભપકા બધું હતું. કોઈ રીટાયર્ડ થયેલા યુરોપીયનનાં બંગલાનું ફરતીયર ડાક્ટરે લીલાકર્મા વેચાતુ લાઇ મકાનને પોતાના વિચાર મુંજવણનું સ્ટાઇલીશ ડીઝાઇન હતું. પ્રેક્ટીસ હાલ તુરત તો ઠીક ઠીક હતી પણ આગળ વધવાનો દરેક સંભવ હતો. ડાક્ટરનો ભોળો, નિર્દોષને દક્ષતા ગેરો ન્યાં પણ જતો ત્યાં અજ્ઞ શાંતિ પાંચરી ઉત્સાહ ફેલાવતો હતો. ડાક્ટરને જોતાં જ દર્દીને કરાર થઇ જતો હતો. તે ધીરજથી હકીકત સાંભળતો હતો. ગમે તેવા લાંબા ટાહિલાની દરદાર ન કરતો હોવાથી સટાકા મારતી કોલમ્બો અને પીસાઇઓનો તે માનિતો હતો. પાલીલીલ પર નાં ચોડાં રેશમી આહકો ડાક્ટરને ત્યાં હતાં પણ દર્દીઓ મોટા ભાગ ફલુસ માધીસનો હોવાથી પોતાની જાંઘીનું જાડું ગળાવતાં કેવી મુશ્કેલી નડતી હતી તે તો ફક્ત ડાક્ટરનું જીવન જાણતું હતું.

ડાક્ટરનું સાથી માનિતું તે માતખર ધરાક લખેથી ખા. ખા. જમશેદજી દેવીસન અવારનવાર ડાક્ટરને ત્યાં ગમે ત્યારે આવી ટાહિલાં કરતા હતા. ડાક્ટર આ ચિકિત્સક ધરાકને ખુશ ખુશ રાખતો હતો કેમકે તેની મોટી જાહેરખબર હોવા સાથે મુંજાળી વેપારી બજારની હકીકત તેમજ મુંજાળ અને વાંદરાની સંસારી બાજતોની ખબર મેળવવાનું અનુષ્ઠાન હતું.

એક દહાડો તેઓ વાતોના તડાકા મારતા બેઠા હતા તેવામાં વાંદરા-માદીમ-સાષ્ટી ગ્રામ કંપનીની વાત નીકળી કે તે ચીકિત્સક ધરાકે ડેરડું ધુલાવતાં હતા.

નહી ડાક્ટર એ સાથે તમારે ચેડાં કાઢવાં નહીં!

‘કેમ?’ સવાલ થયો. ‘તમારી મરજી નથી તો પછી મોડી વાણીશું.’

‘પૈસા!’ તે શ્રીમંત ધરાક સમજાવવા લાગ્યો. ‘પૈસા આ દુન્યામાં જેમ આખાદીની નિશાન છે તેમ તે નારાનું ખીજ છે. પૈસાથી કશું પણ ઉત્તાદર્માં ખપે છે ને પૈસાની ગરમી માણસ જાતનાં બેજાને અજ્ઞ તેજ. આપે છે.....આ ગ્રામ કંપની વાણી ચોળના બહુ ઉપયોગી છે ને તેમાં મોટા નફો થવાની વક્રી છે કોડો તેની રીરો ફક્ત વિશ્વાસ પર ભર્યા જાય છે. બધી બોલ બોલા જાહેર ખબરોની છે. કુંકું ખુંકું વાંજો ખર્ચ

એમાં નાનું રોકી સાર વ્યાજ મેળવી શકે છે? કંપની સ્થાપનાર તરીકે 'બાં બાં' માણેકજી દલાલનું નામ બહાર આવ્યું છે. આ માણસ જાણે સરોવર તરીકે બજારમાં જોળાય છે. પેપરમાં ગયા રાનીવારેજ તેનો ફોટો પ્રગટ થયેલો તમે જોયો હશે. પહેલાં તો ધુમ ધડાકે કામ ચાલ્યું હતું પણ ગયે મહીને બધું ફરરર 'લુસ થઈ જનાર હતું' તેટલામાં ૨૦ બાં મંગલદાસ નયુ-બાઇ વચ્ચે પડ્યો.

‘એ ૨૦ બાં મંગલદાસ નયુબાઇ કાણ છે?’

‘એ કાંઈ અજમેર તરફનો વાણ્યો છે. જાણે કોંડીખાજ છે. વેપલો તો લાખોથીજ કરે છે પણ એના દુરમતો તો કહે છે કે હીસાબ બધો કોરે પાને મનુનો છે. એ કહેવાતો શ્રીમંત વાણ્યો હોં આવી પાળનામાં વચ્ચે પડતાં કહે છે કે લોકો ને જાણે સતોષ થયો છે વાન બહાર આવી છે કે સર મંગલદાસ પોતે આ યોજનામાં પોતાના દસ લાખ રૂપાની રકમ રોકનાર છે.’

“દસ લાખ” તે જવાન ડાક્ટર પટપટ્યો ને પોતાની ટેબલ પર મુકેલા એક સુંદર નાજનીનના ફોટો પર નજર કેદી તે વિચારવા લાગ્યો ‘ઓ ખુદા! મને એ દસના એકજ લાખ બલકે તેલું બીજા મળે તો!...ઓહ, તોજ ગુલના બાપ મને કયુસ કરી હમોને સુખી કરી ચકશે.’

“કંપનીની વિગત અઢી લાગી નવ્ય છે ને લોકોનો સેહેલ વિશ્વાસ ખેંચી શકે છે” તે ધરાકે જણાવ્યું. ‘પપુ.....આહ, હશે ડાક્ટર, કાંઈ ખોસાવવા આવ્યું છે?’

‘ખુદા ખેર કરે!’ ડાક્ટર ને થાકીને હસ થયેલો હતો તે ખરાં છુપે પટપટ્યો.

ડાક્ટર પોતાના દવાખાનામાં ગયો તેણે ઝડપથી ટેલીફોન ફાયમાં લીધો ને ઝડપથી તૈયાર થયો.

“મી. ટેલીફોન નમારી ગયુની વાનગી દરી છે, હું જાણી પાછો આવ્યો. પાલીલીવ પર રહેવા

૨૦ બાં મંગલદાસ નયુબાઇ ગુજરાતો છે ને મને જોલાવે છે...ગાડી, હોકર...એકદમ!”

પ્રાંચ મિનિટમાં તો તે ગાડીમાં પોતાના હાથરજની બેગ સાથે બેઠો ને ગાડી પાલીલીવ પર જવા ઉપડી. સર મંગલદાસ આજ બે મહિના થયાં વાંદરા ખાતેના એક એકાંત, બંધ બંગલામાં આવી વસ્યો હતો.

પેદર મિનિટમાં ડાક્ટરની ગાડી ૨૦ બાં મંગલદાસનાં બંગલામાં જઈ કબી અને ડાક્ટર બેગ લઈ અંદર ગયો નીચે ઉંઘતા એક પોર્ચએ માળપર જવાની મુચના કીધી. માળપર ચઢતાં એક એરેડો હિંદુ જવાન ડાક્ટરને મળ્યો.

‘માર બાઇ ગુઝરી ગયા!’ તે લીટ કાઢતો! ને આંખો છુછતો ડચકા ખાતો જોડ્યો.

“૨૦ બાં મંગલદાસના નમે બાઈ!” સવાલ થયો.

‘હા છ, હું નાનો બાઈ? હારકાંદાસ..... બાઈ, આજે તો બહુ સારી પેઠે હતા. હમે વાતો કરતા હતા તેટલામાં તેઓ પોતાની ખુશ્તીમાં ફરી બેઠા ને પાછા પડી ગયા. બીજી પળે બે ડચકાં બાઈ તેમણે પોતાનો પ્રાણ મુકી દીધો!’

મોત અને તે વેળાની આશ્વતો મોટો અવ બર ડાક્ટરને હતો. બાઈ જોતો બાઈ મરી ગયો હતો પણ આ બાઈને જરાએ ગમ હોય તેમ ડાક્ટરને જાણ્યો નહિ. ડાક્ટરે હારકાંદાસ તરફ ટીપ્પી ટીપ્પીને નેત્રે પથુ તે તો મોટે રૂમાલ ઢાંકી, ડાકું નીચું કરી બેઠો હતો.

“તમે દુસ્વારી રાખો. બાઈ!” તેણે તે જવાનને ધીરજ આપી. મને નેમની આગળ લઈ જાઓ... તમે સાંત રહેજો...અહાં અંકી જેની ચીજ તો નજ દશે...ઓહરાઈટ મારી બેગમાં છે. તમે બેગો બાઈ આહ! દરે કીક થયાને? આલો મને લઈ જાઓ!”

તે જવાન દરે ઉઘ્યો ને લથડને પગલે તેને આગ્રુમાંના એક એરકામાં લઈ ગયો કે જ્યાં બી-

છાના પર તે રાખ પ્રેરેલું હતું. ધોત્યાંને ચટ્ટ પર જ તે મરનાર હતો. તે મરનાર લાંબો ને ખુબર દેખાવનો હતો. મોતે કશી પણ ખરાબ અસર તેના અંદરમાં કરી ન હતી. તે અંદરે ઘણેજ શાંત ને બંધ દેખાતો હતો. તે સાથે સાથે મરી ગયો હતો ને સંદંતર ઠંડા ગાર હતો.

ડાક્ટર બેઠે તે મરનારને ખરાબ તપાસ્યો ને પછી હારકાંદાસ તરફ ફરતો પૂછ્યું.

‘એ એ આરે ગુન્યા...સંદંતર ઠંડા છે?’

‘કલાકેક થઇ ગયો!’ એ મારા નયુઆરે ની પોક મુકતો તે જવાન રડતો રડતો બોલ્યો. ‘કલાકથી પ્રધારે બી હોય મને ખરાબર યાદ નથી પણ—

‘તારે મને અત્યારે બોલાવવાનું કારણ શું?’

ડાક્ટરે અજબ થતો સવાલ કર્યો તેની ખાતરી હતી કે મરણ કલાકો આગમનનું થયું હતું. અજબ માણસની પ્રકૃતિ પર બધા આધાર રહેતો હતો છતાં કલાકેક પછી તે મરણ થયું હોય તેમ કશું લાગતું નહતું.

‘ઓ...હું શું કરું...ઓ, હું તો મરી ગયો. રે બાપ!...બાપના વગરનો થયોરે બાપા!...ઓ બાપ!...હાંય હાંય!...હવે શું કરું...ડાક્ટરે સાહેબ, હું તો મરી ગયો બે!...ડાક્ટર, તમે મરણની સરટીકેટ તો આપશેની?’

‘મને તેમ કરવાની સત્તા છે’ ડાક્ટરે બોખ્યું જણાવ્યું, ‘મરણ આગમન હું આજે જાણતો છું તો ખુશીથી તેમ કરત પણ હવે તો મને બીક છે કે મરનારની લાસ તપાસવી પડશે!’

તે સાંભળતાંજ હારકાંદાસ પોકે પોકે મુકી રોયો.

‘તમે ત્યાં એકલાજ છો?’ ડાક્ટરે અન્યથામાં સવાલ કર્યો.

‘બધા નોકરી આજે સીનિમા જોવા બાંધની રજા લઇને ગયા છે; પણ હવડાં આવશે’

‘આજેજ સમીસાંજે એ બધા ગયા એ ખરેખર કમનસીબી છે.’

હારકાંદાસે રડતાં રડતાં ડાક્ટર તરફ ટગર ટગર બેઠું. તેણે હાડકાં અંધારું ખેરવતાં કહ્યું.

‘બધા આવશે પણ મારા બાંધને શું કામના...એ મારા બાપ!’

‘હું દીલગીર છું...મારે ત્યાં ધરાકો રાહ બેતાં હશે. હું તમો માટે શું કરું?...તમો મોતે એકલા છોડવા મમલું નથી, આ પછી થોડીક સમજ આપી ડાક્ટર કર્યો.

હારકાંદાસે શી તરીકે એક નોટ આગળ કરી પણ ડાક્ટરે ગમે તેવી બહેંસ છતાં તે કશુંલ કરી નહિ.

‘હું કાંઈ ઉપાય અજમાવતો તો શી લેતો!’ ડાક્ટરે હેવટનો મુકાદો આપ્યો.

‘ક્યારે તપાસ થશે, ડાક્ટર?’

‘કાલે થશે’ ઘણેજ દીલસોજી જવાબ મર્યો, ‘તમારે પોલીસને ખબર આપવી પડશે. તમે જણાવશો ને જરૂર પડશે! તો હું પોતે લાસને તપાસીશ.’

‘તમારે તમે પાછા તો નહિ આવવાના કે?’

‘બાંધ, તમો જે દરેક ગોડવણ કરી શકતા હોવતો પછી મારું શું કામ છે?...તમારા મિત્રોને બોલાવશો ને?’

‘હાજી, હું બધાને બોલાવીશ...મારા બાંધનું નામ બહુ બધીનું છે...કેકસ, ડાક્ટર, તકલીફ તાર કરજે!’ દીલાસાના કાંઈક શબ્દો બજી ડાક્ટરે રૂપસદ લીધી.

દયાખાનામાં જતાંજ મી. દેવીસનને ત્યાં બેઠેલા તેણે બેયાં.

‘તે મરી ગયો કે?’ તેમણે કહ્યું. ‘આ મુશ્કેલી, કાલે એ ખબર દેતાંત્યાં આપણી ટ્રામ કંપનીના બાપ બંદરમાં સંદંતર મગડી જશે.’

‘કારણ?’

‘કારણ પેલાના દરા લાંબા આવશે નહિ ને!’

‘હારકો ગરીબ બાપડાઓ. માર્યાં જશે ને જેમ બધ તેમ પોતાનાં રોજ કુટી મારશે!’

“રાં બાં મંગલદાય બોરો ને લાંબો છે.”

‘કાણે ? મેં તેને નેપથો : બારો દરમે કુંબા નેવો... કાળી ચામડીનો અવમસ્ત છે ! પાંચમે દહાડે મને મળ્યા તો !’

‘તે તો પાનજા ને ગોડે છે !’

‘કેમ બને ?... બનવો બોગ છે. માણસ મરતાં અજાણ દેરવાઈ જાય છે... એમ તો મારો બાઈ મરતી વખતે...’

‘હું તે જાણું છું પશુ...’

‘પશુ શું, ડાકટર ?’

‘મને માફ કરજો, મીં દેવીસન. મારે પાછું જવું છે.’

‘ઐલાણદ, ડાકટર... ડાકટરનો ધધોળ ઐવો છે. બસા, પાછું જવાનું કાંઈ દારણ ?’

‘હું તે કાંઈ જાણીશીય.’

‘કાંઈ આપણે સાથે જાણીશું... ટા... ટા !’

... ડાકટર જાન બીજી વીકરોયાં બોલાવી મંગાવી પૂર ઝડપે રાં બાં મંગલદાયને બંગલે ગયો. દરવાજામાં જતાંજ ખખર દાદવા આવેલા પોલીસના સીપાઈને તેણે જોયો. ઝડપુ કદમે તે માળખર ગયો કે એસ્કીટાટ ચપથો એક તોફર તેને સામો મળ્યો.

‘ડાકટરને જોતાંજ તેનો ચહેરો શીકો ફય પડી ગયો.’

‘હું ડાકટર છું’ તેણે જણાવ્યું. ‘મીં દારકાંદાસ ક્યાં છે ?’

‘મોટા રોકના ઓરડામાં. કાઠને તેઓ અંદર જવા દેતા નથી... રાખી આંગળ તેઓજ એકલા છે.’

‘શું બન્યું છે તે તમોને ખખર મળી છે ?’

‘હાં... નાના રોક બહાર આવ્યા હતા તે દમેને ગમખવાર ખખર કહી, અંદર જવાની સાથ મની ફરી પાછા ત્યાંજ ગયા છે.’

‘હું અંદર જઈશું’ ડાકટરે જણાવ્યું, અને બારણું ધીમેથી કપાડી તે અંદર ગયો.

દારકાંદાસ આ વેળા આરીએ ઉઠ્યો. રૂઢી જાણે કાઠની રાહ જોતો હોય. તેમ લાગતો હતો. ઓરડામાં એક ખુલ્લો એક મીનબત્તી ઝાંખો ઉજાસ આપતી જાળતી હતી; બારી ત્યાં અધકાર હતો.

તે રાજે હજી બીજાનાં પરજ હતું.

ડાકટરને અંદર આવતા જોતાં દારકાંદાસ ચમકી ઉઠ્યો. ડાકટરે તો મનહથી બારણુંને કળદધ કુંમી પોતાના ગળવામાં મુકી. તેઓ એકમેકને હવે ડોળા ધુરકતા ઉઠ્યા.

‘દારકાંદાસ, આ તમારા બાઈ નથી’ ડાકટરે આજ્ઞાદ તીર માર્યો.

આ સાંભળીતાંજ તે જવાન ચોંટ્યો. ખરો પશુ ટગર ટગર જોતો સુષ રહ્યો.

‘રાં બાં મંગલદાય નંધુનાઈ હજી જવતા છે’ ડાકટરે ઉમેર્યું.

‘જૂ... સદંતર જૂ...’ તે દાંત કચકચાવ તો બોલ્યો ‘આ મારા બાઈ સર મંગલદાયસનું જ રાજ છે.’

ડાકટરે કમો જવાબ કર્યો નહિ.

તે પ્યાનથી સાંભળવા સાથે ડાકટરને પશુ જોતો હતો. બીજી પળ કોઈ દિવાલ પર ચઢેને ઉપર આવતું હોય તેવો અવાજ બંનેના કાન પર પડ્યો.

દારકાંદાસ હવે બાલુમાંની ટેબલ આગળ ગયો ને તેનાં ખાનામાંથી એક બરેલી પીસ્તોલ બહાર કાઢી. ડાકટરે જે તેની પહેંજ હતો ને જેની નજર ખાનામાંની બીજી પીસ્તોલ પર પડી હતી તેણે હદીમન વાપરી ‘કાણુ’ કરી સવાસ પૂછ્યો કે મનરાઈને. દારકાંદાસ બારી આગળ દોડ્યો. ડાકટરે ટેબલમાંની બીજી પીસ્તોલ હાથમાં પકડી. દારકાંદાસ પોતાની પીસ્તોલ ફગામે તે પહેલાં તેણે ડાકટરના હાથમાંની પીસ્તોલ પોતાની સામે નાંકી જોઈ.

‘જોતો ખાલી છે’ તે મનરાઈમાં પૂછ્યો. ‘જોઈશું’ ડાકટરે જણાવ્યું.

તેજ પળે કાઢીને હાથ બારીપર પડયો કે દારકાંદાસ આગળ આવ્યો ને દાંત કચકચાવતો બોલ્યો.

‘સંભાળ ! આ આવે છે તે તારો આપ તને પળવારમાં કચડી નાખશે. તેને કામ કરતાં તું જો જરાએ અટકાવશે તો પ્રમાત્માના સોગંદથી કહી શકે કું તને તેજ પળે વિધી નાંખીશ.’
‘બાહા ! ડાકટર ચીરડાગો તમારી મહોકાણું શું છે તે કું જાણતો નથી પણ મારે તે લાં રહી જોની છે.’

દારકાંદાસ ચાલત તો ડાકટર પર હુમલો કરી શકત પણ તેનામાં તેટલી હિંમત ન હતી. તે પ્રપંચી હતો પણ સામે ડાળા ધુરડી ઉભેલાં મોત ને જોતાંજ તે ઠંડોગાર થઈ ગયો હતો; અને ડાકટર !... બાહ ! તે તો આજે કાંઈ અજળ રૂમમાં આવેલો હતો. તેને મોતની ધાસ્ટીજ ન હતી. એક દલાવર અંગતો કાળા મોટી મુંછનો ને સહેજ ઉધડતા રંગનો સપ્સ અંદર આવ્યો. તેની આંખો મોંથી ગોંધા આતશ ચમકારા ભરી રહ્યો હતો.
‘દાસ, તું ક્યાં છે ?..... બતી કેમ રાખી છું ?’ તે અંદર આવતાં સમેત પૂછ્યો ‘દસ મિનિટ પર મેં તે જોઈતી. તું ક્યાં છે ?’

‘કાંઈ બીજને હયાં છે, માણેકજી રોઠ’
તે સપ્સ દવે તેઓ તરફ ફર્યો. તેની હીલ ચાલો ઝડપી ને ચપળ હતી. તેની આંખોમાં ખુન વેરસી આવ્યું હતું.

‘આ સપ્સે બોલાવેલો કું ડાકટર છું ડાકટર જાણે બોલાસો કયો ? બહા નહેરો કે આ અંધી ધમાલ ચાલી છે ?’

‘જો તારી ! એમ છે કે ?’ તે નવો આવનાર જે કાંઈજ પણ ટામવેની ચોજના વાળો ખા. સા. માણેકજી ફલાલ હતો તેણે સીપલાસ કીધી ‘બહા કહેશે કે ડાકટર ક્યારથી પીસ્તોલો સાથે રાખવા લાગ્યા છે ?’

‘બોલાસો લંચાન છે ને દાંલ બીનજરી છે’ ડાકટરે જવાબ્યું.

‘વેલ, તેમ છે. તોએ શીકર નહિ આપની લાં. લાજરીની જરૂર તથી. તમે શય તો બેયું છેને ? પધારી આવો, સાહેબજી.’

‘હું લાંથી જવાનો નથી’ ડાકટરે જવાબ્યું. ‘હું જોઈ છું કે તરો હથ્થાર વગર છેલ. મા. રી માસે પીસ્તોલ છે તેનો ઉપયોગ હું કરું તો આ તમારા દારકાંદાસ પોતાની પીસ્તોલનો. ઉપયોગ મારા પર કર્યા વગર રહે નહિ; એટલે હવે બંને એક સરખી દાલતમાં છીએ. બહા, બંને કહેશે કે તમારી શી મતલબ છે ?’

‘માણેકજી રોઠ, એઓ પામી ગયા છે !’ દાસે પોતાના કિસ્તાદના કાનમાં કહ્યું.

‘અમારા !’ દાંતો વચ્ચેથી કચકચતો અવાજ નીકળ્યો.

‘હું જોઈ છું કે તમે મરણની ખબર બહાર પાડવાની ખાસ કરીને દોડાદોડી કરવામાં આવી છે. બહા, આટલી બધી ઉતાવળ શા માટે ?’ ઉસ્તાદ અને એસો બંને એકમેકને જોડા લાગ્યા. ત્યાંથી તેમની નજર શય પર ફરી અને તે પછી માણેકજીના દાવપેચ ખેલવા માંડ્યો.

‘બાબા, બંને લે. તમે કાંઈ ઉત્તુના પટ્ટા નથી કે—’

‘ચેક્સ’ ડાકટરે જવાબ્યું.

‘તમે જોતા હસો કે લાંની તમારી હાજરી અણગમતી છે’ ધીમે સીપલાસ થયો.

‘એ સા—તું ગણું બચડી નાંખો !’ દારકાંદાસ બરાડ્યા.

‘ચાલ, ચાલ, છોકરી... એ શું વાત કરે છે !’ ઉસ્તાદે એલાને શીખ આપી.

‘વાજબી કહ્યું’ ડાકટર બોલ્યો. ‘મારું કામ કરી શકે તેમ નથી.’

તેજ પળે બારણું ઉધડ્યું ને રૂમને હુમલો જોવો જોડા ને કાળા ચામેડીના કદાવર હિંદુ ત્યાં આવ્યો. મી. ફેવીસનના કહેવા મુંજવેનો આ નવો આવનાર હોવાથી ડાકટરે તેને શોધી મંગલવાસ તરીકે ઓળખ્યો.

‘કેમ, એ શું છે રે?’ તેણે સવાલ કર્યો.
‘બાપ, તમે નોકરીની નગરે તો પડયા નથી
ને? તમે તો પરસોડવાસી થયા છો!’ હારકાં
દાસે જણાવ્યું.

‘માણેકજીઆએ હવે ટુંકામાં બોલાસો કર્યો કે
રાં બાં મંગલદાસે ખાનથી ડાકટરને જોવા
માડ્યો.’

‘એસો, શેઠ, એસો’ મંગલદાસે ધમિથી
કહ્યું. ‘ચાલો અથા બેસી જાઓ. આખી રાત
હવે કોના આપની છે?’

‘તેઓ બેઠા પણ માણેકજીઆ છેડાઇ પડ્યા.
‘મારે આખી રાત કામ છે. દરેક મળ જો.
અમ બરો છે.’

‘ત્યારે, તમે તમારું કામ કરો, બાપ!’

‘ઝોરડામાં અધકાર હતો પણ મીનજતીના
માંખા પ્રકાશમાં ત્યાં શું થયું હતું તે ડાકટર સ-
હેલ જોઇ ચકતો હતો. માણેકજીએ તે મુઠડાના
કપડાં કાઢી નાંખ્યાં ને એક ગાદર લપેટી તે જડ
થપલાં ચરીને ખભે ખાધું અને ખારી વાટે નીચે
ઉતરવા માંડ્યું.

ડાકટરે ખારી આગળ જતાં જોયું તો દોર-
ડાંતો એક કામ ચલાવે દાદર હતો જે પર થયે
તે સંપત્ત નીચે મુમ થઇ ગયો હતો. પીડ પાછ-
ળથી રમે દુમરો થાંપ કરી ડાકટર કર્યો તો તેણે
તે જાંને દિંદુએને પોતાની તરફ ટગટગર ડીક-
તા જોયા.

‘હવે એસો શેઠ’ મંગલદાસે જાણની લપ-
સાથી આવી. ‘તમે ડાકટર છો ને વળી જવાન છો
એટલે કહુસ મદીસજ હશે. પેસાની તમોને જરૂર
છે ને? વાર, કુન્યા ક્યાં પેસા વગર છે. પેસાથી
મન ગમતી બેરી પરખાય છે ને
સાહેબું સખ મેળવી શકાય છે. વેલ, તમે જે
રાજ હોવ તો સેવક તમોને બે પેસાનું મોડું
જોવાનું મને એરી દાસતમાં મુકવા તૈયાર છે!’

‘બોશ... પેસાની કોને દરકાર છે?’ ડાક-
ટરે તંગડી ઉંચી કીધી બે કે તેજ વેળા તેને
યાદ આવ્યું કે ગુલના બાપે તેની પાસે દસથી
પંદર હજારની રકમ થતાં તેમને પરણાવી આપવા
કહ્યું હતું હતું.

‘એ હેલેહે, શેઠ! એમ ન કરો!’ તે જાંબોનો
આધેલ હસતો હસતો બોલ્યો, ‘અરે શેઠ, પેસા
તો આ કુન્યા છે. પેસે માણસ હવે છે ને અમર્મ
થાપ છે ને પેસે તે હિમતી અને હલાપણું ભર્યો
બને છે. પેસા વગરની છંદગી તુચ્છ છે. પેસાના
મહેતાબજે પેસાની દરકાર કરતાં નથી પણ
એકવાર તેમને પેસા મેળવવા દ્યોને પછી જુઓ...
વેલ, ડાકટર, હું તમો સાથે સદંતર જોડોને
બોલો ચંનાર છું; કેમકે’ તેણે હસીને, ઉમેર્યું,
‘મને તેમ કરવાની ફરજ પડે છે!’

‘વેલ હુકીયર પ્લીઝ’ એક ગિાનટ દમ
ખાયા થોળી તેણે ચલાવ્યું. ‘વાંદરા-માદીમ-
સાધિ’ ટ્રામ કંપનીની ખજર તો તમે જાણી
દુરોજ. આ કંપનીના સ્થાપક મારો મિત્ર ખાં
ખાં માણેકજી દલાલ છે. તેના શેરો તરફ પહેલાં
તો સાધારણ સ્થિતિવાળાઓ સારી સંખ્યામાં
ખેંચાયા હતા પણ પાછળથી શેરોનો વિશ્વાસ
ઢી ગયો. તેમાંમાં આ સદાસમાં ખાં નામ
જોડવામાં આવ્યું. ડાકટર, તમે દવા આપી શકો
એટલે ખજારની ખજર તમોને ડોપજ નહિ.
ખાં નામ દરેક સદાસ સાથે જોડાય છે અને
એ ખુરી વાન જણાયલી છે કે સંધર કંપની
વગર હું કોઈ સાથે સંબંધજ રાખતો નથી.
વેલ, આ કંપનીના શેરો વૃદ્ધ દમ સદાસ
વિનાના હતા પણ મારાં નામની ગરજને
ને ધમ જાહેર ખજારની કસમને જડ સારી દાસત
પર આવ્યા છે. દમોને એટલું જોઈતું હતું. લોકો-
ની આ શેરોપર તૃપ્તિ પડે છે ને કે હું તો
હજી જોડાયો નથી અને વેલ, તેમ જવાનો મારો
વિચાર પણ નથી કેમકે આવતી કાલે સદાસ

પેપર ખોલતાં, લોકો મારાં મરણની ખબર જાણ્યો.

એને હાં તે કહેવાતો શાહ સોદાગર કોર પછે હસી પડ્યા.

હું મરી ગયો છું તેની ખબર સંપેરેને મળી ચુકી છે. આવતી કાલે બજારમાં ગમરાટ ફેલાઈ જશે ને શેરના ભાવ ગમડી જશે. મધ્યમ વર્ગ હંમેશાં ગામડે બની જાય છે તેમ આ વેળા ગમરાટ જે આવે તે કાલે તે પોતાનો શેર વેચી નાંખશે. બે એક દિવસ ગમરાટ આવું રાખી મારો આ ખીરાદર બહાનું નામે ખરીદશે. શ્રેષ્ઠ દિવસ પછી પેપરમાં ખબર આવશે કે નાહક પ્રગ્નને બનાવવામાં આવી હતી. તમે સમજી ગયાને શેડ ? હમોને પ્રગ્નના વીચ સાંખ તો મળી ચુક્યા છે આ વીચ લાખના શેરો હમો પાછા એકાદ બે લાખમાં કાઢી લઈશું. કંપની બોટમાં કામ કરે તેમ છે જ નહીં. ધારેલી રકમમાં શેરો મળી જવા બાદ હું કાળકામના ભુતની પેઠે બહાર આવીશ ને મારાં બધાં નામ સામે એવાં પાંતડી ચેડાં કાઢ્યા માટે હું ધુમ ધકાકા કરી ફુવાને સંપ્રદાયી આંત્રી નાંખીશ. તે કાકડર તો આ પ્રંપચ ક્યાહને સાંભળતો બેઠો.

તું જે હુશીયારીથી કામ કરશે તો તારો બેઠો પાર ઉતરશે તેણે તે બંધા જવાનને કુસલાવ્યો. આવતી કાલે તપાસ થનાર છે તે? ત્યાંને તુતારી અંગત ખાતરી ને સહી આપશે તો શાં બાં મંગલદાસને સાંજનાજ સહેલાઈથી કુંકી દઈ રાકશે.

શું આપશે... રકમ જણાવો? કાકડર લાલ ચના લોખમાં લપટાંતો બોલ્યો. બહાલી ગુલનો ચહેરો તેની નજર સામે આવી જાય તેને ઉશ્કેરતો હતો.

સહી કરવાની ખાતરી આપવા તું કમુલશે તો કાલે તારા નામે બેંકમાં પાંચ હજાર જમાવશે ને ખીજા વીસ હજાર એક મહીનામાં તારે નામે હરતે હરતે જમાવશે— પછું જોખમ.

સંભળ. મંગલદાસે જોયું કે બિલ્કુ બરાબર દાવમાં ઉતરી હતો એટલે કાંઈક ગંભીર બનતાં તેણે કહ્યું જોખમ કાંઈ ઝાઝો મને જણાતો નથી. માલોકલ જે રાખ ઉપાડી ગયો છે તે આજે મરણ પામેલા એક દિવસ છે. તેની બેરોમિ પેસાની લાલચ આપી આ મુકદ્દમ ખરીદવામાં આવ્યું છે. તેને મારો કપડો પહેરાવી હાં રાખવામાં આવ્યું હતું. હાલ તે પાછું તેને મોકલે લઈ જવામાં આવ્યું છે કે જ્યાંથી તેને સહવાર ના દાટવા લઈ જવામાં આવશે. આ મુકદ્દમ આજે જ દટારો એવી ગોઠવણ થઈ છે. દાટવા પછી એક કલાકે તે પાછું બોદી કદાશી ને હયાં લાવી ફરી પાછું તેને શાં બાં મંગલદાસ તરીકે એળખાવવામાં આવશે... અસળળ જોખમ તો છે ખરી પણ તે જીવ જોવા નથી. જીવી રાખ્સ મને એળખતો હશે તેને આ મુકદ્દમ બનાવવામાં આવશે જ નહિ. પોલીસને પણ હાથમાં લીધી છે ને મારા નોકરોને પણ દુર કર્યા છે. માંજના, મારા રાખને બાળાયાતો તમારી સહી ને ખાંતીથી હુકમ થશે કે મને કુંકી મુકવામાં આવશે... મને હવડાં મકામમાં આવનાં, બહારથી મારાં મરણની ખબર જણાવવામાં આવી હતી.

કાકડર તો સુનો સાવજ બની ગયો પણ તે અતલ્લમ અતલ્લમ તો એત અતલ્લ બેનો રૂપ રૂપ હોક મટમટાવીને બોલતો હતો.

તમે તમારા માધને સંડોવો? સંચાલક યયો

બાઈ સાથે મને સાડું ક્યાં છે? હમે તો આજે વળેનાં મરાયલા છીએ. મારો બાઈ તો હાલ હમારે દેશ છે. હું બહારથી જીવતો પાછો ફરીશ ત્યારે મારા બાઈપર બરાડપર બરાંડ પાડી શ ને કોટમાં વટીક બેઝીસ પણ તે એલીબી પુરવાર કરશે એટલે બટમાશીનો હું ભોગ થયો હતો એવું માની લોક પોતાની મેળે દપટ પાંડો બહાર આવ્યા પછી મારો વિચાર એકાદ બે વર્ષ શુરોપ અમેરીકાની સહેલે કરી આવવાનો છે.

ડાક્ટર હચુપચુ થયો. તે બેસાનક લાક્ષ્ય તેને સારે સાદું ટુંસલાવવા લાગી.

“પચીસ હજાર રૂપિયા !” તે હાથ મસલતો બોલ્યો.

“હા, જો તમે ખાતરી આપી સહી કરો તો એ રકમ તમારીજ છે. વેલ, એક ચીજ ગાંઠ રહેશે કે તમારે જે તે હંવડાંજ નક્કી કરવાનું છે કેમકે મારે આજ રાત્રે ગોઠવણ મુજબ લાંથી ફરકાજ નીકળી જવાનું છે.”

“માણેકજી દરી પાછો બારી વાટે અંદર આવ્યો ને ડાક્ટર વિચારના વમળમાં વિંટલાયો. તેના જીવનમાં જળરી લડત ચાલતી જણાતી હતી.”

“આ તમારું ગદ્દુ દડદડતું ઠાવતું છે !” તે આખરે બેલી કહ્યો. “તેમ ચતાં હજારો પાંચમાસ થશે !”

“પચુ તને પચીસ હજાર મળી ચકશે ને ? એટલામાં તું લાડી ને વાડી મેળવી ચકશે !”

“હા, તેમ કાંઈ છે ખરું !” એ રકમ આવતાં હું પેરણી ચડાંચ !” ડાક્ટરે એકરાર કરી દીધો. ધડાળખમાં દશનોં દકરો પડ્યો. મંગલદાસ હવે ઉઠ્યો.

“મારે જનું જોઈએ” તે બગડ્યો.

“તમારી બેગ નૈવાર છે” દારકાદાસે જણાવ્યું. મંગલદાસે કપડાં પહેવાં અને હવે જતાં હમો. માણેકજી પચુ હમો થયો. તેઓ ડાક્ટર તરફ કરડી નજરે જોવા લાગ્યા.

“બોલો બસા” મંગલદાસ હવે કાંઈક બીજાવાતો. ચીચવાયો. “મારે જાર વાગતેના મેલ પકડ્યો છે. વાં રહેવામાં માલ નથી. બોલો, શું કહો છો ?”

“કચુલ કર, પોપી, કચુલ કર !” માણેકજી તરફથી. તેનો ચહેરો વિભાગ જાના જેવો થઈ ગયો હતો.

ડાક્ટરે જોયું કે તે જળરી આક્રમમાં આવી

ગયો હતો. તે ના પાડે તો તેને જીવતો છોડવામાં આવે તેમ નહતું. બધા જોતાં તે જામત થઈ ગયો ને કુનેદયી કામ લેવાની તેણે જરૂર હોવાથી તે મીઠાસથી બોલ્યો,

“હું એકદમ કચુલી ચકતો નથી. મારે વિચાર કરવો જોઈએ. તમારે હયાંથી બહાર નીકળીજ જવું હોય તો મારે દવાખાને કેમ નહિ આવતા ?”

“તું એકલોજ છે કે ?” માણેકજીએ તરડાં ધન પૂછ્યું.

“હા” કંડે કહેજોના જવાબ મળ્યો. “મારો નોકર તો ક્યારનો સજી ગયો દરો.”

તેઓએ હવે હુસહુસ કરવા માંડી.

“બોલરાઈંટ ડાક્ટર” મંગલદાસે નરમ જનનાં કહ્યું. “તમે સીધા લાંથી જાઓ. નોકરો તમોને જીએ તેમ કરજો. હમો માણેકજી સાથે બારી વાટે આવીશું ને ગલીને નાકે તમોને મળીશું.”

ડાક્ટર ઝડકુ કદમે બહાર પડ્યો. નોકરોએ રોકના સમાચાર પૂછ્યા પચુ કશો જવાબ આપ્યા વિના તે ચાલ્યો ગયો. બહાર તેની ચિકટોવાં ઉંબેલી હતી તેને પુરતું કામ આપી રૂપસદ કીધી અને વિચાર કરતો તે તે ગલી તરફ ચર્ચો. તે હજી બહુ કચુપચુ હતો.

ગલી આગળ મંગલદાસને માણેકજી તેને મળ્યા અને જાંને વચ્ચે રહી તે ચોતાને દવાખાને ગયો. રસ્તામાં ચાલતાં તેનાં ગળતામાં તેનો કાથ ગયો અને ત્યાં પડેલી પીસેલા ધ્યાનમાં આવતાં તેને કાંઈક સંધ્યારો મળ્યો, તેની ખાતરી હતી કે જો તે તે કાવત્રામાં ન જોડાય તો તેને જીવતો રહેવાનો કશો ચાન્સ હતો નહિ.

બારણું ખોલી તેઓ અંદર પેલાં ને ડાક્ટરે માળપર ચડવા માંડ્યું.

“માળપર કાં ?” માનેકજી તરડાયો.

“કેડિ આ મારો ખાનગી એરારો અને બહુ

પવિત્ર છે ! હાં હું કાળું મોઝું કરૂં નહિ !
ડાકટરે હસીને કહ્યું.

તેઓ ખાળપર ડાકટરનાં પુત્રાનાં આરડામાં
ગયા. ડાકટરે વ્હીસ્કીની ડીઝન્ટરને થોડીક ખીસ્કી
તથા સોડા ને ગ્લાસો મુક્યાં કે તે બે દયાહિણીઓ
આઠ આઠ આંગળી પોતાનાં મુકાં ટસાં ગળાંમાં
હોમી પોતાનાં તન બદનને અસાધારણું ગરમી
આપી.

એક પછી સુધી તેઓ ચુપ રહ્યા. તે પછી
સર મંગલદાસે આગળ આવી કહ્યું.

ડાકટર, હવે તમે સમજ્યા હશે કે આપ-
ણો મામલો રાંચે આવી ગયો છે એમાંથી છટકવું
મહાશ છે. બોસો, હવે શું કહો છે તેની પીસતોલ
ટપ્પણ પર હંતી. ડાકટરના મનના વિચારો પામી
જતાં તેણે કહ્યું, 'ગમવામાંથી મહેરબાની કરી
ને હાથ બહાર કાઢો !'

તેજ પગે નીચેનો ચંગ જોશમાં વાગ્યો.

'નહિ' માણેકજી બરાડ્યો. 'ના જાઓ.
તમારો નોકર મુતેલો હશે તો કોઈ કમળખત ચંગ
ફોડી ફોડીને જશે !'

'કોઈ ધરાક હશે, જરૂર વગર રાંચે આવે
નહિ.' ડાકટરે તકરાર લીધી.

'નહિ તો તમારી છુપી ઇરાદતથી આવતો
કોઈ મદદગાર તો નથીને?' મંગલદાસ ખખભ્યા

'તમે માંથી એકજણ મારી સાથે આવી
ખાતરી કરો' ડાકટરે સુચના કરી. 'ચંગ વગાડ્યા
કરશે તો મારો નોકર છડીને મને તેડવા હાં
આવશે.'

'તેમ છે તો માનેકજી તું એમની સાથે જ
હુકમ છુટયો.'

તેઓ બંને નીચે ઉતર્યા.

'ડાકટર, ખખરદાર..... કોઈ દાવ પેચ
ચાલશે નહિ !' માનેકજીએ ઉતરતાં ઉતરતાં
ડાકટરને ખખડાવ્યો.

ખાણ્યાં ઉપાડતાં તેઓએ એક પારસી બાલુને

અંધ દુડેટ ડરેસમાં સબળ થઈ અધીરાધથી રાહ
જોતી જોઈ. બહાર રસ્તાપર તેણીની ગાડી
હોલી હતી.

'જાલ' તેણી ડાકટરને જોતાંજ પુકારી.
'ગુલ !' ડાકટરે અજબ થતો બોલ્યો 'તું
હાં..... હવડાં !'

'તારી સાથે કાણ છે?' તેણી 'દયામણી
અવાજે બોલી 'હુ—હુ—મારે તને કાંઈ
કહેવું છે.'

'મારી બવિધ્યની વાછે' ડાકટરે ધીમેથી
માનેકજી જણાવ્યું કે તેણે તરત જણાવ્યું.

'તેમ છે તો તમે મળો. હું હાંજ થોળીશ' ડાકટર
ગુલને લઈ પોતાનાં આશીસ રૂમમાં
ગયો ને માનેકજી આ ડાકટર પોખાર ગણે નહિ તે
માટે દરવાજા આગળ કરારને છવે પુરસી બેઠો
બેઠો ને વિચારવા લાગ્યો.

'આહ ! એ પોરી વખતસર આવીહ. એને
કબુલ કરતાં હવે વાર લાગશે નહિ ! નંસીબ દેવી
હોમને ખરેજ મદદ કરે છે. ડાકટર જરૂર સંતોષમાં
ઉતરવાનો !'

એકલાં પડતાં તે વહાલાંઓ એકમેકને વળગી
પડ્યાં ને બે મિનિટ સુધી—આહ ! તમેને તેનો
અનુભવ હોતો જોઈએ.

'હું તો વાડપાવાળાને ત્યાં જમવા ગઈતી
ત્યાંજ મેં જણ્યું કે ખીયારા પપા એકદમ ગરીબ
થઈ ગયા છે. પપાતો ખીયારા ઘરે ગયા છે.
પણ મને એન નહિ પડવાથી તને મળવા
આવી છે; તું જાણેહ ડીઅર, કે પપા પેસાની
બાજતમાં સખત છે પણ નસીબ રહ્યું તે કોઈએ
એવનને સટો કરવા સમજાવ્યા. તે ટાવે કંપની
ના સેરોતો મોટા સટો કીધો. કલાકકર તેમને
ખખર મળી કે તે કંપનીને ધરખમ મદદ કરવાની
આજ્ઞા આપનાર રાં બાં મંગલદાસ નયુભાઈ
ગુજર પાંખ્યા છે. તે સંભળતાંજ પપાએ માથું
ફટ્યું. તેનાં મરણથી પપાને શું શુકશાન થાય તે

હું સમજી શકતી નથી. અત્યાર સુધી પપાએ તેને ગરીબાઈને લીધે ના કહ્યું હતું પણ હવે હમે ગરીબ થયાં છીએ એટલે હું જાણીને—

‘ગુલ’

‘ઓ હવે હમે શું કરશું ? પૈસા ગયા તો બર જહાનમ પણ—’

‘ગુલ ! મારા જાન ! હું ઇચ્છું કે તને ક્ય-ડીબચડી મારી કસોથી તને ગુંગળાવું...પણ હાલ તેવો સમય નથી. મારે થોડી મિનિટ લગાણ વાત કરવી છે. સાંભળ મને એ ટ્રામવેના સડૂની ખખડ મળી છે. મારા ધારવા સુજન ગરીબ વર્ગ સપડાવાનો છે.’

‘પપા પણ તેમજ બોલ્યા. પપાનો તો વિચાર ન હતો કે પણ આ મંગલદાસની મહોડાણ મંગલદાસે તે પપા લલચાઈને ખાડામાં પડ્યા.’

‘ગુલ, આવતી કાલે મંગલદાસનાં મરણની ખબર બહાર આવતાં જ બજારમાં ટ્રામવેના રોરો ગગડી જશે ને હજારો ગરીબો તેમજ તારા પપા જેવા બીજાઓ પાપમાલ ચક્ર જશે !

‘ગરીબ બીચારા ! ખુદ તેમને બચાવો !’
‘કાકર તો દોઢ પીસતો વિચારમાં પડ્યો હતો. શું કરું તેના તે કાવપર આવવા માંગતો હતો.

‘ગુલ, પપાએ મારી પાસે દસ હજારની રકમ રાખીને સારી સારી પરચુરસી આજના કપડાં છે ને ?’

‘હા...પપુ દસ હજારની રકમ ને ?’

‘દસ હજાર !’

‘જરા વિચાર કર ’ તે જવાબ આપતું વહેરે બોલ્યો. ‘ધાર કે મારી પાસે દસ હજાર ન હોય છતાં હું પપાને આ સહાના પંજમાંથી બચાવું તો તેઓ આપણને પરજીવશે ?’

‘જર...પપાને જર સમજાવીશું !... મારા જાન !’ તેણી તેને વળગતી કરગરી. ‘ઓ મારા જાન...તું શું પપાને બચાવશે ?...ખુદ

કર ને તેમ બને !—તેમ ચાપ-તો પપા ના કહેશે તો હું બહોંસપર લગન કરસ—તું જેવો બચો, બહોંસને પ્રમાણિક બીજો કાણ છે ? તારી ભલામી, સચ્ચાઈને પાક નીતિ—રીતિ. માટે તો હું તને અખંડ આરથી ચાહું છું !’

અને તેણીના હોડો તેના હોડો સાથે વળગતાં જ પૈસાનો લોભ ઉડી ગયો.

‘સાંભળ, મારા જાન’ તે હવે બોલ્યો ‘અને મને કશોએ સવાલ પૂછતો ના. તે મને ખરેખર સ્વર્ગ બતાવ્યું છે. તું અહીંથી જલદી જા ને તુરંત પાછી ફર. ગાડી દુર રાખજે ને પછે ચાલીને આવજે...બહારના દરવાજાની આ મારી કુચી તું રાખ...માજપર મારા ગોરડા આગળ આવી તેનાં ખાકરામાંથી જેની વાતચીત થતી હોય તે સાંભળજે. તે સાંભળ્યા પછી તું ઉતરી જજે ને પપા તથા તેમના બે એક મિત્રાને લઈને લાં પાછી આવજે. આ સાહેબોને રીતેશ્વર સાથે લાવવા જણાવજે.

‘બરાબર સાડા અચ્ચારને સુમારે બધા અહીં હોય તેમ કરજે. હવે, જા...જરા થ્યાપણ મોંઠે કરજે ને રહતી હોય તેમ આખ પર રમાલ રાખજે.’

તેણે જેવું બારણું ખોલ્યું કે તેણે માણેકજીને અધિરો પડી તેઓ તરફ આવતાં જોયો. તે કોઈકી પ્રોતાત્ત બહાણતી સુચના મુજબ આંખે રમાલ દાખી ઉચકાં ખાતી બહાર ગઈ ને કાકર-રો અવાજ માણેકજીને સંભળાયો,

‘નહિ, ડીપર, તારે આવવું નહતું. આટલું થયું મોટે કદી તારે આવવું નહિ.’

બહાર જઈ કાકરે તેણીને ગાડીમાં બેસાડીને હાથ દાખી તેણીને ચેતાવી.

‘કાંટું બાવડું છે !’ કાકર અંદર આવતાં માણેકજીએ દોઢ મટમટાવ્યો. ‘તમે કેમ પરજીવના નહિ કાકર ? કાકરે તો ખાસ કરીને પરજીવન જોઈએ.’

‘પૈસા ક્યાં ચૂલામાંથી લાઉં!’ ડાક્ટર કડવાસથી બોલ્યો.

‘આ શું પચીસ હજાર મળવાના છે તે!’

‘બાહ!.....મને લલચાવો ના!’

‘ડાક્ટર...ડાક્ટર, મોની જા...એમાંજ કામદો છે...તને ચુપ રહેતાં અડચણ શી છે? પૈસા લેને તારી માનિતી બહાલીને પરણી આવ!’

‘આહ! હું ક્ષિયું છું કે તેમ કરું!’ ડાક્ટરે અર્ધ કમ્પુલ કર્યું.

માળ પર ચઢતાં માણેકજીબાનો જીવ ખુશ થયેલો જણાયો.

‘કેમ? મંગલદાસનો તારો થયો.’

‘ડાક્ટર સાહેબ અડધા કમ્પુલ થયા છે’ માણેકજીએ જણાવ્યું.

‘અડધાથી વધારે!’ ડાક્ટરે જણાવ્યું.

ફરી પાછી બહીરની બાટલી પાસ કરવામાં આવી. ડાક્ટરે નામને ખાતર થોડો લીધો પણ તેમના પકડેલાંઓએ તો ધરાધરા ધનસાદ આપ્યો.

ડાક્ટર આતુરતાથી કાંઈક સંભળવા માંગતો હોય તેમ જણાયો. ગાડીનો સહજ અવાજ તેના તલ્લ કાનો પર પડ્યો.

‘બારણું કોંઠે!’ ડાક્ટરે ફરમાસ કરી.

‘બીહે છે?’ મંગલદાસે અનકા કીધા પણ તેની ઇશારત થતાં માણેકજીએ બારણું ટાંક્યું ને ત્રણે ખુરશી ખેંચી બેઠા.

ડાક્ટરે બારણાંની નજીકમાં જાંબા લીધી. મંગલદાસ પોતાની પાસે ટેબલ પર પીસ્ટોલનો થોડો ચડાવી મુકીને બેઠો.

“અને હવે મહરમો” ડાક્ટરે સહેજ મોટા અવાજે બારણાંની બહાર સંભળાય તેમ બોલવા માંડ્યું. ‘મારે નક્કી વિચારપર આવવા માટે આ બનાવની વિગતોનું પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર છે. તેમ થતાં શા કારણે હું તમો સાથે બેઠાઉં તે નક્કી કરવાનું મને બની આવશે.’

તમો શેઠ રાંઠ બાં મંગલદાસ નયુભાઈ છો અને; આ શેઠમા બાં સાં માણેકજી દલાલ છે કે જેઓ વાંદરા-માહીમ-સાપી કામને કંપનીના સ્થાપક છે. રાંઠ બાં મંગલદાસે જાહેર કર્યું કે તમારી આ યોજનાને તેઓ દસ લાખની ધરખમ મદદ કરનાર છે. આ જાહેરાતથી મીં દલાલની યોજનાને મોટું રૂપ મળ્યું છે. હવે તમે બને વચ્ચે એવી ગોઠવણ થઈ છે કે જેની રૂએ તમે મંગલદાસ ગુજર પામ્યા છો. આ વિગત જાહેર થતાં તમારા શેરોના બાવો ગગડી જશે અને તમોને તમારાં કોષ્ટક પ્રજ્ઞાં મારફતે એકી કીમતે પાછા ખરીદી લેવાની તક મળશે. ખરીદી પછી મંગલદાસ જીવતા થશે પોતાનાં નામ સાથે આવાં ચેડાં કાઢવા કોષ્ટકને કોર્ટ વટીક ખેંચશે. મંગલદાસ જીવતા છે એવું જાહેર થતાં કંપની ના શેરોના બાવ પાછા રેંચે જશે એટલે તમો તમારા શેરો મોટે નફે વેચી શકશો, અને ગરબા સહજમાં લાખોનો તડકો મારી જશો.

“તમે કોષ્ટક મુદ્દું ખરીદ્યું છે જેને મંગલદાસ તરીકે આજખાવવામાં આવશે. મારે તમારાં મરણની સરટીફિકેટ આપવી પડશે કે જેથી તમો પર ચૂંચણાં પડતાં અટકે, મારી સરટીફિકેટને આધારે તમે સાફ સાફ છટકી જઈ લાખોનો તડકો મારવા માંગો છો. મારી ચુપ્પી દીની કિંમત તરીકે તમો મને પચીસ હજારની રકમ આપવા કહ્યોહો. આજ વિગતો છે ને?”

‘ધરાધરા’ કહ્યું.

‘પણ ડાક્ટર એ બધાં ટાહેલાંની શી જરૂર છે?’

‘જોશરાહટ’ ડાક્ટરે કહ્યું. ‘તમારી જાણે એવીજ ઇચ્છા છે તો વધુ બોલવાની જરૂર નથી. મારે જે કહેવું હતું તે મેં કહ્યું છે. પચીસ હજારની રકમ કોંઈ નાંખી દેવા જેવી નથી. હું કમ્પ્યુલ કે તમે તેમાં કોંઈક વધારો કર્યો હોત...શીકર નહિ હું તમો પર વધુ દબાવ નથી કરવા માંગતો. વેલ,

મંગલદાસ આપણેટલાક બાદ દિવસ પાછા ફરવા માંગી છે ?

‘ચોથે કે-પાંચમે દિવસો’ તે નાતરસ વડે હસી ને બોલ્યો.

‘પેપરોમાં હમો બહુરે કરીશું’ કે એઓ તખ્તને સર નીકળી ગયા હતા, એટલે ‘કોઇ પણ પેપર એમના વાંચવામાં આવ્યું નહતું’ તે શેકના પુછાંએ બોલાસો છો. ‘એમ અવારનવાર ચોડા દિવસ એકાંત વાસમાં મુંઝવણની એમને તબેદ પડેલી છે. પેપરોમાં એમનું જીવનરતાંત આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં આ બાબત ખાસ કરીને દર્શાવવામાં આવી છે.’

‘ડાક્ટર પણ આ સાંભળતાં તે કંગાળોની સાથે હંસી પડ્યો. આરડામાંનાં ધડીપાસમાં અચ્ચા રતો ટકારો પડ્યો.

‘આસો, હું હવે જલદી જલદિ’ મંગલદાસે ધડીપાસ તરફ જોતાં જણાવ્યું. ‘મારે બહાર વધુ દેખાવ આપવો નથી. કાંઈની બાબતનો ખોલાસો થયો ન હોય. તો તે હવડાંજ કરી દેવો.’

ધડીપાસી વિગતો બહાર આવી. તકરારમાં અડધો દલાક નીકળી ગયો. તેમની વાતો પુરી થાય તે આગમજ આરણ્ય પર ટકારા પડ્યા.

તેઓ ચોંક્યા. મંગલદાસનાહતો હાથ પીસ્તોલ પર ગયો પણ પોતાની બેરફારી પર હસી તે કાંઈ કશુંક ચર્ચા નેવા લાગ્યો.

‘મારાં-મમ્માં, હશે !’ ડાક્ટર પટપટ્યો. ‘બીચારાનો જીવ મારી પર બંધ છે. મને કોઈ કરો નહિ ત્યાં તુલીક પોદરો નહિ. મારાં મમ્મા તે ખરેખરાં મમ્માં છે... એવાં માય તો કાદનાંજ થાય... મારે આરણ્ય ખોલતુંજ પડશે. એક રા-હટ... મમ્મા... હું આવ્યો... આરણ્ય ખોલુંજ... એ તો મારા ફેન્ડો છે.’

‘કડપ કરીને ડોસીને બહારથીજ પતાવ !’ મંગલદાસ તરડ્યો.

‘દલાય અંદર આપશે... કમગમત પીસ્તોલ શાની અંદાં મુજી છૂટી... કાલનો દુશ્મન અંદર

પડશે !’ અને બારે ગુસ્સામાં તરડાઈ મંગલદાસ હાથ લંબાવે તે પહેલાં તે પીસ્તોલ કંચ્છી નેત્રે બાબુમાંના મોડાની નીચે મુજીને આરણ્ય ખોલ્યું.

આરણ્ય કિંમતોજ તેની વ્હાલી શુલ, તેણીની આપ અને તેમના બે મિત્રો એક પારસી ને એક યુરોપીયન અંદર આવ્યા.

‘આ મોડા પર બેસ, ‘ડીઅર’ શુલને તે પી-સ્તોલવાળા મોડાપર બેસાડતાં ડાક્ટર હસ્યો.

મંગલદાસ તે તરફ ધસ્યો ને માનેકજ દલા-લે બાંહે ચડાવી. તેઓ કાંઈ-કરે તે પહેલાં ડાક્ટરે પોતાનાં ગળ્ગાંમાંથી પીસ્તોલ કાઢી તરડાઈને કહ્યું.

‘ખરદાર ! હાથ કંચા કરો !’

‘દલાલ શેક બેસી જાયો !’ મંગલદાસે કાંઈક વિચાર કર્યા બાદ જણાવ્યું. ‘આ ગધેડાં બોને બચ્ચા રો !’

પણ તેનો અહેસાસો કાંઈ કંઈક મારી ગયો હતો ને તેણે પૂછ્યું તો થરથર મૂળતું હતું.

‘રાં બાં મંગલદાસ !’ તે યુરોપીયન બોલ્યો. ‘ટાઇમ્સ બોર્ડ ઈટીયાનો હું સગ એ-કાટર છું... મારાં પેપર મારે સંખ્યા વિગત લેવા હું આવ્યો છું... વેલ, ડાક્ટર, તમે કોઈ કાંઈર-બાની કરશો ?’

‘જરા થોભો’ દમ બાધ પોતાનું સુંદર કંચ્છમાંનાં પાખીથી બાંજવતાં તેણે જણાવ્યું.

તેઓ બધા હસ્યું હસે થઈ ડાક્ટરની વિગત સાંભળવા લાગ્યા. ફેરી રીતે તે લખચાગો હતો પણ શુલની વાતથી ફેરવાયો હતો તે જગ્યાએ છુપાવ્યા વિના તેણે કહી દીધું. ‘તમા ગધેડા પર-મેવે ગરકાવ થઈ ગયો હતો છતાં તે હસતો હતો. ગુલ તો તેનો હાથ માયાથી પકડી તેનાં તરફ આર બરી આંખોએ જોઈ રહી હતી. તેણીના બોપના આંખોમાં આંસુ હતા. પોતાના આ બહાદુર રસક મારે તેને અગળ દેત થયું. તે તેનો એકલાનો નહિ પણ દુઃખારેનો અચાવનારો હતો ! આફ... કાંઈક હોતો તો એવાજ હોતો !

‘વેલ, હવે મારે વધુ કહેવાનું રહ્યું નથી!’
તેણે જણાવ્યું. ‘કેવી રીતે હું લાલચમાં પ્રેર્યો
હતા અને તેમાંથી બચી ગયો છું તે મેં તમોને
જણાવ્યું છે. તમો સાહેબોને હવે જે જોઈએ તે
યોગ્ય મસલેદત કરી નક્કી કરો. બનતાં સુધી
આમી ચક્ર્યાર કરવાની જરૂર નથી...ચાલ, ગુલકાન,
હાં આપણું કામ નથી. જેવી રીતે હમણે ગરી-
બો આજે બચી ગયા છે તેવી રીતે આ શેઠયાઓ
‘બચવા માંગતા હોય તો બચાવજો!’

અને જેવો ડાક્ટર બહાર જવા નીકળ્યો કે...
તેના યુદ્ધા સસરાએ ગુલકાનને હાથ તેના હાથમાં
આપી બંનેને આશીર્વાદ દીધો, અગત્ય ખુશાલીમાં
ગરકાવ કરી બહાર કાઢ્યાં.

‘વેલ, હવે લંબાવવામાં માલ નથી. રા. બા.
મંગલદાસનો પ્રપંચ તેમને બારી પડી ગયો. યોગ્ય
વાટાઘાટ પડી રહ્યા એક લાખનો દંડ બરી
તેઓ ઇનસાફની દેવડીએ ચઢતા બચી ગયા. આ
દંડનો અડધો ભાગ ડાક્ટરને આપવાની માંગણી
યશ પ્રભુ તેણે ધસીને સાફ ના પાડતાં રા. બા.
મંગલદાસને નામની મોટી મુક્ત હોસ્પિટલ સ્થા-
પવામાં આવી જેના વડા તખ્તીય તરીકે હમેશ માટે
ડાક્ટર જીલ નાણાવટીને નેમવામાં આવ્યો. બીજો

અડધાડે ડાક્ટરનાં લખ થયાં ને યુદ્ધા પોતાના
બહાસાં યચ્ચાંઓને સુખમાં જોઈ જલ્દીથી આ
જેહાનથી કુચ કરી ગયા અને પોતાની દોલત
તેમને સોંપી ગયા.

સાગરવા

MELLIN'S FOOD

બચ્ચાંઓ અને બૂઢાંઓ માટે

હાથ લગાડ્યા વિનાનો

બચ્ચાંઓના જન્મથીજ તે બચ્ચાંને આપવા લાયક છે

તૈયાર છે

મેસર્સ. લેધામ એબર કોમ્પી એન્ડ કો, મુંબાઈ

માતાઓ માટે ખાસ:— હિંદમાં નાનાં બચ્ચાંની સંભાળ

દમલ બચ્ચાંનાં બે ચાના મળતાં હિંદમાં કોઈ પણ સરનામે મોકલીશું

લખો—મેસર્સ લેધામ એબર કોમ્પી એન્ડ કો, મુંબાઈ.

રિવ્યુ કોલમ.

મુશકીલ આસાન.

લખનાર—મીં ૦૮દાંગીર બેં ૦ મરઝખાન.

પ્રગટ કર્તા—મીં ૦ દીનશાહ એલેલ છ કરકરયા.

મારા મિત્ર 'તે દોંગરોંગવાળા મી. દીનશાહ
કરકરયાએ 'મુશકીલ આસાન' ગાના હાથમાં મુકી
જામે માટે તેને ખાસ રિવ્યુ લખવાની ફરમાસ કરી
ત્યારે ખરે કહીશ કે મારા રોજા અસમાનરો ચઢી
ગયા. યા અલલાહ ! નેદાંગીર મરઝખાન જેવા
દાહના પારસી લેખકોના પિતા સમાન લેખકના
પુસ્તકોનો રિવ્યુ હું લખું ! જામીને બદલાયો ખરો !
પણ નહિ. એ મારું 'ઠાણું' નોશાકરું ઝીટું વળખું
તેં કેમે કરવાં છુટે નહિ. મારા મિત્રની મહેરબાનીને
ખાતર તેમજ એક વિખ્યાત લેખકના લેખને રિવ્યુ
લેવાના અભિમાનને ખાતર મેં 'દા પાણ, ગ્રાખે
શાખુ' નજાવી રીધું કે બાપા, કાંઈ કહેવું પડે તે
માફ કરજો. મારી પાસેથી જુદ પાસીઈસ મળશે નહિ.
રિવ્યુ લેવાં છું એ આઠા અવળો ફાડતો દોહરા
તો માફ કરજો પણ મને મળેલી આ વાત "સામી
રીતે લેવાં પરિણામ સતોપકાર છે" ના લુખા
લખે જેવા લગાંદોથી પચાશે જેવા અમલું નથી. મી.
નેદાંગીર મરઝખાનને હું શર્યાતમાં દાહના પારસી
લેખકોના પિતા સમાન યોગબાવી ગણે છું. આ
મહી ગળ્લીના કારણે મારે નજાવવાની જરૂર છે.

અનુલભમાં આગળાહના જાનામાં ચણીવણી
રહેવા પ-૩ જાનાનાને કંમરમાંથી ઢપાડી સીપા કરે
જેવા રહજીખાર મીં ૦ મરઝખાન છે. એ કે કંમરમાં તે
છત્ર નવર છે. આવી જુઓઈ વધે સાદિત્વનું આવું
લખનું જેમ ને જેમ પારસીઓમાં કવચિત્ત જાણ
છે. ચોવીસ વર્ષની જવાન વધે સાદિત્વના સા-
નમાં જલકોરશં મારવાનું શર કરી મીં ૦ મરઝખાને
બીજાં રૂં વરસની થોડી મુદત ગુજારી આવાની

લગતીમાં ગલ્લી ૨૮ પુસ્તકોની દારમાળા સાદિત્વને
બેટ કરી છે. આ સેવા નાની સુની નથી, યુનીફોર્મ
સાઈઝનાં જુદાં જુદાં સાદિત્વને લગના ૨૮ પુસ્તકો
પ્રગટ કરી સાદિત્વ સાગરમાં પોતાનું નામ અમર કર
નાર એવો પહેલાજ પારસી લેખક છે જેમને હું કહી
શ તેમ તેમાં કરી અતિશયોક્તી નથી, અલબત્ત
કાંઈ સાદેજ આ જાણે ચેલન કરવા બદાર આવશે
પણ મારું કહેવું તે એ છે કે વાત્તા, મુસાફરી તથા
રમુજ વગેરે જુદાં જુદાં સાદિત્વના આવા થોડા
સમુદ બદાર પાઠનાર સૌથી પહેલાં એવો છે. એમ
તે કેટલાક પારસી નેત્રેશીરોજા પુસ્તકો મીસ
ચાલીસની સંખ્યા પર હશે—આ શીલ્પી જેતે
મીં ૦ મરઝખાનની જ ઉમેરે સાદિત્વમાં રોજા ખાઈ
ખાઈ તેમનાથી અર્ધે અર્ધ પુસ્તકો નેમની ગાળી
ઉમેરે પ્રગટ કરવા શકતીવાન થશે છે પણ તે બધી
પરફી વાતને લગનાં વમજમનું એટલે તેમની
સરખામણી મી. મરઝખાનનાં જુદાં જુદાં પુસ્તકો
સાથે કરવાની જરૂર નથી.

મી. મરઝખાનનું લખનું પારસી લેખકો માટે
ખાસ કરીને જાણવાનું છે. હું ખરું જાણથી
જાણુ છું કે પાંચ વરસ પડી મી. મરઝખાને ગુજ-
રાતી 'લીટરેચર' ની સેવામાં પસાર કરેલાં પચાસ
૧૪ પુસ્તકનાર છે તેમ તે ગોલડન જુબીકીને લાભ
લઈ કાંઈ જાણીતા લેખક તરફથી એમની જાંદગીનું
રસમય લખનું જાણ બદાર પાઠવામાં આવે. તેમ
વર્તે એક કાંકરે જે પડી મારી શકો. પારસી લેખક
મંડળ આ જાણનાં દાહમાં ન જોડે વચરના સેખકોને
તે એક મોટું જીવન યજ પડશે. પણ હવે પાંચ

વર્ષનો વિશ્વં છે. કોણે તેથી કે કાલ કેવી છે. હા, બા ! હું સગનો ગાંઠો નથી-પચાસના સો. વર્ષ મી. મરડબાન સાહિત્ય સેવામાં ગુનરે એયું આપણે ઈચ્છીયું. વિધાતાના કૃપામાં પર આ બધું ઊઠી આગળ વધતાં મી. મરડબાનની છંદગી સાથે સાહિત્યની સાંકળ કેવી રીતે જકડાયેલી છે તથા નસીબ દેવીના વિચિત્ર ક્રાંતિઓએ કેવી રીતે પોતાની નજી તેમની ચોપાસ પાંચરેલી છે તે અને રહુ કરવાની મને લાગ્ય ચાલ છે.

મી. મરડબાને પોતાનાં કુટુંબી પેપર સારત ગોફતરમાં પોતાની લખાણબાળની નાર હંકારવી શરૂ કરી હતી. તે વખત આવાં ઉત્તમ લખિયનો તેમને રોદેન લાસ ન હશે, પણ પંકાયલા પારસી લેખક મરદુમ મી. કેમરાડ કાબાજતા હાથ નીચે પહેલા મદદનિરાતરીકે કામ કરતાં જરનાલીજમનો ઉચ્ચ ખ્યાલ તેમને મળ્યો હતો. સારત ગોફતરમાંથી નીકળી તેઓ ટાઈમ્સ એફ હંડયાના વિદ્વાન મેનેજર મી. ગાથરીના એસીરંટ થયા અને મી. ગાથરીએ મુંબઈ ગેઝેટ લેવાતું લીધું ત્યારે તેના તેઓ મેનેજર થયા. તે વેળા તેમણે જામે જમરોદમાં મી. સારાફ સાથે ભાગ કર્યો અને પાછળથી જામેના એકલા માલિક થયા. આ અરસામાં તેમણે એડવોકેટ એફ ઉડાયા ખરીદી લીધું જે પાછળથી જામેને વધુ ખીલવવા તેમણે વેચી દીધું અને જામે સાથે અર્ધ-સપ્તજવાડીક શરૂ કર્યું જે હજી સુધી ચાલે છે. ન્યુસપેપરો સાથે આવી મેટિંગ સંબંધ ધરાવનાર તેઓ સૌથી પહેલા પારસી જેમજાણવવામાં ત્યારે કાંઈ ખોટું છે ? હવે જુઓ; નસીબદેવી કેવી વિચિત્રતા બતાવે છે. અલગત તે દેવી મી. મરડબાનપર અતિ ઘણી પ્રસન્ન છે એ તો ઉચ્ચ વાત છે પણ તે સાથે સાથે નખરંગાજ થવા પણ તે ચુકી નથી. મુંબઈ સમાચારની રચાપના કરનાર ગુજરાતી જરના લીજમના પિતા સમાન ગણાતા મરદુમ રોક ફરફુનજી મરડબાનજી તે મી. જેહાંગીર મરડબાનના બપાવા હતા. આ પેપરની પોલીસી તે વેળાના પહેલા સર જમરોદજી જીજાણ મેનેજરની સામે જુલિયા ચલાવવાની હતી. આ કારણે સર જમરોદજી જીજાણના પદ તરફથી બધે જમરોદ, મુંબઈ સમાચાર સામે ધુલારે ચલાવવા રચાપન કરવામાં આવ્યું. નખરાં જાળ નસીબદેવીના એવોજ હુકમ થયો કે જે ફરફુનજી મરડબાનજી સાથે જામે રચાપન થયું તે જામેના

માલિક ફરફુનજી મરડબાનજીનો નખીરો થયો ! મરદુમ રોક ફરફુનજી મરડબાનજી ધંધામાં તારાજ થવાથી મુંબઈ ઊઠી ગયા ત્યારે જામે જેરપર આવ્યું. આ જોઈ સમાચારના હિમાયતીઓએ મરદુમ જાણીતા બાહોરા લેખક નવરોજી ચાનદાર પાસે મુંબઈ ચાલુક પ્રગટ કરાવ્યું. મરદુમ ચાનદાર હલકારના નામ દેખ પોતાના લેખો લખતા હતા. આ હલકારના લેખ જામેની વિરૂદ્ધ હતા તે જામેના હાજના આધી પતી મી. પીળમને હલકાર ગણાવવામાં આવે છે.

મુરાદીલ આસાન એક ઘણી દીલપઝીર વાતી છે જેમાંના કેટલાંક પાત્રો ખરેખર કમાલ કરે છે. માહી-મના એક જંગલામાંથી આ વાર્તાઈ વળી શરૂ થાય છે. જુદાં જુદાં મથકોએ ફેરવી ફેરવી વાર્તા સુખો સેવરપર ખતમ થાય છે, કર ને જો એ આ વાર્તાનો સાર છે. છંદગીમાં ઘણીક વાર દુષ્ટ માણસો કેવાં ફાવી જઈ પોતાના પ્રપચો ફેળાની રાકે છે તે આ વાર્તામાંના મેહેરબાન નામના ઘણીના પારપરથી પ્રગટ જણાય છે. આ જદમારા પોતાના જ્વેલાન પાપી મદદગાર સાથે કેવાં કર્ષિણ કામો કરે છે તે વાંચવા જોઈ છે પણ આખર ધનસાફીના લાકડી તેમના પર ઉતરે છે ને તેઓ પોતાની કરણીના ફેલે પુગે છે. તેહમીનું પાત્ર ઘણું અમ્મું છે. સાચવટને ખાતર તે બાપડી કેટલું ખર્ચે છે તે વાચતાં આપણી દયા લશકરાય છે. તે ભોળો પણ આજળી સ્ત્રી વડીક જદમારા કોરગાની ચાપડુરીપર અજળ અજાણ જાય છે. આજાળ બનાવો સંસારમાં અપણને જાહે ને પળાહે બનતા જણાય છે. દાદીબા મારતરનું પાત્ર એક સુદ્ધા પારસી જવાનને છાજતું છે. પણ એનો બાપ મરે એ શાપુરજી મારતરનો ! જામેના રચાયનો સાથી ! પોતાના અંગાર તળેજ રોટલી ખેંચતા એવા ઘણા કન્નાસો આપણે જોઈએ છીએ કે જેઓ શીલસુકે ડાચું કરવા છતાં ઘરડે ઘટણ પોતાનાં વધો વેચવા જરાએ લગવાતા નથી. વાર્તાની હીરોઈન જુરશીદનું પાત્ર ખરેખર દીલકરા છે. એક નિર્દોષ અબળા ભોળા પછમાં કેવી એક ઉઠાકગીરને હાથ ફેસી જાય છે ને ફેસી પાડતાં પોતાના કુટુંબના નામને ખાતર કેવી આફતો સહન કરે છે તે જાણતાં ખરેખર આંખમાંથી આંસુઓ પડવા વિના રહેજ નહિ પણ આખરે તેણીની ધીરજનો જદલો તેમજાન બાપ આપે છે. સંકટ સમય આકળા પડી પોતાના લગને વધુ ફેલાવે

પરેશાન ના કરતાં ધીરજથી તે સહન કરતાં પરમા-
ત્માની કેવી મોહર મેળવાય છે તે જુઓદવું 'પાવ-
અર્થ સમજાવે છે. તેણીના પિતા નવાબ સર દારા-
બજાઈ જીએ ભોળા નજાય છે પણ મોટાઈની મરતી
માં તુંદ બનેલો તે. પારસી કેવો દયાહિલુ બની
પોતાના ફરજદને - ફકત પોતાની મોટાઈનો દેક
ઓછા નવાય તે મટિં દુઃખમાં સળદવા દે છે તે
ખરેખર અસ્થિસાકારક છે. ખાલી દેકરાઈમાં હુબ્બ
યઈ પોતાનાં બચ્ચાંઓને એક ભૂલને ખાતર ઓપાર
નિવાર કરી પોતાને તેમજ બીજાઓને દુઃખી કરતાં
એકદર શખ્સો આપણે ચાહુ બનાવેમાં ઘણી વખત
જોઈએ છે. એવા દયાહિલુ કેવી રીતે પોતાના
આભાતું વારણું કરી શકે ?

મી મરજબાનની સલાહલ અજબ મોહક છે.
તેમાં રમુછ દયકો ખુદસો નજાય છે. બને તેવાં
ગંભીર લેખાણમાં 'પલુ મી. મરજબાનનો રમુછ
દયકો દોષ છે. આ એક કુટુંબી વારસો છે. મી.
બીજામાં આ વારસાનો સારો અંશ ઉવરેલો
નજાય છે. 'હું' એક રીતે જોઈને વધુ ખુશી છું કે મી.
મરજબાને ઓરીછનલ લેખક તરીકે પોતાને મહેરમાં
લાવવાનો શયો કીધો નથી. આજ કાલ પારસીઓમાં
કહેવાવા ઓરીછનલ લેખક થવાનો ધખારો છે પણ
ઓરીછનલ લેખક કેવો ફતેહમંદ યાય છે તે નજા-
વવાની જરૂર નથી. મી. મરજબાનના મુસાફરીનાં
ઓરીછનલ પુસ્તકો બાદ કરતાં તેમના ટાટકા-દુચ-
કા ને વાર્તાના પુસ્તકો ઘણું તેમ જાણીને કે તેઓ
એક ફરદ કલાસ એટલે છે. એટલે કરતું એ
કાંઈ ખાવાનો ખેત નથી. એક સારા એટલેને
કેટલી બધી મુશ્કેલી નડે છે તે તો જોયા તેવાં કામ
જે કો જેમજેમ જાણે તે જાણે અજેલ કંઠપટ્ટી
વાર્તા લઈ તેમાંના નામો પારસી નામોમાં ફેરવી તેને
પારસી સંસારી વાર્તા તરીકે ઓળખાવવાની સર-
કારી કચી એ સરફ દેમાકત છે. કયારા જેવી ઓરીછ-
નલ વાર્તા કરતાં સાર એટલેશન સંજેગ, સ્થિતિ અને
વખતને અનુસરતું બહુજ વાંચવા જોગ દોષ છે. મારા
નજવામાં આવ્યું છે કે 'મુસાફીલ આશાન' નો
ખોટ તમ્બ નહા નહા પુસ્તકો મેળવીને મી. મરજબાને
રચેલો છે. અને ઘણો ભાગ એવલુના પોતાના અનુ-
ભવનો છે.

મુસાફીલ આશાન મી. મરજબાનનાં પુસ્તકોમાંના
સૌન્દર્ય છે 'પલુ' જગત વધુ સ્લાહનીય છે. બાપણીને

એટ-અપ ફરદ કલાસ છે. વેલ, જ્યાં આપણુ " પા-
રસી મહમીલન " સાહેબનો હાથ ફર્યો ત્યાં ક્યા-
સજ થોનો ?

આ પુસ્તકનો દીખાવો નહીતા પારસી લેખક
સમગ્ર ઓલમાં ટાટર જીવનજ મોટોએ લખ્યો છે.
પુસ્તકોના દીખાવો બીજાઓ પાસે લખાવવાની કેટલી
કાંઈક પસંદ કરવા જોગ છે. તેમ યતાં લેખકને અંજો
નવાય મળે છે અને વાંચક વર્ગને પુસ્તક મટિં તોલ
કરવાનું બની આવે છે, અલબત્ત તે દીખાવો સ્વ-
તંત્ર હોવો જોઈએ, સમ. ઓ. ટાટર જીવનજ ને કે
વાર્તાનવેશ નથી છતાં એક લેખકનું મોટું ને કાંઈ
તેમજ કુશું છે તે ખરેખર તેમને ખાનબખુ' છે. સ.
ઓ. ટાટર જીવનજ પારસી લેખક મંદળના પ્રમુખ
છે તેમને આ તક એક યોગ્ય સુચના કરવાની હું
જરૂર જોઈ છું. કમનસીબે પારસી લેખક મંદળ એક
યા બીજા કારણે મી. જોદાંગીર મરજબાન જેવા પા-
રસી લેખકોના પિતા સમાનનને પોતાનામાં જોડવાને
ફતેહ પામ્યું નથી મી. મરજબાન પોતાની સાહિત્ય
સેવાની જીબીડી પાંચ વર્ષ પછી ઉજવનાર છે, તો
કાં નહિ લેખક મંદળ મી. મરજબાનને પોતાના ઓળ
ચરી લાઈફ મેમ્બર બનાવવું ? તેમ કરતું ફરક
રીતે સમજાર છે. તે પછી મંદળ આ જીબીડી ધામ
ધુમધી ઉજવવાની મોટાવણુ એકાદ મેમોરીયલ વોલ્યુ
મથી કરો તો તે એવડું આપકારદાયક થઈ પડશે. હું
જમ્યું છું કે આ સુચનાપર કાંઈક વિચાર યાય પણ
હું નહીંને દલગીર છું કે મી. જોદાંગીર મરજબાન
આવાં કાળબી મંદળમાં જોડાવાને ખુશી નથી.

અચાર સુધી મી. મરજબાનની સીફતમાં હું
પુરતુ ઓડી ચુકો છું એટલે પુસ્તકમાં નજાતી ખા
મીઓ પણ રહુ કરવાની ઘવે જરૂર છે. આ મારા
ડીક્ર મારા પોતાના જે તે કહેવો દલગીર છે તે
હું વાંચક વર્ગને સોંપું છું.

મી. મરજબાનની સલાહલ ઉત્તમ છે પણ તેમના
આ પુસ્તકના લખાણની ભાષા નમામ 'પારસી'
છે. જોડણીપર વધુ લખું અપાવડું નજાતું નથી.
અલબત્ત તેથી હું કાંઈ મી. મરજબાનને શુદ્ધ સં-
કલમજ ગુજરાતી લખવામાં સુચના કરતો નથી. મારા
અનુસર મુજબ આવીજ ભાષા પારસી વાંચકોને ફિલ
થઈ પડે છે. શુદ્ધતા તરફ રોરવાઈ જતાં મજાલને મોતે
મુલેલા વાળવા જેવી દાલન થઈ પડે છે છતાં વચ્ચે
માર્ફ મદલુ કરવામાં કશું ખાટું થતું નથી. મારી
દીલગીરી એ કાંઈ છે કે મી. મરજબાનના આ

પુસ્તકો પારસી સાહિત્યમાં સ્થાન હોવાનું જોવામાં આવે છે તે બિશ્વમાં પારસી ભાષા દીક્ષા રૂપ ન થાય. સદેશ દેશ અપાયતો બેઠેલી ખાત્રી મુધર્થ વિના રહે તેમ નથી. વાર્તામાં 'દોરેશ' તેહમીનું ખાત્રી કાંઈક વિચિત્રતા બતાવે છે. તેહમીને એક વાર સાચવતે ખાત્રી બધરી હાટમારી ભાગે છે તે તે હાટમારીની પરી ફરી પાછી ફરતી બની નય છે તે એકદમ ચાહોમ બળે ઉતરતું નથી. એ તેહમીને ચાંગ, એ કાકરે જીવનજી પોતાની પ્રસતાવનામાં મંદાન નાચો સાથે ચરખાતી છે તે તેહમીની હલતી હીલચાલોથી 'ચાંચ' નજીવું નથી. પીકચેરે પછાત સુંદર છે પણ પાન ૧૪૧ પરનાં ચિત્રે મને વિચારમાં નાંખે છે. થા ખુદા આ બાથકું કે બાથકો ? મોતમાંથી મોદમીમાં આવેલું આ બાથકું ખાત્રી પેંડા નેડ હવું તો-તે પોતાના બહારમાં કેડુંકે હશે ! અને પાન ૧૪૫ પરના ચીનાઇ વાંદેરા ! એ મારા બાપ ? પારસીઓમાં આવ્યાન ચીનાઇ વાંદેરા છે જ્યાં શું તેમની કમખખતી લાગી છે કે તેઓ બીજી તરફ પોતાની નજર દોરાવે છે. છાપાંના બંદે અહીં વહીં ચોડાંક ચોડાં મોદેલાં પ્રજા કાંઈક નજરે પડે છે.

એ પુસ્તક પારસી મેકમીલનને આપવાનું કારણ નજીવતાં મી. મરજબાને મારા એ ચટપટયા બીરાદરનાં કામની સાચ તારીફ કરી છે. મી. દીનસાહે કરકરી-ચાનો આ નવો સહાસ પસંદ કરવા લેગ છે. બુદા બુદા દેખકોનાં પુસ્તકો મેળવી આ પ્રમાણે પ્રજા કરી સાહિત્યની સેવા મી. કરકરીયા અચ્છી બનવે છે. આ બીરાદરને હું વર્ષો યાનો એ(ખાત્રી) હું કે જે વેળા આ બિશ્વનાં તેને ખ્યાલ વધીક ન હતો. પણ કીરમતની, કરમત ચોર છે. પ્રમાણિકપણું ખત અને બલાઈ શું કરી રહે છે તે મી. કરકરીયાને પોતાના દુષ્ટાંત અચુક બતાવી આપ્યું છે થોડે જોડે વધુ કામ કરી ચકનાર આ બીરાદર ઇરાંમેરેલી દીશામાંથી બાહાર રહશે નથી. જેનાથી જાન્યે પાછે બાંધી રાખતો નથી. તેઓને નકામી બલાઈ મારતાં સાંભળતાં ખરેખર મન કચવાય છે. એક નાતું મેસ તેના ખતીશ માલિકની નજર દેડકાં એક મોઝાં મેસને વડીક ટકર મારે છે તે માટે ઉત્તેજનના રાખેલા રહ્યા પણ ખાત્રીપીકી ઠીસણાં કરવામાં આવે એ સરક બેઠવાઈ છે. મી. મરજબાને મી. કરકરયાને જે કાચ ઉત્તેજન આપી તેમનાં કામની કમરેસનાશી કરી છે તે એકાદ તેમને મારે માનભરી છે.

વધુ લખાન ન કરતાં હું અગેજ અધિકારી. " મુશકીલ આસન. " ખરેખર દીલકશા છે. એક પુસ્તકની ખરી ખુબી તેનાં વાંચક વંચને આ-કર્ષિ રાખનારાં જેવાણ અને વાંચકની નજર રામમ ન બનાવ બનતો હોય તેવાં દોરાવા ચીતારપર. ખાસ કરીને ચમાચ છે. આ પુસ્તક તે બંને ખુબીઓ ખરાવે છે. આણે છઠ્ઠીમુ-ખરા છમરથી છઠ્ઠીમુ-કે મી. નેદાંજીર મરજબાન પોતાની સાહિત્ય સેવાની મોહન અને રાખમંડ બુખીલીઓ ઉત્તરવાને બાથચાખી માર અને તે સાથે તેમના પુસ્તકોના આંકેરા તેમની બધરી પાનમાં લેવા સાથે બોધમાં બોધ ચાત્રી સતી સંખ્યાપર આવી ઉમેા રહે ! પારસી સાહિત્યને મરજબાન જેવી ચટામદાર કમખની ખાસ કરીને વિશેષ નજર છે.

વીસમી સદી.

આ નજીવતા મારીકે જીવતાની સાહિત્યમાં આવા એક સદાસતી જે મોટી ખુદ હતી તે ખરેખર પૂરી પાડી છે. તેના પિતા નજીવીદા લેખક મી. દોષ્ટ મહમદ દોષ્ટ અદતારખ્યા શીવજ છે કે જેઓ જીવતાની સાહિત્યમાં આજ વર્ષોનું પોતાનું નામ નજીવી ક્યું છે. આ મારીકે ખાત્રી કરીને તેનાં બારેભાર ચિત્રો મઠે બદ વખણાય છે. ફણને આગળ વધેલાં ફેંટ મણનીમાં અપ-હુ-ડેટ આંજેજ મારીકોની આગાદ રહાઇ આ મારીકે મહલ્ કરેલી છે તેનો એકે એક લેખ ચિત્રોચુકત થાય છે. હાલના મોમવારીના વખતમાં કે જે વેળા કાળો અને નહી નહી સામગ્રીઓના ભાર મણમણ વધી ગયા છે તે વેળા હજામ સોની સંખ્યાના ચિત્રો પ્રત્યેક અંકમાં આપવા... તેજ પ્રમાણે તેટલી મોટી સંખ્યામાં વાંચનની બાબતે આપવી તથા ઉત્તમ પ્રકારનાં એકેકથી એકેક સરસ ચિત્રો રજૂ કરવાં એ કાંઈ જેવા તેજો સહાસ નથી. આવા ખર્ચાનું સહા-ચમાં ઝીપવાવવાને મી. શીવજ સિવાય બીજે લેખકે તૈયાર થાય એ હમે માની રાકતા નથી. આ કામ મઠે બેઠી રંગને ધીરજ બધામાં ફોતી નથી. મી. શીવજએ આવાં એકેઅપ-હુ-ડેટ મારીકે મઠેઆંજે વર્ષો થયાં મોઢવણ કરી હતી અને આખરે પોતાની નેમ પાર પાડી જીવતાની પ્રબળે તેમણે બતાવી આપ્યું છે કે સહાસ તે શું ચીજ છે ? કેટલાંબોને નકામી જીમ-રાખ કરી પુકારતાં તોનાં હવે ખરેખર હરેખ આંખે

છે. તેમને વીસમી સદી પરથી શીખવાનું થઈ છે. આવા સદાસતીની કદર પ્રત્યે કરવી થતે છે. છ ક્રિયાનું વાર્ષિક સંવાત્સર આ મુદ્દર માર્શિક માટે કંઈક નથી. અદ્યતન ખુદાની બહેનથી નહેરખખરો ની દીક કમાણી છે પણ તે હજી મોટા પ્રમાણનાં થવી નેહએ છે. ઈશ્વારનાં આવાં મુદ્દર માર્શિક આગમાં આમાં સોથી દોઢસો પાનાં મોથાં દાગની નહેર ખખરમાં રહે છે. ત્યારેન કલ્સાદી માલેકને તે સદાસ પરચી રહે છે? પણ કમનસીબે આપણે દેશ દહ ઈશ્વાર નેવો થયો નથી. ધંધાના વધારા માટે નહેરખખરોની ખરો મુદ્દર કરતાં આપણુ શીખ્યા નથી. ગુજરાતી પ્રભ કમનસીબે ઉછીનાં વાંચનનો શોખીન છે. સાહિત્યનાં મુદ્દર પ્રયાસને તેની રાંચે લઈ જવાની પ્રભની ફરજ છે. વીસમી સદી નેવો સદાસ ધનહારમાં યાચ તો તેની કમનીમાં કમની બેપણુ લાખ નક્યો નીકળે. દયાં તેવા વખતને એક ન્યાનો દહ નેહએ છે. મુંબઈ ઇલાતની બે કરોડને ૭૦ લાખની વરતીમાંથી ગુજરાતી બોલનારી ફક્ત કરોડની સંખ્યા લઈએ તો રહેને કદિપ રાકારો ક ઉત્તેજન મળતાં આણું માર્શિક લાખોની સંખ્યામાં પો વાની પ્રતો કાઢી રહે. ગુજરાતી માર્શિકોમાંના કાંઈક જુદાને ક્રિયાને ફક્ત પટેલી આંખોની દેરની પર ગણના દહાડેના છે તો આપણે ખરાં ઇગરથી ઈંગ્રીજ કે એવા બધા માર્શિકોના સામય રાહુદની સંખ્યા વીસમી સદી હટ આગંજો ના. ને વધેર તેજ નામ યાદગાર થઈ રહે.

ચાલુ માસને અંક નજીવા વિદ્વાન નર મી. ચીમનલાલ દરીલાતનાં ચિત્રો રાખના સાદિકથી મુરોબિદ થયો છે. આ માટે કદેસો પ્રેધાસ કોઈની ઈંગ્રીજ માર્શિકને સફાઈ કરી મારે નેવો છે. બજ દાની સદેલ ચિત્રો સાથે ખાસ કરાવવામાં આવી છે. નાનીવા સાતર તથા એન્ડુકેટનીટ મી લીમક લાલ અંબરિયાએ યાદુરીની સફર ચાખના બાજકો સાથે કરી દલી તે ચિત્રો સાથે યાદુરીના ગુફાઓનાં અંજા વાંદન સાથે પ્રગટ કરી છે. રાહર બાંદો વિવધ પદ અંજા છે. આગળ પીચરચર્ચસ મેનડીનમાં પો વિવધ પ્રગટ થયો દતો તેના આપાર બીંધો લાગે છે. " ઉગાવની નીરે " ખનુ મુદ્દરને તીલચરણ છે. પંખાની પ્રેગ બધા કંઈકેના ક્યેલને જગ આપી ખુની તથા ગાડુ વાળાંઓના મારા

દક્ષતા આપ્યા છે. આ ચાલુ વાર્તાઓનાં ચિત્રો ખરેખ આકર્ષક છે.

આવેન દરેક અંક નીકળતો હોવાથી ક્યાને વખાણવો ને ક્યાને આણુંએ રાખવો એ વિચારવા નેજ થઈ પડે છે.

હમો નેહને દીકગીર છીએ કે આ માર્શિકને ગળે કોઈની પારસી લેખક ઉતરતો નથી. બલા, કાંઈ કારણ હશે ને? મુંબઈ સંસ્કૃતમય ગુજરાતી પારસી આ ન લખતા હશે પણ તેથી કાંઈ તેઓએ બેજ નાંખી દેવાના નથી. હમો માન્યે છીએ કે યોરાક પારસી લેખકને ચોતાના માર્શિકમાં અંજાવાવાં મી રીવજ તેનું એર રૂઢ ફજ નેહ રાકરો પારસી વાંચક વર્ગ નરખાતો ગુજરાતીના શોખીન નથી. કોઈ કોઈવાર તેને યોરા મોહ યાચ છે પણ તુરત તે કંટાળી નય છે. સાહિત્યની બે હંચ નેમ ધ્યાનમાં રાખી છે તે તરફ લાગ આપી દેરેનુ અનુસરેનું પીરસવામાં આવે તો તેમાં કંટાળે બોલું યાચ એનું હમો નેહ રાકના નથી.

વીસમી સદી માર્શિક તે ખરેખ વીસમી સદીની અનલયની છે. મી. રીવજ પોતે એક કુરાજ લેખક, સાહિત્યના મોટા પુંજરી, ઉચમ વાંચનનો બંદાર ધરાવનાર તથા આઈના અંજા પીઠાનનાર હોવાથી આ મદાન સદાસમાં અંજા રકર ઝીઝી રદયા છે જેમને બદોળો અનુભવ, બોદણું વાંચન બોદળી પીઠાણુ તથા બોદળી કુરાજ અને ખુદાં મોદની ચીકાર કેરી હોય તેઓએ આનું કાગ કરી રાકે છે, સાહિત્યની આ સેવામાં ચોતાનાં તન, મન ને ધનનો કેવો બોજ આપી છે તે મી. રીવજન નજી છે, તો ખરી પ્રભએ ઉમંગ પરી થાય કદર બુજ આવા પ્રેમીઓને મુદ્દથી ઉત્તેજન આપવાની આવરજ નર છે. તેમાં અમને ફાયરો છે. ખાસ કરીને શ્રીમંતને મંચર વર્તીનો રંગલપર આવાં માર્શિકો પડયો ફરેયાં નેહએ. ર. હ તું લવાલમ બરીમને પણ પાળે તેમ છે. ગુજરાતી પ્રભએ દવે નમ્રન થઈ " ઉપાન-કળીના ચાંચનને નિર્વાજી આપી આવા ચદાસોની કદર ખુબી નેહએ છે.

હમો મી રીવજને એકવાર ફરી આવા મુદ્દર સદાસ માટે અંજાકણુ ખૂર્ક ખન્યવાદ આપી તેમને દરેક વરા મળો એનું પ્રેમો પ્રત્યે થાદયે છીએ.

મગવાનું દેખાડું.

૧૮૭, બોલ મોદસો, સેમુવરસીટ, માંડવી,

મુંબઈ.

Painkiller

(PERRY DAVIS')

પેન કીલર (પેરીડેવીસનું)

આંતરડાંના દરેક રોગો માટે રામખાણ ઉપાય.

અમારાં દુખારો મરડો

ઘણી વખતે ભયાનક કોલેરા પણ એવા મટે છે. ઘા, જખમ, છોળાણુ, ભયક, વિંછીનો દંખ તથા જેરી સાંપના દંખ પર બહારથી લગાડવા આ દવા ઉપયોગી છે.

૭૦ વર્ષ થયાં ઉપલા ઉપચારો આ દવાથી ફતેહમંદ થતા આવ્યા છે.
સાચળે ડેકાણેથી મળશે.

બાસ ચુલો

એક ખરનારના

રૂ. ૪૦

ચાર રૂ. ૧૧૫

ત્રણ રૂ. ૬૦

બે રૂ. ૬૫

વાપર્યાથી ઘરમાં સુખ, સંવચ્છતાઈ ને શાંતિ વધે છે. રાંધણી ગરમ થતી નથી. વખત બચે છે. કરકસર થાય છે. એક બચ્ચું પણ પેટવી શકે તેટલા સલામત છે. હજારો કુટુંબો એ ચુલો વાપરી વાહવા ગાય છે અને આશીશ આપે છે.

કુ ન નું હ

વધુ વિગત માટે લખો અથવા અમારા રોડ રૂમ ઉપર આવી જોઈ જાઓ.

ન્યુ કિવન્સ રોડ—મુંબાઈ.

એલ. રાય સંપત્ત.

To The People of India.

L. Curtis Esq.

(Mr. Curtis whose letter published in almost all the Indian Papers, last January, causing the greatest sensation at that time, has published the above named book in justification of his letter. We quote a few passages from it—Editor.)

INDIA AND THE DOMINIONS.

For myself, I have come to India to learn, and every day I regret more deeply that I could not have come here before. The question I started to examine some eight years ago was the one forced upon my immediate friends and myself by events, the relations of England to the self-governing Dominions. Blame me as much as you like for this narrowness of view, and yet I would urge, we have more to gain by trying to understand each other. My first step was to study opinion in the other Dominions as well as in South Africa. Now the factor which impressed me most in Canada, New Zealand and Australia was the rooted aversion these peoples have to any scheme which meant their sharing in the government of India. There were many of them ready enough to send members to a Parliament which controlled the foreign affairs of the British Commonwealth. A much smaller minority were prepared to send members to a Parliament which controlled India. The feeling against such proposals was overwhelming and the reason is not far to seek. To these young democratic communities the

principal of self-government is the breath of their nostrils. It is almost a religion. They feel as if there were something inherently wrong in one people ruling another. It is the same feeling as that which makes the Americans dislike governing the Philippines and decline to restore order in Mexico. My first impressions on this subject were strongly confirmed on my recent visit to these Dominions. I scarcely recall one of the numerous meetings I addressed at which I was not asked why India was not given self-government and what steps were being taken in that direction.

So evident was this feeling in these Dominions that I set out to enquire whether it was possible for a parliament to control foreign affairs without controlling the government of India. Now any such proposal meant that the Imperial Cabinet responsible to that Parliament would include the Secretary of State for Foreign Affairs, but not the Secretary of State for India, who would have to be transferred to the new Dominion Cabinet created to govern the British Isles and answerable solely to a British parliament and a British electorate.

Here was a purely practical question which could not be tested by logic or reasoning, but only by the experience of men who had worked the machine. So I asked all the ministers I knew who had ever sat in an Imperial Cabinet whether they could picture the Foreign Secretary, the minister for War and the First Lord of the Admiralty doing their work in a Cabinet which did not contain the Secretary of State for India. From all but one I received the unhesitating answer that they could not imagine it even for a year. The one exception thought that such an arrangement might be worked for a very short time but was certain to break down in a few years. This last opinion I obtained only after I had finished and signed 'The problem of the Commonwealth.'

As an independent researcher my business is to emphasize those truths which people don't want to hear. The public has plenty of people to tell them the things they want to hear. The principal object of the Round Table groups is that students may learn to recognise those particular truths from which the natural man recoils. The people of the Dominions rightly aspire to control their own foreign affairs and yet retain their status as British citizens. On the other hand they detest the idea of paying taxes to any Imperial Parliament, even to one upon which their own representatives sit. The enquiry convinced me that, unless they sent members and paid taxes to an Imperial Parliament, they could not control their foreign affairs

and also remain British subjects. But I do not think that doctrine is more distasteful to them than the idea of having anything to do with the Government of India. There are, I may add, a large number of people in England who share that view.

I am not a political leader who has to think of his following, nor a journalist who has to consider his circulation but an isolated student of public affairs. I have been careful to speak for no one but myself, because I felt that one great need of the age was men who would search out and emphasize those truths from which the mind naturally recoils. Self-government would be a vastly easier matter than it is, if all we had to do was to don our wishing caps and then count them. In truth self-government depends upon the capacity of men to recognise the truths they most dislike and to sacrifice their several wishes to the public good.

The root of the present trouble is that this insistence of mine on the doctrine that you can not at present divide the control of India and the control of foreign affairs, has led to a false impression here that the Dominions want to control Indian affairs. There is nothing they less desire, and the best remedy for this false impression is a clear, unhesitating statement of the facts.

A VITAL STATEMENT OF PRINCIPLE.

My insistence on this belief that the Secretary of State for India must sit in a reformed Imperial Parliament and not in the new Dominion Government of the British Isles has led you

to treat this book as one hostile to your aspirations. Indian reviewers were so possessed with that idea, that they have seized upon and quoted all the passages which could be represented as hostile to their immediate programme and have failed to notice those which endorse their ultimate aims. I will ask you to read one of these passages, on page 205 of the *Problem of Commonwealth*.

'Principle of the Commonwealth as applicable to the Government of Dependencies:-

'The inclusion in one vast Commonwealth of the most democratic countries in the world side by side with ancient and primitive countries, which constitute whole sections of the human race and are scattered all over the world, is the consequence neither of chance nor of forethought. This conjunction of human elements so different in one world Commonwealth is the gradual result of the deepest necessities of human life. Of these the first is to establish ordered relations between most different races of men ordained by Providence to dwell together in one planet, the various regions of which have now been brought into intimate contact with one another. In order to do this the Commonwealth has had to evolve order from chaos in politically backward communities like India. But the Commonwealth cannot, like Despotisms, rest content with establishing order in and between the communities it includes. It must by its nature prepare these communities first to maintain order within themselves.

'It must make them, to an ever-increasing degree, the instruments whereby justice is ordained and enforced between one citizen and another. The peoples of India and Egypt, no less than those of the British Isles and Dominions, must be gradually schooled to the management of their national affairs. But even when this has been done, the goal of the commonwealth has not been reached, until the mutual relations of all the self-governing nations it includes are controlled by the will of their peoples acting in common. It is not enough that free communities should submit their relations to the rule of law. Until all those peoples control that law the principle by which the Commonwealth exists is unfulfilled. The task of preparing for freedom the races which cannot as yet govern themselves is the supreme duty of those who can. It is the spiritual end for which the Commonwealth exists, and material order is nothing except as it means to it.'

I have before me two reviews, each consisting of five successive articles. I am asked in these reviews why I do not apply my arguments in favour of self-government to India. The answer is contained in the passage I have quoted.

When considering this passage I will ask you to fix your attention on the matter and to forgive the manner. Now that I have made some Indian friends, I begin to realise how deeply, in their position, I should resent being told that I 'must gradually be schooled to the management

of my national affairs.' I came here in order to learn how to recognise and avoid such mistakes. But in justice let me add that I spared no pains to avoid them before I came. Every word of this chapter was submitted to friends who had spent their lives in India and had impressed upon me the duty of avoiding needless offence. Under their eyes I re-wrote it again and again selecting the words they suggested as least likely to wound. I had spoken, for instance, of the people of the Dependencies, as distinguished from those in the self-governing countries, as 'non Europeans.' I was advised to discard this word because it might suggest some idea of racial inferiority and to use 'politically backward' instead on the ground that Indians recognised this backwardness as a fact they were anxious to change. Since coming to India this particular phrase has been pointed out to me as specially obnoxious. Please accept an expression of honest regret. Now that you know the facts I will ask you to judge me by my intention. My stay here has made me realise that we in England have fallen into a habit of writing in one way, when we are talking of fellow-citizens in the Dominions, and in another when we are talking of our fellow-citizens in India and Egypt. It is one of the faults which can only be corrected by a closer acquaintance, and that is why it is of such importance that Indians and Englishmen should meet and learn to discuss their

mutual relations without provoking each other. I have never yet seen a situation in which the public interests were served by men wounding each others feelings. You will do me a service if you will continue to point out anything I may write which is not true, which had better have been left unsaid, or, if necessary to be said, could have been put in words less likely to hurt. And, it will help still further if you can add example to precept.

In all my personal intercourse with Indians I cannot recall a single thing said which I thought was meant to offend. It is with our pens that we wound, rather than with our tongues. I do say that we Englishmen have got to learn to write to our Indian fellow-citizens exactly as we write to each other. But will you also realise that in that case we shall begin to write with greater frankness. And will you reciprocate that frankness with the same gentleness and courtesy that you use in personal intercourse.

Now leaving faults of expression aside, I ask you to consider what the passage to which I have drawn your attention means. In plain words it means these two things—

(1) That it is the duty of those who govern the whole British Commonwealth to do everything in their power to enable Indians to govern themselves as soon as possible.

(2) That Indians must also come to share in the government of the British Commonwealth as a whole.

કીસ્મતની કહાણી

યાને

રાણી માતાનો ખ્યાર.

(ઐતિહાસિક ચાલુ વાર્તા.)

લખનાર:—હાગદ્યા,

(ગયા અંધી ચાલુ.)

મકરણ ૨૮

ચુલામાંથી પેલામાં.

તેજ દિવસની રાત્રે કેપ્ટન બી વીચ મજબા-
વાળાના પોપાકમા સજ્જ થઈ પોતાના હાથમાં
મજબાતું દોરડું પકડી રાખી રાત્રની અધિરાઈથી
સહ જોતો હતો હતો. તેને પોતાને એક ખાસ
જરૂરી કામે જવાની જરૂર હતી. તે કામમા ઓર
રમુજ પકડનાર હોવાથી તે મજબૂ ગુમાવવા તેને
જરાએ ગમતું નહતું. મજબૂ જાગે તેની જાંઠ-
ગીતો સાંથી હતી. મજબૂ મેળવ્યા વિના શીખી-
શ્ય જાંઠગી ગુજારી તેને કોઈ પણ રીતે ગમતી
નહતી.

આખરે તેની અધિગમનો છેડો આવ્યો.
તેણે રાત્રને ઘણું દુરથી પોતાના કાળા ઘોડાને
ઘોડાવતો આવતો જોયો. બીજી પળે તે ધર્મશા-
ળાના રખેનાકને પોતાનો ઘોડો સેપી રાજ નદી-
માં ઉતારવાની પગથી તરફ આવ્યો. વીચે ઘણીજ
નરમાસંથી રાત્રને નમન કર્યું અને ત્યાર પછી
ખરા મજબાવાળા તરફ ફરી તેના હાથમાં પેસા
મૂડી ધર્મશાળા તરફ આગળી કરી. તે માછી
ખુશ થતો, આભાર માનતો, ઝડપથી ચાલ્યો ગયો
ને દારૂના એ એક કોપડાં ગડાની ખુશ હોરમા
હવાઈ રાખ્યા જોતો પડ્યો.

‘આજે મેજ મજબા છે, વીચ ?’

‘હા, મારા નામવર. બીજો તો બદમખત
લોડ નોર્થની કમળાખતી પૂરી કરવા માટે છે જ’
શીલીય હસ્યો.

‘હવે મારડીનર માગે સપાટામાં આવ્યો છે.
સીક્સને છોડવામાં હરકત નથી.’

‘તમારી વિંદી, મારા નામવર.’

શીલીયને તેનારે કહેવું પડવા તેણે દીધું
નહતું તેથી તેની મહેરબાની વીચપર ઘણીજ વધી.
હસીને પિરી લઈ રાત્રને તે પોતાની આગળી પર
મેરડી દીધી.

‘મને મજબો જોઈશો, વીચ.’

“તેનાર છે મુરખીજ. બાયડું...બાય-
ડું. હમેશા મોહકાણુનો સામાન છે !” વીચ
જાણે પટપટતો હોય તેમ જાગ્રડયો પણ તેની
મનઘમ રાત્રને તે સંભળાવવાની હતી. રાત્ર
જોઈયો...આહ ! શું ત્યારે આ તેને જાણી જોઈ-
ને ચેતવણી આપવામાં આવી હતી ? પોતાના
આ છગ્ગા પંજના દાવપેચની વાત તેને કોઈ
આગળ કરવા ગમી ન હોવાથી શીલીયે કશાંની
ફરકાર ન કરતાં મજબામા જોડક લંબ મજબાને
અધવચ્ચે લીધો પણ ચોડેક જતાં તે યોખ્યો.

‘હું તને જાડું આપનાં જુદી ગયો.’

જાનને યું દાને હસી પડ્યાં. કેટલ ખી હવે
 ઝડપે હવે ધર્મશાળામાં ગયો. ત્યાંનાં રખેવાલ
 માટે એક ચીઠી મુગી તેણે કપડાં બદલાયાં. તે પછી
 પાં કલાકે એક સરોવર જ્યાં હતી, સુંદર ચહે-
 રાની કુમારિકા, પોતાના મોંઘા પરનાં ખેલા બાંધ
 બુરખા અને લાંબાં સંકટ સાથે, જેથી ચહેરા તેમ-
 ન પગો જણાય નહિ, ધર્મશાળાથી અડધે માઇલ
 દૂર લાંગરેલા એક મજબા તરફ ટપક ટપક ચાલતી,
 મુઝાં હસતી ને નખરાં કરતી જતી જણાતી
 હતી. તેણી ત્યાં જાલદીથી પૂગીને મજબામાં
 બેઠી ને પોતાના હાથોમાં હસ્તેસાં લીધાં ! વણક !
 તે હાથો રાપોડી હતા. નાનુક બીના જેવા તો
 તે જણાતાજ ન હતા. ધીમેથી તેણી હસ્તેસાં મારી
 આમનેમ કાપા લાગી ને કાઢતી જણે ખાસ
 રાક જોતી હોય તેમ જણાઇ.

લોડ નોર્થ તે ધર્મશાળામાં આવી પુગ્યો.
 પોતે સર ક્રાન્સીસ મેલવીનનો આળાદ નમુનોજ
 થઈને આવ્યો હતો. એવો તેને ધખારો થયો હતો
 એટલે તો મુરનાક હતો. તે સરિયા નદીમાં કિના-
 રાની પગથી આગળ ગયો અને નદીની આરે
 જાવુએ નગર દોડાવી તે વિચારમાં તદ્દિન થઈને
 હોમો. હાંકક ખ્યાલ થતાં તે પાછો ધર્મશાળામાં
 ગયો ને તેણે ઘર મંગાવ્યો. જે સુંદર બાવ-
 ડું તે જોતરના સપાટામાં મોંપરા માંગનો
 હતો તેમાં ફતેહ મેળવવા આ દિવસગરી દિમન
 પોતાના દીઘમાં તે લાવવા માંગનો હતો. તેણે
 જરાજર તાગડો રખી રાખ્યો હતો. તે હરતી-દસા-
 વીને એડીયતે મજબા સાથે રોકેન્સ ખાતે લાવ-
 વવા માંગનો હતો કે ન્હાં તેણે પોતાના નમુઓ
 રાખ્યા હતા. ત્યાં જતાંજ એડીયતે ગાંધમાં નાખી
 જોતરને મોંપી દેવાનીજ ખોરી હતી. મોઢામાં
 હુમો મારવા તે મોટો રેશમી કપડો લાવ્યો હતો
 તથા હાથ પગ ખાંધવા તેના મજબામાં મોટો એક
 તંપાર હતો. આદ ! તે પોતાની જતેક માટે અચુક
 હતો. હવે ખોરી જતન તે રાક જોતી માથુને
 જઈ મગનાર આઘાનીજ હતી.

ધર્મશાળાના રખેવાલે લોડ નોર્થને તેની
 બોડાનેલી દાઢીને લીધે જોળખ્યો નહિ પણ કેટલ
 ખીએ તેને જણાવ્યું હતું કે સર. ક્રાન્સીસ જેવો
 દેખાવાની તે અચુક ગોઠવણ કરશે એટલે તેને ઝડ
 જણાઈ આવ્યું કે તે તેજ છાવે હતો.

તેણે લોડ નોર્થ આગળ આપીને કહ્યું,
 ‘સર ક્રાન્સીસ મેલવીન આજ રાત્રે હાં
 આવનાર હતા તેમને માટેનો પત્ર આવેલો છે ?’
 લોડ નોર્થે મારે ઉચ્કેરાટમાં પોતાનો હાથ
 લંબાવતાં કહ્યું,

‘તે મારોજ છે ! હુંજ સર ક્રાન્સીસ છું.’
 ‘ખરેખર !’ તે રખેવાલ બોલ્યો. ‘જરાજર
 છે, મારે જણવુંજ જોઈએ કેમકે સર ક્રાન્સીસ
 આખાં બર્ક રાપરમાં સાથી ખુજસરવ જવાન
 તરીકે જોળખાય છે’ અને તેણે તે ચીઠી આપી.
 લોડ નોર્થ સર ક્રાન્સીસ તરીકે જોળખાવાથી ખુશ
 લીનો માર્યો કુલી-કારી ગયો; પણ તેણે જોઈ
 નહિ કે તે રખેવાલ તેને જનારીને હુમ રમુજ પા-
 મતો પોતાના ઓરડામાં જઈ બેઠો હતો.

લોડ નોર્થ તે ચીઠી વાંચી !
 “મારા સર્વથી વ્હાલા ક્રાન્સીસ,
 તારો વ્હાલો પત્ર મને સલામત મળ્યો છે. તે
 મદાન કિનારના આશ્રમમાં આ છગર જળે કારી
 જાય છે. જે પગલું તું છગર બરવાં તંપાર છે તેમાં
 તે જાય તને જતેક આવે ! ને દીઠી તને બચિ-
 પમાં તે માટે દીઠગીર ન કરે ! ધર્મશાળાથી
 અડધા માઇલ દૂરના બાગ પર હું મારા મજબામાં
 રતે આક વાગને આવીશ.

દમેઘની તારી વ્હાલી,
 એડીયા.

‘તરફા ! આવી મારા હાથમાં ! હવે મજબા
 બાટે લઈને લોડ નોર્થ કારવાની કમી જરૂર નથી’
 તેણે ઘર પુરો કાઢે ને રખેવાલને હાંકક વધુ નવા-
 છ તેની સલામ દિવસરતો તે હવે ઝડપે કરશે
 નદીને કિનારે કિનારે આવ્યો.

‘આજ તે જગ્યા હોતી જોઈએ’ તે હવે પટગરો ‘યા ખુદા! કેરી’ એકાંતને બચાવક જગ્યા છે.’

હવેસાંના છગગરો પાણીમાં ‘સાંબળનાં નોથે’ ચોટી પાછળ ફરીને જોયું! આહ, આ ગું પેશા મજામાં તેનો શિકાર સપડાયા, તૈયારજ હતો. તે મજાને કિનારે અથડાયો. રળે બોલવાથી તે પકડાઈ આવે કરીને તે ચુપજ રહ્યો પણ ભારે કિસ્કારમાં તેના દાંતો કચકચ ચાગ્યા. તે મજામાં કુદી ખેડો કે તેની ભારે અગ્નયખી વચ્ચે તે સ્ત્રીએ. અગ્નય જેવાં જોરથી મજાને પાછળ હાંચ્યો અને તે કિનારાથી દુર ચાલ્યો.

‘હાવાએ ફેરફાર તો ફકકડ કીધો!’ કેપ્ટન ખીએ હવેસાં મારતાં વિચાર્યું.

‘હાલા, તું હવે હવેસાં મારશે?’ કેપ્ટન ખી એ ધણીજ નખરાથી નાનુક અચાજે ફરમાસ કીધી.

લોડ નોથે ઉડ્યો ને આગળ આંચો. તેજ પહે તેની ભારે અગ્નયખી વચ્ચે કેપ્ટન ખીએ પોતાના જમણા હાથમાંતું હવેસું પાણીમાં ખોસી દઈ, આંચકા સમેત ખેંચી કાઢ્યું કે મજા-વો-ઉધો વળ્યો, તેમ ચતાં કેપ્ટને મજાને એકદમ અટકાવ્યો, પણ નોથે તો પછડાઈને પાણીમાં પડ્યો. મજાને તરત તેનાથી દુર થયો. નોથે પાણીમાં ડુબી મારી. ખીજ વખતે જ્યારે તે પાણીની સપાટી પર આવ્યો ત્યારેજ તે મજાને તેના હાથમાં આવે તેની રીતે નજીક આવ્યો.

‘ઓ મારા બહાલા જનન, તું ભીંજાઈ ગયો કે?’ કેપ્ટન ફસ ફસ્યો. ‘જીર, કાંઈ તને લાગ્યું કે?’

નોથે તરડયાં મારી બોટ પકડી. તે ગું-જાતો જળાતો હતો. તેને વળખાં મારતાં જોઈ કેપ્ટન ફસ ફસ્યો.

‘નહિ, જો, મોંશ જનન, નહિ, ઓ, નહિ તો હું ખી પાણીમાં પડસ... નહિ, બા! મને

તરતાં નથી આવડતું જો! ઓ...હું તો મરી જસ !...કાન્સીસ ડીઅર, તું સુકાન આગળ જઈ તેને મળ્યુંત પકડ કે હું તને હવેસાં મારી કિનારે લઈ જવસ!’

નોથેની ભારે અકળામણ વચ્ચે તે મજાએ કિનારે જતાં લાંબો વખત લીધો.

‘જલ્દી કર, એકીયા’ તે કરગર્યો. ‘મારાથી હવે પકડાતું નથી. મારા હાથને ધુજ્યાં આવે છે!’

‘બચમાં તે પોતાના કુદરતી અવાજે બોલી પડ્યો હતો.

‘ઓ માયરે! આ મારા બહાલાનો સાદ નહિ !...હું તો મરી ગઈ! ઓ તું મરે મુઝા બદમાસ...મુઝે કંગાળ ...તું...તું...’ તેણી વધુ બોલી શકી નહિ કેમકે સ્ત્રીને જાનતા શબ્દો તેણીને તે પહેલાં આંચા નહિ.

નોથે ભારે ગભરાટમાં કિનારે લઈ જવા કાલાવાલા કર્યા. આ તોહમન ના પાડી શકવાની તેનામાં હિમનજ ન હતી. કેપ્ટન તેને ડુખાડવા માંગતો ન હોવાથી તે તેને કિનારાથી દશેક શીટ દુર સુધી ખેંચી લાગ્યો.

‘અહીં પાણી છાલકાં છે...ચાલ, ચાલીને જાંથી જા...બદખખત, જાં કે એક સ્ત્રી સાથે’ તેને કામ પાડતું પડ્યું છે નકર આવતી કાલનો અર્થ તું જોવા પામતેજ નહિ.’

લોડ નોથે ઝમકારતો કિનારે પૂર્યો અને ત્યાંથી તે જીર પૂછીએ દુર નહાડો. કેપ્ટન ખી ધ્રુમ હસતો બાકબાકો,

‘મારો બહાલો ચૂલામાંથી પેશામાં પડ્યો છે. એને ડુખાડવામાંજ માલ હતો; છતાં મને કેપ્ટનના જનન ફોકટમાં લેવા ગમતું નથી. હું એની રોપી એક યાદ તરીકે જાળવી રાખીશ’ અને હસતો હસતો તે ધર્મશાળામાં ગયો ને કપડાં બદલી બહાર પડ્યો.

મકરણ રહ.

પાપીનો ફેર.

પોતાની બાલી માથુક કરતાં વીલનો વધુ વિચાર કરતાં રાગ પોતાના મહવામાં નુકસી કરેલી જગ્યાએ ઉતર્યો. તેણે અંચળ ભેંવું હાલમાં બહુ જ અકળામણમાં હતું.

શીલીપને અંતી ઘણો હર્ષ ભર્યો આવધાર આપી ફેરેલાએ નહિ જોઇતું પગલું ભર્યું. પોતાના પ્યારની જગ્યામાં તેને વધુ વાર પકડી રાખવાની તેનામાં સંકિત નહતી. તેણી જલજીતી હતી કે જેનો શિશર તેના પાસામાં સહેલ જઈ હાલમાં કે તેનો પ્યાર ફેરેલાગાર થઈ જતો હતો. આવીજ બૂલ આગળ પચુ કરી હતી અને પરિણામમાં શીલીપ તેણીને હાથથી ગયો હતો. તેણીનું ગરમ, જુસ્સાવાર લોહી ઉઘળી આવ્યું હતું એટલે પોતાનું છગર તેણીએ તેને ખુશ્નું વાંચવા દીધું. તેણીએ ખુશીથી જલું તેને આપ્યું પચુ જલલામાં પીતી ઇચ્છા રાખી નહિ.

શીલીપે મીઠાસથી તેણીને ગમે વળગાડી, મીઠી કીસ લીધી પચુ ફેરેલાએ તરતજ જોઇ લીધું કે હવડાં ને આગસો હવડી શીલીપના જેવો જુસ્સા ભર્યો રહેશે નહોતો.

‘તને માફ કાગળ મળ્યું હતું ને, છગર ?’

‘હા મારા જન. તારી કિમ્તી વિંટી પચુ મને મળી હતી.’

‘જાલ ! તે શાની કિમ્તી ? ... તું તેની દરકાર ના કર ! વીસ મહવાવાળાની તો વસાસ કરી છે ને ? તને શું લાગ્યું ?’

ફેરેલા એ કે ફક્ત આ ફારસ જાગતી હતી પચુ તેણીને ખીજવટ લાગ્યો કે તેનો એકવારજે માનિનો શીલીપ પ્રેમના ચન્દ્રો ને જલસે મહવા વાળાની ઝાઝી દરકાર કરતો હતો.

‘તેની ખાનગી છંદગીની ખજાર હું તો નામવરને આપી ચકતી નથી. મને એટલીજ ખજાર મળી છે કે ને ધર્મશાળામાં નોકર છે.’

‘મને તે માછીની. જરૂર નથી. જે માણસ તેનો બાગ બજાવે છે ને જેણે મારી અપાર સેવા બજાવી છે તેને માટે હું પૂછું, હું ધારું છું તેમ તે આરથર સેસીલ, લોર્ડ જરલે છે.’

ફેરેલા એકી. શું ગમ્મને ખરી ખખર મળી હતી કે તેનો આ ખર વખતનો કુકડો હતો. તેણી એ તુરંતજ વાત ફેરેલી બોલી,

‘રાણી માતાને એકદમ હેમ્પટન કોર્ટ કેમ જતું પડ્યું, મુરખીય ? તેઓ મારી પેડે તો છે ને ?’

ફેરેલા ઉત્તાદ હતી તો શીલીપ ક્યાં જોઈ હતો. તે હરીને બોલ્યો,

‘જન મન, હું પ્યારની વાતો કરવા આવ્યો છું; નહિ કે રાણીની.’

‘હું તો ધારતીતી કે તમે વીસ મહવાવાળાની વાત કરવા આવ્યા છો.’

‘હું તો મારાં છગર, તારી સાથે મારું છગર મેળવી, સુખના ઉંડા સાગરમાં મરક થઈ પડેલા તું અમૃત મેળવવાની અરજ કરવા આવ્યો છું.’

‘હવડાં નહિ, મારા નામવર, તમે એટલા બધા ઉનાવળા ના થાઓ તમારી અચુક વફાદારી ની મને કાંઈક સામેતિ જોઈએ છે. એક સ્ત્રી ફેરેલામાં પોતાનું સર્વસ્વ આપી દઈ તે હમેશ માટે ગુમાવવા માંગતી નથી.’

શીલીપનાં જવાનો વિશ્વેસો ચડ્યો. પ્રેમની ગત્તીમાં તેને કાંઈ પચુ જનની નડતળ ગમતી ન હતી.

‘તેની કિમ્ત જાણાવ; હું પુરનો થીમંત છું.’

‘મારા નામવર, તમે શું મને એટલી બધી અકલ્પકીય સમજે છે કે વિસાને ખાતર હું મારી છંદગીની કિમ્તીમાં કિમ્તી મીઠા વેચવા તૈયાર થઈશ... ખાલ ! ત્યારે તમે મને જોગખવાનું નથી !’

‘માફ કર, મારી મીઠી, મને મારફર મને આ તમારી અંગેજી રીત

ભાતની કરી માહિતી નથી. વહાહ ! ... આપણે તો રોનીશમાં વાત કર્યે છીએ ને મને તારા અંગે-
છ ક્યારે કેમ જણાતા નથી ?

‘તમે નામવરની પદરામણી પછી ઈંગ્લાંડની દરેક બાત રોનીશ બાપા શુધ્ધ હચ્ચારે બોલનાં શીખે છે તે શું તમનેજ ખબર નથી ?’

‘પણ તું તો રોનીઆર્ડની પેઠે બોલે છે ?’
‘મને છાપે ન ચકાવો, મારા નામવર. મને રોનીશના અચ્છો અભ્યાસ છે એમ મારે કમુલુ નેહએ.’

‘સેવક મુખારકબાદી આપે છે !’
‘ધારના માર્ગમાં કોઈ પણ મુશ્કેલી હોતી જ નથી.’

ફેડેલા બાપુ તુરુ અંગરેજ બોલતી હોવાથી પકડાઈ આવવાની ધાસ્તીને લીધે તેણીએ આ ઝાંઝા નેપમ ખેડ્યો હતો.

‘તમારે મને બે વચન આપનાં પડશે, મારા શીલીપ.’
‘બેના બેસે મારા બેન !’

‘બેનીજ જરૂર છે પણ તે બે માટે તમારે શાહી વચન આપી પાળનાં પડશે. મહેલું તો એ કે તમારે રાણીની અદેખાઈનો ભોગ થઈ લેડી એ-
ડીયા હાવડને બચાવવી.’

શીલીપ ભારે અન્નચંપીમાં ચોકચો.

‘તેમ કરવાનો મારો ઇરાદો છેજ’ તેણે જણાવ્યું.

‘તેવામાં તેઓ કોઈના ભારી પગલાંનો અવાજ ચોક્યા. તેમણે એક શખસને ટોપી ત્રગર. તેમના તરફ દોડતો આવનાં જોયો કે ફેડેલાએ ગભરાટમાં ખુમ પાડી,

‘પાછળ હડો મારા નામવર. તમે હયાં જણાયા નેહએ નહિ. ચંદ્રમાની રાણીમાં આ શખ્સ કોણ છે તે હું ઝોળખી-રાકતી નથી.’

તેણીએ ઝડપથી મોઢાં પર ભુરખો ખેંચ્યો અને આગળ વધી જાય તે શખ્સનો રસ્તો રોકતી હોય તેમ હતી.

‘આહ ! તું મારા સપાટામાંથી છટકવા માંગતી હતી કે, લેડી એડીય હાવડ !’ તે શખ્સ અનંદ કરતો બોલ્યો. ‘તું’ ગમે તેવી હુસ્તેર હશે પણ તને મારા જેવા સાથે કામ લેવાનું હતું. તારા જેવી સતરને હું ચાંચડીની પેઠે ઝોળી નાખું ! તું મારી કેદી છે. ચાલ ગરબડ ના કર ! એકદમ ચાલ. આ વખતે તો મારે દરેક સંભાળ રાખવી પડશે.’

ફેડેલા આ સંભાળનાં અન્યયખીમાં એવી સ્તબ્ધ થઈ કે તેનાથી કશું બોલી શકાયું નહિ. તે શખ્સ કોઈજ નહિ પણ લોર્ડ નોર્થ હતો તે હવે તરવાર ખેંચી ધમકી આપતો આગળ આવ્યો. રાજા જે જાડીમાં બરાબ ગયો હતો તે હવે ચંદ્રની રૂપેરી પ્રકાશમાં પોતાની તરવાર ચમકાવતો આગળ આવ્યો.

‘આહ હુ હીચકારા ! સંભાળ...તારી ઝંઘળી માટે હુસ્તાર બન !’

નોથે જેવું કે તેનું આંસી બેનું હતું કેમકે તેણે તુરતજ રાજાને ઝોળખ્યો હતો. મરણની ખાંકે તેનામાં અસાધારણ હિંમત આવી અને તે જંગલી વાઘની પેઠે લડ્યો પોતાને ખાતર પોતાના જાનની દરકાર વગર લડવા માટે ફેડેલા રાજા પર કુર્યાન બની. તેણીનો એકવાર ખુજવાઈ ગયેલો પ્યાર પગરવા લાગ્યો અને તેણીએ ખરાં છગરથી તે પરમાત્માની દરગાહમાં રાજાની સલામતી માટે દુવા મુન્દરી. તેણીની આંધિતેમરી ફક્ત ફૂક વખતનીજ હતી. શીલીપે પોતાનો માની તો દાવ અજમાવ્યો. નોથે એક કાતીલ ફટકો અટકાવવાની કોશિશ કરી પણ તે પહેલાં તો તે ફટકાનો ઘવ બદલાઈ ગયો ને તે ચકચકતી તરવાર તેની છાતી આરપાર વિધી બહાર નીકળી ગઈ ને તે બદખખત મુકડું યઈ ભોંયે પછડાયો.

‘શુકર ખુદ કે શીલીપ તું સલામત છે’ ખુશખોના આવેશમાં આવી જઈ ફેડેલાએ તેની ગરદન આસપાસ પોતાના હાથો વિંટાવી જુસ્સાથી કીસ કરતાં બોલી.

“એ કોણ છે ?” ધીમેથી તેણીની ધડકતી
હાનીએથી છૂટો થતાં શીલીપે પુછ્યું.

“હું નહિ જાણતી.”

“આલ ત્યારે જોઈએ.”

ચંદ્રમાની રૂપેરી શેઠની તે લોહીકુહાન થય-
લાં શબ્દ પર પ્રતીતેનો ખરડાયેલો લયકાયેલો દેખાવ
વધુ બયાનક કરતી હતી. શીલીપે વાંકો વળી તે
ચહેરો તપાસ્યો તે આજખતાંજ તે ચોંકીને
હકેર્યો.

“મા ખુદા ! આતો પેસો બદમાશ જનમ
લોકનોઈ છે. એની બોડેલી દાદી છતાં એ ખુદસો
આજખાય છે. આ કંગાળને આપું આખરદાર
મોત લાયક નહતું, એના પાપી લોહીમાં મારી
તરવાર બોળવા માટે હું ખરેજ દીકરીર હું.”

“હારી જા, મારા બહાલા શીલીપ; હા નજર
દીકમાં એવા કેટલાકો છે કે જેઓ તને ધડી બર
પણ ચલાતા નથી.”

“આહ ! ત્યારે વીત્ર બોલ્યો તો તે ખરી
ચાત દેખું !” શીલીપે વિચાર્યું. “હું હયાંતને આ
કંગાળ આગળ એકલી હોડી જઈ રાકતો નથી”
અને તેણે તે ચાખે લાલ મારી દૂર ફેંક્યું.

“મારી દરકાર ના કર... મારે માટે હયાંથી
જા... મારી આગળને ખાતર !”

“શીલીપ તેણીને ખરાં જીગરથી બેઠેલો ને
મીઠી કાસ સાથે છૂટો પડી મળવા તરફ ગયો.
ફેડેલા લાંબી ઝટ્ટુ કદમે અનેલાં બનાવતી ખજાર
ફેડેને સીને આપવા ગઈ. તેણીનું જીગર કીલી-
પના પ્રેમ માટે જોડાયી ધગધારા લેતું હતું.

રાત્રીએ વીત્ર મળવાવાગાને તેના પાછા ફર-
વાની રાહ જોતો થોજેલો જોયો.

“હું ધણી ખુશીકું કે આપ નામવાર સલા-
મત પાછા ફર્યા હો, મુરખીજી !”

“મેં તેને કાપી નાંખ્યો છે, વીત્ર !”

“કોણને ?” ચિંતાતુર સવાલ થયો.

“પેલા બદમાશ કોરવા તોર્યને !”

“તે કંગાળ તમારા બાદચાલી હાથે મરવાને
જરાએ લાયક નહોતો, મુરખીજી.”

તેને માટે તો કાંસીનું દોરકુંજ પરતું હતું !

“આ વાતની ખજાર બહાર પડવા દેવાની
નથી. વીત્ર, તું પણ ચુપચાપ કરી નાંખશે ?”

“એ બધું મારા પરજા હોડો, મુરખીજી,
હું એની પાપદસ્ત કદાવીશ. તમે નામવારને હાથે
એ માર્યો ગયો છે એવો દવખે પણ ખ્યાલ માર-
ડીનરને ન થાય તેમ હું કરીશ.”

“મારી ખાતરી છે કે ગારડીનરે એને આ
કામ પર મોકલ્યો નથી. તું સમજેજ કે, વીત્ર ?
એ પહેલી વખતે નિષ્ફળ ગયો એટલે ગારડીન-
રના ગુસ્સાથી ડરી એ બોતરના પક્ષમાં ભરાયો
હશે અને તેનાજ હુકમથી એ લાં આગ્યો હશે.
કેમ, સમજમાં આવે છે ને ? વેલ, ને લેડી એડી-
ય આ તરફજ હોય તો આખા હુકમારીમાં રહેજે
કેમકે તોઈ પાછો ન ફરતાં ભોતરનાં પૂઠકાંઓ
આ બાજુમાં જરૂરજ ઉભરાઈ જશે.”

“વાળખી કહ્યું, મુરખીજી. ચેંક્સ.”

“હું જો તને મદદ કરી ચકતો હોઈ તો
ખુશીથી ફરમાવ ?”

“ચેંક્સ, મારા નામવાર સાહનસાહ !”

અને ખીજી પળે શીલીપ થોડેચાર યજ અંધા
રામાં દૂર નીકળી ગયો.

મકરણ ૩૦.

લેડી એડીય ફરી કેદમાં.

ઉપસા બનાવ પડી ત્રીજ દીવસની સમી
સાંજના કેપ્ટન બી એ પોતાનાં નંબર એક વાળા
મથકે જતાં પોતાની આગળ હડતી ધુળતું વાદળ
જોયું. તુરંત તેણે રસ્તો બદલ્યો અને ધોરી રસ્તા
પર આવી તેણે ઘોડાને એક મારીને આગળ ગયો.
પાંચ મિનિટ પછી તેણે બોતરના સીપાણેમાંના
જ જાણુને ઘોડા વપરાવાના જોયા.

“રાત્ર ખરજ બોલ્યો. તો” તે પટપટયો.
“આ છાપાઓ તોફાન કરવા મગે છે.” અને આ
વિગ્ધ માથે તેણે પોતાના ઘોડાને દાખીને એક

મારી કે તે નીમકદલાલ પ્રાણી તીક્ષ્ણ પેટે ગયું.
તે ઝડપથી ધારેલે મથકે પુગો ને બપની ચેતરણી
આપતાં તેણે જણાવ્યું.

‘આ છવાઓને પકડવાનું પડશે.’

કેપ્ટન સી નાહકની મારામારી કરવા માંગ-
તો ન હોવાથી બોલ્યો,

‘મારા લોડ, હું નહિ ધારતો કે એઓ
હયાંથી કાંઈ પણ જાણી શકે.’

‘બનવાએ છો પણ કાં નહિ તેઓ મકાનને
આગ લગાડે? તમે રાણી માતાનાં ઢંઢેરાં શું
જાણતા નથી? તમારી રમ્મ સાંચે હું એ છાંવા-
ઓને અચાનક સપડાવવાની ગોઠવણ કરીશ,’
કેપ્ટન બી એ જણાવ્યું.

‘જેમ તમને લાગે તેમ કરો. જે મકાનને આગ
માંથી બચાવવું પડતું હોયતો પછી લડ્યા
વિના છૂટક નથી. તેમ થતાં હું તમારી સાથેજ
રહીશ.’

‘લડવાની જરૂર નથી બધા! એતો જરા
ચીક ઝડપનો દાવ બતાવીશું તો ખસ થશે.’

કેપ્ટન બી હવે ઝડપથી બીજા ત્રણ બાકીયાઓ
સાથે ગયો ને તે છૂપા માર્ગે ચઢીને શુભ ચઢ ગયો.
લેડી એડીયને કેદખાને લઈ જતા સીપાહો
જેઓ તેમને ત્યાં કેદ પડેલા હતા તેમાંના
ચાર આગળ જઈ તેણે તેમનાં કપડાં કદાવી
પોતે સાચે લીધેલાં પહેરવાની ફરજ પાડી.

કેપ્ટન બી એ પોતે તે સીપાહોનાં વડાનાં કપડાં
પહેરી તેના જેવો પોતાનો ચહેરો ને હાવભાવ
કેરવ્યો. તે કપડાં ન્તે કે કાંઈક કુંકા હતાં પણ
કેપ્ટને ખુશાળ ટંગે તે પહેરી ઝડપથી પોતાની
સુસ્ત બદલા માંડી.

તે ચારે છૂપા વેપમાં પાછા ફર્યા કે તેમને
જેનાં તેમના બાકીયાઓ બારે ગજરાટમાં પડ્યા.
તેઓ અકેપળ સુધી તેમને બોનરનાં માણસોજ
સમજ્યા. કેપ્ટન બી હસી પડ્યો પણ દરવાજાપર
પડતા મોટા કોકાઓના અસાચે તે સુખ ચઢ
ગયો. કેપ્ટન સી પોતે દરવાજાપર ગયેક

‘બીશપ બોનરના હુકમની રૂએ હમારે આ
મકાનની ઝડતી લેવાની છે’ તે સીપાહોના વડાએ
આગળ આવી હકીકત નિવેદન કરી. ‘કશુંએ ન
મળતાં હશેને આ મકાન’ બાળીને ખાખ રાખ
કરી નાંખવાનો હુકમ છે, સાહેબ!’

કેપ્ટન સી એ અદગથી નમન કરતાં કહ્યું.

‘તમારા હુકમ મુજબ કરો. હાં તમોને કોઈ
પણ બંડખોર મળશે નહિ.’

‘તે તો જોવાતું છે, મારા લોડ. ખુદને
ખાતર એ પોરીને આપી દેવ ને તમારાં સુંદર મન-
ને બચાવું બંધાવો!’ તે વડાએ શીખામણ
આપી.

‘તમારા હુકમ મુજબ કરો, સારજંટ. મારે
વધુ કહેવાની કશી જરૂર નથી.’

તે છ સીપાહોએ આખું મકાન તળેથી ઉપર
તપાસ્યું. તે બાદ કેપ્ટન બી, બોનરના જાંમુસોના
પોપાકમાં તેઓ સમક્ષ આવી ઉભો ને તે ઝડતી લેના-
રાઓને અનુયયીમાં ગરક છીધા. સારજંટ તો
શુસ્તાથી દિવાનો બની ગયો કેમ કે તેને તો મોઢું
ધનામ મેળવતું હતું. હવે તેના કરતાં ઉંચા દર-
જાનો અમલદાર ત્યાં આવ્યો હતો એટલે
ધનામની મોટી રકમ તેના હાથમાંથી છટકી
જનાર હતી તેણે તે નવા આવનાર તરફ ટંગર
ટંગરે જોઈ કહ્યું.

‘વશ્કાહ! કેપ્ટન જેહસ!... મારા ખુદ!
એ તમારો ભૂત છે કે? મુનેકાં મુદકાં પણ પોતાં
ઉડે છે શું?’

‘તે બીશપ બોનરનું કામ છે. હું ચોકસા
છપ્યાં કામપર હતો. કેમ તને શું મળ્યું છે?’

‘કશુંએ નહિ, કેપ્ટન’

‘હું પણ તેમજ ધારતો હતો.’

‘હવે હશે મકાનને સગમાત્રી તે ડાકણને
અંદર છેરતી જાણી મુકવાના છીએ,’

‘કેમ, તેમ કરી તારું ધનામ ખોદવા માંગેછ
કે ચર્ખાં?’ કેપ્ટને કહ્યું. ‘ચાલ, મારી પૂઠે. હું

તને જાનો છૂપે મારે અતારીશ. જો, તે કાઠણ
જાંજ હશે તો તારા હાથમાં 'નર સપડોશે.'
તેઓ પથરવાળા એક મોટા ઝોરડા તરફ કેપ્ટ-
ન બી સાથે ગયા. તેણે ગળવામાંથી એક ખરડા-
યતુ-લયકાયતુ કાગળ કાઢી સારજનના કાન
પર પડી હતું.

'તે છૂપા ઝોરડાની આ ચાવી છે' અને
તેણે વાંચ્યું. બારી આગળથી ચોથો ને જમીન
આગળથી ખીન્ને પથર. આ પથર દીલો છે
તે ઉચકો. ને તે બેઠી ઝોરડાની ચાવી તમોને
મળશે?... વેલ, અચ્ચા, તું આ તપાસ કર. હું
લોઈ કોર્ટને અને તેના મિત્રોને કેલ દરીશ.'

કેપ્ટન બીએ જે મિનિટ પછી તે ઝોરડાનો
બારે દરવાજો ખડારથી બંધ કર્યો ને તેને તાણું
મારી કેપ્ટન સી જે તેની રાહ જોતો હતો તેના
તરફ દોડતો ગયો.

'જાનાઓને મેં સપડાવ્યા. હવે જરા રમુ-
જ દરવાજાની છે. કાઠડા, કચરો વગેરે મંગાવો.
ખનતાં મુખી જેમ વધારે ધુમકો થાય તેમ કર-
વાતું છે. જે ચાર ધમયુ પશુ મંગાવો.'

તે મિત્રો ધુધ ચતા રમુજમાં ભાગ
લેવા દોડ્યા. તેઓ ઝડપથી જોઈતી ચીજો
લેઈને ત્યાં ગયા તો તેમણે કેપ્ટન બી ને
તે સારજનને પોતાને દુર રાખી કામ કાઢી
લેવાની તદખીર કરવા માટે ગાળા બાંડતો સાંજ-
બો. દરવાજા ઉઘડાવવા તે કોઠકોટ કરતો
હતો જોકે સાથે સાથે તે બહાર તાળાં મળતુન
હતા કે નહિ તે પણ તપાસતો હતો. તેના મિત્રોએ
હવે આગ્રુમાં જળરી ધુબી સગગાવીને બારણાની
નીચેથી ધુમકો ધમયુ વાટે અંદર મોકલવા
મંડયો, હવે સારજનને તેના શીપાહો ગમવાયા
ને ચોકાચોક કરી બરાડ પાડવા લાગ્યા.

'આર્યુ જોલો ... હમેને બહાર કારો !

... મહાનને આગ લાગી છે !'

તેમની બરાડની કશી અસર ન થતાં તેઓ
રડમસ ચહેરે દયા માટે કરચરા લાગ્યા.

'કેપ્ટન બીએ હવે ધોધારી અવાજે બરાડ
પાડી.

'તામે ચાઓ, નર જીવતા બળી મરો ! તમો
બધા કદીઓ છોને હમારા તાબામાં છો !'

'હમો તામે થકએ છીએ ?'

'ત્યારે તમારા હથ્થારો આરીના મળ્યા
વાટે નીચે જમીન પર ફેંકો !'

આ વખતે તે મોટાં મંડળના વીસેક સભા-
સભો હથ્થારજંધ થયેલાં 'બુરખાં પેહેરી, કેપ્ટન
બી ના હુકમ પ્રમાણે ચાલવા તૈયાર થઈ ઉભા
હતાં.

'અને આ ચોપાકમાં એ' લોકે પાછો
જોતો જોઈએ નહિ. લોઈ કોર્ટને તમો આ જે
અદખી માટે દરગુજર ચાલો-કહોકે એ તમારું કામ
નથી પણ બાબુમાં વસતા લડાચોરું છે. એ
લોકના હાથ પગ બંધાવી આંખે પાટા બંધી
લઈ જાય. ક્યાં રાખવા તે તો તમો જાણોછોજ !'

આ મુથનાપર પૂર્ણ અમથ થયો ને તે
કદીઓ સલામત જગ્યાએ પડ્યા પછીજ લોઈ
કોર્ટને એ છટકારાનો દમ બેચો ને કેપ્ટનનો
હાથ પડી બરાં જીવનનાં જોશથી હતું.

'એકવાર ફરી હમો તમારા આબારી
થયાં છે.'

'કુદ ! ચાલ ચાલ બેયા ! ચાત ન કરોઇ.
મને ઝોર ગમત પડી... જાનાઓ જબરા તંડબા
યાહ હો !'

કેપ્ટન સીએ હવે એક તાકીદનો નમુસ
બનેલી વિગનથી વાકેફ કરવા સર કાન્સીસ મેલ-
વીસ તરફ હેમપટન કોર્ટ મોકલ્યો અને તેણે લેડી
એડીથને તેમની કંપનીનાં મહાન નંજર ચારખં
લઈ જવા સુપના કરી. તેમ થતાં તેણી સલામત
રહી સકશે એવી તેણે ખાતરી જણાવી.

સમગ્ર મયરાતને મુમારે મર કાન્સીસ શ્રીમ
શ્રીમ થતા યોગાપર આવી પુગો ને તેણે કેપ્ટન
સીને લેડી એડીથને છૂપા વેપમાં તે નવી સલામ-
તીની જગ્યાએ લઈ જવાના કાલાવાલા કર્યા.

‘હું એ બધું તમોનેજ સોંપું છું, ગાંધી લોડ!’
તે બોલ્યો. ‘મારાથી ફક્ત બે ત્રણ કલાક સિવાય
વધુવાર મહેલથી દૂર રહી શકાતું નથી. તે જગ્યા
બહુ દૂર છે એટલે હું લાપ્તાર છું.’

તે સાવ કેદખાના જેવી છંદગીથી લેડી
એડીયતી તાબ્યતપર ગંભીર અસર થઈ હતી.
બોનરના જાનસોની દોડધામે તેણી છેડેજ નસોસ
થઈ ગઈ હતી અને પોતાને એકદમ બહાર લઈ
જતા દરગરવા લાગી હતી.

સર ક્રાન્સીએ પોતાની પ્રાણ સમાન બહાલી
થી ભારે દીવગીર છાંયે રૂબસદ લીધી. તેઓનાં
મંદગમ્ભીર બાહ્યમાં ક્રેપન સીની તેની
પસંદગી માટે અજળ થયા.

‘એ કામ તો કેપ્ટન ખી સિવાય ખીજાથી
થાપજ નહિ!’ તેઓ એકબેકને સમજાવવા લા-
ગ્યા. ‘તેની આકાંક્ષા અને કુનેહ દુસ્મનની આંખ-
માં સફાઈથી ઘણે છાંયે સર્વ મુશ્કેલીઓ દે
કરે છે.’

કેપ્ટન ખીને પોતાને લેડી એડીય માટે ઘાસ્તી
લાગી. લોડ કોર્ટને અલગત બોલો, નમાનો ને
મોટો પુરૂષ હતા પણ તેનામાં રમુજ જેવી ચીજ-
જ હસતી ધરાવતી ન હતી એટલે કેપ્ટન ખી ની
નજરમાં સહાન સંદેહમાંથી તરી પાર નીકળવા-
ની તેનામાં કુદરતી બહેસજ ગણી શકાય નહિ.

ખીજે દિવસે કેપ્ટન સી એક ખુદા એડુતાના
પોવાકમાં ફૂટવું ગાડું લાંકતો બેઠો. તેણે તે
ગાડું તે જગલના નાકા તરફ લીધું કે જ્યાંથી
લેડી એડીય એડુનની હોદરીના પોવાકમાં ઘણે
શીકે અહેરે હાથમાં ઈંડાની ટોપલી લઈ ગાંધીમાં
તેની પાસે બેઠી. બાપ બેટી શહેરમાં માલ વેચવા
જતાં હોય તેમ લાગતાં હતાં. સર્વતી બહી
હવાઓ વચ્ચે તેઓ ઉપડી ગયાં. તેમના જવા
પછી કેપ્ટન ખી નિરાશ થતો બોલ્યો.

‘હું ખરાં છંદગથી ધમ્મું છું. કે કેપ્ટન એ
પોતે આ મુસાફરી માટે પોતાનો વખત શલવું

પાડી શક્યો હોત. અલગત ફેરફાર તો આખા
છેને કેપ્ટન સી બહાદુર નર છે છતાં દેખે જાણે
શું છે તે મને બધ લાગ્યા કરે છે. મુસાફરી લાંબી
છેને કમખખત બોનરના જાનસોની જગેજગ લમ-
રાઈ જાય છે.

કેપ્ટન સીએ લેડી એડીયને ગમત આપવાને
પોતાનું બનવું ક્યું પણ તેણીના શીકા અહેરા
પર સહેજ પણ હસવું આપ્યું નહિ.

દરેક માણસ દૂર જવા પછી તેણે બોનરના
ડબલેક સીપાહોને તેમની તરફ આવતા જોયા
પણ લેડી એડીયને તેણે ચેતાવી નહિ. પાછળ
શરવામાં પણ કશું સાર્યક ન હતું. આસપાસની
જગ્યા એટલી બંધી સપાટ હતી કે કંઈ પણ
બરાબ બેસાય તેમ મુશ્કેલ ન હતું.

તે સીપાહો તેઓ આગળ આવી પુગ્યા.

‘આહ! એ તો આલ્યા જશો!’ કેપ્ટન
સીએ વખાણ્યું; પણ તે સીપાહોનો વડો જે છાં-
કટો ધુન હતા તે તો ગાંધી આગળ આવતાંજ
પોતાનો ધોડો ધોખાવી ઉભો.

‘આપણે ધોડીક ફૂટ મુસીશું. પુણ્ય દેવ
લના પુંજરીઓને આ ભોગ આપવો પડશે...
સખર!’ તેણે બરાડ પાડી અને ધોડા પરથી
ઉતરી તેણે ગાંધીમાંથી ફૂટ પોતે ખાવા માંડી
અને પોતાના સાથીઓને ફૂટથી આપી.

“ડોકરા, આ તારી પોદી કાંકડી છેલ્લે!...”

આમ આવરે પોરી! તને કોસ કરવાનો મને
શોક થયો છે!” અને તે છાકટો લેડી એડીય પર
વાંકો વળ્યો. તેના મંધ મારતા વાસંથી કમકમી
ને તેના પંજગમાંથી છટકવા લેડી એડીયે વાંકો
વળા. તે બદમાશ યું દખને હસી પડ્યો ને તેણે
તેણીને પોતાની બાથમાં પકડી. તેના હાથમાંથી
છટકવા તેણીએ તરફડ્યાં માયાં. પોતાની છંદગી
બચાવવા તેણી તેમ કરત નહિ પણ જ્યાં તો તેણી-
ને પોતાની આંખ છંદગી કરતાં બધુ કિમતી
હતી. અફડાતફડીમાં તેણીએ પહેરેલી ખોટા બા-

લની ટોપી નીકળી ગઇ ને તેણીનો ચહેરો ખૂંસો થયો.

‘મારા ખુદ !...આ કોણ રે ? આ તો મોટે ઘરનાં અબ્બાજી છે !’ તેણે ગળવામાંથી એક કાગળ કાઢ્યું ને તેમાં આપેલું લેડી એડીથ-તું વર્ણન વાંચ્યું. ‘મારા બાપજી—આવો ! આતિ પેલી કોઠણ લેડી એડીથ દેખુ’ જેને માટે આસમાનને જમીન તળે ઉપર થઇ જાય છે.’

કેપ્ટન સીએ ખોશાસો કરવાની કોશિશ કરી પણ તેનામાં કેપ્ટન ખી ના જેવી કુનેડ કે ચાલાકી ન હતી.

‘પાંચસો સોનાના સીકા !’ તે કંઠાળ ખુદાળીમાં કુદરકરા મારતો બરાડયો. ‘પોરી, તું મારી કેદી છે !’

કેપ્ટન સી પોને વગર હથ્થારનો હોવાથી તેણે બેથું કે આગમરી કરવામાં કશો માલ ન હતો. કોઠણી રીતે હવે જલદી બચાવ કરવાની જ જરૂર હતી. તે ગાડાંમાંથી નીચે ઉતર્યો. આસ પાસ બેઠા તેણે તે વડા અમલદારનાં સેલ્ફરામાં એક મુઠ્ઠી કકડાવીને મારી કે તે ધજા આવતો થઇ ગયો. ત્યાંથી કુદી તે તેના ઘોડાપર બેઠોને તે તેજ પ્રાણીને એક મારી ચાર પગે દોડતું છોડી મુક્યું. તે સીપાહો તો કુટ મુસાના દના. તેમના બંને હાથો રોકા-પકા હોવાથી તેઓ કશું કરી શક્યા નહિ. આ બના પગકડમાં આ બનાવ બની ગયો. ત્રણ સ્વારો તે છતાં તેની પૂઠે પડ્યા પણ કેપ્ટન સી-વાળું પ્રાણી તેજ હોવાથી તે ઝડપથી તેમની નજરથી ગુમ થઇ ગયો.

કેપ્ટન એ ને પોતાની વડાસો ખીબને સોંપનાં મનમાં ખટકો થયા કરવાથી પોતે જતે લઇ જવા તેણે ફરાર કર્યો. રાણીના ગુસ્સાની તેણે દરકાર કરી નહિ. તે સીધો મહેલમાંથી નીકળી તે મધ્યે આવ્યો પણ ત્યાં તેને ખબર મળી કે નક્કી કરેલા વખતની એક કલાક આગમન કેપ્ટન સી ઉપડી ગયો હતો. દડ છેલ્લો બધા વચાર કરતા હતા

તેટલાં કેપ્ટન સીએ આવી તે આશ્ચર્યનક ખબર જણાવી. દરેકની નજર તે વેળા ત્યાં ઉભેલા કેપ્ટન ખી તરફ ફરી.

‘ઘોડેસ્વાર !’ તેણે બરાડ પાડી. ‘અંતઃપત તેઓ આપણાથી માઇલો દૂર છે પણ હિંમત રાખો !.....તેવાર !..... બનવરોની દરકાર ના કરતા !’

તેઓ દિવાનાની પેઠે આગળ ધસ્યા. તે જન-નરો શીલુ શીલુ થઇ ગયાં. તે જનનરો પણ જાણે આજે જ સટોસટનો મામલો હોય તેમ યાદોમ ધસતાં હતાં. એકે પછી ગામડાંઓ પસાર થયાં પણ જ્યાં મુઠ્ઠી તેઓ લઇગેટ ગયા નહિ ત્યાં તુડીક તેમને તે સીપાહોની બાલ મળી નહિ. ગામડાઓ કધાઈને તે યાદોમ ધસતા સ્વા-રોને બેતા હતા. ઘોડાઓ એવા તો થાકી ગયા હતા કે ટપ જમીનપર પડે, પણ તેની દરકાર કોઈ ને નહતી. આશુકના આશુ માર પડતા હતા ને તે બાપડા લોહીલુવાણ થઇ ગયા હતા.

બોનરના સીપાહોએ ઘોડેસ્વારોનાં પગલાં સાંભળ્યાં. લેડી એડીથના બચાવ માટે તેઓ આવતા હતા એવું માની તેઓએ પણ પોતાના ઘોડા પૂર જોરમાં હાંક્યા. તેમનો વડો લેડી એડીથને પોતાની બાથમાં લઇને બેઠો હતો તે સ્વારોથી વધુ બો-બને લીધે પાછળ પડ્યો, એકસ હુકમ છૂટતાં તે સ્વારો જમણી બાજુએ ફર્યો અને ધસી આવના ઘોડે સ્વારોને અટકાવવા માંગનાં હોય તેમ આગળ વધ્યાપણ ઘોડેસ્વારોનું મોઢું ટોળું તેમના તરફ આવતું બેઠા તેઓ હુમ દબાવી નહાકા અને પોતાના વડાની સાથે રહ્યા.

‘લગાવ ... ઝડપ... લેડી એડીથને બચાવીયું ? કેપ્ટન ખી ની બરાડ પડી.

સર ક્રાન્સીસ જે હેમ્પટન કોર્ટથી આવ્યો હતો તેનો ઘોડો છેલ્લ નબળો પડી ગયો હતો, છતાં ઘંતો મજલુન ખીડી પૂતળાંની પેઠે જડ થઇ તે એક માથો જતો હતો.

ઠાવર હવે દરેકને દેખાયો. આહ ! તેઓ ન-
જદીક આવતા હતા. ચા બુદ્ધ ! ઠાવરમાંના પેક-
ગીરો ઉપરથી આ બધો બનાવ જોતા હતા. શું
બને છે તે સમજી જતાં તેમણે ઠાવરનો લોખંડી
દરવાજો ઉપર ખેંચ્યો કે જેથી માર્ગ ખૂલે. ચાલી-
સ વારનો તકાવત રહ્યો હતો. એક વધુ કોરોચ !
ચા માલીક ! ખરેજ તે ઉચ્છેરાટ બરી પળ હતી.
બોનરના જામુસો બેજાન હાલતમાં તે ઉધાડે
દરવાજો દાખલ થયા. લેડીએડીથ બાપડી તો અ-
ત્યાર આગમજની બેથુદ હતી. હવે જેના કેપ્ટન
બી, સર ક્રાન્સીસને તેની ટોળી ત્યાં આઆ કે બારે
કલાક સાથે તે દરવાજો નીચે પડ્યો.

‘હાથી બાપુ, એકંદમ !’ કેપ્ટન બીએ
ફરી ખરાડ પાડી.

તે હુકમે ખરેજ વખતસરનો હતો કેમકે તેમ
ન થાતો તે અતી બારે દરવાજો તે ટોળીને કચ-
ડી નાંખતો. તેઓ હવે બીજી બાપુએ નીકળી
ગયા.

‘થોડો પકડ... ક્રાન્સીસ... હુસાર થા !’
કેપ્ટન બીએ પોતાના મિત્રને ચક્રર ખાતો જોઈ
આગળ જઈ તેને જાગ્રત કરતાં કહ્યું.

એક માહલ સુધી તેઓ શુપ સુપ ગયા. તે
પછી કેપ્ટન બીએ ફરમાવ્યું;

‘જ્યાં હુકા પડી જત. હું સર ક્રાન્સીસ
સાથે રહીશ.’

થોડેક દૂર જ્યાં પછી અને કોઈ પૂરે ન હતું
એવી ખાતરી થવા પછી કેપ્ટન બીએ ભારે
બહોંશ કરી એક ધર્મશાળા આગળ સર ક્રાન્સી-
સને ઉતાર્યો ને તેને જમાડ્યા પછી થોડાંજોને
પોતાની નજર આગળ માલીસે કરાવી.

‘હવે શું કર્યો, મારા લોડ ?’

‘તું જરા આરામ લઈ તારા મામાજી,
કાર્ડીનલ સાહેબ આગળ જા. તેઓ લેડી એડીથને
છોડાવશે. રાણી પર તેમની સત્તા અસાધારણ છે.
ખરું જોઈ તો હવે જાણે પલ્લુ આપું છું.’

જાણે છે રાણી પોતાના આ સગાને ખરાં જીવરથી
ચાહે છે. તે તેણીનો બરથાર થનાર હતો પણ—

‘હું તેમની આગળ જાઉં.’

‘હું પણ ચોખીસ નહિ. આપણને મદદ કરે-
એવી રીતે મારે બોનરને જમરાવવો છે.’

આ વાત સર ક્રાન્સીસનાં બેજામાં ઉતરી
નહિ. તે ડોકું ધુણાવતો બોલ્યો,

‘મારા લોડ, તારી ગમે તેવી કુનેહની હદ
હોય છે.’

તે મિત્રો હવે છૂટા પડ્યા.

લેમબેથ પેલેસમાં કાર્ડીનલ ડી લા પોલ પોતાના
વાંચવાના ચોરડામાં એકજો બેઠો હતો. ચોરડા-
ની રંગીન કાચની બારીઓ મંદ પ્રકાશ પાંધરી
ત્યાંની સુખીદીમાં વધારો કરતી હતી. તેઓ એક
મુંદર લખાન એકાગ્ર ચિત્તે વાંચતા હતા. કાર્ડી-
નલ જે પુતામરડીને કાપાકાપી પસંદ ન કરતો
હતો તથા જેના ધાર્મિક વિચારો બોહળા હતા
તે સખ્ત આવા ઉંચાં પદ માટે કેમ લાયક થયો
હતો તેજ દરેકની અજાણી હતી. તે મહાન
પુણ્ય બાપ તરફજ પોતાની નજર ફાળી
તે બહાં મનનો પાદરી કશો પણ ઘોંઘાટ કે
ધરપચ કર્યા વગર દયાને માયાથી અજાણી.
ઉત્પન્ન કરતાં પરિણામો લાવતો હતો. આથી
પણુ તે ધણુજોને જેર મમાન હતો. કે જેઓને
માર્ગ બસ લોહી રેડવામાંજ આવી રહેલો હતો.
માવાને મીડાસ દુન્યામાં શું કરી શકે છે તે આ
લગા પાદરીના દ્રશ્ય પરથી અચૂક જણાતું હતું.

તે પોતાના ધર્મનાં સિધ્ધાંતોને ફરમાને
આંધળી શ્રદ્ધાથી તેમનાં ઉડાણમાં ઉતારીને માન-
તો હતો. તે તે વાંચતો ને તે પર મનન કરતો
હતો. અને વારંવાર એકાગ્ર ચિત્તે બારી તરફ
જોતો હતો. એકાએક તેની શાંતતામાં ખલલ
કરતાં ઘોડાનાં પગલાં સંભળાયાં. તેમણે હસે
ચહેરે ચોપડી બાપુએ મુકી. આજે વધુ વચાંચ
તેમ ન હતું. ‘વળી એ થોડો આવ્યો. ગમે

તેમ ઘોડો દપટાવે છ...જીવાની એવીજ છે ”
તેઓ પટપટયા. બીજી પળે સર ક્રાન્સીસ ધૂળથી
ખરડાયેલો-લચડાયેલો ભારે ઉસ્કેરાટમાં ત્યાં ધસી
આવ્યો. કાર્ડીનલ તેને આ અસાધારણ હાલ-
તમાં જોતાં ધણી અજ્ઞ થયા.

“ ભલે આવ્યો, મારા દીકરા ” તેમણે
હીને પોતાનો હાથ લંબાવતાં આવધાર આવ્યો.

સર ક્રાન્સીસે નમન કરી ને પર સુંબન કર્યું.

“ દીકરા, શું તું માફા સમાચાર લાવ્યોછ
કે આ હાલતમાં અને આવ્યો. ”

‘ હા, મુરખીજી, મારી ખબર મહા ખુરી છે.
મને માફ કરો મામાજી. હું આજે જખરી મુસા-
ફરી કરી આવ્યો છે. મારાં છગરની રાણી, મારી
સદરાયલી મહોરદાર લેડી એડીય હાવર્ડ’ ને
બોનરનો જમ્સો રાણીની ઉસ્કેરણીથી ટાવરમાં
કેદ કરવા લાઇ ગયા છે. ’

‘ મને ખબર કહે, મારા દીકરા. ’

‘ મારા મુરખીજી, હું તમને નહિ કહું’ તો
કોને કહું ? હું તો તમારી મદદ લેવા આવ્યો છું
પણ મને બીક લાગે છે કે રખે તેમ યનાં નમો
પર રાણીની છતરાજી ચામ. ’

‘ મને આ દુન્યાની બાલ મૈત્રિ પર જરાએ
વિશ્વાસ નથી...લેડી એડીય ટાવરમાં પકીજ...
મારા ખુદા, તે કેમ બને ? ’

‘ તેણી પ્રોટેસ્ટન્ટ છે. ’

‘ નાસ્તીક !...ખુદાનો આશરો ! નાસ્તી-
ક...આગળ ચલાવ ! ’

“ પોતાના ધર્મ તરફ હઠ એતેકાદ ધરા-
વી તે મલાનબાપ તરફ નિખાલેસ પ્રેમ રાખવા
માટે હું તેના પર ક્રોધ છું. ’

‘ યા ખુદા ! શું તેં આ દુન્યવી માયા માટે
તારો આત્મા વેચ્યો છે ? તેણીએ તને પણ
વટગાવ્યો કે ? ’

‘ નહિ, તેમ નથી. હું તો તેણીને મળવા
આગમજ પ્રોટેસ્ટન્ટ હતો. ’

‘ તું...તું બી નાસ્તીક છે ? ’

‘ તમોને દુખ થાય કરી મેં તમો મુરખીજી-
ને જણાવ્યું ન હતું. ’

કાર્ડીનલે બોલવા ચાલું પણ તેમનો અવાજ
તેમનાં ગળામાંજ શુંગળાઇ ગયો. તેમને અસલ
દુખ થતું હતું. તેઓ પોતાની ખુરસીમાં ફસડાઇ
ગયા. તેમનો ચહેરો ઉજળો સપ થઇ ગયો અને
તેમણે પોતાનાં મનનો ઉસ્કેરાટ દગાવવાની ફોક-
ટમાં તળવીજ કરી.

“ ક્રાન્સીસ, આ ગમખ્યાર જાખન પર તું
શાંત થશે ત્યારે આપણે વધુ વાત કરીશું. હું
રાણીમાતાને મળીશ ને લેડી એડીયના આ
ચુનાદ પર દમાની નજરે જોવા સમજનીશ. ’

‘ ચુનાદ...શાનો ચુનાદ ? ’ ક્રાન્સીસ
ખરાડયો

‘ અલખત સોને પોતપોતાનાં અંતઃકરણની
પ્રેરણા મુજબ ચાલવાનો દરેક હક છે. ’ કાર્ડીનલે
સમજાવ્યું. ‘ હું મારું બનતું કરીશ પણ તારે
મને વચન આપતું પડશે કે તું પ્રોટેસ્ટન્ટ છે
એવું કોઈને તું જણાવશે નહિ. ’

‘ હું તો અત્યાર આગમજતું જણાવી
ચૂકો છું. ’

‘ કોને ? ’

‘ કાધર એનોકો. ’

‘ હું ખરેખર દોષગીર છું. ’

‘ તમો રાણીને ક્યારે મળશો. ’

‘ જેમ બને તેમ ક્યાવશે. ફોફોડોડીની શું
જરૂર છે ? ’

‘ ખુદાને ખાતર મામાજી તમો આજર
જાઓ. યા ખુદા ! તેણીની દયાજનક હાલતનો
તો ખ્યાલ કરો ! ’ તે કર્યો.

‘હું ખનતું કરીશ. યાદ રાખજે કે હિંમતે મહાં તો મહેલું ખુદા છે. જન : મોરપર- બરસો રાખ.’

સર કાન્સીસ મામાને હર્ષભેર બેરથો ને તેમની બધી દુવાઓ સાથે તે ઉછળતાં છગરે બહાર પડ્યો. સારાં પરિણામની તેને હવે દરેક ખાતરી હતી.

તે કાર્ડીને બારી આગળ ઉભો રહી તેને જતાં જોયો.

‘અફસોસ, કે માઝ, જમ્યું, વટમું, છે ! આલું... પેટો કેવો ફાંકડો છે ! ફરટું કલાસ સ્વાર છે... જોલરાછટ ! હું એને ફરી પાછો સમ્બોધના

માર્ગ તરફ ફેરવીશ !’ અને વિચાર કરી તેમણે બીજે દીર્ઘસે. વીંકસર જવા માટેની તૈયારી કરવાનો હુકમ કર્યો.

(સંધન છે.)

ધ્યાનથી વાંચો અને ફાયદો ઉઠાવો.

અંચારાં કારખાનામાં નીચે મુજબની વીજલે ખાસ અનુભવેલી દવાઓ મેળુદ છે. જેના પોતાને મોટે વર્ષાઓ કરવા ફેગટ છે. એક વખત વાપરી જોવાથી તેની ખુબી માલમ પડશે.

રોગનં અકસીર તિલા—એ રોગનં ઘણું ખર્ચ અને મહેનતથી બનાવવામાં આવે છે. નાદાનીમાં ગરુડતથી છુરાં કર્યેથી ને તરફવાર પ્રકારની ખરાબીથી નસોમાં કાંઈ પણ ફરક આવેલો હોય અથવા સંતાન પેદા કરનામાં કાયરતા હોય અથવા કાંઈ પ્રકારની કમજોરીની સીકાયત હોય એને માટે એ તિલા અકસીર છે એને કાયદથી માલેશ કરવાથી યોગ્ય દીવસમાં મહા બળવાન બને છે. ખંડાને જુવાન અને જુવાનને નવ—જુવાન બનાવવાનું એવું કામ છે.

કીંમત—એક ઑસની સીસીના રૂ. ૫) એક તોલાની સીસીના રૂ. ૩) પોસ્ટેજ જુદું. હલુખ નાદર—એ ગોલીઓ અજબ તાકતવાલી છે. એ સાહેબો માટે છે કે જે વારંવાર દવાઓ વાપરવાથી કાયર બની ગયેલા હોય અને જેનાં મોઢા ઉપર મુરદાલી ધાઈ રહેલી હોય તે યોગ્ય વખતમાં ગયેલી તાકત પાછી આપી નવ છે અને છંદગીના રવાદ ફરીથી પેદા થાય છે અને એ ગોલીઓ ઘણી કામનાં ચીજોથી બનાવેલી છે. કીમત—એક શીશીમાં ગોલીઓ ૧૦૦) ના રૂ. ૩ તથા ગોલીઓ ૬૦ નાં રૂ. ૨) પોસ્ટેજ જુદું. રોગનં કરામાત—આ તેલની માલેસથી જુનામાં જુનું સાંધાનું દર્દ તથા સોજ ગડીયા રીજનયા જેને અગ્રિયમાં સાથેરીકા કહે છે તે જલદી દુર થઈ નવ છે જે લોકે એવી ખરાબ બીમારીઓથી તંગ થયેલા હોય તે વાપરી જુવો. અમે ખાતરીથી કહીએ છીએ કે તે લોક ફરીથી પોતાના કામ લાયક થશે એ પુરી ખાતરી કહેલી છે. કીમત એક શીશી એક ઑસની રૂ. ૨) પોસ્ટેજ જુદું.

હલુખ હિયાત—આ ગોલીઓ વાપરવાથી સાંધાનું દર્દ તથા સોજ વીગેરેનો મવાદ મામુલી ઝાડા સાથે જલથી નીકળી નવ છે અને સદાની કમજબાત દુર થઈને ઝાડા રોગને માટે સાફ આવે છે કીમત એક શીશીમાં ગોલીઓ ૧૦૦) રૂ. ૨) એક શીશીમાં ગોલીઓ ૪૦) નો રૂ. ૧) પોસ્ટેજ જુદું. સફેદ નીમક મુલેમાની લાસાની—એ એક જાતનું સ્વાદ આપે તેવું ચુરન છે. એક માસ ખાવાથી પેટનું દર્દ તથા આંધરી જતું અને ખદલજની વીગેરે દુર થઈ નવ છે અને પેટનાં તમામ વીકારોને માટે અજબ દવા છે. કીમત—એ ઑસની શીશી ૧) નો રૂ. ૧) પોસ્ટેજ જુદું.

દવા મનુ ાલુ. જાવાડેક

ડી. એમ. ખોસલા એન્ડ સન્સ.

D. M. Khosla & sons, Patiala (Punjab.) પટિયાલા—પંજાબ.

રશિયન બળવાનો ભેદ

ઐતિહાસીક વિષય.

લાખનાર—રૂસતમજી પેસતનજી કરકરયા.

રશિયન બળવાના સંબંધમાં ધણાઓ જેઓ ભણેલા ગણાય તેઓનાં મનમાં કાંઈક ગેર-સમજુતી હતી થઈ હતી, તેઓ એમ ધારતા હતા કે હાલના બળવામાં જર્મનીનો હાથ સમા-યલો છે અને મિત્ર રાજ્યોને તેથી મોટું નુકસાન પહોંચ્યું છે. પણ ખરી હકીકત તો તેથી ઉગ્રીજ છે. હાલના રશિયન બળવાથી તો જર્મન બાહ્યને મજબૂત ફટકો પડ્યો છે અને લડાઈનું સેવક મિત્ર રાજ્યોની તરફેણમાં લાવવાની મોટી સગવડ એથી થઈ છે. લોકોમાં પણ સાધારણ રીતે એવો ખોટો વિચાર ફેળાયો છે કે રશિયન બળવાથી આ તમામમાં જર્મનીએ પોતાના હુશ્મનોને મોટો ફટકો માર્યો છે; પણ જેઓ ઇતિહાસથી વાકેફ છે તેઓ આવી ખૂટ કરે નહિ જર્મનીની રાજ-નીતિ પુરૂષ વખત થયા એવે ધોરણે ચલાવવામાં આવી છે કે રશિયાના જરૂરનાં આપણું રાજ્યને બનનાં સુધી જાવી રીતે ટકાવી રાખી તેને ટેકા આપી પોતાનું કામ કાઢી લેવું. દોઢ સદી ઉપર ફરીકે ધી ઝેટ અને તેની પછીના બીજા પ્રશિયન અને જર્મન રાજકર્તાઓ એજ રાજ-નીતિ ધારણ કરતા આવ્યા છે. તેઓ આ આપ-ણું રાજ્યને ટેકા આપતા ખતી ચામાટે હતા તેનું કારણ જાણતા માટે રશિયાની આગલી હાલત તરફ નજર કરવી જોઈએ છે. બે-સદી અગાઉ રશિયન રાજ કારોબાર ઐશિયાટિક ધોરણ ઉપર ચાલતો હતો, પણ ત્યારે પીટર ધી

ઝેટના અમલમાં તેને યુરોપીઅન ઢબ ઉપર મેલ-વામાં આવ્યો ત્યારે પશ્ચિમનો સુધારો વધારો એ રાજકર્તાને પોતાની પ્રજામાં લાખલ કરવાની જરૂર જણાઈ તેમજ ઉગ્ર પેદા થઈ તેવા સુધારાવધા-રાના નમુના તરીકે જર્મનીને પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું. એ વખતથી એ બે દેશો એકબેક સાથે નીકટ સંબંધમાં આવવાનું શરૂ થયું. રશિ-યામાં આપણું કારોબાર ટકાવી રાખવામાં જર્મનીને પોતાનો લાભ છે એવું માનવામાં આવતું હતું. કેમકે જર્મની પોતે એક આપણું રાજ્ય હતું. પીટર ધી ઝેટ પોતાની પ્રજા ને ઐશિયાટિક જોવી હતી તેને સુધારવા જર્મનીનો અને પ્રશિયાનો હાથ ધરવા જરૂર હતો અને તેથી પોતા પછી આવનારાઓને ફરમાવી ગયો કે પ્રશ્યન રાજ્યની પનાહ પકડવી અને પ્રજાના સુધારાવધારા માટે જર્મન રાજ્યોની સલાહ લેવી. પ્રશ્યાના રાજ્યોની પ્રજા સંખ્યામાં ધણી

જ આ વિષયને સમજવું જાહેર લાભજી પારસી લેખક મંડળ તરફથી જાણીતા વિદ્વાન રજાવર મી. ર. પે કરકરયા એ તા. ૨૬-૪-૧૭ ને દીને મુબજ ખાતે આપ્યું હતું. આ મહત્વનો વિષય ખાસ સુધારા વધારા સાથે અત્રે પ્રગટ થયો છે, અને તે માટે આ જાણીતા ને માનિતા વિદ્વાનના મોટા આભારી થયા છે. ઐતિહાસિક બાબતોમાં મી. કરકરયા સત્તાસમાન લેખાય છે.

અધિપતિ.

નાની છે, પણ રશિયા વિશાળ અને તેની વસ્તી પણ બહુ મોટી છે. જર્મન-રાજ્યોએ જોયું કે રશિયન પ્રજા અમલકમાં તેઓની પ્રજા કરતાં મંદ કે તેથી તેના અંતરિક્ષમાં અને રાજકર્તા કુટુંબને પોતાના હાથમાં લેવાની તંબૂલીજ કરી રશિયાને પોતાની પાછળ ચાલતું રાખ્યું હતું. પીટર વી ટ્રેટ જર્મન સુધારાને પોતાની પ્રજામાં સામેલ કરવા પોતાની પછી આવતા રાજકર્તાઓને એવી સલાહ આપી હતી કે બનતાં સુધી જર્મન રાજકુટુંબોનું પરણવું. ઉમરાવો ને પણ તેવીજ સલાહ આપી હતી જેથી જર્મન સુધારાવધારા દાખલ થાય. પીટરની એ ઇચ્છા ધણે દંભને પાર પડી. બે કે કેટલાક રશિયનો પોતાનું સાહિત્ય કરવાને પ્રેરાયા છે તો પણ આગળ તે સાહિત્ય નામ દહાડે તેવું નહિ હતું. જર્મની અને પ્રશિયાએ પોતાના વગ રશિયા ઉપર બેસાડવા માટે જર્મન અમલદારો અને બીજાઓને પુરા પાડતા ગયા તેથી રશિયામાં જર્મન તત્ત્વ ધણું આમેજ છે. આને લીધે રશિયનો જર્મન સાહિત્ય અને સુધારા વધારા તરફ ધણા દેખેલા હતા. જર્મન અમલદારોએ રશિયન લશ્કરને સુધાર્યું વધાર્યું હતું. અને એ રીતે ધણી બાબતમાં જર્મનોએ પોતાના પગપેસારો રશિયામાં વધારી દીધો હતો. રશિયાના મુલકનાં આર્થિક સાધનો જર્મનીએ પોતાનાં હોમ તેમ વાપર્યાં હતાં અને હજી પણ વાપરે છે. તેની ખાણો અને તરફવાર ધાતુ જર્મનીએ પુષ્કળ પોતાને હાથ પીધાં હતાં તેથી રશિયન રાજઅમલ દાલનોજન ટકાવી રાખવામાં જર્મનીનો મોટો લાભજ હતો.

દાલનો અમલને ટકાવવાનું બીજું કારણ એ હતું કે દાલનો અમલ આપખુદ હતો એટલે જાર જે કહે તેજ મુજબ થાય સચળા બાબતમાં એક માણસનું રાજ અને મરજી હતી અને તેમ બે સદી સુધી ચાલ્યું હતું. જર્મની અને પ્રશિયાનાં રાજ્ય પણ તેવાંજ ધોરણે પચાસ વરસ ઉપર ચાલતાં

હતાં. તે પછી પ્રજાને રાજકર્તાઓમાં કાંઈક ભાગ આપી પારલામેન્ટ જેવું કાંઈક ખર્ચે પણ તે ધણું નહો. તેમાં ધણું કમસર જે કરે તે ખર્ચે. દાલની લકાઈ હતી કરનાર કમસર છે તે જગ બહાર છે. કમસરે પોતાની પ્રજાને એવી રીતે કંજનીને ચલાવી હતી કે પોતાનો લોભ તેનામાં પણ ઉતાર્યો હતો. પણ બે કમસરનો વિચાર સુધે હ સંપત્તી ચાલવાનો હતો તો તે તેમ કરી શકતે. પોતાના જેવો આપખુદ અમલ જારના રાજ્યમાં પણ ચાલે તો તે બેવા કમસર કુદરતી રીતે છુછ-તો હતો. પોતાના પાડોશીનું રાજ્ય પોતાના જેવુંજ આપખુદ કાયમ રહે તો પોતાની પ્રજામાં તેથી બડખાટ આપે નહિ; બે પાડોશના રાજ્યમાં પ્રજાક્રિય બંધારણ હોય તો તેવોજ અમલ પોતાની પ્રજા માટે એવો લય તેને કુદરતી રીતે રહે તેથી કમસરનો પકડો કરાવ હતો કે જારના રાજ્ય અમલને ટકાવી રાખવો. પાર વર્ષ પર રસો-જેપાનીઝ લકાઈ વેળા રસ્યન પ્રજામાં દાલનો જેવો બળબળાટ થયો હતો. પ્રજા તે વેળા જેવા લાગી કે આટલું આપણું જળ ને દ્રવ્ય છતાં તેના ઉપર જેપાને છત મેળવી તે આપખુદ અમલની નખખાધનેજ લીધે હતું. તે વેળા મોટા રાજદારી ઓએ તેને સમજવી લીધી વતી. તે વેળા બંજવો નહિ પણ નાની ઉલ્લપાયલ થઈ હતી. તે વેળા જારે જોયું કે પ્રજાને રાજ રાખવા કાંઈ કરવું બેઠ્યું. જારના માતા જેવણું તે વખતે રાજમાં ચલાવ્યું બહુ હતું તેવણે એ સુધારો કરવા માટે મરજી દેખાડી અને તેનાં પરિણામે, પહેલી જુમા ૧૮૦૬ માં મળી દાલનો જાર દરેક રીતે સારી અમલ, કુશલરી અને ઉમદા વચારો ધરાવે છે, પણ તેનાથી કાંઈ પણ બહુ કામ થઈ શક્યું નથી. તે પોતે પણ જાણે છે ને પોતાના મિત્રોપર કાગળોમાં જણાવ્યું હતું કે મારાથી કાંઈ બહુ કામ થઈ શક્યું નથી. જુમા બોલાવવામાં આવી પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. તે નબળાં મનનો હોવાથી

આબુખાબુતું મંડળ તેને જેમ દોરણે નેમ તે દોરવાતો હતો. તે મંડળ હુમાયી ગબરાવવા લાગ્યું અને પોતાની આપ ખુદ સત્તા બતી રહેવાના બપમાં પડ્યું. તેને રશિયન પારલામેન્ટને એવી તકબીરથી નંજાળી બતાવી નાંખી કે પ્રખતું કાંઈ વળ્યું નહીં. પ્રખમાં વધુ બળભળાટ કિંગના પીછા હુમા ૧૯૦૭ માં યોલાવવાનો દંદેરો નીકળ્યો. યોહુકમાં તે પશુ બંધ પડી. ત્યાર પછી ત્રીજા હુમા યોલાવવામાં આવી તે પશુ ૧૯૧૨ માં આપખુદી તોડવાને નિર્ણય નીવડી. ઝારે બેથું કે હું ગમે તેવું બનું પ્રખતું કરવા માણું છું પશુ તેને તે લાયક નથી તેથી તેણે પોતાના આગ્રહો આપખુદ અમલ આણુ રાખવા માંડ્યો, તેટલાં દાસની લાઠા યુર થઈ તેમાં પ્રખ પોતાના ચાંધા આગુએ રાખી વફાદારીથી તે લડાઈમાં બેઠાઈ.

આપણે લડાઈની યરઆતમાં રશિયા ઉપર ઘણી આશા રાખી હતી. રશિયાનું લશ્કર એટલું મજબુત અને એટલું બહેાણું હતું કે તે આપણી આશા પાર પડતે પશુ જર્મનીએ પોતાનો રશિયા મહિયો બહેાળો લાગવગ વાપરી તેને નજાળું પાડી નાખવાની ફતેહમાં તમનીજ છાંધી. લડાઈની યરઆતમાં પશુ રશિયા તેમાં નહિ ઉતરે તે માટે જર્મનીએ હરફતો નાંખી હતી. જર્મનીએ આગળ પશુ ઓસ્ટ્રીઆને ઉત્કરી તેની પાસે બોસનીઆ અને હરલેગોચિનાના પ્રાંતો રશિયાની મરજી વિરૂધ્ધ બેઠી નંખાયા સારે તેણે પૂર વધી રાખી હતી કે રશિયા લડાઈમાં ઉતરશે નહિ. ૧૯૦૮ માં રશિયાએ ધણી ચાંધા ઉઠાડ્યા પશુ તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. આ વેળાએ પશુ ૧૯૧૪ માં બ્યારે સરખાતો સત્તાજ કિંગ થયો ત્યારે ઓસ્ટ્રીઆને ઉત્કરી તેની પાસે આ લડાઈ બતાડી ત્યારે પશુ જર્મનીની લગભગ ખાતરી હતી કે રશિયા પોતા સામે લડાઈમાં ઉતરશે નહિ. તેમ બનને પશુ કાન્સ અને હિમ્મટ તેને સારી સલાહ આપી લડાઈમાં ઉતરવાની વડેર દેખાડી અને તે લડાઈમાં હનવું એટલે જર્મનીની વફિ વિરૂધ્ધ તેને ફરકો પડ્યો એ ફરકોને ઝરકો નરમ કરવા તેણે

સપ્તળા ઉપાયો લીધા. પોતાના રશિયા મહિયા બનુસો મારફતે રશિયન લશ્કર આ લડાઈમાં કાંઈ કાનું કરવાને શક્તિવાન નહિ થાય તે માટે ઉપાયો લીધા. તેનાં પરિણામમાં તેનાં દારૂગોળાનાં દારૂખાતાઓ ઉસડી નંખાયાં. શરૂઆતમાં લડાઈ અસગાંબં બનાવવાના મુખ્ય દારૂખાતાઓમાં આગ લગાડી તેમાંનો તમામ એસઆઈ પુરો કરાવ્યો. એપ્રિલ ૧૯૧૫ માં રશિયન લશ્કર ઓસ્ટ્રીઆ સામે આગળ વધ્યું, પશુ લડાઈ અસગાંબંની યોદ્ધા વખતમા ખૂટ માલુમ પડી અને બુન બુલકાઈમાં તે દારૂજી રશિયા ઉપર આગળ વધવામા અટકાવ પેડ્યો. વળી લશ્કરના બેખમદાર વંડાઓને જર્મનોએ હાથ ફાડેતથી પોતાનાં હાથમાં લીધા અને લડાઈનું કામ ધીમું ફેરવ્યું. રશિયાના લડાઈ ખાતાનો પ્રધાન મોં સુખંમંથી તોડેજ બેવકા નીવડ્યો અને તે પાછળથી માંડુમ પેડ્યું હતું. એ લડાઈ ખાતાનો પ્રધાન જર્મનીનાં હાથમાં હતો એટલે લશ્કર મું ફરી શકે ? એજ રીતે બીજા ઘણા મોટા પ્રધાનો તેમજ લશ્કરી સરદારો જર્મનીના હાથમાં રચાતા હતા, તેથી લડાઈ મજબુત રીતે આગળ ચલાવી તેને બચાડી પુરી થવાની આશા રખાતી હતી તે બંધ થઈ. એ લડાઈ ખાતાના કાવત્રાખોર અને દગાખોર પ્રધાનની તપાસ ચાલશે તેમાં ઘણી જાણવાનોગે બીનાઓ બાહેર પડશે અને તે ઉપરથી આપણને ઘણી હાલ બેદર રહેલી વિગતો માલુમ પડશે. પ્રખ એ સપ્તળા જાગતથી અજાણ રહી ન હતી કે તેના મોટા અમલદારો લડવા માટે લશ્કરના મોર્ગમાં તરેલવાર અગવડો નાખતા હતા. લગભગ અડી ગણ વરસ સુધી એમ આશ્વા છાંધું. બાહેરથી તો બધું કીં આલ્યું. કેટલાક મોટા પ્રધાનો અને લશ્કરી અમલદારો મોટી દોડધામ કરતા અને આગળ રહીને કમાન્યાનો નાથ જર્મની પાસે દસાવવાનો મોટો યત્ન એકો ઉપર છે.

છેલ્લે બ્યારે ઝરના બેખમદાર સલાહકારો અને પ્રધાનો એ પાંચ સતોપકારક ઉતરતા હતાં

અનાજને સંતાડી રાખી ખોરાકની બાબે બંધ
કેવે ચંદ્રાવી નદી દુકાલનો દુકાલ રશિયામાં
પાડવાની તજનીજ એવી મહસદથી કરી કે પ્રજા
લડાઈ બંધ પાડી જર્મની સાથે જલદીથી મુલેદ
કરવો સારું તલખગાર અને ત્યારે રશિયન પ્રજાની
ધિરજની હદ આવી. અને તેણે આપખુદ
અને પોતાના દેશનાં ભક્ષાં વિરુદ્ધના અમલનો
નાશ કર્યો.

પ્રજા જારને તો ખોદા તરીકે માનતી અને
નેકે હાલના જારનો અમલ બંધ પાડ્યો છે તો
પણ હવે પછી મજમુત બંધનો અને અકોશ
રોખી નેનો અમલ પાછો ચાલુ કરવામાં આવે એ
બનવા નેજ છે. એમ લાગે છે કે મજમુત બંધનો
કરી એજ જારને અથવા તેના કુટુંબના શાહમદને
કોઈ પાછો ખેસાડવામાં આવશે. જાર તરફ રશિયન
પ્રજા જે ભક્તિભાવ ધરાવે છે તે ધાર્મિક લાગ-
ણી સાથે નિકટ સંબંધથી જોડાયેલો છે. જે જાર
નીકોલોસ હજી પણ છેલ્લી ધડીએ સમજ્યો હતો
અને રાજબંધારણ કાઢું હતો તો હાલની સ્થિતિએ
પહોંચતો નહિ; ન્યારે તેણે બધો મામલો પોતાની વિ-
રુદ્ધ ગમ્યો જોયો ત્યારે પોતેજ રાજગાદી છોડી ગયો
છે અને પોતાના નાના ભાઈ ગ્રાડ ડયુક માઈકલને
રાજ ગાદી મળે એવી ઈચ્છા દેખાડી છે. એ ઉપર ધીર-
થી વિચાર ચલાવતામાં આવશે. ધણું ખરું પ્રજા-
સત્તાક રાજ્ય જેવું હાલ રશિયામાં યશો નહીં. જે
રાજબંધારણ વાળી (constitutional) સર-
કાર થાય તો હું 'પાડું' કે રોમાનાક રાજકુટું-
બમાંથીજ કોઈ શાહમદને તેના વડા તરીકે
ખસંદ કરવામાં આવશે. એ કુટુંબના રાજકુટુંબોમાં
કાંઈ નહિ ને કાંઈ ગંભીર ખામી તમે જોશો. હાલના
જારની મુખ્ય ખામી: એ છે કે તે જલુ નજામાં
મનનો અને મરજી વાળો છે. તેવું
મન હમેશાં યુગ્મ્ય રહેતું હતું. તેનો
આપ તેનાથી ઉજીજ કિસમનો હતો,
પણ પરિણામ લગભગ એક સરખાં જોશે.
નેકે ત્રીજા એલેક્ઝાંડરના વખતના ખોટા બખો-

કા જમવા પામ્યા ન હતા તો પણ ખેદીલી તો
પસરી રહીજ હતી. જેપાન સાથેની લડાઈએ
નીકોલસને અચ્છી તક આપી હતી અને તેનો
લાભ જો લીધો હતો તો આજે તે આવે ફેજ પુગતો
નહિ અને આજે મુદારો વધારો. ધણો થતે તેમજ
હાલની લડાઈનો અંત પણ એકાદ વર્ષમાં લાવી શકા-
તો. આ બીજી લડાઈમાં પણ તેને તક મળી હતી
પણ તેનો તેણે કાંઈ ઉપયોગ કર્યો નહિ તેથી પ્રજા
નિરાશ થઈ તેના આપ ખુદ અમલનો અંત લાવ-
વાના કારણપર આવીને આ બળવા જેવું સખત
પગલું ભર્યું. કદાચ તેનો પિત્રાઈ સાંડ હતુંક નીકો-
લાસ રાજબંધારણના સઘળા કાનુનો સાથે
રાજગાદી ત્રીકારી શકે. બીજાં બે ત્રણ કુટુંબીઓ
છે કે જેને ગાદી આપી શકાય પણ તે ભવિષ્યની
વાત છે અને તે ત્રણ ચાર માસમાં માંહુમ પડી જશે.

લોકોમાં એવો ખ્યાલ હતો કે જર્મનીએ
આ બળવો કરાવ્યો તે ખોટો ખ્યાલ હુર થવો
જોઈએ. સાચું આ બળવા પછી જર્મન રાજકારી
ઓ એટલા ગભરાયા કે જર્મનીના વડા પ્રધાને
તરતજ પોતાની રાજસભામાં નહેર ક્યું કે આપ-
ણી પ્રજાને પણ હકો આપવા જોઈએ. તે હકો
કેમ અને કેટલી હદ સુધી આપવા તે બાબત રાજ-
કારીઓમાં ધણો ગભરાટ પેદા થયો છે એમાં
શક નથી. પડોરાની રશિયાની પ્રજા પછી
પોતાની પ્રજા પણ સળગી ઉડશે તેનો
તેમને કુદરતી રીતે ભારે ભય લાગ્યો
છે. પોતાના પશ્ચીમ તરફના પાટોશી ક્રિસ્ટીની પ્ર-
જામાં આગલ થયલા એવા બળવાઓથી જર્મન
પ્રજામાં ભારે અસર થવા પામી હતી.
કાનસ ન્યારે ગ્રેન્સસત્તાક રાજ્ય થયું અને
૧૭૮૯ પછી જે બંડો. ત્યાં થયાં તે વેળા જર્મન
પ્રજાને મુઠ પડ્યું કે આપણે પણ પ્રજા તરીકે
એકાં થઈ જેવું જોઈએ પણ જર્મન પ્રજાની
બુદ્ધિ પ્રગલ્ભ રાજ્ય ચલાવવાની ગાંઠી ન હતી.
૧૮૧૫ ની મુલેદ પછી જર્મનીના રાજ્યો પાછા
પોતાની અસલ આપખુદ સત્તા હાથ કરવા લાગ્યા.

૧૮૩૦ માં ન્યારે ક્રાંતિમાં બીજો બળેલો થયો ત્યારે જર્મનીમાં ફરી ચળવળ થઇ અને ૧૮૪૮ માં ન્યારે ત્રીજો બળેલો થયો ત્યારે વિશેષ ધુન્ધો જર્મનીમાં થયો અને જે પ્રગ્લે કોઇ મન્ન્યુન મનના રાદબર મન્યા હોતતો પરિણામ વૃંદ આપ્યું હતે. ૧૮૭૦ માં ન્યારે ક્રાંતિમાં પાછો બળેલો થયો ત્યારે પણ જર્મન પ્રગ્લે ચોપાક દોકો મન્યા હતા. તે પછી રાજદારી ફેરફારો થયા થવા લાગ્યા. હાલની લગાઈના ફેરફાર બનાવો એતવણી આપે છે કે ક્યસર ની આપણુ સત્તા ઉપર લગાઈના પરિણામમાં મોટો અટકાવ મુકારો અને જે આગમનથી સમ-જ નરને ક્યસરની સુધ ઠેકાણે નહી આવશે તો તેની ગાદી જશે એમ લાગે છે.

રૂમાંન્યાને ત્રિયાએ મદ આપવામાં કાંઈ પથ બાહને લીધ કરવા કીધી તેથી રશિયન પ્રગ્લ વણી ઉચ્ચેરતો તો પથ બળેલો કીધો નહી. પથ આપુ સામની રાજઆતમાં જર્મનીએ બીજી બાજુ રૂની રશિયા પાસ કુંદી મુલેદ કરાવવાની કોશિશ કરી, જેની લગાઈ દરમ્યાન વાર-વાર કરવામાં આવી હતી. પથ ગયા નન્યુઆરીમાં તે ધણી મન્ન્યુન રીતે ક્યસર નરકથી થઇ હતી. ઝાર નબળા મનનો હોવાથી રીડનની દરબાર મારફતે તેના પર પગ ચલાવવામાં આવ્યો અને ઝારની આતુ તેમાં બેકાઈ એટલે ઝાર ઉપર ધણ મન્ન્યુન દગામ થવા લાગ્યું. પથ ચાર વર્ષ સુધી ઝારીનાતું ચક્રમ રશિયન દરબારમાં ઝાતું હતું. પ્રથમમાં ઝારની માનાતું સવળુ ચલાવ ત્યાં હતું, પથ પાછળથી દુર થઇ તેની મોદદદાર ઝારીનાતો લાગવગ વધવા પામ્યો તેનાં પરિણામે ગયા નન્યુઆરીમાં જર્મનીએ જે કોશિશ કીધી તેમાં કુંદેતલાદનાતુને પથ સામેક કીધી અને મામકો એટલે હર સુધી ગયે કે વખત વતે તો રશિયા છૂટી મુલેદ કરવાની ખજર આપને સાંભળત. પથ તેટલામાં રશિયન પ્રગ્લના આગેવાનોએ વખતસર એતી લરકરને પોતાની તરફેળમાં લઇ બળેલો કરી તેના અટકાવ કીધો. રશિયન

પ્રગ્લ જર્મની સામે ધણી અભાવ ધરાવે છે, બેકે તેના રાજદારીઓ આપણે જોયું તેમ તેની તરફ અસલથીજ ઢબેલા છે. ન્યારે ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ ને રશિયાની વૃંદી મુલેદ કરવાની ધારણાની ખજર પડી ત્યારે લોર્ડ ગ્રીલનરમાં વડપણ હેઠળ એક ગ્રીલનર મોકલ્યું. છેક ગયા ફેબ્રુઆરીમાં તે ગ્રીલને એવો મામકો અનુભવ્યો કે રશિયામાં કાંઈ બળેલો રાજદારી ઉચલપાથલ થતી બેકાઈ. તા. ૧૫ મી માર્ચે રશિયન બળવાની ખજર મળી ત્યારે હું કાંઈ અજાણ થયો નહિ, કેમકે તેની દોડમાસ આગમન કાંઈ અજાણતી ખજર. લંડન ટાઇમ્સમાં આડકતરી રીતે પ્રગટ થઇ હતી અને તે ઉપરથી મેં ધાયું હતું કે રશિયામાં કાંઈ નવું જુનું થતું બેકાઈ. વળી તે અસમાં રશિયાનો ઝાર અતાર-નવાર મોટા પ્રધાનોને કહાડતો ગયો પણ તેનો બેઠ આપણને તે વેળા માહુમ પડતો હતો નહી, પણ ઝાર હુમાને રાજ રાખવા ધણી આતુર હતો અને ન્યારે પાંચ માસ પર હુમાને લંડન કીધી ત્યાર લાગતું હતું કે હવે મામકો ગંભીર બનતો જતો હતો. આ બળવાની જે મોટી અસર થઇ તે ચુનાઈટ રોટસ ઉપર થઇ છે અને તેથી ત્યાં અતિધાય ખુલાલી ફેલાઇ હતી. હવે આ ફેરફારથી રશિયા પોતાતું સવળુ બળ વાપરશે અને તેના પરિણામમાં મુલેદ જાણી થશે એમ વાળખી રીતે માની પ્રેસીડેન્ટ વીલસને કમિસને બોલાવી લગાઈ બંદર કીધી હતી. આ રશિયન બળવાની અસરમિત રા-જો જેની મોં છે તેની મુલેદ જાણીથી થવામાં આવે એમ મન્ન્યુનીથી માનવાતું કારણ છે. ક્રિડી-શો અને ફ્રેન્ચો પશ્ચિમની રાજમુમિ ઉપર જર્મની સામે બારે ધુન્ધો લઈ ગયા છે અને આગળ વધવા જાય છે અને પ્રેસીડેન્ટમામાં પથ આપણી મોટી કતો થઇ છે. અમેરિકા લગાઈમાં ઉતરી મદદ આપવા નેગાર થયું છે તેથી ૧૮૧૭ તું સાલ મુન મુકનવતું મળતું બેકાઈ. અને એ સાલમાં જર્મન રાજ ઉપર સંપૂર્ણ કતેદ મેળવવામાં આવશે એમ આપણે હવે સલામતી સાધે માનીશું.

સારી તંદરોસ્તીમાં રહેવાની કળા.

લેખક-એ. પી. માદન.

આ દક્ષીણીની પણ ખરી ખીના છે કે જાણી નીલાંવનાને લગતી સૌથી સરસ રીતો માટે જોડો મોટે ભાગે અંતુણ રહેલા હોય છે એટલું નહીં પરંતુ “કેવી રીતે રહેવું” તે અણુના માટે પણ સેજો છતાં ધરાવતા હોતાં નથી. આ વાતના સમજ ત્યારેજ પડે છે કે જ્યારે મરદો અને જોરતો ગ્રીસ અથવા આલીસ વર્ષની ઉંમરે પુરો છે કે જે વેળા તેઓએ કુદરતના અચળ કાયદાઓના ઉલ્લંઘન કરવાથી યા તે માટે ખેદરક્ષાર રહેવાથી ઉપજેલા પરિણામ તરીકે દરદનો પાથો તેમના શરીરમાં થર કરી ખેડો હોય છે.

કેળવણી સાથેની તંદરોસ્તીનું જ્ઞાન મળવું જોઈએ.

પણ કોઈપણ માણસને તંદરોસ્તીને લગતા કાયદાઓ જાણવા માટે એટલો લાંબો વખત ચોક્કસવાની કરી દરજ કે કારણ નથી. તેણે જ્યાર થો.એ. પી. સી. અથવા આરાખડી સીખવા માંડી ત્યારથીજ અથવા તેની સાથે સાથેજ તંદરોસ્તીને લગતું જ્ઞાન પણ લેવા શરૂ કરવું હતું. એક પ્રગ્ન માટે જેટલું સંસ્કૃત યા અગ્રેજ લાટીન ભાષા જાણવાનું અગત્યનું છે, તે કરતાં માણસે કેવી રીતે રહેવું એ વધુ અગત્યનું છે કારણ કે માણસ પાસે જ્ઞાન હોય, માલમતા હોય ટુંકમાં હુનિયાની જાણીઓ હોય, છતાં તંદરોસ્તી ન હોય તો તેને ખરું મુખ કયાંથી મળે! જલકે જાણી નક્કી થઈ પડે.

કુદરત પોતાના કાયદા તોડનારને

માફ કરતી નથી.

કુદરત પોતાના કાયદાઓ માણસને લાંબો વખત તોડવા દે છે, પરંતુ તેનો ખર્ચ અથવા

જલ્દો મરદો અથવા જોરતોની ટુંક ઉંમરમાં જાણીની ઘેરી કાપી પુરેપુરો લે છે. કુદરત કદીપણ માફ કરતી નથી પછી તેના કાયદા જાણી જોઈને યા અંજાણપણે તોડેલા હોય, પણ વાજળી અને અને જોરવાજળી માણસોને સરખી રીતે ખમવું પડે છે ત્યારે તંદરોસ્તી જેવી સૌથી અગત્યની જાણદ માટે માણસ જાન એટલું ‘થોડું’ ધ્યાન આપે તે માણસના બીજા કરોબારોમાં વારંવાર થતા અવિચારીપણાઓ માહેલુ એક છે.

જોરાક વિષે સામાન્ય અજ્ઞાનતા.

જોરાકને લગતા જૂઠા કાયદાઓ જો કે સેંકડો વરસો થયા જાણીએલા છે છતાં તે કાયદાઓને વહેવારમાં મુકવાની ખીના તેપાસે તો જાણે લેહો તે માટે અંધારામાંજ હોય એવું દોસે છે નહીંતો દરદ જેવું હોતેજ નહીં અને સરાસરી માણસની જાણી હાલમાં રહે છે યા નીચે છે તે કરતાં વધુ લાંબી ટકા શકતે. માત્ર ગ્રીકો વિષે જાણવું તેમાં કંઈ સાર નથી. પણ તે પ્રમાણે કરવું અથવા તેમને અમલમાં મુકવી એ વધુ અગત્યનું છે.

વાંચનારે દુન્યા તરફ કદીપણ નજર ફેરવી હોય અને તેમાં રહેલા લાખો આધિજાતો, ખાંગ-જાઓ, અને દરદીઓ નિહાળ્યા હોય તો પાર વિના હેરાન થતી મનુષ્ય ભાતી માટે તેને દુખ ઉપજ્યા વિના રથુંજ હશે અને ને જો તેણે એ જાણદ ઉજાણથી વિચાર કર્યો હશે તો તેણે જરૂર અગત્યથી લાગતી હશે કે દુન્યામાં આટલું બધું દુઃખ શા માટે આવતું હશે? એનો જવાબ એકંઈ છે, અને તે એકે જાંબાં દરદો અથવા મોટે ભાગે દરદોનું કારણ તે કુદરતના નિર્માણ કરેલા ચોક્કસ

કાયદાએનું ઉત્તરોત્તર નિયમો—આપણે ખા-
ધ્યે પીએ છે તેથી તનદરોસ્તી મળે છે. આ તો
દુઃખદરદ આવે છે. ગમે તેમ તમે સમજાવો પણ
આજ રસ્તો અથવા આજ કારણ છે કે જેથી
માણસનાં શરીરમાં દરદ પેદા થાય છે.

જ્યારે માણસ આ વાત યાદ રાખે કે એક
સાધારણ રીતે તંદરોસ્ત માણાપને ત્યાં એક બાળક
જન્મ પામે તેનો જન્મથી તે પાછો જાય યાને તેનું
મરણ આવે ત્યાંસુધી તેને એકથી દીવસ કોઈથી
મીકનેસ કે દરદથી હેરાન થવાની કશી ગરજ
નથી ત્યારેજ સામાન્ય રીતે લોકોને સમજાશે કે
તંદરોસ્તીએ પ્રજાને લગતી અગત્યની પીવા છે,
કે જે માટે, એક દેશના ધારાશાસ્ત્રીઓ જેમ પ્રજા-
ને કેળવવા માટે ધારા શાંધે છે તેમ સામાન્ય પ્ર-
જાની તંદરોસ્તી કેમ વધવા પામે તેને લગતા
પ્રત્યક્ષિય તંદરોસ્તી સાચવવાના કાયદાઓ જા-
ધવાને પોતાનું તન-મન અપણુ કરશે.

ખોરાકને લગતો પહેલો અગત્યનો સવાલ.

આ બાબત, ખોરાક અથવા ખાવાની કળા
વિશે સૌથી બાળક વધેલું જ્ઞાન આપવા માટેજ
જાણી છે. અડી કોઈ એકજ જાતની “ ધીઅ-
રી ” હાથમાં લેવાઈ નથી પરંતુ એકથી વધુ
અપારો. ખોરાકનો સવાલ એટલો તો ખોળો
છે કે તેમાં જનજનનાં વિચારો અને મતો અ-
પારા છે—સામાજિક નજરે જોતાં માણસાઈ
સરીરને ગોળાનું આપવા માટે અમુક પ્રમાણમાં
મૃદાં મૃદાં નતોની ગરજ છે. જેવા કે “ કાર-
બન ”—“ આઈલીન્ડ ”—“ નાઇટ્રોજન ”—“ હા-
ઇડ્રોજન ”—વગેરે, પછી તે તત્ત્વોનાં મૂળ જન-
વરમાં હોય કે વનસ્પતિમાંથી હોય—પરંતુ આ
બાબતનો વિચાર કરવા માટે, આ એકલીજ
ખીના પુરતી નથી. આ લખાણમાં ખોરાકની સ-
વાલની જુદી જુદી જાણુઓ અપદ્ધપાતપણે
મુદ્ધામાં આવશે, એટલે યાંચનાર પોતે પોતા-
નો અભિપ્રાય અથવા ખ્યાલ ખેંચી કાઢશે, માણ-

સને પોતાનો અનુભવ શીખાડે કે ફલાણો ખોરાક
મારે માટે સૌથી ઉત્તમ છે, તે ખોરાક પસંદ
કરવાનું તેને માટે સહેલ છે.—ધધો, આસપાસનાં
જોગો ઉમર, જાતા—જવાબ, હવા પાણી અને
ખીજ હાલતો માટે ખોરાકના કાયદા તેને અનુસ-
રતા હોવા જોઈએ—જનાં આટલું તો નક્કી કદી
સકાય કે, ચોક્કસ એવા સંજોગો વધુ અગત્યનાં કાય-
દાઓ છે કે જેનાથી ઉલટું જવાઈ સકાય નહી,
અને જેમ ખીજ કુદરતનાં યા જૂની પ્રજાઓનાં
કાયદાઓ અચળ અને નહી ફરવાય તેવા છે તેમ
ખોરાકને લગતી રીતીઓના નિયમો છે કે જેનો
સંક્ષેપ્ત બે શબ્દોમાં આવી જાય છે, અને તે
મધ્યમપણું અને “ બનસાલીવેશન ” માને
ખોરાક ઉપર મહોડામાંથી થતી કીધા.—

કેટલું ખાનું ? કેમ ખાનું.

આ બે તીર્થો, ખોરાકની આખી સીરકમાંનાં
મૂળ ધારા જેવા છે, કે જેની અંદર કેટલું “ ખાનું ”
અને કેમ ખાનું એ સવાલો આવી. જાય છે તે
પછી જે અગત્યના સવાલો છે તે “ શું “ ખાનું ”
અને ક્યારે ખાનું ” એ બાબત આવી જાય
છે—જે સર્વેની ઉપર, ખોરાકનાં સંજોગો જે
મનની વળાણુ છે તે બુદ્ધી જવાની નથી.

એકવાર મધ્યમપણું અને દિવાના નિયમો
સમજવામાં આવ્યા છે અને જાણખર શીખાંયા તો
પછી ખોરાકને લગતા ખાંજન હેરફેરનાં સવાલોનું
કુદરતી રીતે ખંડન થઈ જાય છે—હંદગીની કળાના
સવાલની હદ, માંસનો ખોરાક કે, અનાજ, ફેડોળ,
યા ફળ ફળાદીનો જે એવી તકરાર કરવામાંજ કાંઈ
માત્ર આવી રહેતી નથી. પણ તેમાં હંદગીનાં
રહેવા કરવાનાં વધુ હિંચ સવાલો પણ આવી જાય
છે. ખોરાકમાં મુદ્ધારા કરવાનાં ખ્યાલના અર્ક માટે
ખોરાકનાં એક પ્રખ્યાત ફ્રેન્ચ શીક્ષક આ શબ્દો
જાહેર કરે છે કે “ Use but not abuse ”
માને ખોરાકને (યાજતી) રીતે ઉપયોગ કરો
અને નહી કે એરબાજતી, તેમજ પદનેજ રહેવાથી

અથવા બેઠાંજે તે કરતાં વધુ ખાવાથી માણસ મુખી થઈ શકતો નથી.

તદિશસ્તી એ દરેક મનુષ્યનો વારસો છે એવી દલીલ પરથી દરેક વાળખી મનનો માણસ કે જે આ લખાણ વાંચે તેને અરજ કરવામાં આવે છે કે તેણે ખોરાકમાં મુતારો કરવાના નિયમો ઉપર ધ્યાન લગાડવું. સૌ વરસ અઘાઉ એક ફ્રેન્ચ સાયનસીસ્ટ The Physiology of Taste. 'યાને સ્વાદ ની શીઝીવાલોઇ' નામે પુસ્તક લખ્યું છે તેમાં તેણે "Moderation and Mastication" એટલે ખોરાકમાં મધ્યમપણું અને ધટતા રીતે ચાવવાની ક્રિયાના નિયમો દર્શાવ્યા છે કે જે પુસ્તક આજે પણ એક સત્તાધારી ક્લાસીક તરીકે વચાંચ છે.

આ લખાણનો મુખ્ય હેતુ તદિશસ્તી શીખવવાનો છે કે જેથી હજારો માણસો જેઓ યોડા યા ઘણા આગતરી હોય તેમને તેમજ જેઓ તદિશસ્તી ખરબાદ કરવાના ખરાબા ઉપર, ચેતનવણી વગર આકાશ જતા હોય તેમને પણ આશીરવાદ સમાન થઈ પડશે આટલો ખુલાસો કયો પછી હવે તદિશસ્તીની કળાની ખાખા સીધી હાથમાં ધરીશું.

કુદરતી માણસ તેના કુદરતી ખોરાક.

સપાળા પ્રમખ્યોની દંતકથાઓમાં, માણસ જે એકવાર કાંઈપણ દુઃખદરદ વિના સંપૂર્ણ તંદરો સ્તીમાં મુખી અને છૂટો રહેતો હતો તેણે પોતાનું સ્વર્ગ ગુમાવ્યું એ ખ્યાલ હમેશાં રહેલો હોય છે—હીરોટોસસથી તે છેક હાલના જર્માનનાં તવારિખ નવેરો તે સેન્ટરી જર્માનનાં લોકો માટે જણાવી ગયા છે, કે જ્યારે ખોરાક માટે જનવરોનો જન લેવામાં આવતો ન હતો અને જ્યારે સઘળું સંપૂર્ણ મુખ અને શાંતિ સલાહસંપન્ન પ્રસરી રહેલી હતી. કાષ્ટરની કેટલીક સદીઓ આગલં થઈ ગયેલા લોકો માટે આપણે જણાવે છીએ; કે ખુદ, પીઠિગોરામ, સોફીસ, પ્લુટાર્ક વગેરે એ

શીખાડ્યું છે કે મનુષ્યનો ખોરાક વનસ્પતિ ફળફળાદી વગેરે છે. હીસયોડ જે કાષ્ટરની આઠ સદી આગમજ થઈ ગયો છે તે જે સેન્ટરી જર્માનનાં વિશે કહી ગયો છે કે જ્યારે માંસનાં અહાર ખીલકુંલ જણાવેલો નહતો તેથી અનફળ શાક અહારનો સવાલ કાંઈ આજનો નવો નથી. જ્યારે આજે પણ દુનિયાનો અડધા ભાગથી ઉપરનાં લોકો માંસાહારી નથી. એટલે કે વેજેટેરીયન છે ત્યારે જે હાલત મનુષ્યોને આ ખ્યાલ ઉપર લાગી છે તે ધણીક લાંબી સદીઓનું પરિણામ હશે.

વેજેટેરીયન એટલે જેઓ માંસને ખોરાક તરીકે વાપરતા નથી, પણ ફળ—ફળાદી—કોળા અને વનસ્પતિ ખાય છે તે અર્થ થાય છે.

જેપાનીઝો, ચીનાઓ, હીંદના ખુદિસ્ટો અને પૂર્વના એવા કરોડો માણસો ત્રણથી ચાર હજાર વરસો થયાં વેજેટેરીયન હોવાનું જણાયું છે, કદાચ તેઓ હમેશાનાં તેમજ હશે.

માણસની આદતો અને ખોરાકનું વર્ણન કરતાં કેટલાકો તેમને વારંવાર માંસાહારી કહે છે. એ અનુભવી ભરેલું છે, કારણ કે શાહદત જોતાં માણસ તેથી ઉલટા પ્રકારનો છે. માણસનાં શરીર ને વાંદરાને સૌથી વધુ મળતાપણું હોવાથી, અને વાંદરા ફળફળાદી ઉપર જીવંતો હોવાથી, માણસ પણ વનસ્પતિ આહારીજ છે.

વાંદરા અને માણસનું આ મળતાપણું તેમનાં ખાંડી શરીરનાજ હદમાં રહેલું હોય છે, જે બહોળો ફરક એક ઉત્તમ પ્રકારના વાંદરા અને જંગલીમાં જંગલી માણસમાં રહેલો છે તે એ છે કે માણસને મન યાને અક્લ છે જ્યારે તે વાંદરામાં રહેલી નથી.

માણસને ખરાં ખોરાકો ખ્યાલ હોય છે, તે ઉચ વિચારો કરી શકે છે, અને તે એકજ પ્રાણી છે કે જે પોતાના વિચારો, ખોલીને માને શબ્દો મારફતે દેખાવી શકે છે. પણ જ્યાં મુખી

ખોરાકનો સવાલ રહેલો છે. ત્યાં સુધી માણસ વાંદરાનેજ મળતો આવે છે અને વનસ્પતિ આહારના પ્રાણી-વર્ગમાંજ સુધી સમીપ છે. સાયંટીસ્ટો કહે છે કે માણસ કૃષ્ણકાદી માટેજ લાયક છે.

પ્રખ્યાત એનેટામીસ્ટો અને નેચરેલીસ્ટો જેવા કે, ક્વીનર, કારપેનટર, કુછરીગુપ્તર, ટેલર, પ્રેફિસર ઓવન, લ્યુબેક, અને બીજા ઘણાઓએ સંપૂર્ણ રીતે દેખાડી આપ્યું છે કે માણસ તેના શારીરિક ખંધારણથી ફલફલાદીનાજ ખોરાક માટે સરમળયો છે એટલુંજ નહીં પણ કુદરતના કાયદાઓનું ઉક્તંધન કરી માણસે માંસ ખાવા માંડ્યું તે પછીજ હવે જગતના કુખ દરેકો માણસ જનને લાગુ પડ્યાં છે, જે બીનાઓને જૂના જમાનાના રૂપી મુનીઓ-જેવા કે પ્લેટો સોક્રેતીસ-સેનીકા, પીકોરાસ, પ્લુટાર્ક કબુલ રાખેલી તે આજે પણ પ્રગટીકરણના કાયદાઓ જે લોભા-રક, દારવીન, વોલેચ, સ્પેન્સર વગેરે જાહેર કર્યાં છે, તેઓએ ખબર દરીકાર્યા છે, કે જેથી જીવંતીના મૂળ અને તેનાં આ ધરતી ઉપરની રૂઢિના સત્તાક ઉપર થયુંક અજવાળું નાંખ્યું છે.

હુનિયાની શરૂઆતથીજ મનુષ્ય

તથા પ્રાણીઓ વનસ્પતી આહાર કરતાં આવ્યાં છે.

આ ખુલ્લું છે કે, સઘળા પ્રાણીઓનો ખોરાક અસલમાં વનસ્પતિ વર્ગમાંથીજ નીકળ્યો હતો, કારણ કે જનનપદોના ચરીર સીધી રીતે જાતીનમાંથી પોષક ગ્રેણવતને અશકત છે; કેટલાક નેચરેલીસ્ટો આગળ વળી એમ પણ કહે છે કે, ઝરૂઆતમાં કૌણી જનનપર માંસાહારી હતું નહીં, પણ તેવા માંસ અહાર કરનાર વર્ગેનું પ્રગટીકરણ આ ધરતી ઉપર જાતીનમાં ફેરફાર થવાને લીધે વનસ્પતિ વર્ગ ખુટી જવાથી થવા પામ્યું. અને ત્યાર દરે ઉપલાંજ કારણને લીધે માણસને પણ વનસ્પતિ વર્ગ ન મળવાને લીધે તે

માંસાહાર કરવા લાગ્યો હોય તેને મુસ્તર વિદ્યાના યાને ઇયોલોજના અભ્યાસીઓ ગ્રેસીયલ યાને ખરફો: જમાનો કહે છે કે જે આજથી પચાસથી ત્રીસ હજાર વર્ષ ઉપર થઈ ગયો છે.

તે જમાનાંજ પ્રાણી-વર્ગની હાલત તથા પ્રકારની કરી દીધી અને કંદાય એથી કરી માણસની તેની અસલ અને કુદરતી વનસ્પતિ આહારની આદતમાં કે જે તેને હજારો વરસની થઈ લાગી હતી તેમાંથી જાહેર કાંઠી માંસાહાર કરવા માટે ફરજ પાડી હોય. આ વેળા એ માણસને ઓક્સ માંસ ખાવાની ટેવ લાગ્યું પડી હોય, જ્યાં તેના શારીરિક બાધા જરાએ ફેરફાર વનાતો રહ્યો છે, જે ખુલ્લું દેખાડે છે કે કુદરતે તેને માંસનો અહાર કરવા સરમળયો નથી, અને મોટે કે વેહસે તેને પાછો જાતીનમાંથી ઉગતા વનસ્પતિ ખોરાક તરફજ ફરવાનું હતું.

પ્લેટો જેને ક્રાઈસ્ટ આરસે વર્ષ અગાઉ “ધી રીપબ્લિક” નામનો પ્રખ્યાત લેખ લખ્યો છે તેમાં સોક્રેટીસને એક નમુનેદાર શેઠરતું બયાન કરતો સીતારે છે કે જ્યાંનાં રહેવાસીઓનો ખોરાક માત્ર ફળફલાદી અને અનાજ હતો એ ખોરાક તદન માટે હતો એવો કાંઈક વધી ઉઠાવે તેના જગજમાં સોક્રેટીસ કેટલીક દલીલો આપે છે ત્યાં લડાઈ અને દરદ એની જાનેનું મૂળ માંસ નો ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરવામાં સમાયતું છે એવું પુરવાર કરે છે.

શરીરનું ખંધારણ જેતાં પણ માણસ વનસ્પતી માટે સરમળયો છે.

વિચાર કરતો, ખરને ખોરાકો તોલ કરતો માણસ કદીપણ કુદરતી રીતે માંસ ખાનાર નથી. તેના દંતો, હોળરી, આંતરકાઓના બાધો યાને એડીમેનનરી કેનાલ, અને તેનું આપું શરીર સઘળા જરાએ રક વિના દેખાને છે કે માણસને વર અને બીજા જગડી દેવાનો માફક માંસ ખા

નારા પ્રાણી વર્ગમાં મુંડી શકાયજ નહીં આપણા આપદારાઓ જંગલી હતા કે અર્ધજંગલી કે સુધરેલા હતા, તે વાતની તકરોર ન કરેતાં. આજે તો આપને તો આ જમાનામાં સુધરેલા, રેહવાનું છેજ. આદમ અને ધનના વખતથી માણસ જાતને ફળદ્રુપદી યાને વેછોરીપતપણું સીખાડ્યામાં આવ્યું છે.

મહાં બળવાન પ્રાણીઓ પણ વનસ્પતી અહારી છે.

પ્રાણી વર્ગ તરફ જોતાં આપણે શું માણસ પર છે કે હાથી એ વનસ્પતિ અહાર કરનાર છે. દ્રોણદરી અને રેનહાયર જેવા અનીધણી સહન શક્તિવાળા મોટા પ્રાણીઓ કેવળ વનસ્પતિ ખાનાર છે, હરણ અને ઘોડા જે અર્ધજનાવરો કરતાં કૌથી વધુ ઝડપવાળાં પ્રાણી છે તેઓ પણ જંગલ વર્ગમાં આવી જાય છે. વનસ્પતિ ખાનાર જોડીસો વાંદરા જંગલને રાજા છે હરણ કે સીંહને માત્ર એક લોકડાંના ઝપાટાએ મારી નાખતાં તે જાણાયશે છે. કાંઈપણ શક વગર વનસ્પતિ ખાનારાં જાનવરો ફરે પ્રાણી વર્ગના રાજાઓજ તેરીકે જોરમાં, ચાલાકીમાં, સહન શક્તિમાં અને ઝડપમાં ગણાય છે.

પ્રજંતઓની તવારિખ વનસ્પતી અહારને કેવળ રોકે આપે છે.

જ્યારે આપણે માણસ તરફ આવ્યે છીએ ત્યારે આપણને માણસ પર છે કે મનુષ્ય રોકાય મેન માત્ર જોડગીય કેક યા પોરીજ, વગેરે અનાજ ઉપર રહે છે તે મન અને શારીરિક મનુષ્યનીમાં હરોલમાં ચાલનાર છે.

જોખાંતો સડોઆ થયાં અનાજ (ગ્રેન્) ઉપરજ રહેતા થઈને પોતાના નેવર્સ અને શક્તી એટલાં તો ખીલ્યાં છે કે તેમનાં મહાન કાર્યો જોઈને હુન્ના હેરાંત થઈ છે. પુરાણમાં લોકો સત્રાલ કરે છે કે ખરૂં કહીએ તો જોખાંતો શું સુધરેલી પ્રજાની સૌથી વધુ આગેવાન, પ્રજા નથી! અને

જતાં જોખાંતો એવળ અનુસ-શક અહારીજ છે. વળી આહારીશમીને જેમને મુખ્ય ખોરાક પટેટા, પોરીજ, ફુધ અને પાણીના વેલા અને કદાચજ માંછલી હોય છે. તેઓ પણ લડાયક લોક તરીકે હમેશાં જાણીતા છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે રોમન હાર્કરી સીપાઈઓને અનાજ અને થક ઉપરજ સંપત્તિ હતા. રોમના ખાસ ગરેડીએટર નામના લડાયક સીપાઈઓ માત્ર જુવાર, અંછર અને જોલીન ઉપર જીવેતા કરતા હતા. વળી ગ્રીસનાં સધળા કસરતખાને કેવળ વનસ્પતિ ઉપરજ રહેતા હતા અને જોર શક્તિ મેળવી વળણુક ગયા છે. “ મીટલ એટલસ ” નાં રોકે કે જોખા માત્ર અંછર, અનાજ અને કોળા ઉપર રહેતાં તેઓએ એકવાર અર્ધો યુરોપ જીતી તે ઉપર અમલ ચલાવ્યો છે. આ પ્રમાણે અનંકજ શક અહાર કરવાની રહી તમે અભ્યાસથી તપાસો તો માણસ અને જાનવર બંનેમાં બહોળા પુરાવા મળે છે કે અન-જન-શક-અહારીઓ, માંસાહારીઓ પર સરસાહ બોગવે છે.

આ વિષય વધુ પુરાવાને કારણે વેદ્યતા હોય તો હાલના સૌથી વંદુ જાણીતા અને સંતાધિકારી પુસ્તક L'Alimentation et les Regimes (Diet & Dietetics) by Gautier ખોરાક અને ખોરાકની વિદ્યા એ નામની પ્રખ્યાત ફ્રેન્ચ સંતાધિકારીએ લખી છે જેમાં તે કહે છે કે—

આમ કહેવું ખાટું છે કે માંસ વગરનાં ખોરાકથી શારીરિક નબળાઈ લાગુ પડવાનો ભય છે.

જે સીન્કરે લખે છે તે પ્રમાણે હીડુસ્તાનમાં ખેપીયાઓ જેઓ લાંબા છેટ રુદ્ધી કાગળ પત્રો લઈ જાય છે તેઓ માત્ર જોખા ઉપરજ રહેતા હોય છે અને દર દીવસે એક ગામથી ખીજે ગામ

હોડતા ફરતા રહે છે અને દીવસનાં ૧૦ માઈલ જેટલા હોટા કાચે છે અને તે પણ કાંઈ એક દીવ સ નહીં પણ અડવાડયાના દરદીવસે એક પણ ખાંડા વિનાં મહીનાં અને વરસો સુધી.

રશીયાનાં ખેડૂતો જેઓ માત્ર વેછરેખલ કળી રોટી ફૂધ અને દરીયાની જળો ઉપર રહે છે તેઓ દીવસનાં સોલસી અંદાર કલાક કામ કરે છે.

નોરવેનાં ખેડૂતો જેમણે જાનવરનું માંસ આખનાં હોય છે છતાં માછલીના માછલો આવતા હોય છે.

હાલના કૃષ્ણશીખન મનુષ્યો તથા અધા-શીઓ કે જે વર્ષ લાંબા કાળથી અરણ્યમાં કાંદા વેચ્યાં અને દાળ ખરતુર ઉપર રેલતો આવ્યો છે તેઓની જોરશક્તિથી આજે પણ લોકો વિરમમ પામે છે. દક્ષિણ અમેરિકાની ખાણોમાં કામ કરનારાં મનુષ્યો જેઓ કદી પણ માંસ ખાતા નથી તેઓ પોતાના ખત્રાં ઉપર ખસે રતલનાં બોળ લાઇ પહાડ ઉપર દરરોજ બાર માઈલ ચડતા જાય છે.

માંસ ખાવાથી ઘતી હાંછીઓ.

આ ઉપરથી જણારો કે વનસ્પતિ અદારજ મનુષ્ય માટે વગર શકે બંધ બેસતો છે. કાટળા-વાળા ફોળા, કુટ અને અનાજથી વધુ ચોખ્ખો, વધુ મજેદાર અને વધુ પોષણકારક ખીન્ને કાઈ ખોરાક નથી. સત્તાધારીઓ એવું કહે છે કે માંસનાં તત્તો માંસ ખાનારાં સોહીમાં એવાં તો પસરી જાય છે કે તેઓને ક્યારે કાઢવાવાળા અવધનો કેમ કરી ખાઉં? કદી ચકનાં નથી. માંસથી એક જાતની અસાધારણ અથવા અકુદરતી ગરમી શરીરમાં પેદા થાય છે, જે માણસનાં જુસ્સા અને દબસોને ઉશકેરે છે, અને છેવટે તેની વરવસને નબળાઇ લાગુ પડે છે કે જે માંસ ખાનારાં-એને મોટે ભાગે થાય છે, ત્યારે માંસ શા માટે ખવાય છે અને પ્રજા એ અકુદરતી ખોરાક છોડી પોતાના કુદરતી અનાજ સાથેના અ-

હાર ઉપર શા માટે વળતી નથી? તેનું કારણ એ છે કે જીવની બધીઓ ચાલુ રખાય છે. જીવના ખોટા વિચારો અને ભુલોં એક જમાનો ખીજ જમાનો આપી જાય છે અને આપણે જીવનાં કાલો ઓળ શીખતા આવીએ છીએ અને તે રીતે હજુ સુધી ચાલુ રહેલી છે અને તેથી. આપણે ખોટી રીતે માંસની તરફદારી કર્યે છીએ અને ખીજ ખોરાક તરફ અભાવ જતાવ્યે છીએ. કુકમાં લોકો પોતાના માંસના ખોરાક માટે મોટા ધ લે છે અને તે મોટી દેરી તરીકે પુનઃ જાય છે. જ્યાં સુધી દરેક માણસ પોતે સારી રીતે સમજ વિચાર કરી મુકશે કરશે નહીં ત્યાં સુધી આવીજ કાલત ચાલુ રેલવાની.

સારી તંદરેસ્તી બોધવાનો મૂળ પાયો કે કંઈ વીજળી તે સારી રહે અને કંઈ મીઠા ખાવાથી તેને શેગ થવાનો સંભવ છે. એ બાબત ઉપર, ઉપરું વિવેચન પુરતું મળી, તે સવાલને દરેક માણસની પોતાની વિચાર શક્તિ અને અક્ષર ઉપર છોડીશું—અને જે ખરેખર વધુ અગત્યનાં સવાલો, “ક્યારે ખાવું, કેટલું ખાવું ને કેમ ખાવું” એ સવાલો કે જે વિષે મનુષ્ય જાત મોટે ભાગે કાંઈજ જાણતી નથી, અને જેને લીધેજ તે નાના મોટા બંધકાર-રોગોનો ભોગ ચાલ પડે છે તે બાબત વિષે આવતાં આંકમાં સમજાવીશું.

વગા!

“તમેજ તમારા કુટુંબના વગા છે કે?”

“નહિ જા, મારી સરજત તે કરતાં કોઈ એવા માણસની છે કે જે સારું થાય ત્યારે બહી જામાં આવે છે તે જુરું થાય ત્યારે બહો ટોપલો માથે બોરી લે છે!”

એમ નહિરે —

તે-ત્યારે શું તું કરેલ કે હું મારી બેરીલ પૂરું કરી ન શકીશ.

જુમ્મી-એમ નહિ પણ હું પાડું કે તમારી બેરી તમારું પૂરું કરી શકે તેમ નથી.

રૂ. ૧૦૦ ઇનામ.

તાવની રામબાણુ દવા.

આ દવાથી કોઈપણ જાતનો તાવ ના વધતો તો લીધેલા પૈસા પાંચ આપીશું. આ દવાથી ચોથામાં તાવ નથી વધતો એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦ નું ઇનામ આપીશું. ગોળી-૫૬ ની કબીની કી. રૂ. ૧-૦-૦.

શક્તિની દવા.

રાશ્ટ્રી જીવનમાં શક્તિ લાવવાનો ગુણ નથી એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦ ઇનામ મળશે. દરેક જાતની નળખાઈ દુર કરીને પુરપૂર્વ વધારે છે. જઠાવસ્થાથી અગર ખીનું કારણથી કમી થયેલી શક્તિ વધારે છે. નાગરદાઇનાં દરદા અને નસાની નળખાઈ દુર કરે છે. ગોળી-૧૦ ની કબી ૧ ની કી. રૂ. ૨-૮-૦.

૪ ધાતુ વધારે—નાગનું પુરતક એક કાંઈ લખનારને મફત મોકલવામાં આવશે.	}	હેડ ઓફીસ—ધોળકા, ગુજરાત.
શા ગીરધરલાલ કહાનજી.		બાંચ ઓફીસ—મુંબઈ, મારકીટ
ગીરધર આપયામ.		છીપીયાલ, ખી. વજારસીદાસની 'ક'.
		કાગળ પરનો વ્યવહાર હેડ ઓફીસે કરવો.

દવાઓના પુઠે ૧૪૪ કોડટના પૈસા ગુમાવી શા માટે હેરાન થાઓ છો ?

કુબચ્યાત તેના કારણો અને કુદરતી ઇલાજો.

(વધારાની ધીજી આટલી.) જેમ " મેલન ફેલેટીમ " માને આંતરડાને પાણીથી ધોવાની બાબત પશુ સમાવી છે. ૧-૦ પેજ સુધી સાચે કૌમત માત્ર ૬ ઓના, જીરણ, સમિતુ બંધાયું—ધોવીનકલ આકીછે—નીમત રૂ. ૧-૬-૦૦ કપડાના પુઠામાં. ૨. આ. પા. ૧ વગરનો યકકરે—સાગ ૧ કી-૬૦૦ પાણી, કસરત વગર. ૩. આ. પા. ૪ કુદરતી ઇલાજ કરાવનાર પુરતક (ખીજી આટલી) ... ૧-૧૦-૦.

J. B. L. Cascade-જે ખી એલ. કામકર કુબચ્યાતને તુરત દુર કરવા તેમજ દરેક રીજીયુ દરક વેળા " કુદરતનજ આજ " માને આંતરડાને પાણીથી ધોઈ 'કેલેટી', 'સાંદ' 'સેર' અન્નમળ જેવું ઓળટ. માત્ર કોડલી ઉપર ગેહા કે પાણી અંદર સેવાય છે. કી. રૂ. ૩ ૩૮-૮-૦ એવી વાગતની 'ચોપડી' મંગાવો.

એ શિવાય છાતી અને ફેફસાંને મજબુત કરવાને " દીપ " પ્રીધોગ " નાં ઓળટ સંપાદકોએમતર, એકમેલર તથા " મરસાજ " કરવાના " ડા. ફેરેસના " મસાજ શલ્કો યોગે વેંજતેગત સણુ. કમી કવેલીલી, પીક ફરીનની આખા ધકંતી (wholemeal) ખીસડી તથા ડા. કીસે મની ગેટલકીક ચેનટેરીમખનાં કુડો નજેર મળે છે.

ખાંડોની શાખા:—	}	બી. પી. માંદન.
કા. લેનખીરેડ, ૮૫૭		" હેથ હથરડીયે "
લેકસો ચાલીયેલી સોજો.		(હેડ ઓફીસ) રાન્ડાકંચ.
		ખાહિરગામનુ ઓરકડે સાન્ડાકંચ મેકલવા.

સીગનલ યોગ્ય કંપની, હોર્નબી રોડ હોટ-મુખ્ય.

આ કંપનીના પહેલી દુકાનીનીનાં તરફના
વીસ વરસ પછી નવાં નેવાં દેખાય છે. ઘણી
લાંબી વખતે-થી થોડીક સેકન્ડનો ફર આલમ
કરે છે કારણે ખારા કમચેનસેનાય સેલના

હોવાથી સવાના દેવદાસ આમે સદાજ કે છે.
હિંદુસ્તાન ના બાં દેશોના કા દે-
શોમાં આ મહિમાળો માર્ગે લાવ્યોતું છે.
ધ ન આલોક માણસોના હાથની સીચર
કામ થાય છે.

હમારી કંપની થોડે વાજગી નફે મંતોપ પામતી હોવાથીજ હમારા
ધડીયાળો સરનાં છે. હમારા વેપારી બાવો દરેકને અનમરના છે અથવા પેારીઓ
પામેથી મળી ગમશે. માલિક -મનચેરજી પ્રગજી દોરડી ધડીયાળો

નવલ દયા. **કમલા કુમારી.**

જે તમે ઘણા ઘણા ઇલાજો કરાવી નાહોમેદ થયા હો તો આ જરૂર વાંચો.

મુઠ્ઠાંઓ જીવતા કરવાની દવા.

જે લોકો જથપણમાં નાદાનીધી પોતાના કૌવતનો નાશ કરે એટલે કુટેવ અથવા ખીજ પોતા કરમોથી પોતાના શુભ લાગોની નસોને કમજોર કરી નાંખી છેવટે જીવવાનીનો લાભ લઈ શકતા નથી અને પછી ખરેખર વખતપર વાપરવાત કરવા જેવા પોતા વીચારો ઊપજાવે છે અને જોમજ સમજે છે કે આવા જીવતા કરતાં તો મરુવું જ હોતર છે. આવા જીવતા જીવ મુઠ્ઠાંઓને સજીવન કરવા માટે અમોએ ઘણી મહેનત અને કૌશલથી એક લેપ તૈયાર કર્યો છે જેની કીંમત મહેનત અને કૌશલના પ્રમાણમાં રૂ. ૨૫ રાખીએ તો પણ વાપરનાર તો સસ્તીજ સમજે પણ ગરીબ અને અમીર સરખા લાભ લઈ શકે તેટલાજ માટે ફક્ત રૂ. ૧ કીંમત રાખી છે. ફક્ત એકજ શીશી વાપરવાથી સઘળી નસો મજબુત થઈ જાય છે અને ગયેલી શક્તી પાછી આવી મળે છે. હવે જેઓને કુકીમો અથવા ડોક્ટરને પોતાની હાલત કહેતાં શરમાવું પડે છે તેવા નીરાશ ગયેલા દરતીઓને માટે અમોએ જાનુજી ગોળીઓ તૈયાર કરી છે. જેની ફક્ત એકજ શીશી જેમાં ૪૦) ચાલીસ ગોળીઓ છે તે વાપરવાથી સંઘળી જીવતાના ગંભીર નુકશાનો દૂર કરી પોતાનો જાનુજી અમત્કાર દેખાડે છે. આ ગોળીઓ વીચારને ઘટ કરે છે, યાદ શક્તિને તેજ કરે છે. ખોરાકને હજમ કરે છે. પેટાના કીરમોનો નાશ કરે છે. કમરના દુખાવાને મટાડે છે, રહેરાના કીકા પડેલા રંગને શુભાળી બનાવી દે છે. આ ગોળીમાં કાંઈ પણ રસાયણ નાંખી નથી. આ ગોળીઓ જન્મના કમકૌવત શીવાય ગમે તેવા કમકૌવત હોય તેને ખરેખર જાનુજી અમત્કાર દેખાડે છે. એના અમત્કારાની વાપરવાથીજ ખાત્રી થશે. એકવાર મંગાવો અને ખાત્રી કરો કીંમત ફક્ત ૧-૦-૦ પાંચ રૂપિયાની દવા મંગાવનારને ગોળીઓની એ શીશીઓ મફત મોકલવામાં આવશે. અમારે ત્યાં દરેક જાતની દવાઓ તૈયાર મળે છે.

નોટ—આશીના શહેરોએ દવાની કીમત ઉપરાંત પારતલ ખર્ચ માટે ચૌદ આના રૂ. ૦-૧૪-૦ વધુ મોકલવા. પૈસા પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલવા. ત્યાં વી. પી. થતાં નથી.

મળવાનું ઠેકાણું:

એમ. ઈ. હુડીમ.

સીદ્ધપુર (નાથ શુજરાત.)

જ્યારે પણ તમેને

સ્ટીલની સીક્કીંગો

ટાઇલ્સ

મારખલ.

Mr Gulamali Gulam Hassan

Director, The Bombay Fire Arms

Co. Bank Street, Fort, Bombay.

હામ પડે ત્યારે હાયલ આપના

આ પુરાણી પેટીને

નકર ગાદ કરો.

गुलशन

GULSHAN

Editor
Dishah K. Bhargava

विषयः

वि'रना दादागु' भरेल

शुद्धभवन' शुद्ध

पारसी ज्ञानु क्षुपीन

दादागु'भी देपी

मेक शरत—तेनुः परिष्कार

किर्मलनी कर्तुं

Nivapanjali

(नयी शाय 'वार्ता')

(रमुत विषय)

र आहु विषय)

(कुपी वार्ता)

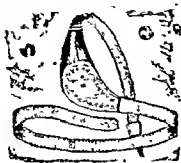
(आहु वार्ता)

(Poem)

जुलै १९१७

July 1917.

ચેપમેનના આર્ટીશીયલ અવયવો.

હુમોએ આ આર્ટીશીયલ અવયવો આત્યાર સુધીમાં સરકારી મેકીકલ સ્ટોર્સ, મેરીનલાઈન્સ વોર હોસ્પિટલ, રેલ્વે કંપનીઓ, ટોલસાની ખાણોની કંપનીઓને તથા સંખ્યાબંધ ખાનગી હોસ્પિટલોને પૂરા પાડ્યા છે.

ઘણાજ ટકાઉ, હલકા, ચાલવામાં સહેલા તથા દરેક મોસમને બરના તે બનાવવામાં આવે છે. પરદેશોનો આ બાબતો હુમોને વીસ વર્ષનો અનુભવ છે. અને હુમોને તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. હુમારી કંબલ એટલી બધી ઓછી છે કે તે ગરીબને પણ પાળવે છે.

સારંગાટના પટ્ટાના (જંતરો).

આત્યાર સુધીમાં હુંક વખતમાં હુમે ૩૦૦૦ જંતરો (સારંગાટના પટ્ટા) આપ્યા છે જેમાંના વીસમો ભાગ કુદરતી સારો થઈ ગયો છે. હુમારાં દસોની બરકતે “ રપચર ” ઉંચે ચઢી પોતાની જગ્યાએ રહે છે અને તે બુદ્ધિ ધવાની કિનારીઓ મજબુત થાય છે. તેમ યત્નાં કુદરત પોતાનું કામ કરે છે પણ થડેલી ખુશી સારાં જંતરની છે. હુમારાં જંતરોથી ટોચ પણ બાતનું હુબ થતું નથી.

ઘણા હાકટરો આ બાબતો દરદીઓને હુમારે ત્યાંજ આવવાની સલાહ આપે છે.

પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો ને હાકટરો શું કહે છે તે વાંચો.

પ, મેડલસ્ટ્રીટ, ગીરગાંવ
સુખાઈ.

}

જ્યોર્જ ચેપમેન એન્ટીકા.
સ્પેશીઆલીસ્ટ.

દક્ષિણ આફ્રિકાના જોહાનને
મીઠી સી. એમ વાવડા,
બોક્સ ૨૨, ટોચા,
ફોસ્ટરથી, S W

ગુલશન.

દક્ષિણ આફ્રિકા ખાતે
જતા ગુલશનના મવાલનો
મીઠી વાવડા ગિરફા. ૧

GULSHAN.

જુલાઈ ૧૯૨૭.

વૉલ્યુમ ૯

Vol. 9

July 1917.

માસિક ચર્ચા.

માગ એક આગવા અકમા ચાતુ માસથી
પાસની સસારી વાર્તા શરૂ કરવાની મેં કમુલાત
આપી હતી અને તે મુજબ મેં સુદર વળાઓને
શુધી લઈ ચાતુ માસને લક્ષ્યે યોડાઈ તેવા
વટિકા કર્યો હતો તેવામા મુખ્યત્વે જાણીતા પારસી
અલગ અને ઇતિહાસના મોટા અભ્યાસી મીઠી
ઉસમનજી પેમતનજી કંકરવાની તેમને મહાને
મુલાકાત વેવાનુ મને માન મળ્યું. તે વેળા તેઓ
માથે તેમની કિમતી અને મોટી લાયકેરી જોતા
તેમણે માત્ર ધ્યાન એક પુસ્તક તરફ ખેંચી માગ
ગોખને અનુમતી તે ચીજ હતી એવું જણાવ્યું
પુસ્તક જોઈ ઉપવચ નજર કરતાજ અને તે
અધિક પસંદ આવ્યું. આ પુસ્તકની નકલ હવે
તમે મળતી ન હોવાથી તેમજ તેની આગતિ
ઈ સ. ૧૮૭૭ પછી બધ પડેલી હોવાથી શુલ્ક
નમા તે ગુલ કંવાની મેં આહેશ જતાવતા
તેમજે ખુલાશી મને પોતાની પાસેની નકલ ઉપયો-
ગમા લેવા આપી છે. પુસ્તક આખું વાચી જોતા
તેમા સમાયતું રહ્યું મને અધિક ગંધી આસ્તા
પારસી સંસારી વાર્તા આગળ વધવાવાનું માડી
વાળી આ પુસ્તક હાથમા લઈ તેના પરિણામમા
ગુલ અનન ગુલ નામની અંતિહાસિય વાર્તા ગર
કરી છે

કલિપ વાર્તા કરતા ઇતિહાસની સાખ પુર.
તી વાર્તાઓ વાચક મગને વધુ પસંદ પડે છે એ
મારી માન્યતા છે અને તે કારણેજ મેં મારી
હાથમાની વાર્તા બાતુએ મુખી આ નવી ગરબાન
કરી છે આ સુદથીની યોગનાતુ નિગાકર
કરવાનું કામ હું મારા વાચક વર્ગનેજ મોખીન
અલગ વાર્તા જેમ જેમ પોતાના વાચા લઈશું
ઉગતી જશે તેમ તેમ તેના તરફનો વાચકનો
મોહ વધતો જશેજ એમ કહેવામા કશી મહન
ધાત નથીજ. શરૂ રૂતમજી પે કંકરવાનો ગુન
શન તરફની આરી હિદાર મમતા માટે અત્રે
આસ કરીને મોગ ઉપકાર માનસની રજા
લઈ છું.

પારસીઓનું નવું વર્ષ ધમધમ કરતું આગળ
આવતું જાય છે આ વેળા કાગળનો ટુકાવ
ધણો મોટો અક કાઢતા ડરાને છે તો પા
વાચક વર્ગની આ માનીતી મોજ કાઢપણી રીતે
યોડી ધનની તૃપ્તિ કરવાનો પ્રયાસ રાખ્યો છે
આ અક માટેના પોતાના લખાનો ચાતુ માસની
તા. ૨૫ સુધીમા મોખી આપરા માન માનવત
લેખકોને આ તક જોડે આમ તુ કરવાની
તરજેક છે.

હિંદમાં હાલ ત્યાં જોઈએ ત્યાં એકની એક ચલવણ ચાલી રહી છે. ગરીબ હિંદ કંગાલતામાં રહેવા કરતાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના છાયા હેઠળ સ્વરાજ્ય મેળવવા તંકષે છે એ ગણીતી છે. આખું હિંદ તે માટે જન્યત થયું છે. કેનએસે વરીક આ નેમ સ્વિકારી છે. મુસ્લીમ લામ્હે જેઓ આગળ અલગ વિચારો ધરાવતા હતા તેઓ પણ આ બાબતમાં સાથે જોવાયા છે. ખુદ બ્રિટિશ શાહનશાહને હિંદની લડાઈ દરમ્યાનની અથાગ સેવા જોતાં સ્વરાજ માટેની તેની નેમ સ્વિકારી છે તે હિંદને બ્રિટિશ તાબેના બીજા મુકદ્દેની પંક્તિ પર મુક્યો છે. છતાં અન્યથા તો એ છે કે હિંદના ફેટલાક અમલદારોને આ ચલવણ ફીકર થતી નહોતી નથી. મદ્રાસના ગવર્નરને તે સાથે પોતાનો ખોદ જાહેર કરી પોતાને ત્યાં ત્રિધાર્થિઓને હોમરસ લીગનાં ભાષણો સાંભળવા જવાની મનાઈ કરી છે. તેને પગે ત્રિધાર્થિઓની મનાઈમાં મુંબઈ સરકાર પણ ચાલી છે. માસની સરકારે તો આગળ વધી લીગનાં સ્થાપક વિદુષી જાનુ મીરીસ એની બીજીટ અને તેણીના બે મદદનિશોને નવા કાવદોના લાખ લઈ નગરરેદ કર્યો છે. આ ધડાડાઓએ આખા હિંદમાં અત્યંત જન્યતી કરી છે. દોઅરસ લીગનાં આગળ જેઓ જોડાયા કમીજતા ન હતા તેઓ વરીક સરકારનાં આ સંખત પગલાંથી લીગમાં જોડાયા લક્ષ્યાયા છે. હિંદના ફેગવણી પામેલાઓ દિનપનિદિન લીગમાં જોડાયા લાગ્યા છે અને એટલુંજ નહિ પણ પેસાની કિમની મદદ પણ લીગને મળવા લાગી છે. થયી વાર માફ ચાલ છે તે સાંભળેજ દાજે હોય છે તેમ મદ્રાસની સરકારે ક્યું છે. ખરેખરી આ જનનાં પગલાં મદ્રાસની સરકાર ન લેતો તે દેશાભિમાનનો જે બુરસો આખા હિંદમાં ફાટને ફાજ દેવાઈ રહ્યા છે તે કદી પણ આનું રૂપ લેત નહિ. આ માટે આજો

કરી શકનાર નથી. અલખત વિચારોની આપ લેમાં મનફેરી થશે પણ તે બધી નિર્જન આપણે ખરાં છગરથી કમીથી કે દેશાભિમાનનો આ બુરસો વધુ પગરણ લઈ યોગ્ય રીતે દાદ મેળવવા વધુ નસીવવાન થાય. ધીરજનું ધન પરમાત્મા તરફથી મળ્યા વિના રહેનારજ નથી; બધે ને તેમાં હીત થાય !

હિંદના દાદ, દાદભાઈ નવરોજી, ગુજરાત પાખા છે. સાધારણ રીતે તેમનો આત્મા ખાસી ખોળામાંથી નીકળી ગયો છે પરંતુ તેમની મુલાસતા આખા હિંદમાં ચાલુ રહી તેઓ જાણે આપણામાં છવતા જગતા હોય તેવું ભાન કરાવે છે. ખરેખર ક્યું છે કે દાદ મુલા નથી પણ છવતાજ છે. દાદની યાદ અમર રાખવાનું કામ હિંદવાસીઓનું છે કે જેમને ખાતર તન, મન અને ધનનો ભોગ આપવામાં તેમણે કદી પાછી પાણી કરી નથી. દાદનો જન્મ ચોક્કસ કારણે મુંબઈમાં થયેલો જન્માવવામાં આવ્યો છે પણ અચુક વિગતોથી પુરવાર થયું છે કે તેમનો જન્મ નવસારીમાંજ થયો હતો. એક સાધારણ હાલતનો માણસ ખંત, પ્રમાણિકપણું, નીતિ અને આપ જગથી કેવો દરજ્જે પામી શકે છે તેવું અચુક કહ્યંત દાદભાઈ નવરોજી છે. દેશ સેવા કેમ થઈ શકે છે તે દાદએ અચુક બતાવી આપ્યું છે. દાદની અમર યાદનાં જે બીજા અત્યાર આગમનનાં હિંદમાં વચાઈ ચુક્યાં છે તે બીજાને મોટે બ્લેકે મીઠો ફળ વાખ્યા વિના રહેનાર નથી. તેવા એક નરની યાદ શું આપણામાંથી કદાચી બુવાઈ જનાર છે ? ના, કદી નહિ. સાચવટ, ફરવારી, ગિનતરવાઈવલું અને માનુષ્યની સેવાની દાઝ ફેરે ખરનાર આ પંદોપકારી નરને એકત્રીસ દેશાની હિંદની વસ્તીએ પોતાના "દાદ" ગણવાનું જરૂર માન આપ્યું છે એ ખરેખર જોગ્ય છે. ખુદ આજા અનેક દાદઓ આપણામાં પેદા કરે અને આ દમારા વ્હાલા દાદાને સ્વર્ગમાં ઉત્તમમાં ઉત

હિંદના દાદાનું મરણ.

સાન દાદા સુધી હિંદુસ્તાનની અણખ સેવા બળથી, સ્વચ્છતાથી કિમતી મંત્ર વાણીથી, એકીસા રોડ વસ્તીના દાદા અણખવાનું અનુપમ માન મેળવી, મહાન વિરલા દાદાભાઈ નવરોજ ગઈ તા. ૩૦ જુન ૧૯૧૭ ને દીને સાંજના પાંચ કલાકે આં ફાળી નેહાંતથી ફરિયા થયા છે. દાદાનાં મરણથી હિંદ એક મહાન પુત્ર ખોદ્યો છે. તેમની જગ્યા લેવા એવો બીજો વિરલા પેદા થવાની જરૂર છે. દાદાની અપાર સેવાઓ માટે જીવ બોલાયું છે ને હજી બોલારો તેમ જગએ સાંજ નથી. આ અદના માસિક ૧૨૬ એ મહાન નરની મોટી માયા હતી. મરણમની જીંદગીનો દુર્લભ ઇતિહાસ નીચે મુજબ છે.

રોડ દાદાભાઈને જનમ રોજ ૭ મો અમરદાદ માહ ૧૨ મો અસપંદારમદ યજ દેવરી હી અને ૧૧૬૪ ને વાર રોડ તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૫ ઇસ્વીને દીને થયો હતો.

રોડ દાદાભાઈ નવસારીના ભવર સાયના અથો-રનાં સાદા હતા અને કાકા પાલણી પાલથી ઉતરી આવ્યા હતા. તેમણે કુટુંબ દોરડીની અડક ધરાવતું હતું. તેમના પીતા નવરોજ પાલબનજ દોરમજ કામજ બચાઈ નામના હતા. તે વખત કેવા નામે નોસાકરા પાસેથીઓમાં હતાં તે આ કપાથી જણાશે કે ઉલ્લા રોડ બચાઈનાં બાપા મેદેરોના દાસજ બરબર ચાંદજ હતા અને આં ઉલ્લાથી દોરડી એ લખ પડેલી હોય છે.

મગધુર ચાંદજ ઇ.સ. ૧૬૩૫ માં થઈ અથવા કહેવાય છે. તેમના વડવા કામડીન બીન વાંચના બીન પાલબન બીન આનના હતા.

અધીયાર નવરોજ પાલબજ દોરડી દાદાભાઈને ૪ વર્ષની નાની ઉમરે સુધી ગુજરી ગયાં હતા માટે તેમને પાલવાનો બોલો તેમના માતાજીને માથે પડેલો હતો અને તેમણે તેમની જરૂદાસ કીધી હતી. રોડ દાદાભાઈના માથ બાઈ માણેકબાઈ તા. ૨૫મી મે ૧૮૮૧ (રોજ ૭ મો માહ ૬ મો વ. જ. ૧૨૪૪) ને દીને ગીરગામ ખાતે ૬૬ વરસની ઉમરે કુળથી હતાં. નાનો દાદો જ્યારે ૧૦ વરસની ઉમરનો થયો ત્યારે તેને સગારી. હમીજ નીશાળમાં મુકવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં તેણે પોતાંના ગોરા. દીલજીવ ચહેરા અને નાનાડાં કંઈ-લીધે તેમજ-માહડેના

હીસાબ મેચની હાજર જવાબીથી સર્વિનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

સરેસ્તા મુજબ તેમને એકરીનરટન ઈનરીટ્યુટ સ્કુલ વીલાગમાંથી કેલેજ ખાતામાં થહડાવામાં આવ્યા હતા અને સ્કુલ માફક કેલેજમાં તેમણે ધના મો અને રોકાઈરોપો મેળવ્યાં હતાં.

એકરીનરટન પ્રોફેસરોની ૧૮૪૭ માંજ અને અવરનર માડેન્ટ સ્ટુડન્ટ એકરીનરટની યાદગારી જળવવા માટે રથાપના થઈ હતી અને તે વખતે નવાઈ હતી કે એવો વખત ક્યારે આવશે કે જ્યારે એક હીંદીવાન પોતે એ જથ્થા માનને લાવડ યાવ.

દાદાભાઈ ૧૪ વરસના હતા ત્યારે તેમને વાડી યાના આલશખદેરામમાં નાવર કરવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૨૦ મી માર્ચ ૧૮૪૧ એ દીને રોડ દાદાભાઈને એકરીનરટન ઈનરીટ્યુટ તરફથી " કલેર રોકા વર " ની પદવી મળી હતી.

તા. ૩૦ જાનેવારી ૧૮૪૩ ને દીને રોડ દાદાભાઈને ૧૮૪૨ ના સાલમાં જુલેલા નોરમલ રોકા-લર ના વરગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમાં ફોલોમ્ હીથી પસાર કર્યો હતો.

તેમણે આગેરે ૨૧ વરસના થયા ત્યારે એકરો ઇ.સ. ૧૮૬૭ ના સાલમાં તેમની એકરીનરટન ઈનરીટ્યુટના ના એક શીક્ષક તરીકે નેમણુંક થઈ હતી.

તા. ૧૩ મી જુન ૧૮૪૮ ને દીને રોડ દાદાભાઈને પ્રમુખપણા હેઠળ દેરોઓમાં હાજરો માન ફેલાવવા માટેની સ્ટુડન્ટસ લીકરરી એક

સાચીશીઃ સોસાયટી ' ની સ્થાપના થઈ હતી અને એ સોસાયટીની જે દીને એક્ઝીક્યુટીવ ઈન્સ્ટીટ્યુશનમાં મળેલી સભામાં રોડ દાદાભાઈના પ્રમુખપણા હેઠળ તેમણેના કેટલાક કાચકા મુકરે કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમમાં ઉપલી સોસાયટીની કમીટીના એક સભાસદ તેમજ ખાનગી તરીકે રોડ દાદાભાઈને સુધી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

“ રુટન્ટસ લીવરરી સોસાયટી ” ની શરૂઆતથી રોડ દાદાભાઈ એ મંડળીની કમીટીના એક મેમ્બરનું સ્થાન લેતા હતા. તેમજ પ્રથમમાં રોડ દાદાભાઈએ મજદુર કમીટીની સચલી સમાજોમાં પ્રમુખપદ સંભાળ્યું હતું. બાદ એ મંડળી તરફથી ઇ. સ. ૧૮૮૬ ના માસ જુલાઈથી ઇ. સ. ૧૮૯૭ ના માસ ડિસેમ્બર સુધી “ જ્ઞાન પ્રસાર ” ના નામે એક આપાન્યું નીકળ્યું હતું જેમાં અધીપતી તરીકે રોડ દાદાભાઈ પોતાની કીમતી મદદ આપવા ઉપરાંત એ આપાન્યામાં લખનારાઓને ૬૨ માસે રૂ. ૨૦ ની રકમ આપવા હતા.

તા. ૧૭ મી અક્ટોબર ઇ. સ. ૧૮૫૧ ને દીને યજ્ઞમાં પારસી મુશ્કાબાન દુકાન વેળા પારસીઓએ પોતાના બચાવ માટે સરકાર પાસે મદદ માગવાની એક અરજ રોડ દાદાભાઈ પાસે લખાવી હતી. તે ઉપરાંત તે વખતે ઉત્તા કીર્તિમાં બચાવ ફરજી રકમ રોડ દાદાભાઈને નામે એકમાં રાખવામાં આવી હતી.

તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૧ ને દીને ‘ રુટન્ટસ લીવરરી સોસાયટી ’ ના એક મુશ્કી મરદુમ રોડ ફરાગલ કારસાલ બનાવવાની યાદગીરી કામ રાખવા માટેની શરૂઆતે અરજ કરવા મળેલી સભામાં રોડ દાદાભાઈને મુશ્કીની જુરસાદાર બાબત કહી હતું. બાદ મજદુર સોસાયટી તરફથી સરકારમાં ઉપલી અરજ કરવા બાબતના સંદેશ સલાવવાની કમીટીમાં રોડ દાદાભાઈની નેમરૂંક થઈ હતી.

તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરી ૧૮૫૧ ને દીને એનેની એક્ઝીક્યુટીવ કોમિટીના ‘ એક્ઝીક્યુટીવ પ્રિફેસર ’ તરીકે રોડ દાદાભાઈ નવરોજને ‘ જોઈ જોઈ એક્ઝીક્યુટીવ ’ તરફથી નેમવામાં આવ્યા હતા. તેરજી અગીય નહીં પણ આખ. ૧૮૫૧માં પહેલાં હીટીવાલ હતા કે જેમને પ્રિફેસરની જુરસી મઠી હતી અને પાંચ વરસ પૂરે તે પહેલાં જારી બોલાવેલો હતો.

તા. ૩ જી આગસ્ટ ૧૮૫૧ ને ‘ દીને નરોજીસ્ટી ’ એમાં જુદીનેની કેટલીક વહેમી રસસો આવતી તે ફર કરવા કરાવવા માટે ‘ રોડનુમાયે માનદયજ્ઞતાન સભા, સ્થાપવામાં આવી હતી. મંડળી ની પહેલો સભા એ દીને રોડ નવરોજ ફરફુનજના પ્રમુખપદ તમે મઠી તે સભામાં રોડ દાદાભાઈ નવરોજને એક્ઝીક્યુટીવ મુનશી તરીકે અને મંડળીના એક કારોબારી સભાસદ કરાવ્યા હતા અને તેરજી ૧૮૫૨ ના સાલમાં મજદુર મંડળી તરફથી “ પંચાએતના બકાબર સાહેબોએ રવાન તથા લખન બચા કમી કરવા વીશે આવલ શું શું કોરોસો કીધી છે તથા આપણી ફરજ આતો શું છે ” એ બાબત ઉપર એક ઉત્તમ અને વસીલું બાબત આપ્યું હતું.

૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૧ ને દીનથી રોડ જુરસો ૬૪ નરાવવાનજ કામાલની છપામણી સંબંધી બચાની સહાયતાથી રોડ દાદાભાઈએ ‘ રાસ ગોંડ તાર ’ નામનું પંચવાદીક પદ બદલ પાડ્યું તેમજ રોડ દાદાભાઈએ છેક રાખાવની તે ઇ. સ. ૧૮૫૨ ના આગસ્ટ માસ સુધી વર્ગર પગારે તેનું અધીપતી પાળ્યું બોલાયું હતું.

તા. ૧૧ મી અક્ટોબર ૧૮૮૪ ને દીને રોડ દાદાભાઈને ‘ ગાવન ઉત્તેજક ’ મંડળીના એક એક્ઝીક્યુટીવ લાઈફ મેમ્બર તરીકે સુધી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૫ મી અક્ટોબર ૧૮૮૫ ના દીને મરદુમ નવરોજી ફરફુનજ સી. આઈ ઈ ના મરજ બાબે દીલગીરી બતાવવાને રાહત માટે માનદયજ્ઞતા સભાની એક બહેર સભા જોનરેબલ રોડ દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપણા હેઠળ મઠી હતી જે વેળા દીલગીરીના કારણે એકમતે પસાર થયા હતા.

રોડ દાદાભાઈને કે ગરીબ હતા પણ પોતા દીલગી હતા. જેની સાચીજાતીયા બહેર ઉપયોગી ફર થયા પચામાં આવતાં તેમાં તેરજી પોતાની જુનસ મુજબ પણ ઉદાર હાથે નાણું બરસાને મુકા ન હતા અને એમ તેરજી જેટલી રકમો લરી છે તેને સારવાળે એક માનજરની સખાવ કરતાં એમી જીએ નહિં.

તા. ૨૬ મી જુન ૧૮૫૧ ને દીને રોડ દાદાભાઈ કામાની પહેલમાં બાબીયા તરીકે વેપાર અર્થે બંધાવ લતા હેવાથી ‘ પોતાના કોમિટીના પ્રિફેસર તરીકેના કોમિટી ઉપરથી ફોરેન થયા એ વર્તની રત્ન મઠિ નામ

દાર સરકારને અરજ કરી હતી પણ તેમની આ અરજ નહીં સ્વીકારતાં જવાબમાં બજાવવાને તે અગર તેવજ પ્રજા દ્વારા તે નામદાર સરકાર રોડ દાદાભાઈને તેમનો અપ્રદ બોલો ખુશી થી પાછો આપ્યો.

તા. ૨૧ મી જુલાઈ ૧૮૫૬ ને દીને સીમર મદરાસ મારફતે રોડ દાદાભાઈ પેતાના પાછા ગયા હતા.

તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૫૫ ને દીને પાર સીમરને પોતાને મઠે લગ્ન તથા વારસા હીસસા બાંધતા પોતાને આંકુસરના કાગલ બાંધવાને લેણસરે શ્રી વકનાશીવને ગાસલ કરી હતી. એ મઠે રોડ દાદાભાઈને પોતાના ઉમદા નીચારો કાળી પોતાની પાર સી કાળે તેમની આશાથી જનારી હતી. અને પાર સીમરને ઇન્ડિયન સીવીલ કોડનો મારો ચલાવતો લાગુ ન પડે તે માટે તેવજે અધ્યામ મહેનત કરી હતી.

તા. ૧૧ મી માર્ચ ૧૮૫૬ ને દીને રોડ દાદાભાઈની ઇચ્છા મુજબ ઇન્ડિયન સીવીલ કોડને અધ્યામ મહેનત કરી હતી.

તા. ૧૮ મી મે ૧૮૫૬ ઇચ્છાની સરકાર તરફથી સીવીલ સરનીશની પરીક્ષાની લાયકાત માટેની ઉમર ૨૩ વરસથી વધારી ૨૨ વરસની નહેર કરવામાં આવી

તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૮૫૨ ને દીને આ દેશના તત્કાલીન રાજદારી લાલ સાયવના મઠે જોએ એસોસીએશન નામે એક મંડળી કમી કરવા એવેના મુખ્ય હેશીઓની એક સભા એવશીનરકન ઇનરડીયુ ઇમાં મળી હતી તે વેળા રોડ દાદાભાઈએ એક સુચો લીધે લાવજી કરી કાવદાનો ખરડો બાહાર રાખવાને ટેકા આપ્યો હતો.

૧૮૫૪ ને દીને રોડ દાદાભાઈને એવેની જોએ બાંધ એક મી રાયલ એશીયાટીક સોસાયટીની મંડળીના એક સભાસદ તરફે ચુકી કહાડવામાં આવ્યા હતા.

સ્વીડનના નુત્રગાદમાંથી દરકાને બચાવવામાં બ્રીટીશ લે મદદ આપી હતી તે લગ્નમાં માર્ગ મુલા અને જમીન મુલા રોપાલીઓના બાલ જમ્યાં બીજેને મદદ કરવા માટે એક પેરીએટીક ફંડ ૧૮૫૫ માં કરવાની મંરુદમ નામદાર મદારાણી પિંડેલીયાની એવેતોમાસથી એવેના મવરનર લોર્ડ એવશીનરકને એક સભા ભરી હતી. આ સભામાં રોડ દાદાભાઈને પોતા તરફથી એક લુરેસાદાર લાંબકી ભરેલું અસરકારક લાવજી કીયું હતું.

તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૮૫૧ ને દીને રોડ દાદાભાઈ એ સ્વીડનમાં મુકી રીસોસીટી સોસાયટીની એક સભામાં પારસીઓની રીતમાળ અને રીવાજો નીચે એક નીબંધ વાંચી સંભળાવ્યો હતો.

૧૮૫૨ ના સાલમાં રોડ દાદાભાઈએ રોડ મચેરજી હોમમસજી કામા જોડે ઇંગ્લેન્ડ વરતા પારસીઓ તરફથી લંડનની ખાતામાં તબીબી એધા દેશીઓને કાં નહિ મળે તે બાબેની અરજ કરી હતી.

૧૮૫૪ ના એપ્રિલ માંસમાં રોડ દાદાભાઈને સરકારે મુજબ ઇન્ડિયન સીવીલ કોડનો મારો ચલાવતો લાગુ ન પડે તે માટે તેવજે અધ્યામ મહેનત કરી હતી.

૧૮૫૪ માં મુળકના મવરનરની મારફતે લી. ડુ. રાનના માથે મવરનર જનરલ માથે લોર્ડ કેનીંગના નામની એક ફેરોસીપ રથાપવા માટે રૂ. ૧૭૫૦૦૦ લગાવ્યા હતા જે મધે રોડ દાદાભાઈની બીચેના રૂપીયા ૫૦,૦૦ હતી.

તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૮૫૫ ને દીને રોડ દાદાભાઈ પોતાના માતાજી બાઈ માલેકબાઈ તથા ધર્મીયાણી બાઈ મુલબાઈ અને બે ડોકારને લઈને એક વધુવાર ઇચ્છાની સફરે ગયા હતા.

તેવજે લિડુસ્તાનમાં સ્ત્રી કેળવણી વીરો આંકડા આ લગ્ન દાખલા દર્શાવેલી લરપુર અરજીઓ લી. ડુ. પ્રધાનને વારંવાર અરજી સદી ઉપર કરી હતી. ૧૮૬૮ નાં મુબાઈનાં જે રહેવાસીઓ ઇચ્છામાં વસતા હતા તેઓએ સ્ત્રી કેળવણીમાં સરકારની મદદ માગવા અરજ કરી હતી તેના ટેકામાં રોડ દાદાભાઈએ બે નાદર ઉપર એક ૫૫ લખેલા હતા જેમાં તેવજે જતાબુ હતું કે ૧૮૬૭ માં મુબઈ સરકારે સ્ત્રી કેળવણી પાછળ આવતાં વરસ માટે રૂ. ૩૪૧ કેસી આપ્યા હતા.

રોડ દાદાભાઈ પોતાના દેશ અને દેશીઓ મટે લેડુમત વર્ષો સુધી લઈને જે ઉત્તમ સેવા જનની હતી તેની કદર પીગળવા દેશીઓની સલા તા. ૩ જુલાઈ ૧૮૬૯ ને દીને મળી હતી જેમાં રોડ દાદાભાઈને એક માન પત્ર આપવામાં આવ્યું હતું અને એમને માટે એક 'ટરફીમેન્ટીઅલ ફંડ' બ્રીટીશ તેમાં લગવજી રૂ. ૨૮૬૨૬ ની રકમમાંથી એમની એક મોટી તરવીર ચીનવાળી ફરામંજી કાવસ જ ઇન્ડિયન સીવીલ કોડમાં મુકવામાં આવી હતી. બાંધ જારી રહેલા રૂ. ૨૫,૦૦૦ ની પર્સ બેંક આપવામાં આવી હતી.

૧૮૭૨ ના સાતમાં શેઠ દાદાભાઈ કાઠી તારાડમાં ૬ માસ સુધી મુલાકાફી કરી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશનના આઈ. ર. રા. રા. જુ. ફંડ બચાવી લાગ્યા હતા, જેથી એ સી. એમ. ઇ. પાસે ૧૯૪૪ થઈ હતી.

૧૮૭૨ માં શેઠ દાદાભાઈ જ્યારે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશનના એન્ડેરસી હતા, ત્યારે તેમણે વેચાત નહોતો ઇન્ડિયન શીનાનસ કમીટીની હજુર પોતાની જુનાની આગળે આગ્યા હતા.

વડોદરાના મહારાજા મહારાજાએ પોતાનું રાજ જરાબર ન ચલાવવા માટે ૧૧ માર્ચ તરફથી અવારનવાર ઇંગ્લેન્ડ મોકલ્યા હતા. જે પોતાનું રાજ સુધારવા એક બાહોશ રીત નીકે ૧૮૭૦ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં શેઠ દાદા ઇન્ડિયન નેમજૂકે કરી હતી. આ વેળા મહારાજાએ દરવાર મરી શેઠ દાદાભાઈને પોતાના આગળે હતો. શેઠ દાદાભાઈએ તારા ૨૧ મી ડિસેમ્બર ૧૮૭૪ ને દીને પોતાનો દોહો બેઠી તા. ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૮૭૫ ને દી. પાછા મુંબઈ આગ્યા હતા.

હીંદુસ્તાનની વધી પ્રાપ્તિમાં ૫ માર્ચ થયેલો "જમીનના મહેસુલ સમીક્ષા બાજતોમાં મુંબઈ ઈલાકાની દીવાની આગલોની રાજા હાથમાં રાખવાને સમિતી ધારે " કે જેથી એ, તેના પોતા બધા થઈ જઈ તેમની કૃતિ: દીવાની આગલમાં નહીં લઈ જવાય, તે ધારે નામંજુર રાખવા માટે ઇંગ્લેન્ડ આવે તા. ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૮૭૬ ને દીને મુંબઈની પ્રેમની એક બહેર સત્તા મોકલ દી. ત્યાં ગળતુર બાજદ વીરે રેકૉર્ડરી એફ. રેકૉર્ડરે અરજ કરવા માટે નેમાયશી કમીટીમાં શેઠ દાદાભાઈની પડ નેમજૂકે થઈ હતી.

શેઠ દાદાભાઈએ ૧૮૭૬ ના સાતમાં એપ્રિલ અને જુન માસમાં "ઈસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસિયેશન"ની મુંબઈની રાજાના સંબંધમાં કરેલા "હીંદુસ્તાનની બરીબાઈ" વીરોના બાજતુની ચોપડી લઈને મહે ૧૮૭૮ માં ઇલાકાબદાર પરી દી. મજુર ચોપડીનું ઇંગ્લેન્ડ નામ Poverty of India કરી હતું.

દેશી મેઈસ્ટરોને યુરોપીયન મુંદેમદીની તથા સ કરવાની પુર આપવા બાજેના દેશવારી કપદાના મુધારા અર્થે ઇંગ્લેન્ડ બીજી વીરે આમની સજામાં ઇંગ્લેન્ડ આજ મોક્ષી આપવાનો ઇરાદ કરવા માટેની

અરેના દેશીઓની એક બહેર સત્તા તા. ૨૪. મી એપ્રિલ ૧૮૮૩ ને દીને મળી હતી તેમાં શેઠ દાદાભાઈએ આરેનાની લશો લાગ લીધો હતો.

તા. ૮ મી આગસ્ટ ૧૮૮૩ ને દીને વલસાડની પાસે આવેલા બેરગમના બાજ મોડીમાં બમનજી જમશેદજી મુલજાના બંધાવેલાં દોખા તથા દરમેદ અને ઇજારાની કી. નવસારીના બગર સાયના. મો. બેદો પાસે કરાવરાથી ઇંગ્લેન્ડના મેન્ડેરોએ તે કામના પોતાના હાથે માટે વલસાડની કોર્ટમાં કૃતિ: મોકલ દી. એ મુદ્દેમાં બન્ને પાત્રી રાજગુડીયો કોર્ટે શેઠ દાદાભાઈ નવરોજીની લવાહી ઉપર સોંપી હતી.

શેઠ દાદાભાઈ નવરોજી પાઠામિંદના મેન્ડર તરીકે 'દોખાને' રાજે તરફના પ્રતિનીધી તરીકે બહેર પહેલા દોવાથી નેમનામાં આ દેશની પ્રેમો મેટો વીજવાસ બહેર કરવાને બહેર લખાઓ મળી હતી.

તા. ૬ મી જુલાઈ ૧૮૮૬ ને દીને બોનરેજ દાદાભાઈ નવરોજીએ પાઠામિંદના મેન્ડર તરીકેની હોજરન રાજેની મુંબઈમાં ૧૯૫૦ તથા તેમના દરી. ૬ મી. ઇંગ્લેન્ડને કરવા મા મળવાથી શેઠ દાદાભાઈને નીરાશ થઈ પાછું હતું.

તા. ૨૮ મી ડિસેમ્બર ૧૮૮૬ ને દીને હીંદુસ્તાનને લખાં કોર્ટમાં રાજગુડી સવાલોપર તરફ કરવાને આ દેશના જુડી જુડી ભાગો તરફના દેશી મહ. સેવાનું એક કોર્ટેસ કરનામાં બોનરેજ દાદાભાઈ નવરોજીના પ્રમુખપણા હેઠળ મહુ. હતું.

તા. ૨૯ મી જુન ૧૮૮૭ ને દીને મહારાજાની વીરોનાના ઇંગ્લેન્ડમાં વરસા હીંદીવાનો તરફ જુડીનીનું મુલાકાબાદીનું માનપત્ર શેઠ દાદાભાઈ નવરોજી તથા પંચજના એક દેશી મહ. સેવા વીરેસર કુસલમાં લઈ જઈ દાધોદાય પહેંચાલ્યું હતું.

૧૮૮૭ ના સાતની આખરે મી. દાદાભાઈ નવરોજીના હીંદુસ્તાનને લખી રાજવારી બાજદો વીરોનાં લખાવે, બાજો વીરેનેનું ઇંગ્લેન્ડમાં એક પુરનાં મી. લખાવે પાસે બાજો હતું.

તા. ૪ મી જુલાઈ ૧૮૮૬ ને દીને હિંદનાના રાજ નામકીન હીંદુની રાજે અથવા દોવાથી તેમને લંડનના પારસીઓ તરફથી દાદાભાઈ નવરોજીએ એક માનપત્ર બજી મદામ પેટેસમાં જઈ આપ્યું હતું.

વરસોં વેર અવધાસ કરવા પડી મી. દાદાભાઈ નવરોજ એવા વીયાર ઉપર આગ્યા કે આ દેશના લોકો ઉપર રાજ ચલાવવાને માટે પરદેશીઓનું રાજ મોટું પડે અને બને તેટલાં એ દેશના બેઠાઓને તે સોંપવાની ધીરે ધીરે તબીબી કરવી એકેએકે જેથી કરીને દેશનાં બેઠાઓના પચાસ અને પેનશન દેશમાં રહે અને સાથે સાથે પોતા । દેશને કોંગ્રેસનાર તેઓ વધુ સમજે આવબન થઈ કે રાજની કંઈની જાનવંચ ને તેવજ બહુ પડી રીતે ચાલતા અને એ રાજને આ દેશને માથે બંધુકનું રાખવાના હેતુથીજ તેવજ પોતાના વરકના સુધારાએ સુચવતા આ રીતીને તેવજે સ્વરાજનું દેશી નામ લાગુ પાડયું અને મુખ્ય કરીને ૧૯૦૬ ના રીએમબર માસની હીંદી નેશનલ કોંગ્રેસના તેવજ પ્રમુખપદેથી એક ચાદમાર બાદાજી કરી સ્વરાજની લડતને પોતી ગતી આપી

હીંદીવાદોની ક્યોરોની દાર કોરવાં ને બેપર-વાઈ બાંધવામાં આવશે તો આખરે કોરોમાં બેઠીકી વધશે " એવી એતલાથી તેના એક સાચા દોસ્ત અને દુરબ્ધ દેશ રાજ પ્રશ્નથી તરીકે મી. ૬૬ માઈને અનેકવાર પોતાની સહોત દરમયાન આપી હતી.

તા. ૨૩ મી ઓગસ્ટ ૧૮૯૫ વાઢા તેમના સંદેશમાં કહે કે " કે જેમાં હીંદુસ્તાનનું બધું ધાગ તેમાં આખી બ્રીટીશ સાહનસાઈકનું બધું સમાઈતું છે હીંદુસ્તાનના કાલામાં એ પે હીંદુસ્તાનનો નહીં પણ યજ્ઞાગેના ભાગ કે ક્રોડીત સાહનસાત ન સમાઈતી હીંદુસ્તાનના લાભમાં સમાઈ છે, "

તા. ૨૩ મી જુલાઈ ૧૮૯૨ ને હીને રોડ દાદાભાઈ નવરોજ પાઠોમેટના મેમબર તરીકે લંડનના રોડ કી-સબરીના ક્લબ તરફથી સુદી કઠાગા હતા તેવજ પહેલ પહેલા હીંદીરાજ એમ. પી. હતા અને પારસી કામને આ કાંઈ જેટું તેટું માન ન હતું.

રોડ દાદાભાઈ ૧૮૯૩ ના કીસમસના તેહેવાર ઉપર હાહોર ખાતે બરાનારી નેગતલ કોમેનમાં ખોરા નરને માટે લંડનથી હીંદુસ્તાન ખાતે આવવા હતા. પહેલ પહેલા તેવજ તા. ૭ જી રીએમબરે આવી પુગ્યા તે વેળાં કરી કાંઈ દેશને ન મળેલું અસાધારણ બારી માન એમને આપવામાં આવ્યું હતું

રોડ દાદાભાઈ ને હીંદી સનદી નોતરીની પરીકા ઇમગેડ જેડે હીંદુસ્તાનમાં પણ લેવા માટે લડત ચાલુ કરી તેમાં માગ વડા બહુ સાર અમુકીત પેરીએ મહેનત લઈ તેમને એવી ખબર વેગવી આપી

હતી કે. ૧૮૯૦ માં જુદ હીંદી વચરતી કાઉનસીએ ઠરાવ કરી તે માટે બહામણ કીધી હતી.

૧૯૦૧ ના રીએમબર માસમાં હીંદી નેશનલ કોંગ્રેસ મળી હતી તેના પ્રમુખ તરીકે રોડ દાદાભાઈને નેમવામાં આવેલા હોવાથી તા. ૪ મી રીએમબરે તેવજ મુંબઈના કીનારે આવી પુગ્યા તે વેળા મુંબઈની પચાસી પ્રત્યે તેમને બાદાજી આવવાર આપવા હોતે

રોડ દાદાભાઈની તબીબત હવે સારી રીતે ચાલતી ન હોવાથી પોતાની જંદગીના બાકીના કીપસ પોતાના દેશમાં શુભરવા માટે તા. ૧૧ મી નવેમબર ૧૯૦૭ ને હીને તેવજ વેઢાલથી અને આપી પૂગા હતા.

રોડ દાદાભાઈનાં ખેતામાં દર્દન કરવા અને તેમના હાથ યા પખને પોતાની આંખે લગાડવાને કણકે સ્ત્રીઓ અને પુરુષો એકે બધું શુભ શકનનું કાર્ય માનતાં આવતાં કે.

મુંબઈ ઉદ્યાનના રાઈથી ચર્ચના વીડયા મંડળ (યુનીવર્સીટી) પોતાની સર્કીથી ચઢતી બોનરતી પદવીને આપી હતી.

બનેવાની ૧૯૧૬ ને હીને રોડ દાદાભાઈને એ પદવી મુંબઈના મવરનર તથા ચેનસેકર લોર્ડ વીકી અને એક ખાસ કોલકોરેશન બરી વાઈસ ચેનસેકર યા. મેરીટનની દરખાસ્ત ઉપરથી એનાગા કરી હતી.

તેવજ એક તરફ પાર્સી આ દેશનાં જવાનપાયોને શીખવેલા જે પાર્સી નતીમોગ અને મીનોઈ જુઓને હતા (Gujarat of Nationalities and Nationalities)

રોડ દાદાભાઈની ખાનગી જંદગી પણ જાહર જંદગી જેડીજ નમુનેદાર હતી. એક બેઠા, બરવાર તથા બાપ તરીકેની તેમની ફરજે તેવજે ઘણીજ મન-માનની રીતે બનવેલી જમૂયા છે. તેમની સ્ત્રી જો કે તેમના જેવા આગ્રય વેગા સુધરેલા પીયારવાળાં કે હોવાવાં ન હતા તે પણ તેમની સાચી વતીબુંક અને મીતી કામને એક કીમતી ઘોડા પુરે પાડતું. તેમના ગાતાજીની ચાદમાં તેવજના જેવી નરીજ સ્ત્રીનીમાં રહેવાને માગ નોતર મહરથે કે. ૧૫૦૦ સ્ત્રી કેવજથી માટે પહેલી તકે કાઢી આપ્યાં.

રોડ દાદાભાઈના એકપુરા બેઠા જેવજ ૧૮૮૪ માં મુંબઈ યુનિવર્સીટીમાં એલ. એમ. જેડ એલ. એલ. એલ. સંસ્કૃત સંસ્કૃતમાં મુંબઈ સહેરમાં તબીબ હતા તેવજ ત્યાંજ તા. ૭ મી અક્ટોબર ૧૮૯૩ ને હીને વરસની બરખાન વધે શુભરવા હતા.

ગુલબદન ગુલ.

યાતે

મહાન અકબરનો જમાનો.

(મોગલ શાહનશાહતની જહોજહાલીનો યાદગાર સફો.)

ગુલશન માટે ખાસ.

લખનાર:—ભાગલ્યા.

શરૂઆતના બે બોલ.

આ એનિહાસિક વાર્તાની મૂળ મતલબ વાંચકનું મન આકર્ષવા સાથે ગાલ અકબરની દરબારને લગતો આનાદ ચિતાર આપવાની ખાસ કરીને છે કે જે મહાન શાહનશાહે હિંદુસ્થાનમાં પોતાનો રાજ અમલ બહુ દલાવણ અને કુનેહથી ચલાવી પોતાનું નામ અમર કર્યું છે. આ વાર્તા ક્યા સંબંધોમાં લખવાની મને જરૂર જણાય છે તે જાણે હું મારી માનિક અર્થમાં પૂરતું બોલનાર હોવાથી અમે તે માટે કશું જણાવવાની જરૂર નથી. અસલ લખાનનો લખનાર ડોક્ટર પી. એ. એમ. વાન લીમબર્ગ—કાઉવર નામનો કય રજોલર હતો જેનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૩૨ માં હોલાડના “લીન” શહેર ખાતે થયો હતો. આ વિદ્વાને અનેક બાબાઓનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તે સંસ્કૃતના બાલિક મેનક હતો અને તેણે કય બાબામાં હિંદુસ્થાનને લગતી ઘણી જાણનો પર સારા લેખો લખેલા છે. ડોક્ટર વાન લીમબર્ગ—કાઉવરે ખાસ અખામ પત્રી અકબરની જાળતમાં આ વાર્તા લખી છે અને વાર્તા સાથે અકબરના રાજ્યઅમલની કેટલીક બાબતો ઘેણી ચુંદર રીને ચુથી લીની છે. તેમ કરવા જતા અસલ લેખકને દતિહાસને લગતી કેટલીક વિગ-

તોને જૂદા આકારમાં રજુ કરવાની જરૂર પડી છે. મારી અરથ માન્યતા મુજબ આવી રીતની ગોઠવણ વાર્તામાંના એનિહાસિક તત્વનું નેશ ઓછું કરે છે તેથી મારાથી બની શકતો સુધારો વધારો કોઈક દેહણે હીક લાગશે તો કરવાની રજા લઉં. આ વાર્તા પૂરી થવા પછી ‘મે’ ક્યાં સુધારો-વધારો કર્યો છે તે અમલ લખાન સાથે રજુ કરી તેનું તોલ કરવાનું મારા વાંચકનેજ સોંપીશ. આ વાર્તામાં આવના હિંદુ પાત્રો ફેરવી નાખી એક બીજું એનિહાસિક વર્ણન તેમાં ‘હું’ ચુથી લેવા મંજૂરો હતો પણ તેમ થતાં મૂળ લેખકથી હું સદંતર જૂદો પડી જઈ તેમ હોવાથી વિચાર કરતા તે યોજના મેં ફરજ રાખી છે. આવી વાર્તાઓ ચિત્રો સાથે બહુ આકર્ષક થાય છે પણ તે માટેનો હાલનો ખરચ જોતાં આંચકી લાગે છે પરમાત્માની ઇચ્છા હશે તો આ બાબતમાં આગળ ચાલના કાર્ય કરીશું અર્થ.

આ તકે શાહ અકબરને લગતું હુંક વૃત્તાંત રજુ કરવાની હું ખાસ જરૂર નેક હું. દતિહાસ સમા જે જાણતો તે વૃત્તાંતમાં આવી છે તેની ફક્ત એક ઉકતીજ તપાસ આપણે હાલમાં લઈશું. અઢી સદા ચુથી હિંદુસ્થાનમાં અકબરનો દોર

આદ્ય પાંચી બાળરે મોગસ સન્મનો પાચો ઈ. સ. ૧૫૨૫ માં નાંખ્યો. ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં તે મરણ પામ્યો ને તેનો બેટો હુમાયન ગાદી પર આવ્યો જેને શેરશાહ સાથે લડતાં ઈ. સ. ૧૫૪૦ માં હારીને નકાસતું પડ્યું. ઈરાન જતાં રસ્તામાં ઈ. સ. ૧૫૪૨ ના અકબર મહીનામાં શાહનશે હુમાયન, તેની બ્લાલી જવાન પરણેનર હમીદા, તેનો નોકર જેદર, ફાનખેચ નામનો અમલદાર ને ખીજા માણસો મળી આડે જલુથ યાત્રીને હુસ થયતા, પાણીથી ટળતળતા સીંધના રણમાંથી આગળ વધ્યા. મોત 'જલ્દત' નામનામાં લેનેમાં માણસ 'જલ્દત' ખરા મૃત્યુ દોષો જલુથ આવે છે. આ મુસાદરીમાં ફાનનો થોડો તદ્દન નકામો થઇ ગયો એટલે તેણે જવાન રાણીને પોતાનો થોડો આપ્યો હતો તે જગરીથી તેણીની પાસે લઇ લીધો. રાણી ફક્ત પંદર વર્ગની ઉમરની હતી અને તેણી થોડા દિવસમાં જન્મપતિ જન્મ આપનાર હતી. રાણીને થોડો જતાં હુમાયને પોતાનો થોડો પોતાની પરજેનને આપ્યો ને પોતે થોડે દુરને ચાલ્યો ને તે બાદ મામાન સાથનાં જુદા પર બેટો થોડા કલાક પછી તે મુસાદરો ફક્ત પામેના અમરકાટના શીશમાં દાખલ થયા. ત્યાં એક જાડના છાયા નીચે રાણી હમીદાએ શાહ અકબરનો જન્મ તા. ૧૪ મીએ આપ્યો. હુમાયને ફરુરી પોતાના માણસોમાં વડેથી બઝી દુવા ચાલી. તે બાદ ફાનની મદદ સાથે પોતાની ગાદી પાંચી મેળવીને ઈ. સ. ૧૫૫૬ માં દુગાયુન મરણ પામ્યો. ઇ. સ. ૧૫૬૦ થી અકબર ખરેખરી સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી. વડો મુર્શી લગાઇ ચલાવી તેણે લગભગ આઠું ફિદુશાન કબજે કર્યું. ચાલુ લગભગ લગ્યા છતાં અકબરે પોતાના સન્મના મુલાકાત વધારા તરફ મોટું ધ્યાન આપી પ્રજાને મુખી કરી. નવા નવા મુલાકાતો દાખલ થયા; ફેગરખીને કિત્તેન આપમાં આપું ને ધર્મને

જેવતી દરેક છૂટ મળી. અકબર ધણું શીખેલો નકલો પચ્ચ એક વિદ્વાનને ટકર માટે એવા ગુણો તેનામાં હતા. તેના કાંમેમાં તેને મોટી મદદ અનુ-લક્ષ્મીજી અને રેઝી નામના બે વિદ્વાન બાઇઓ, તેના બાહોશ ફિંદુ મંત્રીઓ અને વફાદાર સીપેહ સાલારોએ આપી હતી. અનુલક્ષ્મી અને રેઝી પર તેની આંધળી શ્રદ્ધા હતી. અકબરે દરેક ધર્મને માન આપવાનો કરાવ કરેલો હોવાથી તેણે હિંદુના દરેક ધર્મના વિદ્વાનોને પોતાની ચોપલ એકડા કર્યા હતા. ત્યાં તે તેઓ પાસે તકરાર કરાવતો અને ખરાં ખોટાંનું તોલ કરતો હતો. ફતેહ પુર સીકી આગળ પોતાના બેટા સત્તીમના જન્મની યાદમાં તેણે મોટું શહેર વસાવી ત્યાં એક મોટો મહેલ બાંધ્યો હતો તથા ત્યાં બાદશાહના પામતું મકાન બાંધ્યું હતું જેનો પશ્ચિમ ભાગ સંવેદ માટે; દક્ષિણ ભાગ આદમીઓ માટે; ઉત્તર ભાગ શેખો માટે ને પૂર્વ ભાગ ઉમરાવો તથા શ્રીમંતો માટે જુદો રાખ્યો હતો. "તારીખે બહાઉની" નો કર્તા મુલ્કાં અબદુલ કાદીર ઉર્દૂ અક્ષરકાવિની ઈ. સ. ૧૫૪૦ માં જન્મ્યો હતો. તેણે ગાયન, ખગોળશાસ્ત્રને ઇનિદાસનો ઉડો અભ્યાસ કર્યો હતો. તે સુરત મુસલમાન ક્ષેત્રે પોતાના વિચારોના ઝડુનમાં તે જધાને મૂલી જતો હતો. અકબરના સત્તાદક્ષેરે અનુલક્ષ્મીને ફેઝીને તે કારણે તરિક્કી ઓળખાવ્યો ને અકબરને ધર્મપણથી ફેરવવાનું તેમના પર આગ મુકેલો હતો. સંસ્કૃત અને અરબી પુસ્તકોનો ફારસીમાં નરનુંકો કરવાનું કામ તેને સોંપવામાં આવેલું હતું. તેણે મદાબારત અને રામાયણનો તરજુમો કર્યો હતો.

અકબરની દરબારમાં દરેક ધર્મના વિદ્વાનો એકઠા થયા હતા અને દર ગુરતારે સાંજના છાયા-દનખાનામાંના અનુપ લગાવ આગળ તેઓ બેગા મળી વિવાદ કરતા હતા. મુસલમાન ઓલમીઓના નામજુની હુમકાઓથી અકબરને દુઃખ થતું હતું

એટલે તેમની સામે તે બીજાઓને દીકા-કરવા ઉત્કેરેતો હતો. તકરાર વધતીજ નેઈ તેણે તોશ-નીઓને કાઢી મુક્યાની ધમકી આપી ત્યારેજ જરા જ્યાંન કાણુમાં આવી. સુસલમાનો અકઃ બરને ધમિ ધમિ પોતાના ધર્મ તરફથી દૂર ચતાં નેઈ ઘણાં જનુનમાં આવી ગયા પણુ તેમનું આશું નહિ. અકબરે દરેક ધર્મના રહસ્ય સમજી લઈ પોતાને માટે નવો ધર્મ સ્થાપિત કર્યો ને તેને તોહીદ-એલાહી એવું નામ આપ્યું. આ ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતો જરથોસ્તી અને હિંદુ ધર્મમાંથી લેવામાં આવ્યાં હતાં. તે કામમાં અમુલ કાઝલ ને રીઝીની મુખ્ય મદદ તેમને મળી હતી. અમુલ કાઝલે “અકબર નામે” કરી ત્રણ વોલ્યુમમાં અકબરને લગતી તવારીખ લખી છે તે બહુ બાણીતી છે. તેમાં અકબરને લગતી દરેક બાબ તોનો સમાવેશ છે.

અકબરનાં છેલ્લાં વર્ષો દુખમાં પસાર થયાં હતાં. તેના વાહલા વંદા એટા સલીમે તેની સામે બંડ ઉઠાવ્યું હતું ને અકબરના જાની મિત્ર અમુલ કાઝલને મારી નંખાવ્યો હતો. અમુલ કાઝલ ઇતિહાસમાં પોતાનું નામ અમર કરી ગયો છે. અકબર પોતે ૧૬૦૫ માં મરણ પામ્યો હતો.

અકબરની પહેલી સ્ત્રી મુલનાના રાજમીહાલ બેગમ તેના કાકા હીંડાળની બેરી હતી પણુ તેને પેટે કોઈથી ફરજંદની વહી ચર્ધન હતી. બીજી સ્ત્રી મુલતાના મુલીમા બેગમ, બાબરની છોકરીની છોકરી હતી તેણી એક હુસ્વાર કવિ હતી. ત્રીજી સ્ત્રી તુરજેહાન નામની હતી ને ચોથી રંગપુત શાહબાદી બેઘબાઈ હતી જેને ત્યાં સલીમનો જન્મ થયો હતો. તેના ફરજંદોમાં હસન અને હુસેન બચપણમાં મરી ગયા હતાં. સલીમ, ગાદી વારસ હતો તથા મુરાદ અને હાન્વજ પોતાના બાપ વખતમાંજ દારૂ પી પીને મરણ પામ્યા હતા; તેમજ ત્રણ છોકરીઓ હતી.

આ હુંક તવારિખ પછી આંખણે આંખણી વાર્તામાં આગળ વધે તે પહેલાં અરે જલુલ-વાની હું જર નેઈ હું કે આ અસલ પુસ્તક

કય ભાષામાં ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં પ્રગટ થયું હતું. તેનો જર્મન તંરજુમો ઇ. સ. ૧૮૭૭ માં અને અંગ્રેજી તંરજુમો ઇ. સ. ૧૮૭૯ માં પ્રગટ થયો હતો અને તેની આ ગુજરાતી આદિતિ ૧૯૧૭ માં શરૂ થાય છે.

પ્રકરણ ૧.

સન્યાસી.

સતીસાંજનો વખત થવા આવ્યો હતો. સૂર્યાનારાયણ આ પૃથ્વીને પોતાની તેજસ્વી રોશનીતું તેજ આપી ગયા થાકી ગયા હોય અને આરામ લેવા જતો હોય તેમ પશ્ચિમમાં આથમ-તો હતો. મધ્યાને આગ સળગાવવાને પૂરતાં તેજસ્વી તેનાં ફિરણો હવે કાંઈ કંડાં થયાં હતાં. તેમનું તેજ હવે ઝાંખું હતું. હિમાલયનો ઉંચા ફુંગરામાં સીમાધને સંતાવાની તૈયારી કરતા સૂર્યનારાયણને બે ધડી અજાયબીમાં હંગ થઈ નેવા-માં આપણને કાંઈ અજબ ગમત પડે છે. કંડાં થતાં ફિરણોના રંગબેરંગી પ્રકાશમાં બરફથી ઢંકાયલા હિમાલયની ટોચોનો દેખાવ બહુજ મનહર લાગે છે. આકાશ ફીરમજ રંગનું બની ગયું હતું અને તેનાં પ્રતિબીંબ ટોચોપરના બરફમાંથી બહાર આવી અજબ ચળકાટ ફેલાવતાં હતાં. આ મોટા પર્વતની એક મોટી બીનીનાય * ની ટેકડી પર ફેલાઈ રહેલો

હિમાલયમાં બીનીનાયની ટેકડી આતી પવિત્ર છે. ત્યાં વિશ્વની સ્થાપના છે. બીનીનાયની ટેકડી ૭ યેંચના સપ્તહતી ગણાય છે જે દર્બાની સપા-ટીથી ૨૨૦૦૦ થી ૨૩૪૦૦ ફીટ ઉંચી છે. બીનીનાયનું શહેર કાસ્મીરનાં શ્રીનગર શહેરથી ૫૫ માઇલ દુર છે. શહેરમાં કાંઈ હંચી જગ્યાએ બીનીનાયનું મંદીર છે અને તેની નીચે તળાવ છે જેમાં ગંધકતાં પાણીને ગ્રહ છે. આ મંદીરે હજારો જત્રાણુ આવે છે. મંદીર દર્બાની સપાટીથી ૧૦,૨૬૪ ફીટ ઉંચુ છે.

દેખાય અનળ દીવપુરા હતો. દેખાવની મનહર-
તામાં ખીણોમાંથી થઇ બહાર આવતો હતો,
મધુર પવન કુલોનો મધમધાટ ત્યાં પંથરાવતો
મંદમંદ વાતો હતો. જાનાઓ થયા આ અવળ
નિયમ આલ્યો આવ્યો હતો. દિવસના સૂર્યની
ચાંચની તેજ આપતી ને સાંજના હંડા દિરણોના
રંગ એરંગી તેજમાં મીઠી મધભરી લંપટવાળી
હવા મનને અનળ શાંત કરતી ટુંદતી હતી.
જાનાઓ જાણે તે ભવ્ય જગ્યાએ તેની શાંતિ-
માં ખત્રત કરવા કશુંએ કરી ન શકતા જણાતા
હતા. આ હિંચાણવાળી જગ્યાએ આવી અનળ
શાંતિ હતી ત્યારે નીચે માણસો લોભ, લાલચને
માયા ને પરા થઇ એકમેકનાં ગળાં રહેંસનાં હતાં.
રાજ્યો રથાપિત થતાં યા વેશન-મેદાન થઇ
જતાં હતાં.

સોજામાં સૈકાની આખેરીમાં જલાણુદીન
મહમદ યાને મહાન અકબરે મોગલ સાહનશા-
હતનું સર આસમાનસે લગાડી આખાં હિંદુસ્તા-
નમાં પોતાની સત્તાનો દંડો ચલાવ્યો હતો. તે
વેળા પવિત્ર દિમાલયનાં આશ્રમે તેના દોરથી
નીરાશો રહ્યાં હતાં. તે પવિત્ર આશ્રમે કે જ્યાં
ફક્ત દેવતાઓ આરામ લેતા હતા ત્યાં અકબરની
મહાન સાહનશાહન ગમે તેવી ફતેહ છતાં પુગી
ચડી ન હતી. આ પવિત્ર આશ્રમે હજી જંગલી
હાલનામાં એમનાં એમ રહેલાં છે. આ એકાંતવા-
સમાં ખવલ કરવા કોઇ દલાયત માણસનું પગથું
ત્યાં ચાલતું સંભળાતું હતું યા કચ્ચિતજ
ત્યાં ભણ કરનારો પશિનો અવાજ યા નાનાં
પ્રાણીઓનું કીધાણું સંભળાતું હતું. ત્યાં ગોષા
ચુપકીટી પર જોશમાં પોતાનો દમામ ચલાવી
રહી હતી.

આવી સર્વોત્તમ શાંતિ છતાં તે યુન્ય જગ્યા
કાંઈ વસ્તી વિના ખાલી હોય એમ જણાતું ન
હતું. સાધારણ જોનારને કદાચ નજરે આવે નહિ

પણ જારીક અવલોકનકારને ત્યાંની વસ્તી સહેજે
માણુમ પડી શકે તેમ હતું. ત્યાંનાં લાંબાં ધાસમાં
લગભગ છૂપાયેલો એક મોટો લાંબો ચિત્તો અ-
કાંધને પરેલો હતો. તેની આમડી પર કાળા ને
સફેદ પટા હતા અને ગોયા તે મહાન શીલક
હોય તેમ એકાગ્ર ચિત્તે ચરકથી હંકાયેલી યંત્રે
નિહાળતો હતો અને તેમ કરતાં પોતાની આંખો
નીચી કરી વિચારના વમજમાં જંલે વિટળાતો
હતો. તે ઘણે નીચે આવેલી લીલી છમ ખીણો
જોતો હતો અને ત્યાંથી પોતાની નજર પર્વતોની
ટોચ તરફ ફેરવતો હતો કે જે ટોચો આકાશ સાથે
પોતાનું સર લગાડવા ગોંધા એક, ખીજા સાથે
હરીશર્ધ કરી રહી હતી દૃષ્ટિમર્મીદા તરફ આ
દેખાવ અનળ મનહર જણાતો હતો યા. માલી-
ક ! તે પ્રાણી શાનો વિચાર કરતું હશે ? કોઈ
કોઈવાર નીચે ને કોઈ વાર ઉચે જોતાં જનવાનને
છે કે તે પોતાના આંગણા જનમને યાદ કરતો એ
હોય ! કાં નહિ તે આગણા વખતમાં કોઈ મહાન
રાજા હોય કે જોના હુકમની હજારો માણુઓએ
સેવા ઉઠાવી હોય !... યા તો કાં નહિ તે કંગાળ
માં કંગાળ દુષ્ટ મનુષ્ય યા પ્રાણી હોય !... ખા-
હ ! હાલમાં તો તે જંગલના રાજા જેવો હતો
આગણા જનમ કરનાં હાલ તે વધુ રાહ હોય તેમ
હતો. તેની સર્વોપરી સત્તા સામે હાલમાં મદદથી
કરે તેવો કોઈખી હરીફ ત્યાં હતો નહિ. બારે
મગરોમાં ચોપાસ ફરતી તેની નજર પરથી
જંલે કીડી શકાતું હોય કે તે પોતાની મેઝી
સત્તાની કિંમત અચ્છી રીતે પીઠાનતો હતો.
જે એકએક તે પોતાનાં હવાઈ સ્વપ્નામાંથી જન-
મન થયો, ને કુદો મારી આગળ વધ્યો અને
સાંભળવા લાગ્યો. માણુઓની વાતનીનીંતો અવાજ
તેના નિવ ધતો પર આગાદ પડ્યો.

જે કે હજી યોરે દૂર હતા છતાં તેજે જંગલ
સ્વાશેની એક ટોળાને જાણુમાંના પર્વતપરથી
ચઢી તેની જગ્યા તરફ આવવી જોઈ. તે દંડો

માં ફક્ત ચાર જણ હતા. હરોડમાં એક ગજર જવાન આવતો હતો, જેનો દયામદાર દેખાવ તથા ચાલવાની કળાગમ અને તેનો કિંમતી પોષાક તેને કાઢ અમીર ખાનદાનનો નખશિ હોય તેમ અચુક જણાવતાં હતાં. તે જવાનની સાથે એક અદોર હંમરનો સાદા પણ સફાઈદાર પોષાકમાં સજ્જ થયેલો ચામસ આવતો હતો અને પાછળ બે નોકરો હતા. તે જવાન એક ઝડપી ચાલનાં અને મજબૂત કાડીના સુદેદ આચર્ય પર સ્વાર થયેલો હતો. તેનો સાથી એક મોટાકાળા ઘોડાપર સ્વાર હતો ત્યારે નોકરો ત્યાંના પહાડી ટુંડુઓ કુદાવના હતા. તે જવાને સોનાના બટન સાથની ખુરશ રેશમની એક મોટી જેડી તથા પોહળો લેથો અને સાતા.નેડા પહેરેલા હતા. તેનાં માથાપર એક હલકી ટોપી હતી કે જેમાં એક મોટા હીરા સાથે જડી લીધેલું 'મોટું' પીંછ ખોસે હતું. તેની બાજુએ એક વાંકી તરવાર લટકતી હતી અને તેનાં કિંમતી હમરખંઘમાં હિરા જડીત મૂક વાળું અંજર ખોસેલું દેખાતું હતું. તેના જમણા હાથમાં એક મોટા, ભારી, ભાથો હતો. તે રૂઢ પુટ્ટને કઢાવર અંગનો હતો. તેનો દેખાવ ખુબ હતા અને તકકાને લીધે સહજ કાલાશપર થવાથી તે ઘણાજ ખેંચાણકારક જણાતો હતો. તેની આંખો અને તેના બાલ કાળા ભમર હતા અને હોંકપર ફુટેલી પૂરી મૂઠ તે આર્થન ઓલાદનો હતો તેની અચુક નિશાની જતાવતાં હતાં. તેનો સાથી અલગરત જેને, પોહળા છાતી નો, સામળા અહેરાનો, કઢાવર હતો. તેના ચહેરા પરથી તે પણ આર્થન ઓલાદનો ખુલ્લો જણાતો હતો. મોટી કરચળીવાળી 'દાઢી'એ જાણે તેનો આંખો અહેરો દાંડી નાખેલા હતા અને તે પર હાથા માટે માથાપર મોટી સુદેદ પાથડી પહેરી હતી. તેણે સુદર કપડાંનો એક મોટો ઝખો પહેરેલો હતો જે તેના પર સુધી આવતો હતો. કેમકે પર તેણે સોનેરી પટો ચિંટાલેલો હતો. તે પણ

તરવાર અને બાલાથી સજ્જ થયેલો હતો; પણ તેની ખાંધ પર વધુમાં એક નાની હાલે લટકતી જણાતી હતી. નોકરોએ એક મોટો ઝખો પગ સુધીનો પહેરેલો હતો. તેમના હાથોને પગોમાં તાંબાપીતળની બાંગડીઓ હતી જે ચાલતાં અવાજ કર્યો કરતી હતી. તેમની પાસે હથ્થારમાં ટુંકા ભાલા અને નાની હાથો હતી.

તે મુસાફરો કેણુ હતા, ક્યાંથી આવ્યા હતા તથા તેમની મુસાફરીનું કારણ શું હતું તે તેમની વાતચીત પરથી સહેજે જણાઈ આવશે. તે જવાન નું નામ સીધરાજ હતું અને તે કાશ્મીરના વડા વજરનો બેટો હતો. શાહનશાહ અકબર, માટે અગત્યનાં કામગીરી લઈ તેને આગાની દરબારમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો કેમકે શાહી લશ્કરમાં રજાપુત સેનાની એક ટુકડીની સરદારી તેને લેવાની હતી. તે પોતાના રાહગર અને શિક્ષક, કહુસા સાથે હતો કે જે જેમ બ્રાહ્મણ, કુટુંબનો હોય એક મોટા લડાયેલા ઉપરાંત મોટા વિદ્વાન તરીકે જાણીતો હતો. તેણે લડાયક હથ્થારમાં પોતાના શિષ્યને ઉત્તમ કર્યો હતો તેમજ હિંદુ શાસ્ત્ર અને બીજા શાસ્ત્રોના ગાનમાં તેને પૂર્ણિયુ કર્યો હતો. લડાયક શિક્ષણ સાથે નીતિ-રીતિનું શિક્ષણ તે જરાએ ભૂલ્યો નહોતો.

તે જવાન આગા બધ તે પહેલાં તેમને બીનાયત હંમરમાં વસતા સંન્યાસીને મળવાની જરૂર હતી. ત્યાંથી નીકળ્યા તે જવાન અલ્હાબાદ જનાર હતો કે જ્યાં તેનો સહો, મહાન અકબરનાં રક્ષણ હેઠળ ગંગા અને જંગલનાના સંયોગવાળા દિલ્હાના સરદાર તરીકે હકુમત અલાવતો હતો. કાકાને ત્યાં જવાનું બીજું ખેંચાણ કાકાની એક પૂરી દીકરી ઇન્દુમતી હતી કે જેણીનું લેયોરાળ સીધરાજ જેડે ચઇ ગયું હતું. ફક્ત ખેડી લગનની હતી કે જે માટેના દિવસો તે પ્રેમાળ જેડું એક બીજાથી અત્યંત આંગળી પર ગણ્યું હતું.

ઘોડા વખત પોતાના ગુરની બેડમાં મુસાફરી કર્યા પંડી સીધરાજે કહ્યું,

‘હિસાદ છ તમે કહો છો કે અહીંના રસ્તા-થી તમે માહિતગાર છો અને હવે આપણે આશ્રમની લગભગ આવી લાગ્યા છીએ. જલે તેમ હોય પણ મને તો હમાં કુંપડી જેવા આશરની કશી ચીજ જણાતી નથી. શું જનવા ભોગ છે કે તે મહાન પુણ્ય ગુરુ અહીંથી કેથે ગયો છે?’

‘બેટા, જરા ધીરધર’ કહુસાએ નરમાસથી જણાવ્યું ‘આપણે પેલી જગ્યાએથી વાંક લઈશું ત્યારે ત્યાંની નાની ઝાડી બેઠ શરીરું કે જ્યાં પુણ્ય સંન્યાસીએ પોતાનું આશ્રમ સ્થાપ્યું છે. બેટા, આવા મહાન અને પુણ્ય નર માટે વધુ માન થી બોલવાની તને જરૂર છે. ત્યાં જતાં હું ખાતરીથી માનું છું કે તારી પૂરતી ખાતરી તે જાણે થઈ જશે.’

‘હું કોઈપણ રીતે જોવાદળ થયો નથી’ સીધરાજે ખાતરી આપી. ‘આહ, પણ આ શું?’ પહાડની જાગ્યુંમાં પવનની ગેરહાજરી છતાં હીલ તાં ઘાસ તરફ પોતાનો બાંધો ફેરવતાં તે બોલ્યો.

પણ તેનો હિસાદ તેને રોકે તે પહેલાં તે જવાને પોતાનો ઘોડો તે તરફ ફેરવ્યો અને તે હીલ તાં ઘાસ તરફ પૂર ઝડપે નીકળી ગયો. કહુસા કે તો-કરો તેની પૂરે જાય તે પહેલાં તેમણે તે જવાનને લગભગ ખેંચી પૂતળાંની પેડે જઈ થઈ એકાદ ચિત્તે સામે જોતાં જોયાં.

ઘાસમાં થતી હીલચાલ જાંધ પડી હતી. ના ઘાસનું એક તણખડું હીલતું હતું કે ના કરોજ અવાજ થયો હતો. ફરી પાછું ઘોડો વારે ઘાસ હીલવા લાગ્યું પણ તે ધણે દૂર હતું. ધ્યાનથી જોતાં ચળકતી ચામડીવાળો એક વાઘ કુદકા મા-રતો ચાલી જતો તેને જણાયો.

સીધરાજે પોતાના ઘોડાને એક મારી જમ્મ ખીંચી પથે તે લાંબો છર થઈને જમીન પર પડ્યો લીલોતરીથી દંડાયલા એક મોટા ખાણમાં તેનો

ઘોડો પડતાં ઘોડો તેમજ સ્વાર બંને ટપકાળે નીચે પડ્યા હતા. બંને તુરત ઉઠી ઉભા થયા.

‘કાંઈ નથી થયું, વંત્સા!’ સીધરાજે પોતાના નોકરને જણાવ્યું કે જે પોતાનું કંઈ છોડી છોડેલો પોતાના શેકની પૂરે ગયો હતો. ‘મને કશું લાગ્યું નથી તેમજ ઘોડાને પણ ઇજા થઈ હોય તેમ જણાતું નથી. પોતી જમીન હતી ને?’

તપાસ કરતાં ઘોડો, પણ પોતાના સ્વાર જેવો કોઈપણ જાતની ઇજા વગરનો જણાયો. તે પછી ગમે તેવી તપાસ કરતાં વાઘનો કશો પત્તા જણાયો નહિ.

હવે પાછા સ્વાર થઈ તે મુસાફરીમાં આગળ વધ્યા સિવાય બીજો કશો માર્ગ રહ્યો નહતો.

સીધરાજ ગુપ્તપૂ પોતાના હિસાદ આગળ આવ્યો. તે પોતાના આ મૂર્ખ સહાસથી કાંઈક અંજવાળો પડેલો જણાતો હતો. તે હિસાદે હસીને કહ્યું,

‘બેટા, તારાં આ જાંઘાં સડી ચેડાં મને નહિ ગમ્યાં’

‘હાહ’ સીધરાજે શરમાળો જણાવ્યું. ‘આવી રીતે ગળડી પડતાં હું તમારી નજરમાં મૂર્ખ ગણાયોજ હોઈશ!’

‘નહિ, એમાં તું શું કરે?’

‘હાહ. જુઓ ખાડાઓ કેણ જાણી શકે!’

‘નહિ, બેટા, હું જાદુજ કહેવા માશું છું!’

‘તે શું?’

‘હું જે ધારું છું તેજ હશે તો તને જલ-દાથી તેની ખબર પડશે.’ તે બોલતાં કહુસાના ચહેરાપર છત્રાઈ રહેલું મંદહાસ્ય જોતાં સીધરાજની છતાસા હિસેરાઈ. તે સવાલ પૂછવા જતો હતો તેવામાં તેઓએ વળણ લીધી અને ત્યાંથી તેઓ ખીખુના ખીલ માર્ગ પર આવ્યા કે જે જગ્યા જણે સોનેરી પ્રદારમાં નાની રેડી હતી.

‘પેતું જો’ કહુસાએ ઝાડોની એક નાની, ઝાડી પોતાના બાકા વની બતાવતાં બોલ્યો. ‘આ

શુર આગ્રમ છે !' અને કાંઈ પણ વધુ બોધ્યાં વિના તે સ્વાશે એક મોટાં ઉતારાણુ પરથી ઉતરી ખીણના માર્ગ પર આવ્યા.

ત્યાં ઝાડોના છાયાની નીચે વાંસનું એક ઝુંપડું તેમણે જોયું કે જેનીરૂપ વેળાઓ ચરતી તેનો દેખાવ દીકરાચરૂ બનાવવામાં આવ્યો હતો. પસાર થયેલી જીંદગીનું પ્રાયશ્ચિત કરતા એક સન્યાસીનાં મથક કરનાં કોઈ હુડેરી છત્રાણની મન્ન હતું તે મથક વધુ લાગતું હતું. તે મકાનની પાછળ ગીચ ઝાડી હતી જ્યારે આગળ સ્વચ્છ પાણીનું એક નાનકડું તળાવ હતું કે જેમાંના આસમાની અને સુદૃઢ કમલ ફુલો સ્પર્શની રોશની ના પ્રતિબીંબ પાણીમાં ફેંટી પાણીને રંગમેરંગી બનાવતાં હતાં. એક જાણુએ યત્ને એક નાનો ઝેરા રૂપેરી શીશુ ઉરાડતો ખત્રખત વલેા જતો હતો અને મકાનના રહીશોને પોતાનાં અમૃત સરીખાં પાણીના સ્વાદ ચખાડતો હતો. ધણે દૂર પહોંચીને હાર ગગનમાં દિવાલ કરી ઉમેલી જીજ્ઞાસી હતી કે જેમનાં બરફચળા મથાળાં પર કોઈમી માણુઓ પગ હાથ ધર્યાં નહોતા.

તે બન્ધ અને અનુપમ દેખાવ જોનાં તે મુસાફરો અભ્યાષીમાં ડંગ થઈ બે ઘડી થોળી ગયા પણ પોતે પોતાની મુસાફરીને છેડે આવ્યા હતા તેનું જ્ઞાન થતાં તેઓ થોડાપરથી ઉતર્યા અને તોફાને થોડા સ્વપ્નિત કર્યા. તે પછી પોતાની આમદની ખજાર આપવા કતુસા એકઠો તે ઝુંપડી તરફ ગયો. તેને વધુ મેકનત પડીજ નહિ કેમકે તે ત્યાં જઈ પુણે તે આગમજ તે સન્યાસી પોતેજ ઝુંપડામાંથી બહાર આવ્યો. તેનો નેકર તેની ઇશ્વારન થતાં દોડી ગયો અને થોડાંએની લગામ લઈ મકાનના પાછલા બાગ તરફ તેમને લઈ ગયો.

આ પુરુષ સન્યાસીને જોતાં સ્ત્રીપરજ પર જળરી અસર થઈ ગઈ. દાસીરના હુંગરો અને જંગલોમાં તેણે ધણા સન્યાસીઓ અને સાધુઓ, પ્રાયશ્ચિત કરતા તપેશીઓ, સ્વગેળ આપનાં જો-

ગીઓ તથા બટકતા ભકતો જોયા હતાં. આ બધા એકજ નત્રની રહેણી-કરણી ભોગવતા હતાં. કેટલાકો કંગાળ મીથકાં પહેરી હાથોમાં મોટા હાંકુડા ને ગળામાં મોટા મંચકા પહેરતા તો કેંઈ કેટલાક લંગોટ મર ફરતા તો કોઈ વસ્ત્રને બદલે ફક્ત ઝાડોની છાંયનો ઉપયોગ કરતાં તો કોઈ સંતર નગન હાલનમાં ફરતા, તો કોઈ માથાં મુકાની તે પર તેમજ ચોપડી તેને અગ્રગાત્રી તેની અપન સહન કરવા દોડતા તો કોઈ કપાળમાં કે છાતીમાં ખીસા થોડી ભક્તિ કરવામાં લીન થતા હતા. આ બધા પોતાના આંધળા વિશ્વાસને આધિન થઈ ફક્ત મોક્ષ મેળવવાનોજ મતઃસમેજ તેમ કરતા હતા તે તે જવાન અચ્છી રીતે જાણુ તો હતો. તે સાથે બહારથી પરમાત્મા સાથે મળી જવાનું ડોળ બનાવી ભોતરમાં કાળા કુક્રો કરતા અનેક બગલા ભગતો તેણે જોયા હતા. તેવા મવાલીઓ તરફ તેને જાણે તીરસ્કંદર હતો. બંદો નાથના સન્યાસીનું નામ સાંભળતાં તેનું મન ધણું લગવાયું નહતું; પણ જાદશ્યાં આગળ ઉબેલા આકારને જોતાંજ ને થસ થઈ ગયો. તે દહાવર, દમામદાર આકારે તેના પર જળરી અસર કરી. તે સન્યાસીના આવકારમાં માયા સાથે તેના દરજ્જાને લાવકનો સ્વાગ પુણ્યો જીજ્ઞાસી તો હતો.

તે વદ્ધ ઉમરનો સુદૃઢ થોળાં કપડાંમાં સંજ્ઞ થયેલો જુઝોર્ગ હતો. તેના બાલો, સુદૃઢ હતાં. માથાં પર ફક્ત થોડાં સુદૃઢ ઝુંપડાં હતાં બાકી ટાળક પડેલું હતું, પણ તેની મોટી દાદી તેના દેખાવમાં મોટો વધારો કરતી હતી. તે વદ્ધ હતો છતાં જરાએ નબ્બને નાહરત કે કમરમાંથી વજેલો નેહતો. તે કોઈ કમરત બાળના જરો પુણ્યો જીજ્ઞાસી હતો. તેના હાવભાવ પરથી જુઝનું જણાતું હતું કે હુકમો સાંભળવા ને માન્ય કરવાને જાહેરે તે હુકમો આપવાને સરજાયેલો હતો.

બહે પધારો, મિત્રો તેણે પોતાના બંને

પરોણાઓને પોતાનો હાથ આપનાં આનંદાર. આપ્યો કે જે પરોણાઓએ તે હાથ વાંકવોળી પોતાની આંખોમાં આંખી પોતાના હોડે લગાડ્યો,

“મારા એકંતવાસમાં તમારી આમદ મુખા-રદ છે. ખરેખર મને નેહાપત ખુશાળી થાય છે કે મને ફરી એકવાર મારા’ હાં’ તે એક પળવાર ચોખ્યો ને પછી દ્રઢ મન કરી બોલ્યો ‘મારા મિત્રા, મારો દેશ અને મારી ભૂમિની ખગર જાણવાની મને તક મળી છે.’ -

કહુસા કે સીધરાજ હજી તેનો ચોખ જતાજ આપે તે પહેલાં તેમની નજદીકમાંથી આવતા એક મોટા ધુરકવાના અવાજે તેમનું ધ્યાન તે તરફ દ્યું. બીજી પળે, મકાનના પાછલા લાગમાંથી એક કદાવર ચીતો મોટા દમામથી ધીમે પગલે આવી તે ત્રણે આગળ હોમો રહી પોતાની પૂછડી આમથી તેમ હીંમતવા લાગ્યો. તે જોતાંજ સીધરાજ પાછળ હડ્યો ને કુદરતી રીતે તેનો હાથ તેનાં ખજરપર પડ્યો ને તેણે તે કમર બંધમાંથી ખેંચી કાઢ્યું.

‘એ તારું રમકડું’ તેની જગ્યાએ પાછું ખોસી મુક’ સન્યાસીએ દસીને કહ્યું. ‘હરીને તું ઇજા ન કરીશ’ તે પછી તે ચિત્તા તરફ ફરી કાંઈક થયરાવનારા અવાજે તેમણે તેને તડખાવ્યો કે તે જંગલનો રાજા મુછને તુરત પોતાના શેડના પગ આગળ લાંગો યદને પડ્યો.

“મેં તને શું કહ્યું હતું?” કહુસાએ તે વાંધ તરફ આંગળી બતાવનાં સીધરાજને કહ્યું. ‘તું કેવી રીતે ગળડી પડ્યો હતો તેનું કારણ હવે તું સમજ્યો?’

‘માફ કરો, પુણ્ય ગુરૂજી, માફ કરો!’ સન્યાસી આગળ બે હાથ જોડી માફ માંગના તે બોલ્યો કેમકે તેણે જોયું કે સન્યાસીના પાલેલાં આ વાધને તે મારવા દોડ્યો હતો. ‘ખરેખર હું અજાણ હતો’

‘હું સમજ્યો’ સન્યાસીએ દસીને કહ્યું. ‘તમે હરીનો મીઠાર કરવા ગયા હતા કે? આ-

ગળ અનેકવાર તેમ થયું હતું પણ તેમાં આ મારાં નીમકલક્ષણ પ્રાણી કરતાં તેના રીંદારીઓને વધુ ઇજા થઈ હતી; કેમકે એ જ્યારે ગુસ્સામાં આવે છે ત્યારે ધર્મો ધરાવે નથી, છતાં જોઓ એને ઇજા કરતા નથી તેમને એ કદી દુઃખ દેતો નથી. કહુસા જાણે છે તેમ જ્યારથી એ ધાવતું બચ્યું હતું ત્યારથી તે માર પાસે છે, અને હવે હમો એક બીજાને બહુ અચ્છી રીતે જાણળી ગયા છીએ. ખરી વાંતને, હરી? તેઓ સહેજ વાંકા વળ્યા કે તે વક્ષદાર પ્રાણીએ અર્ધ હડી પોતાનું પહેણું માથું પોતાના શેડન હાથ ઉપર ફેરવ્યું. ‘અને મારા મિત્રા તે જોન પણ મિત્રા છે! તમે અજમાવો!’ તેમણે જણાવ્યું કે સીધરાજ આગળ આવ્યો અને તેણે તે વાધનાં ખભાં પર માંચાથી પોતાનો હાથ મુક્યો. આ જોતાંજ તે પ્રાણીએ પોતાના શેડ તરફ જોયું અને ત્યાંથી સીધરાજ તરફ નજર ફેરવી પોતાની ખાતરી થતાં તે સીધરાજના પગ આગળ લાંબો થઈ પડ્યો ને પોતાનું માથું તેના હાથો સાથે દબાવ્યું. આ જોતાંજ તે જવાન જગ્યાએ ગમરાગો નહિ પણ ચોર ખુશ થઈ તેણે તેને પસવાયો અને જ્યારે ખુશાળીમાં આવી તે પ્રાણીએ પોતાનું મોંદ પોહ્યું ફરી પોતાના મુદેદ, તીચા, દાંતોની દાર બનાવી જમરી અવાચી ખાધી ત્યારે પગ સીધરાજને જગ્યાએ ગમરાઈ છૂટ્યો નહિ.

“સાચા...અન્ધા!” તે પ્રાણી પોતાના શેડ આગળ પાછું ફર્યું કે દસીને તે સન્યાસીએ પોતાની ખુશાળી બતાવી. ‘તારા કરતાં કાંઈ વડુ કમરના ગુરૂરીશને આ હાતનમાં આવ્યા શાંત રહેતા મેં બહુજ યોદ્ધા જોયા છે. જત્તા દો હવે એ ચાલને. આપણને બીજાને વિચાર કરવાનો છે. ગીચ ઝાડીઓ અને પહોરો પરથી આવતા મુસાફરને પોતાની થાક કિનારવાને તે મારે આરામ તથા ખોરાક લેવાની જરૂર છે. મારી સાથે આવો.’ અને આગળ ચાલીને સન્યાસી મકાનમાં દાખલ થયો.

તે મકાનમાં જોડિયાત સિવાયની કશી ચીજ હતી નહિ, પણ ખુબ સફાઈદાર ગોડવંચામાં આવ્યું હતું, જે બેતો આંખને અનન્ય રાતક વળતી હતી.

જમીન પર પાંચરેલી મુંદર મોરી ચટાઈઓ પર આરામ લેવા પછી તે નોકર કે જે મોડાઓને લઈ ગયો હતો તે પોતાના દાઢમાં ખોરાકથી ભરેલી થોડીક રકાખીઓ લઈ આવ્યો.

તે દમામદાર અને રાજ્યશી જેવા દેખાતા સન્યાસીએ જે સાદી અને સહેલી દમે તેની સાથે વાત કરી તે પરથી તે જવાનની ખાતરી થઈ કે તે સન્યાસી દુન્યવી બાબતોમાં કટોક હતો અને તે ખાતરી થતાં તેમના તરફ તેને બારે શ્રદ્ધા થઈ. સીધરાજે પોતાના બાપ, પોતાની અદરાયલી પત્નિ તથા પોતાની કાશ્મીરમાંની છંદગીને લગતા સન્યાસીના સવાલોના જવાબો ખુલ્લાં દીધથી કોઈક અદ્ય અંદાજ સાથે આપ્યા. તેના બચપણમાં કાશ્મીર થુ થુ બન્યું હતું તે દરેક વાતથી તે સન્યાસી માહિતગાર હોય એમ તેની બારે અભયખી વચ્ચે તેને જણાવ્યું. જે છપા બેદો બાદશાહી કુટુંબના ઘાડા સંબંધમાં આવેલા ધણુજ યોડા સિવાય કોઈ બીજું જાણતું ન હતું તેથી આ સન્યાસી તરફ હોય તેમ લાગ્યું. આ પરથી તે જવાને ધાર્યું કે આ સન્યાસી તેની જવા નામાં એકાદ શાસ્ત્રદાનો જોની મિત્ર થા અદ્યગારજ હશે. તે સન્યાસીની આંગડી છંદગી માટે તેને સવાલ કરવા તેનું મન ધણું લલચાયું પણ તેમ કરવામાં સારી રીતભાત તેને ન જણાવાથી તેણે તે બાબે ખામોશી અખત્યાર કરી. તેણે જોયું કે તે સન્યાસી ખુબ ખુશ હતા અને પોતાની હાલની હાલતમાં પૂરું સંતોષી હોય તેમ જણાવતા હતા. પણ ઉત્તર તરફની રાજદારો બાબ તેની વિગત નીજાનાં વારંવાર તેનાં બચ કથા બ ઉપર દરચળી ચઢી આવતી હતી. તેની ગમે તેવી શીઘ્રસૂરી આવી વાતોમાં તેણે મન દ્રઢ રાખી શકતી ન હતી.

રાત પછી ચુપી હતી અને અંદમા પોતાની રૂંધેરી શેરનીનીની ચાદર આ પૃથ્વી પર પાંચરી ચુક્યો હતો. વાતોમાં વાતોમાં ધણું મોડું થઈ ગયું હતું.

‘જે અદખી માફ છે, બધા સીધરાજ’ સન્યાસીએ હકતાં જણાવ્યું. ‘મારે જરા તારા શિક્ષક અને ચુર કમુસાતું કામ છે તેથી હમે અહીંથી થોડે દૂર જવા માગ્યે છીએ... નહિ... બેટા, તારે જોઈએ તેમ તું કર. મારે કોઈક ખાનગી બબરો જાણ્યો છે જેમાં હું નહિ ધારતો કે તને જરાએ રસ પડે. તારે નહાતું હોયતો આપણું તજાવ હાજર છે. ખુશી રીતે ન્હાવાની હું ધાંછ તેમ તને ટેવ હશેજ !’

તે જાંને વૃદ્ધ તે મકાન છોડી ગયા અને સીધરાજે તેમને ધણો વખત સુધી હાથમાં હાથ ભેળવી આતુરપણે વાતો કરતા જોયા. જ્યારે તે ઓ પાછા ફર્યા ત્યારે આરામ લેવાનો વખત થઈ ગયો હતો એટલે ખુબ ખુશીથી તે મુસાદરી પોતાની થાક ઉતારવા તૈયાર રાખેલાં બીજાનામાં લાંબા છર ધબને પડ્યા ને તુરત નિદ્રાવશ થઈ ગયા.

બીજી સહવારે સકાળેથી જાગતાં તેઓ તજાવમાં ઉતરી નાહ્યા અને દાતાણ કરી, તૈયાર કરેલાં ખાણને પેક ખુરોડે ‘જનસાદ આયો’ અને તે બાદ તેમણે પોતાની મુસાદરીમાં આગળ વધવાની તૈયારી કરવા માંડી. તેમના ઘોડાઓને તૈયાર કરવામાં આવતા હતા તેટલાં સન્યાસીએ કડુસા સાંભળે નહિ તેમ થોડે દૂર જવાન સીધરાજને લઈ જઈ ધણા પ્રેમથી કહ્યું.

‘બેટા, સાધુ સંતોનો નિયમ છે કે જ્યારે પણ જવાન્યાઓ તેમની મુલાકાત લે ત્યારે તેમને શીખામણ અને સલાહના બે બોલ સમગ્રવા. કદાચ મોરી તરફથી તેવી તું વક્તી રાખતો હશે તો તારી મોરી જૂલ છે. તારા ઉત્તાદ કમુસાએ જે કંઈ તને શીખવ્યું છે તેમાં હું કશાએ હમેશ

હરી શકું તેમ છેજ નહિ. કહુસા મોટા ચાની અને ચાલાક છે. તારે માટે જે કંઈ હવે બાકી છે તે તેને જે દુન્યામાં હવે તું જાય છે તેની છંદગી શીખવશે, છતાં મારે વિનંતી સાથે તને એકાંક ખે શબ્દ જણાવવાની જરૂર છે. બ્યારે પણ તું ભયકા ભરી અને મોહથી આગ્રાની દરબારમાં દાખલ થાય ત્યારે જરૂરી મોજમજલ અને રમત ગમતમાં ભાગ લેનાં કદી બી કરતો ના. તેમ કરશે તોજ ખરું અને મોટું શું છે તે જટ પીછાનતો તું થઈ જશે. અપ્રમત તારા ઉસ્તાદે તને તો વારંવાર જણાવ્યું હશે તેમ તું તારું અંતઃકરણ સ્વચ્છ રાખજે અને ધ્યાનમાં રાખી એવું તું કોઈથી કામ કરતો ના કે જેથી તને પોતાને કે બીજાઓને શરમ લાગે. આ શીખામણ અંતઃકરણ માં કોતરી રાખવા છતાં જે આવે બનાવ બનવા પામે અને તારા મનની શાંતિમાં ખલલ થાય તેમજ તે વેળા તને ખરી સલાહ આપનારા એક બક્ષા ખ્યર ખ્યાદની જરૂર જણાયતો તારા આપ અને તારા ઉસ્તાદના આ પૂરાણા મિત્રને યાદ કરી બદીનાથના સન્યાસી આગળ આવજે. બોલ, તને આ કયું છે ?

‘સરોયસ્મથી’ સીધરાજે સાદાધી પજુ ખરાં છગરના નિસથી જણાવ્યું અને ગુરૂને પગે પડ્યો. તે સન્યાસીએ માયાથી તેનાં માથાં પર પોતાનો હાથ ફેરી તેને આશિષ દીધે અને તેને હડાડી પોતાની છાતી સરમે દાખ્યો.

માખુસો ઘોડા લેઈ આવ્યા અને તે રસારો સન્યાસીની રમ લઈ ઘોડેડવાર થયાં અને જલ્દી થી તેઓ જંગમમાં થઈને પહાડી માર્ગ તરફ ફર્યા.

મોટાં ઝોડા આગળ જમા રહેલા તે સન્યાસીના આકારને સીધરાજે અનેકવાર ફરી ફરીને જોયા કીધો. તેની જોડમાં તેવું વજાદાર પ્રાણી હતું નહોતું. બ્યારે તે આગળ તેની નજરે પડતો બી

થયો ત્યારેજ તેણે પોતાની નજર રસ્તા તરફ ફેરવી. તે ઉંડા વિચારમાં પડી ગયલો લાગતો હતો. એકાએક, જણે તે પોતાની સ્વપ્નવસ્થા હાલતમાં થી જાગ્રત થયો હોય તેમ ઘોડાની લગામ જોશથી ખેંચી તેને પાછલા પગ પર ઉભો કરી તે બોલ્યો,

‘કહુસા, પુજ્ય ગુરૂ જોયો શંખેસ આજ સુધી મેં કોઈજ જોયો નથી !’ રખે આ શબ્દોથી તેના ઉસ્તાદ અને મિત્રનું દીલ કુખાય એવું ધારી તે ખેમલકથી લાલસાલ થઈ થયો પણ કહુસા તો પોતાના પૂરાણા મિત્રની આ ખરાં છગરની વખાણ સાંભળી ખુશખુશ થઈ ગયો.

‘ખરેજ’ તેણે કહ્યું. ‘તારા આવા વિચારોથી હું નેહાયત ખુશી થયો છું. ગુરૂ મારેના તારા વિચારો દરેક રીતે ખરદક છે’

‘પણ એઓ કોણ છે ?’ ઘોડાવાર યોગી સીધરાજે પુછ્યું.

‘કેમ ? તેં પોતે જોયું ને કે તેઓ બીનાથ ના સન્યાસી છે !’

‘હા... તે તો હું સમજ્યો. તેમાં શું મોટું છે ? પણ એઓ પહેલાં કોણ હતા ?’ હયાં આવ્યા પહેલાં અને વાયો પાળવા પહેલાં એઓ કોણ હતા ?

‘તેઓ તે વેળા માણસો કેળવવા માંગતા હતા’ કહુસાએ અંબીરપજુ જણાવ્યું. ‘કમનસીએ તેઓ પોતાની યોજનામાં ફાટ્યા નહિ. જાણ, તેં કાં નહિ તેમને તે માટે સલાહ કર્યો ?’

‘તેમ થતાં બેઅર્થી થતે—શું તમોને તે ગમતે ?’

‘ખચ્ચીતજ નહિ. અસખ્ય છનાસા બતાવી તેં પરાખુમનના નિયમોનાં બંધ કર્યો નહિ તેમાં તેં હદાપજન વાપર્યું છે. આપણી છનાસા ગમે તેવી તિવ્ર હોય છતાં આપણે કદીમી નિયમોનું ઉત્તરપન કર્યું નહિ. પૂજ્ય ગુરૂએ તેમનું અમલ નામ તથા તેમની આગલી છંદગીનું ખ્યાન તરી આમળાં કરવા ગમે રમ આવેતી છે મારે સાંભળ :

“તેઓ અસત્યમાં મદાન રાજ્ય હતો.”

“કેમ—કેમ ?” સીધરાજ અધીરો થઇ બોલ્યો. “હું. તમે મને રાજ્ય પાદશાહ ને રાજ્ય પરવાની વાતો સંભળાવવા મંગી છો કે જેની વાતો બચપણમાં અપેક્ષે સાંભળી હતી.”

“તારે જોઇએ તો સાંભળ બાકાનમાં હુઆ ખોસ !” કહુસાએ શાંતપણે જણાવ્યું. “મેં કહ્યું તું તેમ તેઓ આગળ એક મોટા, બળવાન રાજ્ય હતો. તેમના સલાહકારો ડાહ્યા અને જ્ઞાની હતા એટલે તેમણે બહુ ડહાપણથી અને માયાથી પોતાનું રાજ્ય ચલાવ્યું હતું. તેમને ત્યાં ફરજની વૃદ્ધિ થઈ હતી. તેમને ફક્ત એક નાનો બાધ હતો જે ધણેજ કુરાળ અને અચળ હતો. તેના પર વડા બાધના અગાધ પ્રેમ હતો એટલે પોતાના મરણ પછી તેને ગાદીવારસ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યો હતો—પોતાની બુદ્ધિગર્ભિણી સ્ત્રી પછી રાજ્યની ખટપટ અધિક થઇ પડે તો એ તેમણે પોતાની ગાદી પોતાના બાધને સોંપવાનો વિચાર કરી મુક્યો હતો. આ યોગના છતાં તે જ્ઞાન બાધ બહુ લોભી હતો અને તેના લક્ષા સદગુણો છતાં તેને ગાદી માટે લાંબો વખત યોગવાતું રહ્યું નહિ. રાજ્યમાં હંમેશા જે પણ હાથ છેજ એટલે રાજ્ય સામે કાવાદાવા કરતી ટાળા સાથે તે મળી ગયો. પહેલાં તો તે ચોરી છૂપી થી ભાગ લેવા લાગ્યો. પણ પાછળથી તે જાહેર થયો અને તેણે પોતાના બાધ તથા હકદાર રાજ્ય સામે ખંડ લડાવ્યું પણ તેમાં તે હારી ગયો અને પોતાના સાથીઓ સાથે કેદ પકડાયો. તે કેદીઓને રાજ્યનગરમાં લાવી કેદખાનામાં પૂરવામાં આવ્યા. આ દારથી શરૂ થયેલાં બંદો સમી ગયા નહિ. કેદ કેદાંજો તોફાનો થવા લાગ્યાં એટલે રાજ્યની સલામતી માટે રાજ્યને પોતાના અંતિ વહાલા પછી બંધાર બાધને તેના સાથીઓ સાથે મારી નાંખવાની ખુદી સલાહ મળી. રાજ્યની હસ્તી માટે આ ઉપાય જરૂરી હોવાથી રાજ્ય પણ કહુસા યુગો.

તેમ થતાં તે પોતાના બાધનાં અને બોબાઓનાં શોધીમાં પોતાની ગાદી સ્થાપનાર હતો એ ખ્યાલે તેને હેરાન પરેશાન કર્યો. તેણે જોયું કે રાજ્ય ગાદીની ખટપટમાં સંકટો જાનની નાહક ખુકવારી થનાર હતી. આ વિચારે તેના મન પર અગળ અસર કરી તેને એકદમ ચોક્કસ વિચાર પર લાવી મુક્યો. કોઇને તેની સ્વપ્ને પણ વકરી ન હતી. એકાએક શેહેરમાં ગપ ફેલાઇ રહી કે રાજ્ય પોતાના મહેલમાંથી શુભ થયો હતો, અને કોઇ બદમાસનાં કાવત્રાને નાહકનો ભોગ થઈ ગયો હતો. તે દિવસ પછી રાજ્યની કશી ધનનસલ રાજ્યમાં જણાઈ નહિ. કેદમાં સગડતા તેનાં નાનાં બાધને એકદમ છોડવામાં આવ્યો ને હકદાર વારસે તરીકે તે ગાદી પર બેઠો અને ત્યારથી તે અત્યાર સુધી પોતાના વડીલ બાધના ડાહ્યા સલાહકારોને પોતાની બાધમાં તે રાજ્ય ચલાવે છે. જેકે વડા બાધ જેટલું ડહાપણ તેનામાં જણાતું નથી છતાં તે નરીખવત હોવાથી રાજ્યમાંના બધેડાઓ સમી ગયા છે ને દેશમાં સુમેહશાંતિ પથરાઇ રહી છે.”

પોતાના શિષ્યના ચહેરા પર આ વાતથી શી અસર થઈ હતી તે જોવા કહુસા એક હાથવાર ચોબચો પણ ના તેણે અસાધારણ હલક બનાવી કે ના અચપળી દેખાડી.

“તમે કહો છો તે હકીકત તો આપણા હાલના રાજ્ય અને તેમના વડીલ બાધ રાજ્ય નહીં, શુભને લગતી છે” તેણે નરમાસથી જણાવ્યું. “એકે એક કાશ્મીરી આ વિગતથી વાકેફ છે.”

“ખરી વાત” કહુસાએ જણાવ્યું “જે ધતિ હાસ મેં રચુ કર્યો છે તે ધણે જાણીતો છે. જે દરેકને ખબર નથી પણ ધણુજ ચોડા અતલગના બાળ છે તે એ છે કે રાજ્ય નંદીશુખ ના કાંધપણ બદમાસનો ભોગ થઇ પડ્યો હતો કે ના મરણ પામ્યો હતો કે ના હારી જવાથી નહાસી ગયો હતો તે પોતાની રાજ્યખુદી પોતાના બાધને તેમજ પોતાના ધણા ચોડા અગત સલાહકારોને મિત્રોને.

જાણ્યા વગર એક દૂરના આવેલાં મથકે ચાલ્યો ગયો હતો જ્યાંથી પોતાના મરણની ખોટી ખબર ફેલાવી તેણે પોતાના ભાઈને શરમ ભરેલાં મરણથી જાણવી પોતાનાં રાજ્યને ખુનામરફીની આફતથી ઉગાધું હતું.

“આહ ! ત્યારે રાજ્ય નંદીચુપ્ત હતું છવે છે” સીધરાજ ઉશ્કેરાઈને બોલ્યો “અને તેઓ ત્યારે—”

“તું જે ધારે છે તેજ તેઓ છે” કહ્યું સાચો જાણુવું. “આપણા પુંજ સન્યાસી રાજ્ય નંદીચુપ્ત છે. ખબરદાર ! આ બેઠ તારે તારા છવની પેડે સાચવશે જોઈશે. તેના રાજ્ય અને તેની દેવતોના આ મહાન બેઠ ફક્ત તારાપર ભરસો મુકી તને સોંપવામાં આવ્યો છે. સાચી મોટા તીમજદવાલ નોકરોમાંના એકનો ખેડો અને એકનો મિત્ર આ બેઠ અચ્છી રીતે જાળવશે એવી મને ઉમીદ છે.”

“આહ ! આપણે ત્યાં હતાં ત્યારેજ કોં નહિ મને આ બેઠ જાણ્યો ?” સીધરાજ નારાજ થતો બોલ્યો “તેમ યાત તો મારા પીનાજી અને મારી જાનવાળાઓ પર તેમણે પોતાના ચાલના વખતમાં કરેલા અનહદ ઉપકારો માટે આભાર માનવાની તક લેન પણ હું કોઈથી દીવસે તે તક જરૂર કહ્યા કેમકે પુણ્ય ગુરૂજીએ મારી કોઈથી મુરદેલીમાં અને સારી સલાહની જરૂર પડે તો ખુશીથી પોતાની આગળ આવવા આમંત્રણ કયું છે.”

“તેમનું આમંત્રણ કયુલવામાં તેં ઉદાપણુ વાપર્યું છે” કહ્યું સાચો જાણુવું “તારો બોલ જરૂર પાળજો. પુણ્ય ગુરૂજી આપણા જેવા સત્તર જાનીઓ કરતાં વિશેષ જાની ને ઉદાપણુવાળા છે.”

સીધરાજ પોતાના વિચારોમાં એવો નિંટળાઈ ગયો હતો કે તેણે પોતાના કિસ્તાદના બોલો બાજેજ સાંભળ્યા. તે સન્યાસી સાથની મુલાકાતે તથા તેના બેઠની જાણુ યત્નાથી તેના પર મોટી

અસર થઈ હતી તે ખરાં મને પોતાને મુજારક બાદી આપવા લાગ્યો કે પોતાની મુસાફરીની શરૂઆતમાંજ આવા રાજ્યવંશી શીલમુદ સાથે તેની મુલાકાત થઈ હતી, જેણે પોતાના ભાઈ અને દેશ તરફના પ્રેમને ખાતર પોતાની હદ વિનાની સત્તા તથા એક આરામનો ભોગ આપ્યો હતો. તથા જે પોતે કરેલાં લગ્ના કામથી ખુશખુશ થઈ જંગલમાં મંગલ કરી રહ્યો હતો, અને મિત્ર તરીકે મનુષ્યને ન રાખતાં જંગલના રાજાને રાખ્યો હતો. તે પોતે હાલમાં મહાન મેળંગ શાહનશાહની દરગાહમાં કીર્તિ અને માન મેળવવાની હોંશ થી જતો હતો કે જે શહે તરવાર કરતાં ઉદાપણુથી પોતાના રાજ્યની આબાદી ફેળાવવાની જરૂર જોઈ તેમાં ફત્તહ મેળવી હતી. ખરેખર આ મોજલ શાહનશાહ મહાન હોને. ધણું દૂરના રાજ્યોએ તેના મંત્રો હતા. તે અતિ શ્રીમંત હતો અને તેનો ઉપયોગ કરતાં અચ્છી રીતે સમજતો હતો; તથા દરેક ધર્મને માન આપી તેના રહસ્ય જાણવાની કોશિશ કરતો હતો.

સીધરાજ જે પોતાનાં અખીરો ખાનદાન માટે મગરૂર હતો અને દરેક જાળવમાં તે વાન આગળ ધરતો હતો તેણે હવેજ જોયું કે આ બે મહાન નરો આગળ તે કશી ગચ્છરીમાં ન હતો. આ બે મહાન શાખોમાં કોણ વધુ ઉત્તમ હતો તે જાણુવું તેને માટે ઉખ્યાણુ સમાન થઈ પડવાથી શાહ અકબરની મુલાકાત લેવાય નહિ. ત્યાં જુલૂક તેણે કયા દરાવ પર નહિ આવવાની જરૂર જોઈ. આ વિચાર ચતાંજ તેણે મન આલ્લાખાદ ખાતે શાહ જોતી તેની બાહી દંપતી હિમતી તરફ ફર્યું. અત્યાર મુઠી તેના મ્હેરા પર જે ગંબીરના જવાબ રહી હતી તે આ વિચાર થતાં નીકળી ગઈ અને તે હત્તાકી ખતી અપગ થઈ ગયો. તેણે યોગને એકમારી “આસો-ધસો ?” કરી ખુન પાડી કહ્યું સાચો તેને યોગને એક મારી, હવામાં પોતાનો બાલો ફેરવી “હિમતી” નુ નામ દેતાં સાંભળ્યો.

“ ધસો ધસો ! આગળ ધસો ! ” તે વિદ્વા-
ન પોતાનાં બન સાથે પટપટયો અને તેણે પણ
પોતાનાં ધોડાને એકમારી. “ હાંડગીના છેડા આવે
ત્યાં-મુઠી એમજ આગળ ધસવાનું છે. મારી તો
હવે આખેર આવી ચુકી છે પણ એની હાંડગીની તો
હજી સડગ્યાત થાય છે. હે પ્રભુ તું એની હાંડગી
સરળ અને સાદું રાખજે ! અલગત હાંડગીના
તળકડાઓમાં જૂદા જૂદા ખાડા ખાખોચ્યાંઓ
અને ટેકડાઓ તેના મોઝામાં આવી તેને દોળખનાં
ઉંડાગાર તરફ ખેંચી જવાની કોશિશ તો કરશેજ
પણ હે પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા ! તું એને અનેક
લાલચોથી દુર રાખી એની હાંડગી સુખમય
કરજે ? ”

મુકેરણુ. ૨.

હંદુમતી.

અઠહાળાદના બધ્ય દિશાના એક મોટાં
દિવાનખાનાંની બાલુની અગાસીપર મોટાં મોટાં
પથોળી છાયામાં એક જવાન મુઠરી બેસી
પોતાની સામેનો દેખાવ એકાદ્ર ચિત્તે જોઈ રહી
હતી. તેણીનું માથું તેણીના હાથોમાં ઝુકી પડ્યું
હતું. જમના અને મંગાનો પવિત્ર સંયમ તેણી
આસ કરીને જોતી હતી કે જ્યાં તે બે પવિત્ર નદી-
ઓ એકત્ર થઈ ફીણ ફીણ દેરાડતી આગળ વધતી
હતી. આકાશ સ્વચ્છ હતું અને સહવાસની આનંદ
જનક હોષ્ટીમાં ત્યાંની દેખાવ અજળ ખુલ્લુમાં
હતો. ડાંખી બાલુએ જમુનાજનો રેતાળ કિનારો
તેનાં ખડક સાથે આવી રહેલો હતો બ્યારે જમ-
ણી બાલુએ મંગાજની ખીણો લીલીજમ જણાતી
હતી. આંખોનાં આડોની ઘટા ગીચ હતી જે પર
અસંખ્ય પોપટા, કોયલો, મેના, ખુલ્લુલો વસી
કલોહલ કરી મુકતાં હતાં. પાણીમાં જ્યાં ત્યાં કુંબેરો
જણાતા હતા જે પર પણ વસંચાટ-હોય તેમ
પુરકું જણાતું હતું. ક્ષિપ્રચીત તરફ જઈ ટેકડા-

ઓ હતા કે જે પર આવેલાં મોટાં મંદીરો સૂર્ય
નારાયણના પ્રકાશમાં અજળ અજળ રહ્યાં હતાં.
તેણીના પોપાકપરથી તેણી ક્યા કુંડળની હતી તે
જણી શકાય તેમ ન હતું. કેમકે : તેણીએ ધણો
સાદો પોપાક પહેરેલો હતો. ફક્ત સૂરેદ છાગડું હતું
કે જેને રાત્રી કિનાર હતી તથા સાદી ચોળી દીલ-
માં હતી. માથા પરનો બાલનો મોટો બાયરો ગાંઠ-
વાળી ખુદરો રાખવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં
કમળનું ફુલ ખોસેલું હતું. તે ફુલ સિવાય તેણીનાં
દીલપર એકે ધરેણું ન હતું. આહ ! તેણીની લાંબ
ઝોળ, દીલજીત ચહેરા ને ધરેણીની કે ટાપરીપતી
કશી વરજન ન હતી. તેણીની મોટી કાળી આંખો
તે પરનાં રેશમી, લાંબાં પાંખણો સાથે અજળ
ચમકચમક થતી હતી. તેણી ધણીજ ઉજળા
રંગની ન હતી. તેણીના ચહેરા ઉપક્રો હતો પંથુ
તે એટલે બધો ખેંચાનકારક હતો કે જોનાર
જાણે તેણી તરફ આકર્ષીત જતો હતો. તેણીના
કીરમજ ગાલોપરનો રતાસ તથા તેમાં સમાયેલો
સરમાળપણનો છાપ અજળ મોહક હતો. પરમા-
ત્માની કુરસદને વખતે ટાપટીપ કરીને તૈયાર કરેલું
તે પૂરતું હતું. આહ ! તેણીનો દેખાવ જોતાંજ
તેણીની મોટાઈને શ્રેષ્ઠપણું ખુદાં જણાઈ આવતાં
હતાં. પૈસાને લીધે ના તેણી છકી ગઈ હતી કે ના
તેણી સ્વભાવે બદલાઈ હતી. તેણીનો નત્ર સ્વભાવ
તેણીના ઉચ્ચ કુળની સામેતી આવતો હતો. તેણી-
ની રહેણી કરણી સાદીપણુ અતિ ઉત્તમ હતી.
ગરીબીમાંથી શ્રીમંતાઈ મળતાં કેટલાં ઉલ્લુઓ
પહેર્યા ઓઢવામાં જ્યરડા કરી બાપદાદાએ દીકું
ન હોય તેમ પોતાને ગોપા જવાહીરોથી મઠી
લેવામાં મોટાઈ માને છે. તેમાંની તેણી ન હતી
તેમજ ના તેણી તે થીમંત વર્ગની હતી કે જે વર્ગ
ગરીબોને હીણી તેને તરછોડવામાં ગમત લે છે.
તેણીની દરેક સ્ત્રી સાદી હતી પણ એટલાં
મરસ ટેટની હતી કે જે આગળ ઉચ્ચ પોપાક
તેના જ્યરડા સાથે કુચ્છ ખસાદનો પથુ ન હતો.

આજે આગળ પેઠે ગંગાને જમુનાજનો પવિ
ત્ર સંયમ તથા તેની આનુશાનુતો ભવ્ય દેખાય
તેણી નીહાળતી ન હતી. આજે તો આગળની પેઠે
તેણી દુરનાં પહાડો તરફ ટીકી ટીકીને જોતી
હતી કે જ્યાંથી તે વહાલો આવનાર હતો. વર્ષો
થયાં તેણી આતુરતાથી ફાકટમાં તેની સહ
જોતી હતી. યા ખુદા ! તે શા માટે ત્યાં યો-
જતો હશે ? તેના ત્યાંના અટકાયતું હું

કારણ હશે ? શું તે તેણીનો વિચાર કરતો હશે
કે કવચિત કવચિતજ. તેણીનો ખ્યાલ કરતો
હશે કે જ્યારે દિવસોના દિવસો ને વર્ષોનાં વર્ષો સુધી
તેણી તો આંખો વખત તેનાને તેનાંજ નામ-
નું રક્ષણ કરતી હતી. શકત તે અને તેજ એકશે
તેણીના પરમાત્મા અને પીતા જેવો હતો બન્ને
એમ કહીશું તો ચાકશે કે તેણીને મનથી પીતા
કરતાં કાંઈક અધિક વહાલો હતો. (સંધન છે.)

ધ્યાનથી વાંચો અને ફાયદો ઉઠાવો.

અમારા કરખાનામાં નીચે મુજબની વીમતે ખાસ અનુભવેલી દવાઓ મોજુદ છે. જેના
પોતાને મોટે વખાણ કરવા ફોગર છે. એક વખત વાપરી જોવાથી તેની ખુબી માલમ પડશે.

રોગન અક્સીર તિલા—એ રોગન ઘણું ખર્ચ અને મહેનતથી બનાવવામાં આવે છે.
નાદાનીમાં ગરહનથી બુરાં કર્મથી ને તરેલવાર પ્રકારની ખરાબીથી નસોમાં કાંઈ પણ ફરક આવેલો
હોય અથવા સંતાન પેદા કરવામાં કાયરતા હોય અથવા કાંઈ પ્રકારની કમજોરીની સીકાયત હોય એને
માટે એ તિલા અક્સીર છે એને કાયદાથી માલેલ કરવાથી થોડા દીવસમાં મહા બળવાન બને છે.
ખેડોને જીવાન અને જીવાનને નવ—જીવાન બનાવવાનું એનું કામ છે.

કીમત—એક ઓંસની રીસીના રૂ. ૫) એક તોડાની રીસીના રૂ. ૩) પોરટેજ જુડું.
હુબુખ નાદર—એ ગોલીઓ અનુભવ તાકતવાલી છે. એ સાહેબો માટે છે કે જે વારંવાર
દવાઓ વાપરવાથી કાયર બની ગયેલા હોય અને જેનાં મોઢા ઉપર મુરદાલી છાંઈ રહેતી હોય તે થોડાજ
વખતમાં ગમેલી તાકત પાછી આવી જાય છે અને જીંદગીનો સ્વાદ ફરીથી પેદા થાય છે અને એ
ગોલીઓ ઘણી કામગીરી ચીજોથી બનાવેલી છે. **કીમત**—એક રીસીમાં ગોલીઓ (૧૦૦) ના રૂ. ૩
તથા ગોલીઓ ૬૦ નાં રૂ. ૨) પોરટેજ જુડું. **રોગન કરામાત**—આ તેલની માલેસથી જીનામાં
જીનું સાંધાનું દદ તથા સોજ ગડીયા રીંછનવા જેને અગ્રેજીમાં સાયેટીકા કહે છે તે જલદી દુર થઈ
જાય છે જે લોક એરી ખરાબ બીમારીઓથી તંગ ચડેલા હોય તે વાપરી જીવે. આગે ખાતરીથી
કહીએ છીએ કે તે લોક ફરીથી પોતાના કામ લાખક થશે એ ખુરી ખાતરી કરેલી છે. **કીમત** એક
રીસી એક ઓંસની રૂ. ૨) પોરટેજ જુડું.

હુબુખ હિયાત—આ ગોલીઓ વાપરવાથી સાંધાનું દદ તથા સોજ વીજેરનો મવાદ મોમુલી
ઝડો સાથે જડથી નીકળી જાય છે અને સગની કમજોરિયાન દુર થઈને ઝડો રોગને માટે સાફ આવે
છે **કીમત** એક રીસીમાં ગોલીઓ (૧૦૦) રૂ. ૨) એક રીસીમાં ગોલીઓ ૪૦) નો રૂ. ૧) પોરટેજ
જુડું. **સકંદ નીમક મુતેમાની લારાની**—એ એક જીનું સ્વાદ આપે તેનું મુરન છે. એક
માસા ખાવાથી પેટનું દદ તથા આંધરી જીનું અને અદનદમી વીજેર દુર થઈ જાય છે અને પેટનાં
તમામ વીકારોને માટે અનુભવ દવા છે. **કીમત**—એ ઓંસની રીસી ૧) નો રૂ. ૧) પોરટેજ જુડું.
દવા મળવાનું ટેકાણું.

ડી. એમ. ખોસલા એન્ડ સન્સ.

D. M. Khosla & sons, Patiala (Panjab.) પરિઆલા—૫૦૦૫.

પારસી બાનુ સુપીન !

“ગુલશન” ની જાણીતી ગંજવર ટીટેક્ટીવ સીરીઅલ.

મજા દાલ સુધીની સેનસસના આંકડા ઉપરથી માન્ય પડ્યું છે કે આખે બેઠી વારતા વાંચનારાં આવણુ દરોડ બનીસ લાખ આસામીઓને હાર્ટ ડીઝીઝ લાગુ પડી ચુક્યું છે !

પ્રકરણ આઝીસમું.

(જેમાં બેસયું જમવા માટમાવારેક સોનાબાનુ ગડેરીઅનું અને ચારવાં આંગળાં ધાન રાક્ષી ખરડાયલાં તથા ફેંટ મારી જતું છપલાછ રોસાનું.)

“આછો યાસો, જમવાનું તૈયાર છે યાસો !”

આલખવેસ આંગના ઓટલાપરથી નીકળતો આ જાણીતો અને જાનીતો અવાજ—હાઆ આઆ !—કેટલાં કોમળ હંચાઓને દરખતી ગોપાં દેવાનાં બનાવી મુકે છે ! તે દીવસની મીઠાસ પશુ આ સોફ્ટીય સાદથી માટ્યાણ રહી હતી અને જ્યારે તે સાદતો મધુર ગણુ ગણુ સોમલીઆઇ પોમલીઆઇઓના સુપડાં જેવા નાનુક કાનેસો અચડયો ત્યારે ત્યાં જમી રહેલી ધમાકતો દેખાવ, ઓ મહાન પાથે ફેરઝ સીનેમોટો વાલાઓ, તમે કાં નથી શીકમનાં ઉતારી લેતા વાં ? લીમેલેટ (અથવા તો લેમલેટ) નાં બરચક મલાસ મધે પોટવીન હોમાવીને ધીએવાની ખુસમખતીમરી યાદ કરતી રૂપાળીઓ જ્યારે લટક ચાલે હીંદતી જમવાના ઓટલા તરફ ધસડાવા લાગી, ત્યારે, ઓ તમે મરકમ રેશન કવીઓ શેક્સપીયર. આપરન, દશપનરામ, વીગેરે, જુઓ તમે આ જોડાનમાં પાછા ઉતરી આવતે તો કેવી મોજ ચપાડતે ?

પશુ આપણુ જેવાં બેચક્રેનું ધારવું કાંઈ સદાજ ખુસમખ હાર પાડના નથી. એમ તો લેવોની, તે દારે આપણં ધનખાને જે ત્યાં જુવા-

ની સાલગેરી હતી તે દારે—! પશુ જવા દો, ધનખાણના ખુસાની લીંગ કહાડવા પર ગ્રેર પાપરીની કાની ચીટકી જવશ કેની, તો વાત વાતને ટેકણે રહી જશે.

જ્યારે પાવરીના માણસોએ કાલીઆણુ કરી મુક્યું કે જમવાનું તૈયાર છે કરીને ત્યારે સધળું બેરં લોક મારામારી કરવું, જમવાનાં ઓટલા તરફ ધસડાઇ ગયું બે કે ટીટેક્ટીવ મીસ ગડેરી તો ઘેરનાં ને ઘેરનાંજ કહેવાય, તે છતાં જમવા બાદ પોતાને પડનારાં અગત્યનાં કામને લોધે તેવણુ જનતી ઉતાવળે જમવા ખેસી ગયાં. તેવણુને જરા એમ લાગ્યું તો ખરું બે કે મુકું નીચું જેવું, મણુય પશુ એમ તો કુમલીમી બેસી ગમલી કેની ? તે નહીં ઘેરની કહેવાય ? ત્ય ! ને તાહરે ? ઘેરની નહીં તો શું ? બાહરની ? એમ બે ગધાંજ ઘેરનાં ને બહારનાં કર્યા કરે ત્યારે પછી કામ પુરું ક્યારે થાય ?

ખુસાની ગડેરી વરસાદ નહીં હતો એટલે બધા ટેમસો બાગમાં ગોઠવી દેવાની મજાહ પડી, મજા હતી. બે વરસાદ પડતો હતો તો એમ બાગમાં ટેમલ મંડાવે નહીં એ હીરાશેર જેવું બોલ્યું જણાતું હતું. બે વરસાદના દીવસોથી હતો તો બી એમ બાગમાં ટેમસો માંડવાનો અખનરો

જેખમથો ગણાતે. એ-તો ખીલકુલ વરસાદના દીવસો નહીં હતા તેમાં પાવરીને હીમ્મત આવી. હવે એ હીમ્મતથી કાંઈ જેવી તેવી નહીં ગણાય. કાંઈ જે કે ચપ કરતો કે ક્યોસમનોજ વરસાદ તૂટી પડે તો શું થાય ? કુદરતનું કોઈ ચક્ર છે, કે કુદરત તમારી ચાય ? બે એવો ક્યોસમનો વરસાદ આવી જાય તો કેવા ખાર વાગી જાય તે વીચારવું સહેલ છે. એ ગંભીર બાબત ઉપર પુખ્ત વીચાર કરવાનો વાંચનારને આગ્રહ કરી ને આપણે આપણી આ અતી રસીલી અને લહેજદાર ચાલુ ડીટકીવી વારતાનાં વળાંમાં આગળ વધીશું.

દાદર તારો આશરો !

પરવરદીગાર તારી મદદ ! !

ખારેલકતાલા તારી પનાહ ! ! !

“ શોધીનો મુરખો જાણને ? ”

“ ચોખાની રોટલી મુરખી ? ”

“ મજીનો સાહસ મુકું, શોધણી ? ”

આએ ખીજ વારનું પુછન કામ ચાલી રહ્યું હતું. પણાં ખર્ચ જમનારાંઓ નહીં માત્ર પાછો ખીજ વખત લેનાં જણાતાં હતાં. મજી અને કસ્ત રવાણાને ઝાઝી તસ્દી પડતી જણાતી હતી જ્યારે રોટલી પુછનારનું કામ તદ્દન આસાન માલમ પડતું હતું. એવી રીતે ખીજ વારની વાણીઓ પીરસાતી હતી તેટલાં એક બાહ ધણીજ નિરાજી ચીસ પાડીને મુર્છાગત થઈ પડ્યાં.

તેજી કાંઈ આપણું ઓખળીનાં હતાં નહીં.

ઓખળીનાં હોવ કે નહીં જગુ આપણી બતી દીવસોજ તેઓ તરફ ખેંચાયા વગર રહે નહીં તો બે એમ આપણી દીવસોજ નહીં ખેંચાય ત્યારે તો જગુનું જે આપણું જીવન-માંથી ઇનસાન-વતપણું ગાયબ થઈ તેની જગ્યાએ હેવા-વતપણું કમી એકું દશે, જગુ કરમ જરૂરજ તે દીવસોની કે તેનું કશું થયું નહીં અને આપણે સર્વે જણાં હતાં રમતાં ઇનસાન તરીકે જ પુર-વાર, જવા પામ્યાં.

તે ચીસ પાડનાર નવ જવાન. બાતુનું નામ જગુઆઈ હતું. તે પંચ નામદારની છેત્રી સાથે ગ્રહોને દીને તેઓએ બંધાતાંલીશ વરસ પુરાં કીધાં હતાં અને છ આંગળ ખીરાનડીનની લહેરમાં તેમણે પાડેલી તે તીણી ચીસનું કારણ એ હતું કે મજીનાં સાહસવાલાએ તેજીની લાહેની કાંઈ ખાતી સાડી ઉપર સાહસના ત્રણ છાંટા ઉડાર્યા હતા.

તે ડોંસાંની તીણી ચીસથી આખો આગળ-લેસ બાગ ધમધમી રહ્યો અને ભુખાણસ થય્યા મારીડાઓ ત્યાં ગીધડાની માફક તૂટી પડ્યા. તે લોકોને એવો ખ્યાલ કે એક ધેરું બેશુદ્ધ ધર્મપરે તો આખી પાંટ ખાધા વગર ઉઠી જશે અને તેમ બે થાય તો બીરજીના પેઢી તર થય્યાં તે લોકનાં પેટમાંને કેટલી વહેલી થઈક મળશે ! પણ ના ! ઝેરાં, જેતું નામ ઝેરાં, તે કાંઈ એક જણની ચીસ સાંભળીને પોતાનું સુન્ના જેતું એસપીરીન ને ખારી ખામ મુરી ઉઠે કે ? અરે જનરેજ જંગા !

પેલાં બેશુદ્ધ થયલાં જગુઆઈને તો અશુદ્ધ ગણાસ બરીને ખીરાનડીન કાચોજ પાયો ત્યારે તુરનજ સુધીમાં આવી ગયાં અને બધાં જણસા મારીને એસપીરીન દવાદવા લાગ્યાં. પેલા બધા મારીડાઓ કુજનુદીન બનીને જેવા આવેલા તેવાજ પાછા ગયા.

પણ એ સપ્રજો વખત મીસ મુનાં ગડેરી શું કરતાં હતાં યાર ? તેજીનું પાત્ર ઉગમર્ધ ગયાને ખારસી પોણા ત્રણ મીનીટ પસર થઈ જતા હતાં તેજીના હાથ ધોતરાવા કાંઈ આજી નહીં તેથી તેજીનો ખાધેલો પીધેલો જીવ જોવા ઉજળીને ખાંડે બટ થઈ ગયો, જગુ કરે શું ? પર-જેલાં બેઠાને બોલાવી મંગારીને તે જાએની બે શીરપાદ કરે તો તેથી ટેક ફરેતા જેતું લાગે ! મજી સરસ રહેતા તો એજ હતો, કે મુગાં મુગાં

મગરી રહેવું અને આંગળા પર આવડનાં નેટલાં તન્નાં વળગેલાં હોય તે સમયમાં ધીરે ધીરે ચાટી ચાટીને પુરાં કરનાં. સોનાગાનોએ બી. તેજ સુઆદેક શુભ કામ મુક કયું, અને પુદાની મેહે-રથી હાથ ધોવાડનારો આયો તેટલાં તો આવડનો છેડાંમાં છેડેલો ઘોનોખી ચપાટી કાઢ્યો.

“ મરેરે, પેલી સુના જોધ કે ? દીગકુલુ વેરથી હાંધી કીટકીવતું કામ કરવા આવીએ ધાનદારનાં ભરેલાં આગનાં ચાટતાં સરમાતીખી નથી જો ! ”

“ હારે મરે ! ને પેલી રાન કુખી અદ્ધારખ્યા ને જોધ કે ? જાણે કોઈએ કોઈ દહારો ધનું જોધું નહીં હોય તેમ નેટલું વરે અપાવેલું હોસે તેટલું બધુંજ લાધી આવીય તે ? ”

“ હારે, નકરી જાણે કાકાના અદીની ધન ! તેખી એમજ કરીને લોકમાં નામ બગારેજ. યુવાં-એએ કોઈ દારો માયઆપને તાંદ જોયલું નહીં હોય કેની તાંદરે એવાજ છગરડા કરતાં ફરે ! જોની, જોની ! ગોલાખી સારી ને લીધું બલાઉક ! કેલું કેની પહેરી આવીય તે ? ફેનસી રૂસ બાલમાં જન્મની હોસે ! ”

અને ખરેખર લગેનની મીજલસમાં કેટલીક બાધઓ જે છગરડા રૂસમાં કરી આવે છે તે વિષેની ઉપદ્રી દીકા કેટલે દરજ્જે ખરી હતી તે તો મારી બટકની પાંખ જેવી પ્યારી વાંચનારી બહેનો રહેજ સમજ સકશે. પાંચરણાપર જેસવા જતી બાલુઓએ જે એરકાટ કરવા મોકડે છે તે વિષે પણ ધણે બળમળાટ ચાલી રહેલો આપણે જાણે છીએ, પણ હવે સુના ગહેરીના હાથ ધોવાઈ રહેલા હોવાથી વધુ વીવેચન કરવાની આપણને તક મળતી નથી. જુવો, જુવો, જુવો ! સંધ્યામાં બાધઓ પાનસોપારી આવનાં આવતાં હોલ તરફ ચાલવા લાગ્યાં છે !

પ્રકરણ ઓગણત્રીસમું.

(જોનાં બનાવે છે અમીનાબન પોતાની કળાનો હુન્નરમંદ નમુનો અને છઠ્ઠી નાંખે છે તબલચી ધનુમલ સર્વ દોનાબનોને-તથા બેટ આવે છે સર મોડાલાઈ આદરજ એનસાઈકોગીગયા બોડા નીકા વાલાજ પોતાની બેટીને એક નવાજ જેવી વેગમ પેકટ !)

બાલુઓ જમીને પાછા ફર્યાં તેટલાં તો લગ-નું કામ ખતમ થઈ ચુક્યું હતું. આશીરવાદ સરાઈ રહ્યા હતા. દસ્તુરજીએ પેલું કરામતી પ-ડીકું પીઠાડી વચ્ચે સંતાડી દીધું હતું. પાવરીનાં માણસોએ લગની ખુરસી ઉઠાડીને વગેસગે કરી દીધાં હતાં. વર કન્યાને થયલી સેસનાં પડી કાનિ કુગર ધનજીભાઈ ખરાસ સંભાળવા બેઠા હતા અને એનીજ બધી રીરીઓ ટાંધપ ધાંધળ ધરપચથી બાગનો હોલ ગાંજવાજ રહ્યો હતો જેની વચ્ચે જમી રહેલાં બાલુઓની જે ખુસની ખુસ ધસડાજ આવી ને તે બધા એવો મડબડ ગોટો થઈ ગયો કે જાતે નકર મછી બનર !

હવે ત્યાં ગાયનની બેઠક મેંડાઈ ગઈ.

સંધ્યાને આગળથી ખખર હતું કે, આજે લાહોર વાલી પ્રખ્યાત નાયતારી અમીનાબન અને વિખ્યાત તબલચી ધનુમલની અગવબ કળાનો નમુનો ચાખવાનો હતો. એ ખજરે પ્રેક્ષક વર્ગમાં એટલો તો ઉત્સાહ અને એટલી તો ખંતે જમી ફેલાવી મારી હતી કે કેટલાક મારીકાઓ તો એક હાથમાં વ્હીસકરે સોડાનું ગલાસ અને બીજા હાથમાં તરિલા છમણાની પુછડી પકડીને ક્યારના ત્યાં આવી ગોઠવાઈ બેઠા હતા.

ગાયનની બેઠક ક્યારની ગોઠવાઈ ગઈ હતી. આપણી વહાલી દીકરી આંદણુ કોકટ દહાડી બહાડી સો પેહેરીને એરી તો આમેલુબ તબલચી બની મઈ હતી કે તેણીનો બાપ બસતામાંથી હંડી આવીને સામે ઉભો રહે તો તેખી પોતાની પેટ બણી બેટીને ઓળખી શકે નહીં. વાંચક ખીરાદરો

બી તેણીને તેણીજ છે એમ માનવા સાફ ના પાડી બેઠા હતા પણ તેવી બોહોસ કરતા બહુમનદુઓને અકેકે દારમ આપીને આપણે હવે અમીનાનન અનેલા લાડકા જહાંગીર બાબાની તપાસ લઈએ.

અમીના તે જહાંગીર ?

શું ખરેખર ?

એ કેમ મનાય ?

જાંશુ તેજ અમીના ?

શું ખરેખર ?

તે કેમ મનાય ?

એની સાબેતી શું ?

તમે જુલું બોલતાં હોવ તો અમે શું જાણે ?

અને હમે જુલું બોલતા હોઈએ તો તમે શું જાણો ?

એજ રીતે માને ઉપર લખવા મુજબનીજ હોજતોછ જે આપણે જાદી રાખ્યે તો એસક આએ મંજવર ઓરરરીજન્નદ્ય હીરેકરીવ વા-રતાનો દી હેડોજ ન આવે અને એવી એક છેડા વગરની વારના લખાવવાનો કુચમાં સીધી પહેલેલો હક એક મદાન પારસી મુજ્જાતી વારતા લેખકને ફાળે આવે! પણ રહેને આપણી નામદાર સરકાર એવા એક મદાન લખનારની કદરસવાસી કરીને સર નામદારનો એકકાળ આપી દીયે તેની અતુપગ ધાગીયી ચરચર ધુડને હું પેલી હોજત તોજ જાદી નદી રાખનાં, પછી ચાંદળે શું કીધું તે બાબ હાથ ધરવાની રજા લઈ પુછું.

ગાંધુ અને જાંગીર એરવે ધનુમજ તથા લગ્ન અને અમીનાના જાનનની પ્રખ્યાત જોડીએ પોતાના પ્રેમામનો પહેલેલો પીસ ઓતાજનોની તાલીઓના બારે મઠમઠાત વચે એક મધુર લાવ બીના આકારમાં રજુ કીધે.

હોલમાં બ્યારે તે ગાયણની મંજલીસ મળી હતી ત્યારે બાગમાં જન્મવાની ટેબલોપર બધે માટીડા ઉલટી પડ્યો અને કેટલેક ઠેકણે તો ખુરસીઓ છીણવી લેવાની નાની નાની મારા મારીઓ વડીક થઈ હતી. એ ઉત્સાહ ખુદખુ પુર વાર કરી આપતો કે માટીડાઓનાં હોજરામાં નેપીઅર જોનસને ખુબ ચડચડાત જમાવ્યો હતો. જે જીટીશ સરકારે નવા સોલજરોને દુશમનની ટ્રેન્ચ કેમ છતવી તેનાં લેસન આપનાં હોય તો અમારી નમ્ર સલાહ છે કે તેવા સોલજરોને આવ બંધેશ બાગમાં લાવીને આ માટીડા જન્મનારા ઓને બેરાંબોકની ખાલી પડતી ખુરસીઓ છતવતા દેખાડવા જોઈએ !

શું ધમાલ ?

હા આ આ આ !

એ બાધરા ગીધડાઓની શું વજાવટ !

કેવી ધમકા મુઝી !

બચારાં બાપડાંઓની કેવી અવરદશા !

હા આ આ આ આ આસ !

જે માટીડાઓનાં જોગખીતાં બેરાં નથી હોતાં તે લોકને ઘણીજ દોડાદોડી કરતી પડે છે કારણ કે બેરાંની પીછન ધરાવનારા માટીડાઓ તો તેવાં પીછનવાળાં બેરાંઓની ખુરસી પછાડેજ ઉભા રહીને

“ હાંએ ધનપાછ આધસકીમ નહીં ખાતાં ? ”

“ હાંએ જલાં, પાનનાં બીરાંમાં મુનો નહીં લગાડની કે ? ”

“ એ જાતમ શું મુચાને વરે મન્જામાં મારી કે, દીલુ ? ”

“ દીલ્લા, હાથ ગીધ્યા છે ? હાથ મોવર નારને પાછો બોલાડ ? ”

લીઝેરે લીઝેરે મેનીજ કરવાનું ડાલ થલે છે ! કેવા સીફનખોરા કુદેંએ ! પછાડેજ ઉભા

રહીને એમ મેનીગર કરે એટલે જેનું પેનું આજ
ખીનું બંદે ઉકળું કે ૫૫ દેતા કે તેની પુરસીપર,
ગોઠવણ જવાનું મળે !

મને લાગે છે કે એનાં લગનમાં જન્મ્યા માટે
કંઈક નોવેલ ગોઠવણ કરવી જોઈએ. જે દરવાજા-
માં દાખલ થતાં દરેક માટીકાને નંબરની ટીકીટ
આપી હોય તો કેમ ? પહેલાં આવનારને પહેલું
એન્ટ સો આન ?

પછી બધાં જમી ઉઠે કે જેનાં પહેલાં
નંબર હોય તે ઝોકનેજ પહેલાં બેસવાનો હક !
જે તેવી કંઈ ગોઠવણ થાય તો માટીકાઓ છેક
આઠ વાગતે આવવાને બદલે જરા વહેલા આવ-
વા માંડે અથવા હં ? પછી તો કોઇ કોઇ પહેલું
જન્મવાની હિલકમાં મહત્વારના છ વાગેથી ખી આ-
વીને ધામો નાખે તો હું અજળ ચાઉં નહીં જો !

પેલી ગાવનની મીજવસ તંડ તંડ તંડ તંડ
કરતી કે નાંચતી ને કુલ્લી પોતાનું દામ જળવી
જતી હતી.

ચાંદણ, તંબાકુની વેરામાં કમાલ કરી
રહી હતી.

અને બાએ જેહાંગીર તો ખીખી અખીનાનન
તરીકે એવો ખીલી રહ્યો હતો કે તેનાં-તેણીનાં ?-
દરેક ગાણું અને દરેક નાચ પચાસ પચાસ વખત
આંકોર થતાં હતાં. શું તેના પગની યમક.

અને શું તેની કમરની ઝમક !

શું તેનાં ગળાનું સુર !

અને શું તેની નજરનું તુર !

શું તેનાં—

(વળી કાઠયો કે—લાગદયા.)

પણ તે ખુબ જોશમાં આવી ગયલા જલસાને
જરા રોકત આપવા વખતસર નામદાર સર મોટા-
ભાઇ આદરજ એન સાઈકલો પીડીઆ શ્રીટાની-
કાવાલાઇ તે રંગીલા અએવાનમાં પોતાની આ-
મક લાન્ચા.

“ખાનુઓ અને ગૃહસ્થો,” તેણે એક
એન્ટ ઉડી પુરસીપર, રહીને ઉભા થતાં બાગે-
પુલદ આવાએ કહ્યું.

“ ડાકરાએ ટકોરો નસતી મારેલો લાગેલ. ”

પેસીએ ફરામોના કાનમાં કહ્યું,

“ખાનુઓ અને ગૃહસ્થો, આજે મારી પર-
ખાંની પાંખ જેવી ખ્યારી પનોતી બેટી-પેરીનને
મીરંદર અરદેશર સુધના દવાકામાં સોંપવા અગાઉ
મારે એ પૂછાવેને એક અજળ જેવી પરજોટ
આપવી છે. મને કોઇએ કહ્યું કે ખાખાવરખાનાં
ભીખાઇએ પરણતી હત્યાને શું બેટ મળી તે
જલજાનાં ઘણાં વળખાં માર્યાં પણ અત્યાચાર
કોઇમી મારી આ અજળ પ્રકારની બેટ વિશે
જાણતું હતું નહીં. ”

અને સર મોટાભાઈ આદરજાએ એન સાઈ-
કલોપીડીઆ શ્રીટાનીકાવાલાઇ જરા દમ ખાવા
ચોખ્યા.

બે પાંચ દણુસા દમના ખાધા બાદ મ્હોડું
મટમટાવીને તેણે આગળ ચલાવ્યું,

“ હવે દોધીનો મુરખો પેટ ભરીને જો ભરી
આવેલાં અને તરેલા છમણાની નકર પુછડીઓની
ધમધીકાર પાચદસ્ત દેરતી આવેલાં મારાં ખ્યારાં
પરોણાંઓ, તમે જાણીને અજળ થશો કે મારી
વહાલી દીકરીને લગનની પરજોટ તરીકે હું ડરખી-
ની સોરટીની એક ટીકીટ સેટ આપું છું. ”

આજે અજળ જેવી વેડીંગ ડ્રેસટની વાત
જાહેર થતાંજ આખા મંડપમાં મોટો હેઝિકાર
મચી રહ્યો. કો-એસની એકક પુરી થતાં તેના
મંડપમાં કેવી બંધી કલાહોલ થઇ રહે છે તેવોજ
આખાદ દેખાવ આલખલેશ બાગના તે હોલમાં
થઇ રહ્યો. બધાએ ટાલીનો અવાજેથી પરણેલી
કન્યા (ઉં ૧૦ ૬૦) ને વધાવી લીધી.

તેટલાં છેક ખુણાંમાંથી એક અંગણા
અવાજે યુજ્યું,

“પણ એ ટીકીટનું નંબર શું છે ? ”

સર આદરજએ પક્ષી ખાતરી કરવા તે નંબર
જણાવ્યું જોયું અને પછી બોલ્યા.

“ ૧૮૫૭ ! ”

પ્રકરણ ત્રીસમું.

(જેમાં ઉપજવી આંકડાની જેમ અન્ય બીજા અને જેમાં ગાયબ થઈ જતી રૂપી સ્વીપની દીકરી નંબર ૧૮૫૭). "૧૮૫૭ ?"

"તે ગંભીર હોલને એક નાકેથી બીજી છેડે સુધી તે રૂપી સ્વીપની દીકરીનાં નંબરનો આંકડો ગણગણી રહ્યો. તે દીકરીનું નંબર કોણ જાણે શા કારણ થઈ બધાને ધણું માનીતું અને જાણીતું લાગતું હતું !

સીતર વરસનાં ડોમાં જીવણુષ્ઠ તે નંબર સાંભળતાં બોલી ઉઠ્યાં,

"હું જન્મેલી એ વરસમાં તો !"

"આંકડાની અન્યબીજા " નામની નામાંકિત ક્રીનાબનાં કામેલ કર્તા રોડ હોરમજશાહ હીરાવજીર બોલી ઉઠ્યા કે "કેવું અન્ય જન્મે ? જુવોશ ! એ નંબરના પહેલા અને બીજા આંકડાનો સરવાળો કરો. શું જવાબ ? નવ હવે એ નવરાની આગળ અને પાછળ બેક બાજુએ એજ નંબરનો પહેલો શીગર મુકો અને તે ત્રણે આંકડાઓ આગળ એ દીકરીનાં નંબરનો છેલ્લો શીગર મુકોશ. મુક્યો ? વાડ, શું જવાબ ?"

કોઈ બોલ્યું "૧૯૧૭."

"સાઈટ હો ! જુવો કેવી અન્ય અન્યબી ? આપડું ચાલતું સાલ ૧૯૧૭ ! એમાંથી નીકળી આવ્યું !"

ખજ એ આંકડાની અન્યબીજા વાળા રોડ હોરમજશાહને પોષ્ટ આપે તેવા એક જરથોસ્તી તે મીજલસમાં હાજર હતા તે ખજ બોલી પડ્યા. "એમાં કંઈ વસ્તુ નહીં ! જુવોશ. એ ૧૮૫૭ના દરેક શીગર અંકડામાં હમેશો-શું ટોટલ ? ૨૧ ? હવે એ ૨૧ ના બેમાંથી ૧ બાદ કરો તો શું રહ્યું ?"

કોઈએ મોટીથી બાંધ મારી કે "એક !"

"સાઈટ હો ! એ એક એટલે સર મોટાબધ આદરજ એનું સાધકો પીડીઆ થીટાનીકાવાલાજીએ પોતાનાં બેટીને વેડીંગ પ્રેઝન્ટ તરીકે એક દીકરી આપી તે ! જોયું ?"

એ બંધી વાત ચાલે છે તેટલાં તો સર મોટાબધ પોતેજ પાછા ખુરશીમાં ઉઠીને ઉભા થયા.

"અરે તમે લોક બધાં એ શું બચ્યાં સહી ચેડાં કાઢો છો ? એ દીકરીના નંબરનું સાચનરી-ફીક પૃથ્થકરણ કરતાં શીખો અને પછી જે આંકડાની બુલંદ અન્યબીજા મળી આવે છે તે જુવો ! એ નંબર શું છે ?"

"૧૮૫૭" કોઈએ કહ્યું.

"હં. ૧૮૫૭ ! હવે એના બીજામાંથી પહેલો બાદ કરો તો ચોથાની બરોબર જવાબ આવે. (તાલીઓ) અને જો બીજામાંથી ચોથો બાદ કરો તો પહેલલાની બરોબર આવે. (તાલીઓ અને હુરરેના અવાજો.) વળી જો ચોથામાં પહેલો ઉમેરો તો બીજો બીજો જવાબ અને બીજામાં ચોથો ઉમેરો તો પહેલો અને ત્રીજો પાસે પાસે મુક્યા બરોબરનો જવાબ આવે (તાલીના ગંભીર અવાજો) હવે જો બીજામાં ત્રીજો ઉમેરો (૧૩) અને પહેલલામાં ચોથો ઉમેરો (૮) અને પછી પહેલો જવાબમાંથી બીજો જવાબ બાદ કરો તો ૧૮૫૭ માંના ત્રીજા શીગરની બરાબરનો જવાબ આવશે ! અર્જના થતી હોય તેવા તાલીઓના તથા હુરયાના અવાજો) એટલામાંજ કાંઈ એ અન્યબીજા પુરી થતી નથી ! તમે એ આંકડાના પહેલલા ત્રણ શીગરોનો સરવાળો કરો અને તેમાંથી ચોથો શીગર બાદ કરો તોબી બાકીના ચોથો શીગર જ રહી જાય ! કરી જુવો ?"

મજકુર છેલ્લી અન્યબીજા તો બધાં પરાણોએ એવાં ગણીન થઈ ગયાં હતાં કે મીસીસ અરેશર મુઠ (એટલે જાણે કે આપણા માનવંતા મુરબીજ રોડજ સાહેબ સર મોટાબધજ આદર બાદસાદ એન સાધકો પીડીઆ થીટાનીકાવાલાજીનાં આજેજ પરજોઈ બેટીજ (ઉં ૫૦ ૬૦૫) બાનો પેડીન) પોતાના કાચમાં પોતાને પરજેત મજેલી રૂપી સ્વીપની દીકરી નંબર ૧૮૫૭ એકી ટમરે દીકરીનાં ઉમાં રજાં હતાં. તે ઉપરથી કોઈનું ખ્યાન ખેંચાયું નહીં.

પેરીન બ્યારે પોતાની એ ટીકટ ટીકટી ઉભી હતી ત્યારે કોઈ પણ જાણે નહીં તેવી રીતે હરથેથી પેસો મહાન ડીટકટીવ ગાનીમાર્ડ તેણીની પછવાડે આવીને ભરાઈ ઉભો.

ગાનીમાર્ડ ખાસ કરીને મહાન પારસીખાનુ ડીટકટીવ મીસ સુના ગડેરીની શોધખોળમાં મદદ કરવા યત્નજ છોક પારીસ વેરથી આવ્યો હતો વળી તેને કાન્સનાં ડ્રેસીંગ મોંસ્યુ પેપરવેટ વર-કથી એવું કમીશન મળ્યું હતું કે પેસો હુપીન બે કદાચ હરથીની સરતમાં કાંઈ ઘોંઘાળો કરવા હીંદુસ્થાન મધે આવેલાં અમોર ગામ વરફ ઉતરી પડે તો તેની ઉપરથી રાઇના દાના જેવી ખારીક નજર રાખવી.

આપણે આગલાં પ્રકરણોમાં એ વિષે કાંઈક જોઈ આવ્યાં હીયે કે આંધળુની જાહેન ખાઈમાયનો પરણેનર પેસો મુવો હુચ્છો હુપીન મું-ગાઈ આવ્યા માટે મારગેદસથી ઉપડી ચુક્યો હતો. ગાનીમાર્ડ બ્યારે પેરીનની પછવાડે ધુપાઈને ઉભો ત્યારે મહાન ડીટકટીવ સુનઈજ પોતાનાં કોઈ ખાસ કારણસર પાવરી પાસેથી આઈસક્રીમની એક પ્લેટ માંગવા ગયા અને તે તકનો લાભ લઈને તખ-લચી અનેથી આંધળુ કોકટે પોતાના શગર્દે અમી-નાનન અનેલા નીચુંને એક હુપી ઇશારત કરી.

એ ઇશારત યતાંજ જોઈગીરે પેલા તખલાની ઉપર એક એવો તો જંગરો તાં આંઆં આં આં આંડડ કરતો કે ફટકો માર્યો કે તે તખલાનું આં-મડું તડાક દેતું કે ફાટી ગયું અને તે ફાટવાની સાથેજ, એ મહાન આદરજી ધાસસેટનાં રૂઢ તારી મદદ!

એ શું થયું ?

તે ફાટેલા તખલામાંથી કુરરરરરર કરતો કે કસીકુ મોતીરામ હડી ગયો!

જુનું લોકલોક હતું તો યકીત થઈને તે કસીકુ તરફ જોય તેટલાં તો તે ઉડતો કે જંધને મીસીસ અરેશર સુધ (પેરીન) નાં ખમાંપર બેઠો અને આપણે “ દીનશાજ દમોરીનાં દીનખધ ” કરીને બોલ્યે તેટલાં તો પેલી હરથી સ્વીપની ૧૮૫૭ નંબરવાળા ટીકટ આંચમાં પકડીને પાછો હડીને ક્યે ગાયબ થઈ ગયો !

ખીરાદરે, પેરીન હયાં જે મુહાંગત થઈ પડે તો તમો સ્હેજથી અજબ થાવો ?

(સાંધને છે).

[હવે આપતા અંકમાં પારસી બાંતું હુપીન-છનાં બેદી પ્રાકમો પધારે હજા ખનતાં જશે]

અમુલ્ય તડ.

એક ખાહોશ વૈદરાજની સલાહ સુજળ સુવર્ણમરમ-મોતીનીભરમ વિગેરે કીમતી દ્રવ્યો નાંખી પચીસ દીવસ સુધીની જાતીદેખરેખ નીચે ખાસ ઘર વપરાસ સાફ તૈયાર કરાવેલી શક્તિની અને મગજમારીના સખત કામંથી થાકી ગયેલા મગજને સંપૂર્ણ તાજગી બદનારી અમુલ્ય અને સર્વમાન્ય હવા “ સુવર્ણ વસંત માલતી ” દસ તોલા વેધુ હોવાથી વેચવાની છે. તોલા ૧ ના રૂપીયા ૧૫ પંદર તોલા ૫ ના રૂપીયા ૬૦ સાંક તાકીદે લખો.

હાહાભાઈ રામચંદ્ર દવે.

નાયબ કારભારી.

સુ. પલાંસવા.

ખાંત-કચ્છ હાહો-વાગડ.

ચિંચુ કોલમ.

માખી અને મંદવાડ

હારાણી શ્રી નંદકુંવરના આરોચ્યમાળા નં. ૧.

લખનાર—F. K. C.

દિન ૦-૨-૦.

બાવનગરની સેનેટરી એસોસીએશનના એ-
કા સેક્રેટરી તરફથી બહાર પડેલું આ નાનકડું
પુસ્તક આજ દિવસોનું હોમને મળ્યું હતું. જ્યાં
ને અભાવે તેના ચિંચુ પ્રગટ થતો રહી ગયો હતો.
આ પુસ્તકમાં માંખીનું જીવન જતાંત આપી માખી
કષ્ટકષ્ટ જીવતાના રોગો કેવી રીતે દેલાવે છે તેની રસી-
લી વિગત આપી છે. એટલુંજ નહિ પણ એ નાની
વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચેના સંવાદરજી કરી છતાંએ કુખમાં
બાળકોનાં મનપરમાખી શું કરી શકે છે તેનો જે
જામ નાંખવાની કોશિશ કરી છે તે ખરેખર મથાર્ય
છે. સેનેટરી એસોસીએશનના તરફથી જૂદી જૂદી
જાનનાં લીફલેટ્સો પ્રગટ થતાં આપણે અનેક
જોઈએ છે તેઓમાં માંખીને લગતી વિગત રજી
કરતું આ પુસ્તક કિતમ પ્રકારનું છે. હોમ તે માટે
બાવનગરની આ એસોસીએશનને શાખારી આ-
પીશું. વધુ ખુશીની વાત એ છે કે આ પુસ્તકના
લેખક પારસી છે. પારસીઓમાં શુદ્ધ ગુજરાતીનો
પ્રચાર કેવો વધ્યો છે તેનો આ પુસ્તક નમુનો છે.
સંસ્કૃતમય ગુજરાતી લેખકોનાં દીવકાં પારસીઓ
ની બાળા સામે ચડી જાય છે તેઓ આ લેખક
માટે શું ધારશે ?

બીડી પીવાની બદી.

લખનાર મી. પી. એન. પોલીશવાળા.

સ્પોર્ટિંગ પ્રતીતીધી 'સાંજવર્તમાન'

મી. પોલીશવાળાનું નામ સ્પોર્ટને લગતી
બાજતોધી વાંચકોને અંગણુ નથી. ગુજરાતી
સાહિત્યમાં પોલીશવાળા ભાઈઓ જાણીતા છે.
હાલના કાગળના દુકાનમાં મી. પોલીશવાળાએ
જે બીડું ઝડપી પારસી કોમની સેવા બજાવી છે
તે ખરેખર તેમને માન ભરી છે બીડી પીવાથી
થતા દુર્ગુણો વર્ધવતાં તંબાકુની ઉત્પત્તિ, 'તેનું
દુર્વસન તેથી થતા ગેરફાયદા તથા નામાંકિત
પુરોને સત્તાધારીઓનાં મત એમણે બહુ અસર
કારક રીતે આ નાનકડાં પુસ્તકમાં રજી કર્યાં છે
બીજા ભાગમાં એજ મનઝમને લગતો અગ્રેજી
લેખ છે. આજ ને કાલ કહેવાતા સુધારાવાળા
પારસી જરયોસ્તીઓ જેઓ સુધારાવાળાને બદલે
સુધારાવાળા સહેલ ગણી ચકાશે તેઓમાં બીડી
કુદવાનું એતક વધી ગયું છે. મુંગઈની એ બદી
કમનસીબે મુશ્કેલીના પારસીઓમાં પણ ચર
ચવા લાગી છે તેવા વખતમાં આ પુસ્તક બહુ
કિમતી ચક્ર પડશે એમ આપણે માનીશું. દર
પરનું બીડી પીતા ગયાનું ચિત્ર પણ પ્રસંગોપાત
છે. પારસી કોમમાં આબાદી જે દેશની દેખા-
દેખીએ વધતી ચાલી છે તેનો મજામુન હાથે
અગ્રકાવ કરવાની જરૂર છે. આ પુસ્તક પારસી-
ઓમાં મુશ્કેલ વહેંચવામાં આવ્યું છે તે બરદા છે.
પારસી માંખાપોએ ખાસ પોતાનાં બચ્ચાંઓને

ઉજ્જતી છંદગીના નાશ કરતી આ બંદોનો વિચાર કરવો નેહ્યો છે. બાવનગરના રાજ્યમાં નાના હોદ્દાઓને તમાકુ વેચવાની બધી કરવામાં આવી છે તેની મીઠી પોલીશવાળા તારીફ કરતાં વડોદરા રાજ્યને તેનું અનુકરણ કરવા સમજાવે છે પણ મી. પોલીશવાળાએ જાણ્યું નેહ્યો છે કે વડોદરા રાજ્યમાં આ જાતનો કાયદો વર્ગો થયાનો અમલમાં છે! આવા સુધારાઓમાં તો વડોદરા રાજ્ય હમેશાં હરેલમાં જ છે.

આ પુસ્તક મી. પી. એન. પોલીશવાળા, પાઉવાળા બીકડીંગસ, ઓટરોડ, મુંબાઈ લખવાથી મળી શકશે.

હિંદુ અનાયાથમનો.

તા. ૧-૮-૧૫ થી ૩૧-૭-૧૬ સુધીના રિપોર્ટ.

નડયાદવાળાં હિંદુ અનાયાથમના વાર્ષિક રિપોર્ટનો પોથો હમ્બરી ટેમ્પલ પર આવી પડ્યો છે. આ પોથામાં આથમને લગતી સંપૂર્ણ હકીકત રજુ કરવામાં આવી છે. આ રિપોર્ટ પરથી જાણાય છે આ અનાયાથમ તરફ લોકોનો મોહ વધતો જાય છે ને સારી મદદ મળતી જાય છે, અલખત પૈસાની જેમ જેમ સત્વડ થતી જાય છે તેમ તેમ તેનો સદુપયોગ કરવામાં આવે છે. રમકડાં-ભટકતાં અનાથો માટે આ આથમ બહુજી આશીર્વાદ બધું થઈ પડ્યું છે. બાળકોને ધણીજ ઉપયોગી ધંધા શીખવવામાં આવે છે કે જેથી તેમને પોતાની છંદગી નેજાવવામાં કરી આગળ આવે નહિ. રિપોર્ટ દરમ્યાંની મુદતમાં લગભગ ત્રીસ હજારની આવક થઈ છે ત્યારે વીસેક હજારનો ખર્ચ થયો છે. રિપોર્ટ વગેરે પર થતો મોટો ખર્ચ હજો માન્યે છીએ કે સહેલ જવાની શક્ય છે. સારું હંથાં કાળજી ને આઈપેર પર શું આવા રિપોર્ટ પ્રગટ કરવાની જરૂર છે? ઉલટું હજો માન્યે છીએ કે આવા રિપોર્ટ ખાતું તરફ એ પૈસા વધુ ખર્ચતા અટકાવી શકે તેમ છે.

રિપોર્ટમાં આ અનાયાથમને મદદ કરનારાઓની જગીરીપ આપવામાં આવી છે તથા છેવટે વીઝીટ કરનારાઓના શેરા પ્રગટ થયા છે આ અનાયાથમ સંગીન કામ કરી હિંદુ કામની મોટી સેવા બંધાવે છે તેમાં કશો શંક નથી. આપણે ખરાં જીવંતો ધન્યગીયું કે નડયાદ અનાયાથમ જેની સરચાણો શહેરે શહેરે સ્થાપિત થાઓ! અનાયોની વાહરે ધાતું તેના કરતાં બીજું મોટું પુણ્ય આ દુન્યામાં બીજું શું છે?

ચિત્રમય જગત.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩ ૮ ૦

સંપાદક—ગુજરાતી ગીરીશંકર યાસીક.

પુનાવાળાં જાણીતાં મરાઠી ચિત્રમય જગત માસિકની ગુજરાતીમાં પ્રગટ થતી આવૃત્તિનો માર્ચ નંબર ‘અવલોકન માટે ખાસ’ એવી નોંધ સાથે મળ્યો છે. આ માસિક ગુજરાતી વાંચક વર્ગમાં ફિક્ષ પગપેસારો કર્યો છે, જેકે તે વાંચકોની સહતર નિરાશું રહ્યું છે. એમાં ઉત્તમ પ્રકારના લેખો પ્રગટ થાય છે. ધણી ખરા મરાઠી લેખોનું બાબાંતર એમાં થાય છે. શરૂઆતમાં મોટાં કદનું “મશોલ કૃષ્ણ” નું ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે જે હિંદુ જાણીઓ સહેલ પોતાને ત્યાં જ છબીમાં મદતી શકશે. ચિત્ર વિવેકાનંદનો, ચંદ્રબીબોનો, ઓલોગિક નવ યુગનો, લશ્કરી ભરતી કેવી રીતે કરે છે તેનો તથા ભારતીય ધનુર્વિદ્યાના વિષયો ચિત્રે યુક્ત પ્રગટ થયલા છે. આ બધાં લેખો વિદ્વાનો ખાસે લખાવવામાં આવેલા છે. દર મહીને લગાછને લગતી માસિક વિગત આ માસિકમાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે ને તેને લગતા તકશાઓ પ્રગટ થાય છે. ચિત્રોમાં લગાછના કાળમાં સ્ત્રીઓ શું શું કામો કરે છે તેને લગતી બાબતો નેવા નેજ છે. આ માસિક દરેક રીતે ઉત્તમ પ્રકારનું છે અને તેમાં આવતા વિષયો ધણીજ ઉચ્ચ પ્રકારના હોય છે. આપણાં વર્તમાનપત્રોવાળાં મી. યાસીકનો વિષય પણ વાંચવાનું છે. હજો આ

માસિકને દરેક ફતેહ ધ્વજીએ છીએ. પારસી લેખકો પોતાને ગળે નહિ ઉતારતાં માસિકામાંનું આ એક છે. બાપા ઘણી શુધ્ધ છે તે પારસીઓને ગળે ઝટ ઉતારે તેમ નથી. આ બાબે આગળ પણ હમોએ મુચના કરી હતી તે તરફ સંપાદકનું સદજ લક્ષ્ય ખેંચીશું.

જ્યોતિષ વિદ્યા.

તેની તુમોતવીસ તપાસ.

લખનાર-મી० અરદેશર નસરવાનજી

ખીલીમોરીઆ.

જાણીતા પારસી લેખક ને ધર્માબ્માસી મી० નસરવાનજી રામજી ખીલીમોરીયાઈ ક્યો પારસી વાંચક વર્ગે અજાણ્ય છે? કાએસ બાપના પુરો પણ કાએસ હોય છે તેમ ચેરગ ત્રાગા નસરવાનજી શેકના કાએસ પુત્ર મી. અરદેશરમાં પણ એક અજાણ્ય અબ્માસીના ચિન્હો પ્રગટ જણાય છે. તેમની તરફથી બહાર પડેલું સદરકું નાનકડું પુસ્તક જ્યોતિષ વિદ્યા બાબેના તેમનો અભ્યાસ કેવો મોટો છે તે ખુશ્તું બતાવે છે. આ પુસ્તકમાં જ્યોતિષ વિદ્યાની તપાસ બહુ ઉંડાણથી લેવામાં આવી છે, અને આ વિદ્યા ખરી છે તેની સાબેતીઓ આપવા ઉપરાંત કર્તાએ અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકોમાંથી એ બાજતને લગતા અનેક ફકરાઓ પડાવા તરીકે સાથે મોંઘ્યા છે. આ વિદ્યા હાલને કાળ થા કારણેને સર ઓટી માનવામાં આવે છે તેનાં કેટલાંક અન્યુક કારણો કર્તાએ આપ્યાં છે. આબો વિરય વાંચતાં એટલી ખાતરી તો થાય છે કે જે આ બાજતમાં પુરતી મેદનત લઈ તપાસ કરવામાં આવે તો જાહેર કરવામાં આવેલાં ફગમાં બૂલ ચલાનો સંજવ રહેતો નથી. અજાન જોઈ મહારાજનેના ટપકાઓ બાબે કરવામાં આવેલી ફર્કોદ ફેગ પધાર્ય છે. આ બાજતમાં મુચવેલાં માર્ગે પસંદ કરવા જોગ છે. મી. ખીલીમોરીયાઈ જાણે છે કે:

‘માણસની જીંદગીની નેમ મુખ મેળવવાની છે. આટલા મોટે મુશ્કેલીઓ અને આદતો ક્યારે અને કેવાં રૂપમાં આવશે તે જાણવાથી તેમને દુર કરવા, યા તેમની પોતા ઉપર થતી અસરને નિર્ગળ કરવા મોટે પોતે મજબુત થવા આ વિદ્યાના જ્ઞાનથી ઘણું કરી શકે એમ છે, અને તેટલા મોટે જ્યોતિષ વિદ્યાનાં મૂળ તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવવાની બહુ જરૂર છે.’

આ પુસ્તકમાં હિંદુ જ્યોતિષ રૂઢીને અગ્રેષ્ઠ જ્યોતિષ રૂઢી પર-સરસાઈ મેળવતી જણાવી છે.

સદરકું પુસ્તક મી० ખીલીમોરીયાઈ મુસ્ત વહેંચવાની હાલના વખતમાં જે કોશેષ કરી છે તે તેમને ઘણીજ માન બરી છે. આવી બાજતો છૂટથી વંચાય તેમાં જન સમાજને લાભ છે. શ્રીમતોએ ખાસ કરી આવી બાજતોને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે. મી० ખીલીમોરીયાઈ તરફથી જ્યોતિષને લગતું એક પુસ્તક બહાર પડનાર છે તે જાણી આપણે ખુશી છીએ. હમો એમને એમના બજા પ્રયાસમાં દરેક ફતેહ ધ્વજીએ છીએ.

પુસ્તક મળવાનું ટેકાણું જુનસીકુધ, નવસારી.

વીનસ બામ.

મેસર્સ પી. એનન એન્ડ કો. મુંબઈ (૧૨)

તરફથી તેમના આ જાણીતા બામની એક જાટલી હમોને મળી છે. આ મલમ સાંધાના દુખાવા, સંધીના, માથાના દુખાવા તથા ઝેરી જાનવરના દંખ તેમજ દંડ, હાડી, સસ્ત્રેષ્ઠમ વગેરે માટે ઘણી અકસીર છે એમ જાણીતવામાં આવે છે. હમારા એક અંગત મિત્રે આ બામ વાપરી પોતાની ખાતરી કરી છે અને બજારમાં વેચાતા બીજા બામો કરતાં તેને ચરવાતો ગણ્યો છે. હમો તે માટે આ સાદસીક કંપનીને શાબ્દશી આપ્યો છીએ; પણ છે તે કરીને એ બજાં માણસો મુલકનમાં જાહેર ખજર કં નહિ અજમાવના ? વાર, મુજરાતના અરસપરસના લાભનું ફંદ કરવામાં લાભ છે તો!

Painkiller

(PERRY DAVIS)

પેનકીલર.

(ચેરી ડેવીસનું)

આખા દુન્યામાં બહુ વેચાય છે કેમકે તે

આંકરાં,

દુખારો,

મરડા.

અને આંતરડાંના રોગોને મજબૂત મારી હઠાવે છે.

જખમથી થયેલા સોજા તે એકદમ દૂર કરી દુખ મટાડે છે.

લગ્નક, તથા કેઈ પણ જાતના જખમો પર.

રામબાણુ ઉપાય.

ડાક્ટર ઇ. સી. સ્મીથ; પીથા પુરમ, હિંદુસ્તાન, લખે છે કે:

"કોલેરા અને આંતરડાંની રુઓટોને લગતા દરદીઓ જેઓ ડાક્ટરી મદદથી

ઘણા દૂર વસે છે તેમને હું હમેશા 'પેનકીલર આપું છું' પરીણામ.

અજબ સતોષકારક છે.

સઘળી દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળે છે.

ખીલ કેઈથી નકલ્યાત ના પાડજો.

વાપરો.

બોસ ચૂલો

કિંમત

બરનરો

૧ રૂ. ૪૫

૨ રૂ. ૭૦

૩ રૂ. ૧૦૦

૪ રૂ. ૧૨૫

૫ રૂ. ૧૫૦

વાપર્યાથી, ઘરમાં સુખ, સ્વચ્છતા અને શાંતિ વધે છે. રાંધણી ગરમ થતી નથી. વખત બચે છે. કરકસર થાય છે. એક બચ્ચું પણ પેટવી શકે તેટલા સલામત છે. હાનરો કુટુંબો એ ચૂલો વાપરી વાહવા ગાય છે અને આશીશ આપે છે. આ ચૂલો વાપર્યાથી તમોને કશી પણ તકલીફ પડશે નહિ. તમારા કુટુંબ માટે એક નંગ જરૂર ખરીદજો.

ખરીદો—

બોસ ચૂલો

વધુ વિગત માટે લખો અથવા અમારા શો રૂમ્સ ઉપર આવી જોઈ જાઓ.

શોરૂમ્સ

ન્યુ કવીન્સ રોડ

લેડ ઓફીસ

એલ. રોય સ પટ

૭૦ એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ મુંબાઈ

ગ્રાંચીસ

૪ કેશમીરગેટ

દિલ્લી

એક્સીનસ્ટન સ્ટ્રીટ, કેપ

કરાંચી

એક શરત—તેનું પરિણામ.

એક કુટ્ટી વાર્તા.

(શુલ્કચન માટે પ્રાપ્ત.)

લાખનાર—(Miss) K. C.

તેઓ સઘળી અદોરથી વીસ વર્ષની વયની ઊંઝરીઓ હશે, કે જેઓ આજે નિરાશના બંધ થવાને દહાડે એકઠી થઈ વાતો કરતી કુટુંબોમાં હશે હતી. પરિણ્યાય માસ્તર નામે એાજખાતાં બાઈની બોરડીંગ રકુલ તે હતી. ન્હાનાં પાયા ઉપર શરૂઆત કરી તેવણ્ હીક ફાળાં હતાં અને આજે તેમની રકુલ એક આગેવાન રકુલ ગણવા લાગી હતી. તે ઊંઝરીઓ ખુશાજ હસ્તે મ્હેરે પોતાની ન્હાસી શિક્ષકની રાહબરી હેઠળ ત્યાં ફરતી હતી. તે મ્હેડી ઇ ઊંઝરીઓનો મુખ હતો. સઘળાં સાથેજ ફરતાં, ખાતાં પીતાં અને ચિણ્ણ લેતાં હતાં. એમાંની યોગીક શીખી રહ્યાથી હડી ન્વાની હતી અને બીજા ઓ હરે પરણવા લાયક થઈ હતી કરી તે માબાપ હોડી લેતાં હતાં. પીણાં પાંડે, મેહરાં રતનાચર, રતી વધીલ, મળી લાલ, હવેર વાલ્યા અને પૂતળી પાટક કરી તે છનાં સુંદર મુખથી પોરિણ્યાય માસ્તર મજર હતાં.

તે એક નહિ ધારણો સંજોગ હતો. સર્વ એકથી સરસ ખુબસુરતી ધરાવતાં હતાં તોપણ તેમાં પુતળી પાટક સર્વથી ચડતી સુંદરી હતી એમ સર્વ-જન મત હતું. તે હદ બહાર ખુબસુરત હતી ઘણી એકદમ ગારી ન હોવા છતાં તેણીનું સીકું સરોવર જેવું બદન અણિયાળું નાક, માંજરા ભૂરા રોળા અને ભૂરા બાલથી તે અજળ સુંદર લાગતી.

આજે નિરાશનેા છેલ્લો દહાડો હતો. કાલથી તે કિરમચના તહેવારોને લીધે બંધ થનાર હતી. તે થઈ નવી ઊંઝરીઓને દાખલ કરવાનું હતું. નાની યોગીક જેઓ ધરબાર વગરની માબાપના આચારો મોહી બેઠેલી બાલ્યાઓને તો પરિણ્યાય માસ્તર પોતાના હોમમાંજ રાખતાં હતાં અને માતા દાખલ

તેમની હકનેક કરતાં હતાં. ન્હાની મ્હેડી નિરાશની ઊંઝરીઓ ત્યાં એકઠી થઈ બાગમાં રમત રમતી હતી તેવામાં નોકરે આવી પોરિણ્યાયને કોણ રોક મલવા આવ્યા હતા કરી ખબર પૂચાડી.

“તેમને અહિં મેલલ, બાવણ” તે ખુલ્લા દિવસની મનહ ઊંઝરી અંદર નવા અચકાઈને પોરિણ્યાય બોલ્યાં.

એક એકી કપડામાં સજ મથકો આસારે પાંત્રી-સેક વર્ષનો ગ્રહરય ત્યાં સઘળાને સલામ કરતો હો-મના વડાં શિક્ષક આગળ આગથો જેની સાથે આસારે સાતેક વર્ષની વયની અતિ શ્યાળી ઊંઝરી પણ ચાલતી હતી જે જરા ગમરાયલી હોય તેમ લાગતું હતું.

તે કામસર મળવા આવેલો હતો એમ ન્હાની ઊંઝરીઓને બોલે કેાણે ફરવાનો હોમમ આપી પોરિણ્યાય ત્યાંજ બેડાં અને નળકીકના બાજક ઉપર તે ગ્રહરયને બેસવા ઉશારત કરી.

“મ્હાર” નામ દીન્યાહ મુલકાં છે, સિસ માસ્તર અને આ મ્હારી એક પૂરી દીકરીને તમારાં હોમની વારીક સાંબળી અહિં મુકવા આવથો છું” તેણે ધીમે રહાઈ કહ્યું.

“મ્હારાં હોમની ઠમ્મ બનેવારીપી છે રોક. હું કોણ પણ દહાડે એમ વયમાં ઊંઝરીઓને લેતી નથી.” તે વદન ન્હાની બુલકાને લેવા પોરિણ્યાય નાખુરા હતા કરી કહ્યું.

“મ્હારા પર એક ઉપકાર કરો બહેન. મ્હારી વાઈક આજે પાંચ વર્ષ થયાં મરણ પામીક અને એ ન્હાની બુલકાને હું મથે નહીક લ્યારે એકઠી મુકી જતાં બીહુ છું” તેણે કાલાવાલા કર્યાં.

“તમારે એને ત્યારે આંખની આગળજ રાખવી જોઈયે કે કમનસીબ ઊંઝરી ! એનું નામ શું ?” તેવણે દયાથી પૂછ્યું.

“તવન” તે ધીમેથી જોડ્યો પછી વધાર્યું.
 “ઠકારી ઠંડાથી વાઈક એને જન્મે આપતાં ગુસ્સી કંઈ
 તે કારણથી મેં એની દરકાર કરી નહિ. પહારાં એક
 ખૂંડ ગંભીર સગાંને હરતો એને અજ સુધી સોંપી
 હતી તેથી મને નિરાંત હતી પણ છ માસ થયાં તે
 બાઈ પણ ગુસ્સી ગયાં છે એથી હું એને મ્હારે ત્યાં
 લઈ આવ્યો ત્યારે જ મેં મ્હારી એ દીકરી કેવી મીઠી
 અને સ્ત્રી છે તે અનુભવ્યું. આળાદ એની માતા
 નેજા નમુનો છે ! આટલાં વર્ષ મેં એને મ્હારાથી
 જુદી રાખી કરી પસ્તાવો થાય છે. છ મહિના થયાં
 એને ખાનર મેં મ્હારો ધંધો કીમતી કર્યો છે. હું કાલ-
 સાનો વેપારી છું. મ્હારી પેઢી તરફનાં મને કલકતે
 જવાનું જીવન થયું છે તે જો હું ના પાડું તો મ્હારો
 ધંધો તદ્દન બંધ થાય અને આ વખતે જરૂં જો-
 ઇયે ત્યારે હું એને ક્યાં રાખું ? મરિ તમે મને મદદ
 કર્યો કરી દે અહિં આવો !” તેણે ખરો ખુલા
 રો કરી દેતાં કહ્યું.

તવન ને પીરોજબાઈ માસતરને ગઠરાઈને જોતી
 હતી તેથી તેણે તેણીને નિરાશગની છાકરીઓ આ-
 ગળ જઈ રમવા કહ્યું, જેમ તે ધીમે પગે ચાલી ગઈ.
 ખરેખર તે એક સુંદર બાળકી હતી. તેણીના
 જતા આકાર વસ્ત્ર જોતો તે પિતા બેઠો હતો. નેણે
 કુખનો એક નિસારો નાંખ્યો કેમકે દિવસે દિવસ
 તે દીકરી તેની મરનાર ધણીની યાદ આપતી
 હતી. મુખ્ય કરીને તેજ કારણે થીયે તે એમ દીકરીથી
 વિખૂટો પડતો હતો. તેણે પોતાની ધણીથી રાી
 રીતને સાચા ખ્યાલથી ચાલી હતી. દોઢ વર્ષની હું
 પરણેલી છંદગીનું સુખ ભોગવી તે બાળકીને જન્મ
 આપનાર મરણ પામી એ કુખ દીનશાદને અતિશય
 લાચું, જેથી તે બદારગામ ચાલી ગયો. છ મહિના
 પછી તે કુખનો ગમ બૂધ્યો એટલે ધારી પછો આવ્યો
 ને મધ્યામાં પડ્યો પણ નહિ ! રાત અને દિવસ તેની
 સુંદર ધણીની છતી તેની આંખ આગળ આવી
 ખરી રહેતી.

એ તેનાં કુખની વાત સંભળતાં જલ્પતાં દતાં.
 જનમજ ૭ વર્ષ થયાં તે પાછો પરણ્યો નહિ કરી સંભ-
 લતાં અન્યથાની બાળકી તે વાત પાત્રને પાત્ર વાદ
 કરતાં દતાં અને પીરોજબાઈને પણ તે બનાવ વાદ
 આજે નથી દયાયાં દાડી તેણે તેની છાકરીને
 પોતાની સંભાળમાં લેવા દા પાત્રી.

દીનશાદે તુર્ત ત્રણ મહિનાની સામગ્રી રી કાઢી
 તેમાંના હાથમાં મેથી ને ધારા કરતાં બેઠી હતી.
 અને પોતે તે બુલકીને મળવા અવારનવાર આવશે
 એમ કહી તેને રમ લીધી.

“તમે એ મળાને લાવો, રોક” પીરોજબાઈ
 બોલ્યાં પણ તે વાત તેણે સાંક ના પાત્રી.

“મને એ જવા નહિ દેશો” તમે એને બરાબર
 સમજવશો તો એ સમજશે. કલકતે જવા અગાઉ
 હું એને મળવા પાઠો આપીશ.” તે સહેજ ધ્રુવતા
 રહાદે બોલ્યો અને દીકરી રી છૂટું પડવાના કુખને
 દાગી દેતો તે એક રોકેન્ડ કરી કુખી છગરે ત્યાંથી
 ચાલ્યો ગયો.

પોતાની જીવના મરણ પછી તે એવો અવિષય
 અને કુખી ધંધો હતો કે તેનો રમુજ રજવાવ તદ્દન
 બગડી ગયો હતો અને તે અંધિર કુખી આદમી
 ધંધો હતો.

તેના જવા પછી પીરોજબાઈ પાછાં છાકરીઓ
 આગળ ગયાં. તેઓએ તેમને આવતાં દીકા નહિ
 કારણ કે તેઓ સંભળતાં એક સાથે પૂતળી કંઈ જોઈતી
 હતી તે સંભલતા હતા. તેમણે તેથી પાછાં ફર્યા
 અને પોતાની જગ્યા ઉપર જઈ બેઠાં પણ તે પણ જો
 ત્યાં ઉભાં હતાં તો અચિત્તજ કંઈ નહું જાણતે.

“પીરોજ તમે ને વાત કાઢી તે હું માનતી નથી
 કાંકે કણતી મરદ પોતાની મુલેથી ઘણીવારની
 યાદ તાજ રાખી રાકતો નથી. આને નહિને દસ વર્ષ
 પણ તે ભૂલી જઈ પાછાં પરણે છે તેથી આ મીઠ
 મુલતાની તે ને ને વાતો કરી છે તે માનવા લાયક
 નથી.” પુતળી પાસે પોતાના મીઠા સ્વરે તેણીને
 જોઈતી અટકાવી.

“પુતળી કહે છે તે ખર છે” હવે વળા ને
 પુતળીની મોટી વિચલ હતી તે બોલી “આપણ
 જીવોની માફક તેઓ રડશે બોગવી રાગા નથી
 અને લાગણી પરણી નીકળે છે. વખતે આ કેસ એમ
 થયો છે તેનું કારણ એવળ જે કંઈ લેવાતો નહિ હશે.
 જે આજવાળાંની જોડી ઉઠકરીઓના ચાલુ સમાજ-
 મમાં તેવળ અતિશે છ મહિનામાં પરણી જાય.”
 તે ખુબમુરત જોડી ને સંભળી સહીઓની ખુબમુર-
 તી ઉપર મુસ્તા દત્તી તે મજરીથી રીક્યું
 ફર્યું બોલી.

“હું તો બા એવા બરિયત પારસી સાથ નહિ પરણું. વળી સાથે એક છોકરીની ! વગર બચ્ચાંએ વેઠ કરવા તે કોણને ગમે ?” પીરોન પાંદે પાછું બોલી.

“પણ એ ત્યારે પણ પાનોત નથી ત્યારે શું કામ તું અમથી ત્હારા વિચાર નહર કરેછ” પુતલી બી-મેથી બોલી.

“હા, એ તો પણવાનોત નથી. યલે ધરની આ-થાને ફાંફાં માર્યા; પણ નાન કહેછ એ કહેછ કે કોણની બેરી મ્હારી મુવેલી ધણાણીની યાદ મને વિસરાવે તેવી મળવાની નથી મને દહોરો તે પોતાની સાથે તે બેરીની સખી લઇ ફરેછ. જમણા બેસવાના આરટામાં દાલમાં દરેક ડાલો કેકણે તેની શરીરની સખી તેણે મુકાવી છે ને તે કારણથી તે કહી તેને વી-સરી શકતો નથી.” પીરોન નેને એવી એવી વાત કરવા થણી ગમતી હતી તેણે કહ્યું.

“હું કહ્યું છે એ બધો ઢોંગ છે. એ પારસી ત્યારે ખરી રીતે પોતાની તે બેરીને મ્હાતો નહિન હશે ફરીથી પુતળી બોલી.

“નહિ નહિ પુતળી તેમ નથી. અમે લોકોએ એને માટે ઘણી ઘણી વાત સાંભળી છે ને બધી એ ખરી ન હોય તોપણ થોડી તો હજોત !” બધી છોક-રીઓ સાથે બોલી હતી તેથી પુતલી મુંઝી રહી ગઈ.

“છ વર્ષ થયાં તોપણ દજ એને મન ગમતી બેરી ને એની બેરીની યાદ બુલાવે તેવી મહી નથી કેતું અજબ નેતું” પુતલી વિચારવત અદાએ બોલી.

“એમાં અજબ થવાનું કંઈ નથી. ઘણી છોક-રીઓ એ પેસાવ લો છે તેથી પરણવા તૈયાર છે, પણ એ કોણને મન્ય આપતો નથી કેમકે એ કહેછ તેમ એની આગલી બેરીને કાઢ વીસરાવે તેવી દજ મળતી નથી. મને તો એ ચાહી ચીતીને પરણવા માંગે તોણી હતો નહિ પરણું” પીરોન પાછું બોલી.

“આણે એમ બોલેછ, પણ મેં તે ગમે મહિને હું મયાને મજવા ગઈ ત્યારે વાત સાંભળી કે ગમે એવી છોકરી ચારી સુંદર હોય, તોપણ એ પોતાની પેદલી ધણીની શરીરની યાદ આતર પરણવાનોત નથી.” હવે મેહરાં રતનાગર ને અત્યાર મુખી મુખ રહી હતી તે બોલી.

“પણ સખર પેલી એવણી બુચી અહિ આપ

“કંઈ નહિ તે કોણ મ્હોટી બધી, પણ એમને બે હોય કે આ પારસી પાછો પરણવા નાન પાડતો હોય તો હું કહું છું કે એક ત્રણ મહિનાની અંદર હું એને મ્હારા પગ આગળ લાવી વટલાવી શકરા; એટલે હું એની સાથે ત્રણ મહિનાની અંદર પરણી શકરા તો. બીજી તમે લોક શું ધારસો ? હું કહું છું કે મ્હોટા પોતાની પર કાણુ રાખી શકતા નથી અને હું એ માટે સારત બકું છું.” પુતળી પાંદે અતે તે છોકરી તેમની આગળ આવે તે પહેલાં. પોતાની મરછ બુલ્લી જણાવી.

“આહા ! આહા !” સદળી સાથે હસી પડી તેણીને બારી પડી ગયું. તોપણ હિમત મ્હારી નહિ, તેણીને ચહેરા ગુલાબી બની થયો.

“પુતળી, બહાલી પુતળી તું શું કહે છે તે કંઈ સમજે છે ?” હવે વાડયાએ તેણીની આગળ જઈ ચારથી પુછ્યું “એમાં મ્હોટા નેખમ કે હીયર”

“હું તે સમજુછ, ને હું સારત બકું છું કે ત્રણ મહિનામાં હું મિસીસ દીનશાહ મુલતાં વડીકે તમે સવળાને મળું, અને પછી ધીરથી એક પારસી પણ તમે સવળાને મ્હારાં લગનની ખુશાલીમાં આપીરા એ મ્હારી સારત છે કણુક ?” તેણી તે છોકરીએ ગમ ફરી બેયું. “મ્હારે આ માણસનો ઠરાવ સાંભળો એજએ. એક બેરી મરી ગઈ તેથી ખીજ ગામમાં ઘણી મળશે, તે પણ તેને શીખવડું લેઈએ, તે કાવ બધું મ્હોટું કરી બોલી. પણ અરે તે વખતે બધેથી માં બનવાના બનાવ તે એજ સારી હતેતો કહીએ મેહુદી સારત તે કરતે નહિ.

“કણુક છે—એ સારત અમને કણુક છે—તું તો અહીંન રહેવાની છે, એટલે તેમાં ફાવી શકશે.” પીરોન ને હતી જવાની હતી તે બધાંની વતી બોલી.

“હું એકદીન અહિં નથી રહેવાની, આપણા છમાંથી એ ચાર જણો તો રહીશું, ને બીજાં નંબીએ આપણા કલાસમાં ચડશે તે જાહી. હું કોઈથી રીતે તેના રસ્તામાં આવીશ નહિ પણ તે પોતે મ્હારા હાથની માંમણી કરતો આવશે ત્યારેન હું તે હા પાડીશ; તે સિવાય નહિ” પુતળીએ કહ્યું. તે સાચું બોલનારી એક વચની છોકરી હતી તેથી સર્વએ તેની લખ લાસો મેલ્યો. તેણી વાતમાં એટલાં તો

હતી તે પણ વીસરી ગયાં. અતે હવેરેતું જ્ઞાન ખેંચાયું.

“આપણી ગરબડમાં પેકી બીચારી દયાઈને ત્યાં જ રહી ગઈ છે.” તે બોલી.

બીજી બધી ઊઠીઓ તે ભુલકાની આસપાસ ફરી વળી પણ પુતકી ફરત રહી. બનતાં સુધી અળગી રહી તે પોતાની શરત છતવા માગતી હતી.

શબોવાર વેર તે ઊઠીઓ પરિભ્રમણ આગળ ન ગઈ તેથી તેવજુ અતે તેમને માણસો પાસે તે-
ડાગ્યાં, જે વખતમાં ન્દાની રતન બધાં સાથે મળી ગઈ હતી. પીરોજબાઈએ તે ભુલકાને તેના પિતા પાસે આવનાર છે કહી સગાવડ્યું. નવી નવી રીતો તેવાની મજવાથી તે બાળકોએ મનપર લણું લીધું નહિ અને તેઓ પ્રાણ લૂકાં પડ્યાં.

એક આડ દિવસને ખાતર પુતકી ગઈ હતી પણ તે પાછી આવનાર હતી. જ્યારે પીતાં પાંડે અને મેદાંનાં સત્તામર ફરી ગઈ હતી. રતી વકીલ, મની લાગ, હવેર ન્દાકાયા પંદરમી બનેવારીએ પાછા આવનાર હતો. તેઓ કરતાં બેઠેકી પુતકી આવનાર હતી. તેણીના પિતા બહારગામ હતા અને મુંબઈમાં કાંઈ સગાને ત્યાં તે વધારે દિવસ રહેવા ઇચ્છતી નહતી.

બીક ન્દાની ઊઠીઓ સિવાય પીરોજબાઈ તદન એકલાં રહ્યાં હતાં જેમાં ન્દાની રતનથી તેમને વખત થયે જાડકી પગાર થઈ જતો હતો અને હોમમાંની સઘની ઊઠીઓ તેણીને ચ્દાવા લાગી હતી.

એમાં એક દિન તેવજુને દિનસાદ મુદ્દાંનું કાજ મહ્યું. તે કાજને જઈ આગળો હતો અને દાઢમાં જ્યાં સીંચ ચાલે. હોવાથી બેકી રતનને મજવા આવી ન શકે. હતો પણ તેવજુ હોમના બાકી રહેલાં ઊઠાઓ સાથે આગે દાડોડો નવા વર્ષને દાડોડો તેના બજારમાં વાડેકર ખાતે આગે એમ લણ આશયકરી તેડો દો. અને જ્યાં હા લખી નેને લખારી કરવા વિનવતો દો.

પીરોજબાઈ લણ વિચારમાં પડ્યાં હતાં. મહે નવા વર્ષની એક રાત અગાઉ પુતકી તેમને ત્યાં આવનાર હતી. બીજી મોડી ઊઠીએને તો વાર હતો, પણ પુતકી એમ અલગવા પૂરવે ત્યાં આવશે

કે તે એક શક હતો અને તેણીને પૂછવા વગર જ્યાં લખવા તેવજુને ગમ્યું નહિ આથી તે. ચીઠી સાથે તેવજુ પુતકીને ખેતવાડી સગાને ત્યાં રહેતી ત્યાં બીજી ચીઠી લખી તેણીની મરજ પૂછાવી,

તે પોતાનાં શિક્ષકની ચીઠી વાંચી મલકાઈ ગઈ. તેણીએ બેઠેકી સરત તેણીને ચાદ આવી અને તેનાં મોઢાંપર લાકી અલી ગઈ. શું કહ્યું તેણી નેમદદ કરતી ન હતી? એ ના પાડી બેસે તો સગાંઓ તો બહાર ગામ જનાર હતાં ત્યારે તે રહેલાં? એ રીતે તે તદન બુચવાઈ ગઈ. તેણે જાડાણ વાપરી તેણીએ પોતાના શિક્ષકપર ત્રિવે મુજબ ચીઠી લખી.

“મહેરબાન મુરખીજી માતાજી પીરોજબાઈ, તમારી ચીઠી મકીડેલ, હું એ બાળકમાં કમળી વિચાર બાંધી રાકતી નથી. આપ મુરખીજીને જે જ્ઞાનમાં આવે તેમ લખો. મહેરબાન બીચારાં ન્દાના ભુલકાંઓ રહી અપ તે મને પસંદ નથી. તમે પોતે હમારી સાથે એટલે મને કાઢી અડચણ નથી પણ તે છતાં આપને શું લાગે તેમ ગ્રાહણ કરો. ઉમેદ છે કે તમે મુરખીજી માતાજી સારી પેઠે દરો, આ નવાં વર્ષની દરેક બાકી હવા સાથે

તમારી સદા તાબેદાર શિયલ પુતકી.

તે કાજ વાંચી પીરોજબાઈ તકી. ઉપર ઉપર આગ્યાં અને રતનના બાપપર હા લખ્યું. જે વાંચીને તે લણે બુચી થશે અને ઉપકારને એક બીજે કાજ મિસ મારારને લખશે.

પુતકી લખવા મુજબ નવાં વર્ષની એક રાત અગાઉ હોમમાં ગઈ અને પકી મીઠું મુદ્દાંનું ત્યાં જવાની તૈયારી કરવા લાગી. જ્યારે આવી તક મકી હતી ત્યારે તેનો બરાબર જાણ લેવાને તે ઇચ્છતી હતી.

બરાબર આગે અમલે તે તૈયાર થઈ ઉઠી કાજ કે નાસ્તો રતન વીલામાં ખાવાનો હતો. છ ઊઠાં બીજાં, રતન, પીરોજબાઈ, પુતકી અને એક આયા કરી સબળાં તૈયાર થઈ હતાં દાં. દીનસાદ મુદ્દાંએ પોતાની માકી રતન માડ મીકરી હતી અને બીજી બાંડેની કરી તેઓ ગયાં દાં.

રતન ખુશાલ હતી પોતાના બાપને લણે દાડો મદવા અંજુર થઈ હતી.

પુતળી સુખા હતી. તેણી ત્યાં આખો વખત રું કરી તેજ તેને ખબર ન હતું. કુદરતે તેને ઓર્થોતી મદદ કરી તો એમાં પણ તે સહાય થશે એમ તે ખાતરી રાખતી હતી.

દરવાજામાં દીનસાહ મુદલાં હરતે ચંદેરે આવકાર આપરા હસો હતો. તે બગીચાને વિરાહ બખી-ઓ હતો ને વસારી ગાડી પોલીકોમાં લઈ હસી ત્યારે રતનની ખુશાતીનું વર્ણન કરતું કોઈ હતું.

તે પુતળીને તેમ સહેજ આજ્ઞા થશે પણ તુર્તજ વિવેક રાખી તેને ચરતો આવકાર આપ્યો. આ વખતે પીરોજબાઈએ તેમની ઓલખ કરાવી ને ચરતો ખુવાસો આપ્યો. ને તેણે રિવાજો.

તે બાગીચાની સગવડ ખાતર તેણે ઘણી મેકનત લીધી હતી અને રમવાન માટે કાળજી રાખી હતી. તે કાળજી પુતળી અને પીરોજબાઈને માટે પણ તે કાળજી રાખી કરતો હતો. એક વખતે પુતળી તેની પર બારિક નિગાહ રાખતી હતી. કોઈની રીતે તે ઊઠી શેલે કરેલા વર્ણન મુજબ તે બરિચક હતો નહિ વળી તેટલો ઘણો ખુશાળ પણ ન હતો.

કંઈ ઝાંઝી નોંધવા લાયક બનાવ બન્યો નહિ સિવાય કે જતી વખતે તેણે પુતળીથી ફરજ પડતાં ફરી મલવાની આજ્ઞા બતાવી.

“આજે તમોએ મને ઘણો ઉપકારી કીયો છે. મિસ માસ્ટર, અને. હું પુરી હું કે આ નાવારેસ બચ્ચાંઓને આજે હું કંઈ મોજ પચાડી રાધો છું” તે લામણીથી બોલ્યો. “અને તમે મિસ પાટક મહારે ત્યાં બાવી મને અતિશય માન આપ્યું છે તે માટે હું ઘણો ઉપકારી થયો છું. અને ઉમેદ છે કે ફરી તમારા ગમગાંથી મહારે થર પવિત્ર કરો.”

એક પણ પુતળીએ પોતાનો લાઠ ચયયો નહોતો. જેવકી તેની નજર સામે ભેયું અને પછી તે નજર ફેરવી નાંખી. તે જો તેમની સજા માટે ભણે તો પછી એવું ઊભા કરે કે ? તે બધી રીતે લાઈક નવાન હતો. સુધી ચક્રસ્થ હતો એવું તો તે આખા દિવસમાં જોઈ રહી તે ઉપરાંત તે લીલામાં પીલાં પાડે એ કહ્યું હતું તેમ હેમણે કેમણે તેની મરહુમ સ્ત્રીની છબી યોગેલી તેણીએ જોઈ અને એવાર ન્યારે તે એકલી દિવાનખાનામાં મરહુમ શરીરના મુદલાંની છબી એકી રિચારમાં હસી હતી ત્યારે દીનસાહ ત્યાં અચાનક

આવી ચડયો હતો, અને એ પોતાની મરહુમ ધણણીની છબી છે એમ જોવાની તે થોડયો.

“ઘણાજ નમ્ર રવભાવના ખુબસુરત બાઈ છે” અતે તેણીને ખર કેડવાની ફર્ પડી. પણ એ વખતે દીનસાહ કંઈ બીજાનું ખ્યાલમાં હતો. તે છબી સાથે પુતળીના અવતાં પીચરને સરખાવતો હતો. આહા કેટલી તે દીલ જીત લાગતી હતી ! વળી મેજ ઉપર ચાહ બનાવવા માટે ન્યારે તેણીને ફરમારા થઈ ત્યારે તે કેવી નાંઝી આદાથી તે બનાવતી હસી હતી તે સચજુ તેઓના જવા પછી દીનસાહ બેઠો બેઠો ચાહ કરતો હતો. ખચીતજ નામ પ્રમાણે તે એક પુતળી હતી તે મરબડ સડબડ નરમ પડયા પછી તેને તે એકાંત થર લાગ્યું અને છ વર્ષના ગાળા પછી પહેલી જવાર તે થરમાં સ્ત્રીના આકારને ફરતો એવાની મનહ તે બોખની રાધયો. આટલાં લાખાં વર્ષો એકાંતરાસમાં ઝુલ્યા પછી તેને લાગ્યું કે તેની અંદરો વડન વર્થ ગઈ હતી.

રતનને પીરોજબાઈએ રહેવા કહ્યું પણ તેણીને પુતળી સાથે ઘણી મહોબત બાકી હતી તેથી રહેવા ના પાડ્યું અને થર પૂરો તે પહેલાં તે નિરાંતે પુતળીના બોચામાં કંવાઇ પણ મઈ ગરીબ પુતળી ! તે સરવ બકવાતું રું પરિણામ આવશે તે નજવા વગર બેઠી ગઈ હતી ત્યારે આ તો કુદરતી તેમાં મદદ મલતી હતી.

ચાર દિવસમાં દીનસાહ મુદલાં હોમમાં ફરી આગ્યો. તે વખતે પીરોજબાઈ ચોટાં ઉઠકરને લઈ બહાર ગયાં હતાં ને પુતળીને હોમ સોંપ્યું હતું ને બાગમાં એક બાજુ ઉપર બેસી વાંચતી હતી ત્યાં સરસોમ તે ચાલો આગ્યો.

પુતળી ગમરાટમાં હસી થઈ. તેણીને ચંદેરે લાલ થઈવયો હતો. તેને કાંબો કરી લાય રોકેનું માં લઈ ખૂંટી દીધી તેટલોજ આવકાર તે આપી રાકી.

“રતન ક્યાં છે ?” તેને તે ઊઠકરીને ગમરાટ પામી ત્યાં તે સાંત થાય ત્યાં વેર તેણીને તક આપવાનું ખ્યાલથી બોલ્યો.

“તે પીરોજબાઈ સાથે ફરવાં ગઈ છે પણ હંમણા આવતા હશે ! તમે બેસોની મા. મુદલાં” તેણીને કેડવાની ફર્ પડી. તેનાં ખુબસુરત મોઢાં પર વખાણની નજરે જોતો તે ઉભો હતો. પુતળીના કેડવાથી તે બેઠો.

“આ બંગ્ગે પાણી ધોવા સારા છે. આવો સરસ બનીશો. અને. સઘળી રીતે ખુલ્લો. પહેલેથી હોમ અલિંગ છે કે ?” તેણે બાંધવા માંડ્યું.

“આજે પાંચ વર્ષ થયા અલિંગ છે. તેની અગાઉ કોઠમાં હતું” પુતળીએ જવાબ દીધો.

“હું આજે સીનેમેટાગ્રાફમાં જવાની ડીકીટ લાગ્યો છું” મિસ પાટક તમો મહારી રતન સાથે આવશે ?” તેણે સેહન ચૂપકીરી પછી પૂછ્યું. પુતળી લાજ બની ગઈ ! “નહી આખી ડીકીટ અને બાકીની સાન અડધી ડીકીટ છે. અને આશા છે કે મિસ માસ્ટર પણ આવશે.” તેણે છેલ્લે ઉમેર્યું. ને. સીના ભૂરા ટોળા ને ચડીકમાં માંજરા જેવા પલ્લુ દીસ્યા હતા તે ખુશાલોથી ચમકતા હતા. સીનેમાં તેણીએ વર્ષોનો વાત ઉપર જોયો હતો પણ તેટલાં તેણીને મેસી શરત વાદ આવી ને તે શુ ચવાઈ

“હું કહી શકિત નથી. જો પીરિજબાઈ આવશે તો હું આવીશ, નહિ તો નહિ બનશે” તેણી એ રોકડો જવાબ દીધો. આ વખતે પીરિજબાઈ આગ્રાં અને ટુર્નિ દીનરાહે તેમને સીનેમની વાન કહી પીરિજબાઈ જવા નાખ્યા હતાં. તેવલ્લ પોતા ના હોમની ઊકરીએને શાદી રીતે રહેવા સીખવવા માંગનાં હતા અને તે કારણથી તેવલ્લ પોતેપણ ત્યાં જતાં ન હતાં પણ તે ન્હાની ઊકરીએ ને લેકના દેખાંજ દીનરાહે વાન કરી હતી તેઓ જવા તૈયાર થઈ ગયાં હતાં તેમને નિરાશ કરતા તેવલ્લે ગમું નહિ અને તેથી નાખુશથી દા પાડ્યું. પુતળી આ બધા વખત ચુપજ ઉભી હતી.

પોતાની નેમમાં દીનરાહે ફાગ્યો કરી ને દરે ત્યાં ધોળો નહિ અને ટુર્નિ જ રતન લઈ તે જવા લકેલ જેમ કરનાં છેલ્લે તે પુતળીને મળ્યા.

“દરે તમે ના પાડો અને નિરાશ કરો નહિ મિસ પાટક” તેણે ધીમે સારે કહ્યું. તે જવાબ દઈ શકી નહિ. અને એટલું બોલી તે વિદાય થયા. રસ્તા માં આશામાં તે કંઈ કંઈ વિચાર કરતો હતો. તે શું ખાતમાં પડ્યો હતો ? તેની બ્હાણી પરજુવરને કોઈ બોધારને એવી અજગા તેને શું મળી હતી ? છા ? થી બર નેમ મળી પત્તુ દોર તોપણ તે પાછો પરજુવા નહિ હજીતો હતો. આથી તેણે માર્ગ રેલવાનો દારૂ કપો. તે પોતાની માડી તેઓ સારે મેકલવા

નો હતો. તેણે પુતળીનો સુંદર મ્હેરો બૂલવાની કોશિષ કરી પણ નહિ. અતે સાંજ ક્યારે પડે કે તે તેણીને મળે એ શાદ જોતો તે પોતાના એકાંત બંગલામાં બેઠો હતો.

વખત-ચવાની અડધો કલાક આગળ તે એક ટક્કી અને પોતાની ગાડી લઈ હોમમાં ગયા, કે જ્યાં તેઓ પણ તૈયાર થઈ હતાં હતાં રતન ખુશાલીથી નાચતી હતી, તે પોતાના બ્હાલા પિતાને બે વખત મળી ખુશી થતી હતી.

ટક્કીમાં રતને પોતાની સાથ પુતળીને બેઠી અને પીરિજબાઈને ગાડીમાં બીભાં બમ્બાંએને સાચવવા ખાતર બેસતું પડ્યું. દીનરાહે એ ગોઠવણથી રાજ થયો હતો તે પુતળીની સાથ એકલો પડવા માગતો હતો.

રતનની પટપટને લીધે તેઓ ડાકી વાત કરી શક્યા નહિ તોપણ દીનરાહે ખુશ હતો કારણ કે તે ખુબસુરત મ્હેરને બારીકથી નિહાળવાની અમ્મી તક તેને મળી. જેવો મીઠો મ્હેરો હતો તેવોજ પાંચળી જેવો મધુર સહાદ પુતળીનો હતો. થોડીક સાધારણ વાતચીત વિવાય બીભાં કશું બન્યું નહિ અને તેઓ સીનેમમાં જઈ બેઠાં.

દીનરાહે પુતળીને પોતાની નજીક બેસાડી અને બોજામાં રતનને લીધી. દેખીતોજ તે ખાતમાં પડ્યો હતો. પણ તે સમગ્ર રાત્રો નહોતો. પુતળી ની હાલત પણ તેવીજ હતી તેણીએ તે રાત બકી ત્યારે રવરને પણ ખ્યાલ ન હતો કે તે સપ્તને તે મ્હાતાં શીખરો. ત્યારે આતો નહિ ધારેલું થતું હતું. ફક્ત રેલી ખજાન અને જીત તેમજાના ખ્યાલથી રો શરત તેણીએ બકી હતી. થર પાછા ફરતાં બીભાં ઊકરીએને માટે ટક્કી તેણે પીરિજબાઈને આપી, અને પોતે પુતળી અને રતનને ગાડીમાં લઈ બેઠો. પુતળી ધકકતે જગે તેમાં બેઠી. ગાડીમાં તે દલબદાર ચુપ હતી. ટક્કી દર પચરતે કે પાંચ મીનીટમાં ધર પુનને પત્તુ આ ગાડીમાં તો ધીરે ધીરે જવાનું થયું બારી લાગ્યું.

દરે તે પસતાવી હતી. શરતનું પરિણામ દર દર દર હતાં તેમાંથી તે છુટી રાકે તો કેટું સારું એવું તે ઇચ્છવા લાગી. ખરેખર તે એક મ્હાલા લાંચ જવાન હતો તેની માગી આખીમાંની જી

દીવગીરી પુનઃગીતા ચહેરા પર ત્યારે તે આંખ ઠંડી રહેતી ત્યારે જતી રહેતી હતી.

ત્યારે તે મળીને જવા નીકળ્યો ત્યારે પુતળીને આસેથી કેદતો ગયો. "આજે તમે મ્હારી પર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે." આ ન્હાના વાક્યમાં હજી અર્થ સમાયેલો હતો અને પુતળી સરમથી લાલ બની ગઈ. તેણી જવાબ દઈ સંકો નહિ.

તે હજી ત્યાં રહેવા ઇચ્છતો હતો પણ તેમ બનતું મુશ્કેલ હતું. લઈ પીરોજબાઈએ તેનો ઘણો આભાર માન્યો અને તે ગયો.

હવે દરરોજ તે રતનને સાર આપી મોકલવા લાગ્યો જેમાં પીરોજબાઈ થોડાં ઓછાંને લઈ ફરવા જવા લાગ્યાં પુતળી અને તેમ જવાના અખાસ કરતી કારણ કે તેઓની પુઠે રતનને મજવાનાં બહાનાંએ તે આવતો જેમાં બેઠું કંઈ ન હતું. તેની એ મહેરબાનીના બદલામાં પીરોજબાઈએ એકજેળા તેને ડી પર નેનથો જે વખતે ખાસ માથું ફાવવાના બહાનાં હેઠળ પુતળી એરડાવત રહી. બનતાં લગી તે તેનાથી દૂર નહાસ્તી, એ સંપત્તિ તે ફાંખી ઘીએ બેતો દેતો. તેને તે ઓછી હદ બહાર ગમી હતી.

પુતળી તેના નામ પ્રમાણે એક પુતળી જ હતી. દીનસાહ હવે પોતાની માગણી બરાબર સમજવા માગ્યો હતો. અને તે જ ફરી પ્યારમાં કહી પડવાને જ નહિ હતો તે પંદર દિવસનાં દુઃખે અરસામાં પુતળીને ખરા પ્યારથી મ્હાવા લાગ્યો.

હવે પુતળીનો સહીએ રતી વકીલ, મની લામ અને હવે ઠંડાટયા આવી હતી. તેઓએ ત્યારે દીનસાહ મુલ્લાં સાથની ઓળખની વાત જાણી ત્યારે તેઓ આપસ આપસમાં ખડખડ હસી પડી. પુતળી પોતાની બાજુ ખેંચતી હતી એમ તેઓ લામજી. ગરીબ પુતળી ! તેણીની હાલત દયા લાવવા એજ હતી. સુદી વચ્ચે સોપારી ! બોલ્યો બોલ અનબોલ યતો નહોતો. એકવાર દીનસાહ ત્યાં આવ્યો ત્યારે તે ત્રણે નથી ઓછરીઓ સય પીરોજબાઈએ મગરૂરીથી ઓલખ કરાવી કાંકે તેઓ હરબહાર મુંદર ઓછરીઓ હતી તે ખુબસુરત ઓછરીઓને બેતો દીનસાહ અજળ થઈ લેમો. હવેર બોલી હતી તે ખરું હતું. એકાંતવાસમાં રહેવાની ટેવને લીધે તે એકું અનુમાન બાંધી રાક્યો હતો કે શરીર નેથી બીજી ખુબસુરત અવસા હોવા જ નહિ પણ તેમાં તેની બૂલ હતી.

હવે હોમ પોતાની સરસ રીતે ચાલુ થયું. ઘણી નથી ઓછરીઓ આવી હતી. પીરોજબાઈ વધુ ઉમ્મરથી કમ ઉપર મંડ્યાં હતાં. પણ તે વખતે એ જીવંત હતા અને દુઃખી ફરતા હતા. ચતુર હવેર ઠંડાટયા પુતળીનો ભેદ પામી ગઈ હતી. હવે તે પસ્તાતી હતી.

"પુતળી તુને શું છે તું દહાડે દહાડે કુજરી કેમ યાલ છે" તેણે એકાંતમાં પૂછ્યું હોમના દિવાનખાના મા દીનસાહ રતનને લઈ બેઠો હતો જેથી પુતળી પોતાના રૂમમાં આવી હતી.

"મને કંઈ નથી હવેર ! જરા મ્હાર માથું ફાંખે છે." ત્રણ વારના ચાલુ સહવાસમાં એક પણ વાર એ ફાંખે પુતળીએ કીધી ન હતી જેથી હવેર ખડખડ હસી પડી.

"હું કેટલું તુંને શું છે તે ? તું ચિરકારો નહિ કે ? તેણીએ પૂછ્યું," પુતળીએ રાકું ધુણાવ્યું.

"તું દીનસાહ મુલ્લાં સાથે પ્યારમાં પડી પડી છે અને તે બકેલી સરત મરે તું પસ્તાય છે, બરી વાતની ?" તે ઓછરીએ મુલ્લાં પૂછ્યું. પુતળી ગર્મ-રાઈ બધ તે શું જવાબ આપે ! તેણીનો મ્હોરો લાલ થઈ ગયો.

"મેં તુંને પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે એ સરત બકવાતું વચું જ ભારી છે. તું ત્યારે સમજ નહિ." તે પાછું બોલી.

"તેમ છે જ નહિ હવેર. તું અમથી બીહના. એ સરતબજી તેમાં શું થયું ? કાં નહિ તેથી હું તેને આહી ન રાકું ? એવું તો કંઈ અંદર આપણા બોલ્યાં નથીને ?" તેણીએ હિમત ધરી પૂછ્યું. ફાત ત્રણ મંદિનામાં હું બિસીસ મુલ્લાં થઈ એ મ્હોરો સરત હતી પત્ર તે કંઈપણ બોલે તેની સાથે તમને કામ નથી" તે જરા મગરૂરીથી બોલી.

"હું તો કહ કે તું તેમાં ફાવશે, કારણ કે દીનસાહ મુલ્લાંથી તું જેમ દૂર નહોતો છે તેમ તેવજ ત્હારી વરફ વડુ ને વધુ બેચાલ છે. પીરોજબાઈ કેહેતી હતી તેવા બનિવદ એવજ તો નથી લાગતા."

"પીરોજબાઈ એ રાખસની દીલમાં જીગર જેવું કંઈ જ નથી એમ કહેતી હતી પણ તેમનામાં એક ખેંદ વફાદાર જીગર ધડકે છે તે, ઉપરાંત તેવજ અતિથય માયાજી છે. પીરોજબાઈ અડધી વાત બોલી નિકળી છે" તે હવે દીનસાહની તારીફ કરતાં બોલી. અને પત્ર ત્યાંથી ચાલી ગયું.

ખરેખર તે દીનસાહ સાથે ખારમાં પડી ચુકી હતી. પણ તે જો આ શરતનું બકબક નહોતું તો શું તે છતાં તે પુતળીને ચઢાશે ? એ એક નહિ સમજ પડે તેવા સવાલ હતો.

વળી વચમાં પીરિજબાઈએ તેને હોમમાં જમવા બેસાડ્યો તેવણને પોતાને તે ગમતો હતો. વળી તેવણ એમ જોતાં હતો કે જ્યારે તેને પરણવાને આજ્ઞાવ હતો ત્યારે તેના જેવા એક ગૃહસ્થ હોમમાં બેળાય તેમાં મુંઝસાન ન હતું, પણ તે પણ કેવા ભૂલ બરેસો વિચાર ધરાવતાં હતાં. તેમની આંખ આગળ જે બનાવ બનતો હતો તે તેવણ જોઈ શકતો નહોતો. એમ નહોતું. કોઈવાર તેમને લાગતું કે દીનસાહ પૂતળી પર હલ બહાર જાય આવતો હતો. પણ બીજાજ વખત તે વિચાર તેવણ ફેરવતાં. પુતળીની વર્ણણું જુદીજુદી હતી તેથી તેવણ તેવા વિચાર બાંધી શકતો નહિ.

એક સાંજે તેવણ અગત્યના કામે બહાર ચર્ચાં હતો તે વેળા દીનસાહ ગાડી લઈને આવ્યો. તેણે રતન સાથે પુતળીને આવવા અજ્ઞ કરી પણ તે વાત તેણે ના પાડી. પીરિજબાઈને પુછ્યા વગર કોઈ મોટી ઠાકરીઓ એકઠી ફરવા જઈ શકતી નહતી એવા કાપડો તેમણે બાંધ્યા હતા.

હવે, મનીને તો પીરિજબાઈ લઈ ગયાં હતાં. રતી તાવથી આંતરી હતી-બીજી નથી ઠાકરી લેસન ફરવા પડી હતી અને પુતળીજ દરેક રીતે છુટી હતી. આ વક તેણે દીનસાહ રતનને એકઠી યોગવાજાના ચાલમાં આપી તે પાડે. આવી પુતળી આવજ બેઠો. તે આવે તેણીને જવાબ માગતો આવ્યો હતો.

“તમે એમ મદારાથી દૂર નદારીક કાંઈ તે હું સમજી શકતો નથી” પુતળી તેણીને વડી જતી જોઈ અડકાવતાં તે બોલ્યો. પીરિજબાઈ ઠાકરીઓ મારી સાથે કલાકના કલાક વાનગીન ફરતું ત્યારે તમે એમ કંઈ કરો છો ? તેણીને ચડેશ ગુલામી બન્યો જે વખાણી જોતાં તે ચુપજી ગયા.

હવે તે બે પચ્ચાં આગળ આવ્યો. “જેપ જેમ તમે મદારાથી અજ્ઞ રહો છો તેમ હું તમને ચઢાસાં રીજાયા છું. પુતળી તું એમ અજ્ઞાન, મને જવાબ આપ. હું હું નને એટલો અજ્ઞાન. પુ” કે હું મદારાથી બીજને નદારીક છે !” તેણે કાઠવાકા ક્યાં. અરેરે તે ઠાકરી હું જવાબ આપે ! તેના માર-

ના ખારથી તેની છાતી ઉભરાતી હતી પણ પેલી કમબખત શરત ! તે હજી ચુપજી રહી તે રડી ! પડે તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો.

“મને માફ કરો મીઠો દીનસાહ-હું” બહુ દીલગીર છે કે તમારા સવાલનો જવાબ હું આપી શકત નથી.” તે જેમ તેમ મુજતા સહાદે બોલી.

તેણીના કંઠા સહાદથી તે નિરાશ થયો. વખતે તે ઠાકરી તેને ચઢાતી ન હોય અને તેણે ઉતાવળ કરી કામ બીજાટું હોય તો ! પણ નહિ તે નીચી નજરે હાલી હતી તેથી તેણીનું જીગર તે વાંચી શક્યો નહિ એમ તેને લાગ્યું.

“ઠાકરી સામે જો પુતળી ?” મને ખરું કહે ? ખુદના કસમ ખાધને બોલ કે તું મને ચઢાતી નથી તો પછી હું કોઈપણ દહાડે તને ફરી પુછીશ નહિ. ઠાકરી સીરીનની યાદ ભૂતારે તેવી અબજા આજ સુધી મને મળતી નહિ પણ તને જોતાં હું તેની યાદ ભૂલ્યો ને ત્હારા ખારમાં પડ્યો. મને કહે પુતળી તું શું ખરેખર મને નથી ચઢાતી” તેણે પૂછ્યું. તે ઠાકરી સાથે હતી જ્યારે તે આવા પાક કસમ આપી તેને પૂછતો હતો ત્યારે તે જુલું કેમ બોલી શકે ? તેની મરજી મુજબ તેણે ઉચું બોલ્યું. જે ભૂરી માંતરી આખ્યોમાં દીનસાહે પોતાને જવાબ વાંચ્યો ને ખુશાલીથી એકદમ તેણીને પોતાની જમ બોલી.

“મને માફ કરો દીનસાહ હું તમને ચાલું છું એ વાત ખરી છે પણ હું તમારી સાથે કોઈબી દહાડે પરણી શકીશ નહિ. મને ના પડે ! ખુદને ખાતર મને જવાબ દો” તે તનબદનથી મુજબતાં તેનાં જોરાવર દાચિમાંથી ફરી થતાં બોલી.

“હું એમ તને ઠાકરી શકતો નથી, વઢાલી જન. ત્હારા વગર એક દહાડો પણ હું છતી શકતો નથી, તું જોતી નથી. અદિ” આવવાના રોજના મદારા પછાડ તે જાનુ ત્હારે લોપે દઈ તો મને કારણ કહે” આ વખતે હીમત રાખી તે ઠાકરીએ શરતની વાત તેને કરી દીધી હતે તો દીકરો થને પણ તે જમ શઈ. તે એટલી ખુશતી હતી કે અતે દીનસાહને તેણીને એટલી રોશની ફર્મ પડી અને પો ! તેના પર આજ અજ્ઞ મંદાર પડેશ. દેને જેમ પડેશ તેજ તેણીને આંખો પર દાચ લંકાં ! પેલા કોર રાખો તેણીને વાદ આવ્યા.

“એમ જો હોય કે આ પારસી પરણવા નાન પારસી હોય તો હું કહું કે તણ મહિનાની અંદર એને મહારા પગ આગળ લાખી વટલાવી શકશ.” કા-
ઈણ સારી સ્ત્રી એવા ઉદ્યાર કાઢે નહિ તે પુતલી જેવી મીઠી ઊઝરી બોલી હતી. તેનીના અંતરમાં શું ચતુર હતું તે દીનસાહ સમજી શકે નહિ.

“જો તું મને ચઢાવી દોય તો પછી શું અરથણ છે ?” તે પાછું ને પાછું પુછતો હતો આ વખતે એ-
રણતું બારણું ખોલી અંદર અને મની અંદર આગળ. અંદર તેમને તેમ બેઠાં બેઠાં ગમરાળને પા-
છળ હતી. પછી મની લામ તે દેખાર જેઈ સારતની વાન થાદ આપવાથી ખરખર હસી પડી. એને બેચાને બહાર લઈ જતાં અંદરે તે દરવાજો પાછો ઠાંક્યો. હવે પુતળી એક કાન પર આવી.

“હું તમને સાચ્યા પ્યારથી ચઢાઉં છું” દીન-
સાહ, ખરું કહું કે તમારા પૈસા કે આ તમારા શોભીતા બગલા ખાતર, હું તમને ચઢાવા નથી લાગી. છુટી રતન અને તમને હું સાચા પ્યારથી ચાહું કે તેમ છતાં એક નહ વચમાં છે તે કારણથી હું તમારી સાથે પરણી શકતી નથી મને માફ કરો.”
અને તે હીને ઉભો થાય તે પહેલાં અડધી બારણું ખોલી બહાર નિકળી પડી.

દીનસાહ સ્તબ્ધ થઈને ઉભો. તે ઊઝરી શું બોલતી હતી. એક નહ હતી. તે તેને મહાતી હતી છતાં એક નહ હતી ! શું તે ઉપવાયું ઉકલાવતી હતી

પુતલી તુર્જન પીરોળખાળના ઓરડામાં ગઈ તેણીને હાથબાજા ઉરકેવાયેલા ચહેરા જોવાનું તેવણ કંઈ નહું જુલું ચયું હ એમ પામી ગયાં એક આર્મ ચેર પર તેવણ બેઠાં હતાં જ્યાં પુતલી નહાતું રુદ્ધ લઈ બેઠી.

અને ત્યાં રહતાં તે સારતની વાત અને દીનસાહ-
ની માંગણીની તેણીએ ખબર આપી. જે તેવણે રીતગીત ચહેરે સાંભળી દીનસાહને ના પાડવાના કારણમાં તેવણે વતુદ જોયું નહિ તેથી તેવણે તેણી ને પટાવી મુંગી રાખી.

“દીનસાહની માંગણી ના પાડવાનો ખાસ સંજળ હું જોતી નથી, દીકરી” તેવણના આંસુ તુછીને એક ક્રીસ કરતાં બાહ્યાં દોમની ઊઝરીઓ તેવણને

વિશ્વાસમાં લઈ વાત કરતી હતી કરી તેવણ ખુશ થયાં હતાં.

“પણ પીરોળખાળ, એવણ એ વાત જાણે તો ? એવણ સાચાને મહાનારા છે જ્યારે તે છુપી રાખી હું કાગો કેમ રમું ?” તે સચ્ચી અબજાએ પુછયું. “એવણની માંગણી ના પાડી હું ચાલી આવી ત્યારે એવણનો દુઃખી ચહેરો જોઈ મારું કાલજું કપાઈ ગયું.”

“હા દીનસાહ ત્યાંજ હશે. હું પાછી જ દીકરી અને તેમને હા કહે. કુદરતે તને દરેકમાં મદદ કરી કહે છે તો પછી પણ તે મદદ મળશે. તું ના કંદી તેમને દુઃખી ના કર” તેવણે તેણીને ધીરજ આપી પાછી બોલતી.

તે પીરોળખાળનો સખન રાખી હીમત આપવા-
થી પાછી રીવાજખાનામાં ધરકે તે જગે દાખલ થઈ. દીનસાહ તે ચાલી ગઈ ત્યારે જ્યાં ઉભો હતો ત્યાંજ હા હતો.

“દીનસાહ મને માફ કરો, તમને નારાજ કરતાં મને થયું દુઃખ લાગ્યું હતું પણ પીરોળખાળ કહે છે કે એમાં મહારોજ વાંક છે અને તમારી માંગણી બહાણથી ના પાડવામાં જે જૂલ કીધી છે” તે પ્યાર-
થી તેના ચહેરા સામે જેઈ પીને રહેતા બોલી.

દીનસાહે તેને ખુશાલીથી પોતાની નજીક લીધી અને ખ્યાર બધાં યુગ્મોથી તેને બરી નાંખી, જે સુખ નો લઢાવા ચાખતી તે ચૂપ જણી. થોડે વારે સાંત થતાં તેણે પુછયું.

“મહારી રતનની નહ તો તને નહિ લાગી હોય પુતળી ? તેમ જો હોય તો બેઠર કે આપણે હવડાંથી છુટા પડીયે. હું જુલું બોલી મને ઉકાવતી ના કેમકે કાઠબી મને કો છે ત્યારે હું તેનો તે વાંક માફ કરી શકતો નથી એવો મહારો બૂઝો ખવાસ છે. માટે મને ખરું કહે.” તેણે પુછયું.

તે શું બોલ્યો ! પીરોળખાળએ તો તેણીને ધીરજ આપી હતી ને આ તેની ધમકી સાંભળી પુતળીના શરીરમાંથી હુન્દી પસાર થઈ. તેવણ તે વાત હતીજ નહિ તેથી તેણીએ હીમતથી તેનાં મહેન-
દા ગમ જોયું.

“રતન મારેલા પ્યારમાં તમને કંઈ ફરક લાગે છે વાર ? કે તમે એવા અણબટતો સવાલ પૂછાઈ, બહાવા ! એ દીકરીથી તો, આપણ એકમેકને મળવા

પાગ્યાને તેથી હું તો એને બેવડા હેતુથી ચઢાવસ” આ વખતે સચ્ચાઇનો પ્રકાશ એવો તેણીના મોઢા પર પડતો હતો કે તે વધુ દિલ્લજીત લાગી. અરેઆ વખતેગી તેણીએ હીમ્મત ધરી ખરીવાન કહી દીધી હતી તો ભવિષ્યનું કૃપા ભોજવીજ ન રાકતે

તે હવેથી બનતી ક્ષતાવશ કરવા લાગ્યો. અને દોમમાં તથા બહાર દીનશાહ મુલ્કાંને કાચ પીગ-ખાવી નાખનારી તે ઓકરીની વાત છટેઓક થવા લાગી. તે ને આટલાં વર્ષોથી પાછા પરણવા ના પાડતો હતો તે એક મહિનામાં એક જીવાત ઓકરીને હાથ વેચાથો હતો એમ લોક બોલતાં હતાં. પણ તેની તેઓને પરવાજ ક્યાં હતી ?

પીરજા પાંડે અને મહેરાં રતનાગરનું કાગળ પુતળી પર આવ્યું. તેમાં તેઓએ તે શરતમાં છતી હતી અને દીનશાહને પણ પર માણું મેલાવી છતી રાકી હતી કરી મુબારકબાદી આપતાં હતાં. પુતળીનાં સુખમાં એકજ કતરો હતો. જો તેની એકાદ સહી તે શરતની વાત દીનશાહને જણાવે તો પછી. !

કેવા મુખના દહાડા તે વણી ગયા કે પુતળી તો જાણે સ્વપ્નોજ માનતી હતી. તેણીના માનપિતા આજમાં હતા અને લગતને ફક્ત આજજ દહાડા બાકી હતા. પુતળી સાચી ઓકરી હતી અને જોયે તે માંગતો હતો તેવી બેરી તેને મળી કરી તે ખુશ થતો હતો. બરિયદ, કુંવેતો, વિગેરે વિશેષભોજી તે નિશજો હતો એમ સઘળી ઓકરીઓ જોઈ રાકી હતી.

લગનમાં રજો પીરજા પાંડે આવવા માંગે એ પુતળીને રાતદિવસનો વિચાર હતો પણ ખુદાએ તેની તે શીકર રાકી. કેમકે તે કોઈ સગાને ત્યાં લાનેડી ગઈ હતી.

ત્રણ મહિનાની સામડી થી આપી દીધી હતી તેથી રતનને તો તેણા ત્યાંજ રાખનાર હતાં અને ધર-જીને તેઓ દનીમુન કરવા જવાના હતાં. તે જાણે મુખને સ્વપ્નોજ હતો. કલ્લીકવાર પુતળી બીટીને ધરધર ધુલતી. રમે એ સ્વપ્નોજ એટલા પોટા પણ નહિ. દહાડા મુખી ખુદા મેદરજાન હતો. માર્ય મદિતો વી-તનાં તેણે આવનાર હતાં તેલ્લાં તે ધરક ધુલસમાં થી મોડકો યદ હતી.

ન્દાની રતન તેણીને હવે મમાના મોઢાં નામે બેઠાવવા લાગી હતી તેથી તેણીને કણું નમતું.

લગન થયાં અને તે સુખી જોડું હતીમુન કરવા ગયું. એ વખતે પુતળીને ધીરજ આવી.

તેઓ ધારવા કરતાં વધુ વખત ક્યાં. ત્રણ મહિના કેમ પૂરા થયાં તે પૂતળી જાણી રાકી નહિ. આહ ! તેં સુખી દીવસો પાણીતા રેજા માફક ગજડી ગયા. અને હવે તેઓ મુંબાઈ પાછા ફરવા નિકળ્યાં હતાં, દીનશાહે અંગતમાં વેદતો ફેરકાર કરાવ્યો હતો અને સર્વ પુતળીનાં શોખ તે પૂરા પાડતો હતો. તેણે હા બહાર મનહ પૂતળીને કરાવી હતી અને તે તો જાણે હજીપણ એ સુખનાં સ્વપ્નોજ જોતી હોય તેમ હતું દીનશાહ પોતે પણ જાણે તે સ્વપ્નોજ માનતો હતો અને એ રીતે તેઓ ખુશાળ હતીમુન કરી રતન વી-લામાં ઠર પડ્યાં.

દીનશાહ રતનને હજી ત્યાંજ રાખવાને હતો. દોમમાં તેને ગમતું હતું. અને વળી કામસર દીનશાહ કલકત્તે જવાનો હતો ત્યાં પુતળી સાથે જવાની હતી.

એવામાં એક દીન તે કામસર જાનરમાં ગયો જ્યાં પીરજા પાંડેતા બાપ મેદરજાતજ તેને મલ્યા. તેવણે દીનશાહને મુબારકબાદી આપી અને પંજી તે શરત-જે પુતળીએ રજુકમાં બંધી હતી તે વિશે એ-સારો કર્યો.

“તમારી મિસીસ હવે ધીરજથી બેઠાં હસો કેમકે તેવણે પોતાની નેમમાં ફાંચ્યા છે, નહિ !” તેવણે પૂછ્યું.

“કઈ નેમ ?” દીનશાહે પૂછ્યું.

“તમે શું તે જાણતા નથી” શરતની કઠાંણી તેવણે પીરજાને મહેરો સાંભળી હતી તેથી પૂછ્યું.

“ખચિતજ, મને કંઈ માલમ નથી. હું જાણું છું ત્યાં સુધી મદારી ધણ્યાંણીએ મદારો સાચ્યો ખ્યાર મેજવવા સિવાયની બીજી કશી નેમ રાખી હતી નહિ.” પુતળીનાં ખ્યારમાં ધણે અનેયો તે બરથાર બોલ્યો.

“છઠ નોનસન્સ ! એ બધો આજનાં ઊઠારાઓ નો ખ્યાર બાજેના ધણારોજીતો !” તે જુકાજ બોલ્યા “ખ્યારનું નામ આને ને મનવજ કાઢી ચે !”

“મેદરજાની કરી ખુદાસાથી બોલો, શેઠજ” હવે જરા શીકો પડતાં દીનશાહ બોલ્યો. શું પૂતળીએ તેને ઊંચાં દત્તો ? નહિ તે સચ્ચો ઊઠારી દત્તી, ત્યારે આ શું બેઠ દત્તો ?

“જેવાની મી. મુલ્કાં, તમારી વાળકે પોતાની રાટીમાં સાથે તમારા પારને રાત બની દત્તી કે ત્રણ

મહિનાની અંદર (તેણીની સાથે ઓળખ થવા પછી) તમો પછે પડતા તેણીને પોતાની વાધક બનાવસો અને તે મિસીસ મુલ્લા દાખલ તમને પરણીને તે સારત હતી છે ! શું એ બીનાથી તમે અનલુ છો ! તમે પછે પડતાં તેણીને તમારી ધવ્વાણી બનાવવાના કાલાવાલા કીમા તે વળી એની બે સખીઓએ બેથું હતું ? ” તે પરવારતા પારસીએ બેઠા બુલ્લો કરી દેતા કહ્યું. દીનસાહે સતત્રથ થઇ ગયો જે સ્ત્રીને ખરા જરૂરી ચાહી હતી તેણેજ એવા કોર રાજોમાં સારત બસી હતી અને તેને પૈસા ખાતર ખાણી હતી યા ખુદા ?

“ તમે એ બીના કેમ બાણી ? ” તેણે ધીમા દુઃખી રહેતા પૂછ્યું. “ એ બોડી બીના છે અને તમે એ મ બોડી અને મહારી ધવ્વાણીને અપમાન કરો છો ”

“ એ તદન સાચી વાત છે ? વળી એણે સૂઝી વાત હતી કે પરવશી પછી એ જાતની ખુશાલીમાં એક પાણી નિશાળની સહીઓને આપવી અને હવડાં તે-વધુ તેની ગોઠવણમાં છે ? ” પાંડે એ જવાબ દીધો. “ તે જ્યાં ખાતરી ન થતી હોય તો તો બંધો અને તેવજીને પૂછી ખાતરી કરો ” અને તે સલામ કરી ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ગરીબ દીનસાહે ? શું પુતળીએ જે ખ્યાર તેની તરફ બતાવ્યો હતો તે ખોટી હતી ? તેણીની મતલબ મહેલથીજ લ્યેને બંદી હતી ? તેના પૈસા અને તેના સુંદર અંગવાપર તે લોભાઇ હતી ને તેથી આવી સારત બસી હતો ! તે જે કામ કરવા બહાર નીકળ્યો હતો તે મોઢક રાખી પાંડે ધર બગાડી ધર્યો. તેણીને મોઢથી તે વાત તે સાંભળતા ઇચ્છતો હતો તેથી પાંડે ક્યો. ગરીબ પુતળા ? કસાપજી ખ્યાલ વગર જરૂમાં નિરાતે બેઠી બેઠી દીનસાહેના ખાંડ ફરવાની તાલ બેતી, નફરમણી ગાયન લલકારતી હતી.

ખાગમાં ગાડી દાખલ થવાના રહેઠાણી તે એક દમ ઠંડી ને હાઈ બાર દરવાજામાં દોડી. એક પળ તે-ણીનાં સુંદર મુખમાં પરનો હાઈ બેતાં દીનસાહે તે વાત બુલ્લો અને ખુશી થઇ તેને મર્યો. પણ બીજા પછે તે કેવી કમારી છે તેનું તેને લાગ થયું !

“ શું છે દીનસાહે ” તેને હા બહાર ગંબીર એક પુતળીએ પુછ્યું. “ તબ્બા સારી નથી કે બના ? ”

“ હું સારી પેટે છું, પુતળી; પણ હવડાં મેં એક અમલ જેવી વાત સાંભળી છે તે હું માનતો નથી તું હમેશાં મને સાચુ કહે છે તેથી પુછું. મને સાચો વત્તાજ દેને તે સિવાય બીજી વાત હું માની શકશ નહિ ” દીનસાહે તુર્તજ તે વાત કાઢી પુછ્યું.

“ બ બા, દીના, આજે એમ શું કરો ? તમને કેહી પણ વાત મેં કહી નહી કહી નથી. શું તમને મહારીપર વિશ્વાસ નથી ” તેણીએ દીનસાહેની પાસે બેસતાં સલામ પુછ્યો. જે કે તેણીને ખ્યાલ તુર્તજ થયો કે તે બેઠું દી સારતની વાત સાંભળીને તે આવ્યો હતો. તેણી ધરધર ઝુલતી હતી. જે તે પોતાને કશા-યકો બલ્યો તો કહી માફ કરશે નહિ બેમ તે સમ-જતી હતી. તોપણ ખુદાપર વિશ્વાસ રાખી તે બેઠી. જે થાય તે ખરું.

“ આજે મને મેહરવાન છ પાંડે મળ્યા હતા, મહારી રજાની સખી પીરોબ પાંડેના બાવા ! તેવજી મને કંઈ વાત કહી, હું ઇચ્છું છું કે તે ખરી નહિ હોય ! ” તેણે ગંભીર રહેતાં રાજ કહ્યું. તે ફરવાયકો મેહરો બેતી પુતળી મુઝીબ બેઠી. વળી તેણે ચલાવ્યું.

“ તે મહારા વારતે સારત બસી હતી કે હું તુંને પછે પડતો પરજીવા માંગીશ અને તણ મહિનામાં તું મને પરણીને સારતમાં છતે તો તે લોકને એક જ્યાં-ફત આપે; જે હવડાં તું આપવા નિકળી છે તેનું એ કાણ છે કે ? ” તેણે પુછ્યું.

પુતળી ગમરાઇ ગઈ. તે ફિક્કા મેહરાએ ક્યા માંગતી હોય તે બીસાલ બે એક પળ દીનસાહેના મેહરાગમ બેથું.

“ મને ખરૂં કેહને પુતળી, મહારાખી કાંઈ કુખા-વતી નાં ” તેણે ફરી કહ્યું.

“ હા એજ કાણ છે દીનસાહે, પણ તમે જે મોરી બધી વાત—

“ તે એવી સારત બસી હતી ? ” તેણે કોરતાથી પુછ્યું “ હા ” પુતળી ખર કહી દેતાં હોને હેલી થઇ.

“ એ દીનસાહે મહારા તરફ એ રીતે નાં બુલ્લો. મને સમજે. જરા મહારો ખુલાસો—

“ હું કંઈ સમજવા માંગતો નથી. તે એ સારત બસી લ્યેને મહારા વારતે શું વિચાર મનમાં ધરાવતી હતો કે આવી મલક કરી રાજી ? ખરેખર હું બેવ-

કરે બન્યો. મદારી બદાલી-અતિ બદાલી શીરીનની જગ્યા ઉપર બે બારસો રાખી મેં આપી તેને 'તું-તું' તદન નાશાય છે. મદારી રતનની માતા મજાવથી પણ નહિ જોઇએ અને શીરીન-મને માફ કરજે બન, કે અનજ્ઞપણમાં તારી મીઠી યાદને હું ભુલ્યો. ઓ બેદા! " અને દુઃખથી વરકેરાવડો દીનશાહ ખુરશી પર પાછો બેસી ગયો.

"તુને મદારા પૈસાન જોઇતા હતા તો 'તું' તેમાં ફાવીશ! તારી સગરડ સચવાય તેમ હું બદોબરન કરી, એ રીતે મને ઠંડી તું સુખી થઇ તો સચે. પણ હું હવે તારી સાથ સંબંધ, રાખવા માંગતો નથી. મને ક્ષત્તે જંતુહં ત્યાંજ હું રહીશ કાનવા બદાનાં હેડાજ તેમ યજ સકશે. તું અદિજ રેડકે ગમે તેમ મદારા પૈસો વાપડશે તો હવે કોઇ અટકાવશે નહિ. હાજ તુને મદારી રતન હોમમાંજ રહેશે." તે ઝડપથી એક કાચપર આવી ગયો. "કાચે હું જવાનો હતો તેને બદલે આજિજ જઈશ." ઉવડાંજ અને તે બહુ દુઃખી છબરે તે શુંકણે પડેલા આકારની ગમે એટલી સમભવત છતાં વાંધી ચાલી ગયો.

સપ્તમે અધકાર હતો. બન્નેની દુન્યાજ રહી હતી. અરેરે, તે બેહુંદી રાતે કેસો વાણ કહાડ્યો હતો પણ તેને ખુલાસો સમજવા થોડો હતો તો પુતળીને વાંક માફ કરતે પણ આતો પોતાને કમાયેજો જોઇ તે અતિશય કોપમાં આવ્યો હતો. તે ધારતે હતો તેજ યજ. સુખનો સ્વપ્નો હતો તે પુરો થયો ને દુઃખની સીમા રાજ થઈ હતી.

ગરીબ પુતળી અતે બેદારાજ યજ ના પડી. આ ફટકો ન ધારેજો હતો. અને જ્યારે દીનશાહ તેણીને મહત્વા વગરજ ક્ષત્તે જવા સાર કપડોજો ત્યારે તેણીની આગળ બે હાકલ કર્યા હતા અને તેને દુરચાર કરવાને પ્રયત્ન કરતા હતા તે જરૂર વગરજ તે ગયો. તે બનાવ બન્યા પછી ત્રીજે દિવસે જ્યાં વધુ દુરચારી આવ્યા પછી પુતળી તે દુઃખ ભરી બનાવ પર વિચાર કરતી બેઠી હતી તેજલાઈ હોમમાંથી એ નોકર ચીકી લઈ—

મદારી સદા બદાલી એકી પુતળી.—

આજે ચાર દીન થયા સુખી રતન કંઈ ન આવવાની ચાલુ ફર્જો કરી જુઓ પાડલી રતની હો છે અને હવે અને દીનશાહને મનવા રવરે છે એમ ખબર લખી એ ચીકી મેં પુરાણી હતી પણ તે

માણસ પાછો આવ્યો કે બાક વણા સીક છે અને કોઇ બીજું નથી તેથી મેં ચીકી નથી આપી. હું તને મજબા આવવાની હતી બેઠી પણ રતન વણી આવવાની યજ ગજ છે, આજે તેજો આઠ દિવસ થયા મુલક આજ મીઠી નથી અને ચાલુ તને મજબા માંગે છે. તું આવી સકશે? જો જરા પણ ટીક હોયતો આવ. હાલ તુર્ત દીનશાહને ગમતરાવવાનું કારણ નથી મારે તુર્ત આવ. મને આરા છે કે તું બેઠી સારી પેડે હશે.

તદારા હકમાં સદા હતા કમ્બનાંરી

પીરોજમાપની હવા વાંચજે.

તે ચીકી વાંચવાની સાથ પુતળી હઠી. આ દુઃખમાં પીરોજબાઈની મદદ માંગવા તે કેમ ભૂલી હશે કરી હતી; પણ નહિ તે ફટકો ગળુ નબળી હતી. દુઃખ નો જે ફટકો તેણી પર પડ્યો તેથી તે તદનજ દિમન મોઝ બેઠી હતી. ફરી તેણીનું મગજ ભમવા લાગ્યું અને તે બેદારાજ યજ પડી.

દુરચાર થતાંજ તે તૈયાર થઈ અને ગાડી જોડાવી હોમમાં મઈ જ્યાં પીરોજબાઈ આવજ મહેરે તેણીની સાથ જોતાં હતાં પણ તેજણ આ તેણીને અવતાર જોઇ અમરાયો. જુઓ રતન વધારે આભરી યજ હતી તેણીના બેભ પર બાર હતો જે તે એક બે કલાકની પણ સાંત હવે સુવે તો ટીક નહિ તો વેલાપણાના ચિન્હ દેખાડશે એવું રાકરજું મન હતું.

"રતન કેમ છે?" તેણીએ આતુરતાથી પુછ્યું જ્યારે તેણીને ખરી બીના કહેતાં તે જુબ રહી. શું તેનું તે બદાલું જુલકું એ રીતે દુઃખેરાનું પેડું અને! કંઈપણ કરી તેણીને બચમાંથી બચાવવાનો વિચાર કરી રતનને મજબા તે હતી.

"તે દીનશાહને કશું છે કે દીકરી" પીરોજબાઈએ પુછ્યું.

"નહિ દીનશાહ આજે પાંચ છે દિવસ થયા ક્ષત્તે ગયા છે" તે જમ તેમ દુઃખનું રચકું જગાવી ગયો.

જુઓ રતન ઉપાડી આંખોએ ટ્યાર ટ્યાર બારણું જોતી પડી હતી. પુતળીને જોઇ તે ખુશ થઈ અને તેણીના મદારા ગમ જોતી સાંત પડી રહી.

"રતન દીકરી હું આવી. તું મને શું કહે છે?" તેણીએ તે બાજને એમ બેદારાજ પેડું જોઈ મીઠા સંધ્યપુછ્યું.

“મમા” તે ધીમિથી બોલી કે પુતળીના મગજ પરનો ભાર હલકો થયો, હજી તે બાળકી નેણીને ચઢાવી હતી તો પછી દીનશાહનો શો મુલકો છે ? એ વિચારથી તે ત્યાં તેની પાસે બેઠી.

“મમા, આગાક તમે મહારી આગળ વાતો કરતાં હતાં તેમ કરો, રાત્રી બાદશાહ પરીચેતરી” તે હવે પુતળીના બોલા હપર માધુ મેલી ખાસથી બોલી, પુતળીએ તેણીને કંઈક અને પોતાના બોલામાં બરાબર સુવાકી ન્યારે તે ન્હાના હોડ પુતળીને ક્રોસ કરવા કચથી લેવું હશે તે માતાના મુખમાંથી મીઠા સરોદની ન્હાંગી ન્હાની વાતો સાંભળતી ચૂપ પડી.

દાકટર જે ત્યાં હોય રહી પુતળીની હીલચાલ તપાસતો હતો તે હવે બુધી રતનને સાંત થયલી જોઈ કંઈક આપાના શબ્દો પીરોજખાઈને કહેવા લાગ્યો.

યાકંથી જો પુતળી મુંઝો રહેતી કે રતન જતી હતી, હજી તે કાચી કચી હતી એટલે એક કલાક પછી દાકટરે મન આપ્યું જેથી પુતળીએ તે આખરો આજી રાખ્યો. કેથી કેથી રીતે વગર અર્થની કેટલી વાતો તે એક રાતમાં પુતળીએ કીધી તેનું તેને બાનજ ન હતું. ફક્ત તે ઊઠતી રાત કંઈક પડે એ ખબતથી તે બોલતી હતી અને તે વાંસળી જેવા સરોહ સાંભળતી બુધી રતન એકરની ઇચ્છા મુજબ એક લાંબી કંઈકમાં પડી. દીનશાહને ખાતર તે છોકરીનો જન બચાવવા પુતળીએ એટલો શ્રમ બેઠો હતો જરાબી હીલચાલ કર્યા વગર તે એક સરખી આખી રાત બેઠી હતી જેથી તે તદ્દન નરોસ થઈ ગઈ હતી એટલે જોઈ દાકટર હવે સહવારે ત્યાં આગ્યો. ને પોતાના જોરાવર હાથમાં તે સુતેલી બૂલજીને ઢાળી તેની જગ્યાએ ગોઠવી. તે દેખાવ ભેટી પુતળી થાક અને દુઃખથી અર્ધચૂં જેવી પીરોજખાઈના સારી હપર બેઠોરા બની પડી.

“એવણની શક્તી હપરાંત એ થયું છે.” તમે બીજા બીજાણીની ગોઠવણ કરી શકો અને બચ છે કે આ મોંઘી બારી ચિંતાની છે “તે દાકટર હવે પુતળીને તપાસતો બેઠો. “આજે બુધી રતન બચમાંથી ચોક્કસ થઈ છે વખતે તે આજો દિવસજ હવાયા કરશે તો તેની શીડ ના કરવાં પણ મીરીસ મુદ્દાં બહુ ખારતી બધી બિમારી બોગવશે. એમને બેનંની નાખવો હુમલો થયો છે.

રતનને બચાવી તે પછડાઈ પડી. દીનશાહ દીનશાહના આજી પોખર તે કરતી હતી. ત્યારેજ આપણાં પીરોજખાઈ શી બીના બની છે તે સમજ સંકેતો પડીકમાં તે બુધાસો સાંભળીને જરા ચિનવતી અને ઘડીકમાં ચુરસામાં તેને તરોડી કાઢી જવાને હુકમ આપતી. રાત અને દીવસની નક્કી રાખી પીરોજખાઈ આજી માનજામાં ખડાંજ હતો.

રોગોત્તરન વચ્ચે અચડયા ખાતો ચાકુ બંધન કરી કરતી ગરીબ પુતળી બિઝને પડી હતી. તેને આજ દિવસ થઈ ગયા હતા. આજે દાકટરે વધારે ધારતી આખી હતી જેથી રતનાં પીરોજખાઈ જમા હતાં. અંતે તેવણે એક વિચાર આગ્યો. દીનશાહને તેવણ પાકેડ કરી ચુક્યા હતાં તોપણ તે આપતો ન હતો જેથી તેવરે પોતાના વિચારમાં દાકટરને લીધો અને તે બંને મસલત કરી તેવણે હુકમાં જે વિગદ બની હતી તે કહી જેથી તેમની મજાક મે માલેનો તાર દીનશાહ પર કરવા કબુલ થયો.

દાકટરનો તાર પુગ્યા પછી ઘર્તજ આવવા ઉપરો ચુક્યો હતો. પૈસા કે ખર્ચની કશી વાન કર્યા વગર બુધી રતનની માવજત તે આવે તેટલાં સારી રીતે કરવા ખાતર તે કલાવાલા કરતો હતો. ત્યારે બુધી રતન પુઠાના હોડમથી સાજ થઈ ફરતી હતી ! એ રીતે તેઓએ તેને ફરી હચો.

એકવાર પુતળીને ત્યાં પીરોજખાઈ ઘટતી અંતિ લાવવા ગયા જ્યાંથી પુતળીની વિદ્યાસુ આપાએ શો ખતાવ બન્યો હતો તે વિચતવાર કહ્યો કે દીનશાહને એકતમા મળી તેની ખાતરી કરવા તેવણ મોંઘા હતા તેવણે નોકરોને હુકમ કરી રાખ્યો હતો કે જોવા તે બધે તેમ તેમને ચેતવે.

દોગખાંજ દીનશાહ કડતો હોય તે મોસાલ આંગણે એ તે દીડરી ગરીબ તો શીડીનની યાદ તદ્દનજ બુધાય, એ ખ્યાલથી તે દિવાના જેવા થયો હતો. પીરોજખાઈ દીવાનખાનામાં આંગણે કે ઘર્તજ તે આતુતાથી પરપુષ કરવા લાગ્યો. જેનો સામ્ય જરાજ તેવણે આપ્યો. અને પછી પોતાની વાત કાઢી. પુતળીના સીકનેસની નજી જતાં તે આગ્યો. નહિ કરી તેને તેવણે કપડો આપ્યો.

તેમોનાં લગન ખજાક પુતળી કેવી રહતી તે પછી આગળ આખી હતી અને તેને નહિ પરણવાનો કરાવ

તેવણે ફેવી રીતે ફેરવેા હતા તે વાત તેવણે માંડીને કહી. ને નહ તેઓના પ્યારમાં હતી તે એ સરત-એ બેઠુંદી સરવનીજ હતી એમ તેવણે બાર મૂકી નજા-બધું. તેવણની સલાહ માની તે ઊઠીને તેની મા-ગણી દા પાડી તે સમયે તેવણે વર્ણન કર્યું. અને પછી ભુચી રવનની બધ બરી બિમારીમાં તેણીએ ખરી માતાને કેવા અચ્છા બાજ બતાવેા તે વાત તેને કહી, અને આ તેની; થાવથી ચાલેા પડતાવે તે કંદે તેવા મુંદર બોલોમાં વે બધી ઊઠીની આભની દાબદાર બિમારી તેને નજાવી.

“તમે ઘણા ક નસીગ છો, દીનસાદ કે એક કરવાં બે દીરા જેવી ધવ્યાણી તમેએ ગુમાવી” ડાકટર કહે છે કે ફક્ત યોગ્ય કલાક પુતળી છવરો. “આને આ ભુચી રવન છવતી છે એ તમારી એ. પુતળીનેજ આભારી છે.” તેવણે તે બેવકુફ સમ્પન્નની આંખો પર ને પડેા ફરી વળેા હતા તે બોલતાં મ્યું.

દીનસાદ તે હાંબુ લેકચર સાંભળી હરણ ફાડ થઈ ગયા. કાઈપણ દહારે પોરેનમાથને એટલું બોલતાં તેણે સાંભળ્યાં નહોતાં.

“ઠેઠારી રવન સાછ છે...તે આભરી નથી” તેણે આભયજીમાં પુછ્યું.

“તમારી રવન સાછ થઈ છે. એક બેમલ છવના બોલે-એક નહિ દીનસાદ- બે બેમલ છવના બોલે એ બધા છે કારણ કે પુતળી બે છવરો છે અને આ માંદગીમાં પડી ન હતા તે નરરજ એવું બચ્ચું છવતે” હવે બીજી ખજરથી દીનસાદને મનરાગેા.

“ઊઠારી ઊઠારીએ વચ્ચેની એક સરતે તમને આરહું ફુઝ લાપ્યું એ પણ એક અભયજી છે. દા, હું કમલ કરું છું કે પુતળીએ આ વાત તમને કહેલી હતી જન્મ તે એક ભૂલનું પરિણામ આબધું છે તે તો તમે બેઈ મુક્યા છે. ત્યાં રેલા મોરડામાં પુતળી નરર અને ડાકટરના દાપમાં પડેલી છે.

૧' એ પીડિતમાથ, અને એ બધી વાતની ખજર નહિ-મને માફ કરો, ને પુતળી આત્રન લઈ બેતા” તે શરમીદે થઈ બોલેા. તેવા પીમે પચે તે આરેડા બનાવી આત્રનથી ચાલી ગયાં

તે જલની પૂર્ણ જેવી બેરમ પડેલી હતી. ત્યાં

તે મુંદલ મુંદલે પડેા. અને તે તવાઈ ગયેા હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પસવારવા લાગેા.

“પુતળી મઠારી નન મને માફ કર” તે પીમેથી બોલેા. “એ બોલ એક વખત એને આમાંથી છાડ” તે ખરા છગરથી પ્રાર્થના કરતા બોલેા. ચાલુ તે અવાજ કાન ઉપર પડેાથી પુતળી નજા સાવધ થઈ.

“દીનસાદ-એ દીનસાદ મને માફ કરો” તે પીમેથી બળદી અને પછી સાંન રીતે ડાકટર ફેરવી મુતી કે નેમ આને પંદરથી વધુ દીન તે મુતેલીજ નહી, હવે ડાકટરે આવી દીનસાદને કહ્યું કેમકે ઘણી ઉરકેરવાને નેગમ તેઓ લેવા નહિ માગતા હતા. “તમે સદવારે પાછા આવજો મી. મુલ્લા” તે બોલેા પણ તેણે ઘણી આજર ખવારીથી ત્યાં રેલવાના કાલાંવાલા કર્યાં જેથી ડાકટર લાચાર થયેા.

કંઈ ઝાઝો ફેર પુતળીને પડેા નહિ અને તેના મટે આશા ઊડતાં ત્યારે દીનસાદ તેણીને તરેલવાર પ્યાર બધાં નામે બોલાવી નજે પાછો તેડી છવાડેા.

એ રીતે દીનસાદનાં આંખા પછી પાંચ દિવસને ખાંચે પુતળીને; ખાતરીમાંથી મોઢી ડાકટરેએ નહેર કરી. દીનસાદને તે બોગખી સમી હતી. અને જ્યારે એકાંતમાં તેને મળવા માયું ત્યારે ડાકટરે ફક્ત પાંચ મીનીટ તેઓને આપી એ વખતે પુતળીની છાતી પર માયું મેક્રો એક બાજ મિસાલ દીનસાદ રહેા. અને પોતાના વાંતની મારી ચાલી.

તે ખરેખર દિવસન દેખાવ હતો એક ખૂબામાં નરર પણ તેઓને મેળાવ નેતી ફુઝી થઈ રહી હતી. પુતળીએ તેને ઘણે વારો પજુ પેાતે કેવા અપ-સખેડા તેને કહ્યા હતા તે ચાલ કરી કરીને તે પડતાતા અને એ રીતે તે ફુઝી મુસાફાનમાં તે એ વડાવા છવ પાછા એક થયા.

દેખમાં દવે સર્વ ખુસાલ હતાં. પીડેનજાદને પજુ પુતળીનાં ચાલ ચવાથી પીડા આવી તેમજ બચ્ચું તેણે પોણું એક એક અસદવ ફુઝ પુતળીને. થતું દવું, જારીને સર્વ વાને દવે મુખી થઈ હતી. ખુચી રત. એક ખરી દેવવંતી રીકરી દાખલ પુતળીને મોઢાટા મિસારી થઈ પડી. તેઓએ દવે પુતળી મેન્જ લઈ પાછી આવે પછી એક મોટી

દી (અશક્ત) આપવાનો હવાય કર્યો. ફરી એક તરે ખેંચવું સુખ પુતલી બોમવવા લાગી.

આજેન મિસીસ દીનસાહ મુલ્લાને ત્યાંની ન્યા ત હતી ફરીથી તે સુ દરી પોતાની બેઠક છુલ્લુરતી થયે રતન પીતા દીપાવતી થઈ હતી. તેણીનો બધો સખાઓ ત્યાં હાજર હતું અને તેઓ સર્વ, તેના સુખમાં ખુશાલ હતાં.

આણાંની મેલ ઉપર પુતલીએ પોતાની બહેન છોડીને શીખામણ દીધી અને શરત કોઈપણ એ દી શરત-કદી કોઈ સાથે બંધવી નહિ એમ સમજવું. પોતે તે શરતનાં પરિણામમાં શું ઉકારાનું હતું તે તેણે એ બધા લાગણી બધો સંજોમાં સમજાવ્યું, અને ફરીથી કદીતે એવી રીતે રશે નહિ એમ વચન આપ્યું. એ વખતે એ દુઃખ

બંરી ખીના પાછી તાજ નહિ કરવાના કાલાવાલા કરતો દીનસાહ હોમો થયો અને આજના ખુશાલીના પ્રસંગે એવી વાત તેની વાંધે તેમને કહી દીનસાહ કર્યા તેની ગામી ચાલી.

હવે થોડું બાકી છે. તે જોડાં વચ્ચે ફરી એવો કપાસ કદી પણ હોમો ન થયો અને આજે તેમના જેની સુખી જીંદગી કોઈનું જીવન હતું હશે છુપી રતન એ અરસામાં મોટી થઈ હતી અને હવે તેની નવજાતની ધમાધમાં તેઓ પડ્યાં હતાં. પીર-બપોળ મારતરના હોમે બહુ વિખ્યાતી મેળવી અને આવજ કરનાં વધુ સંખ્યામાં તે નિરાશાની છાંયડીઓ લામ લેવા લાગી હતી. દીનસાહ અને પુતલી તે હોમમાં સદા ઠંઠ ઘેરાતાં હતાં અને છુપી રતનને "ડે જોરડર" તરીકે ત્યાં રાખી હતી

મફત !

મફત !!

મફત !!!

ખાતી કરી લેવાને માટે માત્ર ત્રણ દિવસજ વાપરવા લાયક

મર્મમંગલા.

હાથમાં લઈ જનારાને આપવામાં આવે છે. જહારમામથી મંગાવનારાઓને ૩. ગાત્ર મોકલવાથી અથવા પી. પી. દ્વારા મંગાવવાથી ત્રણ દિવસની દવા મોકલી શકાય છે. આ દવાનો સૌથી મોટો મુલ્ય એ છે કે તે માત્ર એકજ વખત લેવાથી અસર કરે છે. આ દવા એવી અકસીર છે કે તેના સેવન પછી અરધા કલાકમાંજ આશ્વસ્થ અને ઘાહ બંધ કરે છે. એક એ કલાકમાં કોરો સાફ કરીને છૂપ વધારે છે. ૪ કલાકમાં મોહરોગ, એક દિવસમાં સ્વપ્નદોષ, ૨૪ કલાકની અંદર સ્ત્રીરોગ અને તેથી ઉત્પન્ન થએલી વેદના, મૃગી, મૂર્છા વિગેરેથી આરામ કરે છે. ૩ કલાકમાં ગરમી અને સુગંધના ધાને મટાડે છે. બે દિવસમાં પાણી જેવી પાતળી ધાતુને ઘટ જનાવે છે. ત્રણ દિવસમાં સર્વ લેહની વાધનું દરદ અને સાત દિવસમાં ધાતુક્ષીણતા નષ્ટ થાય છે. શરીરમાં સક્રિય તથા વિચાર અને સ્મરણશક્તિની વૃદ્ધિ થાય છે. આ દવા મહાત્માની આપેલી ને જંગલની જડીપુડીઓમાંથી બનાવેલી છે તેથી અગણિત દર્દીઓને આરામ થયો છે. એક શીશીની દી. પોસ્ટ ખર્ચ સાથે રૂ. ૧-૧૩-૦ છે. આ એકજ દવા જૂઠા જૂઠા અનુપાન સાથે લેવાથી ધાતુ અને લોહી વિદ્યારના સર્વે રોગો એકજ શીશી વાપરવાથી મટી જાય છે ખીજી શીશી વાપરવાના જરૂર રહેતી નથી. ઓર્ડર મોકલતી વેળા રોગની વિગત નહીં લખવાથી દવા મોકલવામાં આવતી નથી. કારણ કે તે સાધુની આપેલી છે તેથી રોગ ઉપર આરામ થયો એજ તેનો સિદ્ધાંત છે.

દવા મળવાનું ટેકાણું.—

સર્વ મંગલા ફાર્માસી.

બીડન સ્ટેવેર-કલકત્તા.

Sarvamangla Pharmacy.

Beadon square-Calcutta.

હાઇડ્રોથી રેપી.

(The Science of Hydrotherapy.)

પાણીથી દરદીને આરામ આપવાની વિદ્યા.

(અમેરીકાનાં ફીઝીકલ કલ્ચર ખાતાના અનુભવ પરથી.)

લખનાર—એ. પી. માદન.

(તે દવાગરનો ડાક્ટર; છત્રનશક્તીનું બંધારણ-ઉપાસ વગેરેના લેખક.)

Mud Balhs માટીનું સ્નાન.

The wet Sheet Pack.

લીણી ચાદરનાં સેક.

આ મુખ્યાય યાને માટીનો ખાચ એટલે કે શરીરને માટીનું પદ કરવું. એ રીત હાલે યુરોપના ધણાક 'નેચર ક્યોર' ના હિમાયતીઓ દાખે લગાડે છે. આ માટીથી શરીર માંહેલા ધણાક વિભત્તીય પદાર્થો અથવા એરો બાહર નીકળી જાય છે અને દરદો સામું થાય છે, આ માટે સોજ બીની માટી જ્યાં મળી શકે ત્યાં, સાધારણ દાદવ અથવા બીની માટીને બદલે વપરાય છે. સુષી માટી ખજુ કેટલાકો વાપડે છે. તે એમ કે માટીમાં માથું બાહર રાખી આખું શરીર લગભગ ઘટી મુકાય છે. ખજુ બીની માટી જેટલી તે શુષ્કારક હોતી નથી. માટી ને સુર્યના તાપથી ગરમ થ-એલી હોય છે તો તેથી શરીરને ગરમી લાગી પર-સેવો છુટે છે. સુષી માટી ને વપરાય તો થોડી ખજુ ગરમ હોવી જોઈએ.

હવે આ માટી કઈ જગ્યા પરની વાપડવી તે માટે વિશેષ ધ્યાન રાખવાનું છે. ચોખ્ખી જગ્યાની માટી ન હોય તો કાંઈ તેવો ચોથી રોગ લાગવાનો જાય શકે છે. ત્યાં ગામડી ફાટી હોય ત્યાં આ મુખ્યાય લેવો સલાહકારક નથી. ખજુ ત્યાં કાંઈક સોનેં આંગ્રો હોય, જેના કે રહેનીઝમ (સંપત્તિ) અથવા માર લાગે હોય ત્યાં બીની માટીના ચોપ-ડાથી ધજો અગ્રામ થાય છે. છતાં ગરમ પાણી-ના સેકે ખજુ સારો શાયરો થાય છે, અને તે વધુ સલાહકારક ઉપાય છે.

આ વાચની રીત એ છે કે, શરીરને બીણી સુત-શકિત ચાદર-લપેટી તે ઉપર બીજું ગરમ કપડું વીરાળવું કે જેથી હવા ઉડી ન જાય, અને નીચેની બીણી ચાદર જલદી સુકાઈ ન જાય-આ માટે જોઈતી ચીજો નીચે પ્રમાણે છે.

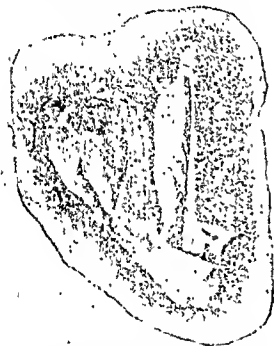
એક મોટો દબલ બજાનકેટ, એક સીંગલ બજા-નકેટ, બે મોટી ચાદરો, જેમાની એક બેનીશકે તો લીનની લેવી, તે બીજી કોસ્નની સફેદ ચાદર, એક મોટો તોવેલ યાને દીલ ધુલ્લું, અને બે થી ત્રણ ગાસન જેટલું પાણી, જેની ગરમી ૬૦° થી ૭૦° ડીગ્રી હોય એટલું ૬' ૬" પાણી, (૧) પહેલા-એક મોટી ચાદર લઈને તેની લંબાઈએ, દબલ કરી બીજાના ઉપર મુકવી ખજુ તેનો ઉપરો છેડો દરદીનાં માથાં તલે જે પાટસો એસીકો અથવા તકીયો હોય તેનો નીચેનો ઘોરોક બાગ દંકાય એટલી લાંબી ચાદર ફોપી જોઈએ.

(૨) પેલા દબલ બજાનકેટને કાચ ઉપર એવી રીતે મુકે કે તેની એક બાજુ, દરદી ઉપર પ્રયોગ કરનાર માણસ હોય તેની સામી બાજુએ બે રીટ જેટલો બાગ નીચે લટકતો રહેવો જોઈએ (જુએ બીચ ૧ હું સામા પેજ ઉપર).

(૩) બીજી (લીનની) ચાદરને પાણીમાં બોળાને બે માણસોએ તેને નીચવી ફાટી સુધી

કરતી (તે મારે એ માણુઓ સામસામી ઉભા રહી
આદરનો અંકેક છેડો પકડીને નીચવવાથી થઇ
શકે છે) આ જીલ્લી આદરને પેલા બ્રહ્માનંદે ઉપર
એની રીતે ખાયરતી કે બ્રહ્માનંદેતનો છેડો પેલી
આદરથી એક યા એ ઇચ્છા બાહર રહે.

(૪) તે પછી દરદીએ પેલી લીની આદર
ઉપર સુધું કે તે એની રીતે કે, આદરનો ઉપલા પાને
માથા આગળનો ભાગ, દરદીનાં ખભાથી આશરે
ત્રણેક ઇંચ નેટલો બાહર રહે, તે વેળા દરદીનાં
બેડ હાથો માથાં ઉપર ઉંચે કરતા બુઓ ચીત.

(ચિત્ર ૧ હું નેટશીઃ પેક કેમ અપાય છે તેની રીત.)

(૫) તે પછી પેલા બીદમતગાર અથવા ડાકટર
એક બાબુથી આદરને હાથમાં લઇ હાથની નીચે-
થી લપેટી ત્યાં ટાંચણી ચા સેફતી પીને, ટાંચટ
કરી લેવું તે પછી એક પગને લપેટી ત્યાં પચ
પીને લગાડે, બીજો પગ ખુલ્લો જ રહે, તે પછી
આદરનો દુરનો ભાગ શરીરનાં બીજા ખુણા ભાગ
ઉપર લાવે, અને તેજ વેળા દરદી પોતાના હાથો
હેડના લાવી પોતાની બાજુમાં મુકે તે પછી એકેક
ખભાં ઉપર આદર લપેટતા જવું તે એની રીતે કે

દરદીને કાંઈ અગત્ય ન આવે કે જેથી તેના
લોહીનાં વાસણો, દબાઇ જાય.

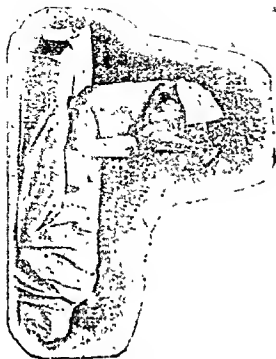
(૬) તે પછી નીચેના બ્રહ્માનંદેતનો એક છેડો
લેઇ પેલી આદરની ઉપર, પહેલાં પગો ઉપર
વીટાલનાં જઇ ખભા મુઠ્ઠી સંભાળથી લાવવો,
કે જેથી બીજા ખભા મુઠ્ઠી આવી ત્યાં બરાબર
જંધાય.

દુકમાં કહીએતો-પેલાં લીની આદરમાં
દરદીને લપેટી લેઈ તેની ઉપર પેલો ગરમ બ્રહ્મા-
નંદે, વીટાલી જાણે કે એક પુતળાને ખાંધી
મુક્યું હોય તેવી રીતે કરવું, કે જેથી હવા અંદર
જઇ ન શકે, બુઓ ચીત.

(ચિત્ર ૨ હું પેક કમ્પલીટ થયેલો દેખાય.)

ત્યાં વધુ ગરમીની જરૂર હોય ત્યાં બીજો
એક વધુ બ્રહ્માનંદે દરદીને આડાડવો, પચ તેને
ખમાં તેમજ પમ આગળથી “ ૪ પીને ” કરી સંક-
ડીને રહે તેમ કરવું-તે આદર ટાંચટ લપેટાય
નહી તો ઠંડી લાગવાનો સંભવ રહે છે મારે સહ-
માતની જે આદર લપેટાય તે શરીરની આમડીને
તદન સપાટ થઇ લાગી જાય. એવી

રીતે તાઇટ લપેટવી-કાચુ કે આ સંજો-
ગોમાં ગરમી ઉડી જાય છે; ત્યારે આ પેક
આપવાની મનકાળ એજ કે, દરદીનાં અંગમાં
સારી જેવી ગરમી તેમજ મગજપુત પાછી વળતી
અસર આવે-તેથી આ ધણું અગત્યનું છે કે
આદર ધણી સંભાળથી લપેટવી કે જેથી કોઈમી
જગ્યા એરી ખાલી ન રહે કે જેમાંથી દરદીને ઠંડક
લાગેજ અને તેમ જ દરદીને ઠંડક લાગે, તો આ
ખાચ આપવો બંધ કરવો. અથવા તો વધુ સંભા-
ળ લઇ કરીને આ કીયા કરવી.

જ્યાં એક દરદી ધણોજ નાનવાન હોય या
ધણે નર્વસ હોય ત્યાં તેના એક હાથ या જાને
હાથો પેઠની બાહેરજ રાખવા દીક છે, પણ
તેમને ગરમ કપડાં या બ્લાનકેટથી સારીપેકે
વીઠાળી બંધ રાખવા, કે જેથી દરદીને ઠંડક
લાગે નહીં.

આ બાચ જો જરૂર રીતે અપાય તો તેથી
લોડીમા રહેલા એરી તલો પશું ઝડપથી બાહેર

નીકળી જાય છે, તેમજ દરદીની સક્રિય વધવા
માંડે છે.

ન્યુમોન્યા જેવા દરદીમાં, ધણીક કેસોમાં,
જ્યાં આ પેક અપાયો છે ત્યાં એ પેકનો શુભ
માલમ પડયો છે.

• પેકમાં મુક્યા પછી દરદીને ગરમી ન આવ-
તી હોય એવું લાગે, તો બાહેરનો જે બ્લાનકેટ
ઝોટાડેલો હોય તેના ઉપરથી, ખીદમતગારે સારી-
રને ખુબ ધસવું, અથવા તો ગરમ પાણીની
કોઈની या બાટલી या ઈટ કે પરથર જે મળી
શકે તે ગરમ કરી પગનાં તલીયામાં, તેમજ સારી-
સી બન્ને બાજુમાં તેમજ પેટ ઉપર પણ મુકવા.
યાને ગરમ શેક કરવા.

દરદી પેકમાં બંધાય તેની આગમજ તેનું
માથું, મોઢાડું અને ગરદન, આ ત્રણે હમેશા
ઠંડાજ હોવા જોઈએ, અને જ્યાં મુઠી પેકો પેક
આડુ રહે ત્યાં મુઠી એક રૂબાલ या નાપડીને
ઠંડા પાણીમાં ભીંજવી અને નીચવી દાઢી, થોડી
થોડી ભીનીટ મોઢાડા તેમજ માથાં ઉપર આડુ
મુક્યા જવું.

આ કેટલોવાર રાખવું તે જે પરીણામ લા-
વવા માંગતા હોય તેની ઉપર આધાર રાખે છે.

જ્યાં તોનીક અસર જોઈતી હોય ત્યાં દરદીને
ગરમીની લાગણી સગવડ ભરી થઈ લાગે ત્યા
સંધી આડુ રાખવી, કે જે દેખાડે છે તેને પાછી
(જોઈતી) વક્તી અસર થઈ છે. આ વીચ
ભીનીટથી ઝોટા ટાઇમમાં થવું ન જોઈએ.

જ્યાં રીઝુસેલીંગ અથવા ધણી ગરમીન
અસર જોઈતી હોય ત્યાં આ પેક જ્યાં મુઠી પર-
મેનો આવવા લાગે નહીં ત્યાં મુઠી આડુ રાખવો.
અને એ માટે એક નયા બે કલાક પણ લાગે તો
તેની કાંઈ ચિંતા નહીં, સીવાય કે દરદી. જે
તદન દાઢી ગયેલો દીસે તોજ દાઢી નાંખવો ગમે
તો વધુ બે ત્રણ માર બ્લાનકેટ ઝોટાડવા.

દરદીને જ્યારે પહેલાં પેકમાં વીટાળવામાં આવે છે ત્યારે ઘણાખરાંઓને નર્વસ શીલીંગ થાને ધાસ્તી જેવું લાગે છે તે કાંઈ અસાધરણ નથી, પણ જેવા પેકમાં વીટલાયો કે પછી તુરંતજ ગરમી આવી મગવડ બનું થઇ લાગે છે અને ત્યારકડે ઉંઘ પણ આવી જાય છે.

આ વેટ (બીનાં) પેકના ચાર તબક્કા છે એનું કહેવાઈ શકાય-તેમનો આધાર દરદીની સામાન્ય દાહત તેમજ કેટલી વાર સુધી પેક રખાય તે ઉપર રાખે છે. (૧) ઠંડુ કરવાનું કાર્ય (cooling) ઠંડા પેકથી શરીરની ગરમી (તાવ) ઓછી થાય છે. (૨) Neutral થાને ઘણો ગરમ પણ નહી, તેમજ ઠંડો પણ નહીં એટલે કે શરીરની ગરમી જેટલોજ ગરમ એક તે ન્યુત્રલ. (૩) જેની ગરમી એકડી થાય છે તેનીજ શરીરમાં ગરમી વધવા પામે છે. (૪) Sweating થાને પરસેવો.

આ ઠંડો પેક જો દરદીને સહવારનાં જંગ્યા કે થાને જ્યારે રાતની એકડી થયેલી ગરમી તેના શરીરમાં રહેલી હોય છે ત્યારે તુરંતજ આપવી ઠીક છે તેમ જો ન અપાય તો ત્યાર કડે પેક આપવા આગમજ, તેને થોડીક મજબુત કરતો કરાવવી જોઈએ, અથવા પહેલા ગરમ બાથ આપી આ પેક માટે તૈયાર કરવો જોઈએ છે. નીચમ તરીકે જ્યારેથી તેને ઠંડી જેવું લાગતું હોય ત્યારે આ ઠંડો પેક કદી પણ આપવો નહીં.

જો માત્ર ઠોનીક અસર જોઈતી હોય તો દરદીને તે પેકમાં સાતથી દસ મીનીટ સુધીજ રાખી તુરંતજ બાહર કાઢવો.

તે પછી જો તેના અંગને ખુબ જોર મસાજવામાં-આ યોગવામાં આવે અથવા તેની ઝડપી કરતો અપાય તો આ ઠંડો પેક ઘણી સારી અસર કરે છે.

તાવ જેવા દાખલામાં, જ્યાં ગરમી ઓછી કરવાની હોય ત્યાં, કેટલાક દાખલામાં, દર દસ મીનીટ ઠંડો પેક બદલવો જોઈએ. અથવા તો પાછી રીએક્શન શરૂ થાય તેની આગળ,

જ્યાં સુધી ન્યુત્રલ અસર થાને ગરમી બધી ઓસરી જાય ત્યાં સુધી પેક થવા કરે તો તે ન્યુત્રલ થાયતા જેવીજ અસર કરે છે થાને દરદીને આરામ થઈ-ઉંઘ લાવે છે.

તે પછીના તબક્કા કે જ્યારે શરીરમાં પરસેવો આવી છીટો માંહેથી પરસેવાના આકારમાં ઝેરા (Poxins) બાહર નીકળવા માંડે છે તે બહુજ કીમતી મદદ કરે છે. તેની કાયદાકારક અસરોને મદદ કરવા થાને વધુ પરસેવો નીકળે તે માટે દરદીને ઘણું સરખું ગરમાગરમ પાણી અથવા ગરમ લેમોનેડ પાયા કરવો.

આ જાતના પેકો, તાવ ઉપરાંત-જોવાડ-ન્યુમોન્યા વગરે માટે બહુ ફાયદાકારક અને કીમતી થઇ પડે છે દરદીનાં આંગપરની છેક છેકળીનાં આંદર કાઢવા વિના ઠંડી અસર ઉપજાવવા માટે આ પેકની સારી અસરો થવા માટે જો રસ્તા છે. યા તો છાતીની ઉપરનાં ભાગ ઉપર ઠંડુ પાણી છાંટવું અથવા તો આઇસ (બરફ) નાં ટુકડાને લઈ તે આદર ઉપર ફેરવવો-તે પછી ઉપરનો (ગરમી આપવામાં) પ્લાનકેટ આગળ કહ્યું છે તેમ વીટાળવો.

જ્યાં માત્ર પરસેવોજ લાવવાનો હેતુ હોય, ત્યાં, વધુ પ્લાનકેટ ઓઢાકવા-તેમજ ગરમ પાણીની બાટલીઓ આપવી.

The Wet Sheet Rub-ઠંડી આદર પર ઘસલું.

આ એક સહથી પુરાણો તેમજ સારી પેક જણાયેલા હાઇડ્રોથી રેપીનો ધલાજ છે-અને ઘણું લાંબા કાળથી, સારી અસર ઉપજાવનાર તરીકે વપરાય છે, એમાં પાણી કેટલું ગરમ-આ

થંદુ લેવું તે દરદીની હાલત અથવા ગરમ પ્રમાણે નદી કરવું-પણ એની રીત ચીજમાં દેખાડવા મુજબ છે.

એક ગરમ પાણીનાં (૧૦૪ થી ૧૧૦ ડીગ્રી સુધીનાં ગરમ) કુટ બાથમાં પગો રાખી ઉભા રહી-જે ભાવે પાણી નોંધએ તે પાણીમાં ચાન્ડ બોળા કાઢી-તીચની લાઇ-દરદીને ઝડપથી ગરમ આસપાસ વીટાળી લાઇ આખા શરીરને લપેટી નાખી તાંત્રમુદીથી બંધ કરી લેવી. તે પછી ખીદમનગાર પોતાના હાથો ઉપાધ કરી તેમાંથી દરદીની શરીરને ઉપરથી તે છેક પગ સુધી એણે છે તે માટે ચાદર મળ્યુત સપાટ વીટાળેલી હોવી નોંધએ કે જેથી ઘસતાં ગાદર ઉપર નીચે નય નહી. આ લપેટવાનું કામ ઝડપથી થવું નોંધએ. અને તેમ કરવા માટે, ફેટલીવાર બે ખીદમનગારની મદદ લેવી નોંધએ છે-કે જેથી એક વાજુ શરીરને આગળથી ધરે, ત્યારે બીજા પાછલા ભાગને ઘેળતો નય-નાં સખત ધસા-શે ખમવાને શરીર નજરું હોય ત્યારે માત્ર હાથની હાલતો મારવા વાનું-દરેક જાગ ઉપર એક પછી ચાપુ હાપનો મારવા વાનું.

ઝોરતો માટે નહાવાનું-ઝોરતો માટે ઠંડા બાથ ખાસ કરી લગામથુ કરી રાકાય. જે ઝોરતોને પોતાના શરીરનાં કાર્યમાં ખસલ થતી હોય યાને અમુક લાગે કાર્ય કરતા ન હોય તેઓને જે વેદના થાય છે તેઓને ઠંડા બાથ લઈ તેની શક્તીમંદ અસર મેળવતા હવે તો કદી પણ આવી વેદનાનાં ભોગ થઇ પડતે નહી. શરીરનાં અવયવોનાં કાર્ય સમાન રીતે ચાલુ રહે તે માટે ઠંડા બાથ જેનું કાયદા કારક ઇલાજ એક નથી. દારણ કે તેથી જાનતંતુઓ, (મળવા) સચેત થાય છે, અને તેથી નર્વસ વીકનેસ માંદી કાઢે છે અને હિસતીરીયા જેવો રોગ કદી પણ આવી શકતો નથી.

જે ઝોરતોને ઠંડા પાણીના બાથ લેવાની આદત હોય છે. તેમને મારતીક માંદગી કે જે થયુ ઓને હેરાન કરતી હોય છે, તે કદી પણ થવું નથી.

મોટે ભાગે નહાવાની બાબદ બલકે જે જે ચીજને મરદને લાચુ પડે છે, તે ઝોરતોને પણ એક સરખી રીતે લાચુ પડે છે. ઠંડાં પાણીનાં કાયદા બને એક સરખા કાયદા કારક થાય છે. મરંતુ ઘણી ઝોરતોના બાળમાં અતીશય ઠંડા પાણીથી દુર રહેવામાં સાફ છે.

હવે આ શરીરને હાઇડ્રોથી રોગનાં ઇલાજે કરવાના છે તેની આગમન સહુથી પહેલા જે બાબદ ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવાનું છે તે માટે એતાબ્યાથી-આ પાણીના ઇલાજે દરદને મટાડવાને વધુ કાર્યસાધક થઇ પડશે.

દરદી માણસની મુખ્ય ફરીયાદ અથવા જે દરદ વેળા ચાલુ નહી પણ હોય, છતાં ચરૂઆતમાં તો તેને કમન્યાત અથવા ઝોડા નીચમસર નહિ આપવાની ફરીયાદ, એ માણસમાંથી નવાન કેસમાં જરૂર દરોજન. માટે તેના ઉપાય ચરૂઆતમાં લેવાવા ધરે છે કારણ કે આ બધા મળકરો જે આંતરગમાં રહેવા પામે છે તે બાઉર નીચગયાથીજ માણસને દરેક પ્રકારની બીડ

બાધીઓ થાય છે. તેથી એ આંતરડાનો કચરો તે યું, તે કેમ કઢાય, તેની સહેલમાં સહેલું છતાં ઉત્તમ પ્રકારનો જે પાણીનો ઇલાજ યાને આંતર-ડાનો છે તે વીધે ખુલાસાવાર સમજાવેલું અર્થ જરો નહીં.

એક મોટી ભૂલ.

તમને દરરોજ એક ઝાડો ચતો હોય તેથી એમ ન સમજવું કે તમારી મોટી ઇન્ટેસ્ટાઇનમાં કંઈક વસ્તુઓ નથી યાને તેની અંદર ચીટકી રહેલી કાંઈક વસ્તુઓ નથી. સારી તનદરોસ્તી ભોગવવા માટે, માણસને દરરોજ એ અથવા ઓછામાં ઓછો એક ઝાડો તો સારી રીતે થવો જ જોઈએ.

જ્યારે તમને સુસ્તીની લાગણી, તાવ જેવું ખરાબ સ્વાસ્થ, હાથ ઉપર કરો, ઘેરાયેલા શીકા ચહેરો, હાંસી કે કુડા, ખીસ વગેરે જેવું માન્ય પડે ત્યારે જાણવું કે આ કુદરતી ચેતવણી છે કે અંદર કાંઈ ખરાબ નથી અને તેથી તે ઉપર તમારે તુરત ધ્યાન આપવું જોઈએ.

આ માત્ર બાહરની નીશાણીઓ છે કે જેમાં તરફ તમો બેદરકારી બતાવો અને જો આ ઇન્ટેસ્ટાઇનને સાફ—સ્વચ્છ કરવા માટે ઇલાજ ન લીધો તો તમને અવસ્થ તાવ—રોગીક્રમ—લીન-ની ફરીયાદ, હાઈ થાઇડની ત્રાસ વગેરે બચ-કર ફરીયાદ ઉભી થવાની—તેવું કારણ ?

જે કચરો કુદરતે નાલાયક કાઢે અને જેનો શરીરને પાછો કશો ઉપયોગ નથી તે કચરા (એરો) ને જ્યારે તમારા આંતરડા બાહર-દેહમાં કાઢી ફરી શક્તાં નથી હંકમાં તમને કંઈક આવત થઈ તો પછી ત્યાં ધીમે ધીમે વધુ એરો પેદા થવા માંડે છે કે જે લોહીનાં સરકાવણમાં વખત થઈ ખુદ લોહીને નાલાયક—(એરી) ફરી, અધિક ગંભીર દરદો જનમ આપે છે—આ વાત જો તમારા ધ્યાનમાં ઉતરે તો પછી તમો સહે-લી સમગ્ર શક્ય કે મેડીકલ ડાક્ટરો દરદ માટે

જે કહે છે કે તે બાહરથી આવે છે—તેમાં કાંઈ વસ્તુ નથી પણ જે કાંઈ દુઃખ દરદ થાય છે તે માટે આ “કોલન” યાને આંતરડા જે માણસાઈ/ગટર છે તેમ જાણનાર છે જે માટે તીવ્ર સોદાદત રજુ કરીશ.

ફનીયામાં સહી વધુ પ્રખ્યાત થયેલા

પ્રોફેસર મેચનીકો કહે છે કે,

“કોલન” એ ભયંકર કીલો

(જર્મો) ને પેદા કરવાની

જગ્યા છે.

પ્રો. મેચનીકો—કે જેના કરતાં વધુ કુશળ બાપાલોલ્ટ અને શીકાબોલ્ટ ફનીયામાં ખીઓ કાંઈ નથી એવું કહેવાય છે તેણે લાંબા વખતથી પુરવાર કર્યું છે કે તનદરોસ્તી માટે આ “કોલન” મોટું ભય સમાન છે એટલું જ નહીં પણ હંદ-ગીને પણ જોખમ સમાન છે.

કેટલાક વરસો આગમન જ્યારે પ્રો. મેચ-નીકો ડોલેરા વીધે અભ્યાસ કરતો હતો, ત્યારે તેને માન્ય પડ્યું કે એક સાધારણ તંદરોસ્ત દેખાતા માણસના આંતરડામાં અસંખ્ય જાતના “મેક્રોબીયા” (જન જાણેલાં હશે) રહેતા હોય છે કે જે માંદગી કેટલીક જાત ધણી ભયંકર હોય છે તે કે જે ખાસ કરીને કોલન યાને મોટાં આંતરડાં કે જ્યાં આ નુકસાન દારક જીવજંતુઓ ધણું જ ભેગાં થતા હોય છે—તેણે પોતાની મક્કમ માન્યતા બહેર કરી છે કે “આ ઇન્ટે-સ્ટાઇનલ” “મેક્રોબીયા” જે એરો પેદા કરે છે તેઓજ મનુષ્ય જાતને થતાં સઘળાં દરદોનું મુખ કારણ છે તેમજ જવાન વયે (યાને હંક ઉમરમાં), બુદ્ધિ લાવવાનું અધિક કારણ છે.

હવે આતો પુરવાર થયેલી ખીના છે કે સઘ-ળાં ગ્રાણીઓ, માણસ તથા જનાવરો જ્યારે જનમે છે ત્યારે તેમનાં પાચન કીયાના અવયવો તદ્દન પતીવ અને મોજાં હોય છે, તેમજ આ

એકત્રીયાથી નીચાળાં હોય છે, અને આ બાબદ પ્રો. મેચનીકોફ દહે છે કે, માર્ડે બ્રાંચીયુર્વિક મત-કે કે ને આપણે આપણી બાળબવસ્થાની કેરી વચ્ચે ઇન્ટરકાઇનને હમેશાં જાળવી રાખીએ અને તે આ ઝેરી એકત્રીયાથી બચાવી રાખીએ યાને રેઓને પેલા થવાનું કારણ ન આપીએ તો જે દરદો આ જીવલણોને લીધે થવા પામે છે તે બધાં દરદો થતાં આપણે અટકાવી શકીએ, કે જે દરદોમાં કોનીક. “હાર્ટ-ડીસીસ,” આરટીપરે સ્ટ્રોસીસ અને સધળા જાતના “હેડ-એક” યાને માયાનાં દરદો આવી જાય છે એટલું જ નહીં પણ આપણી જીવનને વધુ લાંબી, વધુ સુખવાસી બનાવી શકીએ-કારણકે કવખતે બુદ્ધિમાન આવવાનું સક્રીય મોટું કારણ જે આતરકામાં આ ઝેરી એકાં થવાનું અને લોહી-ને ઝેરી બનાવવાનું છે તે એકાં થવાનું બધે થાય-જે મતને સેન્ટ ફ્રાન્સીસની પેક્ટ મેડીયુએટ હોસ્પિટાલોના વડો ડૉ. સામ્યુઅલ લોપ્ટ ટેકો આપે છે અને કહે છે કે-મેચનીકોફ દહે છે તેમાં જરૂર શક નથી કે માણસનું મોટું આંતરકા, એ ઝેરી કીડાઓને પાળવાનું મુખ્ય મથક છે, કે જેઓ તનદુરસ્તી ને જોખમ ફરી જીવન દુકી કરે છે.

(એ ઝેરી જીવનનું એ પેલા થવાનું કારણ તે કબજામાં છે જે માણસ પોતાની હાથે જ ઉપજાવે છે,)

કબજામાં લીધે શરીરની થતી બીજી ગંભીર હાલતો.

કબજામાં પરિણામ ઉપર કહ્યું છે તેમ દુષ્કરદો ઉપજાવે છે. તેથી જીવન શક્તિ તથા ખમવાની (Endurance) શક્તિ ઘટવા માંડી તે સામે શરીરની બીજી બધી શક્તિઓ પણ ઘટવા માંડે છે. ખાસકરી પાચનક્રીયા (એસીમેલેશન) સમાવેશ દીધા લોહી વહેવાની ક્રીયા વગેરે અને આ સધળું મેડીકલ સાયન્સની કબજામાં છે કે આ કાલનમાં ભેગા થયેલા ઝેરોનું પરિણામ છે.

ત્યારે આ ઘટી ગયેલી જીવનશક્તિને પાછું વધારવાનું અને કવખતે મરણ થતું અટકાવવાનું તેમજ ફરીને એકવાર જીવનની મોજ (ખરી તંદરસ્તી) ભોગવવાનું એ સહ આપણાં પોતાના હાથમાં જ રહેલું છે. અને તે આ ઇન્ટરનલ બાથના ઉપાય છે જેથી આ ઝેરી કાલનમાંથી નીકળી જઈ તમારી ગર-સાફ થશે અને ત્યારકે લોહી પાછું પવિત્ર થવા માંડી તબી-યત સુધરતી જશે. દવાની ગોળીઓ કે ધીયા-રાથી થઈ શકતું નથી-(જે માટે હજારો માણસોને અનુભવ હશે) એવા અકુદરતી બેલાઓ વાપરવા માટે ગોળા કુદરત તમને શીક્ષા કરે છે કે જ્યારે તમે આટલા નબળા પડી જાઓ છો કે તેની સામે ટકવાની તમારામાં શક્તિ રહેતી નથી અને ત્યારે ડાકટર દહેશે કે હવે હમારી દવા તમે ઉપર કારગત થતી નથી અને ચાલી શક્તી નથી કારણકે તે દહેશે કે ત્યાં ગંભીર કોમ્પ્લિકેશન (complication) થયું છે અસમર્થતા ડાકટર કાંઈ એમતો નજ કબજા કરશે કે આ હાલત આ બધી કિયારતીક, દવાઓની આદતને આભારી છે!

કદાચ કેટલાક વાંચનારાઓ દહેશે કે-આ બાબતને મેં બહુ જ ગંભીર રૂપ આપ્યું છે પણ તેમ કાંઈ ગમરાવા માટે આ લખ્યું નથી પણ કબજામાંથી ફરીયાદ કેટલી હદધુધી ખરાબી કરે છે તેનો કાંઈક ગંભીર ખ્યાલ તમને આવે એટલા માટે જ આ લખાણ વીગત આપી છે.

હવે તો સક્રીય મોટા આગેવાન મેડીકલ સત્તાધીશોની પગ દહે છે (જે વિશે ચક્ર-આત-માં Medical Brief જેવા જાણીતા પેપરનો રીપોર્ટ ડું આપી ગયો હતું) કે ૮૦ થી ૮૫ ટકા જેટલા દરદોનું મુખ્ય આ મોટાં આંતરકામાં જ રહેલું છે, અને જ્યારે ડાકટરો પાસે તેનો ખ્યાલ તરીકે “કેથાર્ટીક” બેલાઓ અને છરી સીરાય બીજા કાંઈ ઉપાયો નથી ત્યારે તો આ “ઇન્ટરનલ” બાથ તરફ દરેક માણસે ધ્યાન દોરવાનું બેઠાએ કારણ કે

કીસ્મતની કહાણી.

યાને

રાણી માતાનો ખ્યાર

(ઐતિહાસિક ચાલુ વાર્તા.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૩૧.

બોનરની અગત્યબી.

સુભાગ્યે મહેલમાંથી. સર ક્રાન્સીસની ગેર હાજરીની ખબર કાઢને પડી નહિ. રાણીમાતાને તેની મરદ ન પડતાં તેને તેડવામાં આવ્યો નહિ એટલે તેને શોધવા કોઈએ ધરદડી કરી નહિ. તે છુપા વેપમાં હોવાથી લેડી એડીથના બચાવનારાઓમાંના એક તરીકે પણ જણાઈ શક્યો નહિ.

તેના આવ્યા પછી ચારેક કલાકે બોનરનો માણસ મહેલમાં આવ્યો ને તેણે રાણી માતાને વરદી આપી કે બોનરના માણસોની હીકમત અને કુનેહથી બારે મહેલ અને અપાઝખી પછી લેડી એડીથને પાછી પકડવામાં આવી હતી અને ટાવરમાં કેદ પૂરવામાં આવી હતી.

રાણીને આ ખબર અમૃત સમાન થઈ પડી. ગેલા તેણીની બેચેન છાંછીમાં તેથી નહું જોય આવ્યું અને તેણીએ તુરતજ બીજે દિવસે ત્યાંથી નીકળી વીંડસર જવાનો હુકમ આપ્યો.

આ બધી ધમાધમી ચાલતી હતી ત્યારે આપણે માનીતો કેપ્ટન બી શું કરતો હતો તે જોવાની કાંઈ જરૂર છે. સર ક્રાન્સીસ પોતાના મામાને મળ્યો ને પછી હાથ જોડી, ખુદા પર શરૂસો રાખી ચુપ બેઠો હતો. કેપ્ટન બી કોઈથી ખાંડ્યો જાય તેમ ન હતો. તેણે પોતાના એક

મદદનીશની મદદ સાથે લોર્ડ નોર્થિંગ્ટન મદદ એક ગાડીમાં મુક્યું. તે પછી એક કાગળ લખી તે કાગળ મદદની છાતી પર ચીટકારી તેણે તે પેટી ગંધ કરી ચોક્કસ હુકમો આપ્યા.

જે માણસો જે તેજ ઘોડાની ગાડી દખતાવતા બીરાપ બોનરના મહેલ આગળ આવ્યા. ઘંટ વગાડવા સાથે તેમણે તે પેટી ગાડીમાંથી ઉપાડીને જોડો દરવાજા ઉપરથી કે પેટી લઈ જઈને હોલમાં મુકી.

“લોર્ડ બીરાપ બોનર મારે એ છે, બાઈ” તેઓમાંના એકે વરદી આપી, ને તેઓ બહાર આવી ગાડીમાં બેઠા ને બે મીનિટમાં તો નજરથી ગુમ થઈ ગયા.

બોનર ખુશાલીમાં આવી જઈ ફસકાઈ ફસકાઈને હસતો પોતાના ઓરડામાં બેઠો હતો. ‘લેડી એડીથ હાવર્ડ ટાવરમાં હવે તો સલામત છે’ તે એકસો ને એકમી વાર પોતાનાં મનને સંધારો આપી રહ્યો. ‘વલ્લાહ...વલ્લાહ...તર-હલા! ગારડીનરનો ચહેરો જોવાનું જયો હશે! એ ચીનાઈ વંડોર જાણું છું ખરાઈ ગયું હશે. રાણીમાતા અજન્મ ખુંદા થશે. તેમને તો આ ખબર મળી ગઈ હશે...આહ! હવે મારો દાવ આવ્યો ખરો! જવ્યા ગારડીનર, તું ખુદા કુંકું કુંકું કરી રહ્યો છે તે હવે તને—’ તેના આ હવાઈ

સ્વપ્નામાં ખલલ કરવા તેનો નોકર અંદર આવ્યો તે એક ભારે વજનની પેટી આવવાની વરદી આપી.

‘અલગત, રાણીમાતા તરફની તે બેટ હશે!’ બોનર પોતાની ખુશાલી જોય તેમ કૃપાવતો વચ્ચારવા લાગ્યો. ‘દોડ, માણસો સાથે એકદમ લાંબા લઈ આવ.’

‘તેઓ તો ગયાં, મારા લોડ.’

‘શું? એટલાં બધાં જલદી! કારણ?... મારે તેમને કાંઈક બહિસ આપવાની હતી... એલ-ગઈટ, તું તે લાંબા લઈ આવ.’

ચાર માણસો તે લઈને આવ્યા.

‘જોસો’ બોનરે ફરમાવ્યું.

ત્યાંના દેખાવ અને રજુ કરવા કરતાં કહપ-પાથીજ મનમાં ધારી લેવા વાંચક વર્ગ પર છોડી-વું તે તેમાંજ કાપડો છે. તે પેટીમાંનાં મૂઠાંનો દેખાવ જોતાં બારે ગમગાટમાં પડી તે માણસો ત્યાંથી ન્દારી ગયાં. બધામાં થરથર ધુનતો બોનર એકબીજા ત્યાં રહી ગયો. તેના ટાંટયા ધનતા હતા પણ એક પગડું તેનાથી આગળ ઉંચકાતું ન હતું. ધીરેથી તેવું ધ્યાન છાતી પરનાં કાગળ તરફ ખેંચાયું. વાંકો વળી તેણે પોતાનો કોમ તે શય પર મુક્યો ને પછી પોતાના હાથે તે કાગળ ખેંચી કાઢી વાંચ્યું. તે નીચે મુજબ હતું.

‘મારા લોડ ખીચ,

લોનર જોઈ શક્યો કે લેડી એડીય હાવર્ડ-ના પકડાવા સાથે લોડ નાચે પડેલા બોગ તરીકે પોતાનો જન આવ્યો છે. તેણીના મોત સાથે તારી જીંદગીના બોગ તને આપવો પડશે. સંભાળ! ખુબ દુસ્વારીમાં રહેજે!!”

“તરવારને ખોપરીનાં નિશાન સાથે!”

...એ, મારા ખુશ! બોનર રૂમમાં ચઢેરે આવ-સમાન તરફ જોનો બોલ્યો. ‘આ અદ્યત્ન ઓર-તને મારી દે’ તો રાણીમાતાની અંદરજાલીમાં આગળ વધવા માંગેલો હતો!

તે સ્તબ્ધ જેવો જમીન પર ખેસી રહ્યો. ‘તેણીનાં મોત સાથે મારી જીંદગીના મને બોગ આપવો પડશે’ બોનર હાલતમાં તે પડ્યો હોય તેમ તે બકબક બક કરવા લાગ્યો, સુમાંચે થોડા વખતમાં તેનો નોકર પાછો અંદર આવ્યો.

‘મારા લોડ, આપનો શું કુકમ છે?’ તેણે નરમાસથી પૂછ્યું. બોનર ચોંક્યો. તે હવે ઉડીને ખુરસી પર ખેડો.

‘આને હમાંથી ઉપાડી જા’ તે મૂઠાં તરફ જોતાં તેણે ફરમાવ્યું. ‘એને બા આવજ સાથે દટાવજ, સમજેછ કે?’

‘હા, મારા લોડ.’

‘આ કાગળમાં બધો ખોલાસો છે’ તે કા-ગળ ખતાવતાં તેણે જણાવ્યું. ‘મને મારે ખીજાને લઈ જા ... હું લગાર આરામ કરીશ. મારા મિત્રનાં મરણથી હું લાચાર બની ગયો છું.’ તેણે છેલ્લી નજર તે શય પર નાંખી. તેવું શરીર થર થર ધુન્યું ને લથડતે પગે તોડરના ટેકા સાથે તે ખીજાને જઈ પહોંચ્યો.

અંકરણુ ૩૨

મેરીની હુમ્લાઈ!

તે કાવતું નિષ્કળ જ્યા પછી શીલીપ કેની હમે વર્તસો તે બાબે રાણીને ઘણો ડર થવા કરતો હતો. વીંડસર આવતાં તે તેણીને બંદરે લેવા ગયો હતો ને અહેમ સુધી સાથે ગયો હતો. તે વેળા તેણે તે બાબે એક શબ્દ પણ તેણીને ન કહેવાયો! તેણીને કાંઈક ધીરજ આપી હતી. તે તો જાણે કશું એ ન જાણતો હોય તેમ સાદ સરસેડા ત્રીન પાઈ કરી ગયો હતો. હવડું તેણીની મરદની કરી અચ્છી તખ્ત માટે મુજારક્યાદી આપી હતી.

‘હા, મારા જન, તું તો હવે દય વર્ગ નાની થઈ ગઈ છે!’ તે હર્યો ‘દીકરા, ખડ’ પૂછાવે તો તારા પિતા મહેલમાં જઈ સુખસામ છે. હવે જરા

જેશ ને જોમ આવશે ખરાં... એવી શાંતિ-જા,
મને તો પસંદ નથી ?

શીલીપ શું કહેવા માંગતો હતો તે જરોખર :
સમન્થા વિના રાણીએ તે જ્યુ ગળે ઉતારી ખુશ
ખુશ થઇ ગઇ ને જાનુમાં ઉભેલા લીઝોન તરફ
ફરી હસ્તે ચહેરે બોલી,

‘લીઝોન, વીંડસર પાછી કરવા હું ખરાં
મને ખુશ થઈ છું. હેમ્પટન કોર્ટનો હમારો-એલ
હું હવે પછી-હર હમેશ પિક્કારતી રહીશ. શીલીપ
મારા જનન, જાણાવવાને હું બહુ દીકરીરું છું કે બીશ-
પ યોનરેલેડી એડીથને પાછી કેદ કરી છે. તે ટાવર-
માં પડી છે, અને રાજન આ ખબર કેવી રીતે ગળે
ઉતારેછ તે જોવા તેણી ચમકારા મારતી આંખો એ
તેના તરફ જોઇ રહી તેણીનો દેશ ને અદેખાઇ
તેણીના ચહેરામાં ખુશ્તી જાણતાં હતાં. તેણે તો
ખખાં લીલવી બે દરકાર દબે કહ્યું,

‘હું ધારું છ તેમ આ બહો પાદરી પોતાનું
અચ્છી રમેશે મમજે છે.’

તેજ પળે નેક નામવર કાડી નક્કી લાપોલ
આવવાની વરદી આપાઇ.

‘માલ લીઝોન’ શીલીપ ઉત્તરો જોલ્યો.
‘રાણી સાહેબને દરજ્યાને લગતાં કામકાને કર-
વાનાં હશે એટલે આપણી હાજરી સદંતર નકામી
છે’ અને રાણી કાંઈ બોલી વાંધો ઉઠાવે તે પહેલાં
શીલીપ અને આઇનેક ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં કે બીજા
બારણેથી કાડી નક્કી અંદર આવ્યો.

શીલીપની આ લીલવાલ મેરીન ગળે ઉતારી
નહિ. તેણી તેનું તોલ કરવાની ચુંચવણમાં પડી.
લેડી એડીથના પકડાવાથી ના તે ગુસ્સે થયો હતો
કે ના તેણે ધમકી આપી હતી. જાણે તે રોજીદો
ખનાંવ હોય તેમ તે વર્તેશો હતો.

કાડી નક્કી આવતાં તે એટલો બધો ઝડપથી
આગો કેમ ગયો હશે ? તેણી વિચાર કરવા લાગી
ને પછી હસી પડી. ‘આહ ! મારે માટે તે અદેખો

થયો ખરાં-એટલે કે મારા પર હજી તેનો થોડો
ધણો પ્રેમ તો છેજ.’

તેણી હવે નખરાં કરી હસ્તે ચહેરે કાડી નક્કી
તરફ ફરી ને તેને હાઈ બેર આવકાર આપતાં બોલી,
‘આમે, સગા, તમોને જોવાને હું અતી ખુશ
છું.’ ‘મારાં જોટલાં તો ન હશે, મારા નામવર.
આચા છે જ તમો નામવર પુર તંદરોસ્તીમાં
હરોજ.’

‘હું માંચુંજ તેટલી બધી તંદરોસ્ત નથી,
મારા વ્હાલા મહેરયાન.’

‘હું કાંઈક અગત્યના કામ તમોને મેળવા
આગો છું.’

‘મહેરયાની ફરી જાણુશીયી ફરમાવો. તમારું
કામ કરવા બહુ ખુશી થઈશ. મારી કાંઈ મદદની-
નરર છે ?’

‘હા, મારા નામવર તમારી મદદ વિના તે
ચાપ તેમ નથી. લેડી એડીથ હાવર્ડ ટાવરમાં કેદ
પડીછ.’

‘ખરેખર, વ્હાલા સગા, હું તે જાણી બહુ
દીકરીરું થઈ છું. પણ શું કરું ? એ તો યોનરનું
કામ. તેણીએ પોતે એકરાર કર્યો છે એટલે
લાચાર !’

‘તમો નામવરની દીલસોજી હું શા માટે
માંચું છું તેનું સૌથી મોટું ને સગળ કારણ એ છે
કે મારો જાણુજ તેના પર ખરાં છગથથી શીદા
છે...વેલ, તમે પોતે એ જાનને પરણાવવા કયુ-
લ્યું હતું !’

“તેમજ હતું તો મેં એને ફરમાવ્યું ત્યારે
શા માટે તેણીએ ના પાડી હતી ?” રાણી ચીચવાઇ,
“મને કહેતાં ધણુંજ દુઃખ થાય છે, પણ એ
સંડ ડાકણ છે. હવે એ લગન થઇ શકે તેમ નથી,
તે તમે જણ કયુજ કરશો.

‘મહેરયાની ફરી તેને જોડી મુકવા
ફરમાવશો ?’

‘મારી તેનીજ ઇચ્છા છે...હું તેમજ કરીશ!’

‘મારાં નામવર, આ મહેરબાની માટે ખરાં જીવંતી હું તમારો આભાર માનું છું’ હું જાણતો જ હતો કે તમારું ઉમદા જીવન મારી માંગણી જરૂર કયુક્ત મંજૂર કરશે. હું એ જાનું કરી પાછી કેથોલીક પંથમાં લાવી મારા બાણેજ સાથે પરણાવીશ. મહેરબાની કરી તેણીને છોડી મુકવાનો હુકમ મનેજ આપ્યો કે હું તેણીને મારી અંગન દેખરેખ નીચે લઈ તેણીના વિચારો ફેરવવાનાં પગલાં ભરીશ.’

રાણી હવે ડગમગવા લાગી. તેણી વાહી પટ્ટાનીને કાર્ડિનલને ઉઠાવવા માંગતી હતી તે હવે ન અને તેમ લાગ્યું કેમકે કાર્ડિનલ તેણીને જૂની પેઢે વળગ્યો હતો. ધીમેથી તાલતલાવત કરી છટકી જવા તેણી બોલી,

‘આપના માનવંત ધર્મના રક્ષકોએ તેણીને દાવરમાં પૂરી છે, નહિ કે મેં...એટલે હું તેમનાં હુકમો સામે પગલાં ભરી શક્તી નથી, ધર્મના રક્ષકો આદેશો બધે તેણીને છોડી મુકે.’

‘કોણ આગળ તેણીએ કનૈયાન કર્યું છે?’

‘ફાધર એનોક આગળ.’

‘તમારા પાદરી આગળ! મહેરબાની કરી તમે તેને હયાં બોલાવી મંગાવશો?’

તેજીતે માંગણી ના પાડી શકે નહિ. ફાધર એ નોક અર્થે ત્યાં સુધી તેઓ સુપર્યાપ બેસી રહ્યાં. રાણી અને કાર્ડિનલને એકલાં બેઠેલાં બેનાંજ શું જાનાવ હશે તે તે પાદરી ઝટ સમજ ગયો.

‘બસા ફાધર એનોક, રાણીમાતા લેડી એડીથ હાવર્ડના આચાર વિચારો માટે ખરું જીવંતી દુખી છે. તેમાં સુધારો કરવા તેઓ તેજીતે છોડી મુકવા માંગે છે. મહેરબાની કરીને ધરતું વેરંદે દપકાંજ નિગાર કરી આપશો?’

ફાધર એનોકે રાણી તરફ ડગરડગર જોયું કે તેણીએ કાર્ડિનલ ન જોય તેમ સફાઈથી ના પાડવા ડોકું ધુણાવ્યું.

‘મેં કહ્યું તે સાંભળ્યું કે ફાધર એનોક?’

‘હા, મારા નામવર, મહેરબાની કરી મને જણાવવા દેશો કે તેણીની કયુલાત પાંછી એકદમ છોડી દેતાં પ્રજ્ઞના મનપર ખોટી અસર થઈ બીજાઓને તે પગલે ચાલવાની લાલચ થશે.’

‘ફાધર!’ તે પુનઃ પાદરી ગમખવારીથી બોલ્યો. ‘આપણું કામ આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાનું છે તો ક્યારથી તે ખુના મરકીના દંદેસ્તનાક કામ તરફ વલણ લીધી છે? ફાધર એનોક શું તું નકાલું લોકી રેડવા માંગે છે?’

‘હું તો રાણી માતાનો ફરમાવરદાર છું... તેમણે ચોખ્ખું જણાવેલું છે. તેમને માન આપવાની મારી ફરજ છે.’

રાણીએ તે પાદરી તરફ બાઈ ગુસ્સામાં જોયું. શા માટે તે જીવંતી કરી તેણીને સંડોવતો હતો?

‘હું ખરાં જીવંતી લેડી એડીથ હાવર્ડને છોડી મુકવા માંગું છું, ફાધર એનોક!’ તેણી તરફ ‘તમે જાણો છો કે એ કામ મારું નથી... એ તો તમે ધર્મના ઉપાધ્યાઓનું છે!’

કાર્ડિનલનું ધ્યાન ખેંચવા માટે તે ચમકે પુરતા હતા. તેમણે ઉડતાં જણાવ્યું,

‘બસા ફાધર એનોક, હું તમારી સાથે આવીને તે વેરંદે નવાર કરવામાં મદદ કરીશ.’

મેરીનો છવ નીકળી ગયો. બટ દબાવે ના પાડવા તેણી બોલવા જતી હતી છતાં છગ કપડે છોડવા તેણીને ગમ્યું નહિ.

‘કાર્ડિનલ, આપ નામવર જોતે તે વેરંદે મારી સડી કરવા માટે લેઈ આપશો!’

કાર્ડિનલ હીને ગદગદ ગયાં કે રાણીએ બાઈ ગુસ્સામાં ફાધર એનોકને આગળ તેડી ધામા અવાજે કહ્યું,

‘બાર’ટપર સહી થઈ તો તું મુરોજ સમજાજે !’

કાધર એનોક કાર્ડનસની પૂઠે દોડ્યો. એકલા પડતાં તેણે પોતાનું જીગર ખોદ્યું કરી, બારે કિલોગ્રામમાં થરથર કાંપતો બોલ્યો,

‘મારા નામવર, મને ના મારો. હું તો સદંતર લાચાર છું. તમે પોતે જોઈ રાક્ષા હશે કે રાણીમાતા તે ખીચારી ‘દમનસીજ છોડીને મારવા તૈયાર થઈ રહેલાં છે. મને ખુદકું જણાવ્યું છે કે વાર’ટપર સહી ચતાં મારું ચારી બને. હું મારે સમજવું. હું શું કરું ? હું કન્યું છું કે તેણીને મદદ કરું. મને તેનાં મરણથી શું લાભ છે ? મેં તો તેણીને જ્યાંવયા બાદ્યે કોશેસ કરી હતી પણ રાણીએ ધરજ પાડી મને તે દુખ ભરી ફરજ સોંપી હતી. મેં તો તેણીને જ્યાંવચાનો સહેજ માર્ગ ખતાવ્યો પણ પોતાના નવા ધર્મની મસ્તીમાં તેણીએ કરાંતી દરકાર કરી નહિ. રાજ્ય તેણીપર દીવાનો બન્યો હતો તેથી રાણી તેણીની જાગરી અંદેખી બની છે. એમ તો તમારો બાણેજ પણ કનકેસ કરી ગયો હતો પણ મેં તેને બચાવી લીધો છે.’

કાર્ડનસ આવીજ વિગતની વક્રી રાખતો હતો. તે પાદરીની તકરાર વાજતી હતી.

‘આ કામનું તને શું ધનામ મળનાર છે ?’
‘કાર્ડનસશીપ; પણ મારું માનજો કે પ્રનામની દરકાર કર્યા વગર હું તેણીને બચાવી રાકતો હોત તો ખુશીથી તેમ કરત.’

‘હું સમજ્યો, કાધર એનોક. રાણીજીને મારી સલામ કહેજો અને રાણીને મળ્યા વિના તે પુન્ય પાદરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

‘કાન્સીસ કહેતો હતો તેમાં કશો શક નથી કે રાજને તે બાપડી તરફ વધુ ધ્યાન આપતો, જોતાં અંદેખાઈના આવેશમાં આવી જઈ રાણી તદન હંધાંચુતી બની ગઈ છે અને નિયમાં નિય કૃત્ય કરવા આતુર થઈ છે ! સરમ છે, એ જીંદગી

ને !... તમારા પવિત્ર ધર્મનું મહાન શિક્ષણ કેમાં મળ્યું ? યા ખુદા ! એ માણસો છે કે દવાહિણી !’
તે પુન્ય પાદરી પોતાનાં મકાને જતાં બકબક્યો. તેને બારે દુખ થયું હતું પણ હવે તે લાચાર હતો.

પ્રકરણ ૩૩

વીંદસર ખાતે પાછો ફરતાંજ સર કાન્સીસને મળી માતા તરફથી બોલાવવામાં આવ્યો. ધડકતાં દીસે તે હાજર થયો. તેજ પળે તેણીએ લોડ નોર્થની મેરહાજરી બાપે તેને સવાલ કર્યો કે તેણે સધ્યારાનો દમ ખેંચ્યો.

‘ગરીબ પરવર, તમારી ફરમાસ મુજબ મેં તેના ઓરડા તરફ માણસ મોકલ્યો હતો. બારણું ઠોકવા છતાં કરો જ્યાંય મધ્યો નહતો. ખીજાં તપાસમાં બારણું તાણું મારેલું જણાયું. છે. તે તો શમ થઈ ગયો છે ને આજે દિવસો ચયાંનો તે કોમને જણાયો નથી.’

‘તેને ગમે ત્યાંથી શોધી કાઢ ! મારો હુકમ છે કે તેણે એકદમ મારી આગળ હાજર થવું !’
રાણીએ બારે ખીજવાટમાં ફરમાવ્યું. તેણીને ધાસ્તી લાગી કે તેણીનો ભેદ ફોડી દઈ પોતાનો પાપી પ્રાણ જ્યાંવચા લોડ નોર્થ ન્હાસી ગયો હતો. આવી કિમતી ખજર મેળવવા છલીઝખેચના મળત્યાઓ મોટી દોલત આપે એવો દરેક સંભવ હતો.

ખીજે દીવસે જ્યારે તેનાં મરણની ખજર રાણીને મળી ત્યારે તેણી હુમાર ખુશ થઈને ખુદાના શુકર કૌંધા. મોનરને માટે આ તો ખરેજ ધીકળાં હતાં. આવી તક તેને ફરી ફરીથી મળનાર ન હતી. રાણી તેના પર એકદમ કુરબાન થઈ ગઈ ને તે જ માંમે તેને અપવા પોતાની કન્યા દર્શાવી.

ગારડીનર હવે એકલો પડી ગયો. તે ધરમાં પડી ઝુરવા લાગ્યો. તેના પરથી રાણીની પ્રિતિ એકદમ કમતી થઈ ગઈ હતી. રાણી

તેને મળવાના ખાસ અખાડા કરતી હતી તે પરથી તે 'પોતાનું' મોત ચેતી ચુક્યો હતો. ધણાંજ અગત્યનાં સરકારી કામે પણ રાણી તેને મળવા નારાજ જણાતી હતી.

“યા ખુદ ! શું મારું નશીબ છેકજ બદ-
બખ્ત થયું છે કે આ કાવત્રુ નિષ્ફળ જતાં મારો
સંદર્ભ ધણી નીકળી ગયો છે !” તે કબજતી
આસ્થાન તરફ હાથો પોહવા કરી રહ્યો હતો.
પૂછ્યો. ‘શું ત્યારે મારી ઉપર બોનર સ્વાર
થનાર છે ? આહ...તે કેમ ખમાય ! ના...ના ..
હું તેમ થવા દઈશ નહિ, રાણી...આહ ! તે શું
આવી હેમાશ્વત કરનાર છે ? તે કેમ ખૂલે છે કે હું
તેમની વિગતો ઘણાં મોટાં પ્રમાણમાં જાણું છું.
મારા જ્ઞાને છેડી તેઓ ક્યાં પોતાનો કાર કરનાર
છે ...વહાલ !...વહાલ ! નોર્થ મુલો છે તે બે-
સક મારાં સુખાખની નિશાન છે. તેનો સાથી તો
ક્યાંનોએ સ્વધામ પુગી ગયો છે એટલે મને તે
તરફથી ડરવાનું હતું કાજી નથી. હવડા બોનર
ધાવી ફરી ગયો છે તો તેનો શું સુખકો છે? લેડી
એડીય તો કાંઈ અકસમાલિત સપડાઈ મળે છે
પણ છવો તેની બધી કીર્તિ પોતેજ છત્તખે. ક્યાં
જાય છે. અલગત તેની આ મહાબારત સેવા માટે
તે જે માંગશે તે રાણી પાસે મેળવી શકશે. યાદ
મેં ને રાજાએ મને હતું તે વેળાજ તેનું કયુલ
કયુ હોત તો આજે આ કાવત્રાનો બોલો સહે-
લાઈથી હું બોનરની ગરદન પર ફેંટી શકત.
રાજાએ કાંઈ અલગ જવા સંજોગોમાંજ આ
શોષ કરી દશે...આહ ! રખે બદમાશ નોર્થ
બેવડા થયો હોય ? નોર્થ પેસાનો જખરો લાવતુ
હતો ને રાજા પોતાનું કામ પાર પાડવા કાંક-
રાની પેરે પેસા વેરે છે એટલે કાંનદિ તે
બદમાશ વરખો હોય ? મારે કાંઈની કીસમે
રાજાને રાજ્યાભિષેક કરવોજ પડશે. ન કરનાં
મારે માટે આત્મધાત કરવા સિવાય બીજો
માર્ગ રહેશે નહિ. સુખમાંથી દુઃખમાં ગળડી

હાય સોસારામાં રહેવા કરતાં મોત ઓર-
લકું છે. રાજા સાથે વધુવાર ચેડાં કંઠાય-
તેમ પણ નથી નકર હું તેને સફાઈથી નવાવ્યા
કરતે. બોલ રાષ્ટ જે થાય તે ખરું. અલગત
બોનર મારા માર્ગમાં અનેક મુશ્કેલીઓ ઉભી કરશે.
પણ સાવચેતીથી કામ લઈશ તો જરૂર હું ફતેહ
પામીશ.”

તેજ પછે રાજા શીવીપ ગુપચુપ ગારડીનના
ઓરડામાં આશ્વો આવ્યો અને ગારડીનર ઉઠવા
જતો હતો તેને બેસાડી દઇ નરમાસથી બોલ્યો.

‘સાહેબજી, ગારડીનર; કેમ તારૂં ગાડું કેમ
આલે છે? મારો રાજ્યાભિષેક ક્યારે કરાવવો છે?’

‘પાલામેટમાંથી ખીસ પસાર થતાં તુરતજ
મુરખ્ખીજ, મારી સત્તા ને લાગવગના બેરે મને
પરિણામની કશી ધાસ્તી નથીજ !’

‘જોઈયું ત્યારે.’

‘લોડ નોર્થ મરી ગયો છે, ગરીબ પરવર.’

‘ખરેખર...અજળ !...આતો મહા પુરી
ચલ!’

જે અદ્ધી મારૂં છે, હુકુર; પણ હું ધારૂં છું
તેમ તેમાં હક ઇનસાફ થયો છે. હેમ્પટન કોર્ટમાં
તે બચ્ચું લાવનાર તે એટલો સાહેબ હમેશને
માટે આ દુન્યાથી ગુમ થયો છે.’

‘તરફ ! કેમ બસા ગારડીનર, આ બદ-
ખાત તારા હુકમથી મુલો છે શું ? મને પકડે
પાયેથી ખગર મળી છે કે નોર્થની સાથે જે તેનો
મદદનીશ હતો તેને રસ્તામાં પકડી રહેશે નાંખ-
વામાં આવ્યો છે !’

‘સાધારણ મોરો દશે, મુરખ્ખીજ. તમારી
ખગર ખરો છે. મને બોનર તરફથી તેમજ જાણ-
વામાં આવ્યું હતું.’

શીવીપ શુંછને હમી પડ્યો ને દસને દસતો
બોલ્યો,

‘ને બોનર તેમ કરી શકે તો વગર શકે તે
ખોટાનું ખરું કરી શકશે !’

ગારડીનર અન્યયત્રીમાં ગરકાન થઈ રાજા તરફ જવા લાગ્યો.

‘જે લેડી મંડળ આપણી સામે કામ કરે છે તે માટે આપ નામવર મને કાંઈ જાણુવી શકશો?’

‘બોશ! આગળ પણ તે મને એજ સવાલ કર્યો હતો. હું કશું જાણતો નથી. મને ખબર મળી છે કે લેડીએડીયને યાવરમાં પૂરવામાં આવી છે. કોઈ બીજાને ખબર તારે તેણીને છોડવાની જોઈશે.’

‘એ બધી બોનરની મહેલાણી છે. કાંઈક અસ્માનિક સંજોગે તેણી તેના સપાટામાં આવી છે એટલે તે આ મારફતે રાણીમાતા પર પોતાની સગા બેસાડવાનાં સ્વપ્નાં જુએ છે.’

‘બાહ! તમે બંને સરખા છો. તારા હાથમાંથી એ શીકાર છટકી ગયો છે તેથી તું દીકરીર હશે. તું વળી તારા સપાટામાં લેડી એડીય આવતે તો તેણીને કેદમાં પૂરી, છવતી બાળી ચુકી રાણીની મહેરબાની મેળવવાં જરાએ ચુકતે નહિ. એ પેતરા મારી આગળ ના કર! મેં તને એતાબ્યો તે વેળાજ તું જો સમજ્યો હોત તો આજે હયાન-તમાં પકડાવે તને વખત આવત નહિ. આજે હું તને છેવટની એતવણી આપું છું કે લેડી એડીયનું મરણ નીપજશે તો તે સાથે તારી સગાઈ પણ ખોત આવશે ને હકથુત થઈ તું કુતરાની ખોતે મરશે. રાણીપર એટલી સત્તા હું ધરાવું છું, તે તું સારી પેઢે જાણે છે. તને તારી જીંદગી બહાલી હોય તો મારો હુકમ બાજવજો!’

અને તે કહેતાજ રાજા સરખોગ ત્યાંથી ચાલી ગયો ને ગારડીનર બાપડો પોતાનાં હીણાં નસીયને રડતા બેસી રહ્યો.

શીલીપ હવે પોતાના ઓરડામાં ગયો કે જ્યાં તેણે આદેશને આતુરતાથી તેની રાહ જોતી જોઈ. તેણીના હાથમાં કાગળ હતો કે જે તેણીને કશું અમલતો લાગતો હતો.

રાજાએ તે કાગળ વાંચ્યો ને નીચે મુજબ હતો.

માનવંત નામવર,

આપ નામવરનાં દર્શનનો હું અભિલાષી છું. તમારા હનુચીની વિટી મારા હાથમાં આવી છે અને તે ઓરડાને જઈ મારા સલામત કેદમાં છે.

વીલ મજબાવાળો.

‘તે જવાબની રાહ જુએ છે શું?’ રાજાએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

‘હા. શીલીપ; તે બાગમાં છે.’

‘ચુલચુલ, તું તેને હયાં બોલાવી નહિ લાવે? તેમ થતાં રાણીના સીપાહોને ચુનેચાર કરવાની જરૂર પડશે નહિ.’

આદેશ તુરત ગમ. આખેર કરે ને તે જી હતી એટલે શું હતું તે જાણવા તેણીની જગાસા કરેરાઈ હતી. આ મુલાકાત શા માટે હતી? શું તેને તેણી યા લેડી એડીય કે દેડેદમા સાથે કાંઈ સંબંધ હતો?

રાજાનો ઓરડામાં આમતેમ ફરતો હતો.

‘લેડ! બરે હયાં આવે છે એટલે કાંઈપણ અમલતો બનાવ બન્યો દશે. વિટીનું તો કદને જડાવું જ છે એમ હું ખાતરીથી માતું છું. જામરો ચાલાક માણસ છે!’

લાલ લાલ ચહેરે આદેશ પાછી ફરી. કેપ્ટન બીએ પોતાની હમેશની રમુછ દબે તેણી માટે એવા ટિકા કીધા હતા કે જે સાંભળતાં તેણીને પોતાના મર્દાના પોષાક માટે ધિક્કાર પેદા થયો હતો. જે કે એક વખત પર તે કેપ્ટન તેણી ને હચકીને ઉપાડી ગયો હતો તે છતાં તેણીને દરબારના બીજા દરબારીઓ કરતાં તે વિશેષ ગમતો હતો તેણીએ હાલમાં તેને, દરબારીના બપકા બપો પોષાકમાં એસ્ટીકાટ થયેલા જોયો. આદેશ તેને શીલીપના ઓરડામાં લઈ ગઈ.

‘એ અદબી માદ છે સરકાર; કે આ પોષાકમાં હું તમો નામવર સનમુખ હાજર થયો છું પણ મને કપડાં જડાવાના વખતના મર્યો નથી.’

તે સાચું જ બોલ્યો હતો કેમકે તે સીધો તે પગે વેસ્ટ મીનીસ્ટરથી પાછો આવ્યો હતો.

‘ઝોલરાઈટ વીલ’ રાજ્ય હસ્યો ‘તેની શીકર નહિ’. હયાં તારા આ પોવાડમાં તને કોઈ ઝોજખનાર નથી.’

કેપ્ટન બી એ ‘આઈનેઝ તરફ ફરી તેણીને ઘણું જ માનથી નમન કરી કહ્યું,

‘તારી વિંટી, લીઝોન.

તેણીએ તે લઈ, ઉપકાર માની, પોતાનાં જન્મનાં મુદ્દી.

‘એનો ચોર ઝેકવીનાર્ડ સલામત કેદ પડેલો છે. મુરખ્ખીછ. તે જલ્દિય દિવાનો છે. તે તો તમારો જાન લેવાના હડહડતા સોગંદ લે છે. ચુકેટાનમા કબરો હુંટવાની કાંઈ મોટી મોટી વાતો તે કરે છે.’

‘તે ખરેજ દિવાનો હોવો જોઈએ’ રાજ્યએ વિચાર કરીને જણાવ્યું. ‘તે કાલેયો થાય ત્યાં મુદ્દી તેને રોષી રાખજો.’

કેપ્ટન બી એ તે પછી બારણાં તરફ જોઈ આઈનેઝ તરફ નજર કરી. ફીલીપ સમગ્ર ગયો.

‘તું જા, લીઝોન’ તેણે જણાવ્યું.

બારણું બંધ થતાં જ કેપ્ટન બીએ જણાવ્યું

‘નોર્થનું મુદ્દુ મેં બોનર પર મારી ગીટી સાથે મોટલી આપ્યું છે ને ચોનરજી આપી છે કે જે દિવસે લેડી એડીય મરશે તે દિવસે તેની પોતાની હાંદગી ખનમ થશે.’

‘તે પેરી ઉધાડનાં બોનરનો ચહેરો કેવો થયો હતો તે મારે જોવાની જરૂર હતી?’ કેપ્ટન હસ્યો ‘હવે જાણે તકબાવશે છે, કેમકે તેણે જાહેર કીધું છે સોઈ નોર્થને જાદમારોએ મારી નાંખ્યો છે.’

‘ફરી રીતે તેં પામ્પીટી બીંગલયો ટોપી વિના ત્યાં આવ્યો હતો?’ રાજ્યએ સવાલ કર્યો.

તે સાંજનો યાદગાર જનાવ કેપ્ટન બી એ રાજ્યને જણાવ્યો.

રાજ્ય હુમ હસતો બોલ્યો, ‘હુન્યામાંથી એક પાંપ ઓછું થયું વીલ!’

‘મેં સર ક્રાન્સીસ મેલવીલને વચન આપ્યું છે કે હું લેડી એડીયને મરવા દમશ નહિ. મુરખ્ખીછ, મને તમારી મદદ મળશે.’

‘ખુદીથી હું’ રાજ્યને ફરજ પાડીશ; પણ તેમ થતાં એ દીવાની તે બાપડીતું કોઈ બીજા પાસે કાટલું કટાતી નાંખશે. આ કારણે મેં તેણી ની રાજ્ય નિદાનીની વિંટી સીકત કરીને કે જોર વાપરીને મેળવવાનો ઠરાવ કર્યો છે. આ વિંટી સાથે હું એક એવો હુકમ લખી આપીશ કે જેની રૂએ લેડી એડીયને તને કે તારા કોઈ વિચાર મહાલુસને સોંપી દેવામાં આવીશે.’

‘તરહલા, મુરખ્ખીછ! કોઈબી કીસમે આપ મુરખ્ખીછ ફક્ત તેવો હુકમજ મેળવે તો વિંટી વગર હું મારું કામ કાઢી લઈશ. હુમર, તમારામાં પણ જખરી રાજ્યદારી કુતેહ છે. દાવપેચ, કેમ કરી સામાને સીસામાં કિતાસ્વાની ચખ્ખાઈ તમારામાં જખરી છે. હું બારે ખુશાલીથી આ બાબત તમે નામવરનેજ સોંપું છું જરૂર બોરો પાર પડશે.’

રાજ્યને આ ખુશામત ગમી આવી. પોતાની લાયકાત આ કરતાં અધીક રીતે પુરવાર કરી આપવાનો તેણે ઠક ઠરાવ કર્યો.

‘હું લેડી રોઝ તરફથી સંદેશો લાવ્યો છું.’

‘પેલી સત્તે સતે તેં ખને ચેતાએ સ્તે?’

કેપ્ટન બી હસી પડ્યો.

‘તેણી બીછ મુલાકાતની આ રકત કરે છે. મારી સુચના એ છે કે લેડી એડીયનો જવાબ થાય ત્યાં મુદ્દી આ મુલાકાત આપ નામખરે લેવી નહિ.’

‘કારણ?’

‘કારણ તેણીના કેટલાક મિત્રો તમે નામખર તરફ મિત્રભાવ ધરાવના નથી. પણ આપ નામખરી જરૂરતે જો લેડી એડીય જખરી જશે તો તેઓ તમારા સહાયા આભારી થઈ રહેશે.’

(સાંધન છે.)

Thoughts on Health.

Collected by—Mr. B. P. MADAN.

- (1) There is no wealth but life. That country is the richest which nourishes the greatest number of noble and happy human beings.
Ruskin.
- (2) Health is the soul that animates all the enjoyments of life.
Sir W. Temple.
- (3) Health is the vital principle of bliss, and Exercise is the vital principle of health, *Thompson.*
- (4) Physical prowess is the Eden right of manhood—*Kingsley.*
- (5) Keep eternal spring time on the face—*Shakespeare.*
- (6) Health is a thing to be attended to continually. There is no achievement in the world that is equal to perfect health—*Carlyle.*
- (7) To reform a world, to reform a nation, no wise man will undertake, and all but foolish men know that the only solid, though a far slower, reformation is what each begins and perfects on himself—*Carlyle.*
- (8) Accuse not nature, she has done her part
Do thou but thine—*Milton.*
To be weak is miserable, doing or suffering—*Milton.*
- (9) Health is the greatest Wealth. Without health you are a physical bankrupt—*Macfadden.*
- (10) Health is far more than financial wealth—Riches cannot buy health. Wealthy weak men are always poor—Physical Health is of priceless Value *B Macfadden.*

MELLIN'S FOOD

For infants & invalids.

મેલિન'સ ફૂડ.

બચાંઓ ને અશક્તો માટે.

હિંદુસ્તાન, જ્યાં ને સીલોનના બધા વેપારીઓને ત્યાંથી મળે છે.

જ્યાંબધના એજન્ટો.

મેસર્સ. લેધામ એબરફોર્મી એન્ડ કો, મુંબાઈ

(*An Offering of Love and Esteem to the Memory of My Beloved
Friend, Mr. Chimantal Narbheram Thakor,
Barrister—at-Law, of Ahmedabad.*)

" *Friends after Friends depart—
Who hath not lost a Friend ?* "

1

O My Dear Friend Chimantal '
O Moonlight of my Life '

Life is no Life henceforth,
With *Death-like* Sorrow rife.

2

Can Arjun live on this Earth,
When Krishna rests in Sky ?
Methinks by thy Departure,
My Journey's end is nigh.

3

The World is like a *Phantom*,
That lures us on and on,
Amidst the *Night of Maya*,
Thy bursts forth *Vālgu's Dream*.

4

When *Friends* and *foes* and *Kinmen*,
All melt like *Hills of Snow*,
Unto the *Primal Water*,
And as *One Substance* flow.

5

So, let the *Dead* and *Living*,
Find *Union* in the *Lord*,
The *One Eternal Spirit*,
The *All-Uniting Chord* !

6

Thy Soul, O Friend ! and My Soul,
Are not, in fact, apart,
Advait ' in *One Parmatman*,
How can we ever part ?

The Soul is all-immortal,
And never, never dead,
So say the *Sacred Scriptures*,
On which the *World* is fed

8

O My *Life-Breath-Chimantal* !
Can Life from Life depart ?
When we have but *One Atman*,
How can we ever part ?

9

So, *Chimantal ! Chimantal !*
Chimantal !
Shall be my '*Advait*'—Song,
In *cities*, *woods* or *jungles*,—
Let Life be short or long.

Trimbakrai Jadavrai Desai,
Barrister-at-Law.

ધમામ મોહટીનું ગુજર

અને તેની બીશારત.

કીમત

બીશારત લાગ ૧ લો ગુજરાતી-ઉરદુ	રૂા ૦-૬-૦
” ” ૨ લો ગુજરાતી-ઉરદુ	રૂા ૦-૭-૦
” ” ૩ લો ઉરદુ ગું નથી	રૂા ૦-૧૧-૦
” ” ૪ થો ઉરદુ ગું નથી	રૂા ૦-૬-૦
” ” ૫ મો ઉરદુ ગું નથી	રૂા ૦-૬-૦
બીમારુપ નામા ઉરદુ	રૂા ૦-૫-૦

આ કીતાબ હકીમ બીમારુપ કે જેઓ ઇરાનના શહેનશાહ ગશતાશપના વઝીરે આજમ હતા. તેઓએ આજથી લગભગ ચાર હજાર વરસ પહેલાં લખેલી છે તેમાં કીયામત સુધી થનારા અહેવાલ ગુઝુમના હીસાબથી બતાવેલા છે.

હરેકના પોસ્ટેજના બે આના અલગ પડશે.

આપને બીશારત ગુજરાતી ભેષ્ય છે કે ઉરદુ તે જણાવશું.

મળવાનું દેકાણું—

અખબાર ઑફીસ,

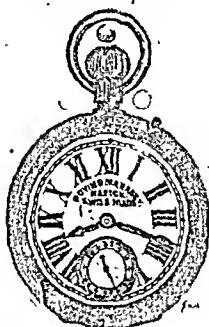
સીધપુર—નોથ ગુજરાત.

AKHBAR OFFICE,

Sidhpur—N. Gujarat.

સીગનલ વોચ કંપની, હોર્નબી રોડ કોટ-મુંબઈ.

આ કંપનીના પહોંચી કોલોલીટીનાં ઘડયાળો
વીસ વરસે પછી નવાં બેવાં હોવાય છે. ઘણે
લાંબે વખતેજ યોડીક સોકન્ડને ફેર માલમ
પડે છે. કારણે ખરાં કમપેનસેનસ એલન્સ

હોવાથી હવાના ફેરફાર સામે રક્ષણ કરે છે.
હિંદુસ્થાનની બધી રેલવેના કામદારોમાં
આ ઘડયાળો ઘણાં બહુલીતાં છે.
ઘણા ચાલાક માણસોના હાથથી રીચર
કામગીરી થાય છે.

હમારી કંપની થોડે વાજળી નફે સંતોષ પામતી હોવાથીજ હમારા
ઘડીયાળો મસ્તાં છે. હમારા વેપારી ભાવો દરેકને અનુસરતા છે. સઘળા વેપારીઓ
પાસેથી મળી શકશે. માલેક—મનચેરજી કાવસજી હોરડી ઘડીયાળી.

રૂ. ૧૦૦ ઇનામ.

તાવની ગમખાણુ દવા

આ દવાથી કોઈપણ જાતનો તાવ ના વીતરે તો લીધેલા પૈસા પાછા આપીયું. આ દવાથી
એથીઓ તાવ નથી વીતરતો એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦ નું ઇનામ આપીશું. ગોળી ૫૧ નં
૧૫૧ની-કી. રૂ. ૧-૦-૦

શક્તિની દવા.

શક્તી ઇવનમાં શક્તિ લાવવાનો યુક્તિ નથી એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦ ઇનામ
મળશે. દરેક જાતની નબળાઈ દુર કરીને પ્રસ્થત વધારે છે. રક્તાવસ્થાથી અમર બીજાં કારણોથી
હમી ચપલી શક્તિ વધારે છે. નામરદાઈનાં દરદો અને નસાની નબળાઈ દુર કરે છે. ગોળી ૧
ની કી. ૧ ની કી. રૂ. ૨-૦-૦

૪ ધાતુ ચિકાર—નામનું પ્રતિક એક કાડ લખનારને મહત્ત્વ મોક્ષવામાં આવશે.

શા ગીરધરલાલ કહાનજી.

ગીરધર આપધાસય.

દેડ ઓશીસ—ધોળકા, ગુજરાત.

બાંચ ઓશીસ—મુંબઈ, મારકીટ

જીખીચાલ, ખી. વજારસીદાસની કું.

કામળ પત્તનો વ્યવહાર દેડ ઓશીસે કરવો.

જે તમે ઘણા ઘણા ધંધાને કરાવી નાહો એટલે થયા હો તો આ જરૂર વાંચો.

મુડદાંઓ જીવતા કરવાની દવા.

જે લોકો બચપણમાં નાદાનીથી પોતાના કૌવતને નાશ કરે એટલે કુટેવ અથવા બીજા ખોટા કરમાંથી પોતાના ગુણ લાગોની નસોને કમળેર કરી નાંખી છેવટે જીવાનીનો લાલ લઈ શકતા નથી અને પછી ખરેખર વખત પર આપઘાત કરવા જેવા ખોટા વીચારો ઊપજાવે છે અને એમજ સમજે છે કે આવા જીવવા કરતાં તો મરવુંજ બહેતર છે. આવા જીવતા જીવ મુડદાંઓને સજીવન કરવા માટે અમોએ ઘણી મહેનત અને કાશેશથી એક લેપ તૈયાર કર્યો છે જેની કીંમત મહેનત અને કાશદાના પ્રમાણમાં રૂ. ૨૫ રાખીએ તો પણ વાપરનાર તો સસ્તીજ સમજે પણ ગરીબ અને અગીર સરખા લાલ લઈ શકે તેટલાજ માટે ફક્ત રૂ. ૧ કીંમત રાખી છે. ફક્ત એકજ શીશી વાપરવાથી સઘળી નસો મજબુત થઈ જાય છે અને ગયેલી શક્તી પાછી આવી મળે છે. હવે જેઓને હકીમો અથવા ડોક્ટરને પોતાની હાલત કહેતાં શરગાવું પડે છે તેવા નીરાશ થયેલા દરદીઓને માટે અમોએ બહુ જ ગોળીઓ તૈયાર કરી છે. જેની ફક્ત એકજ શીશી જેમાં ૪૦) ચાલીસ ગોળીઓ છે તે વાપરવાથી સઘળી જાતના ગંભીર નુકશાનો દૂર કરી પોતાનો બહુ જ અમત્કાર દેખાડે છે. આ ગોળીઓ વીચને ઘટ કરે છે, યાદ શક્તિને તેજ કરે છે. ખોરાકને હજમ કરે છે. પેટના દીરમોનો નાશ કરે છે. કમરના દુખાવાને મટાડે છે, રહેરાના ફીકા પડેલા રંગને ચુલાખી બનાવી દે છે. આ ગોળીમાં કાંઈ પણ રસાયણ નાંખી નથી. આ ગોળીઓ જન્મના કમકૌવત શીવાય ગમે તેવો કમકૌવત હોય તેને ખરેખર બહુ જ અમત્કાર દેખાડે છે. એના અમત્કારાની વાપરવાથી જ ખાત્રી થશે. એકવાર મંગાવો અને ખાત્રી કરો કીંમત ફક્ત ૧-૦-૦ પાંચ રૂપિયાની દવા મંગાવનારને ગોળીઓની બે શીશીઓ મફત મોકલવામાં આવશે. અમારે ત્યાં દરેક જાતની દવાઓ તૈયાર મળે છે.

નોટ—આફ્રીકાના સાહકાએ દવાની કીંમત ઉપરાંત પારસલ ખર્ચ માટે ચૌદ આના રૂ. ૦-૧૪-૦ વધુ મોકલવા. પૈસા પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મોકલવા. ત્યાં વી. પી થતાં નથી.

મળવાનું ઠેકાણું:

એમ. ઇ. હકીમ.

સીદ્ધપુર (નોર્થ ગુજરાત.)

જ્યારે પણ તમોને

સ્ટીલની સીક્રીંગો

દાખલ

મારખલ.

Mr. Gulamoh Gidam Kherani

Representing The Bombay Free Press

21, Durl Street, 1st, Bombay.

તું

કામ પડે ત્યારે કાયદા આપવા

આ પુરાણી પેઢીને

જરૂર યાદ કરીશ.

गुलशन

GULSHAN

Editor
Dinshah K. Bhagalia

August 1917.

राज्य कीर्ति

प्रसिद्धि, शान्ति, तारी

नदि, अजयप्रती प्रसिद्धि

आदिनि

७५, दक्षिण (दक्षिण)

(७५, दक्षिण, ७५, दक्षिण)

सावधानी

आगस्त १९१७.

રિવ્યુ કોલમ.

શાહનામું.

વોલ્યુમ આઠ.

કર્તા, એરવ્હો માહિયાર ન. કુટાર અને રયા-
મર્ઝ ન. કુટાર.

કુટાર ખિરાદરોનાં શાહનામું આંધ્રુ વો-
લ્યુમ આઠ દિવસો થયાંનું હમોને મળ્યું છે. કવિ
ફીરદોસ્તીને શુન્દરાતી ભાષામાં ખાસ અમર કર-
નારો કુટાર ખિરાદરોનો આ સદાસ ખરેખર વખા-
લુને પાત્ર છે. પારસી કોમ યુનિટેડ શહેરવાર
પછી જે કાંઈ ન કરી શક્યા પામી તે આ બે
સાદા-માદા ખીરાદરો એ પોતાના જાતી અભ્યાસ
ને ખંતથી કરી બતાવ્યું છે. લગભગ નવસો
વર્ષ પછી શુન્દરાતી જાણનારાઓ માટે ફીરદો-
સ્તીની યાદ તાજી કરવામાં આવી છે. શાહનામું
શુન્દરાતી જાણનામાં રજુ કરવા કંઈકાએ પ્રયાસ
કર્યો છે, પણ કુટાર ખીરાદરોનાં વોલ્યુમોએ તે
સપ્તમાં પર શ્રેયાષ મેળવી છે તેમાં કશો ચક નથી.
કહે છે નોશાદરોએ જીંદી ઝોરાં છે અને તેઓ
એક બોલ પકડે તેને ચીવટાઈથી વળગી રહે
છે. રમુજમાં એક નોશાદરી વિગત રજુ કરવામાં
આવે છે કે તે જાણનામાં ધરેધર જાગર સિસ્ટમ ન
હતી; લોકો આરોગ્યાનાં કારણે ખાસ કરીને પાદ
રૂડે કુદરતના સદગ માર્ગ માટે જવા દેતા. ત્યાં બે
મોખેરો વચ્ચે તરાર થઈ. એકે 'ખીરાદર' ખાસ
કરીને કહ્યું. રજાદનો માર્ગે ખીરાદરે મોખેર
ખસતો ખસતો નવસારીથી નીકળી સુરત જઈને
ઉતો ત્યારેજ તેનો આત્મા ક્યો ! આ વાત નોશા
કરી જીવો નમુનો રજુ કરે છે. તેજ યુનાસેજ
નોશાદરોએ બે સાગં કામ માટે એક વેળા જી
પકડી બેસે છે તે યાદે દુન્યા દુનાકાતો શક નથી
જય તેઓ પોતાની જી હોડતા નથી. કુટાર

ખીરાદરોએ પોતાની વારસામાં મળેલી નોશાદરી
જીવને વળગી રહ્યાં અને ગમે તેવી મુશ્કેલીઓ
છતાં તેમણે પોતાના માર્ગને સરળ બનાવી હવે
તેઓ પોતાની રંજની આખેરીએ આવવા લાગ્યા
છે. એટલજ નોશાદરો શું કરી શકે છે તે કુટાર
ખીરાદરોના દ્રષ્ટાંત પરથી અચુક જાણી શકાય છે.

સદરહ વોલ્યુમ પાદશાહ અર્દશીર તખ્ત
નરીન થયો ત્યાંથી શરૂ થઈ આજે પણ પળેપળ
યાદ થતા નોશોરવાન અદલે ચીનના રાજા
ખાકાનપર નામું લખ્યું ત્યાં સુધી છે. દુન્યાના આ
નામીયા શાહનશાહનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ બે
વોલ્યુમોમાં ન આપતાં એકજ વોલ્યુમમાં આપ
વામાં આવી નવમું વોલ્યુમ વધુ દલદાર કરવામાં
આવે તે બેશક તે બહુ-યોગ્ય થઈ પડતે; પણ
સરખી દખ્ખાં વોલ્યુમો કાઢવાને લીધે આ દુન્યા-
ના મહાનામી સુવ્રતાનનો ઇતિહાસ અડધેથી તોડ
વામાં આવ્યો છે. આ વોલ્યુમનો અડધો ઉપર
ભાગ શાહ બેદરામ શુરનાં કારત્તાને રોક્યો છે હમેશ
સુજ્જ આ વોલ્યુમમાં પણ કેટલક બેતો સમા-
વવામાં આવી છે.

કુટાર ખીરાદરોનું શાહનામું બે બધાં શુન્-
દરાતી શાહનામાઓમાં અગત્યનું સ્થાન મેળવતું
હોય તો તેના તુસોતિવસ જણાવે લીધે નહિ પણ
ખાસ કરીને અભ્યાસથી લખવામાં આવતી તેની
પ્રસ્તાવનાને લીધે છે. એક સારો અભ્યાસી શર-
સીમાંથી તરજુમો અચ્છી રીતે કરી શકે; પણ
તેમાંના ઐતિહાસિક સંજ્ઞાઓ પર કિમતી અજ-
વાણું નાંખી અંધકારમાં દટાઈ ગયલી બાબતો
પર નવિન રોશની નાંખવાનું કામ કાંઈ સાધારણ
લે બાણ લખનારાઓનું નથી. આ માટે કુટાર
અભ્યાસને અનેક સાદરતોની જાગૃતી જરૂર પડે

છે. આ પ્રસ્તાવનાઓ એટલી બધી હોય પ્રકાર ની છે કે તેમાંની એક અશો નરયોસ્ત વિરેની આ અદના કટારોમાં ઉતારવાની હમારી લાલચ હમે ચોખ્ખી શક્યા ન હતા. તેવોજ વંખત આ પ્રસ્તાવના વેળા પણ થયો છે પરંતુ સ્થળ સંકોચતાને ક્ષિપિ ધારેલી તેમ પાર પાડી શકતા નથી. સદરજ પ્રસ્તાવનામાં ક્યાની અને હખામની સાહનશાહતેની ભેળભેળેળને જે ખીચડો, આજ તુલીક ચાલતો આવ્યો છે તે પર પોતાના અભ્યાસ તું અન્યાયું નાખી આ બને સાહનશાહત કેવી રીતે સદંતર જુદીઓ હતી તે દાખલા દલીલ સહ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. કુતાર ખીરાદરેની આ તકેપર વધુ સુને ચરા થઇ તેની ચોખ્ખતા હજી વધુ પ્રસિદ્ધમાં આવેલી જોઇએ છે. આ ઉપરાંત આ પ્રસ્તાવનામાં સીકંદર ખિસ્તી ઓલાદને નાહ પણ હુશીની ઓલાદને હતો તે ખુદલા આકારમાં બતાવી આપવામાં આવ્યું છે. આવી ઐતિહાસીક શોધો માટે કુદાર ખીરાદરેને ખરેખર ધન્યવાદ થટે છે. પારસી કોમે તે આ ખીરાદરેના મોટા આ બારનાં બદલામાં આગળ વધી તેમને જે હાથે આવકાર આપવો જોઇએ છે કે જેથી તેમને પોતાને નવી નવી શોધ ખોજો કરવા ના કામમાં હિમત અને ઉત્તેજન મળે. હમે એ ખીરાદરેને દરેક ક્ષેત્રે ઇચ્છીએ છીએ.

જીગર કે દીગર ?

પારસી સંસારની એક વારતા.

ખતાવનાર:-અરશેશર ખરશેહજી દેશાહ.

કિંમત રૂ. ૧૧.

મીં દેસાહની આ વાર્તા અગ્રેજીપરથી લેવા-
છ પારસી ચિત્રોમાં ગુપ્તી લેવામાં આવી છે. વાર્તા
સરેલી અને વાંચવા જોગ છે. કદ ને જો નાં પાત્રો
તેમાં ઠેકઠેકાણે રજી કરવામાં આવ્યાં છે. ૨૫૩
મોટા સદ્દાની આ વાર્તા સારાં કાળોતેને સુધક
છપાઈ સાથે સવા રૂપ્યામાં આપવામાં આવી છે
તે જોતાં જાણાય છે લેખકે પૈસા કેમવાપ કરતાં
પોતાના નામને આગળ પાડવાની પાસ કરીને
જરૂર જોઇ છે. હમે એ ખીરાદરેને આવકાર

આપે છીએ અને તેમાં કામને ક્ષેત્રે ઇચ્છીએ
છે. હમારી દીક્ષીરી એજ છે કે જોડણીપર જરા-
એ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી. આવાં લખા-
નો વાંચતાં ને અસુહતા જોતાં હિંદુ બાઇઓમાં
ભારે કમવાટ છુટે છે તેમાં કરી નવાઇ નથી.
ભવિષ્યમાં આ બાબે લક્ષ આપેલું ભર્યું જરો
નહિ, કેમકે લેખક મોટા લખનાર થવાની હોશ
રાખે છે. પ્રસ્તાવનામાં પારસી મેકમીલન સામે જે
હલકો દસારો કરવામાં આવ્યો છે તે ખીંકુલ
પસંદ કરવા જોગ નથી. આ લેખક પખલીશર થવા
માંગતા નથી પણ મોટો લખનાર થવા માંગે છે
તો પછી કોઇના પખલીશર થવાનો શોખ હોય તે
સામે ખોટો કટાક્ષ કરવાની જરૂર જી છે ?
પ્રસ્તાવનામાં વાર્તાના ગુણુ દોષ પર મુજાહેમત
કરવાની છે અને નાહ કે નકામાં ચીથડા કાઢ-
વાનાં ! લેખક હજી ઉચરતા જવાન છે એટલે
આગળ વધતાં પોતાની મેળે દરેક ચીજ તેનાં
ખરાં રૂપ રંગમાં જોતા થઇ જરો તેમાં કરી શક
નથી. મળવાતું ઠેકાણું-નવરંગ ઓશીસ, ખજાર
ગેટ, કોટ, મુંબાઇ.

કચ્છી જૈન ચિત્ર

મૂલ્ય. વાર્ષિક રૂ. ૦ મણુ.

આ એક કોમી માસીક છે પણ તેની જાતના
બીજા માસીકો કરતાં કાંઈક સારી દબપર નીકળે
છે. સુખ પૃષ્ઠ પર કચ્છી જૈન જાણાતું ચિત્ર બે
કલરમાં આકર્ષક છે. અંદરનો સમાવેશ ઘણો
સારો છે; અને ચિત્રો પણ મનહરે તેવાં છે. બે
અંકો હમેને મળ્યાં છે પણ બને અંકો અગ્રેજીથી
ચઢાયા છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેમજ રહેશે
એવી દરેક આશા જણાય છે. એવી સખત મોંઘ-
વારીમાં ત્રણ રૂપામાં આ સહાસ પરવડી શકે
તેમ નથી પણ કોમી શ્રીમતોના ટેકા મળતા
જાય છે તે જોઇ આપણને આનંદ ચાય છે.
શ્રીમતોની વધુ મદદ મળતાં આ ઉત્સાહી બાળ
કાંઈક અગ્રંજ કુદકારામારે તેમાં કરી નવાઇ નથી.
પ્રકાશક:-જે.કે.બાઈ. દે. માંડાડ. મળવાનું
ઠેકાણું કાશા ખજાર, માંડવી, મુંબાઇ.

Pamala

પામ-આલા.

મેલેરિયા, તાઢયો તાવ તથા

તાવનો ચુનંદો ઉપાય.

સત્તાવાર જ્ઞાપ્યું છે કે મેલેરિયાનો ફેલાવો
મચ્છરો કરે છે અને સધળા રોગોથી મરત
લોકોની સામટી સંખ્યા કરતાં આ રોગથી
મરતાં માણસોની સંખ્યા વધુ છે.
તેનું ઝેર પેવસ થાય તે પહેલાં અટકાવો.

પામ—આલાજ

તેમ કરશે.

રાયપુરથી મી. જ્યોરજ. કે. ગીલ્ડર લખે છે,

ખાસ્તરનાં જંગલમાંથી મુસાફરી કરતાં મારી વાઇક મેલેરિયાથી પટકા

પણ પામ—આલા ના ત્રણ દોઝમાં તેણી દુર્ઘટક મધ અને બોખાર આ
નહિ. કચીનીન કરતાં એ સરસ છે.

સધળા ગાંધીજીને ત્યાંથી નાની મોટી પાટલીમાં મળશે.

હરથ મુલથ એન્ડ કો.

તથા

મીં છગનલાલ રૂઘનાયદાસ,
જુમા મસજિદ પોસ્ટ ઓફીસ આગળ.

મુંબઈના રોજી.

ઔરંગઝીબ

તેના ઇતિહાસ વીશે એક હિંદીવાને રચેલો મોટો ગ્રંથ.

ગુજરાત માટે ખાસ શ્રમાસથી

લખનાર—મી. ફરુકઅલ્લી, પેસલતનજી ફરુકયા.

તવારિખ વિષે આપના હિંદીવાનેની બેદર-
કારી જાણીતી છે. અસહયીજ આપણા લોકોમાં
ખુદ પોતાની તવારિખ વિષે ઝાઝી દરકાર હતી
નહિ, અને તેથીજ આપણે આગતો ઇતિહાસ
સંગ્રહી રખાયસો નથી. ઇતિહાસ જાણવા જાણેની
હલકા પણ આપણા લોકોમાં ઝાઝી ન હોવાથી
હાલ સુધી જે થોડી ધણી અને છૂટી છપાઈ
મામૂરીઓ હસ્તી ધરાવતી હતી તે પણ ઉપયોગ
કર્મો વગર ધણી ખરી પડી રહી હતી. પરિશ્રમનાં
ધોરણ ઉપર રચાયેલી કેળવણી આપવાનું હિંદમાં
પોણી સદી થયાં ચાંહુ છે. તોપણ ઇતિહાસ જાણે-
ની હલકા આપણા કેળવાયલા જવાનોમાં ઝાઝી
આતી નથી એ બહુ દોષગીરી બરેલી બિના છે.
પોણી સદી સુધી અત્રે તેમજ હિંદની પેઢી જા-
ગુના જંગાળ ઇલાકામાંથી અગ્રિજ રહીતી કેળ-
વણી લઈ પુષ્કળ હિંદીવાનો બહાર પડ્યા છે.
પણ તેઓમાંથી કોઈએ તવારિખ રચવા ઉપર
પોતાનું લક્ષ દોડાવ્યું હોય એમ આપણને
માલમ નથી. પણ હાલમાં થોડુંક થયું તે બેદ-
કારક ખામી દુર થવાનો સંભવ દીસે છે. આપણી
હિંદી યુનીવર્સિટીઓએ તવારિખ ઉપર લગાર
વધુ ધ્યાન આપવું કોઈું છે. મુંબઈ અને જંગાળ
યુનીવર્સિટીના નવા રચાયલા અખ્યાસક્રમમાં
તવારિખ લગાર વધુ જગ્યા રોકે છે. અને એમ.
એ. ની પડી માટેની પરિક્ષા માટે ઇતિહાસને
લગાર ઉડો અખ્યાસ કરવામાં આવે છે. એ પડી
માટે ઇતિહાસનો વિષય લઈ બહાર પડેલા જવાનો
માં પાંચગથી ઇતિહાસ પોતે જાતે રચવા જાણેની
હલકા અને લાયકાત ઉભી થયેલી જોવાની આશા

આપણે રાખી શકીએ. વળી હાલમાં હિંદી યુની-
વર્સિટીઓમાં તવારિખની શોધખોળ ઉપર પણ
ધ્યાન આપવું જાણીય છે. અને એવી શોધ
ખોળ માટે સંકલરશીપો, ફેલોશીપો, અને વળી
બે વજુ પ્રેફેસરશીપો પણ સ્થાપવામાં આવી
છે. તે ઉપરથી પણ આપણને વધુ આશા રાખ-
વાનું કારણ મળે છે કે આપણા હિંદી કેળવણી
પામેલા હિંદીવાનો હવે તવારિખની ઉડી શોધ-
ખોળ ચલાવી ઉંચા પ્રકારના ગ્રંથો રચી બહાર
પાડવા ઉપર પોતાનું લક્ષ દોડાવશે. બાકી હાલતો.
એવા હિંદીવાનો આપણામાં હસ્તી ધરાવતા ઝાઝા
માનુષ્ય પડતા નથી. આપણા મુંબઈ ઇલાકામાં
હવે સુધી કોઈ કેળવાયલા હિંદીવાને આપણા
દેશની તવારિખ જાણે કોઈ જાણવા લાયક મોટો
ગ્રંથ રચ્યો હોય એમ અમને માલુમ નથી. તો બેદ-
કારક એ તવારિખના સાધનોની શોધખોળ જાણે કેટલા-
કાએ ધણી મહેનત લઈ કેટલાંક જાણવાનેગ લખા-
ણો કર્યા છે. જેમાં મરાઠા તવારિખ વીશેનો મર-
હુમ મી. જસતીસ રાનાડે (૧૮૪૨-૧૯૦૧) ના
લખાણો મુખ્ય છે. જંગાળ ઇલાકામાં તવારિખ
રચવા ઉપર લગાર વધુ ધ્યાન આપવું છે અને
તે તરફના એકાદ બે કેળવાયલા પુરોગેએ એ વિષ-
યમાં પ્રવિણતા મેળવી નામ પણ કાઢ્યું છે. પૂર્વ
તરફના એવા હિંદીવાનોમાં મી. બહુનાથ સર-
કારનું નામ જાણીતું છે. એણે કલકત્તા યુની-
વર્સિટીમાં એમ. એ. થઈ તરતજ હિંદી તવારિખ
ઉપર બારિક ધ્યાન આપવાનું શરૂ કર્યું હતું.
અને છેલ્લાં કેટલાક વરસોમાં એ તવારિખને
લગતા કેટલાક વિષયો અંગત કર્યા હતા, જેમણે

ધણું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. અકબર બાદશાહના રાજમાં હીંદુસ્તાનની રાજદારી અને આર્થિક હાલત બાબે એક નાનું પણ અતિ ધ્યાન ખેંચવા બેગ પુસ્તક પહેલાં પ્રગટ કર્યું હતું. ત્યારબાદ મીન સરાર જેવણ કેટલાંક વરસ થયાં પડેના કોલેજમાં પ્રોફેસરનો હોદ્દો ધરાવે છે તેવણે મેગઝ વંચના ઉદ્દેશ નામીયા બાદશાહ આરંગઝીયાના ઇતિહાસ ઉપર બારીક ધ્યાન આપવા માંડ્યું હતું અને તેના રાજ અમલ બાબે શોધખોળ ચલાવી કેટલાક વિદ્વાત બરેલા પિયમે લખ્યા હતા. હાલમાં આરંગઝીયાના રાજ અમલ બાબે એવણે પોતાની શોધખોળ ધણી આગળ વધારી આરંગઝીયાની આખી તવારિખ રચવાનું કામ બહુ વિદ્વત કામ માથે ઉઠાવ્યું છે અને બપોરે એ સંપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારશે ત્યારે આપણે એ બાદશાહના અમલ વિષે એક મોટા અને સત્તાધારી અંધ મેગઝને બાંચરાળો ચઢ્યું.

આ સગાર નવાબ જેવું છે કે એ બાદશાહનો ઇતિહાસ તેની અગત્યનાતે હાજતા બોહોળા પાયા ઉપર આજ મુઘી કેહાય તવારિખનવેશ પછી તે હિંદીવાન હોય કે કેન્દ્ર બીજા દેશનો હોય તેણે લખ્યો નથી. ૮૦ વરસ ઉપર વીલીયમ અર્સસ્કીન (૧૭૭૩-૧૮૫૨) નામના એક અંગ્રેજ વિદ્વાને એ બાદશાહનો ઇતિહાસ બાબર પછીના બીજા નામિયા ત્યાર બાદશાહો દુમાયુન-અકબર-જહાંગીર અને શાહજહાન એઓ સમગ્રાઓના ઇતિહાસ સાથે બહુ બોહોળા પ્રમાણ ઉપર રચવાનું કામ માથે ઉઠાવ્યું હતું. એ નીવીઅમ અર્સસ્કીન નામિયા અંગ્રેજ રાજદારી શીઝમુર અને તવારિખનવેશ સર જેમ્સ મેકીન્ડોસનો (૧૭૬૫-૧૮૩૨) જમાઇ થનો દત્તો અને બપોરે મેકીન્ડોસ મુંબઈની ન્યાયની વડી અદલત ને તેના વખતમાં રીફોર્મ કોર્ટ નરીકે એળખાતી હતી અને ને પાછળથી ૧૮૨૪ માં સુપીમ કોર્ટ અને ૧૮૬૨ માં હાઈ કોર્ટ બની હતી, તેનો

વડો ન્યાયાધીશ હતો ત્યારે તેણે પોતાની એ કોર્ટ માં અર્સસ્કીનને એક એડ્વોકેટ નેમ્યો હતો. પણ પાછળથી એ બોહોળા બાબમાં એની મહત્ત્વની લીધે કેટલીક ગેરરીતીઓ ઉભી થવાથી તેઓને માટે અને બેખબર ડેરની એને બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો. પોતાના એકંતવાસમાં અસરકારક હીંદુસ્તાનના મહાન મેગઝ બાદશાહનો ઇતિહાસ પોતાના સરાર મેકીન્ડોસની સુચનાથી રચવાનું ચાલુ કર્યું હતું. અર્સસ્કીને પોતાના એ મહાભારત કામ માટે બોહોળા તૈયારીઓ કીધી હતી, અને એ ઇતિહાસને લગતાં ને ને સાધનો આ દેશમાં મળી શકતાં હતાં તે ઘણી મહેનતથી એકઠાં કર્યાં હતાં. એ સાધનોમાં મુખ્ય ભાગ મેગઝોની તેઓના વખતમાં લખાયેલી ફારસી તવારિખો હતી. અર્સસ્કીને પોતાના કામ પાછળ પાંચ સદી કરતાં પણ વધુ વખત રોકાયેલો હતો. પણ તેણે પોતાનો ઇતિહાસ બહુ બોહોળા માપ ઉપર રચવામાં એટલી તો મહેનત લીધી હતી કે વીસ વરસે માત્ર એ મોટાં દફતરો લખી પ્રગટ કરવા માટે તૈયાર કર્યાં હતાં. પણ તેમાં ફક્ત બાબર અને દુમાયુનો હિવાજ સમાપ્તો હતો. ત્યાર પછી થોડા વરસમાં તો અર્સસ્કીન ગુસ્સે પામ્યો અને એનો ઇતિહાસનો અંધ અધુરો રહી ગયો. બાબર અને દુમાયુન વિશેના એનો દફતરો એના મરણ પછી બે વરસે બહાર પડ્યાં અને તે એટલાં તો સંપૂર્ણ બન્યાં છે કે આજે સદા ઉપર વરસની મુદત ગુસ્સી છે તો પણ તેઓ હજી સત્તા સમાન લેખાય છે. અર્સસ્કીનનું મેગઝ તવારિખનું બહોલ એટલું તો બોહોળું હતું કે તેનો આ અંધ દુમાયુનના મરણ પછી આગળ લખાવા પામ્યો નહિ એ ખરેખર દિલ્હીના તવારિખનાં સાદિત્તમાં એક મોટી આશ્ચર્ય સમાન હતું. કાંઈ નહિ તો ને અકબર બાદશાહના ઇતિહાસને કાંઈ પરી પૂરો કર્યો હોત તો એ નામિયા બાદશાહના બાદશાહ અમલ વિષે

આપણે ખરેખર એક મહાભારત ગ્રંથ ધરાવતો. જ્યારે અકબરના રાજ્યને તે ધનસાક આપવા જવા ન પામ્યો ત્યારે ઔરંગઝીબનું રાજ્ય તો બીજકુલ બાનુએજ રહી ગયું. તો પણ એ હેરાફા મહાન મોગલની તવારિખનાં સાધનો મોગલવા પાછળ એણે ધ્યાન રોક્યું હતું, અને મોગલ તવારિખના સાધનોનાં એણે કરેલા બોહોળા સંગ્રહમાં ઔરંગઝીબ પણ જગ્યા રોકે છે. ઐતિહાસિક સાધનોનો એને કરેલો મોટો સંગ્રહ એના મરણ પછી સિદ્ધિશ મુઝીઅમને સંપુરક કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં તે હાલ મોજુદ છે. અઈસ્લામ પછી બીજા કોઈ અંગ્રેજ તવારિખ નેવેરો એણે આરંભેલું કામ પૂરું કરવાનું ખાડું ઝડપ્યું નથી.

અકબરના ઇતિહાસ ઉપર કાઉંટ ડી નર (૧૮૩૦-૧૮૮૧) નામના એક જર્મન શાહનશાએ એક મોટું પુસ્તક લખ્યું. વરસની જેહમત પછી લખ્યું હતું જે તેના મરણ પછી બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. જે દફતરોમાં રચાયેલું આ પુસ્તક જે કે કેટલીક રીતે ઘણું ધ્યાન ખેંચવા જેગ છે, અને અકબર બાદશાહ વિષે એના ખ્યાલ બહુજ ઉંચો અને ઉત્સાહ ભરેલો છે તો પણ અકબરનો ઇતિહાસ વીલીયમ અઈસ્લીને જે રચ્યો હોત તો બહુ કિમતી થઈ પડતે તે એમાં શક નથી. અકબરની આટલું પણ પુસ્તક મોજુદ છે પણ ઔરંગઝીબનો ઇતિહાસ અંગ્રેજ, યા કોઈપણ પશ્ચિમની ભાષામાં લખાયેલો નથી. મર્ડુમ સરવીલીયમ હંટર (૧૮૪૦-૧૯૦૦) ની આગલાં દિંદી રાજકર્તાઓના ચરિત્રાની બજુતી દારમાળામાં મીંસ્ટેનલી લેન-પુલ (જન્મ ૧૮૫૪) ની કલમથી લખાયેલું ઔરંગઝીબ વિષેનું બહુ ખાલું પુસ્તક ફક્ત હસ્તી ધરાવે છે. પણ જ્યારે મીંસ્ટેન સરકાર પોતાનો ઔરંગઝીબનો ઇતિહાસ સંપૂર્ણ કરશે ત્યારે આપણે સર્વજ્ઞ એ બાદશાહ વિષે એક એવો મહાભારત

ગ્રંથ ધરાવવાને શક્તિવાન થઈશું કે જેને હાલ અંગ્રેજ તો શું પણ ખીછ કોઈપણ ભાષામાં હસ્તી ધરાવતો નથી અને આપણે દિંદીવાનોને વધુ ખુશાલી તો આપી ઉપજે છે કે એ ગ્રંથ એક દિંદીવાન લખે છે.

મીંસ્ટેન સરકારનો આ ગ્રંથ ઘણું કરીને પાંચ દફતરોમાં પુરો થશે પણ જે એક છઠું દફતર પણ ઉમેરાય તો આપણે અજબ થઈશું નહિ, કારણ કે એ ઇતિહાસ એટલા મોટા પાયા ઉપર રચવાનું એમણે માથે ઉઠાવ્યું છે કે પેહલાં ધારેલા પાંચ દફતરો એને માટે પુરતા થઈ પડે નહિ તો નવાઈ નહીં. મીંસ્ટેન સરકારની પોતાના ગ્રંથ બાબેની યોગતા કેટલી બોહોળા છે તે આ ઉપરથી માલમ પડશે કે એક આખું પહેલું દફતર માત્ર એક દીઆયા તરીકેનું ગણાય. એ દફતરમાં ઔરંગઝીબના રાજની આગમજનો હેવાલ આપવામાં આવ્યો છે અને તે એના બાપ શાહજહાંનના રાજ અમલની આપણને માહિતી આપે છે. ઔરંગઝીબનો જન્મ ઇ. સ. ૧૬૧૬ માં થયો હતો. અને જ્યારે એના બાપ શાહજહાંન (૧૫૯૩-૧૬૫૬) રાજગાદી ઉપર ૧૬૨૭ માં આવ્યો, ત્યારે એ આઠ વરસનો છોકરો માત્ર હતો. ત્યાર પછીના ૨૦ વરસ એણે પોતાના બાપના રાજ અમલ તળે ગુનવર્ષો અને તે દરમ્યાન અફઘાનીસ્તાન, શુજરાત, પંજાબ, દખખન વગેરે પ્રાંતોમાં સુબા તરીકેના શાહનશા ઔરંગઝીબે હોદ્દા મોગલ્યાથી એના બાપના અમલનો મજા હેવાલ. વાજખી રીતે મીંસ્ટેન સરકારે લખાણથી આપ્યો છે. બીજાં દફતરમાં પણ ઔરંગઝીબનો રાજ અમલ શરૂ થતો નથી, કારણ કે એ આખા દફતરને ગાદી ઉપર આપવા માટે ઔરંગઝીબને પોતાનો બાદશાહ અને બાપ સાથે બુનબાર લડાઈ કરવી પડી હતી તેનો વિગતવાર હેવાલ આપવામાં રોક્યું છે. ઔરંગઝીબના રાજ્યાભિષેકના હેવાલ

સાથ એ બીજી દફતર પુર થાય છે.

ઔરંગઝીબનો રાજ અમલ ને ૧૬૫૮ થી લગભગ ૫૦ વરસ સુધી લંબાયો હતો અને ને ૧૭૦૭ માં એના મરણ સાથ અંતમ થયો હતો. તેના કુદરતી રીતે બે મોટા બાગ બને છે. ૪ સ ૧૬૮૧ માં એ બાદશાહ દીલ્લી છોડી દખ્ખન જઈ વસ્યો હતો, કારણ કે એના મોટા લોભ દખ્ખનના બાહ્યણી વંશોનાં મુસલમાન રાજ્યો તાબે કરી પોતાની સદેનસાહનમાં બેડી નાંખવાનો હતો, અને તે કામ એના સરદારોને મારે ઘણું પિટ્ટ નીચડયાને લીધે તેને. બલે દખ્ખન જઈ પોતાનાં લશ્કરો શેરવખાનો દરાવ કર્યો હતો પોતાનું પામતખ્ખ દીલ્લી બ્યારે એણે છોડ્યું ત્યારે એણે થોડા વખતમાં દખ્ખનના સ્વતંત્ર રાજ્યોનો નાશ કરી પોતાની મનસજી પાર પાડી. જલદીથી પાછો ફરવાની પુર આશા રાખતો હતો, પણ તેની સરજતમાં દીલ્લી પાછું લવાનું નહિ હતું. બે પાંચ વરસો નહિ પણ ૨૬ વરસો સુધી તેને દખ્ખનમાં રહેવું પડ્યું હતું અને આખરે ત્યાંજ અદમદનગરમાં ૧૭૦૭ માં તે મરણ પામ્યો. એથી ૧૬૮૧ નું સાલ એના રાજમાં ઘણી અગતની જગ્યા રોકે છે. અને એજ વરસમાં એ રાજ અમલના બે બાગ સદેનસાહથી ચલકે છે. ૧૬૫૮ થી ૧૬૮૧ સુધીનો દનિદાસ મુખ્ય કરીને ઔરંગઝીબની ઉત્તર દિલ્હસ્તાન માટેથી રાજનીતિ સાથ સંબંધ ધરાવે છે. બ્યારે ૧૬૮૧ થી ૧૭૦૭ સુધીનો દનિદાસ દખ્ખનને મુખ્ય કરીને લાગે વળગે છે. ત્રીજાં દફતરમાં મી. સરકાર ઔરંગઝીબના રાજનો પેદશો બાગ દાય ધરી તેને ઇન્સાફ આપ્યો છે. દાલ સુધીમાં ત્રણ દફતરો એમત્રે પ્રગટ થયાં છે. ૧૬૮૧ પછીનો દનિદાસ ત્રણ પંચીયા દફતરમાં આપવામાં આવ્યો એમાં દફતરમાં તરાકાઓ સાથની અને દખ્ખનના ત્રીજાપુર અને એલકંદાનાં બાહ્યણી રાજ્યો સાથની ઔરંગઝીબની લાંબી લગામી દેવાલ આપવાનો મી. સરકારનો દરજો

છે. પાંચમાં દફતરમાં ઔરંગઝીબના રાજના છેડાનો હેવાલ આપી તેના અમલ તબે પ્રજ્ઞની આર્થિક, ધાર્મિક, સંસારિક કૃત્યાદી બાબતોમાં કેવી હતી તે જુદા જુદા સાંધેના ઉપરથી કિતબની કાદી વાંચનાર સન્મુખ રજુ કરવાની અંથ કર્તાની ઉમેદ છે ને બે બરાબર રીતે પાર પડશે તો ખરેખર આપણને ઘણુંજ નવું અને જુદું અગત્યનું જાણવાનું મળશે.

એ હિંદી પ્રજ્ઞની ઔરંગઝીબના રાજ અમલ તબેની હાલતનો વિષય એટલેતો અગત્ય નો છે અને તે બાબેની માહિતી બરાબર મેળવવી એટલી તો કઠણ છે કે મી. સરકાર બે ખંતથી એ બાબેની શોધ બોળ ચલાવી એક વધુ દફતર એ ઉપર પણ રોકશે તો તે કંટાળા ભરેલું તો નહિજ પણ સાચું ધણુ કિમતી થઈ પડશે. ત્રીજા દફતરમાં મી. સરકાર ઔરંગઝીબની દિલ્હુઓ સામેની ખેદકારક રાજનીતિ બેથી મોગલ શાહનશાહનો પાંચો ઘણો દીક્ષો ઘઈ એનો પાછળથી અંત આવ્યો તેનો હેવાલ ને રીતે વિગતવાર આપ્યો છે, તે ખરેખર બોધકારક છે. અને હું શુલરાનના અધીપતીને બલા-ગાયુ કરું છું કે એ અગત્યની બાબત વિશેનાં મી. સરકારના અંચનાં પ્રકરણોનો તરજુમો પોતાના માનિકમાં કટકે કટકે આપવો. મી. સરકાર ની દનિદાસ લખવાની જગ્યા પશ્ચિમ તરફની સુરેલી રીત મુજબની છે અને દનિદાસનાં સાંધોને જોય ગમે તેમ વધુ મેળવી તે ઉપર પોતાનો હેવાલ રચવા બાબેની એજણી ઉત્તર ખરેખર વખાણવા લાયક છે. એજણે કારસી બાબા ઉપરનો કાણુ ઘણો મજબુત છે અને તે એક દિલ્હુમાં હોય એ પહેલી નજરે સગાર નવાઈ જેવું લાગશે. પણ આખી તરફ પશ્ચિમ દિલ્હસ્તાનમાં તેમજ અંગણા તરફ પૂર્વ દિલ્હમાં ફરલીક દિલ્હુ ગાનો મુખ્ય કરીને ખરીબો મોગલ અમલની કારસી બાબની માહિતી મારે જાણીની હતી અને તે ગાન તેઓના થોડાક વંશનેએ દાવ

મગ્ધેશ્વરમંદિરમાં પણ આજુ રાખ્યું છે એ ખુશી
તો જોગ છે. આપણા વચ્ચે સ્મૃતિદાઝ કોઈના
રજા મી. કીસ્તા મોહન ઝેરી કારસી બાપાની
તાની પ્રવિણતા માટે નજીક છે. અને તેજ
સાલ પૂર્વ હીંદમાં મી. સરકાર છે. વળી
મા વધુ ખુશી થવા જોગ ખીના છે કે મી. ઝેરી

પણ ઓરંગઝીબના ઇતિહાસ બાબે બહુ બિરકંદા
ધરાવે છે અને એ શેહનશાહે લખેલાં પત્રો
માટે રૂક્ષઓના તરબુતો આગ્રેશમાં કરવાનું
કામ થોડા. વરસ ઉપર માથે ઉઠાવ્યું હતું, જે
એમને બે ફરસુદ મળે તો હજુર પણ પાર
પડશે એવી ઉમેદ રાખી રાકાય.

દીવાની દુનિયાની બલિહારી

(અવિનંદ શુભ ગાઓરેઃધત્તાત્રીના ગીતની મુદ.)

દુનિયાં ! તું તો દીવાની રે:

તારી બલિહારી !

દિલની તો તું દયાળુ-

પણ મનડું મોહવાળું:

પલમાં પલટાતી મતિ ત્હારીરે:

તારી બલિહારી !

મધુરી તું સુખની વાણી-

પણ શુભ અણબાળુ શુમાની:

પલમાં કરમાતી કૃતિ તારીરે:

તારી બલિહારી !

દિવ્ય પણ દૂષિત દ્રષ્ટિ-

સંહારે સ્નેહલ યુષ્ટિ:

ભૂલવે ભરેસે ભીતિ તારીરે:

તારી બલિહારી !

સુન્દર તું ત્યમ થા શાણી-

રસ જીવનની મહારાણી:

શાંત કલ્યાણી પ્રગતિહો તારીરે:

તારી બલિહારી !

પ્રભુની પ્રભુતા: તું દુનિયાં !

સુરમી સુરતા: તું દુનિયાં !

અમને ન્યારીજ પ્રતીતિ તારીરે:

તારી બલિહારી !

લલિત

તારાનું ગીત

(ગઝલ)

૧

જીવન અવલગ્ન: મુજ તારા !

અશોક કદમ્બ મુજ:તારા !

જીવન ઉધારિણી-રસ માલિની-

-મુદ્રા: અહો ! તારા !

જીવનની છાય મુજ: તારા !

જીવનની ખેલડી તારા !

જીવનના દોર તેમજ તોર-

મુજ તારા: અહો તારા !

૨

જીવન જયગીત શુભે-

એક તારા: ને રીઝે તારા !

શરણુ સૂકી જળાણુ સૂક-

જેને: એક એ તારા !

રચું દ્રષ્ટિ તણા પાસ યોગ-

જેને તાર: એ તારા !

જગત્તારક બનાવી દઈ,

ધૂમાવે હો લલિત તારા !

લલિત

નિયમીતપણું.

(અલસન માટે)

લખનાર:—“Nancy”

તનુદસ્તી, પ્રમાણિકપણું, ખંત, ઉત્તમ શે-
ણી-કસણી, આ સધળા ગુણો અને ખાસતો એક
પુરુષને ફતેહમંદ બનાવવામાં મદદ કરશે, પરંતુ
જો કે તેઓ ખીસરી શકાય એવા છે, તો એ સં-
પાદન થઇ શકે નહિ. નિયમીતપણું, એમ છતાં,
મેળવી શકાય એમ છે અને ફતેહને માટે એના
અવરખનો ખીસે કાઢી ગુણ નથી.

નિયમિતપણું એક શહેનશાહી મનુષ્ય છે.
વેળા સુધી આદમો એક એકબીની મુલાકાતે
ગયો. જ્યારે તે ગયો ત્યારે તે એકબી દાદરપરથી
નીચે આવતો હતો, અને તે, નામદારને હોલમાં
આવકાર આપવા છેલ્લે ફાંચે પૂરો હતો. રા-
ત્રીએ વિચાર્યું કે ખરી રીતે તેનાં પૂરવા સાથે
તે એકબી હોલમાં હોતો જોડ્યો. અને નહિ કે
દાદરનાં છેલ્લાં ફાંચા ઉપર તે પર રિક્કા કરના તે
નામદાર બોલ્યા કે “હું ખોટી ચવાની અણી
ઉપર હતો!”

મારો એક મિત્ર, જે એક મોટા ચિત્તારો છે,
તેણે છાત્રાંશના દાલનમાં કાર બેસીને તેવજુ પ્રિન્સ
એક વેશ્મ હતો, જે પરી જ્ઞાનાં કેટલાંક ચિત્તો
બનાવ્યા પોતાનાં સુદુષ્ટની મુલાકાતે જેના આમ-
ત્રણ થયું. પ્રિન્સે એક જોડપત્નવારે ત્રણ ચાગને
આવવા નહીં છડ્યું. અરી વાગે પ્રિન્સે જોડ્યું કે
તેવજુ મારા જેનાં સુદુષ્ટોમાં પોતાવજુ અગાડ
આવી શકશે નહિ. તેથી એક એક-કી-કોંગને
મોહકાઓ કે જેથી તે ચિત્તારો રુદ્ધ જોવા નહિ
કરે. સત્તરજો દરેકસાથે તેવજુ ત્યાં હતો.

જો કેટલાંક આદમીઓ, જેઓને હું જોળ-
ણું છું તેઓ મને એમ કહે કે ‘જોગરની ૧૦
મીએ ૧૯૧૭ માં, હું તમારી સાથે આવ ને વીસે
હોલમાં.’ તો હું કદી તેઓને તે વિષે થાદ આપ-
વાની અગત જોડું નહિ. હું જાણું છું કે તેઓ
જરૂર આવશે. આ આદમીઓ સધળા નિયમિત
છે; આ ગુણ ફતેહને માટે હાંધીના સધળા
પ્રપત્નોમાં અવસ્થનો છે. બરસેદાર—પૂરેપૂરો બર-
સેદાર—આદમી એકસો તે છે જે દરેક ઠેકાણે
હાજર હોય છે.

ટ્રેન ઉપર પછી આંધી મિનિટ ગયા દરતાં
રેલવન પર વીસ મીનિટ અગાઉથી આવવા બસે
ઉતાવળ કરજો.

જો તમને આઠ વાગતે કંઈ જાણું હોય—એવે
ઠેકાણે જ્યાં એક ટ્રેન ૭-૫૫ એ આવી પૂગતી
હોય, તો જે ટ્રેન પહેલી જતી હોય તે પકડજો.

જો લોકો તમો સાથે મુલાકાતનો વખત નહી
કર્ષા પછી ખોટી થતાં ગયો છે તેઓથી સો કોર
દર નહાસજો. તેઓ પત્થરનાં કહેવન ધરાવી પા-
કરી મૂકે છે, અને આપણી હાંધી અગત બરી
બનાવે છે.

કેટલાંક લોકો ધારે છે કે તેઓ પચા જરૂરી
છે, કારણ તેઓ દમેશાં મોટાં આવે છે. તેઓ
માત્ર આંકારી ખૂબાં છે, અને બેઅદબ વડીક
છે. એક નાટકમાં તેઓ ખીસેજોની મનદ બ-
ગાડે છે. એક ખાણાંની મિત્રજસમાં તેઓ પો-
તાનાં મનુષ્યન અને મનુષ્યાનાને અગત કર્ષાં છે.

જો તમે એક ખાણાંની મિત્રજસ ઉઘી કરો,
અને થોડાંક “મોટે ખાંચરે” નાને તમારાં મિત્રો

નેડે મેળવવા ઇચ્છત કરો, તો તમને વચ્ચારો કે ખરેખરાં “મોટે ખોયરે” નાં, જેવો ધડયાળમાં ખાણાં માટેનો મુકરર કરેલો વખત ચોકાશે કે હાજર હશે. “હાંડા માસ્તરો” હશે તેજ મોડા આવશે અને તમને ખોટી કરશે તમને વચ્ચારો કે આ કાયદો કોઈ પણ દેશમાં અપવાદ રૂપે એક સરખો હોય છે. નિયમિતપણું અને ખીખાં લોકોની લાગણી માટેનો ખ્યાલ,—આ ઉમદા ખાસ્ત એક સુધ્યા રાખ્સ અને ભલી સ્ત્રીમાં હોય છે

“હું દ્રેન ચૂકી ગયો,” “માઝ” ધડીઆળ મોડું છે.” “હું રસ્તો ભૂલ્યો,”—આ સંધળાં અને ખીખાં ગડાણાં ગિલકુસ ખેવડુદ છે.

નિયમિતપણું માટે, તમારાં બાળકોને લસકરી તાલીમે કૃપાશે. તેઓને શિખરો કે એક મીનિટ દશ વાગતાની ઉપર થઈ તે દશનો ટકાશે નથી;

ને તમો તેઓને આ શિક્ષણ આપશો તો, શ્રીક અને લેડીનમાં જે સંધળું લખાયલું છે તેમાં તેમને દાટી નાખશો તેનાં કરતાં, કત્તેહ મેળવવા માટે તમે તેઓને એક ઉત્તમ શિક્ષણ આપેલું લેખારો.

અને હવે, તમારાં હંધાંના હાર અને માનિ-તી મહોરદાર માટે, હું કહીશ કે તેવણને નિયમિતપણું તેવણના ચોતાના ભોગે શીખવો. તમે તેવણને એક એપોઈન્ટમેન્ટ આપ્યું હોય અને જે તેઓ મોડાં આવે, તો તમારો કરવા ના, ધમકાવતા ના, મિરકાતા ના, તેથીને તાણાં મારતા ના. આખો વખત દિલપસંદ દેખાજો, જાણું તમે હમેશાં તેવણની સાથે હોવામાં સુખ માનતા હોવ—વહેલે કે મોડે, ખીજ વેળા તેમનાં વગર ચાલતા થજો !

રે શા સુંદર મારી પ્રિયાના લટકા મટકા.

નાનનીન ! એ શીખી તું લટકા ક્યાંથી ?

એ નખરાં ક્યાંથી એ મટકા ક્યાંથી ?

હું માનું છું તું ચાલે છ સીધી સાદી,

છતાં લેછ કદમ તું જ થનકા ક્યાંથી ?

તું સમજેછ કે હલ્લી જું રિઝર લદ્દન,

તો કમળ તું જ ખાયછ એ લયકા ક્યાંથી ?

કરતાં મુજ દહીં સાથ દુઃખ સુંખની વાત,

રસુજના કહાડે છ તું ટચકા ક્યાંથી ?

દેખાડવા દીલદારને ગુમાન ને માન,

લાવેછ અસરકારક ટણકા ક્યાંથી ?

શેખે ને હીલે નાચતાં મોરનાં પીછાં,

શીખીછ તેમ હીલવવા પગા ક્યાંથી ?

આગળ તું વચ્ચાતી લોળી નિર્દોષ,

તો આવેછ હવે તુને ચંકા ક્યાંથી ?

અંધકારમાં જોઈ તારા રૂખનો ચલકાટ,

હું છક્ક ધઈ મોડ્યો અહીં લંકાં ક્યાંથી ?

પુરશેદ.

ગુલબદન ગુલ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

આગલાં પ્રકરણનો હંકસાર.

કારમીરની નગરીક આવેલા દિગ્ગજ પર્વતની બદ્ધીનાથની દેવરીપર એક યોગી વસતો હતો તેને મળવા કારમીરના વડા વજીરનો બેટો સીધરાજ અને તેનો ગુર કહુસા નામનો જ્ઞાની બ્રાહ્મણ પર્વતો ઓળંગના આવ્યા હતા. યોગીનાં મથકથી થોડે દુર એક વાઘને જોતાંજ સીધરાજ તેના તરફ ધસી ગયો પણ તેનો થોડો ખાતરમાં પડી જતાં થોડો ને સ્વાર થને કંઈ મરતક પડ્યા. આ પછી બંને યોગીને મળી ગયા. ત્યાં જ્યાં જ્યાં કેને વાઘતો યોગીનો પાળેલો હતો. યોગીના હુકમથી સીધરાજ તે વાઘ જીવું નામ હરી હતું તેને પચવાર્થો અને બંને મિત્ર થયા. યોગી સાથે એક રાત રહી સીધરાજ, કહુસા સાથે આખા જવા નિકલ્યો કેમકે તેના બાપ તરફથી તેને મોગલ વંશના મહાન સાહનસાહ અગવરન દરબારમાં નોકરી કરવા મોકલવામાં આવ્યો હતો. રસ્તામાં તે યોગી માટે કહુસાને પૂછતાં જ્યાંયુ કે કારમીરનો તે માછ રાત નંદુષ્ટ હતો. આ રાત સાથે તેના વાદેમ નાના ભાઈએ બંદ કયું હતું પણ તેમાં તે ભાઈ કેદ થયો હતો. 'શન્યમાં ચાલુ બખેશ થતા શાંતિ માટે તે નાના ભાઈને ફારસીએ ચઢાવવાની જરૂર જ્યાંયુ. રાત ધણીજ ચાનામાંની પડી કયુલ થયો, પણ તેને ભાઈ તરફ એટલો બધો પ્યાર હતો કે ભાઈને મારવા કરતાં તે પોતે શુભ થઈ ગયો અને મરજુ પામવાની યોગી આફવા ફેલાવી આ થતાં નાના ભાઈને કેદમાંથી મુક્ત કરી ગાદી આપવામાં આવી. સીધરાજ આ વિગતથી જાણજુ હોવાથી અઠનેવડ કરવા લાગ્યો કે રાત નંદુષ્ટને તે યોગ્ય તે ઉપકાર માની શક્યો નહોતો; છતાં તેને ધીરજ હતી કે તેમ કરવાનો વખત તેને માટે આવશેજી કારણ કે યોગીએ હુકમ પાડી નેજા તેને નસીદન કરી જ્યાંયુ હતું કે કોઈની સુરક્ષામાં યોગ્ય ચલાવતી જરૂર જ્યાંયુ તો તેની આગળ જરૂર હાજર થયું. તેણે આ આમંત્રણ કયુલ્યું હતું. સીધરાજનો વિવાદ તેના કાકા તે અરુદાબાદના મુખાળી એક પૂરી રીઝી વેરે કરવામાં આવ્યો હતો. હજી લગ્ન થયાં ન હતાં. આખા જવા પટેલાં અરુદાબાદ જવાનું તેનું આગમ્બુ ચવાથી તે ચોનાની પાળીને મળવા આવતુર કદમે આવજી વધ્યો.

પ્રકરણ ૨.

ઈંદુમતી.

(ચાલુ)

વિચારના વખતમાં વિંદલાયલી તે જ્યાંનદીવ ચરખનાર બેઠી હતી તેવામાં જ્યાંયુમાંનાં ઓરડામાં ફાઈતાં બારી પગલાં દાખલ થવાનો અવાજ તેણીના કાનો પર પડ્યો. બીજી પલે એક નોકરે આવી અગાસી આગળ નાંખેલો બારે પડેલો ખસેડ્યો કે તેની પાછળ એક મધ્યમ કદનો, લગભગ જનક શરીરનો એક યુવક આવ્યો. તેણે શરીરને તંગ આવે. તેણે કપડાં પહેવાં દતાં ને

પગ મુંધીના દરેક અવયવ દાંડી નાંખ્યાં હતા. એક ધણીજ કિમતી મુકવાળી નાની તરવાર તેની કમરમાંના પટામાં લટકતી હતી. તેના મોટા દરજમની તેજ એકલી કિમતી નીચાન હતી.

'ગાનવંત જાણજુ સંસાર' તેણે સ્વપ્ન-વસ્થ દાવનમાં પડેલી જોતાં તે નોકરે અદજ અદથી આગળ જતાં હાથ બેઠી જ્યાંયુ. 'નામવર મુગા, સાહુના સદાગ, આપના મુર-જીજી થી પીનાજી, આપને મળવા આવ્યા છે.'

'બંને પધાર્યાં' જનકજીથી પીતાને માન આપવાની કેળવણી મેંડી દેવાથી તેણી ઉભી થતાં

બોલી અને પોતાના પીતાને થોડે દૂર ઉભેલા બેતાં દેવથી તેમના બણી દોડી.

‘હુંમતી !’ તે બાપે પોતાની તિક્ષ્ણ કાળી આંખો તેણીના ચહેરા તરફ ફેરવી કાંઈક ખુશ થતાં જણાવ્યું. ‘તને યાદ હશે કે થોડા વખતની વાત પર મેં તને જણાવ્યું હતું કે તારો પિત્રાઈ તથા અદરાયલો ખાલિદ સીધરાજ કાશ્મીરથી પોતાના ગુરુ અને મિત્ર કલુસા સાથે હયાં આવનાર છે. તેઓ હવડાંજ આની પુગ્યા છે અને બાબુઓના ભાગમાં થોડા છે. ચાલ, બેટા, આપણે જઈ તેમને આવકાર આપ્યો.’

આ અતિ ધણી ખુશ ખખર સાંભળતાં શાંત મને અને શાંત ચહેરે દરેક બાળક સાંભળવાની હુંમતીએ પોતાને ટેવ પાડી હતી તે તેણી આ વેળા સાફ સાફ બૂલી ગઈ.

તેણી તો પોતાના બાપને હોડી તે બહારો કે જેની યાદમાં ગોયા તેણી ખુશ કરતી હતી તેની આમદ સાંભળતાં તેના પાસામાં જઈ દબાવા તેણી હરણીની પેઢે કુદી પણ તુરત તેણીનો હાથ પકડી તે બાપે તેણીને રોકી.

‘જરા થોળ, દીકરા !’ તેણે તેણીને રોકતાં હસીને કહ્યું. તેણીની અધિરાઈ બેતાં તેને કાંઈક ગમ્મત લાગી. ‘તું હયાંથી જાય તે પહેલાં મારું કહેવું પહેલાં સાંભળી લે. હું મુસલમાન રીત રિવાજોથી સારી રીતે વાકેફાર છું એટલે તેમની માન્યતા મુજબ પરપયા વગરની જવાન છોકરા એને જવાન છોકરીઓ સાથે બેળાવા દેવામાં સરક બેવકુદાઈ છે. મુસલીમ ઉપાધ્યાઓ તે જરાએ પસંદ કરતા નથી. આપણે હિંદુઓમાં આગળ આ માન્યતા ન હતી પણ મુસલીમ રહેણી કરણીએ આપણા પર પણ અસર કરી છે અને આપણે આપણી રાજ્ય કરતી કોમનું આ બાળકમાં અનુકરણ કરવા લાગ્યા છીએ. તું જાણે છે કે હું તો સદંતર જુના આચાર વિચારો છું... મને એ મુસલીમ રિવાજો

પસંદ નથી. દરેક રીતનું કામ હદમાં રહીને કરવા માં આવે તે બેવા મને ધણું ગમે છે તે કારણે જ હું આપણા આ પુરાતન દેશના પુરાતન રીત રિવાજો મુજબ તારા બલિષ્ઠના ખાલીદ સાથે મળવા-બેટવાની હું તને દરેક છૂટ આપું છું; પણ તે એકજ શરતે કે તારે તે વાતની ફક્ત કોઈ એક અંગત સિવાય બીજાને ખખર કરવી નહિ નકર તેમ થતાં આ મુલક કે જે પર મહાન અકબરને નામે મારે રાજ્ય ચલાવવું પડે છે, ત્યાં ના લોક પરની મારી સત્તા કમી થઈ તારું બહુ નામ વગોવાય કે જે બેવા ને જાણવા કરતાં મોત હું અધિક પસંદ કરું છું. મારું આ કહેવું તું તારી છાતીમાં કોતરી રાખજે. તું સ્થાણી ને સમજી હોવાથી મારે તને આ બાબે વધુ ચેતવણી આપવાની કરી જરૂરત નથી. ચાલ !’ અને પોતે આગળ ચાલી તેઓ એક મોટા હોલમાં થઈને નદીની બીજી બાજુના ઝોરડામાં ગયાં કે જ્યાં તે બે પહેરાણાઓ આતુરતાથી તેમની રાહ બેતા યોગેલા હતા.

‘બહે પધારો, મારા બહારાઓ’ સાહુનાએ અદ્ય આદાયી આવકાર આપતાં જણાવ્યું ‘બેટા સીધરાજ, મુજ કમતરીતની મોંગણી અનુસાર આજા જઈ બીજાઓની પેઢે સીધી પહેલાં તારું મયક કરવા કરતાં પહેલાં મારી આગળ સીધા ચાલી આવવાની મહેરબાની માટે હું ખરેખર ધણો ખુશ થયો છું’ તેના બોલવા ચાલવામાં મીઠાસ અને મમતા હતી પણ તેના દેખાવમાં તેજાજ તે બેશ ભયો હોય તેમ કશું જણાતું નહતું.

સીધરાજને પોતાના કાકાના આવકારની જરાએ તુંબા ન હતી. તેતો ફક્ત મર્યાદાને લીધે થોડો વખત સુખ ઉભો હતો પણ કાકાનું બોલવું ‘પુરું’ થતાં તેની સાથે આવી ઉભેલું તે સંદરતા ને નાજુકાતનું પૂતળું બેતાં જાણે કાટી ગયો હતો, તે સીધો તેણી આગળ દોડયો ગયો. ના તેણે પોતાના કાકાને ઉપકાર માન્યો કે ના તેણે તેની

હજારીમાં તેમ કરવાની કહ્યુંને તક આપી. તે તો સીધો ઈદુમની અગળ જઈ તેણી સમક્ષ ગુંદણ મઝે પડ્યો અને તેણીએ આવકાર આપવા લાવેલો હાથ પોતાની અંખિમાં દાખી તે પર પ્રેમનું સૌથી પડેલું ચુંગન કર્યું.

‘લગે પધારો!’ તેણીએ તેને કહવાની ઇશારત કરતાં કહ્યું. તે રૂપેરી ઘંટના જેવો મીઠો ને મધુર ગાળ સાંભળતાં તેના તંતુઓમાં ઝલુ-ઝલુટ થઈ રહ્યો. ‘લગે પધારો, બહાસા, આજ કંઈ મુદારી આ દાસી તમારી રાહ જોતી ફાટ-ટમાં પેસા પર્વત તરફ જોઈ આંખો ખેંચતી હતી. જાણે તમે પધારવાનાજ ન હો તેમ મને લાગી આવતું હતું.’

‘જાને મન, તું શું એમ ધારતી હતી કે ફરજિયાત કારણ સિવાય અદલાબાદ દોડી આવતાં હું દીલીએ પગની દીકરકરવાનો ખ્યાલ કરતે-’ તેણે કંઈક શુભસાથી પોતાનો બચાવ કર્યો. ‘નહિ મારા પ્યાર, તું જુલે છે. તારી આગળ જાનની ઝડપે આપવા પરિતો અને નદીઓ કુદી જવાતી હોત તો હું મોટી ખુશીથી તેમ કરત. આહ! મારા ઘોડાને જે પાંખો હોત ને તે વિચનુના મર હની પેડે ઉડતો હોત તો હું તેને ધડી ભર પથ તારી આગળ આવતાં મુઠીમાં આરામ આપત નહિ.’

‘હું ખુશીથી તમારું કહેવું માન્ય કરું છું’ ઈદુમનીએ ધવ્યુંજ દીકરકર ને દીકર જોડવાનાર હાથ પોતાનાં મોંપર પ્રગટ કરતી બોલી કે જે દેખાવ જોતાં સીધરાજ વિચારમાં પડ્યો કે તેણી ખાત્રી પૂરતું હતી કે સ્વર્ગની કાંઈ અપ્પ રા તેની આગળ આવી હતી હતી ‘ખરેજ એ દીકર માટે તથી તમેને કપોર ધરતો કે નથી આપણા પરમ વિદ્વાસુ મિત્ર કહ્યુંમાને તે ધરતો ગમે તેમ પણ આપણે મળ્યા છીએ એજ ખુશીની વાત છે. પિત્રહતના જન્માત્મક મુશ્કેલ તમો અને ચેરોજ વખત કરનાર દોહડી તમ દી આમદ એક વધુ ખુશાળી બની છે.’

‘ખચ્ચીન!’ સાલુના જે હાલમાં કહ્યુંમા સાથે વાત કરતો તેણે હવે તે બહાસાઓની વાતમાં માથું મારતાં જણાવ્યું ‘આપણું મિત્રો આવતી કાલે તો હકાંપી જનાર છે કેમકે આપણા ખાતે તેમની રાહ જોવાય છે. તે છતાં બહાસા બેટા, મારે તારી પિયા સાથની તારી વાતમાં કંઈક ખમ્મત નાંખતી પડશે કેમકે હું તને કંઈક હવડાંજ કહેવા માંડું છું. મારો વખત અતિ કિમતી છે અને જોરનાં ખાનાં આગમજ મારે ઘણાં કામો આટોપી લેવાનાં છે. મહેરજાની કરી તું મારી સાથે આવશે?’

આ મોંગણી ના પાડી શકાય તેમ ન હતી એટલે કમને ઈદુમતી તરફ ફરી ફરીને જોતો તે પોતાનાં ગંભીર અને રોજબરોજ કાકાની પૂઠે મહેલને લગતાં ગામમાં ગયો. ત્યાં ઝાડોની ધીચ ઘટા-માં ખાસ બનાવેલી બેઠકપર સાલુના બેઠો અને તેણે ઇશારત કરી પોતાના બત્રીજાને પોતાની પાસે બેસાડ્યો.

‘આહ! ત્યારે તું’ પણ ગદાન અકબરની એક જગતી તાર નરીજ અજમાવવા જાય છે’ સાલુનાએ બેસતાં સમેત જણાવ્યું ‘ખરે’ હુજા વે તો તું ખરેજ બાગધાળી છે કે તારા પિત્રાએ તને આવી અસાધારણ તક મેળવી આપી છે. તારે જૂલવાની જરૂર નથી તારે કોઈ તારી જરૂરને વખતે પોતાની અસાધારણ લાગમને કોપોગ કરવા કરી કચાચ કરશે નહિ!’

‘તે મારે હું તમારો આભારી થયો છું, મુશ્કેલી’ સીધરાજે નરમાસથી આભાર માન્યો ‘મારે જૂવવાની જરૂર નથી કે કાલિનાં પડેલાં પત્રમાંપર ચડવાનો મારો માર્ગ મહેલ કરનાર મારા મુશ્કેલી પિતાથી કરતાં આપ મુશ્કેલી વડુ છે. આપણી મંદર માનુષ્યોનાં જે કંઈ જન્મી શકાય તે કરતાં કંઈક અધિક વિચાર કરીશું ત્યાં કોઈ જન્મી લાવવાનું આ તકથી મને

ખની આવશે તો હું તે જાગતમાં કદી પાછી પાની ફરીશ નહિ. આ સાથે મહાન શાહનશાહ માટે આપણું વનનમાં જે કાંઈ મેં સાંભળ્યું છે તે મને નજરેનજર જોઈ ખાતરી કરવાની મને તક મળી આવનાર છે તે માટે પણ હું લગાર વધુ ખુશ છું.’

‘શાખાશ!’ સાહુનાએ તેના ઉત્સાહને ખીલવ્યો. ‘પણ મારું કહેવું લક્ષમાં રાખ. તારા કરતી આ જગ્યાનો હું જૂનો કામરો છું અને મને જાણે મોટા અનુભવ છે. જાદુશાહ સત્રામ-તાના રાજ્યના બપોરના પકોને લગતી કલિપત વાતો જે કાંઈ સાંભળી હશે તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો તને મળી શકશે પરંતુ જાદુશાહ પર ખાસ કરીને આંધળો વિશ્વાસ મુકવાની જરૂર નથી. અમા-ધારણ મોટા ખાલો આ જાગતમાં રાખવાની કરી જરૂર નથી.’

‘દારણ?’ સીધરાજે કાંઈક અજાણ થતાં પૂછ્યું. ‘શું મહાન અકબર પોતાના નામને જેમ આપી શકતો નથી? શું તે મારા પિતાજીના તથા મારા શરૂ કહુસાના હમેશના જણાવવા મુજબનો મહાન અને જળવાન શાહનશાહ નથી?’

‘તારી બૂલ છે, ખેટા! મેં એમ કહ્યું જ નથી!’ સાહુનાએ મીઠાસથી જણાવ્યું. ‘મારું કહેવું એટલું જ છે કે મહાન પુરોમાં પણ હમે-શાં ચોક્કસ ખામીઓ હોય છે જે વારંવાર ખીજાઓ માટે બહુ જ ભયાનક થઈ પડે છે. સાંભળ, અને જ્યાં સાહુનાએ ચોપાસ જોઈ પોતાની ખાતરી કીધી કે ત્યાં કોઈ હાજર ન હતું ત્યારે ઘણા ધીમા અવાજો જણાવ્યું. ‘ત્યારે એક માણસ પોતાની હિમત અને હડાપણથી અકબર જેની મહાન સત્તા મેળવે છે ત્યારે નહિ તૃપ્ત થતી તેની છતાંસા વધુ અને વધુ મેળવવા તેને ઉરેપો દરે છે. શાહનશાહે પોતાના રાજ્યમાં ખીર્મ સંખ્યાબંધ રાજ્યોને જોડી દીધાં છે તેમજે વધુ લોકો થયો છે અને તેનો ડોલો તારી માતૃભૂ-

મિ તથા મારા દેશ પર ખોળાયો છે. તે દેશ વધુ વાર સ્વતંત્ર રાખવાની તેની ક્ષમ્તા નથી. તું તો મારી પેઠે જાણતો હશે કે આપણા હાલના રાજ્ય અને તેના બંને ખેટાઓ વચ્ચે વારંવાર અથડા ઉઠ્યા કરી ખુનામરી બરપા કરનારી લડાઈઓ થાય છે જેની લડાઈઓ આ રાજ્યને પોતાના નેક બાંજના અમત્રમાં ચલુ બરપા કીધી હતી.’

‘મને આ બાબે થોડીક ખબર છે’ સીધ-રાજે જણાવ્યું. ‘આટલો બધો મામલો ગંભીર છે એમ મને ખબર નહોતી.’

‘ત્યારે પણ તને તે ખબર મેળવવાની તક મળે ત્યારે તું ખબર કાઢશે તો તારી ખાતરી થશે’ સાહુનાએ જણાવ્યું. ‘હું તને તે બાબે થોડીક ખબર આપી શકીશ પણ તે વિષે કહુસાને તું કશુંકે કહીશ નહિ; કેમકે મારા ધારવા મુજબ તેમાં કોઈ પણ જાતનો ફાયદો નથી. આપણા રાજ સાહેબ અને તેમના ખેટાઓ વચ્ચેનો અથ-ડા ખાસ ઉરેકરીને કરાવવામાં આવે છે. આ ઉરેકરણી કરનાર કોણ છે તે તું સાહેબ સમજી શકશે. જો ખુલ્લી મારામારી ખાપ દીકરાઓ વચ્ચે થાય ને દેશના જુદા જુદા ભાગલા પડી વ્યથ તો પછી શાહનશાહને મારામારીનું બહાનું લાવી દેશ પર પોતાનાં જગ્યાં લશ્કર સાથે હુમલો કર-વાનું જતી આવે. એક પક્ષને હાથમાં લેતાં ખીજોમાંથી સરળ માર્ગ મેળવી દાશમીર સહેલ કળે કરવાની ગણતરી રાખવામાં આવેલી છે. અગત્ય અકબરે જે મહાન ક્ષેત્ર મેળવી છે તેનો હું મોટો વખાણનાર છું. એક માણસે જ્યાં સુધી જઈ શકે છે તે તેણે અચુક ખતાવ્યું છે. તેના લોભી રંભાવે તેની પ્રબળ મહાન બનાવી છે તો તેજ લોભ આપણા ગરીબ ભાઈઓને તેમની સ્વતંત્રતા ખુંચવી પરત્રતાની હું સરીમાં નાખે તે કેમ ખંમી શકાય?’

‘શું એ ખરી વાત છે?’ સીધરાજે પોતા-નાં જવાબો વિશ્લેષી ચલાવી કાંઈક ઉરેકરાઈમાં

પૂછ્યું. 'જે તેમજ છે તો જે માણસ આપણો નાચ કરવા તાંપી રહ્યો છે તેની નોકરી તમે શાનાટે કરો છો ?'

'તેમ નહિ કરવાનું કારણ ?' સાહુનાએ કાંઈકે ચોંટીને સવાલ પર સવાલ કર્યો. 'શાહન-શાહને કદી પણ ઇન ક્યા વિના ઉલટ તેનાં ધણાં અગત્યના કામમાં ખાસ સેવા બજાવી કોઈ જો તેની હિલચાલો ને ચુકિતઓ પર ધ્યાન આપવાનો વિચાર કરી તે પર અમલ કરે તો તેમાં હું કશું ખોટું જોઈ શકતો નથી. ઘણીજ ખુશીની વાત છે કે મારી ભલામણ અને મારા આગ્રહથી તું આવ્યો છે. હવે તું આપણા શાહનશાહ સાથે મારા કરતાં પણ કાંઈક વધુ સમાગમમાં આવી શકશે. મારા કરતાં તારા પર ઓછો શક રાખવાનું દેરને કારણ મળશે એટલે તું તેવી રીતે રહી તારા દેશની મોટી સેવા બજાવી શકશે.'

'પણ તે તો ખોટું કહેવાય !' સીધરાજે ગુંચવાઈને જણાવ્યું.

'પોર્ચ, પોર્ચ' સાહુનાએ શાંત મહેરે પણ કાંઈક વિશેષ વ્યુત્સાહી ને પૂર ગંભીરાધથી કહ્યું. 'એટલી બધી ધરપકી ના કર ! તારા કરતાં ઉમર અને અનુભવની વધુ દીવાળીઓ મેં જોઈ છે. તું તો હજી આ બંનેમાં બાગક છે તો પછી તારા કરતાં વધીકને શીખામણ આપવાની સેખી શા માટે કરે છે ?'

'એવરથી યદ હોય તો માફ કરો, કાકાજી સીધરાજે જણાવ્યું. 'સંસ્કરણારી કામોના ગુણુ દોનોથી હું એટલો બધો અજાન છું કે મને તે કદાચ સમજ પડતા નથી. મારા ગુરુ કલુસાએ માંડે બેજાંમાં ફક્ત એક જ ખ્યાલ સખત રીતે બેસાડ્યો છે તે એજ કે મારે સગ્યાઈનો માર્ગ અખત્યાર કરી તેજ માર્ગ પર ચાલવું અને કદીમી ગમે તે શુદ્ધ નય તે છતાં મારે આંખોંએવરો માર્ગ મદાવ કરવો નહિ અને—'

'કલુસા, મારા બ્હાલા બેટા' સાહુનાએ વચ્ચે પડતાં તેને જણાવ્યું. 'બહુ ભયો માણસ છે કે જેને માટે હું ખરાં જીગરથી મંજૂર છું; પણ એમનામાં શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ફક્ત વધુ છે. હુન્મતી જ્ઞાન એઓ બરાબર સમજતા નથી. એઓ સિધ્ધાંતો સમજી શકે છે પણ તેમને અમલમાં મુકવાના સંસારી માર્ગો જાણી શકતા નથી. જો, બેટા, તું જ વિચાર કર. તારો બ્હાલો દેશ અને તારા બ્હાલા ભાઈઓ જોઓ તરફ તું તેમજ હું માનની નજરેં જોઈએ છીએ તેઓ બાપડાં આદતમાં છે. જે બાદશાહ તરફ તું ભારે માન અને વખાણીની લાગણીથી વ્યુએ છે તેની તારે એક સિવાય બીજી દરેક બાબતમાં સેવા બજાવવાની જરૂર છે. તારાથી જાની શકે તેવી રીતે ફક્ત આ એક જ બાબતમાં શાહનશાહની વિરુદ્ધમાં કામ કરવાની તારી ફરજ સમજવી જોઈએ છે. આ તક હાલમાં જ તને મળી છે. આ તક અસાધારણ મોટી નથી. પણ કાંઈક સાધારણ છે. શું તું આ તક જતી મેલશે ? તારા કહેવાતા ઉંચી કિસમના રાજદ્વારી વિચારો માટે તારે આ સુંદર તકને ચોક્કસ મારવાની જરૂર નથી. વિચાર કર કે આપણા દેશનો મારા કરવાનો વિચાર રાખી મહાન અકબર તારી ને મારી સેવાઓ કયુલ મંજૂર રાખવામાં શું તે વાજબી છે ? આ તેવું પગલું શું ખોટું નથી ? તેવી હાલતમાં આપણી અચુક વફાદારી પર આધારી શ્રદ્ધા રાખવાનું તેને કારણ જ શું છે ? કદાચ તું એમ ધારશે કે હિમત કરી અકબરના મોડાં પર જો તે તેને તું જણાવી દે તેમાં કામદો કે નહિ ? પણ મને જણાવવા દે કે તેમ યતાંજ તને બેડી પાલી કોઈ અધારી કોટડીમાં પુરવામાં આવશે અને ત્યાંથી દખ્ખનનાં કે બંગાળનાં કેદખાનાંમાં પુરવામાં આવશે; નહિ કર નસીબદાર હશે તો પડે-લાંબા કેદખાનામાં તને પુરો કરી નાંખવામાં આવશે. આવી જાતની ઉદતાઈ કદી પણ ફારી

નથી અને ક્ષાયરો નહિ. તે કરતાં તો આવી મળતી ઉમદા લોકોનો ખાસ કરીને લાભ લેવા-મોંઝ મોરો ક્ષાયરો છે. તેમ થતાં રાજ્યને કશોએ ગેર ક્ષાયરો થનાર નથી ઉત્કૃષ્ટ તેમ થતાં આપણી માન્યમિત્રુ રક્ષણ કરવાનું આપણને જાણી આવનાર છે. ’

પોતાની ખાતરી ન થયા છતાં આવી જુસ્સા ભરી આવીશ સામે તે કરીથી દલીલ રજુ કરી શકતો ન હોવાથી સીધરાજ ચુપ રહ્યો. પોતાનો કાકો હજી વધુ શું કહેવા માંગે છે તે જાણવા તે બેઠો હતો.

પણ સાહુનાએ પોતાનાં બાપચુ સાથે તે મુસાફારનો છેરો આપ્યો અને તેઓ જવા ઉઠ્યા. મહેકમાં જવાના માર્ગમાં તેમને એક આકાર મળ્યો કે જેને જોતાં સીધરાજ અળપખીમાં ગર-કાપ થઈ ટગર ટગર ટીકવા લાગ્યો. તે લાંબટાંગ, લગાર જુરા રંગનો હતો. તેનું મોઢું ને માથું માથાંપરની ચોટળી સિવાય સાફ સાફ બોરેડું હતું. તેનો જગજો હાથ અને છાતી સદંતર ખુકમાં હતાં. શરીરપર પવિત્ર જનોઇ પરોવેલી હતી, અને એક ભગતું હુગડું તેણે આખાં બદન પર લપેટ્યું હતું. તેના ખાડા પડી ગયલા ગાંઠો અને અંદર ઉતરી ગયલી અંખો તેના અપવાસો ને પ્રાપ્તિનેનો ખુકો ભાસ આપતાં હતાં. ગમે તેવા માણસ કે જનવરથી સીધરાજ કદીથી ચોંટી જાય તેણે નહોતો તે આ વિચિત્ર આકારને એકા એક પોતાની સમક્ષ અવેરો જોતાં ચોંટી ગયો હતો. તેણે જંગમમાં અનેક વાણી અને અનેક ઝેરી અકાદાઓ માર્યા હતા તે વેળાએ પણ આ શખ્સને જોતાં તેના હજારમાં છૂટેલી ધારનીની ધુલનીઓ જેવી ધુલનીઓ કદી લાગી ન હતી.

‘યોગીરાજ ગોરખ !’ સાહુનાંએ તેને ઓળખાવ્યો. ‘એઓ પેલી સામેની ટેકડીપર આ-વેજાં દુર્ગો માતાના મંદીરના પુર્વારી છે. એઓ મોટા પરમમક્ત છે, એમની સાથે માનવી પાત

કરજો. પોતાના મોટા દરજ્જાને એઓ પુરતા શોભાડેપ છે; અને તું ધારે તે કરતાં કાંઈક અધિક વિગતો એઓ તને જણાવી શકશે. ’

ચાલવાને બદલે લગભગ લપસીને તે યોગી તેમની આગળ આવ્યો કે તેઓએ તેને નમસ્કાર કર્યો. તેના જવાબમાં પોતાના હાથો બેઠી નાક પર થઈને કપાળપર ટેકવી તે તીણા અવાજે બોલ્યો,

‘ઓમ ! ઓમ !! શાંતિ...શાંતિ !!! પરમાત્મા અને તેની જ્ઞાતી પ્રિયાના પરમમક્તો! ઓમ, શાંતિ...શાંતિ !!!’

‘મહાન યોગીરાજ ગોરખ, તંમારી આગદ મુજારક થાઓ !’ સાહુનાંએ નમસ્કારનો વગતો પ્રત્યુત્તર કરતાં બોલ્યો. ‘આ મારો બનીએ સીધ રાજ કારભારથી આવ્યો છે. એના વિષે મેં આ-પણે આગળ પણ જણાવેલું છે. ’

‘બન્ને પધારો-બન્ને પધારો ! દુર્ગો માતા તારી મહેરબાન થાઓ !’ ગોરખે મુજારકબાદી આપી. ‘પરમાત્મા એને ધરા ને ખુદ્દિ આપી. હજીયા કંકાસથી દુર રાખી અમર્ગ શાંતિનાં ઉત્તમ બેઠાણના મહાન માર્ગ તરફ એનાં પગલાં દોરેલો કે જોગાંજ વધુ અને વધુ હિંડાણુ જતાં મોક્ષ મળવાનો દરેક સંભવ રહે છે. તેમ છતાં આ દુન્યાવી જાનનો અતુભવ જેવી રીતે મારા મિત્ર તને અને મને જૂદા જૂદા પાડો શીખવે છે-તેવીજ રીતે એને પણ શિદ્ધાણુ આપશે. હજી એ નિશાળ્યો છે અને એને જાની જનવાને વખત બેઠશે. મને જોવા બચારન થાય છે, એવું હજાર હું સંકાધથી વાંચી શકું છું તે પરથી પણ હું ખાત્રી આપી એ જવાન આપણામાં બેઠાશે’ અને અહીં સીધરાજ તરફ ફરીને તે બોલ્યો. ‘મિત્ર આપણને ફરી મળવાને વધુ વખત થયો નથી. ’

‘એઅમ્મી માફ છે, માનવત સાદેજ’ સી-ધરાજે કાંઈક બેચેન થતાં જણાવ્યું. ‘પણ આ-પનાં દર્શનનો દહાવો આ નાચીજને, ક્યાં થયો હતો તે મને કયું યાદ આવતું નેથી. ’

‘તું ક્યાંથી જાણી શકે’ જવાબ મળ્યો. ‘કેમકે તે વખતે તમે લોકોની ખાત્રી નગરથી હું અદ્રશ્ય હતો.’

ધણા યોગીઓની અદ્રશ્ય થઇ જવાની મહાન શક્તિ વિશે સીધરાજે ધણુએ સાંભળેલું હોવાથી તે સુખજ રહ્યો. તે અચ્છી રીતે જાણતો હતો કે ધર્મચરી જ્ઞાન જેટલું હિંદમાં આગળ વધેલું હતું તેટલું દુનિયાના કોઇપણ ભાગ પર હતું નહિ. આ કારણે હિંદના મહાન ભક્તો જોયા ધર્મચરી શક્તિના મોજેજ કરી દેખાડતા હતા. હિંદની આ અદ્ભૂત શક્તિ જગજગદેર હોવાથી અત્રે તે જાણે લંગાન કરવાની કશી જરૂર નથી. તે સુખ રહી સાંભળવા લાગ્યો. તેની બારે અગ્નયણી વચ્ચે તેણે ગારખને બોલતાં સાંભળ્યો.

‘તે સાંજે ત્યારે તું વાધની પૂડે પડ્યો હતો ; તેમ કરતાં ઘોડા પરથી ઉત્રાઇ પડ્યો હતો તે વેળા મેં તને જોયો હતો—આ જાણે હું તને મળીશ ત્યારે વધુ વાત કરીશ. બસ, સાંજના હાલ મારી સાથે કાંઈક ખાનગી વાત કરવા માંગે છે તેથી હાલ તુરત તો મક્કામ. દુર્ગાને વહાલો સાથી તારો નેજદહાન થાઓ !’ અને ધીમા અવાજે આમ, આમ, ઉચ્ચારતો તે યોગી સાંજના સાથે જાગમાં અંદરના બાગમાં ચાલી ગયો. જતાં જતાં કાકાએ બચીજને જણાવ્યું કે ‘આપણે જલદીથી મળીશું.’

સીધરાજની અગ્નયણીને ઉશ્કેરવા માટે જો યોગીના છેલ્લા ટિકા સમજાવ્યું હતા તે અગ્નયણીમાં, પડ્યો કે તે બખાનક અરણ્ય કે જ્યાં તેનાં માણસો સિવાય તેને ઘોડાપરથી પડનાં કોઇ જનુ બીજા શબ્દે જોયો નહતો તો તે યોગી કેવી રીતે જાણવા પામ્યો હશે ! પણ હયાં તેને જાગમાં થોડે દુર બટકતા પોતાના નોકરને જ્ઞેનાં તે વાનમાં કસો બેઠ નહતો એમાં તે સંકેતમાં કશી ગયો.

‘વત્સા’ તેણે તે નોકરને આગળ તેડી

પુછ્યું. ‘તે કે કહુસાના નોકરે હવે ક્યાં કોઇ યોગ જોવા સાથે વાત કરી છે ?’

‘ના, મસ્કાર’ જવાબ મળ્યો. ‘હમે તે તેવો કોઇ જોયો નથી.’

‘ખરેખર !’ સીધરાજ હવે ખરેખર અગ્નયણીમાં ગરકાવ થતો બોલ્યો. ‘હીક છે, તું ત્યારે જા’ અને ત્યાંથી ફરી આગળ વધતાં તે બટકાડ્યો ‘મારે આ જાણે કહુસા સાથે વાત કરવી પડશે.’ પણ તે થોડે દુર જાગમાં ગયો નહિ કે તે યોગી તથા બીજાઓને લગતા તેના ખ્યાલો હવામાં સાફ સાફ પીગળી ગયા; કેમકે તેણે આજ્ઞાના એક મોટાં વૃક્ષની નીચે કમળ ફુલનાં નાનકડાં તળાવની પાળપર સુદૃઢ કપડાંમાં સજ્જ થઇ કમળની સાથે રમત કરતી ઇંદુમતીને જોઇ હતી. ત્યાંની હવા ખાગુમાં ઉડતા સુંદર કુવારા અને તળાવનાં પાણીના પ્રવાહથી ઠંડક ભરી હતી. તેણીની આસપાસ ફરેલો મોટો જરથો પડ્યો હતો અને તેણીના હાથમાં અર્ધ તંબાર કરેલો મોટો સુગંધી હાર હતો. પોતાની તરફ કોઇનાં ખજાનાં આવતાં સાંભળી તે તરફ નજર કરી તો સીધરાજને જ્ઞેતાંજ તેણીએ પોતાના હાથમાંનો હાર પડતો મુક્યો અને તુરત તેના તરફ દોડી તેને ધણું માનથી નમસ્કાર કર્યા પણ સીધરાજે તો તેના જવાબમાં તેણીને પોતાના પાસામાં ખેંચી એક ખરાં હજારનાં જ્ઞેશ સાથનું હસ્તાક્ષિગત દર્જી જે પડી તેણીના હાથ પડી તેઓ બંને તેણીની પડેલી જગ્યાએ જઇ બેઠાં અને સીધરાજ ત્યાં તેણીના પગ આંગળ લાંબોછર થઇને પડ્યો.

‘કાકાજ કેવા ઘાતકી છે કે હજી આપણે બે સજ્જેથી બેઠ્યાં નહિ તેટલામાં આપણને છૂટાં પાડી મુક્યાં’ તે કાંઈક ખજા થતો બોલ્યો.

‘એમ કાં ?’ ઇંદુમતી હકી. ‘સામે તમારે તો તેમનો ઉપકાર માનવો જોઇએ કે બીજાઓની જે ન વર્તતાં આપણને એકબેક સાથે વાતો કરવાની તક આપી છે. આ તરફ આજાવો પોતાનાં

અદરાયલાં છોકરાંએને કદીથી એકમેક સાથે બેળાવા દેતાં નથી.

‘મારાં હાથરથી તે માટે હું તેમને આભાર માનીશ.’ તેણે કહ્યું. ‘કેમકે તારી સંગતમાં ગુલ-રેલી પડે. મારી હાંઘીમાં મને સોથી કિંમતી થઈ પડનાર છે. વસ્ત્રાહ! તને એતાં હું જેટલો પ્રુથાણ છું તેટલો તું જણાતી નથી. તેણું શું ધારણુ છે?’

‘આહ!’ તેણી નિસાસો મુક્તી બોલી. ‘આવતી કાલે તો આપણે ફરી પાછાં એકત્ર થઈએ ત્યાં સુધી છતાં પડનાર છીએ તો પછી મારાં મુળપર ઝાઝાની ન રહે તો જીવું શું રહે? જાનવા જોગ છે કે આપણુ બંનેની વાતચીત કરી લેવાને આ હેલ્લીજ તક હોય. હવે ફરીથી આપણે એકત્ર થઈએ ત્યાં સુધી તેમ જયનાર હોય તો બેહતર છે કે ખુલ્લાં દીધે અને મને આપણે વાત કરી લઈએ. આવતી કાલે તો તમે આનંદ અને મોજમજાદનાં તે મહાન ધામ તરફ ચાલ્યા જશો કે જ્યાં મારા જેવી સાદી માદીને તમે ક્યાં ને ક્યાં બૂલી જશો!’

‘બૂલી જઈશ!’ તેણીના હાથ પકડી સી ધરાજ બોલ્યો. ‘હંદુ, મને કહે કે તારા આવા વ્હેમને સફળ પણ લાપક થવા જેવું મેં કર્તવ્ય કયું છે? થોડા મહિનાની ગેર હાજરીની શી પરવા? આટલાં વર્ષો ગયાં છે ને? શું જે જાય છે તે પાછો ફરતો નથી? તેમ છે તો પછી જાને મન, આ સોય શા માટે? આપણે છતાં પડીશું પણ આ આંખો, આ હાથર અને આ વચન શું તારી પાસે હું છોડી નથી જવાનો?’

‘આહ!’ ઇન્દુમતી હસી. ‘તમે તો રૂચિ ચૂકા જણાય છે. પ્રાણેશ, આ દારી માટે શું તમે કોઈક દિવસા જેડી નથી?’

‘હું હંચુંછ કે હું તેમ કરી શક્યો હોત’ નમ્ર જવાબ ગળ્યો. ‘ખચ્ચીત મેં તે બાળે કોંઈક કારીશ કરી હતી પણ તે એટલી નજાળી હતી

કે તારી સેવામાં અપણુ થવાને સદંતર અયોગ્ય હતી. છતાં કાવ્યનો વિભાગ છોડી મેં હુન્નરનો બીજો લાગ પકડ્યો હતો અને તે બાળેની, મારી શક્તિ હું તને હવડાંજ, બતાવીશ.’ અને એમ કહેતાંજ તેણે પોતાના કમચંદના પટામાંથી એક હીરાજડીત મોટી લોકેટ કાઢી કે જેમાં ઇન્દુમતીની છબી જણે અખંધડી હસીને હસાવતી હોય. તેવા દેખાવની ચીતારવામાં આવેલી હતી.

‘સીધરાજ!’ તેણી પ્રુથાલીમાં, આવી પુ-કારી. ‘હું આના જેવી પ્રુણસરતી ધરાવતી નથી.’

‘નથી ધરાવતી!’ તે હસ્યો. ‘નહિ, તારી જૂલ છે, મારાં બુલબુલ. એ કરતાં તું હાથર, ગણી વધુ સરસ છે. હું નહિ ધારતો કે મારી કે કોઈ પણ સુંદર ચિતારાની પીછી તને ધરાવર ઇનસાફ આપી શકે.’

• અને ખરેજ હતું પણ તેમજ. તે ચિતાર બેઠે ધણેજ ફાંકડો હતો છતાં તેમાં ઇન્દુમતીને પુરતો ઇનસાફ મળેલો નહતો.

‘કેમ, કેમ?’ તેણીને એકદમ ઉભી થઈ તેના હાથમાંથી નીકળી જતી જોઈ તેણે ગમઃના ઇને પૂછ્યું. ‘કેમ આલી કેમ જાયછ?’

‘જરા થોળ’ તેણી બોલી. ‘હું અખંધડી પાછી આવું છું.’

અને હરણીની પેઠે તેણી ઝાડોમાં થઈને મહેલ તરફ દોડી. તેણીને તેણે સંજેમરમરના દાદર પર ચડતાં જોઈ. તેણી જાણે ઉડતીજ જણાવી હતી પાંચેક મીનિટમાં તો તેણી પોતાના હાથમાં એક મોટો તખ્તો લઈ દોડી આવી. ફરથી તો તે કાંઈ જોઈ શક્યો નહિ પણ નંજી-ક આચતાં તે તખ્તો તે જોઈ શક્યો અને બ્યારે તે તેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યો ત્યારે તે પોતાની આંખેડુજ છબી જોઈને છક થઈ ગયો. ખરેજ ચિતારાની પીછીએ ત્યાં કમાલ કરી હતી.

‘ઓ મારા જનન!’ તે બુસ્સાના આવેશમાં, તેણી સંકટી જાય તે પહેલાં, તેણીનાં ગળાંમાં

પોતાના હાથો વિંટાળી તેણીને પોતાનાં હાથો સરસી દબાવી તેણીનાં પાકાં અન્નાર જેવા ચંદ્ર રહેલા મીઠા મધમધતા હોરા પર એક ચુંબન લીધું.

‘જુઓ’ તેણી ધમેથી તેની બાથમાંથી ખસતી બોલી. ‘મારાં પિતાજી આપણથી જરૂર ખુશ થશે કેમકે પુરાતન જમાનાના આપણા રાજા રાણીઓની પેઠે આપણે એક બીજાનાં ચિત્રો દોર્યાં છે.’

‘નહિ, ખરાબર તેમ નથી’ સીધરાજે એક બીજી કીસ સાથે તેણીની જૂલ બાંંગી. ‘તેઓ તો પોત પોતાનાં ચિત્રો દોરતાં હતાં અને એક બીજા સાથે આપ લે કરતાં હતાં. હું ધારું છું તેમ આપણી રીત વધુ ખેલતર છે. તેઓની અસલ વારેની રીત ગર્વિષ્ઠપણું બતાવે છે અને ખરી રીતે જોતાં તે નકામી છે.’

‘કેમ શક્યા!’ ઇન્દુમતીએ હસીને તેનો ગાસ દાખ્યો. ‘તમે શું આપણાં પુરાતન પુસ્તકો સામે આ સરકશી કરો છો કે? તો કાં નહિ આવતી કાલે તમે આપણાં ધર્મ ચાત્રો પર પશુ ટિકા કરો?’

‘કાં નહિ, બહા? ’ તે હર્યો. ‘જે તેમાં હયાં ત્યાં જોવા હોય...તેમાંની વિગતો હાલના જમાનાને તદન રચતી ન હોય તો કાં નહિ?’

‘હું નહિ ધારતી કે તમે વિરોધી હોવ?’

‘ચાનો વિરોધી હોય?’

‘પવિત્ર વેદ અને પરમ પુણ્ય દરમાનોના’

‘આવ, માલ દીકરા’ સીધરાજ હર્યો.

‘આપણી ભત્રાણાઓની પેઠે ગમે ત્યારે મને ગમે ત્યાં મને તો પહેલો ધર્મ સંજ્ઞા વાદ-વિવાદ કરી અપેક્ષા કરે તેમ આપણને દરવાની જરૂર નથી. જે યોરો વખત આપણા હાથમાં છે તે બહુ કિમ્મતી છે.’

‘તમે વાતબી દો છો’ તેણીએ દસીને પ્રત્યુત્તર આપ્યો. ‘એ-દરતાં કંઈક વધુ ચંદ્ર હું

એક બીજી રમત બાણું છું કે જે હું ધારું છું તેમ તમે પણ બાણતા હશે.’ અને તળાવની પાળ પર વાંકી વળાને તેણી એક ઘેરા અસમાની રંગતું કમળ તોડ્યું અને જમીન પર પડેલું એક પહેણું પાંદડું લઈ તેને મહવાનો આધાર આપ્યો અને તેમાં તે કમળ મુકી તે મહવાને પાણીમાં તરતો મુક્યો, જે પાણી કુવારાનાં પાણીથી આડું હાલતાં હતાં.

‘આ કમળ તે મારો સીધરાજ છે’ તેણી અર્ધ પોતાનાં મનને સંભળાવતી હોય તેમ બોલી ‘હું જોડતો ખરી કે એ મને દ્રઢ વધાદાર રહેશે કે નહિ?’

‘એમ ના કર!’ સીધરાજ તેણીનો હાથ ખેંચતાં કપકો આપતો બોલ્યો. ‘આતો બચ્ચાં સદી રમત છે જે તારા જેવીએ રમવી સમજાવ નથી.’

ઇન્દુમતીએ તેના કપકાની કથી દરકાર ન કરી તેણીનો ખરાં ઇગરની આતુરતાથી હમે દમે તે પાંદડાને ઉછળતાં પાણીમાં નાચતું કુદતું ધ્યાનથી જોતી હતી.

‘વધાદાર—વધાદાર!’ તેણી હર્ષિત થઈને બોલી. તેજ પળે પવનના મુસવાટાએ તે નાનુંક મહવાને ઉઘો દ્યો. તે પાંદડું તો ઉઘટી હાલતમાં તથાં દ્યું, પણ તેમાંનું કમળ નીચે પડતાં શુભે ચંદ્ર ગયું.

‘અરસોસ!’ ઇન્દુમતી ધબ્બીને ગમખંદાર અવાજે પોતાની ગરબન મુકાવતી બોલી. ‘મારા મનમાં હડતાં ખ્યાલે તારે મને ખરેખર કમી નથી!’

‘કેમ શોધાણી? હવે તને કહેવાની મારી વારી આવી છે’ સીધરાજ બોલ્યો. ‘અજાન-જુજમ ને ગમાર સોડેના વાદિવાત મખ્ખરનાં એક કેળવાવણી, હંચ ખાનદાનની ખાન અમે અપા રામે એ ખરેખર આ જમાનાની નવાઈ છે. અને તું ત્યારે એક કિમ્મતે વચન આપ્યું છે

બન્ને વચન કરતાં અધિક રીતે જણાવ્યું છે તેના પર ભરૂચો રાખવા કરતાં એક પાંદરાં પર વધુ કાનગાર રાખે છે તેને ક્યાં વિરોધી થી નવાજવું તે હું સમજી શકતો નથી.’

‘આહ, પ્રાણેશ !’ તેણી કાંઈક ગમખવારી થી બોલી. ‘મારું કાર ! હું જે ધડીબર તને મૂર્ખ જણાતી હોઈતો મને લગ્ય ચલાવજો. આ મારી ચિંતા શું તને નથી બતાવતી કે તું મને મારા જાન કરતાં અધિક ખાશે છે. અલગત તારાં વચન પર મારી આંધળા અધ્યા છે છતાં જે શહેરમાં તું જાય છે ત્યાંની મોટીથી જીંદગીને લીધે હું ચિંતા કર્યા વિના રહી શકતી નથી. ત્યાં તારે માટે કોણ જાણે કેવી લાલચો તૈયાર થઈ રહી હશે. પણ હું ક્યુલું છું કે મારી જૂઝ થઈ હતી’ અને પોતાનું માથું તેનાં ખભાંપર મુકી તેણી બોલી. ‘હું જાણું છું કે મારો સીધો તો મારો ને મારોજ છે... તે હમેશ મારોજ રહેશે અને કોઈથી બીજી સ્ત્રી મારાં આ બહાલાં જીવને ચોરી શકશે નહિ !’

તેણીનાં અર્થાં આસપાસ પોતાના હાથો વિંટાળી સીધરાજે શ્યાંત મુખપ્રીદીમાં તેણી તરફ બહાલથી જોયું. શબ્દો કરતાં તેનો જુસ્સો ભર્યો દેખાવ અજળ રસીક હતો. વધુ ખાતરી માટે તેણીને શબ્દોની કંઈ જરૂર ન હતી.

તેવામાં તેઓએ કાંઈ આકારને પોતાના હાથમાંની બંગડીઓ ખખડાવતો જોયો કે કંઈક મતી હડીને સીધી બેઠી

‘મારા જાન, આપણી મુલાકાત પુરી થઈ છે. આપણને ચેતાવવા મારી નોકર તીપુનીકા આવે છે.’ બીજી બજે તે નોકર ત્યાં આવી. તેણીના હાથમાં ને ખગમાં ખડખડતી બંગડીઓ હતી. તેણીએ પોતાની શેકાણીને જણાવ્યું કે તેણીના બાપ તેણીને મહેલમાં બોલાવતા હતા અને બોજન તૈયાર હોવાથી કહુસા અને પોતાની સાથે બોજન લેવા સીધરાજ મહારાજને પણ

બોલાવતા હતા. એક પણ મુદ્દી તે બંને બહાલાં આ હાથમાં હાથ પકડી ઉભાં કે તે નોકર આગળ ચાલી. બીજી બજે એકમેકને વળગી એક સેકન્ડ મુદ્દી તેઓ મુખ ધોળ્યાં. કુદરતી આકર્ષણે તેમના હોઠો એક બીજાને મળ્યા અને તેઓ સ્વર્ગીય આનંદમાં પડ્યાં પણ તુરત તેના હાથોમાંથી છૂટી થઈ કંઈક મતી પોતાની નોકરની પાછળ દોડી અને જલદીથી મહેલમાં જઈ પુગી. સીધરાજ હવે પોતાના કાકા અને ગુરને જઈ મળ્યો. તે બોજન જાણે ઉંચા પ્રકારનું ને રાજવંશીને જાણતું હતું. નદીના કાંઠા પર આવી રહેલા એક નાનકડાં ઓરડામાં તે પીરસવામાં આવ્યું હતું કે બનાંથી દૂરનો મનોરંજક દેખાવ બેઠા બેઠા મજાથી નિહાળી શકાતો હતો. ઉંચા રેશમી તક્યા અને ધરાની કીમતી ગાલીઆઓ પર પહોરણાઓની ખાસ બેઠક કરવામાં આવી હતી. વાસણો સોનાં અને રૂપાનાં હતાં તથા મોરાર પહેલી પંક્તિનો હતો. દારૂપણ સાથે ઉંચા પ્રકારનો હતો. જૂદી જૂદી જાતના સંખ્યાબંધ નોકરો ત્યાં સેવામાં હાજર હતા. દુકામાં તે કીલાના સુખાને દરેક રીતે જાણતો બાદશાહી દોર દમામ હતો. મહાન અકબરની ગેરહાજરીમાં સાલુના તેનો પ્રતીનીધી હોવાથી તે બાદશાહી માનપાન મેળવતો હતો. આ બોજનપર બાદશાહી દરબારના જેવી ટોળ ટપ્પા કે રમુજ થઈ ન હતી તેમજ ખાનગી વાતો કરવાની તે જગ્યા પણ ન હતી. બધું નિયમિત મપકા ભર્યું અને અદલ અંદાજસર હતું. જૂદી જૂદી વાતો કરવામાં આવતી ને એક બીજા તરફ સંમતતા ખતાવવામાં આવતી હતી. મરકાનો તો જાણે શેઠ કાટ્યો હતો. અસમ્યચવાની પદ્ધતિ તેમને વાતો કરવાની પડતી હતી. આ કરતાં બીજાનાથના યોગી સાથે લીધેલું સાદું ને સુતર ખાતું સીધરાજને અજળ ગમી આવ્યું હતું. કહુસા પણ તેવાજ વિચારનો તેને લાગ્યો કેમકે આ

જેતાં સાધુના જ્યેષ્ઠ નહિ તેમ તેણે હસીને પોતા-
પોતાના શિષ્ય તરફ જોયું હતું. આખરે દોઢ
કલાકે ખાતું પુરું થયું. સીધરાજને બાકીનો દિવસ
કંટાળા ભર્યો થઈ પડ્યો. તેને કદી ભૂતની ખુશા-
લી લાગી નહિ. ફરતાં ફરતાં નીપુત્રીકાએ તેને
પોતાની શેકાણીના ઓરડા બતાવ્યા હતા તેની
અગાસી હેઠળ તે ભટક્યા કીધો. દીવા થતાં તેણી
આવી પણ પોતાના બાપ સાથે આવી હતી અને
સહવારની પેઠે અલગ બેઠાથી મર્યાદા સહિત
રજા લેઇ તેમનાથી છૂટી પડી.

બીજી સહવારે તો તેઓ પોતાની મુસાફરી
સકાળેથી શરૂ કરવાના હતા જેથી મધ્યાનનો
તપ્તો સૂર્ય તેમને લાગે નહિ. આ દરમિયાને
પહેરાણીને જલદી બીજાને મોકલવામાં આવ્યા
પણ સીધરાજને જે કે આશાપદની બહુ જરૂર
હતી છતાં તેની આંખો ભિંચાઇ નહી. કપડાં કદી
બીજાના પર જવાને બદલે તે તે ઓરડાની બારી
આગળ ઉભો કે જ્યાંથી આખો દિવસ અને તેની
બાન્ધુઓની ધીમ જાડી રાત્રીના અધકારમાં
દંકાયલાં ખુશ્તી તેની નજરે પડતાં હતાં. તે ઝાડીની
પાછળ ટેકરીઓની દાર હતી અને તે ટેકરીઓ
પર પુનઃ મંદીરો અને બીજી તેરીજ પુનઃ
ધમારતો હતી. ઇન્દુમતીના બહાલા ખપાલમાંજ
તેણે મન એકલું પરવાચકું ન હતું. તે તો પેલા
યોગી સાથના મેળાપનો પણ વિચાર કરતો હતો.
વાપ સાથની તેની દરોગાઈની ખબર આ યોગીને
કેવા સંજોગે વચ્ચે મળી હતી તે બહુવા તે
લગાર ઇતિહાસ દીક્ષાને હતો. પણ તેની મતલબ
શી હતી ? તે હયાં શું કરવા માંગતો હતો ? શુ
સાધુના તેના પર બરસો રાખતો હતો ? કહુસાને
નંકદેવાની સાધુનાની બજામજૂ પર અમલ કર-
વામાં તે વાનજી હતો કે નહિ તે બાબે તે વિચાર
કરવા લાગ્યો. તે દમ્બપણુ દેખા. એક વિચાર તેમ
કરવા તેને લક્ષ્યવારતો હતો ત્યારે બીજાને વિચાર
તેને આવી મુખાંધ ન કરવા સમજાવતો હતો.

આવા ડામાડોળ વિચારમાં તે પડેલો હતો
તેવામાં એક બનાવે તેણે ધ્યાન બીજી તરફ ખેંચ્યું.
સામેની કિલ્લાની નીચલી સપાટી પર તેણે એ
આકારોને ફરતાં જોયા. તારાઓના મંદમંદ પ્રકા-
શમાં તેણે જોયું કે તે આકારો તેને ઓળખીતા
જેવા હતા. ધ્યાનથી જેતાં તેણે પોતાના કાકા
સાધુના અને દુર્ગા દેવીનાં પુનઃ જોરખને ઓળ-
ખ્યા. ફરી પાછા આ બંને રાત્રે એકલા થયા હતા
પણ સૌથી મોટી અજબબી તો એ હતી કે બંને
ના હાવભાવ સાદ સાદ બદલાઈ ગયલા હતા.
તેમની ટંકરાઈ કે મોગલાઈની કશી નિશાન જ-
ણાતી નહતી. તેઓ બહુ જુસ્સાથી એકબેકને
કુદાવી જઈ હાથપમના ચાળા કરી વાતો કરતાં
હતા. તેઓ આ પ્રમાણે વાતમાં મુત્તાપલા હતા
તેવામાં દિવાસની બહારની બાન્ધુઓથી દેટલાક
આકારો નીકળ્યા. તેઓ સદંતર નાગા હતા ફક્ત
કમરપર મુદ્દે કપડું હતું અને ગળામાં જોતોઈ
હતી જે ઝાંખી રોસનીમાં અંતર નવાર જણાતાં
હતાં. તેમને જોતાંજ સાધુના શુપયુષ ઉતરી ગયો.
તે જગ્યાએ મહેલમાં જવા લુપ્તો દાદર હોવાજ-
નેહએ કેમકે ગમે તેવી આંખ ખેંચતાં સાધુના
તે બાન્ધુમાં ચાલતો જણાયોજ નહિ તે યોગીએ
પોતાના શિષ્યોને જેતાં પોતાના હાવભાવ દેરવી
નાંખ્યો અને ગંભીર બની પોતાનો જમણો હાથ
ટેકરીઓ પરનાં એક મંદીર તરફ દેરવ્યો અને
પુરત નીચે ઉતરી તે ટોળીને મોખરે ચાલી તેઓ
ઝાડીમાં થઈ ટેકરીઓ આગળ આવ્યા. તે યોગી
બહુ મોટી જણાતી હતી. એકની પુઠે એક ચાલતો
હતો. તે યોગીનો છેલ્લો બાજુસ સીધરાજની નજર-
રથી ચુમ થયો તેની ધજો આગમજ તેણે તે સં-
ખ્યા ગચ્છાણું કંટાળાને છોડી દીધું હતું.

આ વિચિત્ર આકારોને પોતાની આગળથી
પસાર થઈ જતાં જેતાં સીધરાજના જીવમાં
તેની જોદમત જતાં ધારતીની કપારી છડી આવી
તેને લાગ્યું કે આ બંને દુર્ગા દેવીના પુનઃ જોરખ

હતાં અને તેઓ દુર્ગાના મંદીરેજ ગયા હતા જે
ઠગ જાત માટે તેણે આંગળપરે ધણું સાંભળ્યું
હતું તે શું ત્યારે હજી હયાત હતી ? તેની માન્ય
તા મુજબ આ જાતનો નાશ કરવામાં આવ્યો
હતો અને તે કુદરતી મોતે ધણી ખરી નષ્ટ થઇ
હતી. દુર્ગાના પુંજરીઓ હોવાના ઢોંગ કરી ઠગ
જાત આખાં હિંદમાં કેવી ત્રાસ સમાન થઇ પડી
હતી તેની વિગતે ને અચ્છી રીતે જાણ્યો હતા.
આવી ટોળીના વડા સાથે શાહનશાહનો માનિતો
નોકર અને તેનો કાકો મિત્રતા રાખે એ તેને કાં-
ઇક નવાઇ જેવું લાગ્યું. હસીને તેણે પોતાનાં મનને
મનાવ્યું કે તેમ કદીખી કોઇ કાળે ખની શકેજ નહિ.
તુરંતે કપડાં બદલી લઈ તે બીજાને આરામ લેવા
પડ્યા પણ તેને જલદી ઉઘ આવી નહિ. ઇન્દુમતી,
સાલુના, ગોરખ અને તેના નજ એલાઓ તેની
આગળથી એક પછી એક પસાર થઇ ગયા, અને
ઉઘવા પહેલાં પોતેજે કાંઇ જોયું હતું તથા સાંભળ્યું
તે માટે કહ્યુસાને કશું એ ન જણાવવાનો ફરાવ
કરી તે ઉઘી ગયો. તેની ખાતરી થઇ કે તેનો કાકો
કાંઇક બેદી બાબતમાં સપડાયો હતા. તેને લાગ્યું
કે તેમના મેળાપમાં કાંઇપણ જાતના યુનાહ જેવું
નહતું એટલે નાહક ચાવા ચીવી કરતાં તેના
કાકાને બનવા જોગ છે કે નુકશાન થઇ બેસે યા
તો વધુ બનવા જોગ છે કે તેના કાકાને નુકશાન
પુંગતાં કાકાના નજીદીનાં સગાં બહાલાંઓને પણ
ભારે નુકશાન થાય. અકસમાતિક જે બનાવ
તેણે જોયો હતો તથા જે વાત તેને કહેવામાં
આવી હતી તે વિષે ત્રીજાને જણાવવામાં તે
ખરેખ વાજખી નહોતો. કહ્યુસા પોતે તેની જગ્યા
એ હોય તો આવો માર્ગ જરૂરજ યહણુ કરે.

મંકરણુ ૩.

આખા.

શુસંગડાના સુંદર લડાયક નાદે સીધરોજ
ને તેની ઉઘમાંથી જગાડયો. ખીલાના પરથી

કુદીને તે બારી આગળ દોડયો. નીચે દિશ્વાના
ચોમાનમાં તેણે ઘોડે સ્વારાની દુકડી જોઈ
જેમાંના અડધા ઘોડા પરનાં છનો છોડતા હતા
ત્યારે ખીજાઓ સ્વાર થઇ હારથાથ ચતા હતા.
આ દુકડી કે જેની સાથે આપણા માનવંત
મુસાફરો જનાર હતા, તે આગ્રા તરફ ઉપડી જવા
તૈયાર હતી કેમકે તેજ પળે આવેલી દુકડીની
જગ્યા તેને ખાસ કરીને લેવાની હતી. તે દુકડીમાં
સીધરાજ પોતાના નોકર વત્સાને પોતાનો ઘોડો
લઈ ઉભેલો હતો. આ મુસાફરી માટે તૈયાર થતાં
તેને જહુજ ઘોડો વખત થયો અને હજી કહ્યુસા
કે સાલુના ત્યાં આવે તે પહેલાં તો તે ઘોડે સ્વાર
પણ થઈ ગયો હતો. આ વખતે દુકડી ઉપડી
ન્યય તે આગમજ તે અગાસીવાળા ભાગ હેઠળ
પોતાના ઘોડાને કુદાવવા લાગ્યો કે ન્યાં આગલી
સાંજે તેણે ફાકટમાં ટહેલ નાંખી હતી. આ વેળા
તેને નિરાશ થવાની સરજત ન હોવાથી તેના
ઘોડાના પગલાંના અવાજ સાથે તેણે તે બહાલા
આકારને શુદ્ધ સદ્દે પોપાકમાં સળજ થયેલો
અગાસી પર આવેલો જોયો. તેણીએ તેને હવામાં
રૂમાલ ઉરાડી આવકાર આપ્યો અને જોયો
તે નજીક આવ્યો કે તેણીએ તે રૂમાલ
ધોમેથી નીચે નાંખ્યો. તુરંત પોતાનો ઘોડો
ફેરવી પોતાના બાલાની ટોચ પર તેણે તે
રૂમાલ ઉઘી લીધો તે કાસ્તીરી રેશમનો
કરોબ્યાનાં જળાં જેવો સુંદર બનાવટનો હતો. તે
પાઘડી તરીકે લપેટાય તેટલો મોટો હોવા છતાં
સાધારણ આંગળા પરની વિંટીમાંથી ખેંચી
ચકાય તેવો હતો. જૂદા પડવાની આ કીમતી
બેટ લઇ તેણે પોતાના હોડો સાથે લગાડી અને
તે બાદ પોતાની તરવારની મૂઠ સાથે તેને ખાંધી
તેણે સલામ કીધી, અને પોતાનો ઘોડો કુદાવી
તે માંણસોમાં જઈ મળ્યો. સાલુના પોતાના
પહોણાઓને મુકવા ઘોડે ફર ગયો અને ત્યાર
બાદ રજા લેતાં પોતાના બનીજીને જણાવ્યું કે
ઘોડા વખતમાં તે તેને મળશે, કેમકે કાંઈક અગત્ય

નાં કામે તેને આગ્રા યોડા દિવસ આવવાની જરૂર હતી. તે લશ્કરી ટુકડીના સરદારની જોડમાં રહી આપણા મુસાફરો આગળ વધ્યા.

તે મુસાફરી ગાર કલાક કરતાં વધુ ચાલી. વારંવાર તેમને જમનાજીના કિનારાઓની બાજુમાં થઈને ચાલવું પડતું હતું. કેટલીકવાર રેતીના રણોમાં થઈને તેમને જવું પડ્યું કે જ્યાં ઝોડોને બદલે પત્થરોની મોટી સંખ્યા નજરે પડતી હતી. અવારનવાર લીલીછમ થયેલી ટેકરીઓ તેમની નજરે પડી આંખોને કંડક આપતી હતી. આખરે રાત પડતાં આગ્રાથી થોડે દુર નંજુઓ નાંખવામાં આગ્યા અને બીજી સડવારે બધું જલદીથી તેઓ શાહનશાહના તે માનિતા શહેરમાં જઈ પુઆ કે જેના બંધ દેખાવે તેમની મુસાફરીની થાક સદર ખાંધે ઉતારી નાંખી.

નદીના સામેના કિનારા પર બાગો અને કિમતી બાંધ કામોની વચ્ચે મહેલો અને મસજિદોની હાર માળા હતી કે, જેથી આગ્રા યાને અકબરગઢ શહેર તે વેળા દુન્યાના સુંદર શહેરોમાંનું એક થઈ પડ્યું હતું. આ બંધી બન્ધ હમારોમાં વચ્ચોવચ કોઈપણ જાનની હરીફાઈ વગરનો શાહનો બન્ધ મહેલ* આબો હતા કે, જેનું કદ દમામથી ગોયા આસમાનસે લગાડવામાં આવ્યું હોય તેમ લાગતું હતું. તે મહેલ કે તેના રાતા લીસા રેતીના પત્થરોની કુનેહ ભરી સાંધોને લીધે પત્થરનાં મોડાં વાદળમાંથી જાણે કોતરી કાઢ્યો હોય તેવો ચૂર્ણની રોશનીમાં ઝગમગ રહ્યા હતા.

* આમાના કિલ્લામાં અકબરનો મહેલ લાલ રેતીના પત્થરોનો બાંધેલો છે. તે ચોરસ હમારત ૨૪૯ શીટ લાંબોને ૨૬૦ શીટ પહોળો છે. તેમાં એક ખુલ્લો ચોમાન ૭૧૪૦૨ શીટનો છે અને બન્ને બાજુએ મોટા મોટા દોર છે. દિંદુ નકશીઓ તે પર ચિતારવામાં આવેલી છે. માનમાં એક પણ આર્ચ મારેલું નથી.

તેની ફરતે મોજમજાહનાં અનેક મકાનો અને ઝોડોની મોટી ઘડાં આવી રહી હતી. આ હમાર- ત તેનાં અસાધારણ મોટાં કદ, અસંખ્ય ગુંબજો, નાના નાના મીનારા અને આંખને રંજન કરે એવા રંગ ભેરંગને લીધે પહેલીવાર જોવારને તે ધીમર અન્યબીમાં દંગ કરી મુક્તી હતી અને તેના મુખમાંથી આક્રિત નો ઉત્તાર કઢાવતી હતી. મુખ્ય મહેલની આસ- પાસનાં મકાનો શ્રીમંત હમારો અને શ્રીમંત શહેરીઓના મોજશોખની જગ્યાઓ હતી. ગુંબજો ને મીનારાઓ વાળી સંખ્યાબંધ મસજિદો હતી અને તે સાથે જ્યાં ત્યાં શાહ અકબરની ઉદાર રાજનીતિનો અચુક દ્રષ્ટાંત આપતાં બે પાંચ હિંદુ દેવકો પણ પોતાના ગુંબજો દમામથી હવામાં ટેકવતાં હતાં હતાં.

આ દેખાવની સુંદરતા જોતા મુસાફરો પોતાના ઘોડાઓની લગામ ખેંચી ખુશાલીથી યોખ્યા. એકજ માણસની બળવાન છાંછાએ જંગલમાં આ મંજલ ક્યું હતું. તે જોતાં તે જાણતાં તેઓ અન્યબીમાં દિંશુદ્ર થઈ ગયા. સીધરાજના આખા સરીરમાં ઝલ- ઝલ થઈ રહ્યા. તે હાલમાં શાહનશાહની હજુરમાં હાજર થનાર હતા, અને તેમના મુખમાંથી નીકળતો મધુર પ્રહાર સાંભળનાર હતા તેથી તેને કોઈક ડર લાગ્યો.

નદીની બીજી બાજુએ આવતાં તેઓએ તે ટુકડીના સરદારની રજા લીધી અને પોતાના નોકરો સાથે એક મકાને જઈ યોખ્યાં ને કહ્યું. સાના એક મિત્રે તેમને માટે બારે લઈ રાખ્યું હતું. તે ધણુજ સાદી રીતે પણ ટેરથી સગવડ બધું ચણ્યારેલું હતું. તેને ફરતો અતિ સુંદર બાગ હતો, જેની બાજુમાં થઈને ચૂર્ણના પ્રકારમાં રંજભેરંગી ચમકાસ આપતાં નદીનાં પવિત્ર પાણી ત્યાં અદગથી બગબગબગ કરતાં જતાં હતાં.

‘આલો બધું સાડું છે’ મકાનમાં દાખલ થતાં કહુસા તપાસ કરી બોલ્યો, ‘સે; આપણું સામાન સાચનાં ઉઠો પણ આવી પુગેલાં જલ્યાપ છે. હવે આળસ કરવાની જરૂર નથી. તૈયાર થઈને આપણે વડા વજીર સાહેબ અમુલ કાઝલની મુલાકાત લઈએ, અને ત્યાંથી તેમના ભાઈ શ્રી અને મિત્ર ખુશરોને મળે. પહેલાં નાહી લઈએ કે તેટલામાં વત્સા જોઈતું કરતું તૈયાર કરી મુકશે.’

અકલા કલાક પછી તે પહેલી મુલાકાત માટે બંને જણા તૈયાર થઈ ગયા. સીપરાજે સોનેરી તારવાળાં કપડાંને પોષાક પહેર્યો, હતો, જે તેના ધુંટણ સુધી આવતો હતો. તે પોષાક ગળાં આગળથી ખુલ્લો હતો કે જ્યાંથી એક મોતીની મોટી માળા ચીમાઈને બહાર ડોકું કરતી હતી. માથાં પર એક સુશોભિત પાઘડી મુકવામાં આવી હતી અને તેમાં એક પીઠ ખોલવામાં આવેલું હતું. કહુસાએ પણ આ વેળા લગાર બપકા ભર્યો પોષાક ખાસ કરીને પહેર્યો હતો જે કે તેની હમેશની સાદાઈ આ એકાતમાં પણ ખુલ્લી જણાતી હતી. તરતર અને ખંનરો પડામાં ખોસવામાં આવ્યાં હતાં પણ તે દક્ષ શોભાને મારેજ હતાં કાંકે તેમણે કંઈ કામ ન હતું.

વડા વજીરનો મહેલ ઝાઝો દુર ન હોવાથી તેઓ ત્યાં જઈ પુગ્યા, અને ચોક્કમાંથી પસાર થઈ તેમણે એક નોકરને પોતાનાં નામો જણાવ્યાં કે જે તુરત તેમને અંદરના એક ઓરડામાં લઈ ગયો અને ત્યાં વજીર આમદ દરમાવે ત્યાં સુધી ચોખ્ખા જણાવ્યું, પણ તેમની ધીરજની વધુ તપાસ લેવાઈ નહિ કેમકે પાંચ મીનીટમાં જે પડો તેમના ઓરડાને બીજા ઓરડાથી છોટો પાડતો હતો, તે પડો ખસી જઈ અમુલ કાઝલ અંદર આવ્યો. તે મધ્યમ કદનો, લગાર ચરખદાર અંગનો પચાસેકની ભરતીમાં આવેલો હતો. પીળાં કુલવાળાં રેશમી પોષાકમાં તે સજ્જ થયેલો હતો. તેનો ચહેરો સફાઈદાર બોડેલો હતો,

અને તેના ચહેરા પર ચિંતાને ચાકનાં પ્રગટ ચિન્હો છતાં બહાદુરી અને દ્રઢતા તથા ખતના છપો ખુદ્દા જણાતા હતા. તેની આંખોમાંનો મીઠાશ કાંઈ અજળ હતો.

(અમુલ કાઝલ (હુકે અલામી) શેખ ખીઝરના બેટા શેખ મુજારકનો બેટો હતો. જે શેખ ખીઝર સિંધથી આવ્યો હતો. મુજારક પોતાના વખતનો આકેલ વશકેત મદ ગણાતો હતો, અને તે છટા વિચારનો હતો. અમુલ કાઝલ તેને બીજો બેટો ૧૪ જાન્યુઆરી ૧૫૫૧ માં જન્મ્યો હતો તે એક અથંગ અસ્વાસી અને બાપાસાત્તી થયો હતો. તે શાહ અકબરની દરબારમાં મોટું માનપાન પામ્યો હતો. તે પોતાના ભાઈ શ્રીની મદદથી અકબરની દરબારમાં આગળ આવ્યો હતો. તે પછી અમુલ કાઝલ પોતાની હુસ્યારીથી વધી વડો વજીર થયો હતો. તેને ચાર હજાર ફોજનો મનસબદાર કરવામાં આવ્યો હતો અને ભાઈઓમાં બાપતુ રાન હતરેલું હોવાથી તેઓ વિદ્વાન અને તદ્દન છટા વિચારના હતા. આ કારણે ચુસ્ત સુસલમાનો તેમને પિકારી દીન હુસ્મનો ગણાવતા હતા. અમુલ કાઝલની મદદ અકબરને બહુજ કિમતી થઈ પડી હતી તેણે અકબર નામે નામનાં એ વોલ્યુમે અને આપને અકબરીતું પુસ્તક લખી અકબરને દુન્યામાં અમર કર્યો છે. અમુલ કાઝલને ૧૨ જાગર ૧૬૦૨ ને દીને મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો. આ બાબે આગળ ચાલતાં આપણે વધુ જાણીશું.)

તમોને ત્યાં આટલા બધા જલદી તમારી આમદ પછી પધોરેલા જોઈ સેવક નેહાયત. ખુશ છે કે તેણે આવળો-માવળોના સંવાલો પછી ખેર આશ્વન પુછ્યા બાદ મુજારકબાદી આપી. આપણા આ જવાન, શાહનશાહની સેવામાં હાજર થવાને ઉત્તુક જણાય છે, જે માટેનું માન હું ધારું છું તેમ આ રાની કહુસા, તમોને ઘરે છે.

‘તમારી અને નામવર સાહનરંદાહની મહે-
રયાનીથી જે દરજ્જે એને મળ્યો છે તે મેળવવાને
એ જરૂર ઉપરાંતની ઠીક કરત તો ‘ખરેજ સર-
આતમાં સારી અસર કરી શકતે જ નહિ.’ નમ્ર
જવાબ મળ્યો.

‘મારા મિત્ર, એમાં મહેરયાની જેવું કર્યું
નથી.’ અચુલ કાઝે હસી ને કહ્યું. ‘ફક્ત ઉત્તમ
સુટણી થઇ છે, એમ હું માનું છું. હમારા દરેક
ઓધાઓ હમારા જ ઉમરાવોને આપવાની
હમો જરૂર જોતા નથી, અને તે કારણેજ ચોડા
મોટા દરજ્જાઓ હમારાં મિત્ર રાજ્યોના અમીર
ઉમરાવો માટે એલાહેદા ખાસ કરીને રાખેલા છે.
તમો જાણો છ કે રાજપુતો પોતાના દેશી વતની-
ઓ સિવાય બીજા સુટાયલા સરદારોને પસંદ
કરતા નથી. મારા પુરાણા મિત્ર તથા બાઇ જેવા
ખંધુના ખેટાને તેના પીદરની છબ્બા અપુસારનો
દરજ્જો મેળવતો જોઈ મને ખરેજ ખુશાલી
લાગી છે.’

‘તેમ છતાં પણ, માનવંત સાહેબ’ સિદ્ધ-
રાજે ઘણીજ સાલેસાધથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. ‘મને
આ તમારી બલાઇની એક યાદ તરીકે સમજવા
દો. મારા પીતા તરફથી આપ નામવરનો ખાસ
ઉપકાર માનવાની મને આશા મળી છે. અને
ચકાલું પરમાત્માનું છે તો જે મહેરયાની આપે
કરી છે, તે માટે આપને જરાએ નાશજન થવાનું
ન અને તેની ખાસ દરીને હું સંભાળ રાખીશ.’

“કાથી પહેલાં તારે નીમિકહલાઇ વધુ
જોઈશે.” અચુલ કાઝે જવાબ્યું. ‘અત્યંત,
તારા જોરને આ જનની જવામગુની જરૂર
હોતી જ નથી; પણ જ્યાં લાગે વખત રજા પડી
તું જોઇ શકશે કે, જો ફટકા અને અપંચ મુમ
ખેલાય છે અને દરેક ખૂંચે ખૂંચે તેનાં બીજા
રોપાય છે. મૂંઝાની વેળા પગા સાગમાં સારા
વશાલે પગ મોજવાઇ જઇ નીમિકહલાઇ બની
જાય છે. અલગન રહેમે શીસ્તના વટીક
રહે છે. એટલે ખાલી આદમની ચી

ખીસાદ છે? આવતી કાલે તારો વડો તને તારી
મોકરીને લગતી યોગ્ય સમજણ આપશે. તે તને
તારા રાજપુતો સાથે સંભાળથી કામ લેવા સમ-
જવશે; કેમકે ધણાખરા રાજપુતો કંગાળ્યતમાં
આવી પડયાથી મોકરી કરે છે. જો કે તેમાંના કે-
ટલાક સીપાઇ વટીક તારા કરતાં ઉચ્ચ કુળના છે.
આ કારણે રાજપુત સીપાઇને સાધારણ મોકરેના
જેવું વર્તન કદીમી રચતું નથી. ખીશક તું જ્યાં
નવો સવો છે એટલે ચહેર જોવા ઉલટમંદ હશેજ
તેથી હું તને જ્યાં વધુવાર રોકીશ નહિ. જરા
સગર’ જેવો સિદ્ધરાજ ઉઠ્યો કે હસીને અચુલ
કાઝે કહ્યું. ‘તને જાણું જતાવવાને એક સારા
ભોખ્યાની જરૂર છે ને હું ધાંકું તેમ તે ખૂટ હું
સહેલ પૂરી પાડીશ.’ અને તાબડા પાડતાં એક
નોકર દોડી આવ્યો તેને તેણે પૂછ્યું.

‘પરતીક ધરમાંજ છે કે?’

‘હાથ, હવડાંજ મેં તેમને અંદર આવતાં
જોયા.’

‘કહો કે હું તેમને મળવા માંડું છું.’

દશ મીનિટમાં એક જવાન ગાયંદ સીધરાજ-
ની ઉમરનો પણ બપડાખંધ સજ્જ થયેલો ને
મોતીને હીરાનાં જવાહિરો પહેરેલો ત્યાં આવ્યો.
તેનો ચહેરો નમ્ર અને આકર્ષક હતો, અને જો કે
તેને મોટી મજા હતી છતાં સ્ત્રીના જેવો તેનો દે-
ખાવ હતો.

‘પરતીક’ અચુલ કાઝે કહ્યું, ‘કાશમી-
રથી જે પડોણા આપવાનું મેં તને કહ્યું હતું
તેઓ આ જો સાહેબો છે. મને આશા છે જે ઉમ-
રાવ સીધરાજ સાથે તમો મિત્રો થઇ જશો.
આપણાં ચહેરામાં આ એમની પહેલી આમદ છે.
એટલે તું એમને ભોખ્યાનું કામ કદવાની મહે-
રયાની કરશે?’

‘હાંસા જનની, મુરખીજી’ પરતીકે
જવાબ્યું અને સીધરાજ તરફ ફરી હસીને કહ્યું,
‘તેમ કદવામાં હું મને માન મળેલું સમજાઉં.’

‘તારે જાઓ’ વડા વઢરે જણાવ્યું. ‘કા-
સ્મીરને લગતી વિગતો જણાવવા કહુસા મારી
આગળ ગફેરો. પશુ ભાઈઓ’ તેણે સીધરાજ
તરફ ફરીને ખાસ જણાવ્યું. ‘તમે આજે મારા
ભાઈ ફ્રેંડી અને મિત્ર ખુશરોની મુલાકાત
જરૂર લેજો. અને સાથેજ રહે છે. જૂલ-
સો ના. અલગત પહેલાં મારી આગળ આવવા
માટે તેઓ ત્યાંથી લેવાના નથી છતાં નિયમસર
દાખ કરવાની ખાસ ફરીને જરૂર છે.’ અને
સલામ ફરી તેમને રજા આપતાં તે અને જવાનો
સાથે બહાર નીકળ્યા.

‘ચાંલ દોસ્ત’ પરવીઝ જે મળતાવડા સ્વભા-
વનો હતો તે બે મીનિટમાં પળોટાઈ જતાં બહાર
ર નીકળી જોડ્યો. ‘ખુદાની બક્ષીશથી આજે
વધુ ગરમી જણાતી નથી એટલે આપણે શાહન-
શાહનો મહેલ જોવા જઈશું’ કે જે આખા જોવા
આવનારાઓને સોંપી વધુ અગત્યનો તે જોવા

લાયક છે. આજની મુસાફરી પછી તને જો થાક
લાગી ન હોય તો આપણે જઈ આવ્યો.’

‘ઓહ!’ સીધરાજ પોતાના મોજીલા
મિત્ર સાથે અવારમાં બેગાઈ જતાં બોલ્યો, ‘મને
થડીતી કે ગરમીની ફરી દરકાર નથી; કેમકે હમા-
રા પડાડી મુલકમાં હમો તેથી જરાબર ટેવાઈ
ગયલા છીએ. મહેનત-કરતાં હમોને થાક લાગ-
તીજ નથી લેકીન મારી દીલગીરી જોજ છે કે જે
મીજ તમે ઘડી ઘડી બેઠા હશે તે જોવા મને
તમોને ફરી એકવાર લઈ જવા પડે છે.’

‘વેલ, તારી પેટે જો કે હું પહાડી ને જંગ-
લી મુલકમાંથી આવ્યો નથી, અને ડંડી કે ગર-
મીથી હું તારા જેટલો બે પરવા નથી.’ પરવીઝે
હસીને મસ્કરી કીધી ‘છતાં હું હવડાં થોડેક
સુધી ચાલી શકીશ અને ગરમી પકશે તો તારી
કંપનીની મળાહમાં તે પશુ હું સાથે સાથે જુલો
જઈશ.’

(સંધન છે.)

હરમીસનાં કીર્તનો

‘મીનાંજ મજાહ’—

(પાક અથો જરુઅ તથા અહુમજદાની બકિતલાવના ગાયનો નોરેશન સાથે) કીમત આના ૪.

“મધુરિકા”—

(યાને સુબોધ સંગિતની રંગીત રચના તરબુમો સાથે) કીમત આના ૨.

“ક્યાની કિત્તન”—

(યાને ગરોમદથી, શાહ જમશેદ અને બુકાકતું દાસતાન-સંગિત) કીમત ૪ આના.

“સગત સંગિત”—

(નવજોત, લગનના સર્વ સગત વંસ ગાંઠ, તથા શુલ પ્રસંગના ગાયનો) નોરેશન સાથે-
કીમત આના ૬.

“રેહુઅરે રેશતી”—

(અથો જરુઅતું જન્મ વર્તાત, એત તથા સંગિત-નોરેશન સાથે) કીમત આના ૮.

મળવાનું ઠેકાણું—

મીઠ હોરમસજ સોઠ મીસા,

ડાન સુડયો, ગોવાદવા ટેંક રોડ સુબાહ.

Painkiller

(PERRY DAVIS')

પેન કીલર (પેરીડેવિસનું)

આંતરડાંના દરેક રોગો માટે રામખાણ ઉપાય.

આંકરાં દુખારો મરડો

ઘણી વખતે જ્યાનક ડોલેરા પણ એવા મટે છે. ધા, જખમ, છાબાણુ, લચક, વિંછીનો દંખ તથા જેરી સાંપના દંખ પર બહારથી લગાડવા આ દવા ઉપયોગી છે.

૭૦ વર્ષ થયાં ઉપલા ઉપચારો આ દવાથી ક્ષતેહમંદ થતા આવ્યા છે. સંઘળે ઠેકાણેથી મળશે.

વાપરો.

ખોસ ચૂલો

કિંમત

ખરતરો

૧ રૂ. ૪૫

૨ રૂ. ૭૦

૩ રૂ. ૧૦૦

૪ રૂ. ૧૨૫

૫ રૂ. ૧૫૦

વાપર્યાથી ઘરમાં સુખ, સ્વચ્છતાઈ ને શાંતિ પધે છે. રાંધણી ગરમ થતી નથી. વખત બચે છે. કરકસર થાય છે. એક બચ્ચું પણ્ય પેટવી શકે તેટલા સલામત છે. હજારો કુટુંબો એ ચૂલો વાપરી વાહવા ગાય છે અને આશીશ આપે છે. આ ચૂલો વાપર્યાથી તમોને કશી પણ્ય તકલીફ પડશે નહિ. તમારા કુટુંબ માટે એક નંગ જરૂર ખરીદજો.

ખરીદો—

ખોસ ચૂલો

વધુ વિગત માટે લખો અથવા અમારા શો રૂમ્સ ઉપર આવી જોઈ જાઓ.

શોરૂમ્સ

ન્યુ કવીન્સ રોડ

હેક આફ્રીસ

એલ. રોય સ પટ

૭૦ એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ મુબાઈ

બ્રાંચીસ

૪ કેશમીરગેટ

દિલ્હી

એલ્ફીનસ્ટન સ્ટ્રીટ, કેપ

ક્રાંચી

સેહલેગાદનો શોખ.

(ચુલશન માટે ખાસ)

(લખનાર-મીના માનેકજી માદન.)

સેહલેગાદ કરવા કોણ ન જતું હશે ? અને તે બી માનિતા મિત્રો સાથે જતું એ તો પેદલલા નંબરની મોજ છે. હમકુજી યીઓસોશીસ્ટની ગંભીર અને મનને ચક્રાવૃત્તિ નાખનાર સેહલેગાદના મિત્રો તરીકે યુવકોએ બેઠા અને બેઠાં ગેપ ગુસ્તા-દ તો છેજ ! આજે હું, તેથી, સેહલેગાદ ઉપર હું ટાંધ બોલવા માગું છું. ધણકો એમ ધારે છે કે સેહલેગાદની મતલબ કુદરતના સુંદર દેખાવો નિહાળવાની છે. પણ એ ખ્યાલ ખોટો છે. જે કુદરતનો ખ્યાલ સૌથી સરસ મેળવવો હોય તો રેશ્ને ટ્રેનની મુસાફરી છે. જે કે જરા જરામાં મુગાઇ ઉડતાં ફોટોગ્રાફરો અને આર્ટીસ્ટો 'શુમ પાડે છે કે રેલવે ટ્રેનથી ઉતરી કુદરતની કુદરતી દગાઇ ગઇ છે. એઓને લડતા મુઠી આપણ આગળ ચાલે. સેહલેગાદમાં કુદરતની 'શુમસુરતી' લેવાનું માત્ર બીજો સવાલ છે. મૂળ મતલબ તો રમુજ છે. બડી બામનાદમાં જે હમંગ અને જે આશયથી સફર શરૂ થાય છે તેટલી ખુશાળી સમી સાંજે જે આસુદગી અને શાંતિ મળે છે તેમાં પણ છે. એ બે રિયલિઝો એટલી આનંદદાયક છે કે જેમાંથી કોણ સરસ તે કેહવાઇ શકાય નહીં. જેટલી ગડબડ સડગડ અને હમંગથી સફર શરૂ થાય છે તેટલી આવ્યા પછી-શાંતિ મળે છે. એક ખુશાળી બીજીને તેર છે. એ રીતે સેહલેગાદમાં જતું એજ માત્ર ખુશાલીથી ભરપૂર છે.

પણ મારા ધણા બાહ્યો આ દિલ્લસૂદી સમજી શકતા નથી. જ્યોતે, આ લીમજી લાંગરારંગ લાંબે લાંબે પગે જલ્દી છટાન જતો હોય તેમ કલાકના પાંચ માઈલની દોડ દોડી કરે છે અને

રખડતો રતન કીડીની ચાલે રક્ષતો બટકતો કરે છે. આ બેઠ સમતોલ પાસાં જાલવતાં નથી. સહ-વારની ગડબડમાં સાંજની આસુદગીને ભૂલી જાય છે. અને સફરથી પાછા ફરી લીમજી અને રતન એરંડયુ પીધું હોય તેવું ડાચું કરી બળાપો કરે છે કે "મગ્ગ નહીં પડી" ત્યારે મને હસવું આવે છે. એ બેક ભુલકણા ગાદેલો 'સાંજના બેવરો ગઠાવી ભારી બોદડે ઓઢી જલ્દીથી બીજાને જાય છે અને જોલી જેમી જે મોડાસ અને આસુદગીથી ધીમે ધીમે ખીરતું, ગઢાસ 'સીપ' કરે છે તે જોઇ તેઓ અદેખાઇથી હાથ સોસારા ખેંચે છે. આ બે જાણતા નથી કે એમ દોડમાર સફર કરવાનું ગોચા આપણા પર આ જાળ નાંખી દોરા ફરામોરા કરવા બરાબર છે; સાંજે પાછા ફરતી વેળા છંદીઓ અપજા રેલવાને જાંદલે મંદ પડી જાય છે અને દિલ્લમાં રેશનની જાંદલે અકળામણનું અધિકાર વ્યાપી રહે છે. સાધારણ ચાલનાર સાંજના જે શાંતતા અનુભવે છે તે તે અનુભવતો નથી. બે ગઢાસ વધુ બેવરો ગઠાવી બેસુદ દાલતમાં બિજાને જાય છે. જે તે બીડી પીનાર હશે તો તે બીડીની મગ્ગડ મુખાવી બેસે છે. મગ્ગડ અને આસુદગી માટે આ બે ચલો આવ્યા અને અત્યારે તેની ગરેશની દાલતમાં અમુખી બીજાને જાય છે.

સફરની ખાસ મગ્ગડ કલાક માટે એકલા જતું લોઇએ. સાથે મળી જતું એ ખરી સફર નથી જમ્ ઉત્તમી છે. એકલા જવાની મક્કસ એ છે કે, મરજી પડે તેમ જિલ્લું રેલવાની યા માલવાની છુટ રહે છે. તે દિવસે જોલી જેમી હમારેથી છુટી

પડી નાના પાંછીનાં ખાળોવ્યદમાં પંચર મારવા લાગ્યો તે તેના મિત્રો આગળ નીકળી ગયાં. ચત્રિત્રો ચાનજી તો ચીંટકા પકડવામાં ચક્રચુર થઈ ગયો અને બાપડો લટર પટર હાલતમાં હોંડતો પાછળ આગ્યો. વળી એમ કમપનીમાં જવામાં એક પીકા છે. લાંઘાંગ લીમજી સાથે લાંબે પગે ચાલી ગાંઠ ખસી જવાનો સંભવ રહે છે યા હુંમક હુંમક ચાલતા નાચુક નરીમાનનો ગાલે ચાલતાં સીના સરી જાય છે !

એ ઉપરાંત તો સફર કરનારનું મન ખુલ્લું અને તે જે જોય તે તરફ હળવું જોઈએ. મન તે વેળા ગોચા એક વાંસળી છે જે ઉપર તરેહવાર મનગમતા રાગ વગાડી શકાય છે. તે વેળાજ હવામાં ફિલા બાંધી ખુશીથી છલકાવાતું છે. એક ટકોજ લેખક કહે છે. “ સફરમાં વાત કરવાની મજા હું હશે તે હું સમજી શકતો નથી. ” સફર કરતી વખતે જ્યારે ખેતરોમાં હોઈએ તો ત્યાં “ ઉંધતા આસુદા છોડ્યાઓ મારક મને થઈ જવા ગમે છે. ” સહવારની શાંત સુપડીદીમાં ખલક કરવા ઘણી બચાકનો જોલો દીક નથી. એમ એકાંતમાં ઠંડી ખુશી હવાથી આપણુ એક ભાતની સુંદર કેદમાં પડી જઈએ અને મન જે વાત કરવામાં ચુંતાયું હોય તો તે ખુશાલી ભાંગી પડે છે !

ખાંધે કોયલો મારી ચાલતા મુસાફરને સફરનાં બે ત્રણ દિવસ ભારી લાગે છે અને ઘણી વેળા મન થાય છે કે કોયલાને ઉડાવી નાખી નાચતાને ગાતા દોડી જાય. પરંતુ ધીમે ધીમે કોયલો કાંઈ ખેંચાણુ ધરાવતો થાય છે. ગોચા તેમાં સફરની મજાહતું લોહસુખ આવી જાય છે. અને પછી જો કોયલો ખબે માર્યો કે ઉંધનો દેવતા પકાયણુ કરી જાય છે; આગસાઈ ન્હારી જાય છે અને ખો જાણે પોતાની મેજે ચાલવા મંડી જાય છે. આ મુજબની ખુશખુશાળ આસુદી સફર ખરી સફર છે. પણ જે તમે તમારી હાલતની ચિંતા

રાખ્યા કરો, તરેહવાર અણગમતા વિચારો દાખલ થવા દ્યો તો પછી સફરની મજા મળી શકતી નથી. હલકા વિચાર અને હુખનું અંતઃકરણ એ માણસના મુખના મોટા શત્રુ છે. અરેખ્યન નાઈટસમાં એક વાર્તા છે કે તવગર અણહુલાને એક ડાકણ સતાવતી હતી. તે બાપડો જ્યાં પણ આંખો ઉંઘાડી નજર ફેંકે કે તે ચુડેલ ડાકણનો કદરો એકરો સામેને સામેજ ! તેમ જે કોઈ પોતાની ફિકર અને હાલતની ચિંતા કરે કે હુખની ડાકણ સામેને સામેજ આવી ઉભી રહે છે.

હવે, એમ સમજો કે આપણું દૈન્યના જેટલી હજાર આંખો ધરાવે છે, ગરમીની મોસમની તે ઠંડી સહવાર છે અને થોડા સખસો પોત પોતાની સફર નીકલે છે અને આપણું હજાર આંખોની વડે સધાજાને જોઈ શકે છે. પેદલ્લો શખ્સ નીચો મુડીએ ઝડપથી ચાલે છે અને મનમાં તે મનમાં કુદરતના તે સુંદર દેખાવોને શબ્દની વણતમાં વણવા મથન કરી રહ્યો છે. ઓહો ! આતો કેયો કોઈ કટલરી કવિ છે. પેલો ખીન્ને ચુંચી આંખો કરી ધાસમાં ઉડતાં જતુંઓ પકડે છે અથવા તો સુંદર ધિમે અચાને વેહતાં નાલાંમાં નાચતી મચ્છીઓની ગમ્મત નિહાળે છે, અને ખેતરોની વાડને અટલી અંદર ચરતાં ગાયદોરનો આસુદો દેખાવ દેખે છે. લો, આ ત્રીજો તો કેયો હસતો, મનથી વાતચીત કરતો, અને આળાચસક અજમાવતો ખેલાડી કે ‘ થા નાનો ધરાક જણાય છે. તેના મીઝામુજબ તેના ચેહરાપર ફેરફાર થાય છે. કદીતો કપાળપર ચુસ્સા વું વાદલ અડી આવે છે યાતો કદી મોહકાંપર હસવાનો મલકાટ રમી રહે છે. માલમ પડે છે કે એ કોઈ છાપાનો આડીતાચાર્ય હશે અને ખીન્ને દિવસે કોઈના કલેજને ધમકાવી મુકે એવી આર-ટીકલ અજમાવતો હશે. લ્યો લ્યો પેલો તો કેવો “ અગર હમ બાગમાં હોતે ” ના ગાયણુની પેદલ્લી લીટીથી રાજ કરી “ મોહ રેશમકા સાડી દીવા ”

વાળાં ગાયણુની છેલ્લી લીટી લલકારે છે. તેવામાં ખેતરના ખુણામાંથી કોઇ ગામડયો એકએક સામે યથ ગયો તો નેહ હશે રક્ષા ! કોઇ કહી શકશે કે તે અન્યથાથી કાચું વક્ષસતા ગામડયા લોહાંની અન્યથાથી વધતી હશે કે પેલા શેહરી ગાનારના ગળાનો શુંચવાડો ? આવો શેહરી ગામડે આવી ગાણું લલકારે એ ગરીબ લોકોને અન્યથાથીમાં નાખવા બસ છે. દારેલાં ધોલ માફક ગાતો ફલી દહે છે કે તે દિવસે આંખાગરીમાં વ-લાણુ લેતાં એક ગામડયો ખેડૂત સામે યથ ગયો અને ફલીના કાન નજી તમાચો ખાધો હોય તેમ લાલ લાલ યથ ગયા ! ખુદા માલમ આ ખરું હોય કે ખોટું ? પણ નાભ્યાં મારું નરીમાંન દેહી કાઢીને કેલ છે કે એમજ એક દહાડીવાલા શેહરી પારસી નેકરાઇ કોલર પેહડેલા કુદતાને દોડતા ગામડામાંથી પસાર થતા હતા કે તેવજીને હવાલદારે જોયા અને પાગલખાનાના રહેવાસી ધારી પકડાવી મંગાવ્યા ! એક ઇંગ્લેશ લેખકથી એવીજ રીતનું કોનફેસાક કરે છે તે છતાં નીચે મુજબ લખે છે તે અન્યથા લાગે છે. તે કહે છે “અહા ! ઉપર સુંદર સાદ આકાશ, નીચે લીલાં કંજર જેવાં ધાસનો ગાલીચો તે સાથે સર્પ રોકા વાંકો ગામડેનો રસ્તો અને ત્રણ દલાકની સેહલે-ગાહ ઉપર મને એકલો એકલો. તે વેળા હું ખુચા-ળીથી છલકાઈ કુદતા ન મારું તો શું કરું ? હું તો હસીરા દોડીય, ને ખુશાળીથી લલકારીય.”

શાખારા, ઝો ઇંગ્લેજ બધ્યા, શાખારા ! અરે બધા ઉપર આ પેલા પારસીની મુશીબત વાંચી ચકુમન પકડ. નહીં તો નહામાં ન લેવામાં ન દેવામાં બે ચાર દલાક ગંધાતી કાઢીમાં ગોં-વ. રેલવું પકડો. પણ ના તે ઇંગ્લેજ બધ્યો ખુદશા તિલનો આગ્રહાલના લેખકો જેવો હલકું નેતા ! ગમે તે હોય, મુલદ ભોગવવામાં એવા કડવા અને કડગા અનુભવો ચોર લેદગત આપે છે પરંતુ ના એક ચીજ ઉપર ધ્યાન પુગાડ્યું ?

આ ઇંગ્લેજ બધ્યાને કશું ભાવતુંજ નથી. આકાશ જોઈએ સાફને નીચે ગાલીચામાં ધાસ ત્રણ દલાકની ખુલ્લી હવાની સેહલગાહનો ઉત્તમ છે પણ તે ઉપર વળી સર્પ રોકા વાંકો ગામડેનો રસ્તો ! તોખા, તોખા, એવી કંકો જખરો લંપટી શખ્સ લાગે છે.

પણ મને આ નામીયાં ઇંગ્લેજ લેખકનો એક વિચાર ગમતો નથી મને તો સેહલગાહમાં કુદવા કે દોડવા ગમતું નથી. એ બંને હિલચાલથી દમ જોરમાં ચાલે છે, ચાક ચહડે છે, પરસેવાના રેલા ઉતરે છે અને ખુડી હવામાં મગજ જે ખુશ દેખમાં પડી જાય છે તેમ થતું નથી. એવી ચાલથી ચોર વધુ તકલીફ પડે છે. તેમાં તમારો પરસેવો બળે ! આ વીસમી સદીમાં પરસેવો પડે નહીં તો કેવું સારું. મારો કાવસ કાઢેરી બળાપો કરે છે કે કોલરનો ધાણુ વલી જાય છે અને હમણાંજ ખુખા-ઈની મુંસાશરીથી આવેલો શુદ્ધ ફટાક કેલ છે કે મુંચાઈમાં પરસેવાથી સખખત ઉભો કોલર મુલેલા ઉંદરની માફક લીલો દમ યથ જાય છે અને પર-સેવાના રેલાથી મોહડા પર લગાડેલો મુનો (!) ધોવાઈ જાય છે.

વળી એમ દોડવાથી મનના વિચારોથી દોડ ધામ કરી મગજને શુંચવારી નાંખે છે. ખુલ્લી હવામાં કાંઈ અન્યથા દિસમે વિચારો એવા ગમડે છે અને મગજ એવી ઉંચી હાલતમાં જઈ એસે છે કે એકજનતની અખંડ શાંતિ દિલે વાસો કરે છે, ગોવા પડીતર દુન્યાથી ઉંચકાઈ જઈ ખીચ હાલતમાં વસે છિએ.

આખા દિવસની સેહલેગાહમાં મન તરેહવાર મીનીટમાંથી પસાર થાય છે. સહવારના ઉમંગી આનંદથી તે સમીસાંજની શાંત આમુદગી વચ્ચે મોટા ફરક છે. જેમ જેમ દિવસ વેદતો જાય છે તેમ તેમ આપણે ગોવા આપણી જુદી દસ્તી બૂલી જઈએ છીએ અને કુદરતની આજુબાજુ વિખરાઈ પડેલી ન્યામનોમાં મળી જઈએ છિએ.

પ્રુદ્ધલી હવાની કેદની નીશા લાગી જાય છે અને સાંજ પડતાં તો હુન્ધરી કારણાર જાણે સ્વપનામાં જોતા હોઇએ તેમ લાગે છે. સેહલગાદ કરવાની મક્કસદગી આ છે. આવી રીતે થાકી આવેલા મુસાફર ન્યુંસપેપરની જગી આરટીટલ કે કટલરી કવિતા લખી શકતો નથી. બસકે હસતો વટીક નથી તે છતાં એક જાતની શાંતિ તેના હૃદયે આવે છે—તે જાણે છે કે તેનું તન આસુદું છે અને તેના ગોટલાં મેહનતથી આનંદદાયક થાકમાં પડી ગયાં છે.

હવે સમજો કે સર્પ રોક્ષ લીલા કંજર જેવા રસ્તાઓમાંથી પસાર થતાં મોટાં ઝોડાની ધટાઓમાં ભેટી જવાનું તમોને મન થયું. વાહ ! તે કિસમની મજાહને તો હું કદી ભૂલીશ નહીં. કોય લો ખબેથી નીચે જઇ પડ્યો કે આંખોપર કમાલ નાંખી પડી રહેવાની મજાહ આર છે. પક્ષિઓ મધુર ગળાંએ ગાતાં આપણને અજાણથી ટીકે છે કે આ જુલાસુકનો માળાપ ધરવાર છોડી હયાં કેમ ભેટ્યો છે; જો આપણામાંથી બીડી કુકું હશે તો આસમાંન તરફ હડી જતો ધુવે નીહાલશે; સૂર્યનો દોડતો તકડો પગ પર આવી વખતે વખત તેને ખસેડવાની તકલીફ આપશે અને ઠંડી સેહડી ધુકી ખમીસના કોલરને એમથી તેમ ઝોંકા ખચાડી અર્ધું ગળું ખુટલું કરશે. અહા ! જો તે વેળા તમો ખરો આનંદ ન મોગવો તો ખચીત તમો અંતઃકરણના દંખથી પીડાવો છો. તમે માંગો તેટલો વખત ત્યાં પડી રહો. જાણે તમારે માટે દુન્યા નથી અને દુન્યા માટે તમે નથી. ગોયા સોનેરી જમાનો આવી લાગ્યો છે જે વેળા આપણે આપણાં ધડયાંને પાણીમાં નોખી દઇ વખત અને રૂતને ભૂલી જઈશું. આ મુજબ વખતની બેદરકારીમાં પડ્યા રહેવું એ હમેશાં ગીતી છંદગી જીવવા બરાબર છે. મારાં સાંભળવામાં આવ્યું છે કે એક ગામડાંના લોકો ધણાલ શું તે જાણતાં નથી, તે ગામડાંમાં એકજ ડોસી

છે જેથી પોતાની આંગળીઓની ગણતરીથી કપો દિવસ છે તે કહે છે પણ ૧૦૦ માંથી ૯૯ દાખ લાઓમાં તેણી ખોટી પડે છે. તે ગામડાંના લોકો પોતાનો વખત કેટલો આરામથી કહાડે છે, કેટલી બધી કુરસત તેઓના હાથમાં ફાજલ પડે છે એ જો ધડીઆલ રાખતા શેહરીઓ જાણે તો મારેગાડાં બરાબર તે ગામડાંમાં ઉતરી પડશે મને તો લાગે છે કે શેહરી ધડીઆલો પાંગલ થઇ ગયો છે અને હજી તો દસ વાગ્યાના ટકોરા ન સમજાય કે અગ્યાર વાગ્યાજ છે—તોઆ ! થેલાપણાની હદ તક દોડદોડી કરી રહ્યાં છે. કુરસદ શું તે જાણે ખાપ જનમમાં જાણ્યુંજ નથી. મારે સરકાર મામાં પને અરજ કરવાની છે કે તે ગામડાંમાં ગાડે ગાડાં બરાબર જતા શેહરીઓને પોતાના ધડીઆલ લઇ જતા અટકાવવા. કમખખત એ ટકટક કરતાં ધડીઆલથીજ તો આપણી ચિંતાને ફિકરમાં વધારો થાય છે. આ વીસમી સદીમાં ગમે તે કંઈ પણ ધડીઆલથી છુટી શકાય એમ નથી. આખી છંદગીમાં તો તે ટકટક કરી વખતસર રહેવાની બાંગ મારે છે પણ મોતની વખતે બી તેનાજ ટકોરાની ગણતરી વચ્ચે આખેરી આવે છે. તેથી જનતાં સુધી સેહલગાદ વખતે ધડીઆલ ન હોય તેટલું બેહતર.

સેહલગાદનો ખરો વખત તો રાત્રે મોજન ક્યાં પછી આવે છે. દિવસની ચાલ, ચાલ, પછી રાત્રે એક પાનનું બીડું મટમટાવીને ખાવું એ સર્વોત્તમ મોજ છે. પાન ખ્યારાં છે પણ તે વખતે તો હાજરવાર થયું ખ્યારાં લાગે છે. રાત્રે છાંટા પાણી લેશો તે એટલો સ્વાદિષ્ટ લાગશે કે જનમ-ભરમાં પીધોજ ન હોય. તેની દરેક ટાંસે એક જાતની આનંદદાયક શાંતિ જાનના દરેક સાંધે સાંધાઓમાં પેવસ થાય છે અને દિલ શાંતિના ધણકારા મારે છે. અગર ચોપડી લઇ બેસશો તો તેની ભાયા કોઈ દીવસ નહીં અને તેજ વખતે અજબ ખુબીદાર લાગશે. દરેક રાત્રેશબ્દ ગમ્મત

આપશે, લાઇન લાઇન કલાકો મુઠ્ઠી કાતોમાં ગણુગણુટ કરતી રેહશે અને એવું થાય છે કે જો તેનો લખનાર ખાસે હોય તો હમણું દાખીને કાઢી ક્યે ! ગોયા જાણે તે ચોપડી આપણેજ સ્વપ્નમાં લખી હોય.

એવા વખતને આપણુ તમામ જીંદગી યાદ કરતાં રહીએ છીએ તેની યાદ દિલમાંથી કદી બૂસરાતી નથી. નમ્રદાનજી નમ્રકારી નેવું વરમના થયા છે છતાં હજી પોતાની જવાનીના સેહલેગાદના ખુશ વખતને યાદ રાખ્યો છે બહુકે દહાડો વાર વખત વરીક બેંગામાંથી ગેજ થયું નથી. હોયને, હું આ લેખ લખું છું તે વિગે મેં તેઓને કહ્યું તો મારી અન્યથા વચ્ચે ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૯૯૦ માં તેવણુ દમનની સેહલેગાદ કીધી હતી અને સાંજને છેડે બે દોહડયાની તમતમતી મચી અને ગરમાંગરમ તાડીના બતેરાની ન્યામત કરી હતી તેની ખુશ યાદ કીધી. તે પછી ખસડ ખજેટયા સાથે બહાર ચંદનીમાં ખાટલીપર પડી માકુ મદારી અને માછણુ વચ્ચે ચાલેલી ઝુંબેસતું રસરસતું ખ્યાન સાંભળ્યું હતું.

હવે સમજે કે ક્વિસના લેહરે લેહરે ચાલી નાની ધર્મશાળામાં ઉતારો લીધો અને સાંજ કંડકવાલી હોય તો ગહાર ઓટલાપર બેસી ગ્રામને લગતાં ટાહેલાં ટપ્પાં માર્યે છીએ. પટેલની બેંસે ખાડો જાણ્યો, કુમા કમર કાકરીએ પીકામાં મચાવેલી ધુમ, બાણકાના આપની વડું કુવામાં નખાવા ચાલી, એવા ગામના હેવાલો ગામડયન બાપમાં સાંભળવાની મજા, સર્વેને નસીજ થતી નથી. ગોટલે ગોટલાં એવાં ખુશકારક સુન્ન થઇ જાય છે, આખાં દિવે એવી ખુશ તાજગીની લાગણી થાય છે કે જાણે આપણે તે ગામના પટેલ હોઇએ !! તે વેળા ટેં થપલા નવજુ સાથે કે ગંબીર ગુસ્તાદ સાથે, અકલાદવાલી જેવા અદુગ્ધ સાથે કે હાથે મુકેલું પંજે ગેજ કરી ગય એવા પેમુ સાથે વાત કરવામાં ઘરન લાગતી નથી. ના, ના, તે વેળા આપણે આપણા દરજ્જાનો દોર, તરંગરીનો

તોર કે શીખેલાપણુનો શોખ એક કોરે મુક્યે છિયે. તે વેળા આપણે આપણી શેહરી શેકધ કે મોટે ઘરની મોટાઇ બૂલી જઇ તે ગરીબ ગામડેના ગામડયન દિલ સાથે એક થઇ જઇએ છીએ અને અન્યથા અને આનંદથી તે સાદી ગામડેની જીંદગીનો અનુભવ લઇએ છીએ. તે વેળા શેહરી શીશં કરતાં ગામડેની ગેરી વધુ ખ્યારી લાગે છે ! તે વેળા ટેંકરઇ હેંકરઇ એક કોરે મુકી દેવાય છે; લડાઇના દિલ ઉરકેરનારા રોષતરના તારો કરતાં ગામડેની સાદી વાતો કાંઇ અન્યથ ગમ્મત આપે છે ! બાડેના બીખાની કુદરતી રમુજ મુંખાઇના નાટક તખ્તાપર રમુ થતી બંધી રમુજ કરતાં કાંઇ ઓર રંગીલી લાગે છે.

અગર કોઇને આ ગામડયન સોસાઇટી નસીબ ન થાય અને રૂટુ સરદ અને. રાત્રી તોફાની હોય તો નાના કોડમાંના દીવા સામે ખાટલીપર પડી વિચારના વમગમાં ચુંતાઇ જવાતું કેટલું આનંદદાયક છે. ઘડીઆલની કીટ કીટ અને ધધે રોજગારની ચીંતાથી ઘેરાયલા ગામડેનો સેહલેગાદની તે સર્વોત્તમ મજાહનો ખ્યાલજ ક્યાંથી હોય ? વખતજ બદલાયો છે. ધધોની ધમાધમી, પૈસા કમાવાની બે અટકાવ ગડબડ અને હવામાં કિલ્લા ઉભા કરવાની ઉતારવગથી સેહલેગાદની ખરી મજાદ ખુંચવી લેવાઇ છે. તે વખત ગરીબ ખાટલીએ પટેલો સેહલાણી બંડાં જાદયાલી બિહાના કરતાં વધુ રોજ બોગરે છે આ આંધળો દોહડોડીમાં આપણુ એક રાઇજેટલી જૂલતા નથી પણ, અપ્રસોસ, ખુદ આનંદથી જીવવાતુંજ બૂલી જઇએ છીએ. અને તે દા માટે આ ગંજવર દુન્યામાં આપણો નખજો અવાજ છોડી જવા જે પલખરમાં ચુપ થઇ જશે અને પછી ? ન નામ કે નીયાન, ન હસ્તી કે મસ્તી સપણું ગેજ !!!

એરી રીતે સેહલેગાદની મંદર સરે માણસની આ અપ્રસોસકારક આબેરતનો ખ્યાલ થાય છે. અરે આ સપળા ધમાધમી કરતાં જો

ખાટલે પડી વિચારના વમલમાં વિંટલાઈએ તો કેવી મળહ પડે ! કાંઈપણ ખરાબ નિષ્ઠા વગર ખુશ્મૂલત ઓરતોના મુખપડા ચીતારવામાં, મહાન માનવીઓના મહાભારત કાર્યોને વગર અદેખાઈ કરવે યાદ કરવામાં, હરેક મનુષ્યની હાલત તરફ દિલસોજીથી ધરવામાં—જે આમાં મનુષ્ય માટે બેહસ્ત સમાધિ નથી તો શામા સમાધિ છે? જો તે કરો, પણ ખરી મળહ તો તેઓજ ભોગવે છે જેઓ બારીએ ઉભા રહી તમાશાને નિહાળે છે અને નહીં કે જેઓ તમાશો બજાવતાં છે. હયાં જ મનુષ્યની સઘળી મગરૂરી અને આદમનો તમામ હતરાઈ વૂઠી જાય છે !!

તેથી સેહમેગાહની તોફાની રાત્રે તમે બારીની બહાર ઝેંકાવી અંધકારમાં પડતા વરસાદનાં ગાનાંને સમજો. તમારૂં બંદન મીઠાં દરદથી

પીડાય છે મન સાતમાં બેહસ્તની શાંતિ ભોગવે છે, દિલમાં દિલસોજી ઉભરાઈ રહી છે, અને હમણાંજ તમે તમારાં દિલને તરેહવાર સવાલ પૂછ્યા હતા અને હવે માત્ર એકજ સવાલ પુછવાનો બાકી રહ્યો છે અને તે એ છે કે એમ વિચારના વમલમાં વિંટલાવામાં હું એક દિલસોજીર હડયો છું કે એક ગધેડો ?

પ્રથમ માલમ એનો જવાબ શો હશે પણ એટલું તો ખરું કે તમે તમારો વખત સૌથી સરસ રીતે પસાર કર્યો હતો જેની સામે સીકંદરની શેહનશાહત પાણી ભરે ! અને તમે દિલસુદ્ધ હોવા ગધેડા પણ આવતી કાલે તો ધરે પાછા ફરશો એ વિચાર સાથે બિછાના પર પડી નિંદ્રામાં ગરક જાય છે. !!!

મફત !

મફત !!

મફત !!!

ખાતરી કરો જેવાને માટે માત્ર ત્રણ દિવસજ વાપરવા લાયક

સર્વ મંગલા.

હાથમાં લઈ જનારાને આપવામાં આવે છે. બહારગામથી મંગાવનારાઓને રૂ. બાત્ર મોકલવાથી અથવા વી. પી. ડારા મંગાવવાથી ત્રણ દિવસની દવા મોકલી રાકાય છે. આ દવાનો સૌથી મોટો ગુણ એ છે કે તે માત્ર એકજ વખત લેવાથી અસર કરે છે. આ દવા એવી અકસીર છે કે તેના સેવન પછી અરધા કલાકમાંજ આમ્લચળ અને ઘડ બંધ કરે છે. એક બે કલાકમાં કોઠો સાફ કરીને બુખ વધારે છે. ૪ કલાકમાં માહરોગ, એક દિવસમાં સ્વપ્નદોષ, ૨૪ કલાકની અંદર જીરોગ અને તેથી ઉત્પન્ન થએલી વંદના, મૂત્રી, મૂર્છા વિગેરેથી આરામ કરે છે. ૩૬ કલાકમાં ગરમી અને સુનકના ધાતે મટાડે છે. બે દિવસમાં પાણી જેવી પાતળી ધાતુને ઘટ બનાવે છે. ત્રણ દિવસમાં સર્વ તરેહની વાઇનું દરદ અને સાત દિવસમાં ધાતુસીચુતા નષ્ટ થાય છે. શરીરમાં શક્તિ તેથી વિચાર અને સ્મરણશક્તિની વૃદ્ધિ થાય છે. આ દવા મહાત્માની આપેલી ને જંગલની જડીબુટ્ટીઓમાંથી બનાવેલી છે તેથી અગણિત દર્દીઓને આરામ થયો છે. એક શીશીની કી. પોસ્ટ ખર્ચ સાથે રૂ. ૧-૧૩-૦ છે. આ એકજ દવા જૂદા જૂદા અનુપાત સાથે લેવાથી ધાતુ અને લોહી નિકારના સર્વ રોગો એકજ શીશી વાપરવાથી મટી જાય છે ખીજી શીશી વાપરવાના જરૂર રહેતી નથી. ઓર્ડર મોકલવી વેળા રોગની વિગત નહીં લખવાથી દવા મોકલવામાં આવતી નથી. ધારણ કે તે સાધુની આપેલી છે તેથી રોગ ઉપર આરામ થયો એજ તેનો સિદ્ધાંત છે

દવા મળવાનું ટેકાણું.—

સર્વ મંગલા ડ્રામર્સી.

ખીડન સ્કવેર-કલકત્તા.

Sarvamangla Pharmacy,
Beadon square, Calcutta.

કોણ બહાણું?—પતિ કે પુત્ર!

એક દુઃકી વાર્તા

(શુભશન માટે ખાસ)

લખનાર—મિસીસ રૂપાબાઈ દોરાબજી રખાડી.

બહારના દેખાવે જોતાં આવતી કાલે ચનારાં લગ્નને માટે તે દહાડો શુભ દિવસ નહોતો. આખો દિવસ વાદળાંથી ઘેરાયેલો અને મંદ હતો, અને પવનનો પુકારો દેખાડી આવતો હતો કે વરસાદ પડવાનાં તત્કાલ છે—ઘેરાઈ રહેલો છે. પવન એવો કુંકતો હતો કે ગાડી દીવાનખાનાંનાં બારણાં આગળ યોજતાં મેરી સિસ્ટરેટર ગાડીમાંથી કંતરતાં ઠંડીથી ચરધાર લાગી, અને મનસે વમાનવા લાગી કે ચોરડાઓમાં સગડી સળગાવી કાપ તો સારું. અને તેમ હોયું મહાલ હતું—કાંકે જો બોખી ધરમાં હોય તો તેને કદી ઠંડી લાગતી નહતી કે સપડી સળગાવા કહેતો નહોતો. તે આગમ્યથી જાણતી હતી, તેને ખબર મળી ચુકી હતી કે લગ્ન થતાં બોખી પોતાની પરજોતર સાથે 'દનિમુન' ગુજરવા જશે તેટલાં તેની-એટલે નની વડુ રોકાની બેઠેન ધર સાચવવા રહેનાર છે. પોતાની તરફ લગાર બેઠરકારી દેખાડી તે તેને લાચું ખરું, પણ આજનો જન્મનો અને તેનો સદ્દયાદ યાદ કરતાં, રોકા પોતાની સમુને બદલે, પોતાની બેઠનને ધર સોંપી નવય, અને બોખી અત્યંત પોતાની પરજોતરને તેની મરજી મુજબ કરવા દે એમાં તાજુથી જેવું ઝંઝૂં જાણ્યું નહિ. બરજી ચોકતાં એક ચકોર દેખાવની ઘમ્મીએ આવી બારણું ઉઘાડ્યું અને મેરીને બેઠનનાં ચોરડામાં લઈ ગઈ. તે નાનો સરખો ગોડવેલેન્સ-ગાર્ડેલો ચોરડો હતો. મેરી આરસીના તખ્તવા આગળ, હાલી રહી, પોતાનાં પુત્રપુત્ર સુનેરી

બાલનાં ઝુકાઈ બરાબર કરતી હતી. તેણે આજે પચીસ વર્ષથી સોગનો પહેરેલો કાલો લેખાસ બદલ્યો હતો નહિ—કોઈ કોઈવાર ધરમાં સહવારનો વખત ઉજળો કે ખીબ રંગનો લેખાસ પહેરતી હતી, પણ બાકીનો વખત કાળો લેખાસ રાખતી રહી હતી. હવે ગોલાખી ગવન સાથનાં કપડાં પોતાના દીકરાના લગ્નને દિવસે પહેરવા માટે સીવાડેલા પોતાના ધરમાં કાચ ઉપર પથરાયેલાં મેલી આવી હતી અને તે યાદ કરતાં લગાર બેઠેની પેદા થતી હતી. તેની સાંઘની ફાંકડી ટોપીથી તે જુવાન છોડીઓને લાયક તો નહિ લાગે? કદાચ રોકાને એવો વિચાર આવે ખરો. પણ બોખીએ ધણું કાલાવાલા કીધા કે એવા લેખાસમાં ના આવતાં, તેથી એ કપડાં તેને ખાતર કરાવ્યાં હતાં. એવા તુરં-ગોમાં તે પોતાનાં બરચક વાળ સાફ કરતી હતી. તેણીની આંખે દુરુડું ઝાઝું દેખી શકાતું ન હોવાય; તે જોઈ નહિ શકી તેનાં ગોલ ઘટમદાર ચોરડો આજે પણ દીપ્તો હતો અને રૂપસારા ઉપર છાંકરીઓને હોય છે તેવો રતાસ હતો, તો જો કે તેની સુંદર બુડુ આંખો આગળ ઝીણી કરચળી વળી હતી, તેનો સોદામંજો ગોળ ચહેરો અને તેજાજ ગોળ તેણીનાં બદનની આકૃતિ એક ખીબને બંધ બેસતી દેખાતી હતી. અને બોખી જેવો તેનો દીકરો ન હતો તો દુન્યા લેલમાર બેઠમવનાં તેને દસ વર્ષોં બોખી ઉમરની સદેલી ધારતે તેણે પિતૃતાડીસ દિવાળી જોઈ હતી, પણ ખાંચી-

સતી બરજીવન લાગતી હતી બોબીને વધુવાર રોકું દીક નહિ, કોકે તે હયાં આવ્યા પછી પાછો રોકા ને ત્યાં જવાનો હશે. એક બે શબ્દોમાં પતાવી એનાં માટે લગનની સેસમાં જે સુનાનાં બટન-એ અદરાયો તે દહાડેથી જે પેસા બચાવી રાજી તે પેએ પે ખરચીને લીધેલાં ખાણાંનાં ઝોર-ડાની મેજ ઉપર, જ્યાં તેને મળેલી ખીજ બેટા એકઠી કરી હતી ત્યાં સુપસુપ સેરવી દધ્યાલી જવા કીધું કોકે લગન આગમ્ય પાછી પોતાનાં બેટા સાથે તેનો મેળાપ થવાનો સંભવ નહિ હતો, કારણ એની ગોઠવણ થઈ ચુકી હતી કે ધરથી પાંધર દેવકામાં જવાતું હતું. તે ઝોરકાની બાહાર નિકળવા જતી હતી તેવામાં બારણું ઉઘડ્યું અને બોબી દાખલ થયો.

“મમી મમી-તમે હયાં ? કેમ થું છે ?” તે એમ જોતાંજ બોલ્યો. “કંઈ-કંઈ નથી દીકરા.” બોલતાં પોતાનાં દીકરાને હર્ષથી દીકતી ઉભી. તેને આવે સજ થયેલો આ પહેલવીનવાર જોયો હતો; અને કેવો ભપકાબંધ શોધ્યા જોવાળ લાગે છે કરી મનમાં મગર થતી હતી. જો કાંઈ એમ કેહે કે મોટે ખાનદાનની રોકાએ હલકાં ખાનદાનતા બરચાર પસંદ કીધો તે લોક તે વરને જોતાંજ પોતાનાં વિચાર બદલી નાંખશે. પોતાનાં બેટાતું મોહાખણું માથું ઘાતી એ હશે દાખ્યું અને સુખ્ય કીધું. તે ઉઘો, કદાચ પતલો અને સોહામણી આકૃતિનો હતો, જોના ચેહરો કે દેખાવ તલ તેની માથને મળતો આવતો હતો. “કંઈ નહિ દીકરા, પણ જો કુરસદ હોયતો ચોડો વખત તારી સાથે બેસીને વાત કરવા ગમ્યું પણ જો તું બાહાર-કદાચ રોકાને ત્યાં જવાનો હોય-”

“ત્યાં-આજેરાને ? તે લોક મને મળેજ નહિને ! એ એટીકટ નથી-આજે તો લગનનાં કપડાં પહેરાવી જોવાનાં વગેરે કામમાં તે લોક રોકાયતાં.”

“તારે તો મારા આવ્યાથી તુને કંઈ અડ

ચણ નથી પડવાની બેટા; મારા કપડાં પણ આવી ગયાં અને મને કંઈજ રોકાણ ખીજ નથી.”

“તમારા કપડાં, મમી ! ખરેખર ! તમે ગોલાખી રૂસ કરાવ્યો છે કેની મમા ? હું ધાંદલ કે તે રંગ તમોને મગાનો લાગશે. પણ ધણેજ અગતો નહિ હોય તો સારું.”

“તેવું નથી દીકરા. તારે લગનને દહાડે ગંભીર દેખાવ નથી કરવા ગમતો !”

“ગંભીર ? નાં તેમ તો નહિજ; પણ એટલું યાદ રાખજો કે હાથનાં મોજાં સુદે હોય, તે જુલતાં નાં. મને ખાત્રી છે કે તમે ધણાં ફકંકડ લાગશે. જો તે કાળાં હશે તો બધું ખીગાડી નાખશે !”

“બધું” મેરી બોલી મનમાં વિચારવા લાગી. તે જાણતી હતી કે, કાલે જો એનાંથી કંઈ ઉલટું થયું કે બોલાયું કે પહેરાયું તો થઈ ચુક્યું. તે બેટાને ધણું માફું લાગશે. “તું કેવો મગાનો લાગે છે દીકરા. હું મારા બહાલા દીકરા-રેખાઈ માટે ધણી મગર થું. પણ હું હમેશાં મગર રહેતીજ આવેલી છું એમ મગર થવાનાં મને સરસ કારણ તારાથી મળ્યાં છે.”

“ખરેખર માયજી ! એ ખુશ ખમર મેં સાંભળી. પણ તમે જાણોજ મમા કે તે સંખળી સાખાથી મને એકલાનેજ ધટતી નથી. તમોએ તમારાથી જોરહું બન્યું તોરહું મારા મારે કીધું છે-હમેશાં કરતાં આવ્યાં છો.”

“અસખત, દીકરા ! એક માતા એથી ઓણું થું કરી શકે ? પણ તું આટલો હુમાર અને મેહનત નહિ હોતે તો મારું કીધેલું શું કામ આવતે ? મી. કારખાંખન જે તારાં લગન ઉપર આવે તો કેવું સારું ચાય; દીકરા, તેવજીની એટલી મહેરબાની છે કે—”

“તેવજીને તેડાવતે ? મી. કારખાંખન જોવા મોટા લોકને મમી કીવર મારા જવાનાં લગનમાં આવવાનાં કરતાં વધારે વજનદાર કામની રોકાન હોય છે ! મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે તેવજી

આ તરફ નથી, અમેરિકા ગયલા છે, પણ હવે પછી એવણુ લંડન આવશે ત્યારે હું તેવણુ સાથે પિછાન પાડવાનો છું અને રોલા સાથે પણ ઓળખ કરાવવાનો વિચાર રાખું છું. મહેરગાની ક્ષણી મહેરગાની તેમાં કંઈ શક નહિ, પણ કોઈ રીતની અંગત તકલીફ ઝાઝી નથી. હું ધારું છું કે જેમ આ તરફ કરેલ તેમજ પેલી તરફ તેવણુનાં એજન્ટો જાણું કામ આરોપ્યા કરતા હશે !

“તેજાનું હશે” મેરીએ ધીમેથી કહ્યું “પણ તેથી દીકરા તેવણુની મહેરગાની કંઈ ઓછી થઈ? મને વારંવાર વિચાર આવે છે કે જો તેવણુ એવા ઇમાનદાર અને પ્રમાણિક નહિ હોતો તો ? આપણને ખબર ન જાય તોયે ‘પડતે કે તારા મમાવાએ પોતાનો પૈસો પેલી ખાણમાં રોક્યો છે ? વિચાર કર કે એ વસ્તુ જાણ્યાં નહિ આવતે ને એ મદદ આપણને નહિ મળતે તો આ છેલ્લાં દસ વર્ષમાં કેટલો દેર પડતો ! તારા મમાવા જે કરચકોર મને આપી ગયલાં તેની ઉપરજ સુનરાન ચક્રાવતી આજે આંખથી હાલત તદન બુદ્ધિગ્રસ્ત ! તું ધણે આશ્વાસ અને હુશ્વાર છે પણ તારો અભ્યાસ વધારવા ઓછાકેટલાં તારાથી કેમ જવાતે ? અને આવી મનપસંદ નોકરી પણ નહિ મળતે-ખરું કેની ?” હાથમાં માથું મોંઘતી હોય તેમ તેણી હસી.

“તું કોઈ કોઈ વાર એમ પણ બોલતો કે વરસ દહાડે (૧૦૦૦) મળે તો તે કંઈ ધણું નહિ થયા. એમ તને લાગે છે કે તું ધણો લોભી થયો છે, દીકરા !”

“ધણેજ-મગા ધણેજ !” તે હસ્યો. “મમા, એ જાણું શું કરવા લાગ્યાન કરો છ કે તે મને ખબર છે કે તમારી ખાસથી હું કંઈ ક્ષણ દર-”

“અલખત દીકરા; તારે લેવું જ પડશે. મને શું કામનું છે ! હવેથી મારો ખરચ ધણો ઘટી જશે; વગી રોકવાને મુખવાસી પછે રહેવાની રેવ છે; તેવામાં ઉપરેલી છે.”

“તે જાણું હું જાણું છું, પણ મને ગરજ નથી

પડવાની મમા” એમ કહેતાં પોતાના જેમ માંથી એક કાગળ અડધું ખેંચી કાઢ્યું, પછી પાછું અંદર ખોલ્યું. “આ કાગળ આજે સંઘવારે મોલીસીટરો તરફથી આવ્યું છે. પણ તે વાંચવાના કરતા હું મોટે કહીશ તો તમોને જલદી સમજ પડશે ? તે લોકોને મીઠું કારખોઈન તરફથી કાગળ મળ્યું છે. અને મમા, મને મારા પગાર ઉપરાંત મને હવે પછી વરસ દહાડે બીજા એક હજારની આવક મળનાર છે !”

તે એવો હરખમાં હસવા લાગ્યો કે જાણે નાહતો પોરોજ ! મેરી અજબબીથી દંગ થઈ, અને ઉઝળી પુણી જેવી થઈ ગઈ. “બોબી એ વાત ખરી હોયજ નહિ.”

“ખચીત, ખરી વાત છે મમા; તે રકમ વધીલોના હાથમાં આવી ચુકી છે. અને કારખોઈન તરફ કાગળ હું જાતે જોઈ-વાંચી આવ્યો છું. એ પૈસા મારી પચીસ વર્ષની ઉમ્મર પછી મળનાર હતાં. ને જો તેની આગમન હું પરણું તો ત્યારે મજા. બોલાનાં હોઈમથી જાને પ્રસંગ લગોલગ એકાદ મહિનાને આંતરે આવી લાગે છે.

“મી. કારખોઈનનાં કાગળમાં એમ હતું ?”

“હા કંઈ એવું જ-કે એરીજ કંઈ મનલગનાં શબ્દો લખેલા હતા.”

“એટલે એમ કે પેલી ખાણમાંથી કંઈ ઉપજ ન નીકળી તો, તેમ કરવાનું એનું તારા મમાવા કહી ગયલા ?”

હર્ષનાં આસુની બરેલી આંખોથી તેણી તેને જોવા લાગી, હર્ષ બર્ષો ઝગઝગાં તેણીની આંખોમાં બરાબ આવ્યાં. તેની માતાનાં સવાલનો જ વાજ વાજવાને ગદ્યે તે પોતાની બેઠક ઉપરથી હઠી સગડી આગળ ગયો અને કાંઈકે દોર અપાજો બોલ્યો-

“મમા હું તમને બીજી પણ એક વાત કહેવાનો છું. હું હમણાંજ કહું તો સારું; ખરુંકે મારે એ વાત એ આગમનની કહેવી જોઈતી હતી. હું

એકવીસ વર્ષનો થયો તે દહાડેથી એ વાત હું જાણું છું.”

“તે શું વાત છે, દીકરા” મેરી ગભરાતી બોલી.

“હું વકીલોને ત્યાં ગ લો, અને તે લોકોને ખેડેડેથી એ વાત સાંભળેલી. અને શા ઉપરથી એ વહન થયો તેની મને ખબર નથી. તે વાત કરવાની તેમની મતલબ નહિ હતી, પણ થતાં થઈ ગઈ ખરી! મમા, તમે શું એવું માનો છ કે મારા મમાવાની થાપકુમાંથી આ બધા પેસા આવે છે?”

“મારા વ્હાલા દીકરા હું શું જાણું, વકીલો એજ એમ લખીને જણાવ્યું હતુંને? મારા બાપે અમેરિકામાં પોતાનાં નાણાં રોકેલા હતા એ વાતની મને ખબર હતી જે પેસાની ખોટ ગણ-ખર બાદ ગયા કરી તેવજ સમજતા હતા. રોબર્ટ—મને તારી વાત સમજ નથી પડતી.”

“વકીલોએ તો તમને જેમ કહ્યું તેમ તમે સમજ ગયાં! મી. કાર્બોલ્ટને પણ તે લોકોને એ વાત છુપી રાખવાનું કહેલી. એ પેસા મારા બાપાની તરફથી આવ્યા હતા!”

મેરી ઉઝળી સપ મારી ગઈ, તેણી કબી ચર્મ મુજતા લાગી “બોબી!”

“હા, મમા, એ પેસા મારા બાવાનાં! મી. કાર્બોલ્ટન ત્યાંની જાગીરો વગેરેમાં બાવાનો મિત્ર તેમજ લાગ્યો હતો. અને તેવજ મરણ પામતી વેળા એ આપણને આપવાની અરજ કીધી હતી. જેમ મી. કાર્બોલ્ટને કહ્યું. એમ જણાય છે કે જો તમે જાણો કે એ તેવજ તરફથી આવેલા પેસા છે, તો તમારે માટે કે મારે માટે કબુલ કરો નહિ તેમ તેવજ ધરતા હતા.”

“એમ-એમ-તેવજો ધાર્યું?” નાચારીથી હાથ ઉઠાવી કરી જાણે હાથ પર હાથ ચાપતી હોય તેમ અંશોસ કરતી બોલી—“પણ કાંય?—કાંય?”

“હું ધારું છું કે તમે તેવજ ઉપર-મારા

બાપા ઉપર, બાણાગ ખસા થયલા હતાં એમ તેવજ ધારતા હોવા જોઈએ.” તે દેખીતી સખતાઈ ને તુંદાપથી બોલતો હતો. “તમે શા માટે છૂટા પડ્યાં? શા માટે લડ્યાં? શા માટે તમે પાછા નહિ મળ્યાં? એમાં કોણનો વાંક હતો—એ સધ-જું મેં આજ વેર તમોને પૂછ્યું નથી!”

“તેમાં તારા બાપનો વાંક નથી; હું હમેશા તને એમ કહેતી આવેલી છું, બોબી!”

“હા તે તો ખરું; અને એ કદી મારે કપકો આવ્યો બી નથી; હું—”

“નહિ. તમે હમેશાં મને કપકો આપતા આવેલા છો, દીકરા.” મેરી નરમાસથી બોલી.

“હું એમ નથી કહે નો. પણ, જો બાવાનો કસર પણ હોય, તો પણ તેના આચરિત, તરીકે તેવજ પોતાથી બનતું કીધું. કદાચ એ રીતે છૂટું પડ્યું અવરથતું હશે. અલગત એ જણા એકથી ઉત્કર્ષ—કોઈ—જુદાં જુદાં દરજ્જાનાં પરજો તારે—” તેના ચહેરા ઉપર ઉપજું બોલતાં લોહી ધાધ આવ્યું. એક પળની ચુપકીટી પછી મેરી ઉઠીને તેની પાસે ગઈ અને બોલી—

“હું વેપારીની દીકરી છું, રોબર્ટ, મોટાં ખાનદાનની હોવાનો મેં કોઈ દિને કાવો નથી કીધો. મને એ વાર મળી તે આગમજનું રોકાએ તે જવડું હતું એવી મારી ખાતરી છે. જો તું ખાનદાની અહરય હોય તો તે લોકો તારા બાપનાં તરફતું છે, આપણે બંને એ વાત જાણ્યે છીએ. નહીં? તારા બાપને કોઈ રીતનો કપકો આપતો ના. માદ રાખજે કે મારી ધણી નહાની ઉંમર હતી, જલકે તારો જનમ થયો તે વેળા મેં વીસ વર્ષ પચુ પુરાં નહિ કીધાં હતાં! તે ઉંમર તારી રોકા કરતાં ધણી નહાની હતી, યાદ રાખશોની? હવે તું પરજુરો, અને આપણે છૂટા પડવાનાં! હા; હમેશાં એમજ મને છે અને મારો દીકરો મને આગળ ચાલતો હતો તેવો હવે નહિ ચાલતો; એવું મને લાગે તે મને ગમતું નથી.” પોતાનાં બેટાને છાતીએ લગાડ્યો, અને રોબર્ટ પોતાની આંખમાં

આંસુ જોવાને બદલે ખુશી જોઈ ખુશી બી થયો ને લગાર ગુંચવણમાં પડ્યું પડ્યો. પછી પાછું મેરીએ બ્રાન્ના માંડ્યું. "તે તારા બાપ વિશે આ કશું તે સાંભળીને ધણી ખુશી થઈ. હું ધારતી હતી તેમ મરણની વેળાએ કોઈને કોઈ હતું, મરતી વખતે તે નિર્ધન અવસ્થામાં કે એકલો નહિ હતા એ જાણીને હું વધારે ખુશી થઈ, કદાચ તું ધારના હોય તેનાં કરતાં વધુ મેં તેને યાદ કર્યો હશે-દીકરા તું હવે પેસાદાર થયો, રોકવાને એ રાત તેં કહી ?"

"હજી મેં કહી નથી મમા! તંક મળી નથી; તંક મળતાં હું કહીશ, અને-" એમ બોલતાં બટકી ગયો. તેવામાં ગાડીનો અવાજ આવ્યો અને જારણું નેરથી કોકાયું. "એ કોણ હશે ?"

"રોકવાનો અવાજ આવેલો!" અને હતું બી તેમજ હતું. ઉંચી, ગોરી, સોહાબચી આશરે ચોતીસેક વર્ષની છોડી હતી. સરસ ચોખ્ખીનાં ઘેરા લીલા પોપાકમાં મજ થયેલી રોમન્ટીની પેઠે એ પડ્યું દેખાવે મોટી ઉમ્મરની લાગતી હતી તેનાં સુંદર મોંનેરી બાલનાં ખુદ્દાં તેની ગરદન ઉપર લટકતા હતા, કારીગરીનાળી કિરમી હતી. એના પોપાક પડ્યું તેવોજ કિરમી હતા, હમેશાં તે બીજાંબોનાં કરતાં જુદીજ રીતે પહેરતી હતી; તેના કંઠ ધુધરા જેવો નેચવાળો, તેની ચમકતી જુઓ આંખ હંડી અને સખત મેરીને જોતાંજ, અન્યમીનાં ઉદ્ગાર સાથે સામે આવી અને ચાંરી વળીને પોતાની સાસુ આગળ ચુંબન માટે મોંક ધડ્યું.

"હાં તમેને મળવાની આશા નહિ રાખી હતી મિસીસ સીલ્વેસ્ટર! રોમન્ટ, કેવું ખુશી થયા જોમ કે તમો હાં મળી આના. તમે ધરમાં નહિ મળ્યો એવી બીક હતી. કહેજો, લેડી સુસાન સીક છે! દીકરીની પાન છે! તેથી બોલી."

"તારાં ધર્મ માતા બીમાર છે ?" મેરી બોલી.

"એમ કહેજો તો ખરાં! હું ધારું કે સડેજ માજ હશે. એએ કંઈક હકીયાં છે કે, હું ધારું કે તેવજે ખામખા એવો ટોંગ કીધો. એ ક્યાક ઉપર તેવજની નોકરે ટેલીફોનથી મમાને જણાવ્યું કે તેમની તબ્બત ખિગડી છે માટે આવી જાઓ. માયજ ગયાં? કહેજો તેવજનું રાખેતાનું દરદ ઉતર્યું છે...ઉમર્યું; તેથી કોકટરે બહાર નિકળવા ના કહવાને લીધે કાલે એવજ મર્યામાં આવનાર નથી. વળી અધુરામાં પુરું મમાએ હમણાંજ ખગર આપી કે તેવજ આપજ બનેને મળવા માંજે."

"આજે રાતે તો નહિ કેની, રોકા ?"

"આવતી કાલે આપજે જાએ તે આગમજ મળવા કહેજો. તેવજ જાણે કે મર્યામાં જતા પછી તો વખત નથી મળવાનો. પણ તેમ કરવા ઉતાવળ ધણી કરવી પડશે, અને મને ઉતાવળ થાય તે ગમતું નથી. તેથી મેં હવે કહાવ્યું કે જો તમે હમણાં ધરે મળી જશો. તો આજેજ આવીશું. એમ કરી તુરત ગાડી મંગાવી." હયાં તેનો ઉશ્કેરાટ નરમ પડી ગયો. તે હમેશાંની રાત. હંડી, ને સ્વસ્થ સ્વભાવની હતી અને કાંઈ જવાર આમ ઉશ્કેરાઈ જતી હતી. "અલજતાં આપજને જતું તો પડશે, રોમન્ટ; ખરું કેની મિસીસ સીલ્વેસ્ટર. તેવજને ગોરસે કરવામાં સાર નથી કેની ?"

"ખચિત નહિ દીકરા; વળી તેવજનું દિલ્લ આપ તે જૂડું." મેરી નરમાસથી બોલી.

"હાજતો-અલજત." રોકા હસીને બોલી. "મમા બોલ્યાં કે લગનનાં લેજાસમયેજ થયેલી તેવજ મને જોવા માંગેજ. ગમે તે થાય પણ હું તે દિવસ વગર આગળથી તે કપડાં પહેરું નહિ. હું તેમ કરવું પુરું સમજું છું. હું ધારું કે કંઈ બીજીની ભેટ તેવજ મને આપનાર હશે. પેટું રૂપાંદાન આપેડું કંઈ જાઈ નહિ જણાય! એવજ આટલાં પેસાદાર ને વળી મારાં ધર્મ-માતાજ વચલા અરે! મિસીસ સિલ્વેસ્ટર તમારી આતી સરસ બેઠે માટે મેં તમારો પુરતો ઉપકાર નથી માન્યો ?

તમે શી રીતે એટલી ધીરજ રાખી મેહેનત લીધી હશે ! આગતાં વખતમાં કેાંઈ એટલી મેહેનત વરતકામ પાછળ લેતું નથી. હું રોજઈને આ રીતે લઈ જઈએ તો માટે મને દરચુનર કરેશીની ? લેડી મુસાનને મળી રહેતાં વાર હું એવચુને પાછાં તમારી આગળ મોકલી આપસ. થયું તો એક-કે દોઢ કલાક લાગશે. ઇચું દુર જવાતું નથી, અને તોને કંઈ જતાવળ નહિ હશે. કંઈ ચોપડી લઈ વાંચવામાં રોકાશે કેની ? મહેરબાની, અને હમે હું ને મમા મોડેથી હયાં આવી ચડીયે તો તમે ગળજ ના થશો. ઘાંઘમૂમ રાતને વખત કેવો લાગેછ તે એવાયુ જેવા મંગેછ. તેવણે દીવસનાંજ નેથો છે, અને કદમ કાલ અગાક આપણે નહિબી મળેબી તો માફ કરશેછ—મોળ, તૈયાર કે ?”

પાછો કીસને માટે કંડો ગાસ આપ્યો અને અપાટાળંધ પોતે ચાલી અને સાથે પોતાના થણી ને પથુ લેતી ગઈ. ખરેખર કાણુ ચલાવનારી તે સ્ત્રી હતી ! મેરી હાંકતી, હાંકતી. ગાડીમાં એ બને સોહામણું મહેરાઓને બેસીને જતાં બેતી ઉભી. એ બને મોટી ઉમ્મરનાં લાગતાં હતાં.

“મારો ગરીબ બેળી, તેણી અંદર જતાં પડપડી ! મારો ગરીબ દીકરો ! અરે ! એ લોક કંઈ મગજતાં નથી; એ બને જણ્યાં એટલાં દુસ્વાર છે તેમાં એ લોક. મોટી ઉમ્મરનાં લાગતાં હશે. એ લોક જેટલી નાદાન ઉમ્મરનાં છે, તેવીજ સમજ અને અકલ્પનાં બી થાય તો કેવું સાર. ત્યારે જરાબી ખુશીનો ઉપયોગ કરી શકે !”

એક ચોપડી શોધી કાઢી રોડાએ કહ્યું હતું તેમ અને વાંચવામાં મન રોકવા લાગી—પથુ નહિ સધળા પ્રયત્ન ફાકડ ! પછી ચોપડી પાછી મેલી દઈ ચોરડાઓમાં સધળે ફરી ફરી જોવા લાગી. તે ઘર હમણાંજ ગોડવામડું, અપુરુડેટ રોડાવડું અતિ સોહામણું હતું. નીચેના દીવાન ખાનામાં ઘડયાળ વાગવાનો આવાજ સાંભળ્યાં તે

હેઠળ ઉતરી આવી. “કલાક-દોઢ કલાક થયો બેળીને જવાને અંધાર. થવા આવ્યું છે. પુર અંધાર. થવા આગમન હું ઘરે જઈતો સાર. કાંઈ ગાણસ કે ચાકરને કહેવા વગર હું બારણું ઉઘાડી ચાલી જવસ-રોડેશન પાસેજ છે ! પથુ અરે ! જે કામને માટે ખાસ ફેરો આપો તે બટન ભેટ આપવા તે તો ખાસ વિસરીજ ગઈ; અફસોસ એ ખાણું લેવાનાં ચોરડામાં જ્યાં ટેમ-લ ઉપર બીજી ભેટો એકી ફરી મુકેલી છે; ત્યાં મુકતો એના હાથમાં આવશે, કે એની લખવાની ટેમજ ઉપર મુકી જઈ !” એવો વિચાર કરતાં જમવાના ચોરડાની બહાર ઉભી રહી. તે બારણું ખુલ્લું હતું અને તે બારણાં ઉપરનો પડદો પથુ ખસી ગયેલો હતો. તેણીએ કશો આવાજ કયો નહતો આગળ જતાં બારણાં આગળજ તેણી ઠસકી ગઈ. એક ઉચો આકાર અંખાં અંધારામાં પેલી ટેમજ ઉપર વાંકો વાળેશે તેણીને દેખાયો. તેની ખુબ સાંભળતાંજ તે ભડક્યો. અભયબી કે કરથી તે લખવાનાં ચોરડા તરફ ધસ્યો ને બારણું ઉઘાડી ગેળ થયો—ત્યાંથી બીજો બારણે વાડીમાં ઉતરાણું હતું; મેરીએ પાછી ચીસ પાડી અને તે તરફ દોડી જતાં દાદર ઉપરથી ઉતરતાં તેનાં ભારી પગલાં સંભળાયાં. થણી ઉરફરાએલી હોવાથી તેની પાછળ તે દોડી અને છેલ્લે પગથેથી ખખ્ખાં આગળથી તેનો હાથ બને હાથો વડે મજબુત ધરી રાખ્યો.

“તમે ત્યાં શું કરતા હતા ?” તેણે કાંઈ ઉત્તર વાળ્યો નહિ. પથુ ધીમેથી પોતાનો હાથ છટકાવી લેવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

“તમે ચોરી કરતા હતા.” તે હાંકતી હાંકતી અંધારામાં તેનો દાહીવાળો મહેરા બેતી બેલી “તમે ચોર છેઓ !”

“હું ચોર નથી, બાંધ અને હું કંઈ મુકશા-ન કરેતો નહતો. હું ધાર. છે કે મહેરબાની કરી મને છૂટો કરી જ્યાં હો તો સાર.”

“ ચોર નહિ પણ મેં તમને ટેબલ આગળ બેસાડ્યા-મારા દીકરાનાં લગનની બેઠા મુકેલી છે ત્યાં હતા. તમારે તેમાંથી કંઈ લીધું? ” વળી તમે તાડીની દેવાલ કુદવીને આવેલા રહેવા બેઠા-એ. એમ કહી ધરમાં ધુસ્યાહ ! ”

“ નહીં? ” હું તો દરવાજામાંથી આવ્યો, બાઈ અને ત્યાંનું બારણું ઉઘાડી માંહે પેટા. અલબત્ત તેમ આવવામાં અને ધર ફાડી અંદર ધુસવામાં કંઈ અડો ફેર નથી. કંઈ લીધું? કહી તમે કહો, પંજુ અંદર જઈને જોશો તો તમે જાણી જાણી જોશો. ”

“ જોવા બંધ? અને તમને છટકી જવા દઉં? ” પંજુ મારાથી તેમ થાય નહિ. તમને ધરની અંદર કામગીરી શું હતું? અને તમે આ સપથું ખર્ચ નહિથી બોલતા હો તે કોણને ખબર? ” એમ બોલતાં કંઈક ચુંચવણ કે કંઈક નિરાશાથી તેની દીકરા લાગી. કાંઈ રીતે તે તોડો કે એ અદ્ય જણાવતા નહોતા કે કાંઈ રીતે પીધેલા પંજુ દેખાતો નહોતો, માત્ર ચાલી જવા માટે આવતો હતો. તે ચાલતો તો ઝડપે મારી લાયકોડરી સે તે.

“ મારો દીકરો ક્યાં હતો તો બસ-અરે આવો-આવો બાબી! બાબી! ” એક પગવારમાં તેણે પોતાનો હાથ-જોરથી તો નહીં-પંજુ છોડાવી નહોતો અને જાડીમાં ભરાઈ ગયો. અને મેરી ત્યાંથી પાછી ફરી સામે આવનાં પગલાં બગી ધમી ગઈ અને પોતાના છેદરને પકડ્યો.

“ મમા ! ” તે અગળ ચાલતી દીકરા બોલ્યો “ શું છે મમી ? તમે મને બોલાવ્યો ? ”

“ હા. ચોર આવ્યો હતો-ચોર ? ” મેરી હાંસી હાંસી બોલી.

“ ચોર ? ક્યાં છે ? ” રોબર્ટ સવાલ કર્યો.

“ જમવાના ઓરડામાં હતો. તારી બેઠા મુકેલી છે તે ટેબલ પાસે હતો હતો તે વાડીમાંથી લખવાના ઓરડામાં ગઈને પાછા દોડી જઈને કી ગયો તેજ રસ્તે ”

જાડીનો રસ્તો તેને દેખાડ્યો, કે રોબર્ટ તે તરફ ધસ્યો. તેને તેનો બોલો દેખાવો તે પરથી તેને ગરદન આગળથી ધર્યો.

“ ગળવામાં શું સેરવ્યું? ” કંઈ નહીં ! એ સધળી કહેવાની વાત ! શું જઈને જોઈ ? તે લાંબી તું છટકી જાય ? વાહ ! ધણીસારી વાત ! હવે જુઓ, રસ્તા ઉપર એ કોન્સ્ટેબલ છે, અને આ રેંડી પોલીસની સીમેડી ! તે લોકને તેહું. કે તું અંદર આવીને ગળવાં ખાલી કરીને જતાવે છ આવે છ ? ત્યારે તો ધણું સાઈ એમ આવવાનું કમલ કરવામાં હડાપણ વાપર્યું છ. મમા ! તમે અંદર જાઓ ! હું એને લઈ આવો છ ! ”

બેસી બાબીએ ઉતાવળે દોડી આવીને વિજળાકાંડું બટન દાખ્યું કે તેણે મેરીને આખે દોડે ધુનતી લગભગ રડવા સરખી થઈ ગયેલી બેઠ.

“ દીકરા કદાચ એણે કંઈ લીધું નહિ હશે; એ એમ કહેતા હતા કે એણે કંઈ લીધું નથી. ” તે ધીમેથી કાલાવાલા કરવા લાગી.

“ ને ને એણે કંઈ લીધું હોયતો એનાં ઉપર સખન દિવનો નાં થતો, બેટા. કદાચ લાચારીના માર્યાએ એવું કામ ક્યું હોય. કોણ જાણે, દીકરા એને જવારે-છોડી ! ”

“ મમા, મમી ડીવર તમે તો નવાઈ જતી વાતો કરો છ. શું એક માણસ ધરમાં ધુસી આવે ને ટિમ્બી ચીન્ને ઉઠાવી જાય; તેને આપણે છોડી દઈએ ? મારી ફરજ છે કે એનું પાંખડું પોલીસના હાથમાં આપવું. મહેરબાની કરીને તમે જાઓ. તમે ત્યાં રહેશો તો નક્કીમાં ગમરાઈ જશે. અને જેવો હું ચંચળ વગાડું કે તમે નોકરને કોન્સ્ટેબલ ને તેડી લાવવા મોકલવો. ”

તે ધણી આનાકાની સાથે તે ઓરડામાંથી ગઈ. તેણે બારણું ઢાંધ્યું-ગીતનું બટન દાખ્યું પોતાના ફેરને દીકરા પડ્યો. સર્વ નાં તાપથી રહેવા મહેરબાની આસરે પગાસેક નહિ બેસી અને જુદા રંગના બાલ

અને દાદી વાળો તે હતો. તેણે માથા ઉપરથી ટોપી દાદી ઓરડા ચોમેરથી ઝડપી અને આચર્ય બરી નજર ફેંકી, બાળીનો ચહેરો જોઇ ધીમેથી હસ્યો.

“હું ધારૂં છું, મી. સીલવેસ્ટર કે મારાં મજાનાં ઉપકારની દેખાડવાની તબદી લેવાની જરૂર નહીં પડવાની, તે ધીમેથી બોલ્યો. “કે તમોને પોલીસને તોડવાની પણ અગત નહિ પડવાની. તમોએ જૂલ કીધીજ તેમાં કંઈ તમારો કસુર હું કદતો નથી. હું હજાર રૂબાં બચાવે. આગરે આરોગ્યથી જાણું થોડી તમોને-મજાનાં માંગતે તે ફીક પડતે, સાહેબ.”

તે એક ફાગે ટેબલ પાસે ગયો, ઝડપથી તે ઉપરથી તેણે કંઈ ઉપકાર અને રોળટની સામે ધડું-એક પડખીડું-સીલ કરેલું પરખીડું હતું. રોળટી બધાં ચકાવીને અને હજાર મજરાઈને તે પરખીડું હાથમાં લીધું અને સરનામું વાંચવા લાગ્યો. “પરખીડાં જોડા માટે” ઉપર લખેલું વાંચ્યું-તે ફાદી મોટું-માંહેલું ખેંચી કાઢ્યું-એક હજાર પાઉન્ડનો તે એક હતો, તે ઉપરની કાદી જોઈ, અને સખત ચમકી લાલચોલ થઈ જઈ બોલી ઉઠ્યો.

“શું ? તમે-તમે-”

“મેં લખ્યું હાજ. મારા વગર કોઈ બીજાં એ લખ્યું નથી. હું ચોરી કરવા નહિ આવેલો, પણ કંઈ પાછળ મુદ્રી જવા આવેલો.”

“તમે મી. કારમોહન-જેન કારમોહન તમે ?

“હો, મારા દીકરા-તેજ હું ?”

“રોળટી અજાણપણે પોતાનાં હાથમાં પેલો એક ભયડી નાંખ્યો અને તે ટેબલ ઉપર હાથમાંથી પડી ગયો તેનું બાન તેને નહિ રહ્યું. અવિસ્વાસ આંખોએ તે આસામીનો ચહેરો તેનો જુનો પુરાનો રૂસ તથા સામળા મારી ગયેલા હાથ મેં ચહેરો તે નિરખવા લાગ્યો. માર્થાથી પગ લૂગી પેલો પેલો કામ કરનારા જેવો તે હતો. મી.

કારમોહન જોતાંજ તેને અજાણપણે સખત આંચકો લાગ્યો.

“હું એમ ધારતો હતો કે તમે મારા બાવાના મિત્ર છો-હતા. તેવજનાં લાગ્યા હતા એવું મેં સાંજણું હતું. કદાચ તમે તેવજનાં નોકર હશે ! તમે જેસતા કાં નહિ ?”

તે તોતરો થઈ શરમથી ઝંખવાનો પડી ગયો. પોતાની મૂર્ખાઈ બરી ઉતાવળમાં નહિ કહેવાનું કહી દીધું અને નહિ બોલવાનું બોલી દીધું તેથી તેને શરમ લાગી પણ તે કસુર સામા આસામીનો હતો કે તેણે પોતાની પિછાનત આપી નહિ.

“નહિ કાંઈ નહીં હું જાં ઉભો રહીશ.” તે ધીમેથી બોલ્યો અને અચ્છી ઉભો. “હું ધારૂં, મી. સીલવેસ્ટર તમોને તાજુજ લાગેજ કે મારા જેવો માણસ તમારા બાપ સાથે મિત્રતાઈ કેમ રાખે-શી રીતે મિત્રો થઈ શકે ?”

“નહિજ, નહીં. હું એમ નથી કહેતો. એમ તદન સમજતાનાં. હું એટલું તો અચ્છી રીતે સમજી શકું કે ધણીવાર બે જુદા-જુદા વર્ગનાં લોકોમાં એવી મિત્રાચારી અને એવો ખ્યાર બંધાવાનો સંભવ હોય છે, તેમજ તમારી બાળપણમાં પણ થયું હશે હું કાંઈક અજાણ થયો હોજ તો તે એટલોજ ખાતર કે-”

“તમે એમ ધારતા હતા કે હું પણ તમારા બાવાનાં જેવો ખાનદાની ચહેરો હોઈશ-અને વળી હું તેનો પૈસાદાર પણ હોઈશ-એમ કે ?”

“હા-અચિત એમજ હું ધારતો હતો.”

“એ તમારી જૂલ હતી, સાળ ! પેહેલ્લી જૂલ જેનીજ મોડી જૂલ એ પણ હતી હું ગરીબ છું અને તેથીજ સ્થિતિમાં હું મરવાનો પ્યી ! હું ધરડો થતો આક્રોશ અને સહેલાઈથી પૈસાં પેલા કરીશ તેમાંતો નથી.”

“એ સાંભળાને હું ધણો દિલગીર છું. ભવિષ્યમાં તમારો ચહેરો કદાકે “ચાપ” એવું હું ઇચ્છું !”

રોખટું બેળું ધમિ ધમિ ઠેકાણે આવતું હતું. પોતાની અનલકત દુર થઈ હવે તે ઉશ-કેરાટમાં પડ્યો. રોલા આવી લાગે તે આગમન શી રીતે એ માણસથી છૂટવું-તેના વમાસણમાં તે પડ્યો.

“ મહેરજાની કરી એક ઘડી ખેસો. મારે હજી તો તમારો આભાર માનવાનો છે-તમારે ભરસે, તમારા ઇતિખાર ઉપર મારા બાવા સોંપી ગયલા તે ફરજ કેવી ધમાનદારીથી તમોએ જાળવી તે માટે તમારો અત્યંત આભાર માલું છું. મારી હાલતમાં જે મોટો સુધારો થયો તે તો આજેજ સહવારે વધીયોની મારફતે મારી જાણમાં આવ્યો છે. કાગળથી તમારો આભાર માનવાની હું પહેલી તક લેતેજ, પણ આ મોહડે મોહડું ઉપકાર માનવાની તક મળી તેથી હું ધણો ખુશી થયો છું. હું તમોને ખાત્રીથી કહું છું કે મને પોતાને તમારો ધણો આભારી લેખું છું ”

“ હું ધારું છું કે તમારી કેવી લાગણી મારા તરફ છે તે હું જાણું છું. ” તે ધમિથી પોતાની ટોપી સાથે રમતો રમતો બોલ્યો. “ હું શા માટે એમ આવ્યો તેનો બોલાસો લાંબી જવા આગમન હું કરવા આવું છું. ધણા લાંબા વખતથી તમારા બાજમાં હું ચુંચવાયા કરતો હતો; ને તમે પરણો છો એમ સાંભળતાં મારી યાદ લેખે તમોને કંઈ આશ્ચર્યજનક દેખાશે સંભવે હતો. મજા તમોને કદ વસ્તુ ધણી ગમે અથવા તે જીવન બાનુના દેરડેને રૂચે તેવું શું લેખું તે હું સમજી શક્યો નહિ તેથી મેં ધારું કે એક ‘ એક ’ આપું તો સારું કે જેથી તમારે નનગમતું તમે લઇ શકશો અને—”

“ અરે હા. પેસો એક —” તે છોકરો બોલી હાલ્યો અને મનસે ખિચાર કરવા લાગ્યો કે હું કેમ એમાંથી છૂટું, “ મારા મહેરજાન સાહેજ, તમારી મહેરજાની માટે ધનુ. ધનુજ આભાર સાથે મને કહેવાની રજા આપશો કે એ મેંની

કંઈ જરૂર નથી. નહિ, મિસ કાઉન્ટન કે ના હું એ તમારી મહેરજાની કમુલ કરી શકવાનાં. ” તે બાહારની ગડબડ સાંભળવા લાગ્યો. ગાડીનાં પૈડાંનો અવાજ અને પછી રોલાનો ખુલ્લો સાદ સાંભળાયો. તે બારણાં બંધી ર્થો. “ ધણો દિલગીર છું કે તમોને છોડીને મારે જવું પડે છેજ. બાબુએ ટેમ્પર ઉપર દારૂ છેજ. મહેરજાની કરીને તમો થોડો લેવો ! તમારી તંદરોસ્તીની સલામતી લેતાં હું ખરેખર ધણો ખુશી થઇશ, અને એટલું તો મહેરજાની કરીને યાદ રાખજો કે હું પેસો એક લેનાર નથી. ”

એમ કહી તે ચોરડો છોડી ગયો અને મી. કારમોઈન તેની પાછળ રીકતો રહ્યો.

“ હું ધારું છું કે મોહડી-ધણી મોહડી બૂલ દીધીજ ” આસપાસથી વખાણની આંખોએ ઓરડો તપાસવા લાગ્યો. ‘ આ ઘર તો ધણુંજ સરસ છે, અને છોકરો પણ ધણો મજાનો છે. અને ધણી સારી હાલત મોગયરો એમાં કંઈ શક નથી.....; રીક છે. હું જતો રહું. એને જોટલી મારી ગરજ નથી. તેટલી એની ખી મને ગરજ નથી ” એમ કહેતાં પેસો ચુંચાઇ પડ્યો. ‘ એક ’ ગજવામાં સેરવ્યો અને લખવાનાં ચોરડાં તરફ ચાલ્યો. જ્યાં મેરીને ઉભેલી જોઇ ઉભો રહી ગયો. મેરી તેને જોતાં ને વાર એક છોકરીની પેડે અને હાથ લાંબા કરી અજાજ રીતે દોડી આવી પછી પોતાની છાતી ઉપર તેના હાથ ખેંચી લીધા. અને ઉજળાં આંખ અને ઉજળાં છાતીએ બોલી.

“ હું જાણું સાંભળતી હતી-મને એવી દેહરાન લાગી કે રખેને તે-મેં તમોને કહેતાં સાંભળ્યા કે તમે મી. કારમોઈન છો-ઓહ, હું ધણી દિલગીર-ધણીજ દિલગીર અને ધણીજ ચરમિંદી છું, પણ એ ગરીબ છોકરાનાં મનમાં કંઈ નથી ! એનો હજી નાદાન છે. ફક્ત પેસો અને મેં એને લાડ કરાવી બિમાર થોજ એ મારો કમુર-મારો વાંક છે. તમે ખરા તો નથી થયા ? ”

“ખદા થવા જેવું કંઈ હું જોતો નથી, બાઈ”

“પણ તમોને કારણ છે, ખદા થવા જેવું જ બન્યું.” મેરી બોલી. તે તેણીના ચહેરા જોતો નહિ હતો પણ મેરી તો ધ્રુવતી કાંપતી આતુર બરી નજરથી તેનાં ચહેરા તરફ જોતી હતી.

“એ જાણતો નથી—સમજતો નથી તેથી તમે જાણો?”

“મારે યોગવાણું કશું કારણ નથી—મેહેર-બાની, બાઈ, સાહેબજી”

“સાહેબજી!” તેણીએ તેને જાણણું લગી જતાં જોયો.

“જોન!” તેણીએ નિરાશાથી કહ્યું. તે મોંઢ શકી પાછળ ફર્યો. “જોન, તમે એમ કહે વા માંગો છો કે તમે મને નથી ઓળખતા તમારી વાઈફને તમે ઓળખતા નથી?”

“મેરી!” તે એક ફાંચે ધરી આવી, એક બંધ્યાની પેઠે તેણીને પોતાની ગાદમાં ઉઠાવી લેતાં બોલ્યો. “મારા જન” મને તે ઓળખ્યો?”

“તમોને નહિ ઓળખું!” તેણી તેનાં ગળાં અંતરાધ પોતાનાં નાજુક હાથ લપેટતી બોલી “ત્યાં બાહાર અંધારામાં તો મેં નહિ ઓળખ્યા. પણ તમે અજવાળામાં આવ્યા અને તમારો સ્કાફ મેં સાંભળ્યો—અરે! તમે તમારું નામ બદલી નાંખ્યો, તમારી ઉંઝળી દારીને ઉઢાવી બાલ અત્યારથીજ થવા માંડયા છો!—ગમે તેટલા તેઓને છુપાવો, તમારી હસતી છુપાવો—પણ મારી આંખોથી કે મારાં જીવરથી તમે છુપાઈ નથી શક વાના-મારા જન. મારા જન, મારા જહાલાં પતિ તમે મારાથી નથી છુપવાનાં! પાછાં તમે ચાલી જતા હતા—વળી પાછાં મને છોડી ચાલતી પકડતા હતા—મારી ન્હાની વધમાં તમે યુવર પામ્યા કરી સાંભળતાં હું મરી જતી જતી બચી હતી, જીવર!”

“નહિ—નહિ; હવે નહિ હવે કોઈ દહાડોથી છુને છોડી જઈ નહિ. મારી બહાલી મીઠી! એક આરા પ્યાર, તારા વગર કોઈ નહિ હવું. તારી જગ્યા કોઈએ લીધીજ નથી પ્યાર”

તે સ્ત્રીને તે કદાવર મેં પોતાનાં બાથમાં લઈ, છાતીએ લગાડી કચડી નાંખી. તેઓ આંસુ ની બીની આંખો સાથે અને કચડાં ખાંતાં એક બીજાને પ્રેમથી વળગી પડી કાસ લેવા લાગ્યાં. એવામાં રેશમી ગવનનો અવાજ અને મોટે વાત કરવાનો અવાજ તેમને કાને પડ્યો. રેલ્વા અને તેની મા દેવાનખાનાંમાંથી એકકચાળા, એક-કામાં જતાં હતાં. તુરત એ લોક છૂટાં પડી ગયાં. અને પેલો યુદ્ધ્ય મેરીનાં સુનેરી રેશમી બાળ સમા કરતો પસવારતો બોલ્યો.

“હું ચાલી ગયો—તને છોડી ગયો તે વેળા હું કેવી આશ્વત્તામાં હતો તેની યાદ છે—મેરી? હું ફિકર અને અફસોસમાં હતો તે વાતતા તને મેં કહેલી મારી વાહલી; પણ કેવા પ્રકારની તે ફિકર હતી તેવું જાણતી નથી. હું તે તારી આગળ કહે વા આગમજ મારી જીમ કાપી નાંખું. હું નાદાન બન્યો એટલુંજ નહિ જેકમાં પડ્યા જેવી વાત થઈ ગઈ હતી.”

“અરે જોન!”

“હા—જેસી!” તે ગમમપણે બોલ્યો. “મારી સંગતનાં લોકોની સાથે સાથે હું ખાડામાં” પડ્યો—પણ કાંઈ નહિ, તે છોડી દેઓ! જો તારા બાવા મને મદદ કરતે તો હું છટકી જતે, બધો બદોષત્ત કરી શકતે, અને વખત સુધારી નાખતે. કીક, પણ તેવજે ના પાડ્યું. તેવજે તારી સાથે પરણ્યાનો મારો વાંક મને માફ કર્યોજ નહિ, એવું મને લાગેછ અને તેમાં અજગ જેવું પણ કાંઈ નથી. ગમે તે પણ હું તેનાં કામદારોમાંનો એક કામદાર અને હું આવી ખુબસુરત ને શ્રીમંત! પણ આજનાં કરતાં કંઈ તે વેળા હું વધુ ખુબસુરત નહિ હતી—જો જરાકથી વધુ નહિ—હું ધાર”

છ કે તેવણુ જે બોલ્યા તેને લાવડનો હું હતો. એવણુ કરતાં વંધુ પ્રમાણિક કે વધુ બંધા અને ટેકવાળા આપ્તા ઇચ્છામાં કોઇ નહિ હતું. બ્યારે સાંભળ્યું કે હું કેદમાં પડ્યો અને લાંબી ટેપ મારવામાં આવનાર છે ત્યારે તેવણુ મારી આગળ આવ્યા. તેમણે મને કહ્યું કે મારી હાલની વાત તારાથી છૂપી રાખી છે અને હમેશાં છૂપી રાખશે. તમેને જાણવા નહિ દેશે અને તારી અને તારાં જમ્યાંની સંભાળ પાત્રણુ પોપણુ તેવણુ જોઇ લેશે જે હું મોગદ લઉં કે તારી આગળ આપીને હું તેવણુની આગળને કદી કસંક નહિ લગાડવાની કમુક્તિ આપું. વંડાવી મારી ખાના ખરાબી થઇ ચુકી હતી હું જાણુતા હતો કે હવે મારો દીરગ કશો રહ્યો નહોતો ત્યારે, હું કમુક્ત થયો અને મેં પેલું કાગળ તુને લખ્યું.

“હા-પેલું કાગળ-કાગળ હમાં મેરીએ પોતાનાં છગર ઉપર હાથ મેરી જણે ત્યાંનો મોટો ધા પાછો ફાટો હોય તેમ કાગળવા કાગી.

‘હા તે નહતી કાગળ મેં લખ્યો કે હું કદિ તુને જોવા કે મળવા આવનાર નથી. જાણે મેં તને તઇ દીધી હોય અને કોઇ બીજાનાં ખ્યારમાં પડ્યો એવું તુને સમજ પડે તેવું કાગળ મેં લખ્યું! બીજા! આ ખોટા—” પાછો તે તેણીનાં જાલ પસવારવા લાગ્યો. “તુને તજુ-તુને જુજુ આ મારા જાનને છોડી બીજાનાં ખાસામાં જાડ ? મારી ટેપ પૂરી થઇ ત્યાંથી છુટી હું જાડાર ગામ ગયો. અને પછીથી મેં તને ખજાર મોડલી કે હું મરણુ પામ્યો હતો. તારી છંદગી મેં બી મારી રેતો જાડો યાગવા મારે એટલી વજર જ લાઇ ૮, ૨૦, ૩૦ કમાનો થયા પછી જે જાને-જયે તે રસાં તને પોલોચવા કરવાનો મેં વિચાર કર્યો. તારા જાપની રોકેલી યાપજમાંથી આ પોલોચનું થાય છે એમ વજીએને મેં પોલું રુમજાવ્યું. જેથી તે રસા મોડલવાનું સવળ પડે. અને ખજાર મળા-ચુકી હતી કે તારા જાવાને મોડી ખોટ મઇ

હતી અને ગરીબ સ્થિતિમાં તેવણુ મરણુ પામ્યા હતા. પણ મેં તેવણુને કમુક્તિ આપી હતી, અને નહિ પણ આપી હતો તો પણ હું આવતે નહિ, કંઈક મને એવોજ ખ્યાલ હતો કે તું પણ મને માફ નથી કરવાની ! ”

“હું માફ નહિ કરું ? ” તે આગળની પેટે પાછી અફસોસ કરતી બોલી. ‘હું તારી પરજે-તર વંડાવા, હું માફ નહિ કરું ! ”

“પણ મેં એવું જ ધાર્યું—નહિ તો હું બ્યારે” ત્યારે તને આધેથી જોઇને પાછો જતો હતો તેમ નહિ કરતે ! તું જાણતી નથી મેરી કેવી છુપાંછુપ નને હું જોઇ જતો હતો જે વેળા તને મારો ખ્યાલ પણ નહિ હતો. અને તું એટલી નહિ હતી છોકરાનો પણ મારે વિચાર કરવાનો હતો. ”

“છોકરા ? ” પાછું તેણીએ તેવું માર્યું પોતાની આગળ ખેંચી કીસ લેતાં બોલી “તમે એમ ધાર્યું કે તમારી જગ્યા તેણે લીધી ? નહીં-નહી, કદિ નહીં, હા કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓ એવી હોય છે. હું જાણું છું કે તેમની જમ્યાંમાં તે કુન્યા સમાઇ ગયલી હોય છે; પણ હું તે જાતની નથી. તમે હમેશાં મને પેલુંકલા હતા, અને પેલુંકાજ રહેતે. ” તેણી હસતી ને રહેતી બોલી. ‘મારા ગરીબ બોખીનું મારા ઉપર હેત છે ખરું પણ જરા-તે જાણુતો નથી, તે સમજતો નથી. મારા બોળા ઉપરથી ઉતરી પડે એવો મોટો થયો તે દીવસથી તેને કંઈકાને બોળામાં એસાડું તોજ એસતો. પોતાની ખુશીથી કોઇ દિવસે એસવા માંગ્યું નથી. પણ તમારી સાથે હમણાં આવી રીતે વાતો કરીથી તેમાં મારો વાંક હતો-જ્યાં મારો વાંક તે નહોતો હતો ત્યારે તેની આગળ તમારા વિગે વાત કરવાની ટેપ હતી-તેને કોઇ બીજા વાન એવી ગમે નહિ તે મોટો થયા પછી અને જાણાવું કે તેનાં મનમાં એવીજ જાંતી છે કે તમે કોઇ ખનવાની મદદજ હતા તેવાજ ખ્યાલમાં તેને મેં રહેવા દીધું.

તમારા ઉપર એટલો મગર રહે તે મને પસંદ હતું. એટલો તમારા ઉપર તેનું દિલ અને પ્યાર તેટલો મારી ઉપર નહિ; હમેશાં તે તમેને વધુ ચાહતો—હું કંઈ તેની ખાનદાની જાનુ નહિ હતી તેથી એ વાત તેને યાદ કરવા ગમતી ન હતી. એ કદાચ સ્વભાવિક હશે. તે પોતે આવો દુસ્વાર અને અહમ્મ ! ” તેણી વાત કરતાં કરતાં એક-એક અટકી ગઈ. તેની નરમ આંખોમાં કંઈ ભય પેદા થયો “આપણે તેને કહીશું ત્યારે—તે જાણશે ત્યારે—” તેણી તોતરાઈ.

“હા—તે જાણશે ત્યારે, ” સીઝવેસ્ટર બોલ્યો, તેઓ બન્ને અસ્પર્શ દીકતાં ઉભાં રહ્યાં. બંનેનાં ચહેરા ઉપર નિરાશા ફરી વળી. જાણે એકએક તે છોકરો તેમને બંનેને છુટાં પાડવાને આડો આવો ઉભો હોય તેવું લાગ્યું. તેઓ બોલે તે આગમન બારણું ઉઘડ્યું અને તે પોપોં ચોરડામાં આવ્યો.

“મમા ! ” આવતાંને વાર તે જોશગંધ બોલ્યો. અને જે ગભરાટની નગરે તે બંને દીકરા લાગ્યો તે દેખાવ કાંઈક હસવા સરખો લાગતો હતો. મેરી ઝડપથી પોતાનાં બરચારની વધુ નજદીક ગઈ અને તેણે પોતાનો હાથ જે તેણીની કમર અતરાફ વીંટાળેલો હતો તે વધુ ટાંછટ કીધો. પહેલો બોલનાર તેજ હતો. પોતાનાં એટલી ફેલ્ડથી લાલ થયેલી આંખો ઉપર આતુરપણે જોતાં તે બોલ્યો:—

“તમે એમ અજબ થઈ પાછળ હટો તેમાં નવાઈ નથી, મારા છોકરા. તમેને દેખાઈતું કારણ છે. ” તે કીમેથી બોલ્યો—“જે માઈ ચાલતે તો હું આ રીતે તમારો ભેદ નહિ બોલતે—પણ તમેને સમજ પડશે ત્યારે જાણશે કે તેથી કંઈ તફાવત નથી. હકીકત એમ છે કે અમે આગલાં અસ્પર્શ હેતુથી ચાહનારાં છીએ. ”

“શું મમા—એ ખરી વાત ? ” પેલા છોકરોએ કદોર સ્હાટે સવાલ કર્યો.

“હા, મારા બહાલા દીકરા. ” એમ બોલતી તે તેનાં તરફ જતી હતી, પણ તેની આંખનાં ઝેરથી થંથરી હતી અને પોતાનાં ધણીનાં હાથને વળગી -હળી. “ધણી—ધણી વર્ષો અગાડનાં; બોળી તમારા જન્મ અગાડનાં એવાં હેતુથી હમે લોક કંડાવણાં છીએ. ”

“મારા જન્મ અગાડ ? એટલે તમે પર-પ્યાં તે આગમનનાં ? તમે એ માણસને ચાહતાં હતા ? અને તે તમેને ચાહતો હતો ? તમારી બોલવાની એવી મતલબ કે ? ”

“હા. હમેશાં—હમેશાં—ધણી ધણીજ હેતુથી ચાહતાં રહ્યાં. પણ તું સમજતો નથી, બોળી—જે સાંભળ. ” એમ કહેતી ખભાં આગળથી તેનો હાથ ધર્યો, પણ તેણે તે હાથ ઝટકી : નાંખ્યો.

“નથી સમજતો ? પણ હું તો સમજું છું ! કંઈક બોલાવેવાર સમજું છું ! ” ઠપકો દેતા કર-ડા ચહેરા સાથે, જે ચહેરા હવે ઉજળો મારી ગયો હતો તે ચહેરા સાથે પાછળ હટ્યો, અને કડવાસથી બોલ્યો:—

“હું હમેશાં મનથી અજબ થતો હતો કે મારા ખાવા તમેને શું કરવા છોડી ગયા, અને તેવજુને તમે ઠપકો આપવા નહિ દેતાં હતાં તેનું શું કારણ હશે ? એ તેનું કારણ હતું. તેવજુને જણાઈ આવ્યું કે તમેને તેવજુનાં ઉપર કંઈજ ભાવ કે આસ્થા નથી—કે તમેએ તમારું જીવન આ માણસને આપી દીધું હતું—તમારા જેવાજ હલકા વર્ગના આસામીને ” એમ બોલતાં પાછો તેનો ચહેરો શરમતો માર્યો લાલ થઈ ગયો. “હું ધાંછ કે એમ બોલવા માટે હું ખરેખરો હલકો અને નીચ હોઈશ—અને માફ કરજો. ” પણ વાત તો ખરી ! —પાછો બીજે કાંઈ વિચાર ધાંધ આવતાં તે વિચારથી જોતાં બોલ્યો—“પણ આ બધા પૈસાં ? આ બધાં વર્ષ પૈસાં આવાં કીધાં તે એ માણુનાં હતા ?—અને તમારે ખાતર તેનાં તરફથી આવતા હતા ? મારા બાપ-

ની તરફનાં ખીલકુંડ નહિ ? ને એમ હોય તો 'હું' એક પદ્મને પણ અકનાર નથી-કરી નહિ ! મમા, ખરું જોશો ! હું જાણુવા માંગુછ. મને જાણુવાનો હક છે ! તમેજે અને જણે તમારા વચ્ચે મને મૂળ જનાઓ, કુળો અને આખો વખત મને વૃત્તિ સમજાવતાં રહ્યાં ? " એમ જોણનાં એનો મુઠ્ઠા મુંગડાઓ-ને હુસકે હુસકે રડી પડ્યો. શરમ અને દુઃખ અનેની મિથ લાગણી આ રીતે ખુદી પડી. એક પગવારમાં સીલવેસ્ટર તેની આગળ જઈ ઉભો અને પોતાના જોશવર લાથ તેનાં ખમાં ઉપર મેલ્યો. અને અનેની આંખો ને આકારમાં અને રંગમાં એક હતી-આબેદુખ જેડી હતી-પણ એકમાં ક્રોધ અને ખીજમાં હેન બ્યાંપી રજાં હતાં-તે અને એક ખીજને દીકરાં જાગી. આપે સાંતીથી ક્યું:-

" ને મારા દીકરા, હું વીસ વર્ષ થયાં મરણ પામ્યો હતો. તમેને આરા વિચારો કરી દીલ જાણવાનો કાંઈ સખજ નથી. દસેક મીનીટ પર તારાં મમાએ સર્વ કંઈ ક્યું તેમાં નહિ તો હું વીસ વર્ષથી મુવેલોજ હતો. ને વેળા તારી માતા મને જોળખતી હતી તે વેળા મારું નામ કારમોધન નહિ હતું-તમે સમજ્યા ! જાકીની વાન પુરો દો, પંચે પછ તારા જાખની કમાઈની છે-તેણે ધણું સખન વહિતું કરીને અને ધણી આપણ ખમીને વેદા કરેલો અને એકડો કરેલો તે પંચો છે ! ને હું એમ કહું કે તે ધણી વાર જુઓ રંગોજ, અને ઉધાડે પગે ફર્યાજ-હા-ધણી આપ-દા ખમી એ પંચો એકડો કરેલો છે તો તે ખોટું નહિ. નેકે તે જુખો રંગો કે જાંજાજ ખમી તેની કંઈ જાકી દરકાર તેને હતી નહિ. એટલુંજ તેને જોઈતું હતું કે તમે મુખ્યા થાઓ અને તમે મદરથ થાઓ અને તમારી માતા પોતાનો ખવ-જી કરનાં શારો અને ચદવાતો વખત જોગવે એટલીજ તેની ખાદેશ હતી-અને તેની મુશદ

હતી. હું લાંજ હતો અને હું જાણુતો હતો, સમજ્યા ! "

" તમે મારા જાપાને જોળખતા-ખીજાન-તા હતા ? એ વાત ખરી ? "

" હા હું જોળખતો હતો. હું ધારૂંજ કોઈ ખીજું તારા જાપને એવી અચ્છી રીતે જોળખે નહિ તેવો હું જોળખતો હતો. " સીલવેસ્ટરે જવાબ વાલ્યો. અને તેનો ઉતરી ગયેલો ઘેરાએ-લો ચહેરો અને નજર જમાં જરીકે પણ મેહેર કે નરમાસ આપી નહિ હતી તે જોતો થાખો. પણ સાંતીથી બોલ્યો.

" શી રીતે હમો અનેનો મેજાપ થયો તે સધળું જાણુવાની અગલ નથી. એક જી ઉપર હમો અનેનું દીલ હોય તેઓ વચ્ચેની ઘેસ્તી તૂટે એ વાત ખરી છે, પણ હમેશાં દરેકનાં જાખમાં એવું બનતું નથી. કાંઈ કાંઈવાર એથી કિલ્લું પણ બને છે. હવે તમારાં લગન થશે, મારા દીકરા ! દીક, તમે ને તમારી જાનુનું દિલ એક એક ઉપર હોય એક મેક ઉપર પ્રિતિ હોય તેવીજ પ્રિતિ અને તેવુંજ દિલ એકમેક ઉપર હમાઈ, તારાં મમાનું અને મારું છે. હમારા કરતાં વધુ હેતથી તમે ચાહી નહિ શકો. તમે મુખી થનાર છે એટલે હમોને મુખી થનાં હું અટકાવશે નહિ, અને તારો યવ-

" શુ ? " તે હોકરો ઝાંઝમાં આવી પોતાની માતા આગળ ધસીને ગયો અને જરાડ મારી-" મમા, તમે એવું કામ કરવા મજાજ. તમે, મારા જાવાનાં વિધવા ? તમે વિસરી જાઓ કે ને જાહ મારી સાથે પરજુનાર છે તે એક જાનુ-ખાનદાની છે ? અને મારા જાવા પણ ખાનદાની અને મદરથ હતા ? જો ખુદ ! તમેને મારી રિથિતીની-મારી આખની. કશી દરકાર નથી ! ને તમે આ માર્ગ સાથે પરજુ-વાનાં હોયો તો હમો એની વચ્ચે તમ પસંદ કરશે. એવજ કે હું ! "

“હું જાણું છું.” મેરી બોલી તે પોતાનાં દીકરાનું મોંઢાં જોવા લાગી જેની રંગે રંગથી તે વાકેફ હતી—જેનાં શરીરે સ્ત્રી સ્વભાવથી તે વાકેફ હતી; અને તેણીને તુરં લાગી આવ્યું કે તે સમજ નાર છોકરો નહોતો. તેને સમજ પાડવી ફાકટની હતી. તેણે પોતાનાં પતિનો હાથ ધર્યો—“હું જાણું છું—હું જાણું છું. હમે તુને અપમાન નહિ કરશું. બોખી હમે ચાંરી જઈએ છ. એક બે દિવસમાં હમે કર પડશું. હું કાલે તમારાં લગનમાં નહિ આવીશ. સાહેબજી, વ્હાલા દીકરા.”

તેણે કંઈ જવાબ નહિ દીધો. પણ ખારણું આગળ ઉભો રહી ધનને દીકરા લાગ્યો. જરીખી હમદર્દીપણાંની કે, કદરની લાગણી હતે તો તે બેઠ સમજી શકતે—પણ એવું કંઈ હતું નહિ. ફક્ત તેની કાનેબાજ આંખોમાં ઝનુન અને ગમરાટ છવાઈ રહ્યો હતો. એટલામાં સ્ટેલાનો અવાજ કાને પડ્યો—

“રેબર્ટ—રેબર્ટ—” અવાજ આવ્યો.

તુરંત તે કોથબરી નગર તે લોક બહી ફેંકી ખારણું બોલી ચાલી ગયો. તેનાં પગલાંનો સાદ સંભળાતો અંધ થયો ત્યાં લગી તે લોક હાથ્યા ચાલ્યા વગર હમાં રહ્યાં પડી. મેરી પોતાની રેપીને ક્ષોડ લખવાનાં ચોરડામાંથી લઈને આવી. તેની આંખ આંસુથી બીંજાયેલી હતી, છતાં આંસુમાંથી પણ તે હર્ષથી ચળકતી હતી. તેણીનો મુખડો હસતો હતો અને ગાલ ઉપર રતાસ ચઢ્યો હતો. અરધા કલાક ઉપર જે માર્ગે બહાર જતાં મેરીએ સીલવેસ્ટરને અને હોયે ધર્યોતો તેજ માર્ગે હવે તેઓ ઉતર્યાં તે પછી સીલવેસ્ટર બોલ્યો.

“પેલા પંસાતો પોયાંને મળવા નેમધે—મેરી. જે નહિ મળ્યા તો તે નિરાસ થશે. અને એ ઉપરાંત તેને એ બેઠ જાણવો પડવાનોજ. ચોડાક વખત આપણને ગરીબીમાં ગુસ્સાવે પડશે, મારી કહેછ. પણ હું પેલા કરીશ—કમાઈશ. શીકર નાં કરતી.”

તેણીએ કશે ઉત્તર નહિ પાળ્યો, એ લોક એકકનાં ચોરડાની બારી આગળથી બહારથી પાછાં રસ્તે આવ્યાં. પડદા ખુલ્લા હતા—ગતિનો ઉગ્મસ બહુકદાર હતો. મોંઢેનાં લોક દેખાતાં હતાં—વડું વાંકી વળા બેઠેલી હતી; તે અતિ સોદામણી લાગતી હતી તેની હંસ જેવી ગરદન ઉપર હીરા મોતીનો ગજપટો દીપ્તો હતો. અલગતાં લેડી મુસાન તેની પાલક માતાએ લગનની બેઠમાં તે ઉમેરે કીધો હતો. તેની મા મીસીસ ફાઉન્ટન એક સાફ્ટ ઉપર અસેટાયલી હતી, અને સ્ટેલા હારનાં વંઝ તપાસવા પડી હતી તેટલાં તે ચોરડાનું ખારણું ખુલ્લું અને ધુખરાયલા ચહેરા સાથેનો રેબર્ટ દાખલ થયો અને બોલ્યો.

“હું દિલગીર છું, મીસીસ ફાઉન્ટન, પણ વાત એમ છે કે મારાં માતા ચાલી ગયાં છ.”

તેનો અવાજ મક્કમ હતો, એ શબ્દો મેરીને કાને પડતાં પોતાનાં ધણી ગરદન અતરાફ હાથની હાથ વિંટાળ્યા. અને રડતી—હસતી બોલી—
“મારો ગરીબ બોખી; અરે એ કેમ આપણે પેટે આવ્યો કેમ? આપણે ત્યાં જન્મ લીધો? તમારો ને મારો દીકરો થયો? ગરીબી—ગરીબી! આપણે સાચે હોહજો એટલે ગરીબીની શું પરવા? અને આપણે—આપણે જીવાન—જમાન શક્તિ, વાળાં છાંએ એટલે શું મુંઝકો?” તેણી મધુરપણે હસતી બોલી અને બનેએ ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

ધ્રુત !

એક નવા સવા પોલીસ કોન્સ્ટેબલે એ જીના ડામીજને ચોરી કરતાં પકડ્યો ને તેને ચાવડી પર લઈ ગયો. તે ચાવડીનાં પગથ્યાં તૂટેલાં હોવાથી તે સીપાઈ દાદાએ દયાથી કહ્યું,

‘જરા સીડી જે જે નહિ તો માપશે !’

‘ધ્રુત !’ તે ડામીજ તુચ્છકારથી બરાડ્યો.

‘જા, જા, પોયાં ! મરંધાં પકડ...મરંધાં !’ આ સીડી તો તું જન્મ્યો તે આગળનીજ હતું નહીં છું !’

WOMAN.

(From my Diary.)

Your daughter is extremely romantic & if she thinks that any thing unusual has happened neither you or I could prevent her from rushing into it. This is the cause of letting her read Novels all day long (Vis. Edi.)

Women never love so desperately as when they lavish their fondness upon an unworthy recipient. Crush them with some great wrong & their affection will spring up with renewed vigour like grass bruised beneath a roller. (Shall I win her?)

There are some things which woman find out by instinct just as the needle turns towards the magnet. Shut a girl up in a tower till she is eighteen years old & on the day of her release introduce her to the first man her eyes have ever looked upon & she will know at a glance whether he admires her. (Phantom Fortune)

A woman's sorrow passes like a summer cloud but her vengeance endureth for ever. (Mysteries of the Court of London)

Women, even are cruel when they love. The most gentle who would not crush a worm stride recklessly over the heart aching for a word of kindness.

The man who sets his heart upon a woman is a chameleon & doth feed on air. From air, he takes his colours—holds his life—changes with hope or green with jealousy or pallid with de-pair, just as the gale varies from North to South—from heat to cold! Oh woman, woman thou shouldst have few sins of thine on to answer for. Thou art the author of such a book follies in a man that it would need the tears of all the angles to blot the record on woman.

After marriage ceremony the husband kicks his wife violently so that she might learn obedience.

The husband boxes his wife violently on the ear.

(Laws in Hungary & Karl'o)

Injustice can goad her to revenge. When women's evil passions are once roused there is no atrocity they will shrink from perpetrating in order to gratify their revenge.

(Sepoy's daughter)

A woman is bound to love once in her life. Unless her marriage provides her with the romance dreamt of in her girlhood she is the most wretched the most unhappy of creatures. It is not her whom we should accuse but rather those absurd social customs which make of marriage a kind of business contract in which affection plays no part. The real guilty ones when such a misfortune does occur are the parents who bartered their child for a title or for money.

(Village Priest)

"A CURIOUS EPITAPH".

(1 page from my diary.)

Here lies, in a horizontal position,

The outside case of

Tunecredo Augusto, watchmaker,

Whose abilities in that line were an honour

To his profession.

Integrity was the mainspring

And prudence the regulator

Of all the actions of his life

Humane, Generous and liberal,

His hand never stopped

Till he had relived distress,

So nicely were all his actions regulated

That he never went wrong

Except when Set a going

By people

Who did not know his key,

Even then he was easily Set aright again

He had the art of desposing his time so well

That his hours glided away

In one continual round

Of pleasure and delight,

Till an unlucky minute put a period

To his existence.

He departed his life November 14-1802

Aged 57,

Wound up

In hopes of being taken in hand

By his maker

And of being thoroughly cleaned and repaired

And set a going

In the world to come.

" Old Dutch Graveyard "

Broach 13. 4-17.

" M. "

કીસ્મતની કહાણી.

યાને

રાણી માતાનો પ્યાર

(ઐતિહાસિક શાલુ વાર્તા.)

આગલાં પ્રકરણોનો હુકસાર.

ઈંગ્લાન્ડની રાણી મેરીનાં લગ્ન સ્પેનના ગાદી વારસ શીલીપની સાથે થયલાં છે. આ શીલીપની પરણે-
તર આઈનેઝ નામની હેયાલ છે પણ તેણી સાથનાં લગ્ન હકાર ગણાયાં ન હોવાથી આઈનેઝને શીલીપ
પોતાના હનુધી લીઆનના પોપામાં ઇંગ્લાંડ લાવશે હતા ત્યાં તેણે મોટું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. શીલીપે યુરો-
પમાં આવેલી એક બાઈસાલી કબર જોવાને મરે ત્યાંના પાદરીને મારી નાંખી કબરમાંની હોલત હાંદી
હતી તેમાં એક વિંદી ને બહુઈ દોવાથી બૂંદ બહિષ્કારે વર્તમાનના બનાવોનો દેખાવ આપતી હતી આ
વિંદી આઈનેઝના હાથમાં આવતાં તે દરેક દેખાવ જોય છે. તેમાં કબરનો રખેવાલ પાદરી કવેઝ ને દરદરતાં
આપ કે છે તે સંભળતાં તેણી યુને છે. પાછળથી શીલીપના મદદગાર રહ્યું મોરિસુને તે બાજે પૂછતાં તે-
ણીની ખાતરી થાય છે. શીલીપ મેરીની સાથે પોતાનો રાખ્યાભિષેક થાય તેડું ઇચ્છે છે પણ ઇંગ્લીશ પ્રભ
તેમ માનતી નથી.

રાણ રાણીને બનાવે છે અને તે બાપડ તે તેણીપર લીવાનો બનેલો છે એમજ સમજે છે. રાણના
ખાનમાં મોરિસમાં તે પગી નવા રાજી કારોગ કરે છે પણ માણસે તેણીને અટકાવે છે. રાણીને ભારે ધ્રુસો
લાગે છે પણ રાણ તેણીને સમજતી છે. લીએન હનુધીનાં ગાનાંથી ખુશ થતાં રાણી તેને નરાજવા નવા
છે. પણ શીલીપ તેમ કરતાં તેણીને અટકાવે છે. શીલીપ અને રાણી લડન ખાતે ભરાયલો દરબારમાં ભય છે
ત્યાં રાણની નજર અતિ ખુબસુરત લેડી એડીથ હાર્ટપર પડતાં તે આંધળો ભિંત બની ભય છે. આ મુંદર
ખાનુને પોતાની સાહેલીઓમાં રાખવાને તે રાણીને સમજાવે છે. રાણી મચક આપતી નથી પણ શીલીપનું
દબાવ થતાં અને બીરાપ ગારડીનરે કાઈ આટું ચતુ પોતાના ઉપાયો અભ્યારવાનું કબુલતાં તેણી લેડી
એડીથની નેમલું કરે છે. હાર્ટનલ લીલા પોલ પોપના પ્રતિનિધિ તરીકે ઇંગ્લાંડમાં આવે છે.
એવાર ફરીથી ઇંગ્લાંડ કેમ્બ્રીજ પાઈને સિવાર કરે છે ને પ્રેટરટોનો કચેરાલુ કાઢે છે.
હાર્ટનલ પોલ મેરીનો સગો દત્તો. એમ કહે છે કે રાણીમેરી સાથે તેનાં લગ્ન થનાર દત્તો પણ
કાઈક બંધાવ પડ્યું હતું. હાર્ટનલ પોલ રાણી આગળ પોતાનાં બાલેજ શાન્સીસ મેલવીલને રજુ કરે છે
જેને સગો-બેગાવ આપી રાણી તેના પોતાની અંબ રસક દુરડીને વજાવે છે. રાણીના મદેલમાં લેડી
એડીથને સર શાન્સીસ મને છે. જાને નડાનપડનાં મિત્રો દોવાથી એમને તરફ ખેંચાવે છે ને આપણો વાદ
તાલ થાય છે. સર શાન્સીસ પોતાનો પ્યાર મદેર કરે છે પણ પોને પ્રેટરટો દોવાનું કબુલે છે. લેડીએડીથ
દસીને પોને પણ તે પંથની દોવાનું જાણે છે. રાણ એડીથના આવશે બની ભય છે ને રાણીની દરબાર
કરતો નથી. આથી રાણી લેડી એડીથને સર શાન્સીસ સાથે પૂણાથી આગવાનો વિચાર કરી, જાને પોતાના
મોરિસમાં એક કરે છે. તેમો પ્રેટરટો દોવાથી કેમ્બ્રીજ પાદરીને હાથે પાણી રાગનાં ન દોવાથી ગલ્લાન-
તરફ કરે છે. આથી રાણી ઉશ્કેરે છે. ઇંગ્લાંડમાં રાણી મેરીના લુલમથી "વાર અને મે" નામનું

ખાનખી મંડળ ત્યાંના પ્રિટિસ્ટ ઉમરાવો રેવાયે છે. આ મંડળના સભાસદો હાહાકાર કરી રહ્યા છે. તેમના નંદા નંદા વગેરે હોય છે. તેઓ નિર્દોશને બચાવી લે છે. રાણીમેરીના પંખમાંથી તેમણે અનેક નિર્દોશને બચાવ્યાં હતાં. લેડીએડીયાને કાન્સીસ તરફની ચીઠ્ઠી મળે છે તે શીલીપ પોતાના મંદદિનસ પાસે લખાવે છે. તેની રૂએ એડીયા મળવા જતાં રાખના સપાટામાં સપાટાય છે પણ ત્યાંથી ઉપલાં મંડળના કેપ્ટન એની મદદે જાય છે. આખું મંડળ એકત્ર થઈ લેડી એડીયાને બચાવવાના સોગંદ લે છે. લીઓન રાખને એડીયા તરફ દેવેલો જોઈ જાય છે. તેણીના આરડામાં જાય છે. પોતાની ખાતરી થતાં તે મોટા મિત્ર થાય છે. તેણીને પોતાનું બાઇબલ આરડામાં એક ખૂણમાં સંતારતી જોઈ તેમ ન કરવાની તે સલાહ આપે છે. રાખ એડીયાને સપાટાવવામાં કૃતેદ ન પામતાં ફરી પાછો તેણીની પુઠે પડે છે ને તે બાપડી નંદાસતાં રાણીને મળી જાય છે જેને જોતાં શીલીપ આદરે જાય છે. રાણી ઘણા ગુસ્સામાં આવી એડીયાને કાંઠા કાઢવા માંગે છે. તે મોટા પોતાના પાદરી કાંધરે એનોડને કાઠીનક બનાવવાની લાલચ આપે છે. આ પાદરી એડીયાની તપાસ લે છે. પોતાના ધર્મપર મુસ્તાફ રહી તેણી કેથોલીક ધર્મના તુસ્કાર કરતી હોવાથી તેણીને કેદમાં પુરવામાં આવે છે. સર કાન્સીસ તેણીનો બચાવ કરવા જતાં પોતે પણ પ્રિટિસ્ટ હોવાનું જણાવે છે પણ તે પાદરી તેને તેના મામાને ખાતર જતાં મુકે છે. લેડી એડીયાના આરડાની હાલત લેવાય છે પણ તેની ખબર લીઓનને આગમજથી પડતાં તે ત્યાંથી બાઇબલ ઉઠાવી જાય છે ને કમળનું કુલ મુકી જાય છે. એડીયાને પાછળથી કેદમાં પુરવામાં આવે છે. કમળના કુલની પાતરીઓ રસ્તે રસ્તે નાંખેલી હોવાથી લીઓન તેણીનું કેદખાતું શોધી કાઢી તેણીને હિમત આપે છે. એડીયાના કહેવાથી લીઓન સર કાન્સીસને ખબર આપે છે. તુરત બારને એકત્ર મંડળ જાય છે ને જેવી રસ્તામાં એડીયાનાં ઘરેણાં-જાંઠાં ઉતરાવવાની તેણીના પદરેગીરા કોરોસ કરે છે કે તે મંડળનું ધાડું તેમનાપર વીંટી પડી કેદ પડી તેમની ચોક્કસ જગ્યાએ લઈ જાય છે. જ્યાં કાન્સીસ સાથે તેણીનો હર્ષભેર મેળાપ થાય છે. શીલીપ એક બીજા અમેલ સુદરીને જોતાં તેનાપર મોહિત થઈ પડે પડે છે. આ સ્ત્રી બારને એકના મંડળના એક આગેવાનની અદરાયલી મહારદાર હોવાથી કાંઈન્ટસ ફેરેદમા જે રાખ શીલીપપર પોતાનું વેર લેવા આવી હતી તેની મદદથી તેને સપાટાવવાની ગોઠવણ કરે છે. રાખ આ સુદરીને જે ચાર વાર મળે છે. લેડી એડીયાના બચી જવાથી રાણી બાવરી બની જાય છે ને રાખને પકડવા વડીક ફરમાવે છે પણ હુડયાર થતાં રાખપર નસુસો ઊઠવા ફરમાવે છે. તે સુજબ લોર્ડ નોર્થ ગાંભની પુઠે જાય છે. રાખ તે પોતાની નવી જોળખપર ધ્યાન આપતા રહે છે. તેને વીલ મહારાજાના વેશમાં બારને એકનાં મંડળનાં કેપ્ટન બી સાથે જોળખ થાય છે. જ ને એકમેક પર શીદા થઈ જાય છે ને રાખ પોતાનો રાખ્યાભિપ્રેક થાય તો તેને પોતાનો ચેન્સલર બનાવવાનું કમુલે છે. રાખ અકસમાતક રીતે જાણી શકેલો હતો કે તે મહાવાળો કોદલ નહિ પણ જાણીતો ઉમરાવ લોર્ડ બરલે હતો. બીશપ ગારડીનર રાણીના ઠાકરને પાદરી સાથે મળી પ્રભને છેતરવાનું કાવતું રચે છે. ઠાકર જાણતા હતા કે રાણીને હમેલ રહે તેમ ન હતું. તેણીને જાણતાં દરદર થવાથી હમેલ રહ્યા એવી અફવા ફેલાઈને જુદા રાણીને કંગવામાં આવી. રાણી જાણ્યું મેળવવાની એટલી બધી હોંશમાં આવી ગઈ કે તેણીને બીજે પ્રાસલર આગેલો નહિ. બચ્ચું આવતાં શીલીપનો ખ્યાલ વધશે એવું તેણીની ધારણા હતી. રાણીપર આપરેશન કરી તેને દિવસે જન્મેલાં એક બચ્ચાંને સાહજંદા તરીકે ઠેસવી દેવાનો તાગડો રચાયો હતો. આ મોટા એક અમેલ વેપારીની રેગીસા મહારદાર પર પસંદગી હતી. તેણીને ત્યાંજાળ જામ થનાર હતો. પોતાનું બચ્ચું ગાદીવારેસ થશે એવી લાલચે તે બાપ કમુલ થયો. રાખને વીલ મહારાજા આગત તરફથી આગવતાં ખબર મળી એટલે તેઓએ તાગડો રચી લોર્ડ નોર્થ જાણ્યું લઈ જતાં હતા તેને અટકાવ્યો. ચોરી કરવાને મંડે તે જાણ્યાં સોનાની બાંગડી પહેરાવી પાકુ આપવામાં આવ્યું. રાણીપર આપરેશન થતાં તેણીની છંદગી જાય, ત્યારે આ કાવતરાંની ખબર તેણીને કરવામાં આવી. પહેલાં તેણી સાથે થઈ પણ રમે તેમ થતાં શીલીપ એક હાથથી જાય કરી તેણી કમુલ થઈ. આ કાવતું રાખને ત્યાં અચખચું દાખલ થઈ જઈ કીડું. ગડબડાંસડાંમાં બચ્ચું જુવર પામેલું જાણ્યું. આ કાવતું બીશપ ગારડીનર અને બેનરની મસજેદતથી થઈ હતું. તેઓ વચ્ચે રીન્ટ થવાનો વંધો

હકથો હતો એટલે કાવતુ નિષ્ફળ જતાં બોનરે બધો ટાપવો ગારડીનર પર નાંખ્યો. ને તે હટપુત થયો. બોનરના બસુસો બધેબધ ફરી આગ લગાડતા દોવાથી લેડી એડીયાને તેણીને મથકેથી ખસેડવાની જરૂર નહોતી. કેપ્ટન સી સાથે તેમ કરવા જતાં અકસ્માતિક રીતે તેણી બોનરના માથાસોના હાથમાં સપડાઈ. તેણીના બચાવ મટે છવતોડ મેદનત યઈ પણ તેણી ટાવરમાં કેદ પડી. કાટીનલ પેલે પોતાના બાલેબ વરફથી રાહોને સગવળી પણ રાણીએ ઢોંગસોંઝ કરી વાહી પકાવી તેને દૂર કીધો. લોર્ડ માર્ચ લેડી એડીયાને સપડાવવા જતાં જખરો દાડમાર થાય છે. અંતે શીશીપ જ્યાં બાગમાં નવિન મિત્ર સાથે ફરતા હતા ત્યાં તે ધસી જઈ તે જીને એડીયા સમજ કેદ કરવા જાય છે પણ રાજ સાથે લડતાં તેને તેનો જાન આપવો પડે છે. તેનું રાજ કેપ્ટન બી બીશપ બોનર પર મોકલી તેનો જાન કે દાનો ધમણી આપે છે. રાજ પણ ગારડીનરને ધમણી આપે છે કે લેડી એડીયા બચશે નહિ તો તેનો જાન જશે.

મકરંદુ ૩૩ (ચાલુ)

તરફ બપ જોતું લાગે છે ?

‘તમે નામવરની સન્નામવી મારે જોવાની છે.’

‘યેસ.’

‘તેણીના મિત્રો તમે નામવર પર દષ્ટીઝા-બેયની ટાળીનાજાએને પેસાની મદદ આપવાનું તહોમન મુકે છે અને કહે છે કે-એ અદબી માફ કરજો, હુકુર, જયુ હું બહાડયો છું-તેઓ કહે છે કે આપ નામવર ક્યાં તો પહેલે નંબરના મચલી છો કે ક્યાં તો પહેલે નંબરના ગગા છો. મારી જાણ મુજબ તમે બેમાંના એકે નથી; ફક્ત તમે પહેલે નંબરના રાજદારી છો.’

‘પેસા આપવાની વાત હું ના પાડું છું.’

‘અસખત, આપનું કહેવું વાસ્તવિક છે. મારા નામવર, પણ મારી તો સન્નાદ છે કે તે તરફ પેસા વેરેલા ફાકટના છે કેમકે જ્યાં સુધી રાણી મેરી હવશે ત્યાં તુસ્કિ દષ્ટીઝાબેય દીખી રાજ્યગાદી રચકારશે નહિ.’

મારે ગુસ્સામાં રાજ્યએ કેપ્ટન તરફ જોયું. બન્ને એક બીજાને ટીકવા લાગ્યા ને પછી યું દબને દસી પડયા.

‘આખે બરાબર જાણાયું છે ને, હુકુર ?’

‘પોર્ષા, પોર્ષા. તું જો રપેનીઆઈ દોન તો હું રપેનના રાજ થતાં તને મારો વડો વધર દરત !’

મારા મુરખી, આપ કેમ જુહી જાઓ છો કે ઠગાંડના રાજ થતાં આપે અને લોર્ડ મેનસે લાવનાવવા કહાયું છે ?

‘તારી બીજી ટપકાવા પરંથી તને આ જાન અસક્ય જોતો જણાય છે શું ?’

‘હા, મુરખી છું, હું તેમ કાંઈ છું. ગારડીનર નિષ્ફળ ગયો છે ને તમે જાણો છો તેમ જીઓને મનથી નિષ્ફળ નીવડે તે શખ્સ સદંતર નકમો છે. બોનર કાચી ગયા છે. આજે તે સાથી મોટો માનિતો છે. તે હવે તમે નામવાર સામે કાવતુ રમે છે કેમકે તેના લાભની વાત છે ને ? તે સારી પેટે સમજે છે કે તમારો રાજ્યાભિષેક થતાં તેની સત્તાનો સંપૂર્ણ નાશ થનાર છે.’

‘હા, તારું કહેવું ખરું છે. તેનો જલદીથી અંત આવશે. વેલ, હું જો લેડી એડીયાને છોડવા નો હુકમ મેળવું તો વગર હીલે તે તારા હાથમાં આવે તેમ કેમ કહું ? તું જાણે છે તેમ આવી જાખ-તમાં વખતનીજ કિમત છે !’

‘એકદમ તે સર કાન્સીસ મેલવીકને આપ જો. મારી સુચના એ છે કે તમારા ખુબસુરત હવુર્થા લીઓનને તે તમે આપજો કે તે સર કાન્સીસને આપી આવજો. લીઓન, જખરો કિતાદ છે એટલે કાપાની ચક તેના પર આવશે નાહ. હું હજુ છ કે એના જેવા બીજા પોર્ષો દોષ તો તેને મારી સાથે રાખું !’

રાજ્યએ ગુસ્સામાં તેના તરફ જોયું પણ કેપ્ટનનું પાંખે લીધું નાહ, જો કે આ આજાર તીર મારવા માટે તે મનમાં ધુમ દસતો હતો.

જેવ પહે આકરેક દરખુવર ચાલી અંદર આવી કે તેમની વાત બધ પડી.

‘મુરખીજી, નામવર રાણીમાતા આપની હાનરી માટે ઈતેજર જણાય છે. તેમણે મને પણ સીતાર સાથે આવવા ફરમાયું છે.’

રાજા ઉઠ્યો.

‘આ મુલાકાત માટે તમે નામવરનો સેવક મોકલે આભારી થયો છે.’ કેપ્ટને જણાવ્યું.

‘વહલાહ! અરસપરસના લાભનું એ તો ફંડ થયું છે!’

‘હું રજા લઉં છું, મુરખીજી’ કેપ્ટન બી હસીને આલ્થો ગયો.

મકરણ ૩૪.

ફેડેલમાનું ફેડેલો જનું.

રામના જવા પછી બાગમાં શું જાન્યું હતું તે કેપ્ટન સી ને જણાવવા ફેડેલો દોડી.

‘કેપ્ટન બી ની વિગત ખરી હતી’ તે બોલી ઉઠ્યો. ‘કાઠને પણ આ વિગત જણાવશે નહિ. રાજા મારી એગનીસ પર તાંપતો હતો. તેજ વિચારે મને તેના પર બારે ક્રોધ આવ્યો હતો.’

‘ત્યારે તેમને સપડાવવાનાં મારાં વચનમાંથી તમે મને મુક્ત કરો છો ને?’ ફેડેલો એ અંધારી પડતાં સવાલ કર્યો.

કેપ્ટન સી અચક્યો.

‘કાઠેસં, આ ઝોચિતો ફેરફાર શા માટે છે? તમે પોતે આ કાવતું પાર પાડવાને જખરા ઉલ્લંઘિત જણાતાં હતાં.’

‘એક સ્ત્રીનાં ફાંટાયાજ વિચારો કેવા હોય છે, તે તો તમે જાણો છો, મારા લોડ.’

તે હસ્યો.

‘ત્યારે આપણાં મંડળ સમક્ષ તમે લીધેલાં મોજદોનું શું?’

પોતાની લાગણી છુપાવવા અને વધુ સવાલોના જવાબોમાંથી બચવા ફેડેલો તુરત ત્યાંથી આવી ગયો.

‘આહ! શીલીપ શીલીપ! હું શું જાણું કે મારા જીવનમાં બળી-જળીને રાખ-ખાખ થઈ ગયેલા તારે માટેનો પ્યાર હતો જનન હશે! યા ખુદ, તેની ચિંગારી પર પવનજી કરતાં તે બહુકા મારી પ્રગટી નીકળ્યો છે! મારે માટે એ બ્યારે લડ્યો ત્યારે ખરેખર એ કેવો જ્યાંમદ દીસતો તો! મારે એને ફરીથી મળવું જ પડશે. એનો પ્યાર ફરી પાછો મેળવવા હું ધરતીને આસમાન એક કરીશ. આતશ સાથે મેં રમત કરી છે તો હવે તેમાં દાઝી મરવાથી મારે ડરવાની કશી જરૂર નથી’ અને તે પોતાના ચોરડામાંના સોદાપર પડી ધોધમાર રડી. તેજ વેળા તેણીને આધનેકને આપેલું વચન યાદ આવતાં તેણી કાંઈક હુસ્વાર થયેલી જણાઈ પોતાની આંખોમાંના આંસુઓ અછાત મારી વિષેરી નાંખી તેણી ઉભી થતી બોલી.

‘મારું વચન કે તેણીના વિશ્વાસનો જંગ કરવાની મારામાં હિમત નથી. શીલીપને હું ખરાં જીવરથી આહું’ હું પણ તેના પ્યારપર મારા કરતાં જ વધુ હકદાર છે તેને માટે મારે બનવું કરવું જ જોઈએ.’

તેણીના જીવનમાં પોતે કે આધનેક શીલીપનો પ્યાર મેળવે તે માટે મોહું જંગ ઉઠ્યું અને સામ સામી દલીલો જૂદી જૂદી લાગણીઓએ રજુ કરી પણ આખરે તેણીનો ઉમટા સદગુણ જાણ્યો અને આધનેકને માટેજ પોતાનું સર્વ કરવા તેણીએ દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો.

‘હા, હું ગમે તે ભોગે આધનેકનેજ બચાવીશ.’ તે બાદ કેપ્ટન સી એ અનેક જોડમતો પછી તૈયાર કરેલો તાગડો કે જેમાં રાજાને સપડાવવાની મદદ કરવા તેણીએ કમુદ્યું હતું તેનો તેણીએ ગભિરપણે ખ્યાલ કર્યો. તે વચનમાંથી મુક્ત થવા તેણીની જીંદગીનાં યોગ વર્ષો પણ માગવામાં આવતે તો બા ખુશીથી તેણી તે આપતે તેમાં કરો શક હતોજ નહિ.

તેણી કપડાં બદલી કેપ્ટન બી ને મળવા ગયો

પણ તે હજી પાછો ફરેલો નહતો. તેથી પોતે તેને મળવા માંગતી હતી એવો સંદેશો મુકી તેણી પાછી ગઈ.

કેપ્ટન બી મહેલમાંથી પાછો ફર્યો ત્યારે તેને તે સંદેશોની જાણ કરવામાં આવી કે તુરંત તે પર અમલ કરવાને કાર્ડેસના ઓરડામાં ગયો.

‘સુન નાચીજ પર આ ઉપકાર કરવા માટે હું તમારો ખરાં જીવંતી ઉપકાર માનું છું, મારા લોર્ડ. આપણા મંડળની નવી યોજના મને બારે ચિંતાતુર કરે છે. રાજ્યને સંપડાવવાનું કાવતું મને પસંદ પડતું નથી.’

‘મને પણ તે પસંદજ નથી. રાજ્યને ગભરાવતો ઈર્જાડથી દુર કરવાના ધખારામાં કેપ્ટન સી કદીપણ કાવતો નહિ એવી મારી ખાતરી છે. તે કાંઈ હીચકારો કે આપણો નથી કે ગભરાઈ જવાનો. હું તો પહેલાંથીજ આ બાબતની સામે હોવાથી મંડળે મને આ યોજનાને લગતી વિગતો જણાવીજ નથી.’

‘મારે તે વેળા—’ ફેડેલમા અચકી અને લાલ યોજ થઈ ધીમા અવાજે બોલી. ‘મારે તેમની માંગણી જો તેઓ મારી છૂપી મુલાકાત લેવા આ રજુ કરે તો કમુલવાની હતી, પણ એકજ શરતે કે તે મુલાકાત એક અધારા ઓરડામાં થવા પામે, રાત્રી એ મધરાત પછી હું જે કુંચી તેને આપનાર હતી તે વડે અંદર આવવાનું હતું. પહેલા મળ પર જમણી બાજુના ત્રીજા ઓરડામાં તેમને આવવાનું હતું. તેમ થતાંજ તેમને પકડી, તેમના હથ્થાર છીનવી એક ખુસ્તીમાં બાંધી દેવામાં આવનાર હતાં. તે ઓરડાની બારીઓપર અધારા પડઃ ઘ રાખવામાં આવનાર હતા અને તેની પાછળ છૂપી બત્તીઓ કવામાં આવનાર હતી કે જેથી પકડા બોલતાં રોશનીમાં શીલીપ મને જે અસલ હાલતમાં તે ઓળખતો હતો તે હાલતમાં જોઈ શકે તેની કામદા ત્રિશૂલ પરણેલી સ્ત્રી આકર્ષક સાથની તેની ચાલ ચલણ માટે મારે તેને પકડે આપવાનો હતો !’

મળના માનીતા અગ્રગણ્યોએ વ્યવસ્થા વખાણી દાન આપવા

લક્ષામણો કરેલી છે ! દાન આપવાનું સુપાત્ર સ્થાન !!

હિન્દુ અનાથ આશ્રમ—નડીઆદ.

તમામ હિન્દુ જાતીનાં આર્થી અનાથોને સ્વતંત્ર શહેરી અને ધંધાદારી જનાવાય છે. દરેક જાતનાં દાનની જરૂર છે. દરેક દાનની પાવતી મળે છે. સારે નરસે પ્રસંગે દાન આપી પરણેકની વાટ ખરચી બાંધી લ્યો. એક રૂપિયા ઉપર દાન આપનારનાં નામ વાર્ષિક રિપોર્ટમાં છપાય છે. ૧૫૦ દીવસ “અન્નદાન” ખાતે શેકાઈ ગયા છે. તમો પણ એક દીવસ શેકી લ્યો. જરૂર દાન મોકલી રિપોર્ટ મંગાવવા લખો:—

મંત્રી—હિન્દુ અનાથ આશ્રમ—નડીઆદ.

‘ એટલે કે તેના હૃદયમાં લીઝોનની યાજન-
માં કે ? ’ કેપ્ટન બી એ હસીને કહ્યું.

‘ તમે શું કહેવા માંગો છો મારા લોર્ડ ? ’ ફેડ-
લ્મા ગભરાટમાં બોલી.

‘ તે ખુબસુરત હતુયોં એક સ્ત્રી છે ને શીલી-
પત્ની મહેરદાર છે એટલું તો હું ખાસ કરીને
જાણુવા પામ્યો છું. ’

‘ તમે નામવર તે કેમ જાણી શક્યા ? ’

‘ કેમ તે હું કહી શકતો નથી; પણ હું તે
જાણું છું, તે ચોક્કસ છે. ’

‘ આ બેઠ તમે નામવર પાસે સલામત છે ને ? ’

‘ તદ્દન ’ કેપ્ટન બી એ ગંભીરપણે નમીને
જવાબી આપ્યું.

‘ તે પછી પડદાઓ પાછા પડનાર હતા. ફેડ-
લ્માએ તે કાપડોની વિગત આગળ ચલાવી. પાંચ
મિનિટ બાદ પડદા ખુલ્લા થઈ ચુકેલાનના બુદ્ધા
પાદરી દેવેજના જેવો ફેરફાર કરી એકત્રીનાઈ
ત્યાં હાજર થઈ પુનઃ કબરને લુંટવા માટે તે શી-
લીપ પર શ્રાપ નાખી તેના પર લ્યાનતનો વરસાદ
વરસાવનાર હતો. ’

‘ આહ ! ’ કેપ્ટન બીને હવેજ કાંઈક સમજા
હતો ભાસ થતાં તે બોલ્યો. ‘ ત્યારે એકત્રીનાઈ
જેંડ નથી ! ’

‘ એકવાર ફરી પડદાં નાખી દઈ તે હચકાતાં
આધનેજ પોતાનાં લગ્નનાં પોપાટમાં સજ્જ થઈ
પૂરે બપોરમાં ચાલતી બતાવવામાં આવનાર હતી.
તે પછી હું લેકી રોજના ટ્રેસમાં આગળ આવી
તેની બદલાય માટે તેને સખતમાં સખત કંપકો
આપનાર હતી. છેલ્લે આધનેજ હૃદયમાંના ટ્રેસમાં
આપણા મંડળના એક બીજા ભાઈ સાથે બુ-
રખા નાંખી કાતીસ હથોડી સાથે રાજ સમક્ષ
આવી તેને ગભરાટમાં નાંખી તેની પાસે ધંગસાંડ
છોકી જવાના સોગંદ લેવાડનાર હતાં. ’

‘ તરબલા, તાલતો અગ્નિ લગાઈ. ટાંખે
તીનાં ! ’ તે હસ્યો. ‘ અલગત રાજમાં ચોરો ઘણો

ફેરતો પડતો ખરોજ, પણ બલા, ધારો કે રાજ્ય
ધંગસાંડ છોડવાના કસમ લેવા નાજ પાડ્યું હોત
તો તમે શું કરત ? ’

‘ મુરખાવાળા માર ભાઈઓ કેપ્ટન સી ની
સરદારી હેઠળ અંદર આવી રાજને ગભરાતી
ચોખ્ખી ફરજ પાડત ! ’

‘ આ જાન પૂતળાંના નાચમાં તમે ભાગ લેવા
કમુલ્યું હતું કે ? ’

‘ હા શીલીપત્ની આધનેજ તરફની એકદમ
થી અને ઘણાં ધિક્કાર છૂટેલા હતા. તે વેળા મને
જે કાંઈ કહેતે તે હું ખુશીથી કમુલત, પણ હવે
મને તમારી મદદ જોઈએ છે. હું રાજને કમી શ-
કતી નથી ! ’ તેણી રડમસ ચહેરે બોલી.

‘ તમે તેમને આહો છો ? ’ તેણી તરફ ટગર
ટગર બેતો તેણે સવાલ કર્યો.

‘ તેમ આગળ હતું. ’

‘ હવે પશુ તેમજ છે ? ’

‘ હા, મને લાગે છે કે હમેશાં તેમજ રહેશે. ’

‘ મને પોતાને રાજ ગમે છે. અર્થાત તેની
બૂલો દમલા બંધ છે પણ તેનામાં કેટલાક શુભો
એવા છે કે જે માટે મને મોટું માન છે. કાંઈકેસ,
આ શીલીની સલાહ માની તે તરફથી કોઈપણ
જનતું સુખ મેળવવાની કદીપણ આશા રાખતો ના.
તેની વગર કાયદેની પરજોતર તેના પ્યાર ટકાવી
રાખશે-મારી ખાતરી છે કે તેમ બનશેજ, કેમકે
તેના હમદા શુભો તેણી સહેલ ખીલવી તેની ઉંચ
આશાઓમાં તેણી કદીપણ તેની નડતલ થતી નથી. ’

‘ આ બધું મને કહેવાની શી જરૂર છે,
મારા લોર્ડ ? ’

‘ ખુશાં મને કહીશ કે તમે તેને તમારે માટે-
જ આહો, છો. આવો તમારો પ્યાર સ્વાર્થ છે. ’

‘ ખરી વાત ! અને તેથીજ મરદો કંટાળા
જન્ય છે. ’

‘ ઘણું ખરા તેમ ચામ છે. બધાં સુધી એક
સી તેને ખુશી કરવા, આગળ વધારવા અને મદદ

હાઇડ્રોથી રેપી.

(The Science of Hydrotherapy.)

પાણીથી દરદીને આરામ આપવાની વિદ્યા.

(અમેરીકાનાં ફીઝીકલ કલ્ચર ખાતાના અનુલવ પરથી.)

લખનાર—બે. પી. માદન.

(તે દવાવગરનો ડાક્ટર; છપંતશક્તીનું ખધારણ-ઉપવાસ વગેરેના લેખક.)

શરીરની દરેક અકુદરતી હાલત અથવા બીજા બોલેામાં દરદને મટાડવાનો ખરો કુદરતી ઇલાજ તે આ “ઇન્ટરનલ” બાથ છે.

પ્રો. મેચનિકોફ જેણે આંતરકાંની ખરાબી વીધે પુરવાર કર્યું છે તેણે તેના ઇલાજ તરીકે, આંતરકાંને કાપી કાઢવાનો ઉપાય સૂચવ્યો છે. પણ તે દરદીને જો આ ઇન્ટરનલ બાથ (પાણીથી ધોવાનો) નો ઇલાજ તે શરમાવતે, તો દુન્યાના લોકોની તેણે ખરી સેવા બજાવી હતે પણ આ દીક્રગીરી બધું છે કે, બીજા તેવા સ્વતંત્ર વીચાર દરનારા, અને અનુભવથી પુરવાર કરનારાઓથી વેગળા નહ તેણે માન કરી (વાદાપનો) ઇલાજ બતાવ્યો છે:—

દારણકે તે દહેશે કે ત્યાં ગંભીર કોમ્પ્લિકેશન (complication) થયું છે. અલગનાં ડાક્ટર હાંધ એમતો નજ દમુલ કરશે કે આ હાલત આ બધી ‘દિયારતીક’ દવાઓની આદતને આભારી છે!

દારક કેટલાક વાંચનારાઓ દહેશે કે આ બાબતને મેં બહુજ ગંભીર રૂપ આપ્યું છે પણ તેમ હાંધ ગમરાવા માટે આ લખ્યું નથી પણ દખાતની ફીવાદ

કેટલી હદમુધી ખરાબી કરે છે તેના હાંધક ગંભીર ખ્યાલ તમને આવે એટલા માટેજ આ લંગાણ વીગત આપી છે.

માણસનાં શરીરના છાતીથી પેડુ સુધીના આખા ભાગનો દેખાવ.

હવે તો સૌથી મોટા આજેવાન મેડીક્લ સ્પેશીટીસ્ટો પણ કહે છે (જે વિશે સરવૈયામાં Medical Brief જેવા જાણીતા પેપરનો રીપોર્ટ હું આપી ગયો છું) કે ૮૦ થી ૮૫ ટકા જેટલા દરોજી મુળ આ મોટાં આંતરડામાં જ રહેલું છે.

ઈન્ટરનલ બાય તે શું છે ?

પાણીથી આંતરડાને ઘેલું તે ઈન્ટરનલ બાય કહેવાય છે. એ માટે બે ત્રણ જાતના ઓળખેલા વપરાય છે. (૧) સાધારણ પીચકારી (૨) રચર-ની નળા સાયની પીચકારી (૩) પાણીનું ટબ-ડુશ એવી જુદી જુદી રીતે તો વપરાય છે તો જો કે એની ખરી રીત, યાને શરીરની કઈ હાલતમાં ખરાખર સંપૂર્ણ રીતે આ કોડો ધોવાઈ શકે તે વીધે મેડીક્લ ડાક્ટરો પણ યોડું જાણતા હોય છે અને તેનું કારણ હું આગળ જણાવી ગયો છું.

હવે આ ત્રણ રીત માંહેકી એક રીત પીચકારી યા દુધ કેટલાંક કોડો અફર બેસીને યા ઝાઝરમાં બેસીને લે છે, તે રીત ધણીજ વખોડવા જોગ છે. કારણ કે તેથી પાણીને નીચેથી ઉપર ચઢવાનું હોવાથી તેમાં ધણા ફોર્સ જોઈએ છે. અને તેથી કાર્યસાધક કામ પણ ચતુ નથી માટે એ રીતે પાણીને વાપરવું તદ્દન નાલાયક છે.

ખીંછ રીત, એક બાજુ ઉપર મુઠને લેવાની છે પણ એ રીતે પાણી આખા કોડામાં જઈ શકતું નથી માટે એ પણ કાર્યસાધક ગણાય નહીં.

ત્રીજી રીત, અને સૌથી વધુ સારી એનીમા-દુરા લેવાની રીત તે ગુડ્યુમ્ડીને ઉપર મુઠને લેવાનો છે-અને આ રીતે તે સૌથી સરસ છે.

આ ત્રીજી રીતના કાં વધુ સારી છે અને ખીંછ રીત કાં નહીં તે સમજવાને આપણું મોટું આંતરડું, કે જેમાંથી આપણો કચરો સાફ કરવા માંગીએ છીએ તે આપણા શરીરમાં કેવી રીતે રહેલું છે તે જાણવાની ધણી જરૂર છે. એ મોટા આંતરડાં (કોલન) ની જગ્યા આપણા પેટનો મોટો ભાગ રોપી રહ્યું છે. જુઓ એનું ચીત્ર (આ માત્ર સાધારણ ખ્યાલ માટે આપેલું છે અને તેથી તે ભાગ લગભગ સીધા લીટા દોરી દેખડાવ્યું છે જ્યારે ખરી હાલતમાં જોઈએ તો તેમાં ધણી મુંઝવાળા વાંકો હોય છે.)

પેટની આસપાસ ગોળ ફરતી (ઘોડાના નાળના આકારમાં) જે કાળી નળા છે તે કોલન અથવા મોટું આંતરડું એ (ચિત્ર પ્રમાણે) આંતરડું ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. એક ભાગ જમણી પીડું તરફથી ઉપર ગયેલો છે, બીજો ભાગ ડાબી ગમથી ઉપર ગયો છે, જ્યારે ત્રીજો ભાગ સીધો, યાને બે લાકડી સામસામી ગોડવી તેના ઉપર ત્રીજી લાકડી મુકી હોય તેમ આવેલો છે. એ ત્રણે ભાગો સાથે જોડાયેલાજ હોય છે યાને એક નાળના આકારમાં આખી નળા છે. આ સીવાય આડો ભાગ અને ડાબી બાજુની જ્યાં મળે છે ત્યાં એક વાંક હોય છે જેને અંગ્રેજીમાં (Sigmoid flexure) કહી કહે છે.

હવે ધારો કે એક દરદીને જમણી બાજુ તરફ સુવાડી “ એનીમા ” થી પાણી દાખલ કરવામાં આવે છે તો તે ડાબી બાજુના આંતરડાં-માજ દાખલ થઈ શકે અને ગુરુત્વાકર્ષણ (force of gravity) ને લીધે પાણી આગળ નહીં વધતાં આંતરડાંના બાજી રહેલા બે ભાગ તદ્દન ધોવાયા વીના રહી જાય છે, કારણ કે પાણી તેમાં જઈ શકતું નથી.

હવે જો દરદીને ડાબી તરફ સુવાડીને પાણી દાખવે કરીયે તો આ વખતે વાંકવાળો ભાગ (Sigmoid flexure) સુધી પાણી નહીં શકશે. પણ ત્યાંથી પાણી આગળ વધી શકતું નથી અને એ પ્રમાણે આંતરડાંને મોટા ભાગ ધોવાવા વીના રહી જશે. ત્યારે હવે માત્ર એજ રીત રહી કે જે હાલતમાં આંતરડાંને લગભગ ઘોષ શરીરે એક રીત આપણે આગળ ગુંદણ મંડે ઉગર પડીને એનીમા વાપરવાની રીત કહી ગયા તે છે (જુઓ ચિત્ર) અને બીજી રીત પીંડ ઉપર ચત્તા સુધે આંતરડાં ધોવાની છે.

આ બીજી રીત ધણી અડચણ બરેલી છે અને તે માત્ર અશક્ત થયલા દરદી માણસોને માટેજ છે, ગુંદણ મંડે ઉગર પડીને આંતરડાં ધોવાની રીતમાં, “ફોર્સ ફોક્સ ફ્રેવીટી” પાણીને આગળ વધવામા ધણી મદદ કરે છે અને સપાટામાં ડાબી બાજુનાં આંતરડાંમાંથી થઈને સીગ્મોઇડ ફ્લેક્ચર” માં એટલે વાંકવાળા ભાગમાં પાણી આવે છે અને તે ભાગમાંથી ઉપડાં આંતરડાંમાં આવે છે પછી તરત ઉભા થઈ ગયા કે જમણી બાજુના આંતરડાંમાં પાણી ઉતરી પડે છે. અને એ પ્રમાણે આખું મોટું આંતરડું ધોવાઈને સાફ થઈ જાય છે. એ રીત પ્રમાણે બે ચાર કલાકવાળા વા ખાટલી બરી પાણીને અંદર દાખવડ કરી સકાય છે તો ક્યારે ખદાર નીકળીને આંતરડાંઓ તરત સાફ થઈ જાય છે—આમ ઉગર સુધે લેવાથીજ વધું પાણી અંદર જઈ શકે છે—આથી બીજી રીતે માત્ર નાખતું ધોડું પાણી જઈ શકે છે.

આંતરડાંને ધોવાને માટે વાપરેલા પાણીમાં સાબુના શીંગડું, સોડા ખારડું કે મીઠાનું મીઠાનું વગેરે ઘાંધ પથ્રુ હોતું નહીં જોઈએ તેમજ દાહબી તેજ આંતરડાં ધોવામાં વાપરતું નહીં. માત્ર ચોખ્ખું પાણી લેવું જ. ગુંદણ મંડે ઉગર પડીને આંતરડાં ધોવાની રીત એક સીક માણસને મહેનત થાકતી નાંખે એવી છે તેથી દર્દી માણસ

હોય તેને ચીતો સુવાડીને કુલાં નીચે ટપ્પું રહે એવી હાલતમાં પ્રગ રાખીને આંતરડાં ધોવાથી તેને ઘાંધ માલમ પડશે નહીં.

આ માટે દરદીના નીચલા ભાગ (ચાને કુલાં-પગે) માથા કરતાં એક ચા દોઢ શીટ ઉભે રહે તેમ કરતું તે માટે મહેલી રીત એ છે કે, દરદીના પલંગનેજ ઉગરી રાખવો. (જુઓ ચિત્ર)

આંતરડાં બરાબર ધોઈને સાફ થાય તેટલા માટે જેમ અને તેમ પાણી વધારે અંદર જવા દેવું જોઈએ.

આ પાણીથી આંતરડાંને ધોવાની રીતને અમેરીકાના શીઝીફલ કલચરના સ્થાપક અને દવા વખત દર્દીને દુર કરવાના કુદરતી ઉપાયોના શોધક, મી. બર્નાર મેકેડેનને તેમજ જાણીતા ડાક્ટર કાલોગની પથ્રુ મોટા ટેકા છે તે વતરોગે બીજા નાના મોટા અનેક ખતાઓ જર્મની તથા અમેરીકામાં જાણીતા થયલાં છે તેઓ પણ એક અવાજે બકામણ કરે છે.

પથ્રુ હવે ઉપલી બધી રીતોએ એનીમાં લેવાતું કાચું ધણીકાને કડાકુટ ભર્યું લાગશે એટલે તેઓ તે લેવા કદાચ કંટાળે (તો જો કે પોતાની તનદરોસ્તી માટે યોડીક મહેનત તો લેવીજ જોઈએ) આવા વર્ગ જાણીને ખુશી થશે કે તેઓ માટે એક એવો સરસ ને સાદો મુતરો ઘાંધ પથ્રુ મહેનત કે કંટાળા વગરનો હાલજ રહેશે છે અને તે જે. બી. એલ. કાસકેડ છે કે જેની યોડીક વીગત ચિત્રો સાથે નીચે આપું છું.

કુદરતી ઉપાયોથી તનદરોસ્તી સાચ વવાના ઇલાજો માંહેલો એક સૌથી સરસ—સાદો પથ્રુ દીમતી હાલજ તે.

જે. બી. એલ. કાસકેડ ત્રીતમેન્ટ.

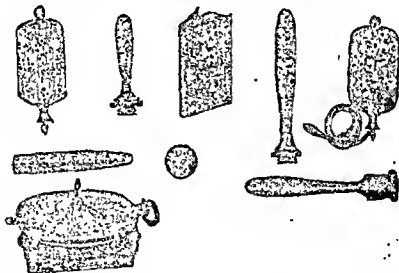
જેમ દુનિઆમાં સર્વ વેદવાર કે દુનન વગેરે દરેક રીત કરવા માટે સાથી સરસ રીતો પણ શોધાઈ છે તેજ પ્રમાણે આ અંતરનો ખાચ લેવા

ની પણ એક 'સાધી' સરસ રીતે અને ઓળટ શોધી કઢાયું છે. તેનો શોધક અમેરીકાનો એક પ્રખ્યાત ડાક્ટર તેણે આ ઓળટ કેવાં સંજોગમાં શોધી કાઢ્યું તેની કહાણી ઘણી જાણવાળો છે તે હું જણાવીશ.

આ સરસ ઓળટ તે જે બી. એલ કાસ્કેડ (J. B. L. Cascade) છે જે સડથી સરસ, અદ્ભુત તાત્કાલીક અને કંઈથી કડાકટ વગર કાર્ય કરવાનું ઓળટ છે. તેની લેવાની રીત જરાએ કંટાળા ભરી કે લાંબી નથી જે તેના ચીત્ર તથા વીગતપરથી વાંચનાર સાહેબથી જોઈ શકશે. તેનું નામ J. B. L. અર્થસુચક છે અને આખા શબ્દોમાં કહેતાં Joy Beauty life યાને ખુશાલી ખુબસુરતી અને હાંદગી આપનાર ખરેખર ઓળટ છે.

J. B. L. Cascade and its parts.

જે. બી. એલ. કાસ્કેડ અને તેની ચીજો.

1, The "Cascade" on seat, in position for treatment 2, The "Cascade" as a Fountain Syringe, 3, The "Cascade" as a hot water Bottle, 4, Adult "injection point," 5, Infant "injection point," 6, "Injection point" for Fountain, 7, The Rectal Soap, 8, Gur Book "The Royal Road to Health The Screw Cap. With all parts complete in a Handsome Wooden Box.

(૧) તે કાસ્કેડ અથવા રખડની કોથળા જે ઘુસ લેવા માટે તૈયાર કરી કમોડ તુળા વા ખુરસી પર મુકેલી છે (૨) કાસ્કેડ કોથળાને કાઢીને સીરીન્જ તરીકે યાને સાધારણ રીતે ટંકીને પણ લેવાઈ શકાય તે દેખાડાવે છે. (૨) કાસ્કેડ રખડની કોથળા છુટી. (૪) મોટા માથુંસ માટે "ઇનજેક્શન પોઇન્ટ" (જે કાસ્કેડ ઉપર ના: ૧ વીજમાં વચ્ચે લગાડેલી દેખાય છે તે) છે. (૫) નાના બાળક માટેની "ઇનજેક્શન પોઇન્ટ" નળા આ બંને નળાઓ આપણા હાથની છેલ્લી આંગલી જેટલી પાતલી અને લગભગ તેટલીજ લાંબી આવે છે.)

આ સીવાયના બીજા ભાગો છે.

હવે આ આતરડાંને ધોવા કાળે ઘણું સરખું પાણી જોઈએ છે, અને તે પુરું પાડવા કાસ્કેડ રખડની કોથળામાં એક વેળા પ્રાંચથી છ આટલી પાણી રહે શકે છે, એની સંસ્કારનીચે પ્રમાણે છે:-

(૧) તેમાં પાણી તલાતલ છેક મોઢાં સુધી ભરવાનું છે એટલે એક તડીયા જેની કુલાખને થ.ચ છે જેથી અંદર જરાએ હવા કાંઈ રહી શકતી નથી જેથી બીજા એનીમાથી જે હવા બરાબ પેટમાં જાય છે તેવું આ કાસ્કેડમાં બનતું નથી.

(૨) એ કાસકેડને કમોડ યા લાકડાંના તુલક યા ખુરશી ઉપર મુઠી તેની ઉપર ઇનજેક્શન પોઈન્ટ (નાની યા મોટી ઉપર પ્રમાણે) ને સ્કુરની માફક શીશ થાય છે તે લગાડવી.

(૩) અને તે પછી તે પોઈન્ટ (સફર) મલાયમાં લાઇ દાયગી ઉપર બેઠા કે બેથી ત્રણ મીનીટમાં આખો કોડો પાણીથી ભરાઇ જાય છે. જેથી બધો કચરો (મર) ગાંઠ વગેરે પાણી સાથે બાહર નીકળી જઈ આંતરડાઓ તદન સાફ થઈ જાય છે. આ ગંધો કાર્ય માટે ફક્ત ત્રણથી પાંચ મીનીટ લાગે છે.

(૪) આ કોડગી ઉપરજ ફક્ત બેસીને લેવાથી ચરીરની હાલત યાને પેટના ભાગો, આંતરડા વગેરે તદન કુદરતી હાલતમાં રહે છે. જેથી આંતરડાંનાં ત્રણ ભાગોમાં પાણી જઈ (લુઓ તેનું ચીત્ર) મેલ સંપુર્ણ રીતે સફા થઈ શકે છે અને ગારીકમાં બારોડ તત્વ પશુ નીકળી જાય છે.

(૫) વળી તે બેસીને લેવાય છે તેથી પાણી અંદર જતી વેળા પેટને હાથથી ચાપી (મસાજ) સારી કાની કરી રાકાય છે કે જેથી પાણી અંદર ભરાતાં પેટનો જે ડુલાવો થાય છે (કે જે બેરાક થવો જોઈએ) તેને “મસાજ” કરવાથી ઘણી રાહત મળે છે. અને દરદીને આરામ થાય છે, સિવાય જેથી કાંઈ તત્વો આંતરડાને ચીટી બેઠાં હોય તે પુરા પડી પાણી સાથે બેગાઈ બાહર નીકળી જાય છે.

૧ બેસીને લેવાની ખુશી ઉપરાંત એની જે નળી ‘ઇનજેક્શન’ પોઈન્ટ છે, તેને રોય ઉપર આંધળાંઓ (છેડા) હોતા નથી કે જે એનીઆની પોઈન્ટને હોય છે તેને અંદરે તે નળીની આગુઆ એજ નાના નાનાં છેડા હોય છે તેથી પાણી રોયમાંથી ન નીકળતાં આગુએથી બાહર નીકળતું હોવાથી “ફિક્ચર” નાં માસ ઉપર જરાએ દખાલ કે “ફોર્સ” કરવું ત્યાં ને સાધારણ એનીમાં-દુશ્મા હોતું નથી, જેથી આ કાસકેડ દરરોજ

આગુ પશુ લેવાય તોય કરોળી જોખમ રહેતો નથી અને તેના પુરાવા એજ કે ઘણા લોકો (ખાસ કરી લોપરો, જડગને, કલાકો વગેરે જેઓને આખો દિવસ બેસીને બેન્ગલું કામ કરવું પડે છે જેથી હીલચાલ કમતી થવાથી કળજ્યાતની ફરીયાદ ચાલુ હોય છે તેઓ) લગભગ દરરોજ આ ઇન્ટરનલ બાય લેના હોય છે.

સ્ત્રીગતી માટે આ કાસકેડ અમુદયજ છે.

સ્ત્રીગતી માટે તો આ કાસકેડ અતીશય ઉપયોગી અને ફાયદાકારક માલુમ પડી છે કારણકે મોટેભાગે સ્ત્રી ગતીમાં કળજ્યાતની ફરીયાદ વધું હોય છે. અને જેથી તેમના આંતરડાઓ કુલાહને તેમના ગર્ભસ્થાનના અવયવો ઉપર ચાલુ દયાણુ કરતા હોય છે. જેથી ઘણીક વેળા તેઓ એવું સમજે છે કે તેમને કાંઈ બીનરત્ન દરદ છે યા ગર્ભસ્થાનમાં કાંઈ ગેરજયવસ્થા થઈ છે. ઘણીક વેળા મેડીકલ ડાક્ટરો પી તે માની લાઇ કળજ્યાત નો ઉપાય કરવાને બદલે ગર્ભસ્થાન માટે ઉપાયો લે છે અને નાહકતા ઓપરેશનો પશુ કરે છે પણ મુજ કારણ દુર ન થવાથી તે ખીચારી સ્ત્રીઓની હાલત પેલી કહેવત છે કે “લેને ગઈ પુન ઝોર ખો આઈ ખસમ” જેવી થાય છે. આથી જો તેઓ આ આ કાસકેડ વાપરે તો તેમની ઘણી ફરીઆદો યોડાઈજ દીવસમાં દુર થાય છે જે વીધે આ કાસકેડના ગોપકે કાટેલી “રી રોયલ રોડ ટુ હેલ્થ” The Royal Road to Health નામની પુસ્તક કે જે કાસકેડની સાથેજ મળી શકે છે, તેમાં ઘણું ખુલાસાવાર સમજાવેલું છે. કે જે પુસ્તકની આજે ૧૫૦ હોડસોની આટલી બહાર પડી છે કે જે બીનાજ કાસકેડની ખુશી પુરવાર કરવાને પુરતી છે.

વળી આ કાસકેડ આંતરડાને લેવા ઉપરાંત સ્ત્રીગતી માટે ‘વેનકનલ ડ્રગ’ તરીકે ખત્રી વાપરી શકાય છે. તે ઉપરાંત ગરમ પાણીની એક સેક કરવાની કાયગી તથા “આઇસબેગ” ખત્રી થઈ શકે છે.

આ કાસકેડ માત્ર કબજાત માટેજ વપરાય છે એમ ન સમજવું પણ દરેક તિફાણ (scat) દરદ વેળા તુરત વાપર્યાથી દરદનું જોર તદન નરમ પડે છે. બલકે ઘણાક તેનાં સાધારણ દરદો તો હમેશનાં દુર થાય છે. તાવ, સંધીવા, રોગેતીક્રમ, હેડએક, દાયરીયા, ડીસપેપ્ટીયા, એપેન્ડાઇસાઇટીસ વગેરેની ફરીયાદ વેળા આ અંતરનો ખાચ લીધાથી ઘણીજ રાહત મળે છે. જોથી આ કાસકેડ હવે દરેક આગળ વધેલી હોસ્પીટાલોં સેનીટરીયમમાં વપરાય છે. ગમે તેવા તાવ વેળા દરદીને આ કાસકેડ આપ્યાથી બેથી ત્રણ ડીગ્રી તાવ ઉતરી જાય છે.

આ કાસકેડની શોધ કેમ થઈ તેની હું કહીશ.

આ કાસકેડ શોધી કાઢનાર ડાક્ટર તીરેલ પોતાની The what The why The way of Internal Disinfection યાને અંતરનો ખાચ થું છે કાં લેવો તે કેમ લેવો તે (એ પુસ્તક મુકત મળી શકશે) નામની ગ્રાંથમાં નીચે પ્રમાણે હું કહીશ આપે છે.

૧૮૬૫ માં હું હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો હતો ત્યારે જંગલી શીવર લાગુ પડી હતી જે ચાર મહીના સુધી રહી હતી. ત્યાર કહે ૧૮૬૭ માં હું ચીન ગયો ત્યાં મને જંદુકની ગોળી લાગવાથી સાત મહીના હોરાન થયો, તે પછી એસ્ટ્રેલીયા ૬ મહીના રહ્યો હતો, ત્યાં તાજેતરે શીવર તથા સાયતીકાના હુમલા મારા પર થયા હતા. છેવટે ચીનમાં મને લકવો થયો જેથી હું ન્યુયોર્ક ગયો. ત્યાં મને ૧૮૮૬ માં ફરીને બીજી વારનો પેરેન્સીસ (લકવો) થયો. ત્યાં હું એક પરદેશી હોવાવાથી મને બેલી બ્યું હોસપીટાલમાં મોકલ્યો. જ્યાં હું અકવાડીયા સુધી મારી ઉપર તરફવાર અખતરાઓ કર્યાં તે પછી મારા કેટલાક મિત્રોએ મને સેન્ટ વીનસેન્ટ હોસ્પીટાલમાં લઈ ગયા પણ ત્યાંના

વડા ડાક્ટરે મારી તપાસ કરી કેસ તદન આશા વીનાનો કહી દાખલ કરવા ના પાડી બંધાંથી પાછો મારા રહેવાને ઉંકાણે લઈ આવ્યા કે ત્યાં ત્રણ મહીના તદન લાકડાના ધીમરાં મીસાલ અરુણેથી હું પડી રહ્યો, ડાક્ટરે આવી તપાસ કરી કહેવા લાગ્યા કે હેમમેગીયા (Hemorrhagic) ડાંખી બાજુનો સંપૂર્ણ લકવો છે. આ વેળાએ, અંતરડાને પાણીથી ધોવાની સાધારણ રીત તેના ઉપર અજબાવવામાં આવી. પરીણામ એ આવ્યું કે ચાર મહીનાની અંદર તો લગભગ હું સાબ્જ થઈ શહેરમાં ફરકર કરવા લાગ્યો.

આ પછી તેણે ઠરાવ કીધો કે આ ખરેખર કુદરતની આપેલી બક્ષીસ યાને પાણીની સારવારની ગોઠવણ કાંઈક એવી સુધારવી જોઈએ કે જેથી મનુષ્ય જાતનાં દુષ્પ્રે સહેલાઈથી મટે. આ માટે તેણે સીધી પહેલાં એક મેડીકલ ડાક્ટર થવાનો નિયાર કીધો (વાંચનારે જાણવું કે તે વેળા તીરેલ એક સાધારણ માણસ હતો). તેણે મેડીકલ કોલેજમાં જઈ અસાધારણ ચલાકી અને ઉર્મગ વાપરી ચાર વરસમાં મેડીકલ ડાક્ટર થયો. ત્યારે કહે તેણે ઘણા વરસો સુધી અખતરાઓ કર્યાં આ જે બી. એલ. કાસકેડની શોધ કીધી. જેથી આજે લાખો માણસો રુખ અને તનદરોસ્તી બોગવનાં થયાં છે.

આ કાસકેડથી પાણી લેવાની રીત જે છે તે આપણા હિંદુસ્તાનમાં જોએ “ યોગી ” લોકો કહે વાય છે તેમની કાકા ધોવાની રીતને અજાતી આવે છે. કહે છે કે યોગીઓ જોએ ઝાડ પાંત નથી, તેમજ લાંબા અપવાસો કરે છે. ધાને પોતાના ધ્યાનમાં (ખુદની જંદગીમાં) દીવસો સુધી બુખ્યા પાસા બેસી રહે છે તેઓ જ્યારે પાછા આ બાકી જાનમાં આવે છે ત્યારે તેમની કુદરતી હાજત લાવવા માટે પાણીમાં બેસીને પોતાના મોગના બજે પાણી ઝાડા વાટે અંદર ખેંચી લે છે અને તેમ કરી કાઢીને ધોઈ કાઢે છે. તેવાજ કાંઈક પાયા ઉપર આ કાસકેડ મુકાય છે.

એનાથી લાખો લોકોને કાયદા થયા છે તે જોતાં મનુષ્ય જાત માટે એક મહાન આશીર્વાદરૂપ થઈ પડી છે.

એ કાસિકેડ જેમ સીકનેસ માટે વપરાય છે તેમ તનદરોસ્તી માટે પણ ઉપયોગી છે. કારણ કે તેથી તનદરોસ્તી સચવાય છે. મતલબ કે શરીરમાં કયરો ભેગો થવા દેતી નથી અને તેથી વ્યાધી થવાનો સંભવ મટી જાય છે.

આનું યુગ્મરાતી પુસ્તક નામે “તનદરોસ્તી મેળવવાનો આદેશાહી રસ્તો” આ યુક્તનાં લખનાર પાસથી મુદત મળશે. ટપાલ ખર્ચ માટે અરધા આનાના રૂપાંચ બીડવી.

આ કાસિકેડની દોઝ ૩. ૩૮-૮. છે. હાલમાં લડાઈના સંબંધને લીધે ગોંધી થવાથી ૩ જપ્ત થઈ છે. જે કે તે પહેલી નજરે બહુ આકરી મશે છતાં તનદરોસ્તી મેળવી આપવાને માટે કાર્ય તે કરે છે અને તેથી એક મનુષ્યને જે હાલ અને આરામ મળે છે તેમજ ડાક્ટરોનાં નેત્રો જે બચાવ થાય છે, અને એક કુટુંબમાં તે કેટલી બધી ઉપયોગી થઈ પડે છે તે સંપૂર્ણ ધ્યાનમાં લેતાં એકવાર આપેલી મોલી દોઝત છેવટે સસ્તી જ થઈ પડે છે, એવો હાજરોને અનુભવ થયો છે અને આપણા હીંદુસ્તાન દેશમાં જે કે પહેલીવારજ માત્ર ત્રણ વરસ થયાં આ અદનાં લખનારે લખાણ દીધી છે છતાં જેમની જાણમાં તે આવી છે તે સંપૂર્ણગતિએ એક અવાજે તેની પસંદગી નહર કરી છે. તેમજ વગર પુછવે, પોતાને મજેલા સુખદાયક અનુભવ અમને લખી મોકલ્યા છે.

કેટલાક મેડીકલ ડાક્ટરો જવકે મેડીકલ વર્ગ સામાન્ય રીતે “એનીમા” લેવા સામે વીરૂદ્ધ મત દર્શાવતા હોય છે, ખરું કહીએ તો તેઓને આ પાણીના દવાગળો અનુભવજ દેતો નથી કારણ કે સરખાતથીજ તેની સામે અજાગ્રમો રાખી એ ઇલાજની તપાસ તેઓ લેતાજ નથી.

કદાચને એમ હોય કે આ એનીમાંથી દરદીને જે રાહત મળે છે, જવકે તેવા સાધારણ તિફલ

દરદો તો એકજવાર આ કોહાને સાફ દવાથી વાત નીકળી જાય છે, તેથી દરદી ડાક્ટરની સલાહ કે દવા લેવા પાછો ન આવે એવી બીકથી કદાચ ડાક્ટરો એનીમાં સામે લોકોને ચોંકાવતા હોય, ગમે તે કારણ હોય, પણ જેઓ આ પાણીનો ઉપયોગ કરે છે (અને તેવા માણસો કાંઈ માત્ર મેંકડો અને હાજરો નથી, પણ લાખો માણસો છે), તેઓના અનેક વારનાં અનુભવો દરવાજે છે કે એનીમાંથી પાણી લેવામાં કાંઈ પણ જોખમ કે ભય નથી, કે નથી કાંઈ તેથી તેવા ન ધારેલા નવા દરદો ઉપજતાં કે જે દવાના ઉપાયોથી થઈ લાગે છે, જવકે જે બિચારાઓ કમજોર થઈ હેરાન થતાં હોય તેમજ તિફલ દરદીના હુમલાઓથી હેરાન થતા હોય, તેઓને એનીમાં તે મોટી રાહત અને એક આશીરવાદ સમાનજ થઈ પડી છે.

જરમનીમાં કુનેક કરી એક સાધારણ ખેડુતે આ પાણી સારવાર (Hydropathy) રોધી દાઢી તેનાથી લાખો માણસોને રાહત મળી છે, અને તેમનાં બીકટમાં બીકટ દરદો પણ જતાં રહ્યાં છે, એ જોએ એ ‘નેચરોપથી’ વીરે વાંચ્યું હોય તેઓ જાણતા હશે. આ પાણીની સારવાર જરમનીમાંથી અમેરીકામાં દાખલ થઈ, અને આજે અમેરીકામાં કાંઈક અજાણીત મેનીટોરીપમે અને હોસ્પીટાલો થઈ છે કે જ્યાં કાંઈ પણ દવા વીનાં માત્ર કુદરતી ઉપાયો જેવા કે ઠંડા યા ગરમ પાણીના જાય હવાનું સ્નાન (airbath) સૂર્યની રોશની તડકું (sunbath) વગેરેથીજ દરદીને સાજા કરાય છે અને આજે અમેરીકામાં લગભગ ત્રણ કરોડ માણસો છે કે જેઓ દવાનો એક કવરો બી વાપરતા નથી. વળી હાલ ઈંગ્લંડમાં બી એવાં ખાતાઓ ધીમે ધીમે વધવાં જાય છે. આટલું વીરેગન કરવાની મતલબ એજ કે વાંચનારાઓને પાણીની સારવારની દોઝ વીરે કાંઈક જાણીતી આજ અને વિશ્વાસ આવે, અને પોતાની તનદરોસ્તી માટે આ કુદરતી ઉપાયો લેતા વાપ તથાસ્તુ!